

**«ТІЛ. МӘДЕНИЕТ. АУДАРМА: ЦИФРЛЫҚ ДӘУІРДЕГІ
МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС»**

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ
КОНФЕРЕНЦИЯНЫҢ
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО - ПРАКТИЧЕСКОЙ
КОНФЕРЕНЦИИ

**«ЯЗЫК. КУЛЬТУРА. ПЕРЕВОД: МЕЖКУЛЬТУРНАЯ
КОММУНИКАЦИЯ В ЦИФРОВУЮ ЭПОХУ»**

PROCEEDINGS
OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL
CONFERENCE

**«LANGUAGE. CULTURE. TRANSLATION: INTERCULTURAL
COMMUNICATION IN THE DIGITAL AGE »**

Астана / Astana

24 СӘУІР 2024

24 APRIL 2024

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ
Л.Н.ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

THE MINISTRY OF SCIENCE AND HIGHER EDUCATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN
L.N.GUMILYOV EURASIAN NATIONAL UNIVERSITY

МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
ЕВРАЗИЙСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ Л.Н.ГУМИЛЕВА

**«ТІЛ. МӘДЕНИЕТ. АУДАРМА: ЦИФРЛЫҚ ДӘУІРДЕГІ
МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС»**

**“LANGUAGE. CULTURE. TRANSLATION: INTERCULTURAL
COMMUNICATION IN THE DIGITAL AGE”**

**«ЯЗЫК. КУЛЬТУРА. ПЕРЕВОД: МЕЖКУЛЬТУРНАЯ
КОММУНИКАЦИЯ В ЦИФРОВУЮ ЭПОХУ»**

Астана, 2024

Astana, 2024

ӘОЖ / УДК 80\81

КБЖ / ББК 81.2

Т 93

ISBN 978-601-337-997-5

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА

Мақыш С.Б.	- Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ Басқарма мүшесі - академиялық мәселелер жөніндегі проректоры
Бейсенбай А.Б.	- ф.ғ.к., филология факультетінің деканы
Акижанова Д.М.	- Ph.D., аударма теориясы мен практикасы кафедрасының меңгерушісі
Ескиндиrowa М.Ж.	- Ph.D., аударма теориясы мен практикасы кафедрасының доценті м.а.
Алшинбаева Ж.К.	- Ph.D., аударма теориясы мен практикасы кафедрасының доценті м.а.
Киманова Л.Б.	- Ph.D., аударма теориясы мен практикасы кафедрасының аға оқытушысы
Ныгманова Д.К.	- магистр, аударма теориясы мен практикасы кафедрасының аға оқытушысы
Акшулакова Б.К.	- магистр, аударма теориясы мен практикасы кафедрасының аға оқытушысы

Халықаралық ғылыми – практикалық конференцияның серіктестері

- Любляна университеті (Любляна қ., Словения)
- Варшава университеті Қолданбалы лингвистика институты (Варшава қ., Польша)
- Атылым университеті (Анкара қ., Түркия)
- Әзірбайжан тілдер университеті (Баку қ., Әзірбайжан)
- Қоқан мемлекеттік педагогикалық институты (Қоқан қ., Өзбекстан)

Partners of the International scientific and practical conference

- University of Ljubljana (Ljubljana, Slovenia)
- Institute of Applied Linguistics of the University of Warsaw (Warsaw, Poland)
- Atylym University (Ankara, Turkey)
- Azerbaijan University of Languages (Baku, Azerbaijan)
- Kokand State Pedagogical Institute (Kokand, Uzbekistan)

Партнеры международной научно – практической конференции

- Люблянский университет (г.Любляна, Словения)
- Институт прикладной лингвистики Университета Варшава (г.Варшава, Польша)
- Университет Атылым (г.Анкара, Турция)
- Азербайджанский университет языков (г.Баку, Азербайджан)
- Кокандский государственный педагогический институт (г.Коканд, Узбекистан)

ӘОЖ / УДК 80/81

КБЖ / ББК 81.2

Т 93

«Тіл. Мәдениет. Аударма: цифрлық дәуірдегі мәдениетаралық қарым-қатынас» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференциясы = Международная научно-практическая конференция «Язык. Культура. Перевод: межкультурная коммуникация в цифровую эпоху» = International scientific and practical conference «Language. Culture. Translation: Intercultural Communication in the Digital Age» - Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университет редакциясы – бет саны 312 – қазақ, орыс, ағылшын, түрік тілдерінде

ISBN 978-601-337-997-5

«Тіл. Мәдениет. Аударма: цифрлық дәуірдегі мәдениетаралық қарым-қатынас» халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдарының жинағы, аударма, тіл, мәдениет және мәдениетаралық коммуникация салаларына қызығушылық танытқан зерттеушілерге, оқытушыларға, аудармашы-практиктерге, білім алушылар мен жас мамандарға арналған. Конференция барысында аударма, тіл және мәдениет, сондай-ақ мәдениетаралық коммуникация саласындағы зерттеулерді дамытуға байланысты маңызды мәселелер талқыланды. Конференция цифрлық дәуір жағдайында аударма және мәдениетаралық коммуникация саласындағы ғылыми зерттеулер мен практикалық тәжірибені ілгерілетуге ықпал ете отырып, халықаралық ғылыми және академиялық ынтымақтастықты, кәсіби байланыстарды орнату және нығайту мақсатында тәжірибе және білім алмасу үшін бірегей мүмкіндік берді.

Сборник материалов международной научно-практической конференции, на тему **«Язык. Культура. Перевод: межкультурная коммуникация в цифровую эпоху»** предназначен для исследователей, преподавателей, переводчиков-практиков, обучающихся и молодых специалистов, заинтересованных в области перевода, языка, культуры и межкультурной коммуникации. В ходе конференции обсуждались важнейшие вопросы, связанные с развитием исследований в области перевода, языка и культуры, а также межкультурной коммуникации. Конференция предоставила уникальную возможность для обмена опытом и знаниями в целях установления и укрепления международного научного и академического сотрудничества, профессиональных контактов, способствуя продвижению научных исследований и практического опыта в области перевода и межкультурной коммуникации в условиях цифровой эпохи.

The collection of materials of the international scientific and practical conference on the topic **«Language. Culture. Translation: Intercultural Communication in the Digital Age»** is intended for researchers, teachers, translation practitioners, students and young professionals interested in the field of translation, language, culture and intercultural communication. During the conference, the most important issues related to the development of research in the field of translation, language and culture, as well as intercultural communication were discussed. The conference provided a unique opportunity for the exchange of experience and knowledge in order to establish and strengthen international scientific and academic cooperation, professional contacts, contributing to the promotion of scientific research and practical experience in the field of translation and intercultural communication in the digital age.

© Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, 2024

© L.N.Gumilyov Eurasian National University, 2024

© Евразийский национальный университет им.Л.Н.Гумилева, 2024

**Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
филология факультетінің деканы, ф.ғ.к., доцент
БЕЙСЕНБАЙ Ардақ Бахытұлының**

АЛҒЫСӨЗІ

Құрметті конференция қонақтары мен қатысушылары!!!

Бүгін филология факультеті ұжымы атынан Сіздерге "Тіл. Мәдениет. Аударма: цифрлық дәуірдегі мәдениетаралық қарым-қатынас" атты халықаралық ғылыми-практикалық конференциясына қош келдіңіздер деймін. Конференциямыздың өзекті тақырыптарын талқылау алаңына шет елден 60-тан астам қатысушы зерттеулері мен жобаларын ұсынуға ниет білдірді. Осы орайда, конференцияның Түркия, Өзбекстан, Польша, Болгария, Словения, Ресей және Нидерланды сынды елдерден қатысқалы тұрған негізгі спикерлерді де қуана қарсы аламыз.

Бүгінгі конференцияда заманауи сұраныстарға сай аударма ісі мен аударматанудың өзекті мәселелерін зерттеуге, болашақ кәсіпқой аудармашыларды даярлау бойынша білім беру бағдарламаларын талқылау сынды бірқатар маңызды тақырыптарды талқылау орын алады. Сонымен қатар, машиналық аударма, аударма қызметіндегі жасанды интеллекттің рөлі және мультимедиялық аударма мәселелеріне де ерекше назар аударамыз. Қазіргі жағдайда мүмкіндігі шектеулі адамдардың дамуы мен әлеуметтену жолында сурдоаударма мен тифлоаударма сияқты аударма түрлерінің маңыздылығын түсіне отырып, оқу бағдарламасына енгізу сұрақтарына да ашық тоқталатын ойдамыз.

Біз зерттеу мен тәжірибе оқу процесінің ажырамас бөлігіне айналатын дәуірде өмір сүріп жатырмыз. Студенттерді ғылыми-зерттеу жұмыстарына тарту және тәжірибеге бағытталған аударма әдістері мен аударманы зерттеу тәсілдері арқылы оқыту жоғары білікті аудармашыларды дайындаудың негізгі факторлері болып табылатынына сенімдіміз.

Барлық қатысушыларға нәтижелі жұмыс, жаңа білім және қызықты жаңалықтар тілеймін. Біздің конференция идеялармен, тәжірибелермен бөлісуге және жаңа кәсіби байланыстар құруға арналған алаң болсын.

Назарларыңыз үшін рахмет!

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENT

ПЛЕНАРЛЫҚ ОТЫРЫС \ ПЛЕНАРНОЕ ЗАСЕДАНИЕ \ PLENARY SESSION

Insight into new research paradigms in translation studies	11
<i>N.B. Aksoy</i>	
Bridging words and tech: a comparative study on technology's role in translation curricula	16
<i>D. Popič, A. Zadorozhnaya</i>	
(In)equivalence in the Bulgarian translation of Maria Montessori's <i>The Advanced Method</i>	22
<i>D.S. Cheshmedzhieva-Stoycheva</i>	
Suggesting a model for preserving and analyzing tangible cultural heritage in diverse disciplines through rare books	27
<i>H. Sezgi Saraç Durgun</i>	
Есть ли будущее у переводчиков? Об обучении переводу с использованием цифровых технологий	32
<i>A. Szczęsny</i>	
Analysis of structural-semantic and communicative-pragmatic features of lexical means representing the category of intentionality in the English and Uzbek languages	39
<i>A.R. Najmeddinov</i>	
Translation challenges in Azerbaijani	43
<i>B.G. Mammadova</i>	
Валентная обусловленность корреляции образов в оригиналах и переводах произведений Л.Муталлипа	45
<i>С. Абдуллаев, Ж.А. Эгимбаева</i>	
Problems in the translation of geological terminology	49
<i>B.Kh. Omonov</i>	

I СЕССИЯ \ SESSION I

АУДАРМАНЫ ОҚЫТУДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБУЧЕНИИ ПЕРЕВОДУ INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN TEACHING TRANSLATION

Çeviri yoluyla Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasında oluşan anlam farklılıkları	55
<i>S. Şahin, K. Efe</i>	
Особенности перевода устойчивых фраз в художественных текстах на русском и английском языках (на материале романа-дилогии К.Жумадилова "Дарабоз")	61
<i>А.А. Абдуллаева, У.Б. Серикбаева</i>	
Оқу үдерісінде лингвомәдениеттанымдық эксперимент жүргізудің мәні (Қазақстан және АҚШ әлем бейнесі білімгерлер көзімен)	65
<i>Ж.М. Қоңыратбаева</i>	
Қазақ тіліндегі фитонимдік бірліктердің мәні және аудармада берілуі	71
<i>С.К. Сәтенова, С.К. Есимбетова</i>	
Особенности использования грамматических трансформаций при переводе произведения Теодора Драйзера "The Titan"	77
<i>А.Т. Кондыбаева</i>	
Transmission of German customs in secondary school textbooks	84
<i>D. Yusupova</i>	
The study of parameological world picture	86
<i>M.B. Yusupova</i>	

Исследования лексической структуры поэмы «Счастье и горе» А.И. Софронова при переводе на английский язык С.Н. Данилова, В.В. Максимова	88
Орхан Памуктің «Менің атым- Қырмызы» (Benim adim Kırmızı) туындысының аударылу ерекшеліктері А.К. Хусаинова	92
Тағам-сусын атауларының аударылу ерекшеліктері (Ж.Роулиннің «Хэрри Поттер және Пэлсапа тас» көркем шығармасы негізінде) А.С. Бейбітова	96
Термины боевых искусств и особенности их перевода А.Н. Темиржан, С.Ж. Тажибаева	100
The transmission of the psychological state in literary translation: the results of a sociological survey (based on the work of O.Wilde "the picture of dorian gray") А. Shadina	105
Особенности перевода мемуарной литературы А. Ахметбек	114
Проблемы перевода текстов железнодорожной отрасли на казахский язык Г.Б. Арынова	117

II СЕССИЯ / II SESSION МУЛЬТИМЕДИЯЛЫҚ АУДАРМА МУЛЬТИМЕДИЙНҮЙ ПЕРЕВОД MULTIMEDIA TRANSLATION

Тифлоперевод как социально-ориентированный вид перевода Г.И. Кульдеева, М.Ж. Ескиндинова	122
Exploring the use of English humorous media discourse from a linguocultural perspective М.О. Vektoshev, D.M. Jamolitdinova	127
Обучение специализированному переводу: образовательная траектория (на примере обучения переводу в нефтегазовой отрасли) Л.И. Белоногова	130
Лингводидактические аспекты обучения научно-техническому переводу А.А. Искакбаева	133
ӘЖ мен БАҚ-да кездесетін «қазақыланған» ағылшын лексемалары А.М. Берсигурова, Н. Жұмай	139
Особенности автоматизированного тифлоперевода: технические возможности и перспективы развития Л.А. Задорожная	144
Особенности перевода текстов видеоигр в жанре квеста-головоломки Е.И. Архипова, В.А. Захарова	148
Субтитрование как вид аудиовизуального перевода А.М. Айтбаева	152
Виртуалды тілдік тұлға тілін аудару барысында қолданылған тәсілдер ерекшелігі (Интернет психологиясы кітабы бойынша) Д.Е. Указбек	157
Пути исследований в области аудиовизуального перевода А.Э. Тильга	161
Использование языковых средств выразительности в текстах веб-сайтов немецкоязычных компаний и специфика их перевода А.С. Пасикан	166

Differences between analytical, synthetic and polysynthetic forms <i>Ү.М. Усманов</i>	169
--	-----

III СЕССИЯ / III SESSION
ЛОКАЛИЗАЦИЯЛАУ ЖӘНЕ АУДАРМА
ЛОКАЛИЗАЦИЯ И ПЕРЕВОД
LOCALIZATION AND TRANSLATION

Analysis of translation transformations in the novel “1812: War and Peace” from Russian to English <i>К.К. Каримова, R.G. Seidakhmetova, A.A. Zhaparova</i>	172
Переводы произведений А.Тажобаева на русский язык <i>М.Б. Амалбекова</i>	177
Роль местоимений в переводе <i>А.М. Бадалиев</i>	182
Көркем аудармадағы жоғарғы бөлік соматикалық фразеологизмдері: көз/eye сыңары (қазақ-ағылшын, ағылшын-қазақ материалдары негізінде) <i>А.Н. Байқадам</i>	191
Лингвокультурные особенности дискурса корпоративных блогов на русском и английском языках <i>Н.Ж. Жилкелди</i>	195
Особенности перевода гастрономических терминов казахской национальной кухни <i>Д.Т. Бульменова</i>	199
Саяси дискурстағы сөйлеу әсері: стратегиялар мен тактикалар <i>А.С. Спандиярова</i>	203
Детский язык в диалоге: использование сленговых выражений (на материале кинофильма “Avatar: The way of water”) <i>А.С. Төлеутай</i>	208
Аударма ісі <i>Ш. Шайзанда, Г.А. Муратова</i>	212
Ағылшын тіліндегі <i>white</i> сөзіне қатысты тіркестердің аудармада берілуі <i>А. Шиминова</i>	217
Zahiriddin Muhammad Babur's life ways in Uzbek and world literatures <i>N.N. Alieva, F.V. Urakova</i>	222
А.Кристидің «Олар он еді» детективті романындағы реалий сөздер аудармасының ерекшеліктері <i>К.Т. Токан, Б.Е. Боранкулова</i>	224
Мифологические образы и их языковое воплощение в произведениях Дж.К. Роулинг <i>А.А. Петрова</i>	227
К вопросу адаптации, перевода и локализации контента веб-сайта университета <i>Е.А. Мозгунова</i>	232
Исследования в области локализации <i>Н.А. Харьковский</i>	235

IV СЕССИЯ \ SESSION IV
АУДАРМА ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ - ҚАТЫНАС МӘСЕЛЕЛЕРІ
ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА И МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ
PROBLEMS OF TRANSLATION AND INTERCULTURAL COMMUNICATION

The usage of Kazakh horse-related idiomatic phrases in younger and older people	240
---	-----

G.A. Sarbassova, P. Boersma, L.K. Marácz	
Lexemes with the “camel” component in Kazakh: problems of translation	245
N. Zhumay, S.Zh. Tazhibayeva	
Code-switching behavior among Kazakhs in the Netherlands	252
G.A. Sarbassova	
Текст как ресурс межкультурной коммуникации обучающихся в условиях многоязычия	258
Л.С. Трезубова	
Translation challenges in the logistics sector	263
L.B. Kimanova	
Translation as a mediator of intercultural communication	266
A.S. Boranbayeva	
Unveiling the dynamics of graphic means in nonverbal communication	272
J.K. Komilov	
Этномәдени реалийлер және олардың аудармада берілуіндегі мәселелер	276
A.C. Бектлеуова	
Концепт «приветствие» в казахском, английском и русском языках	283
А.Ж. Досбергенова	
Contemporary interpreter's status in Kazakhstan: Soft skills and emotional intelligence	287
Р.Б. Нукежанова	
Problems of creating graduonymic lines in the semantic groups of lexemes denoting action and state in the Uzbek language	291
M.R. Otaboyeva	
Проблематика опосредованного перевода инструктирующих текстов с китайского и английского языков на русский язык	295
К.Д. Лукина, Н.Н. Помуран	
Методика коррекционно-педагогической работы (первый год обучения)	300
Л.Р. Хайитов, М.Х. Ховодиллаев	
Повысить мотивацию будущих дефектологов к своей профессии в системе высшего образования	303
Н.С. Мирбабаева	
Исторические аспекты развития и сущность технологии критического мышления	306
А.А. Калиновская	

IRSTI 16.21.07

INSIGHT INTO NEW RESEARCH PARADIGMS IN TRANSLATION STUDIES

N.B. Aksoy

Ph.D., Professor

Atılım University, Ankara, Turkey

berrin.aksoy@atilim.edu.tr

Abstract. *Translation Studies has moved into new directions and opened up new horizons for research and academic and professional studies in line with the globalization and digitalization in the world communication networks. This new outlook in Translation Studies is now named as the 'post-Translation Studies (Gentzler 2017), comprising a myriad of disciplines and fields, from humanities to cutting-edge technologies. This paper discusses the innovative approaches to post-translation studies, revealing how the term deserves to be taken up and evaluated from a multi and inter-disciplinary perspectives. New venues of research in translation studies now is within the grasp of the researchers, not only from a theoretical aspect, but from the aspect of cultural and communicative dimensions, necessitating use of modern digitalized technologies such as computers and AI. Consequently, translation studies is expanding its boundaries and moving forward towards a multitude of fields in an unprecedented speed in today's world.*

Keywords: *translation, post-translation, artificial intelligence, multi-disciplinarily*

Аңдатпа. *Аударма ісі жаңа бағыттарға бет бұрды және әлемдік байланыс желілеріндегі жаһандану мен цифрландыруға сәйкес ғылыми-зерттеу және академиялық және кәсіби зерттеулердің жаңа көкжиектерін ашты. Аударма ісіндегі Бұл жаңа көзқарас қазіргі уақытта гуманитарлық ғылымдардан бастап озық технологияларға дейінгі көптеген пәндер мен салаларды қамтитын "Аудармадан кейінгі Зерттеулер" (Gentzler 2017) деп аталады. Бұл мақалада аудармадан кейінгі зерттеулердің инновациялық тәсілдері талқыланады, бұл терминнің көп салалы және пәнаралық тұрғыдан қалай қабылдануға және бағалануға лайық екендігі ашылады. Аударма ісіндегі жаңа зерттеу орындары қазіргі кезде зерттеушілердің теориялық тұрғыдан ғана емес, сонымен қатар мәдени және коммуникативті өлшемдер тұрғысынан да түсінігінде, бұл компьютерлер мен жасанды интеллект сияқты заманауи цифрландырылған технологияларды қолдануды қажет етеді. Демек, аударма ісі өз шекарасын кеңейтіп, қазіргі әлемде бұрын-соңды болмаған жылдамдықпен көптеген салаларға қарай алға жылжуда.*

Түйін сөздер: *аударма, аудармадан кейінгі, жасанды интеллект, көпсалалы*

Аннотация. *В связи с глобализацией и цифровизацией мировых коммуникационных сетей переводоведение вышло на новый уровень и открыло новые горизонты для научных, академических и профессиональных исследований. Это новое направление в переводоведении теперь называется "постпереводческие исследования" (Gentzler, 2017) и включает в себя множество дисциплин и областей, от гуманитарных до передовых технологий. В этой статье рассматриваются инновационные подходы к постпереводческим исследованиям, показывающие, как этот термин заслуживает рассмотрения и оценки с мультидисциплинарной точки зрения. Новые направления исследований в области переводоведения теперь доступны исследователям не только с теоретической точки зрения, но и с точки зрения культурных и коммуникативных аспектов, что требует использования современных цифровых технологий, таких как компьютеры и искусственный*

интеллект. Следовательно, переводоведение расширяет свои границы и развивается во множестве областей с беспрецедентной для современного мира скоростью.

Ключевые слова: *перевод, постперевод, искусственный интеллект, междисциплинарность.*

Translation is an indispensable part of a number of innovations, developments, and concepts that are widely incumbent in contemporary disciplines, from humanities, cultural studies, technological and computer sciences to language studies, hermeneutics and philosophy. Translation makes the developments and innovations in these disciplines available since it is an integral part for the survival, expansion and implementation of all these disciplines worldwide. In order to catch up with the unprecedented pace of the changes taken place especially after the rise of globalization, translation in education and academia gained speed. What is now underlined in all academic and practical studies in translation is its gradual evolution towards a multidisciplinary and interdisciplinary nature, having a wide spectrum of language studies, cultural perspectives, computer and AI technologies, scholarly queries, ideological concerns, political and economic systems, population, migration studies, colonial and postcolonial issues and environmental concerns, these are just a few to name. These areas have also given new directions to university curricula and training programs in Translation and Interpretation studies and opened up a multitude of new research areas, attracting many students and researchers with the vast possibilities that are offered in Translation Studies currently.

Before beginning to delve into these new research venues, I would like to start with looking at the position of language studies related to translation in this new climate. Linguists and computer and software technologies are now intertwined in all translational activities, for all the disciplines. The use of digitalized technologies are an unavoidable situation in the development of new processing, editing, proofreading activities, and even in the assessment and criticizing translation quality. Translation quality systems enable editing, proofreading and translation project managements starting with day one of the translation assignment and the tools, memory systems, terminology management systems are constantly developing and improving, requiring research by the researchers working in academia or who are capable not only in computer sciences but with a strong background in linguistics and translation studies.

The effects of globalization has brought about a myriad of competing and complementary theoretical approaches and practices that that have grown out of their interactions and dependabilities with each other. A disastrous effect of globalization is most acutely felt in environment and world ecological system, seen in mass population movements due to famine, draught and other ecological disasters, erupting into violence on local scales, and other humanitarian concerns, all of which are virgin fields in translation research since these fields owe their functioning to translation services in order to be heard and dealt with. Community interpreting, its working conditions, tools and services have been researched extensively to meet the demand in the society.

Globalization and technological innovations, the emergence of AI and other robotic inventions created new life styles, points of view, models of thinking and perception of meaning, appreciation of arts and culture and philosophical queries have all trying to adapt themselves to the new world order. In translation studies, these fields those are dependent on each other in a chain reaction necessitates new systems and models in translation and language services that have to be possible new enquiry models, systems and research. Scholarly enquiries, new approaches in humanities and cultural studies show a discrepancy between globalization in science, technology and international trade and production, simultaneously causing a fragmented world view, conceptual questioning and disillusioned mind, in an age of postmodernist approaches in looking at life and interpreting it. As Laviosa et al. writes in "Recent Trends in Translation Studies," By the start of the new millennium, translation studies was widely seen as an 'international network of scholarly communities who construct research and debate across conceptual disciplinary divisions (Venuti 2000, p. 334)'. Andrew Chesterman explains the current state of translation studies as the

following: ‘More pragmatically, we are seeing an increasing number of research projects involving cooperation between specialists in different sub-fields or disciplines, projects that involve dialogue as well as conceptual and methodological borrowings and lendings. A recent book (Gambier and van Doorslaer 2016) offers dialogues between translation scholars and representatives of the following fields: history, military history, information science, communication studies, sociology, neuroscience, biosemiotics, adaptation studies, computer science, computational linguistics, business and marketing studies, multilingualism, comparative literature, game localization, language pedagogy, and gender studies. This gives a good idea of the complex relations that our interdisciplinary engages in’ (2019).

This expanding and adaptive quality of translation both in theory and in practice has apparently grown into a new trend which is named as “post-translation studies” by one of the leading scholars in translation studies, Edwin Gentzler (2017). Gentzler in his book “Translation and Rewriting in the Age of Post-Translation Studies (2017) underlines the need to expand the research in the field. This need is explained by Liu and Wen (2018) as the following:

‘Post-translation studies can be fruitful in exploring pre-translation conditions and post-translation effects, thus explaining why one translate in a certain way, and how new ideas are introduced to other cultures via translation’ (p.267).

Thus, post-translation studies now look at the translated text’s reception in the target culture as early as when it’s out, and then its established place as the years go by in the target culture. Liu and Wen, go on to highlight the importance of pre-translation culture as put forward by Gentzler “those socio-political conditions that create an environment in which highly innovative original writing can flourish (p.4 in Gentzler) (qtd. In Liu and Wen, p.267). This assessment of the new condition of translation makes it possible for the researcher to work in a multidisciplinary form and look into new definitions for the old concepts like original, translation, equivalence, adaptation, appropriation and rewriting.

Another distinguished translation scholar Paul Bandia points out to the fact that along with the cultural turn in translation studies in the 80s with Bassnett and Lefevere, the relations with new paradigms and the ensuing enlightenment created a new vision for translation studies research which as well be called “the postmodern turn”. Postmodernism emerged especially after WWII brought about drastic changes in the conception of culture and established modes and forms of thinking. The fragmented and questioning approach to the validity of traditional concepts paved the way for the study of issues like gender, ethnicity, colonialism, ecology and their effects on society and culture, resulting in new discourses in politics, sociology and culture.

Today, post-translation studies as Gentzler named, has expanded the boundaries of translation research into this new realm where all global, social, cultural and technological venues confront, intersect, motivate and feed each other. Thus, the opening of new spaces in such a diverse and thriving environment results in translation being manifested and researched under a new guise, named as post-translation studies.

In this era of post-translation studies, an exciting and promising field of research is ecological translation, or eco-translation, as is called. Its earliest proponents are mainly Chinese scholars such as Genhshen Hu, followed by Michael Cronin and Clive Scott, who have elaborated on the idea of the connection between ecology and translation, underlining the text’s ecology in tandem with the environmental ecology. This field of research is best explained by Hu as the following:

“Based upon the knowledge of the deficiency of contemporary translation theories, scholars in translation academia have studied and, in particular, provided their remarks, which suggest that the contemporary translation theories need improvement. Meanwhile, it is these issues that keep perplexing translation academia and continuously encouraging people to ponder and to probe. Considering the background discussed above, we have undertaken the study and exploration on Eco-Translatology. Since Eco-Translatology is a totally novel or “formerly nonexistent” perspective of translation studies proposed by the Chinese scholars, it may be called “to create from none”; and

particularly it is a systematic study with newly-coined terms and concepts utterly different from previous perspectives, so it may also be called “strike out a new line.

Different from other approaches to translation studies, Eco-Translatology takes “ecology” as its perspective of argumentation, a comprehensive and holistic study on translation from the ecological perspective. Namely, Eco-Translatology tries to interpret and examine translation from eco-holism, rather than from the perspectives of linguistics, literature, culturology, communication, Skopos, feminism, ideology, etc. Based upon the above, Eco-Translatology constructs the discourse system of Eco-Translatology under the guidance of eco-reason and by following the macroscopic eco-reason, which can be characterized by: (1) stressing wholeness and relevance; (2) seeking dynamics and balance; (3) reflecting eco-aesthetics; (4) identifying the “translation community”; (5) adhering to translation ethics; and (6) highlighting unity/diversity. (Hu Gengshen, 2001) The result of the comparative studies shows that other approaches to translation studies do not have all the macroscopic eco-reason traits, so it can be seen as a vital difference between Eco-Translatology and other approaches to translation studies.”(Hu, 122-123)

This new theoretical approach opens up diverse fields of research for the translation researcher on many levels and in many disciplines. Connected to ecological translation, postcolonial translation is also another emerging research field under the effects of globalism that brought about sweeping changes in cultural studies and humanities. Postcolonial problems and concerns that are raised with globalism led to the development of a new discipline called postcolonial translation which examines and voices the traumatic experiences of formerly colonized nations from cultural, linguistic and ideological perspectives as materialized especially in literature and literary translation. Tarek Shamma from UAB University writes the following on postcolonial translation: Postcolonial translation is that they examine intercultural encounters in contexts marked by unequal power relations. Their major contribution has been to illuminate the role of power in the production and reception of translation” (Shamma 2009, p.183).

We can see that postcolonial translation can be investigated in the culture/language/power context taking into consideration the diverse and hybrid nature of the original and the translated text.

Almost in all new scholarly research on translation underlines the multidisciplinary structure of post-translation studies, which provide the researches with vast material to look at from a multitude of perspectives. Translation offers an ideal environment for the study of cultural interaction in two different literary and cultural polysystems. The two systems then are juxtaposed and become prone to queries concerning their sameness, differences, original and otherness. The relation between the author and the translator becomes a theme to be discussed, as well.

From another perspective, translation is a technologically oriented field, as well. In the globalised and digitalised atmosphere of the 21st century, multimodal channels of communication rapidly gains ground while deeply embedded in translation activities in order to reach out the whole world simultaneously. Briefly, in the context of translation and interpreting studies multimodality is used to investigate the contribution that non-verbal semiotics makes to a range of genres and texts, and to gauge now the distribution of meaning across various types of meaning-making resources influences translation and interpreting behavior. (alc.manchester.ac.uk)

In interpreting situations, signs, semiotic systems such as face movements, gestures accompanying speech are a field being researched. In multimodal research key terms in translation and interpreting studies are under scrutiny for remodeling and for re-adaptation to actual situations as well as reconceptualization in translation and interpretation theories.

Translation’s new directions with the emergence of new technologies focus on automated machine translation and modes of AI. Bruce Maylath writes that CAT has now infiltrated into multilingual workflow system resulting in a shift toward ‘controlled translation’ (2013, p.43) in which translators are parts of teams developing ‘language technology’. On the other hand we know that translation is a creative and context-specific activity which requires aspects of cultural, linguistic and social awareness. Also, for intercultural technical communication translators may act as proof readers, cultural consultants, technical writers or localizers. Research into how quality and

accuracy can be achieved, under what conditions human translator can intervene and process the material are getting on in academia and elsewhere. Additionally, MT stages are a few of the investigation fields. AI has extended its boundaries even into the assessment of literary translation and translation criticism. New software tools and their applicability on literary texts for review purposes within the scope of Toury's translation norms have been investigated in my department. Translation's culture-specific quality requires in today's world research into the localization field. Localization is a field and an activity where transcreation plays a major role especially in intercultural contacts, tourism, trade, media and journalism. The scope and methods for transcreation is determined by the market conditions and expectations. In order to connect with the international or local audiences in meaningful ways, build brand awareness across different countries and to increase sales, transcreation is the most effective method (www.lokalise.com).

It's been underlined often by all translation scholars that with the social and cultural changes of globalism's heavy effects, existing and emerging new economies and new and more developed intercultural and technical relations are all dependent on translation and language services not only on global, but on local and community levels as well. The spread of postmodernist thinking created a landscape of different voices, groups and communities becoming visible, such as hard of hearing, visually disabled, ethnic communities and disadvantaged groups such as refugees, migrants, asylum seekers, as well as aged and mentally impaired. When the different and discrepant needs of these communities are considered, new forms have to be developed in translation and interpreting in order to reach out to them and provide them with cultural, social and other forms of necessities. This challenging situation in communication services have been gradually overcome by innovative forms of translation or interpreting in models such as AVT, media translation and other channels. Hence, for the researcher this platoria of fields are there to be explored and improved, if necessary. Cutting edge technologies in film and screen arts, video games and virtual realities are communication formats that can survive only by translation. Nevertheless, translation's traditional methods and tools have to be improved, adopted to these new channels, requiring careful scholarly and scientific investigations and planning. To overcome the challenges in subtitling, dubbing, voiceover methods in screen and media translation, the target audience's cultural constitution, religious and traditional sensitivities and expectations as well as their group characteristics should be addressed. Synchronization, readability, other adaptive methods according to the target group's individual needs is all potential areas for research in translation studies. AVT has now become a wide field of research worldwide in translation studies, for example at my department, at least 5 MA thesis have been produced on this subject. The earliest studies in AVT date back to 1950s and 60s with the boom in film and screen industry, but its actual expansion took place in 1990s as the global entertainment market and social media use skyrocketed. New AVT modes other than dubbing and subtitling have proliferated. In terms of research the audience and their characteristics and tailored AVT modes open up possibilities where research will provide better quality and satisfaction by way of investigating the ideological, cultural and generic qualities of new AVT modes in media studies AVT is not the only inspiring field for the researchers. Websites, multimedia elements, video games, printed material all provide the researcher with vast materials to look into. Linguistic, cultural, ideological, social and other disciplines and their function in the process and product of translation can be studied from a receptor and provider perspective in order to reach to a wider audience. The interaction between human and AI translator and how AI can be used as an assisting tool in human translation are questions to be addressed.

Consequently, we can now confidently assert that despite many hindrances caused by the linguistic and context-bound difficulties in translation studies, post-translation studies opens up new horizons for the researcher in this age of sweeping innovations and will continue to do so, as long as human beings need communication on a personal, worldwide and global scale.

References

1. Venuti, Lawrence, 2000. in Laviosa et. al. "Recent Trends in TS Cambridge Publishing. 2021. p.X.
2. Laviosa et.al.2021 "Recent Trends in Translation Studies". Cambridge Publishing, p.X

3. Andrew Chesterman. 2019. "Consilience or Fragmentation in Translation Studies Today?" [http://hdl.Handle.net/1038/300743](http://hdl.handle.net/1038/300743).
4. Edwin Gentzler. 2017. "Translation and Rewriting in the Age of Post-Translation Studies". Routledge. London. and. New York.
5. Liu J. Twen, J. (2018). Review of [Gentzler, Edwin (2017)] Translation and Rewriting in the Age of Post-Translation Studies. New York: Routledge. p.245. Meta 63(1), 267-269. <https://doi.org/10.7202/1050530ar>.
6. Bandia, P.F. (2006). "The Impact of Postmodern Discourse on the History of Translation". (Ed. Paul F. Bandia, Georges L. Bastin), Charting the Future of Translation History (Perspectives on Translation), pp. 45-58. Canada: University of Ottawa Press.
7. Gengshen Hu, Youlan Tao (2016). "Eco-Translatology: A New Paradigm of Eco-Translation – A Comparative Study on Approaches to Translation Studies. www.academia.edu
8. Tarek Shamma, 2009. "Postcolonial Studies and Translation Theory. MonTI- num.1, pp. 198-196. Universitat de València. ESPANA.
9. Translation, Interpreting and Intercultural Studies. (n.d.). <https://www.manchester.ac.uk/study/postgraduate-research/programmes/researchareas/?code=TR>
10. Bruce Maylath, 2013. "Current Trends in Translation" Communication and Language at Work. No. 2. January 2013, pp. 41-50.

IRSTI 16.31.21

BRIDGING WORDS AND TECH: A COMPARATIVE STUDY ON TECHNOLOGY'S ROLE IN TRANSLATION CURRICULA

Damjan Popič¹, *L.A. Zadorozhnaya²

University of Ljubljana, Faculty of Arts, Ljubljana, Slovenia¹

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan²

*mila.alex.zadorozhnaya@gmail.com

Abstract. *Translation technology has become a cornerstone of the translation industry, influencing not only professional practices but also the educational frameworks that prepare future translators. This paper examines the significance of technology in translation education through a survey conducted among students at L.N. Gumilyov Eurasian National University and the University of Ljubljana. The survey aimed to capture, among other aspects, students' perceptions of the role of technology in translation, their confidence in using technological tools, and their interest in seeing more technology incorporated into their curriculum. Results indicate a high recognition of technology's importance and a strong desire for greater emphasis on technological training within translation studies programs.*

Keywords: *translation technology, translation education, computer-assisted translation, machine translation, curriculum development, digital competency in translation*

Аңдатпа. *аударма технологиялары тек кәсіби тәжірибеге ғана емес, сонымен қатар болашақ аудармашыларды даярлауға арналған білім беру бағдарламаларына да әсер ететін аударма индустриясының негізі болды. Бұл мақалада Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің және Любляна университетінің студенттері арасында жүргізілген сауалнама негізінде аударманы оқытудағы технологиялардың маңызы қарастырылады. Сауалнаманың мақсаты студенттердің аудармадағы технологияның рөлі туралы түсініктерін, олардың технологиялық құралдарды қолдануға деген сенімділігін және олардың оқу бағдарламасына көбірек технологияны қосу-қоспауға қызығушылығын көрсету болды. Нәтижелер технологияның маңыздылығын жоғары мойындауды және аударманы оқыту бағдарламалары шеңберінде технологияларды зерттеуге көбірек көңіл бөлуді қалайды.*

Түйін сөздер: аударма технологиясы, аударма білімі, автоматтандырылған аударма, машиналық аударма, оқу бағдарламасын әзірлеу, аударма саласындағы цифрлық құзыреттілік.

Аннотация. *Переводческие технологии стали краеугольным камнем переводческой индустрии, оказывая влияние не только на профессиональную практику, но и на образовательные программы для подготовки будущих переводчиков. В данной статье рассматривается значение технологий в обучении переводу на основе опроса, проведенного среди студентов Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева и Университета Любляны. Целью опроса явилось отображение восприятия учащимися роли технологий в переводе, их уверенность в использовании технологических инструментов и заинтересованность в том, включать ли больше технологий в их учебную программу. Результаты свидетельствуют о высоком признании важности технологий и желании уделять больше внимания изучению технологий в рамках программ обучения переводу.*

Ключевые слова: *переводческая технология, переводческое образование, автоматизированный перевод, машинный перевод, разработка учебной программы, цифровая компетентность в области перевода*

Introduction.

Translation technology encompasses a wide array of tools, from computer-assisted translation (CAT) software to machine translation platforms and terminology databases. These advancements are pivotal in enhancing accuracy, consistency, and efficiency in translation work. However, the utility of such technology is not confined to professional practice alone. Its incorporation into educational settings is profoundly influencing the teaching of translation. In an academic context, translation technology serves as a vital component that equips students with the necessary skills to navigate the modern demands of the translation profession.

The infusion of technology into translation curricula is a testament to its value. Students familiar with such tools can adapt more readily to the industry's digital-centric nature. Moreover, translation technology is not just about the tools; it's about developing a new mindset where technology is a collaborator, not a competitor. It enables students to focus on the nuanced aspects of language that machines cannot grasp, such as context, cultural references, and creativity.

To gauge the current landscape of technology's role in translation and its instruction, a comprehensive survey was conducted among students from two different universities from two different countries (L.N. Gumilyov Eurasian National University and the University of Ljubljana), the aim being to determine what the potential differences and similarities are. This survey sought to understand students' perceptions and inclination towards technology, their confidence in using it, as well as challenges associated with adopting it, along with their interest in further technology integration within their curriculum. The insights garnered from this survey offer a unique vantage point into the interplay between translation technology and education, serving as a linchpin for the discussions to follow in the ensuing chapters of this paper. What is more, this information serves as valuable feedback for us educators. The upcoming chapters aim to dissect the nuanced dynamics of this relationship, and, in line with these findings, we plan to establish a long-lasting partnership between the universities aimed at exchanging good practices and experience.

Background.

The extent to which translators use computer aided translation tools may vary in different countries and communities. It may depend on the source and target languages, cultural specifics, the prevailing economic tendencies in a region, etc. Computer-aided translation is a constantly changing field, which adapts to the needs of end users and trains its corpora on the results of their translation work.

The aim of the present research is to compare the attitudes of future professionals in two communities (Europe and Asia), to outline their similarities and possible difference in this regard,

as well as to provide a piece of advice on probable further enhancement of curricula for translation studies departments.

Digital humanities and its part, digital translation studies, is a critical issue in Kazakhstan as a modern country in the heart of Eurasian continent with its vast range of international contacts. At the present time, the “Digital Kazakhstan” program is being actively implemented in the Republic of Kazakhstan. One of its key tasks is to increase the digital literacy of specialists in all fields of professional activity. [1]

Initially, with the advent of Google’s computer-aided translation resource in 2006, such tools did not inspire confidence among professional translators in Kazakhstan. The difficulty lay in the technology of the computer-aided translation programs themselves since they were based on statistics. However, the situation began to change dramatically in 2016 with the introduction of a special neural network technology “The Google Neural Machine Translation system”, which allowed programs to use the most modern teaching methods at that time to achieve rapid improvements in the quality of computer-aided translation. [2]

We consider that year the beginning of rapid development of introducing CAT tools into the curriculum of translation students. First, additional renewed topics on translation technologies have been added into such disciplines as translation theory, then the elective course on digital translation was offered for choice to the students of translation and interpretation studies. Finally, the “Digital Translation Studies” MA program was established in Gumilyov ENU in 2019. This course includes intensive studies of translation technologies based on the requirements of the modern translation and interpretation services market both in Kazakhstan and abroad. This market, in its turn, constantly influences the contents of the curricula which may be reflected in the survey results provided by the respondents.

In the translation department in Ljubljana,¹ digital translation has always been one of the pillars of instruction. The program has included the subject called Translation Tools (BA level) since its redesign in 2004, and this subject was complemented by another two (Termbase Management and Translation Project Management; MA level). In addition, all students are required to attend the course on computer literacy in Year 1 (BA) as well as a course in Digital Slovene Studies in Year 3 (BA).

In addition, 2022 saw the implementation of a new interdisciplinary study program Digital Linguistics,² which is intended for students who wish to work at the crossroads between linguistics and technology.

Analysis

3.1 Survey Design

The rationale behind this survey was to explore the subjective contours of technology adoption and utilization among future translation professionals. Recognizing the integral role of technology in contemporary translation instruction, the survey aimed to capture the nuances of students’ experiences with translation tools and the perceived adequacy of their current educational programs in preparing them for a technologically advanced workplace.

1. Please select your place of study
2. Please select your gender
3. Which year of study are you currently in?
4. What is your primary mode of translation: manual, partially technology-assisted, or fully technology-assisted?
5. Which translation software/tools are you familiar with or have used? (Select all that apply)
6. How do you perceive the role of technology in the translation process?
7. How confident are you in using translation technology effectively?

---

¹ <https://prevajalstvo.ff.uni-lj.si/en>

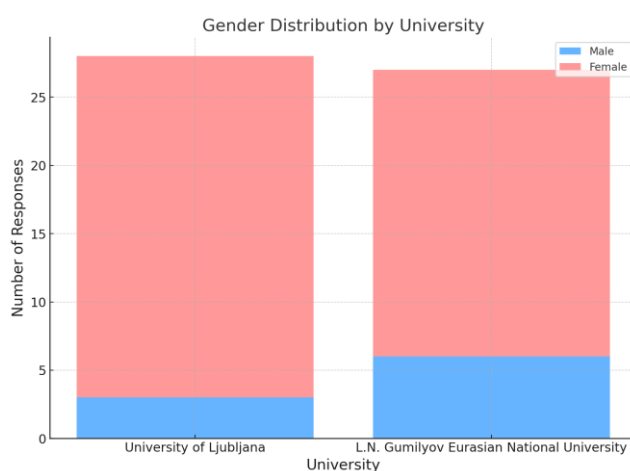
² <https://digiling.university/>

8. What challenges do you encounter when using translation technology? (Select all that apply)
9. Do you think the use of technology in translation affects the quality of the translated content? If yes, how?
10. In your opinion, what are the potential benefits of using technology in translation? (Select all that apply, if any)
11. How do you see the future of translation technology evolving?
12. Would you be interested in having more (translation) technology in your curriculum?
13. What suggestions do you have for improving your study programme, in terms of technology or otherwise?

3.2 Survey Results

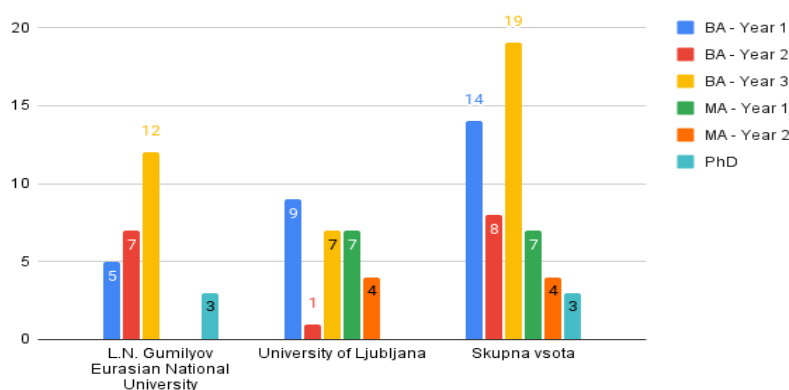
This section presents the results of the survey. Due to the scarcity of space, we only focus on several aspects of the survey.

As Figure 1 shows, the distribution of students of is almost identical (n=55, ENU=27; UNI LJ=28). The following figure shows the distribution of respondents by university and gender.

Figure 1: Distribution by gender and place of study.

As we can observe, female respondents strongly overshadow male respondents, especially in terms of UNI LJ. The distribution of students per study year is shown in Figure 2.

Figure 2: Distribution by study year.

As can be observed, the respondents were evened out in both universities, with BA Year 3 standing out in terms of frequency. We inquired about the mode in translation, which can serve as a starting point for further analyses. This is given in Figure 3.

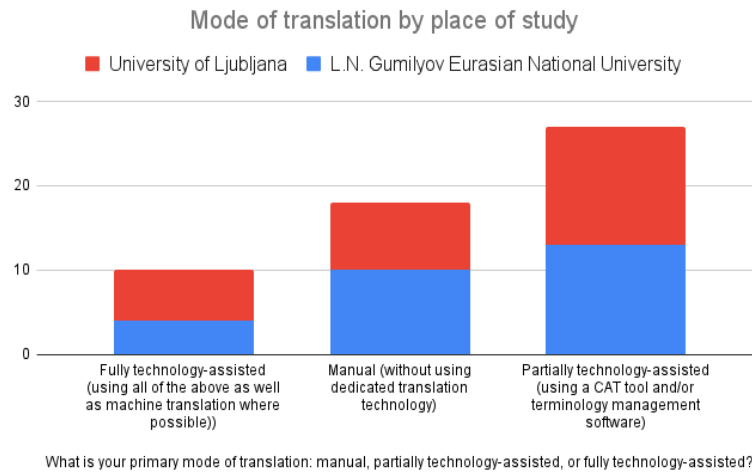

Figure 3: Distribution of students by mode of translation by place of study.

As we can see from Figure 3, there is a slight skew towards ENU in terms of manual translation and a slight skew towards UNI LJ in terms of fully technologically assisted translation. This brief overview of demographic data is meant as a guide to the distribution of respondents. In this paper, we only briefly describe two important aspects of the survey, i.e. the perception of the role of technology in translation and their views on the importance of technology in translation. The responses are presented in Figures 4 and 5.

How do you perceive the role of technology in the translation process?

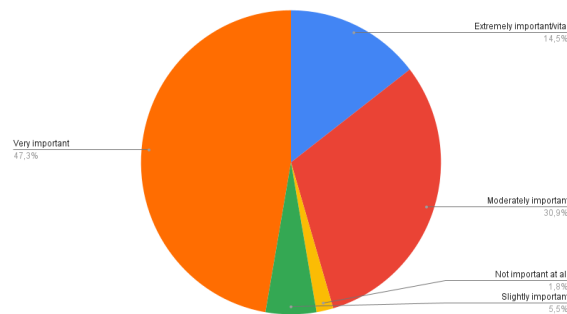

Figure 4: Distribution by responses by role of technology.

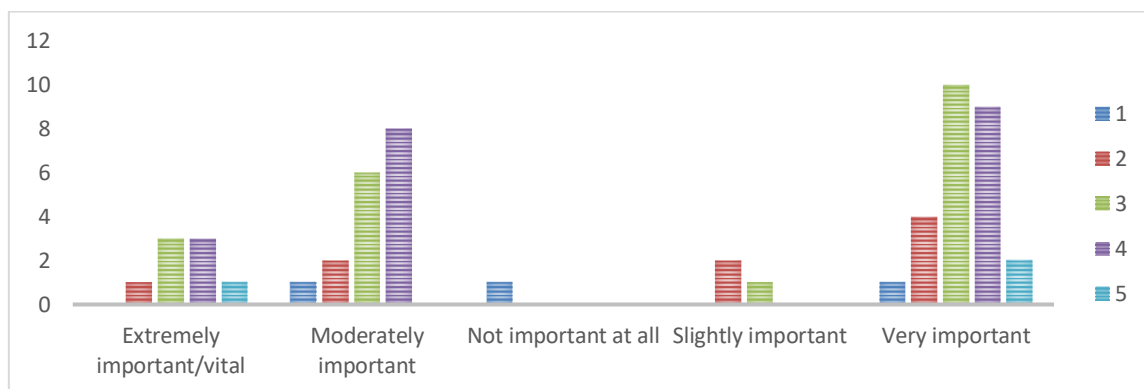

Figure 5: Distribution of responses by the views on the importance of technology in translation and the confidence in using it (numbered from 1 (lowest) to 5 (highest)).

As Figures 4 and 5 show, most students find technology moderately or very important, with those who find it only slightly important or even unimportant belonging to the lower tiers of self-perceived confidence. This means that the students who rated themselves higher in terms of being confident in using digital translation tools were also more likely to place more value in the role of technology itself. In addition, another important point is that the great majority of respondents

found that technology has at least moderate (30.9%), very (47.3%) or extremely important (14.5%) in translation, essentially making all other views (altogether 7.3%) outliers. When asked whether their curriculum should be more technologically oriented, the respondents were unanimous, as demonstrated in Figure 6.

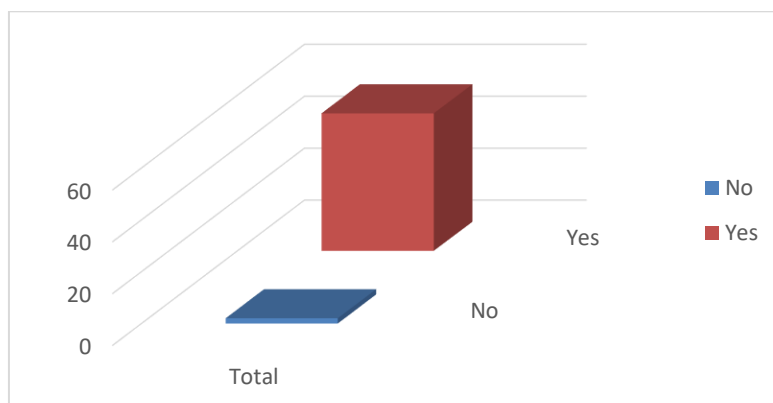

Figure 6: Responses to the question on the students' wish to have more technologically oriented content.

Discussion.

This very short, initial look into our survey results already offers a revealing glimpse into the current state of translation technology within academic settings. Students from L.N.Gumilyov Eurasian National University and the University of Ljubljana overwhelmingly acknowledged the vital role of technology in the translation process, with a substantial majority recognizing it as either 'Very important' or "Extremely important/vital." This consensus underscores a shifting paradigm in translation education, reflecting an industry increasingly dominated by digital tools and platforms. However, despite the recognized importance, there was a nuanced divergence in students' confidence levels. While some reported high confidence in using translation technologies effectively, others noted significant challenges, including quality concerns with machine translation and difficulties integrating technology into their workflow. These challenges point to a potential gap between the recognition of technology's significance and the practical competencies students acquire through their curricula.

Interestingly, the desire for more technology integration within translation programs was nearly unanimous. This near-consensus suggests that students not only understand the inevitability of technology's role in their future careers but are also seeking to embrace it through their education. It reflects a proactive attitude towards technology adoption, with an appetite for more hands-on experience, training, and knowledge.

The implications for translation education are profound. If translation programs are to prepare students effectively for the real-world demands of the translation industry, curricular innovations are necessary. There is a call for a more robust incorporation of technology into coursework, including practical training on a variety of translation tools, exposure to real-world projects that utilize these tools, and an emphasis on developing the critical skills needed to navigate the advantages and limitations of these technologies.

As the translation industry continues to evolve, so too must translation education. The findings of this survey act as a bellwether for change, suggesting that educational institutions should not only teach the use of translation technologies but also foster an adaptive mindset that prepares students to continuously learn and integrate emerging tools throughout their careers.

References

1. "Digital Kazakhstan" Government Program. Retrieved from: <https://digitalkz.kz/>
2. Quoc V. Le, Mike Schuster. A Neural Network for Machine Translation. September 27, 2016. Retrieved from: <https://ai.googleblog.com/2016/09/a-neural-network-for-machine.html>

(IN)EQUIVALENCE IN THE BULGARIAN TRANSLATION OF MARIA MONTESSORI'S *THE ADVANCED METHOD*

D.S.Cheshmedzhieva-Stoycheva

Ph.D., Associate Professor

Konstantin Preslavsky University of Shumen, Shumen, Bulgaria

d.stoycheva@shu.bg

Abstract. *The article presents a case study on the translation of The Advanced Method of Montessori into Bulgarian. The focus is on the (in)equivalence between the target text and source text fostered by the differences of the two languages. The study looks into the problems encountered during the process of translation of volume two of said book and the solutions that have been found in the end result. The method used is comparative analysis in line with the descriptive translation approach. The conclusions reached confirm that translation is a creative process and that when it comes to translating Montessori it is functional equivalence, rather than structural that is the goal.*

Keywords: *translation studies, Montessori, intercultural transfer, challenges, (in)equivalence*

Аңдатпа. *Мақалада ағылшын тілінен болгар тіліне the Advanced Montessori Method (орыс тілінде 2 томдық ғылыми педагогика ретінде белгілі) кітабының аудармасы қарастырылады. Аударма мәтіні мен бастапқы мәтін арасындағы эквиваленттіліктің жоқтығына назар аударылады, бұл екі тіл арасындағы айырмашылыққа ықпал етеді. Зерттеу осы кітаптың екінші томын аудару процесінде туындаған мәселелерді және сайып келгенде табылған шешімдерді қарастырады. Аударма сипаттамалық аударма шеңберінде салыстырмалы талдау әдісін қолданды. Жасалған тұжырымдар аударманың шығармашылық процесс екенін және Монтеessori кітаптарын аудару кезінде мақсат құрылымдық эквиваленттілік емес, функционалдық екенін растайды.*

Түйін сөздер: *аударматану, Монтеessori, мәдениетаралық трансфер, проблемалар, эквиваленттіліксіз*

Аннотация. *В статье рассматривается перевод с английского языка на болгарский книги The Advanced Montessori Method (известной на русском языке как Научная педагогика в 2-х томах). Основное внимание уделяется отсутствию эквивалентности между текстом перевода и исходным текстом, чему способствуют различия между двумя языками. В исследовании рассматриваются проблемы, возникшие в процессе перевода второго тома указанной книги, и решения, которые были найдены в конечном счете. При переводе использовался метод сопоставительного анализа в рамках описательного перевода. Сделанные выводы подтверждают, что перевод является творческим процессом и что при переводе книг Монтеessori, целью является функциональная, а не структурная эквивалентность.*

Ключевые слова: *переводоведение, Монтеessori, межкультурный трансфер, проблемы, (не)эквивалентность*

Introduction.

When translators are commissioned to translate a book from one language to another, they rarely rely on their theoretical knowledge about the way translation generally works as their main objective is to be as true to the original text and as understandable to the target audience as possible. Thus, subconsciously they strive at what is defined by scholars as obtaining equivalence as it is the binding element between the two texts that contributes to them being “the same” (Rabadán Álvarez, 2022), although different.

Looking at the literature available on the topic one can easily see that the term equivalence itself is quite contested (Rabadán Álvarez, 2022; 2). Summarizing the views of leading scholars in the field of translation studies Rabadán Álvarez (2022) distinguishes between three main approaches to the understanding of equivalence: a necessary or useful tool, as an aspect lacking any value, or as something to be ignored. Still, the last two views, although backed by research, if adopted, might question the existence of translation at all, as equivalence is the gauge used to assess the quality of transferred textual meaning and function between two texts, thereby two different cultures.

An approach which is relevant to the study at hand, therefore worth mentioning here, is the one proposed by Nida [3], who is among the first scholars to bring the receptor to the fore by presenting his ideas of formal and dynamic equivalence. While the former is associated with direct matching of source and target structures, the latter is described by Nida [3] as “the closest natural equivalent to the source language message” [3, p. 166] and the focus is therefore on meaning, rather than structure.

Bearing in mind the particular case study in mind, namely *The Advanced Method* by Maria Montessori, we cannot but agree that there is much more at stake when it comes to obtaining equivalence. As mentioned in a previous study of mine, knowledge simply in linguistics would not help the translator of Montessori do a proper job. In this we coincide with the opinion voiced by Pym [4] that if translation were to marry linguistics, they will have “issues” [4, p. 417]. As further explained by Vermeer [5, p. 29], these issues are related mostly to the fact that translation is not purely a linguistic process and that linguistics does not have the right answers to tackle the questions posed. Further to that Pym [4, p. 418] states that “a translation not only represents a start text, it also interprets and mostly re-enacts that text for a new set of participants”. This is even more true when it comes to translating not simply a descriptive text about the Montessori method but the application of this method in a different cultural environment and making it adequate to that new setting.

As stated previously [1], AMI (Agency Montessori Internationale), the agency holding the license to all Montessori publications, which claim to come directly from Maria Montessori herself, appoints not only the translators who would translate any of their books a publisher has bought the rights of, but also local consultants, usually people trained by the agency, who make sure the translation follows the conventions and terminology adopted by the Montessori school in the respective country.

The challenges a translator who first approaches Montessori books might experience are mainly housed within the realm of lexicology and in particular in terminology as some of the materials developed by Montessori are not to be translated literally but have found their own names known to the limited circle of teachers working with the method. Other problems could be with the language of instruction as it has turned out that Montessori teachers and educators use language that is not common to the one used by teachers in the mainstream schools, therefore the translator of Montessori should also be acquainted with that peculiarity of the method as well. And last but not least, the translator should possess broad background in the humanities and natural sciences to be able to correctly convey the method in its various applications.

However, if all these aspects of the translator’s characteristics are necessary and of importance for the translation of any book generally describing the essence of the method, its evolution and the materials used, when it comes to the translation of the application of the Montessori method and the description of the different exercises for language teaching and the rest of the subjects, then in some cases the linguistic background of the translator is not enough as the translator can account for the differences in the grammatical structure of the two languages and can use some paratextual tools as aides in the process of translation but still the translator is not a practicing Montessori teacher and as such is not initiated in the process of teaching Montessori to children.

Materials and research methods.

The materials used for this analysis are the original book *The Advanced Method* by Maria Montessori published in English in 1916 and its Bulgarian translation done by the author of this study and published in 2021 (although the translation of the second volume was submitted in the very beginning of 2020). The case study falls within the field of translation studies and applies a descriptive approach to distinguish the differences between the source text (ST) and the target text (TT) with focus on volume 2 of the book.

Observations.

The Advanced Method is published in two consecutive volumes and while the first one is more generic, tracing out subjects which are important in Montessori education, such as the stages in the development of children, the state of modern education, the contribution Montessori has had to education, the preparation of the teacher, the environment, attention, will power and other similar topics, which have been reviewed partially or from a different perspective in some of the other Montessori books, volume two is on “the method in action”.

The style of Montessori herself is such that she frequently resorts to various sources ranging from the Bible, through philosophy and psychology to literature and poetry when making some of her points. Thus, for example, in volume one when she shares her opinion on imagination she uses quotes from Dante and his sonnets, among other Italian poets. In this case the translation of the verses is not considered problematic as Dante is a famous poet who has been translated in many languages, including Bulgarian, and the quotes are not used with didactic purpose but simply to support a statement. Therefore, using the published translations of the sonnets was the preferred option for both the translator and the consultant. The same approach was undertaken when dealing with quotes from the Bible as the objective was to use versions people can relate to and not try to improve the existing translations of this document.

The second volume of the book, which is the method in action as stated above, encompasses all subjects taught in the comprehensive schools of that day and pertinent to today’s education: Grammar, Reading, Arithmetic, Geometry, Drawing, Music, and Metrics. The source text (ST) that was used for the Bulgarian translation was the English translation of the same done in 1916/1917 by Arthur Levingston. The interesting thing about this volume is that it starts with a long translator’s note that occurs before the preface. None of the other Montessori books distributed in Bulgaria by Assenevtsi Trade and translated by me had such a long and detailed paratext used explicitly to present the translator’s view.

Another peculiarity which is worth mentioning is the fact that Levingston has traced in it almost all the problems that we stumbled upon in the Bulgarian translation mostly due to the fact that the English translation of the second volume presented the method as applied in Italy and focused on the specifics of Italian language and the way these can be taught to and mastered by Italian children. Levingston states that the translation in English should be taken as an approximation of the original textbook in Montessori Method. The reason for that is that the presented methodology related to the Italian linguistic system has been empirically tested and proven in Montessori’s work with children, while that was not the case with the method applied in English schools. What is more, the grammatical systems of Italian and English differ and the two languages do not have many similarities. That is why the translator suggests that many of the methods presented in the volume are not applicable in English.

The same is true for Bulgarian. We had to adapt words to match the desired goal, thereby assure dynamic equivalence following Nida’s term. For example, when teaching the different classes of words and the structure of the sentence, the biggest challenge of all was to adapt the ST on the definite article to correspond properly to the Bulgarian language system. Both in Italian and in English the definite articles, despite their differences, appear as pre-modifiers to the noun, while in Bulgarian the definite article is attached as a suffix to the noun and its function is more restricted than that on the definite articles in Italian or in English. In order for the text to be equivalent with the original in function we had to seek the input of the consultant who supplied information on materials and the way they were used based on the practical experience in Bulgarian Montessori

schools. Therefore, this part of the book was substantially altered and does not equal the original in form at all.

There were differences between the three languages observed in the other parts of this volume as well, therefore the adopted approach was generally following the structure and the sequence of the word classes presented in the original text, however adapting the experiments to Bulgarian reality with the kind assistance of the consultant.

Results.

As mentioned above, the second volume of *The Advanced Method* by Montessori is divided into seven main parts: Grammar, Reading, Arithmetic, Geometry, Drawing, Music, and Metrics first part of the original book is Grammar and it starts with the alphabets developed in Montessori schools along with the punctuation and the ways they can be used to foster reading and writing. This part, as it is more generic and presents the approach to acquiring writing and reading skills, was translated without adaptations or it can be said that the TT was equivalent to ST.

The remaining subsections within Grammar, however, which revolved around lexicon and the structure of words and sentences proved to be the most challenging ones in terms of translation as big parts of text had to be discussed with the consultant to find the most appropriate equivalent to the ST.

In order to illustrate just some of the encountered problems, I will look into separate examples, which are telling of the difficulties encountered in the process of translation which were related mostly to the nature of the two languages.

When Montessori teaches children word composition, she provides them with lists of words which children work with. In some cases, if the focus is on affixation, the suffixes and prefixes are marked in different colour in order to draw the attention of the children and they can sense the difference a particular morpheme imposes on the whole word. In the translation process some of the exercises with focus on suffixes and prefixes had to be rewritten and adapted with Bulgarian examples that would confer with the grammatical structure taught, i.e. root morpheme and suffix. For instance, one of the pairs of words used to show the diminutive suffix was *duck – duckling* which in English is void of gender (here we disregard the distinction between marked and non-marked noun and the fact that there is a separate word for male duck, i.e. drake) and the suffix is simply being used to denote the progeny of the duck, the duck's little one. In Bulgarian, there are three different diminutives that can be used, one marks the diminutive form for a grown up duck (female, as Bulgarian nouns are always marked for gender), i.e. *патчица*, then the little one, non-marked for gender *патенце*, and there is a third diminutive which denotes the duck's little one but marked for gender, in this case male, *паточ*. In order to be consistent with the original example and to use the most common pair we opted for *патка/ патица – патенце*.

The exercises with prefixes also provided multiple options for adaptation as the Bulgarian language system is very prolific in the use of prefixes, sometimes combining two or three to alter the meaning of the main word. One of the examples in English was *cover – discover, uncover, recover*, while in Bulgarian the versions provided became *кривя – разкривя, откривя, закривя, прикривя*, which in some of the lexemes do not match the meaning of the derivatives in English but follow the principle of word building through prefixation.

The next parts The Definite article and The Noun required the use of paratextual aids such as footnotes in which I had to explain the differences between the languages, some of which were mentioned above (each noun in Bulgarian is marked to gender and number and the definite article agrees with the noun in both and is attached to it as a suffix. In addition, in Bulgarian we have definite and indefinite marker based on the function the noun performs in the sentence). This was one of the sections that underwent major changes after the initial translation as the input by the consultant was significant and required the inclusion of totally new text to explain the methodology applied in Bulgarian Montessori schools. The change in its own turn made the use of explanatory footnotes by me irrelevant as it is the Bulgarian method itself that is eventually presented.

As becomes obvious, in this section the translator could not be of much assistance as I am not and have not been really involved in teaching the Montessori method. Therefore, the cases of inequivalence between the ST and TT in this section were plenty.

When it comes to the next two sections, however, the encountered challenges were not substantial as they focused on uses of the words and word classes that were similar or had similar properties in English and Bulgarian. The sections on adjectives, pronouns, verbs, however, required the assistance and interference of the consultant again, thus deviating in form from the original text but being closer to it in function, as they presented the method the way it is applied in reality in the Bulgarian Montessori schools. The same approach was undertaken in the parts dedicated to the teaching of syntax and the analysis of sentences practiced in Montessori schools as in the original methodology the texts used for analysis belonged to Manzoni, while those in English were taken from Lowell, Thomas Moore, and Longfellow among others, writers who although very popular in their own countries are quite far from Bulgarian children, so these texts had to be changed and the consultant suggested totally new texts.

Thus the final product, the TT, presents partly a translation of the original Italian exercises or adapted English ones and partly the inclusion of new exercises which have proven their value during the teaching process in Bulgarian.

Conclusion.

The study, although restricted in size due to the limitations of the format, shows that equivalence is still an aspect translators take into consideration when transferring a text from a source culture to a target one. It also unequivocally proves that in order for the text to achieve its function, especially when it comes to didactic texts, such as the Montessori method, dynamic equivalence is better suited, although more difficult to obtain, mostly due to the fact that it needs the collaborative efforts of both the translator and the consultant appointed by AMI. The former contributes with the linguistic knowledge and the ability to render text in a comprehensive way from one language into another, while the latter adds the pragmatic aspect by supplying information on the way the materials are used in Bulgarian schools and the way the different subjects are taught – knowledge that the translator lacks due to the fact that she is not a Montessori teacher.

The collaborative efforts of both translator and consultant have rendered a source text that structurally follows the original text but differs from it content-wise, especially in the sections related to Grammar in volume two of *The Advanced Method* by Maria Montessori. Still, the main objective of providing a didactic text on the application of the method has been obtained.

References

1. Cheshmedzhieva-Stoycheva D. Translating Montessori: Challenges and solutions. *Kontrast'ivn'e isledovaniya yaz'kov i kul'tur: sb. nauch. st. po materialam IV Mezhdunar. nauch. konf.*, [Contrastive studies in language and culture: proceedings from IV International scientific conference] Minsk, 30-31 Oct. 2019 – Minsk: MGLU, 2021. pp. 13-18.
2. Leonardi V. *Equivalence in Translation: Between Myth and Reality*. Equivalence in translation, 2000, <https://translationjournal.net/journal/14equiv.htm>
3. Nida E. A. *Toward a Science of Translating. With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*. Leiden: Brill, 1964.
4. Pym A. *Translating between languages*. In Allan K. (Ed.) *Routledge Handbook of Linguistics*. London and New York: Routledge, 2016, pp. 417-430.
5. Rabadán Álvarez R. *Equivalence*. Zenodo, 2022, <https://doi.org/10.5281/zenodo.6366939>
6. Vermeer H. J. 'What does it mean to translate?', *Indian Journal of Applied Linguistics*, 1987, vol. 13, issue 2, pp. 25-33.

SUGGESTING A MODEL FOR PRESERVING AND ANALYZING TANGIBLE CULTURAL HERITAGE IN DIVERSE DISCIPLINES THROUGH RARE BOOKS

H. Sezgi Saraç Durgun
Ph.D., Associate Professor
Akdeniz University, Antalya, Turkey
sezgisarac@akdeniz.edu.tr

Abstract. *This study constitutes a partial fulfillment of the requisites for a research project endorsed by *TÜBİTAK (The Scientific and Technological Research Council of Türkiye) under program 3005 for Social Sciences and Humanities. The primary objective of the project is to compile a thorough inventory encompassing the published materials developed for teaching English as a foreign language to Ottoman Turkish speakers. Secondly, it aims to establish a repository for fellow researchers and, thirdly, to scrutinize the content of these educational resources utilizing quantitative and qualitative methodologies. Additionally, the project endeavors to propose a procedural framework that can serve as a research model applicable across various branches of social and natural Sciences. As the project remains ongoing, this study will offer reflections on the completed steps and stages, aiming to inspire future investigations in diverse disciplines concerning the exploration of tangible cultural heritage in education through rare books.*

Keywords: *English, Ottoman Turkish, teaching, cultural heritage, rare books*

Аңдатпа. Бұл зерттеу Әлеуметтік және гуманитарлық ғылымдар бойынша 3005 бағдарламасы бойынша TÜBİTAK (Түркияның ғылыми-технологиялық зерттеулер кеңесі) мақұлдаған ғылыми жобаның деректемелерінің ішінара орындалуын құрайды. Жобаның негізгі мақсаты-Османлы түрік тілінде сөйлейтіндерге ағылшын тілін шет тілі ретінде оқытуға арналған жарияланған материалдарды қамтитын толық тізімдеме жасау. Екіншіден, ол әріптес зерттеушілер үшін репозиторий құруға және үшіншіден, сандық және сапалық әдістемелерді пайдалана отырып, осы білім беру ресурстарының мазмұнын мұқият зерттеуге бағытталған. Сонымен қатар, жоба әлеуметтік және жаратылыстану ғылымдарының әртүрлі салаларында қолданылатын зерттеу моделі ретінде қызмет ете алатын процедуралық негізді ұсынуға тырысады. Жоба жалғасып жатқандықтан, бұл зерттеу сирек кездесетін кітаптар арқылы білім берудегі материалдық мәдени мұраны зерттеуге қатысты әртүрлі пәндер бойынша болашақ зерттеулерді шабыттандыруға бағытталған аяқталған қадамдар мен кезеңдер туралы түсінік береді.

Түйін сөздер: *ағылшын, Осман түрік, оқыту, мәдени мұра, сирек кітаптар*

Аннотация. Данное исследование представляет собой частичное выполнение требований исследовательского проекта, одобренного TÜBİTAK (Советом по научным и технологическим исследованиям Турции) в рамках программы 3005 по социальным и гуманитарным наукам. Основной целью проекта является составление подробного перечня опубликованных материалов, разработанных для преподавания английского языка как иностранного для носителей османского языка. Во-вторых, он направлен на создание хранилища для коллег-исследователей и, в-третьих, на тщательное изучение содержания этих образовательных ресурсов с использованием количественных и качественных методологий. Кроме того, проект стремится предложить процедурную основу, которая может служить исследовательской моделью, применимой в различных отраслях социальных и естественных наук. Поскольку проект продолжается, в этом исследовании будут представлены размышления о пройденных этапах, направленные на то, чтобы вдохновить будущие исследования в различных дисциплинах, касающиеся изучения материального культурного наследия в образовании с помощью редких книг.

Ключевые слова: английский, османский турецкий, преподавание, культурное наследие, редкие книги.

Introduction.

The educational textbooks and materials utilized and produced in previous eras have emerged as tangible cultural artifacts, shedding light on educational methodologies, historical pedagogy, and the evolution of educational practices. The documentation and examination of this heritage serve as empirical research in the annals of academia, facilitating the acknowledgment of these invaluable works. As Şentürk (2013) highlights, enhancing societal awareness of cultural heritage also nurtures societal progress and cultivates a sense of legacy among future generations. Besides, textbooks serve as primary sources, facilitating the examination of historical educational practices (Gal et al., 2005). Hence, the preservation and meticulous analysis of rare books as artifacts of cultural heritage provide us with a profound insight into our historical treasures across a myriad of disciplines, fostering a deeper understanding of our deeds in the past and paving the way for more fruitful outcomes in future endeavors.

Tangible cultural heritage has primarily been acknowledged for its physical manifestations in our environment, encompassing historical sites, edifices, and artifacts deemed worthy of preservation (Swensen, 2013; Mortara, 2014). Similarly, Arbay and Laksmono (2020) define tangible heritage as encompassing physical remnants such as archaeological sites, historic monuments, artifacts, and objects that hold significance for a community, nation, or humanity. These tangible elements epitomize the material essence of heritage and contribute to its cultural and historical import. Mortara (2014) and Moreno (2004) underscore the breadth of tangible cultural heritage, spanning a diverse array of physical entities, from artworks to industrial artifacts, and the natural splendor of landscapes.

Notably, the spectrum of tangible cultural heritage has expanded to encompass a more comprehensive array of elements, transcending singular occurrences to include intangible aspects that mirror a community's distinctiveness and traditional ethos, as evidenced by cultural celebrations (Barrio et al., 2012). This widened perspective underscores the intricacy of heritage and how it is embedded into material culture, reflecting both utility and aesthetic expression (Keesing, 1958). This variety not only enhances our surroundings but also serves as a conduit for cultural dissemination and identity formation. As highlighted by Amali (2022), the role of cultural heritage is to link individuals to their past and to shape societal self-perception.

As an integral component of tangible cultural heritage, rare materials encompass items housed within a library's special collection by virtue of factors such as their antiquity, historical significance, craftsmanship, scarcity, and other causes of diverse import, such as autographs, letters, or diaries (Potter & Holley, 2010). To elaborate, Howes (1957) delineates a rare book as a commodity of high value, distinguished by considerable demand surpassing its limited supply, procured with difficulty, and occasionally fetching record sums. This definition underscores the economic dynamics of rarity, wherein a book's scarcity is not solely determined by its abundance but by the desirability it commands in the market, emphasizing the intricate interplay among demand, supply, and acquisition challenges.

Within the field of English language instruction as a foreign language in Türkiye, a discernible void exists concerning the absence of an inventory, an archival repository, or a scholarly inquiry focused on tangible artifacts. Demiryürek (2014) undertook an evaluative investigation into foreign language teaching methodologies spanning the period between 1891 and 1928. This inquiry drew its foundation from articles disseminated in Turkish academic journals. Demirkol and Dağbaşı (2017) meticulously scrutinized the 'Çocuklara Talim Dergisi' (Journal of Instruction for Children) covering the period of 1887-1888, capturing a snapshot of one year within the Ottoman epoch. The trajectory of foreign language education within the educational framework, transitioning from the Ottoman Empire to the Republic, has undergone historical scrutiny in two distinct studies by Özkan (2017) and Güçtekin (2017). In conducting such investigations, a thorough examination of the original editions of these books augments and imbues significance to the findings. Nevertheless,

procuring educational volumes and materials crafted in preceding years within the field proves to be a challenging endeavor. Additionally, there is a dearth of scholarly attention towards developing educational archives or recognizing their significance within educational sciences (Saraç Durgun, 2020). The limited exploration of the original texts, which serve as the primary conduits of our pedagogical heritage, underscores a deficiency within the field. Thus, this study aspires to devise a procedural framework suggested and partially applied for the preservation and analysis of rare course books teaching English to the speakers of the Ottoman language in the past. The proposed framework can also function as a model research procedure applicable to a spectrum of disciplines within both the Social and Natural Sciences realms.

Materials and research method.

This study constitutes a partial fulfillment of the requisites for a research project endorsed by TÜBİTAK (The Scientific and Technological Research Council of Türkiye) under program 3005 for Social Sciences and Humanities. The project registered to TÜBİTAK with number 122G156 is titled *NEO-İDEKA: Nadir Eser olarak İngilizce Ders Kitapları Projesi* (ECoBHA: English Course Books as Heritage Artifacts). The primary objective of the project is to compile a thorough inventory encompassing the published course book materials developed for teaching English as a foreign language to Ottoman Turkish speakers. Secondly, it aims to establish a repository for fellow researchers and, thirdly, to scrutinize the content of these educational resources utilizing quantitative and qualitative methods. Additionally, the project endeavors to propose a procedural framework that can serve as a research model applicable across various branches of social and natural sciences. As the project continues its course, this study will provide contemplative insights into the accomplished phases, with the intention of catalyzing forthcoming inquiries across various disciplines dedicated to unraveling the essence of tangible cultural heritage in education via the exploration of rare books.

Discussions/observations.

This research proposes a series of distinct phases for developing a framework dedicated to preserving and analyzing cultural heritage as manifested in rare books. The primary objective of this framework is to protect and analyze the tangible cultural heritage artifacts, specifically rare books, aimed at teaching English to speakers of the Ottoman language. Therefore, the content of the subsequent sections will focus exclusively on this area; nevertheless, it is considered to function as a model for other branches of social and natural sciences.

The preliminary stage endeavors to identify the published materials falling within the research scope and meticulously catalog them in digital format. This necessitates an exhaustive exploration of libraries and their online repositories to ensure comprehensive coverage. Subsequently, the secondary phase entails the preservation of tangible cultural heritage by purchasing available resources, typically sought after by collectors or enthusiasts of cultural artifacts. Following this, the later step focuses on developing analytical tools to scrutinize the amassed artifacts. The construction and refinement of such instruments are contingent upon the chosen research methodology, be it qualitative, quantitative, or mixed-method, thereby delineating the content parameters of the tools involved. The subsequent phase entails the comprehensive analysis of both physically accessible and digitally available books. In cases where certain books are not readily accessible, regular library visits become necessary to facilitate their examination. Typically, rare books are housed in specialized sections such as rare book rooms or special collections areas within libraries. The efforts to access and analyze rare books culminate in producing scholarly publications aiming at disseminating the findings to fellow researchers and scholars. The following section focuses on how all these stages were conducted for the project: *ECoBHA: English Course Books as Heritage Artifacts*.

Results.

The process began with a thorough research procedure in libraries and their online databases. The research stage was dedicated to compiling a comprehensive inventory of printed materials produced during the Ottoman Empire, up to the Alphabet Reform in the Republic of Turkey. The reason was that after the Alphabet Reform, virtually no books within the research

scope were produced in the Ottoman language; instead, books using the Latin alphabet replaced them in educational contexts. The inventory primarily comprised textbooks and dictionaries, encompassing publications from both national and international sources.

The procurement of these invaluable, predominantly rare books was first carried out through physical means. Thus, establishing a physical archive through purchasing the ones sold in bookstores and online sites became imperative. After purchasing, the methodological framework for maintaining this archive was delineated based on the principles outlined by Binark (1989) concerning archival management, which encompass identifying and categorizing materials, safeguarding them against loss, storing them under optimal conditions, facilitating access for others, and ensuring control for potential reproduction. Afterward, as well as hard copy prints, digital copies were also gathered via accessing resources from key institutions, namely the Presidency of the Turkish Manuscripts Institution (www.yek.gov.tr) and the Istanbul Metropolitan Municipality Atatürk Library (<https://ataturkkitapligi.ibb.gov.tr>). Digitalization has maintained the physical integrity of the original manuscripts by reducing the need for physical handling and providing easier access to the texts for detailed analysis. This digital archive facilitated the current project. If digital or hard copies of the books were unavailable, the researchers conducted their content analysis by visiting libraries to access the rare books directly.

Another phase of the application aimed to develop tools, namely checklists, for analyzing the content of the books. Our tangible cultural heritage, thoroughly documented in the inventory with detailed annotations and physically accessible copies, underwent scrutiny through a mixed-methods approach. Given the complexity of the mixed-method approach, proficiency in both quantitative and qualitative research methods was essential, presenting a challenge for researchers. The quantitative method entailed statistical analysis, focusing on frequency, while the qualitative method adopted a holistic approach to data analysis, incorporating intra-case and inter-case comparative analyses (Onwuegbuzie and Johnson, 2021). To facilitate the examination of the physical archive using a mixed-method approach, checklists were meticulously crafted.

These checklists were tailored for each research topic, including teaching language skills, grammar, pronunciation, and vocabulary. Implementing a checklist in examining book content is a robust tool that facilitates the comprehensive evaluation of materials from a holistic standpoint. This process involves an intricate blend of literature review and meticulous examinations of relevant materials pertaining to the subject matter (Saraç and Arıkan, 2010). Employing the qualitative analysis method, the content was segmented into distinct and tangible clusters of meaning through coding. In this method, a code serves as a symbolic representation of the narrative or visual text's essence (Saldaña, 2021). By subjecting the textual content to qualitative content analysis, valuable insights into the text's characteristics were garnered. These insights encompassed myriad perspectives, ranging from cultural representations within the texts to delineating effective teaching methodologies. Given that the project is currently in progress, these findings are scheduled for dissemination through academic presentations and publications in the near future.

Conclusion.

This project is dedicated to scrutinizing texts published from the 1800s to the early 1900s, with a particular focus on English Language Teaching. However, to ensure the sustainability of this endeavor, it becomes feasible and imperative to extend our examination in future projects by including resources printed after the Alphabet Reform in the Republican period. In addition, beyond the confines of English language education, the overarching goal of this initiative encompasses the broader preservation of our tangible cultural heritage across various disciplines. By employing the suggested framework, this project not only safeguards the cultural artifacts in the present scope but also proposes its model to maintain adaptability and sustainability over time in different disciplines. This evolutionary approach targets that the project remains relevant and effective in meeting contemporary and future scholarly needs.

*This study is part of the project “NEO-İDEKA: Nadir Eser olarak İngilizce Ders Kitapları Araştırması” (ECoBHA: English Course Books as Heritage Artifacts), led by H. Sezgi Saraç Durgun (Principal Investigator). The project is supported by TÜBİTAK under Project No. 122G156, within the 3005 – Innovative Solutions Research Projects Support Program in Social Sciences and Humanities Funding Program, 2022-2024.

References

1. Amali, L. N., Katili, M. R., & Ismail, W. (2022). Preservation of intangible and tangible cultural heritage using digital technology. *Indonesian Journal of Electrical Engineering and Computer Science*, 28(2), 980-986.
2. Arbay, E. A., & Laksmono, B. S. (2020). Tangible and intangible cultural heritage in support of post-war Biak tourism. *Technium Social Sciences Journal*, 14, 727.
3. Barrio, M.J., Devesa, M.J., & Herrero, L.C. (2012). Evaluating intangible cultural heritage: The case of cultural festivals. *City, culture and society*, 3, 235-244.
4. Binark, İ. (1989). Temel arşivcilik bilgileri ve arşiv mevzuat düzenlemeleri (Basic Archival Knowledge and Archive Legislation Regulations). *TC Başbakanlık Devlet Arşivleri (Prime Ministry State Archives of Türkiye)*.
5. Demirkol, G., & Dağbaşı, G. (2017). Osmanlı çocuk dergilerinde dil öğretimi: Çocuklara talim dergisi (1887-1888). *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 6(18), 815-827.
6. Demiryürek, M. (2014). Türkiye’de yabancı dil öğretim yöntemlerinin tarihi gelişimi (1891-1928) (The historical development of foreign language teaching methods in Turkey (1891-1928)). *Education and Science*, 39(175), 192-202.
7. Gall, J. P., Gall, M. D., & Borg, W. R. (2005). *Applying educational research: A practical guide*. Pearson.
8. Güçtekin, N. (2017). Osmanlı’dan Cumhuriyete Türk eğitim sisteminde yabancı dil eğitimi (Foreign language education in the Turkish education system from the Ottoman Empire to the Republic). *Eğitime Bakış: Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi (Perspective on Education: Education-Instruction and Science Research Journal)*, 13(39), 43-52.
9. Howes, W. (1957). *A rare book: Its essential qualifications*. Rinehart & Company, Inc.
10. Keesing, F. M. (1958). *Cultural anthropology: The science of custom*. Rinehart & Company, Inc.
11. Moreno, Y. J., Santagata, W., & Tabassum, A. (2004, June). Material cultural heritage, cultural diversity, and sustainable development. In *13th Annual Conference of the Association for Cultural Economics International (ACEI)*, Chicago, USA (pp. 3-5).
12. Mortara, M., Catalano, C. E., Bellotti, F., Fiucci, G., Houry-Panchetti, M., & Petridis, P. (2014). Learning cultural heritage by serious games. *Journal of Cultural Heritage*, 15(3), 318-325.
13. Onwuegbuzie, A. J., & Johnson, R. B. (Eds.). (2021). *The Routledge reviewer’s guide to mixed methods analysis*. Routledge.
14. Özkan, S. H. (2017). Osmanlı Devleti’nde eğitim dili ve yabancı dil meselesi (The language of education and the foreign language issue in the Ottoman Empire). *Eğitime Bakış: Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi (Perspective on Education: Education-Instruction and Science Research Journal)*, 13(39), 53-58.
15. Potter, S., & Holley, R. (2010). Rare material in academic libraries. *Collection Building*, 29, 148-153. <https://doi.org/10.1108/01604951011088880>
16. Saldaña, J. (2021). *The coding manual for qualitative researchers* (4th ed.). SAGE Publishing.
17. Saraç, H. S., & Arıkan, A. (2010). Yabancı dil ders kitaplarında hedef kültür bilgisini incelemede kullanılabilir kontrol listesi uygulaması (Application of a checklist for examining target culture knowledge in foreign language textbooks). *Hitit University Journal of the Social Sciences Institute*, 3(1-2), 45-56.
18. Saraç Durgun, H. S. (2020). Türkiye’nin ‘İngilizce Hafızasının’ arşivlerde aranması: Somut kültürel miras olarak kitaplar (Searching for Turkey's 'English Memory' in archives: Books as tangible cultural heritage). *3rd International Congress on Social Sciences*, 1, 153-163.
19. Swensen, G., Jerpåsen, G. B., Sæter, O., & Tveit, M. S. (2013). Capturing the intangible and tangible aspects of heritage: Personal versus official perspectives in cultural heritage management. *Landscape Research*, 38(2), 203-221.
20. Şentürk, B. (2013). The use of archives in education: Examples from abroad. *International Journal on New Trends in Education and their Implications*, 4(1), 108-114.

ЕСТЬ ЛИ БУДУЩЕЕ У ПЕРЕВОДЧИКОВ? ОБ ОБУЧЕНИИ ПЕРЕВОДУ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

A. Szczesny

Ph.D., Доцент

Варшавский университет, Варшава, Польша

a.m.szczesny@uw.edu.pl

***Аннотация.** Развитие цифровых технологий - САТ-программ, переводчиков (DeerL, Google Translate, Yandex, ChatGPT) - вызывает беспокойство в переводческом сообществе. Все чаще звучат призывы к ребрендингу. Переводчики пишут в социальных сетях, что с точки зрения клиентов время важнее качества, поэтому вместо переводов в полном смысле слова они заказывают отредактированные машинные переводы (менее оплачиваемые). Когда речь идет об узкоспециальных текстах, "вычитка" часто означает работу с нуля. Однако технологии совершенствуются, так что достижение приемлемого уровня - вопрос времени.*

Как искусственный интеллект может быть использован в учебном процессе? Никого не удивляет, что студенты охотно используют переводчики (DeerL, Yandex, Google Translate), получая вполне удовлетворительные результаты по популярным языкам. Конечно, можно запретить использование этих инструментов, особенно на ранних этапах обучения, когда студенты усваивают основы переводческой компетенции. Однако стоит разработать курс и подбирать учебные материалы таким образом, чтобы показать, в чем преимущества технологий, а что является их слабой стороной. В докладе приводятся примеры упражнений, выполненных со студентами Института прикладной лингвистики Варшавского университета в рамках курса письменного перевода. По нашему мнению, соответствующая последовательность упражнений (без предварительного редактирования, с предредактированием, с постредактированием) может стать убедительным аргументом для студентов в пользу использования цифрового перевода (в большей или меньшей степени) или отказа от него. Важно, чтобы это решение принимал сам студент.

***Ключевые слова:** цифровые технологии, искусственный интеллект, машинный перевод/цифровой перевод, подготовка переводчиков, предредактирование, постредактирование*

***Аңдатпа.** Цифрлық технологиялардың дамуы - САТ бағдарламалары, аудармашылар (DeerL, Google Translate, Yandex, ChatGPT)-аударма қауымдастығында алаңдаушылық туғызады. Ребрендингке шақыру жиі естіледі. Аудармашылар әлеуметтік желілерде клиенттердің көзқарасы бойынша уақыт сападан маңыздырақ деп жазады, сондықтан сөздің толық мағынасында аудармалардың орнына олар өңделген машиналық аудармаларға тапсырыс береді (аз төленеді). Жоғары мамандандырылған мәтіндерге келетін болсақ, "шегеру" көбінесе нөлден жұмыс істеуді білдіреді. Дегенмен, технология жетілдірілуде, сондықтан қолайлы деңгейге жету уақыт мәселесі.*

Жасанды интеллект оқу процесінде қалай қолданыла алады? Студенттердің аудармашыларды (DeerL, Yandex, Google Translate) танымал тілдер бойынша қанағаттанарлық нәтижелерге қол жеткізіп, охотыласпен қолдануы ешкімді таң қалдырмайды. Әрине, бұл құралдарды қолдануға тыйым салуға болады, әсіресе оқудың алғашқы кезеңдерінде, студенттер Аударма құзыреттілігінің негіздерін үйренеді. Дегенмен, технологияның артықшылықтары неде және олардың әлсіз жақтары неде екенін көрсететін курсты әзірлеп, оқу материалдарын таңдаған жөн. Баяндамада Варшава университетінің қолданбалы лингвистика институтының студенттерімен жазбаша

аударма курсы аясында орындалған жаттығулардың мысалдары келтірілген. Біздің ойымызша, жаттығулардың сәйкес реттілігі (алдын-ала өңдеусіз, алдын-ала өңдеусіз, редакциялаудан кейінгі) студенттер үшін цифрлық аударманы (көп немесе аз дәрежеде) пайдалану немесе одан бас тарту үшін сенімді дәлел бола алады. Бұл шешімді студенттің өзі қабылдауы маңызды.

Түйін сөздер: сандық технологиялар, жасанды интеллект, машиналық аударма/сандық аударма, аудармашыларды дайындау, редакциялау, редакциялаудан кейінгі

Abstract. *The development of digital technologies - CAT tools, translators (DeepL, Google Translate, Yandex, ChatGPT) - are causing concern in the translation community. There are more and more calls for re-branding. Translators write on social media that from the clients' point of view, time is more important than quality, so they order edited machine translations (less paid) instead of full translations. When it comes to highly specialised texts, "proofreading" often means working from scratch. However, technology is improving, so it's only a matter of time before it reaches an acceptable level.*

How can artificial intelligence be used in the classroom? No one is surprised that students willingly use translators (DeepL, Yandex, Google Translator), getting quite satisfactory results in popular languages. Of course, it is possible to forbid the use of these tools, especially in the early stages of the course, when students are learning the basics of translation competence. However, it is worth designing the course and selecting teaching materials in such a way as to show what the strengths of the technologies are and what their weaknesses are. The paper gives examples of exercises carried out with students of the Institute of Applied Linguistics at the University of Warsaw as part of a translation course. In our opinion, an appropriate sequence of translation exercises (without pre-editing, with pre-editing, with post-editing) can be a convincing argument for students to use digital tools (to a greater or lesser extent) or not to use them. It is important that this is the student's own decision.

Keywords: *digital technologies, artificial intelligence, machine translation, digital translation, translator training, pre-editing, post-editing*

Введение. Обзор избранной предметной литературы.

Предвещать конец профессии переводчика, кажется, еще рано, хотя данное сообщество, особенно в социальных сетях, в последние годы нередко выражает подобное опасение и намекает на неизбежный ребрендинг. Действительность такова, что отрицать существование ИИ и цифровых технологий, особенно имеющих в основе самообучаемые нейросети, крайне бессмысленно. Вопрос о сфере применения данных инструментов обсуждается широко, в частности, в контексте цифровой безопасности и этических последствий. В этой связи стоит упомянуть прецедентное (пока) решение районного суда г. Познань (Польша) от 13 августа 2020 года. В решении, наряду с указанием на недостаточную компетентность переводчика и, следовательно, на низкое качество конечного текста, отмечается вопиющее нарушение принципа конфиденциальности и надлежащего контроля над процессом перевода за счет использования инструмента Google Translate. Подчеркивается также нарушение прав интеллектуальной собственности (заказчика либо автора исходного текста) [1]. Несомненно, следует обращать внимание студентов переводческих специальностей на этот аспект применения цифровых технологий.

С другой стороны, имея в виду финансовую составляющую, юристы и правovedы считают допустимым (при соблюдении некоторых условий и ограничений) применение машинного перевода в случае процессуальных документов в уголовном судопроизводстве ради обеспечения права обвиняемого на доступ к понятной ему информации. Аргументом в пользу такого «экономного» решения в свете стандартов Евросоюза является, в частности, достаточность уровня B1 владения языком³ для проверки качества перевода в ходе

уголовного процесса. К тому же, для достижения оптимального результата, данный машинный перевод может, сравнивается с подобными документами, составленными присяжными переводчиками, а также сопоставляется с автоматическими переводами, выполненными с помощью других цифровых инструментов-переводчиков [2].

Оба вышеприведенных примера показывают, сколько противоречий скрывает в себе перевод, выполненный искусственным интеллектом, однако игнорировать технологический прогресс было бы нерациональным. Именно поэтому необходимо пересмотреть основные понятия как в учении о переводе, в практической деятельности, так и в дидактике перевода.

Теоретики-переводоведы пытаются дать определение данной новой реальности с учетом всех ее преимуществ и отрицательных сторон. Приведем достаточно общую дефиницию, сформулированную Н.К. Гарбовским:

«Цифровой перевод — это новый вид перевода, представляющий собой систему сетевого взаимодействия когнитивно-коммуникативной деятельности переводчика-человека и цифровых информационно-коммуникационных средств. В **бине** человек - ИИ меняется и характер когнитивных процессов, происходящих в сознании переводчика-человека.

Деятельность бинема человек - ИИ должна отличаться более высокой эффективностью переводческой деятельности и более высоким качеством переводческой продукции по сравнению с деятельностью, как переводчика-человека, так и ИИ, осуществляемыми **в отрыве друг от друга**». [3, с. 10-11, выделение жирным шрифтом мое – А.С.].

Понятно, что роли обоих составных элементов этого особого конгломерата подвергаются взаимным заменам, но прежде всего, дополняют друг друга.

М.Г. Метревели [4] на основании интервью с переводчиками уточняет функцию цифровых инструментов: они являются не столько источниками готовых вариантов, сколько вдохновением для успешного «перехода между языками». Достижение оптимальной эквивалентности же предполагает не только точную трансформацию из языка в язык (что обеспечивает инструмент), но и учет контекста, узуальных форм общения, культурного фона, интеракций участников коммуникативного акта. В этом плане существенную роль могут сыграть коммуникаторы (то есть, иная разновидность цифрового обеспечения), облегчая возможность сиюминутного общения, а сам процесс перевода из линейного превращается в циклический, с многократным переходом с ИЯ на ПЯ и в обратном направлении. Путем эксперимента была доказана надежность комбинирования разнообразных цифровых инструментов с реальным пользованием языком, чтобы «разработать алгоритмы перевода на основе исследований человеческого поведения». М.Г. Метревели фокусирует внимание на еще одном важном вопросе, то есть на эффективности орудий в зависимости от конкретной языковой пары. Если в случае широко распространенных языков репертуар решений весьма богат, то в случае менее популярных алгоритм всегда действует через посредство английского языка, в результате чего упускаются из виду потенциальные переводческие соответствия, ограничивается креативность процесса перевода.

Независимо от самого термина⁴ исследователи сходятся во мнении, что присутствие человеческого фактора необходимо не только на конечном этапе (постредактирования), но и в ходе предварительной подготовки текста к машинному переводу. К примеру, А.П. Миньяр-Белоручева и П.И. Сергиенко [5], обсуждая трудности, связанные с переводом аббревиатур в профессиональной речи, подчеркивают однотипность приемов МП и неспособность дигитального инструмента погрузиться в контекст, сопроводить термины нужными для понимания фоновыми знаниями в виде комментария, дать аббревиатуру в расшифрованном, полном виде, исходя из нужд конечного получателя.

Е.Ю. Мальнева и Т.В. Хрущева [6], в свою очередь, ставят вопросы более общего характера: как справится цифровая технология с полисемией, безэквивалентной и фоновой

лексикой, с идиостилем, модальностью (эмоциональной окрашенностью, иронией и т.п.) текста, с его образностью или аллюзивностью? Ким Ире [7], частично отвечая на данные вопросы, подчёркивает пригодность автоматических переводчиков для достаточно формализованных, стандартных текстов. Однако, по мнению автора, инструменты оказываются беспомощными в случае образных выражений, узкоспециальной терминологии, сложных в синтаксическом плане единиц текста. Н.А. Абросимова и Е.А. Щелокова [8] на примере автоматического перевода медицинских текстов разрабатывают целый алгоритм по упрощению синтаксической структуры исходного текста и по устранению разнотолкований (в частности, путем расшифровки аббревиатур), а затем предлагают последовательность постредакторских действий. К. Э. Московская [9], приводя актуальные статистические данные, сосредоточивает свое внимание на изменении роли современного профессионального переводчика, которая все чаще сводится к постредактированию. Следовательно, данная тенденция должна найти свое отражение в вузовской подготовке переводчиков, прежде всего в выработке навыков стилистической правильности и высокой культуры речи (прежде всего переводящего языка), а также умений переформулировать надлежащим образом текст для полного, логичного изложения содержания.

Характерным признаком машинного перевода, особенно в случае менее популярных языковых пар, является интерференция на уровне синтаксиса, что зачастую приводит к возникновению ошибок либо к созданию громоздких, трудно воспринимаемых конструкций⁵, требующих исправления и последующей доработки, о чем пишут также в отношении дидактики перевода Sri Harto [10], В.А. Дорожкина и М.А. Ивлева [11], Е.В. Шевчук и Ж.А. Никифорова [12]. Как следует из вышеприведенного краткого обзора актуальной предметной литературы, проблем – как общих, так и частных – достаточно много. Наш анализ, не претендуя на целостность, ограничивается конкретным дидактическим контекстом.

Материалы и методы исследования.

Материалом для нашего исследования послужили письменные переводы, выполненные студентами с помощью автоматизированных переводчиков (DeepL, Google Translate, Yandex) и чата GPT в рамках обязательного курса под названием «Цифровые технологии и перевод»⁶. Последовательность предложенного студентам материала (в языковых парах RU-PL, RU-EN, PL-RU) была разработана в соответствии с принципом градации трудностей [13]:

- (1) просмотр резюме академических текстов по гуманитарным наукам с целью выявления наиболее типичных, повторяющихся структур, прежде всего глагольных форм и лексических коннекторов;
- (2) машинный перевод (без предварительного редактирования) достаточно стандартизованных текстов, содержащих простую, неавторскую терминологию, с последующим сопоставительным анализом, оценкой результатов и постредактированием;
- (3) машинный перевод с предварительным редактированием (и со ссылкой на полные тексты статей и на параллельные тексты) более сложных резюме из разных областей (напр. искусствоведение, визуальные искусства), содержащих авторскую терминологию, с последующим сопоставительным анализом, оценкой результатов и постредактированием;
- (4) машинный перевод фрагментов текста с ярко выраженным юмористическим оттенком, содержащего идиомы, игры слов и образные выражения.

Методы работы в ходе упражнений:

- замечания и саморефлексия студентов по сложным случаям (комментарии на занятиях и к внеаудиторной работе);
- индивидуальная и совместная оценка приемов, предложенных разными переводчиками, а также результатов самостоятельного поиска решений и постредактирования.

Цель упражнений:

- выявить и осознать сильные и слабые стороны переводчиков,
- развить навыки критического мышления и саморефлексии,
- выработать умение беспристрастного и качественного постредактирования.

Методология исследования: качественный анализ содержания комментариев, примечаний и вопросов студентов к выполняемым упражнениям.

Обсуждения/наблюдения.

В первом упражнении с машинным переводом (2) простых, стандартизованных текстов студенты были довольны результатами работы онлайн-переводчиков, причем в паре русский-английский и русский-польский предпочтение отдавалось инструментам DeepL и Google Translate. Предварительное ознакомление с образцовыми текстами-подлинниками данного жанра позволило оценить переводы с точки зрения их лексико-стилистической адекватности. Ошибок было немного: пропущенные артикли в английском переводе, неестественные, калькированные с русского безличные либо пассивные конструкции в английском и польском (вместо активных, личных конструкций).

Все студенты обратили внимание на вопрос орфографии (особенно правил употребления прописных либо строчных букв: между русским и польским языками в этом плане весьма существенные расхождения) и пунктуации. Автоматизированные переводчики переносят особенности исходного языка в конечный текст, поэтому так важно на этапе постредактирования уделять пристальное внимание именно этому аспекту.

В случае рефератов с авторской или узкоспециальной терминологией (3) студенты отметили, что автопереводчики предлагают только дословный перевод, игнорируя такие решения, как переводческий дублет (двойной термин: на исходном языке плюс переведенный или эксплицированный термин). Целесообразным и обоснованным оказалось предредактирование исходного текста, прежде всего упрощение сложных синтаксических конструкций (с несколькими придаточными, с обособленными причастными оборотами), причем один из студентов использовал для этого чат GPT. Это позволило получить в итоге текст, требующий лишь небольшой правки: без предварительной подготовки перевод был поверхностным и порой трудным для понимания. Умение перефразировать и упрощать высказывание оказывается полезным не только в контексте переводческой деятельности, и в этом добавочная ценность подобных упражнений.

И, наконец, самый сложный в плане семантики и стилистики юмористический текст (4) под названием «Чем закончилась диета», размещенный в соцсетях. В вопросах и комментариях студентов подчеркивалось то, с чем явно не справились автопереводчики, а именно с преднамеренной двусмысленностью, актуализацией как прямого, так и переносного значения слова. Ограничусь лишь одним примером. Кстати, контрольная группа (двое студентов), работавшая с этим текстом без применения МП, сочла данный элемент труднопереводимым или даже непереводаемым.

Всю неделю мы пьем **зелёную гадость**, издевательски называемую фирменным словом "фреш". Теперь я понимаю, почему **тоску называют "зеленой"**. Только человек, выпивший полстакана сельдереевого сока, и посмотрев на ее остальную часть, придумал это выражение.

	Yandex	Google Translate	DeepL
зеленая гадость	zielone błoto 'зеленая грязь'	zielone rzeczy (obrzydliwe) 'зеленое'	zielony materiał 'зеленое вещество' zielone błoto 'зеленая грязь'

		(отвратительное) вещество'	
тоска зеленая	tęsknota Zielona 'тоска/скука Зеленая'	zielona melancholia 'зеленая меланхолия'	znużenie 'усталость' marazm 'маразм' męka 'мука'
Всю неделю мы пьем зелёную гадость (...). Теперь я понимаю, почему тоску называют "зеленой".	Przez cały tydzień pijemy zielone błoto (...). Teraz rozumiem, dlaczego tęsknota nazywa się "zieloną".	Przez cały tydzień piliśmy zielone rzeczy. Teraz rozumiem, dlaczego melancholia nazywa się „zieloną”.	Przez cały tydzień piliśmy zielone rzeczy (...). Teraz rozumiem, dlaczego tęsknotę za domem* nazywają "zieloną". *' по дому'

Ни одно предложение автопереводчиков нельзя признать удачным, они просто поверхностные. Только вмешательство переводчика-человека позволяет как-нибудь компенсировать игру слов на ином лексическом уровне в связи с тем, что подобное сочетание со словом *zielony* ('зеленый') в переносном смысле отсутствует в польском языке. Переводчики-студенты, вполне осознавая трудность, пытались все-таки сохранить преднамеренную двусмысленность – на другом уровне, с помощью обыгрывания омонимических корней слова (*wywolujący nudności* 'вызывающий тошноту' – *śmiertelna nuda* 'скука смертная'), либо передать эмоции с помощью сравнения (*paskudny napój jak zielone smarki* 'отвратительный напиток, как зеленые сопли'), или вовсе отказаться от игры слов, вводя пояснение (*teraz rozumiem, dlaczego rozpacz dla Rosjan jest "zielona"* 'теперь понятно, почему русские называют тоску зеленой'). На это, конечно, пока не способен ни один цифровой инструмент. Между прочим, студенты обратили внимание также на трудности, которые представляли для автопереводчиков имена собственные, и на непоследовательное применение форм женского и мужского рода как побочной категории глагола в прошедшем времени.

Результаты.

Благодаря градации трудностей и переводческих проблем (от простого к сложному), студенты смогли самостоятельно прийти к выводам о достоинствах и ограничениях машинного перевода и ИИ, а также осознать значимость перефразирования и предпереводческого анализа исходного текста. Система упражнений дала возможность оценить потенциал ИИ и цифровых инструментов (корпусных данных, отраслевых электронных и словарей) для выделения терминов и поиска параллельных текстов для подбора оптимальных эквивалентов. Студенты с большой осторожностью относятся к решениям, касающимся имен собственных (интересный эксперимент на эту тему провела, в частности, Мажена Хробак [14]), признавая необходимость углубленного поиска в авторитетных источниках установленных эквивалентов. В комментариях – что поистине радует – неоднократно отмечалась забота о правильности родного языка, на который в основном переводятся тексты в первые годы обучения. Недоверие к собственным, идиолектальным убеждениям заставляет постоянно проверять свои интуиции в публикациях из области культуры речи (на первом месте стоит лексическая сочетаемость, затем орфография и пунктуация). Эксперимент показал высокий уровень осведомленности студентов, которые сначала освоили базовые навыки переводчика и принципы успешного перевода, прежде чем доверить часть своей работы искусственному интеллекту.

Заключение / выводы.

В эпоху стремительного развития цифровизации нет смысла сражаться с ветряными мельницами, запрещая в учебном процессе автоматизированный перевод – тем более, что, как видно на рынке переводческих услуг, существенно меняется их характер, а упор делается на качественную обработку переведенных автоматически текстов. Естественно, пока не все области перевода находятся на стадии преобладания ИИ над переводчиком-человеком, так

что сферы влияния обоих составных бинорма (повторим термин Н.К.Гарбовского) разнятся - и меняются.

Современные, постоянно совершенствующиеся инструменты стоит использовать для того, что у них получается адекватно и оптимально: для молниеносного поиска в больших объемах, данных, для выделения терминологии, для резюмирования длинных текстов, для создания индивидуальных глоссариев и мини-тезаурусов⁷ [15], а также эталонов предложений (синтаксических структур). Важно, чтобы до момента практического использования машинного перевода студенты овладели умениями, составляющими фундаменты мастерской переводчика, как переводческое чтение, предпереводческий анализ, знание приемов и случаи их адекватного применения, работа с безэквивалентной (в том числе фоновой) лексикой, способы предотвращения интерференции в конкретной языковой паре, основы редактирования.

Список литературы

1. <https://wolozzyk.pl/precedensowy-wyrok-polskiego-sadu-w-sprawie-wykorzystania-tlumaczen-maszynowych-w-procesie-profesjonalnego-przekladu/> [дата обращения: 3.04.2024.]
2. Kiejnich-Kruk, K. Lost in translation: implementation of the right to a translator trough the use of machine translators in the light of EU and Polish law / K. Kiejnich-Kruk // Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny. – 2024. –1. – С. 61-81.
3. Гарбовский, Н.К. Интеллект в цифровом переводе: искусственный или искусный? / Н.К. Гарбовский, О.И. Костикова // Вестник Московского университета. Серия 22. Теория перевода. – 2019. – № 4. – С. 3–23.
4. Метревели, М.Г. Цифровые технологии переводческой деятельности / М.Г. Метревели // Вестник Московского университета. Серия 22. Теория перевода. – 2021. – № 2. – С. 108-116.
5. Миньяр-Белоручева А.П. Особенности цифрового перевода аббревиатур в сфере связей с общественностью / А.П.Миньяр-Белоручева, П.И. Сергиенко // Вестник Московского университета. Серия 22. Теория перевода. – 2023. – № 1. – С. 80–92.
6. Мальнева, Е.Ю. Бегущий по лезвию 2021: переводчик в эпоху цифровой революции / Е.Ю. Мальнева, Т.В. Хрущева // Вестник Московского университета. Серия 22. Теория перевода. – 2021. – № 2. – С. 89-99.
7. Ким Ире. Двужычная специальная терминология в эпоху цифровизации: задачи и перспективы/ Ким Ире // Вестник Московского университета. Серия 22. Теория перевода. – 2021. – № 2. – С. 100-107.
8. Абросимова, Н.А. Пред- и постредактирование машинного перевода медицинских текстов / Н.А. Абросимова, Е.А. Щелокова // Мир науки, культуры, образования. – 2022. – № 4 (95). – С. 178-181.
9. Московская, К. Э. Обучение студентов лингвистического профиля постредактированию машинного перевода / К. Э. Московская // Вопросы методики преподавания в вузе. – 2022. – Т. 11. № 1. – С. 74–86.
10. Sri Harto. Students' Linguistic Challenges in Post-Editing of Machine Translation. A Case Study of News Translation / Sri Harto, Fuad Abdul Hamied, Bachrudin Musthafa, Sri Setyarini // Advances in Social Science, Education and Humanities Research. – vol. 595. – Proceedings of the Fifth International Conference on Language, Literature, Culture, and Education. – 2021. – С. 637-646.
11. Дорожкина, В.А. Постредактирование машинного перевода в обучении студентов лингвистических специальностей / В.А. Дорожкина, М.А. Ивлева // Вопросы методики преподавания в вузе. – 2020. – Т. 9. № 33. – С. 38–45.
12. Шевчук, Е.В. Постредактирование и типичные ошибки в автоматизированном переводе научно-публицистических текстов / Е.В. Шевчук, Ж.А. Никифорова // Вопросы методики преподавания в вузе. – 2021. – Т. 10. № 39. – С. 46–54.
13. Szczęsny, A. Zasada stopniowania trudności przy doborze tekstów do nauczania tłumaczenia pisemnego tekstów nieliterackich / A. Szczęsny, Z. Kozłowska // Teoria i dydaktyka przekładu. – Olecko: Wsztechnica Mazurska, 2003. – С. 159-176.

14. Chrobak, M. Nazwy własne w przekładzie. Teoria i praktyka / M. Chrobak – Kraków: TAIWPN UNIVERSITAS, 2024. – 220 c. – ISBN 978-83-242-4010-4.

15. Navigating AI tools in conference interpreting. Masterclass – European Parliament, Directorate General for Logistics and Interpretation for Conferences, Directorate for Interpretation, Multilingualism and Succession Planning Unit. – 19.02.2024.

IRSTI 16.21.07

ANALYSIS OF STRUCTURAL-SEMANTIC AND COMMUNICATIVE-PRAGMATIC FEATURES OF LEXICAL MEANS REPRESENTING THE CATEGORY OF INTENTIONALITY IN THE ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

A.R. Najmeddinov

Ph.D., Associate Professor

Kokand State Pedagogical Institute named after Mukimi, Kokand, Uzbekistan

intellect_star@mail.ru

Abstract. *Intentionality as one of the main aspects of the speech mechanism is one of the priority areas of research in modern linguistics. The study of the intellectual needs of communicants and the question of its manifestation in speech arose as an object of study of the theory of speech acts. As a result of this study, it became clear that the degree of intentionality and its implementation in speech with the help of linguistic means depends on the linguistic and verbal competence of the speaker / author, the methods and principles of conveying the intended goal in the context.*

Keywords: *Intentionality, speech mechanism, modern linguistics, intellectual needs*

Аңдатпа. *сөйлеу механизмінің негізгі аспектілерінің бірі ретінде ниеттілік қазіргі лингвистикадағы зерттеудің басым бағыттарының бірі болып табылады. Коммуниканттардың зияткерлік қажеттіліктерін зерттеу және оның сөйлеудегі көрінісі туралы мәселе сөйлеу актілері теориясын зерттеу объектісі ретінде пайда болды. Осы зерттеудің нәтижесінде тілдік құралдарды қолдана отырып, ниеттіліктің дәрежесі және оны сөйлеуде жүзеге асыру сөйлеушінің/автордың лингвистикалық және ауызша құзыреттілігіне, мақсатты контексте беру әдістері мен принциптеріне байланысты екендігі белгілі болды.*

Түйін сөздер: *ниеттестік, сөйлеу механизмі, заманауи лингвистика, зияткерлік қажеттіліктер.*

Аннотация. *Интенциональность как один из основных аспектов речевого механизма является одним из приоритетных направлений исследований в современной лингвистике. Изучение интеллектуальных потребностей коммуникантов и вопрос о ее проявлении в речи возникли как объект изучения теории речевых актов. В результате данного исследования стало ясно, что степень интенциональности и ее реализация в речи с помощью языковых средств зависит от лингвистической и вербальной компетентности говорящего/автора, методов и принципов передачи намеченной цели в контексте.*

Ключевые слова: *интенциональность, речевой механизм, современная лингвистика, интеллектуальные потребности.*

Communicative intention is expressed in a speech act mainly through performative verbs, but in addition to performative verbs, there are a number of means that are applicable to all levels of the language and play an invaluable role in expressing the communicative goal of the speaking author. Linguistic means of expressing intentionality are mainly activated in speech acts of an explicit nature.

The intonational side of the intentional forms expressed in speech (oral or written) makes it possible to determine the degree and nature of the communicative influence directed at the addressee. Any speech act occurs due to the intention of the speaker / author to adapt a specific pragmatic situation to the needs or obligations of his communicative intuition, and in this case implies a plan of illocutionary interaction with the addressee. The degree of illocutionary effect depends on whether the intentionality is explicit or explicit, and in what linguistic means it is expressed. The linguistic units that represent the objectivity of our research differ from each other in the severity of the sign, the scale of expansion, evaluative and emotional indicators, the relevance of a particular speech genre.

At the stage of the formation of a communicative intention, the speaker / author selectively uses synonymous field units according to certain principles. The question of choice arises as a cognitive and communicative problem, since as linguistic units become more active in speech, they perform not only a communicative, but also a cognitive function that reflects the pragmatic aspect of the speech act. It is clear that the use of one or another synonymous form by the speaker / author depends on the actualization of the cognitive-functional model in the speech process in accordance with his communicative intuition and linguistic competence. The sum of communicative intentions, expressed in various lexemes, grammatical forms and syntactic techniques, constitutes the intonation content of the message.

As for the linguistic means of explicitly expressing intentionality in speech, it should be noted that their lexical-semantic field is very wide.

By analyzing the corpus of verbs of an existing intellectual character in English on the basis of quantitative and qualitative criteria, it turned out that by structure they can be divided into the following groups: simple (monosyllabic) intentional verbs:

a) простые глаголы желания (*want, desire, plan* ва х.к.): "I've thought of that, Jack. I've **planned** it all. Father has saved some money. He is weary of this place where the fear of these people darkens our lives (Doyle A.C.)

The peculiarity of this type of verbs is that they are applied to a specific component in a sentence and require semantic expansion, which is characterized by the formation of sentences from the V + form to the infinitive / -ing (gerund).

b) intentional devices in the verb + preposition pattern (*dream of, long for, pine for, aim at, be about*): Suddenly he discovered something. One of his upper front teeth was loose. This was lucky; he **was about to begin** to groan, as a "starter," as he called it, when it occurred to him that if he came into court with that argument, his aunt would pull it out, and that would hurt (Twain M.).

Devices with two components: devices with intonation semantics in the verb + noun pattern (make an effort, have a mind): When the worst came to the worst, she had an impulse to get up and tell on Alfred Temple, but she made an effort and forced herself to keep still—because, said she to herself, "he'll tell about me tearing the picture sure. I wouldn't say a word, not to save his life!" (Twain M.).

Complex structural units with two or more components (fixed expressions in the form of phrases): *have one's heart in the right place, ill will, show one's hand, with a view to doing something, have an itch for something, have a penchant for doing something, hunger for something, one's heart is set on something, a thirst for something, cook something up, have a (good) mind to do something to be tempted to do something; to be on the verge of doing something, have designs on someone or something, make a point of doing something, have something in store (for someone), make up one's mind to do something, take upon oneself etc.*

The boy laughed rudely. "You ain't sendin' me home, missus. I was **on the verge of leavin'**—I done done my time for this year." (Lee H.)

On this Friday afternoon, scarcely two days after his previous visit, he **made up his mind to see** Carrie. He could not stay away longer (Dreiser Th. Sister Carrie).

Mr. Green **took upon himself** to order everything and everybody about the place (Bronte E.).

The formation of phraseologies with intentional semantics is not due to the logical basis of individual lexemes, but due to the integration of lexemes. One of the features of intentional verbs is that their meaning depends on their distributive aspects. In this context, we can observe an intellectual environment in which speech is transmitted into speech by means of a noun / adjective + object + intonation verb + infinitive / gerund patterns or their modifications (noun + verb + and + infinitive devices): *There was a pause during which Delaney again **contemplated pushing** himself up and heading home, but he hesitated. Here was a sympathetic ear, an impressionable mind* (Boyle T. C., 42).

*“Soon’s school starts I’m gonna ask Walter home to dinner,” I **planned**, having forgotten my private resolve to beat him up the next time I saw him* (Lee H.).

In speech, techniques are also often used, consisting of a noun + verb + preposition + gerund instead of an infinitive, depending on the syntactic potential of a particular unit: *But it appeared to Dorian Gray that the true nature of the senses had never been understood, and that they had remained savage and animal merely because the world had sought to starve them into submission or to kill them by pain, instead of **aiming at making them elements** of a new spirituality, of which a fine instinct for beauty was to be the dominant characteristic* (Wilde O.).

Based on this analysis, it can be repeated that additional tools (for example, gerund, infinitives, prepositions) are necessary for the full functional activity of verbs of intonational nature, otherwise they cannot serve as an expression of intentionality. In other words, they cannot independently meet the functional requirements of the category of intentionality, but an interesting situation can be seen in the following passage:

*“Anybody **want** some hot chocolate?” he asked. I shuddered when Atticus started a fire in the kitchen stove. As we drank our cocoa I noticed Atticus looking at me, first with curiosity, then with sternness. “I thought I told you and Jem to stay put,” he said* (Lee H.).

In this example, the correct intentional verb (I want) can reveal its semantics independently without additional means, but the infinitive verb (I want to drink) is compressed for the purposes of linguistic economics, because the contextual connection creates such an opportunity. Some of these verbs can be used with both infinitives and gerunds, and their meanings can change: *No matter what anybody says to you, don’t you let ‘em get your goat. **Try fighting** with your head for a change... it’s a good one, even if it does resist learning”* (Lee H.).

*After that I lived like a young rajah in all the capitals of Europe—Paris, Venice, Rome—collecting jewels, chiefly rubies, hunting big game, painting a little, things for myself only, and **trying to forget** something very sad that had happened to me long ago* (Fitzgerald F. S.)

The use of intonation verbs in these passages indicates that the use of infinitives or gerunds after them can radically change the meaning, to try + to (infinitive) means “to try,” and to try + -ing (Gerund) means “to try,” that is it has take action semantics that can help correct the situation.

Based on the analysis carried out, it can be concluded that the existing intentional verbs in the English language are diverse and do not have independent semantic activity in the speech environment: a certain form of the verb must be combined with them. A particular intentional verb can undergo semantic origin depending on the change in the verb form.

The Uzbek language also has a wide range of intentional verbs, which can be structurally and functionally divided into the following groups:

A) verbs with artificial intonation, formed by the method of primitives and affixation (want, want, dream, wish, wish, etc.): If you want to iron, don't hide the bucket, tell me who you spied on? .. (Ismail A.)

In the modern Uzbek literary language, only the affixes -la and -lan, -lash, -landir, -lashir, formed with his participation, serve as productive verbs. Other verb makers, such as the -a affix, stopped working and became an unproductive affix; The affix -la forms a verb from words, pronouns and imitation words belonging to all independent word groups, except for the verb. Depending on the category of the word and the nature of the meaning of the base of word formation, there are different types. For example, all repetitive verbs formed by this affix consist of a noun phrase.

B) joint intonation verbs (will, desire, inclination, etc.), composed by the composition method in the form of a noun, adjective + verb pattern. "Become a driver, I will give you any help," he said. Malokhat dreamed of this and immediately got used to it (Kakhhor A., Dakhshat)

It can be seen that although the units of phrases in a compound verb actually indicate the relationship of an action with an object, the syntactic connection between them in a compound verb weakens, and both parts begin to have a common lexical meaning, that is, semantically and grammatically form a whole lexical unit. The first part of this type of compound verbs is followed by nouns and adjectives, and the second part is followed by the verb to do. In this type of compound verbs, the verb "to do" means to possess, characterize, attribute or bring into the state of something, sign, characteristic, degree and quantity, as indicated in the first part.

As a synonym for the auxiliary verb to do, the verbs to do and to turn are used:

"Adjective + verb" can also be represented by a verb, which is the second part of compound intentional verbs. It should be noted that the verb to be cannot serve as a connecting link in this situation. When it comes to the conjunction function, the compound verb is not formed, but the simple word is used with the conjunction. The verb to be at this time can be replaced with another conjunction without changing the meaning. When the verb to be is part of a compound verb, it cannot be replaced with a conjunction: I want to sympathize with the above.

C) compound verbs with the "verb + verb" pattern. This type of compound verb is formed from a combination of two verbs. The first part usually takes the form of the verbs -a, -y, and -b (-ib). The parts of a compound verb are combined to form a new meaning that is different from their meaning. Such a compound verb as a whole has a new lexical meaning, consisting of an independent and auxiliary verb in speech, and the second part differs from analytical forms, which have different meanings, such as completion, repetition, continuation, beginning.

In modern Uzbek it consists of two verbs.

There are not so many intonational verbs: dream, plan, wish, wish, curse, encourage: on such nights a person becomes restless and wants to sit quietly, waiting for something. (Kakhhor A., Dakhshat)

D) two-part and two-part verbs: dream, cherish, strive, believe, achieve: on this beautiful evening we all have the same intention, the same desire: every family living in our country, let each person achieve his goal! (Congratulations from the President)

As you can see, such intonation verbs are relatively rare and consist of synonymous pairs that serve the purposes of semantic amplification and expression. Their mostly joint forms of nouns and forms are common in speech: involuntarily, involuntarily, according to beliefs, etc.

Repetitive verbs

E) Verbs can be used mainly as repeating words in the form of the affixes -b (-ib) and -a, -y. These adverbs, expressed by a repeating verb, denote continuity, repetition of an action and serve to enhance the emotional and expressive coloring of speech: dream-dream, longing-longing, etc. For example: I dreamed of the end (from a conversation).

G) complex structural units of two or more components (fixed expressions in the form of phrases): *кўзи тўрт бўлмоқ, кўз тикмоқ, кўз остига олмоқ, кўзи олма термоқ, кўнгли тусамоқ, кўнглига тугмоқ, хушига келмоқ, муроди ҳосил бўлмоқ, кўнгли суст кетмоқ, чанг солмоқ, ҳадди сизмоқ, бир ўқ билан икки қуённи нишонга урмоқ, қош қўяман деб кўз чиқармоқ, оёқ тираб туриб олмоқ, оёғи тортмаслик, дилига тугмоқ, нишонга олмоқ, бош тортмоқ, тирноқ орасидан кир изламоқ, қўлини ювиб қўлтиққа урмоқ* etc.

The dissertation contains original intonational verbs as hyperonyms of the taxonomic model, the subordinate hyponyms of which reflect the semantics of "consider", "hope", "decide", "try", "prepare for action".

The verbs in these groups are diverse in the languages being compared and are activated in different pragmatic tones when expressing communicative intention: the intention has a rigid or weak plan of expression, a polysemantic nature, the choice of desire depending on whether it is real or unreal.

References

1. Dixon R. M. W. A semantic approach to English grammar. – Oxford University Press, 2005. – 512 p.
2. Duranti A. Intentions, language, and social action in a Samoan context //Journal of pragmatics. – 1988. – Т. 12. – №. 1. – P. 13-33.
3. Duranti A. The social ontology of intentions //Discourse Studies. – 2006. – Т. 8. – №. 1. – P. 31-40.
4. Habermas J. On the pragmatics of social interaction: Preliminary studies in the theory of communicative action. – MIT Press, 2002. – 216 p.
5. Kappner S. Intentionalität aus semiotischer Sicht: peirceanische Perspektiven. – Walter de Gruyter, 2012. – Т. 65. – 447 p.
6. Katz J. Propositional Structure and Illocutionary Force. - England: The Harvester Press, 1977. – 272 p.
7. Leech G. Principals of Pragmatics. London-New York, 1983.– 257 p.
8. Lyons J. Semantics //Philosophy. – Cambridge: Cambridge University Press, 1977. – 371 p.
9. Malle B. F., Knobe J. The distinction between desire and intention: A folk-conceptual analysis //Intentions and intentionality: Foundations of social cognition. – 2001. – Т. 45. – P. 45-67
10. Nosirova U. Pragmatic features of poetic speech //Scientific journal of the Fergana State University. – 2018. – Т. 1. – №. 2. – P. 80-82.
11. Sweet H. A New English Grammar. Logical and Historical. – Oxford, 1903. – 524 p.
12. Usmonova K. Principles of syntactical position and division of a sentence into parts //Scientific Bulletin of Namangan State University. – 2020. – Т. 2. – №. 1. – C. 234-238.

IRSTI 16.21.07

TRANSLATION CHALLENGES IN AZERBAIJANI

B.G. Mammadova

Ph.D., Associate Professor

Azerbaijan University of Languages, Baku, Azerbaijan

benovshe.memmedova@adu.edu.az

***Abstract.** This article examines the translation challenges faced by Azerbaijani-English translators, highlighting both general and specific difficulties within the field. Key issues include differences in language structures, cultural discrepancies, translating compound words, phrasal verbs, and terminology, handling specialized texts, and dealing with time restrictions and pricing. The article emphasizes the lack of guidelines and frameworks for translation practice in Azerbaijani universities and the insufficient student exchange programs. It also addresses the problems of translating movies and books, often exacerbated by translations being done from secondary languages rather than the original. The author suggests that these challenges can be mitigated through structured frameworks, guidelines, supervised practice, and exchange programs to improve the skills and knowledge of translators.*

***Keywords:** translation challenges, Azerbaijani-English translation, language structure differences, cultural discrepancies*

***Аңдатпа.** Бұл мақалада әзірбайжан-ағылшын тілдеріндегі аудармашылардың алдында тұрған аударма мәселелері қарастырылып, осы саладағы жалпы және нақты қиындықтар көрсетілген. Негізгі мәселелерге тілдік құрылымдардағы айырмашылықтар, мәдени сәйкессіздіктер, күрделі сөздерді, фразалық етістіктер мен терминологияны аудару, арнайы мәтіндермен жұмыс істеу, уақыт шектеулері мен баға белгілеу мәселелері жатады. Мақалада Әзірбайжан университеттерінде аударма практикасы бойынша нұсқаулықтар мен негіздердің жоқтығы және студенттермен алмасу бағдарламаларының жеткіліксіздігі баса айтылған. Ол сондай-ақ фильмдер мен кітаптарды аудару мәселелерін қарастырады, көбінесе аудармалардың түпнұсқадан гөрі екінші тілдерден жасалуымен күрделене түседі. Автор бұл мәселелерді аудармашылардың дағдылары мен білімдерін*

жетілдіру үшін құрылымдық құрылымдар, нұсқаулықтар, бақыланатын тәжірибелер және алмасу бағдарламалары арқылы жеңілдетуге болады деп болжайды.

Түйін сөздер: аударма мәселелері, азербайжан-ағылшын тіліндегі аударма, тіл құрылымындағы айырмашылықтар, мәдени сәйкессіздіктер

Аннотация. В этой статье рассматриваются проблемы перевода, с которыми сталкиваются переводчики с азербайджанского на английский, освещаются как общие, так и специфические трудности в данной области. Ключевые проблемы включают различия в языковых структурах, культурные различия, перевод сложных слов, фразовых глаголов и терминологии, работу со специализированными текстами, а также временные ограничения и ценообразование. В статье подчеркивается отсутствие руководящих принципов и рамок для практики перевода в азербайджанских университетах и недостаточное количество программ обмена студентами. В нем также рассматриваются проблемы перевода фильмов и книг, которые часто усугубляются тем, что переводы выполняются со второстепенных языков, а не с оригинала. Автор предполагает, что эти проблемы могут быть решены с помощью структурированных рамок, руководств, практики под наблюдением и программ обмена для повышения квалификации и знаний переводчиков.

Ключевые слова: трудности перевода, азербайджано-английский перевод, различия в языковой структуре, культурные несоответствия.

Every field has its challenges, and the translation industry is no exception. There are difficulties that translators face while working on a text. This thesis highlights the main problems of translation for Azerbaijani-English language pair from the point of the performer and offer some solutions.

In this thesis the main and general translation difficulties are identified as: Working with languages of different structures, differences in the culture of native and target language speakers, translation of compound words, translation of phrasal verbs, working with terminology, translation of multi-unit structures, working with highly specialized texts, time restrictions (deadlines), personal difficulties (working schedules), pricing (translation fee). Let's review these (and some other) challenges, particularly for Azerbaijani-English language pair translators/interpreters, below:

Language structure. The language is complex and constantly evolving. Thus, the translator/interpreter must know exactly the structure of each language and use appropriate constructions, as well as ensure that the translation maintains the meaning without distortion. Lack of guidelines/frameworks on translation practice at universities is the key problem in Azerbaijan.

Cultural differences. The culture of speakers of different languages may also differ significantly. The larger the region in which a particular language is spoken, the more dialects it has and the greater the likelihood of interference between dialectal and colloquial units, as well as cultural features, with the exception of translations of technical, legal and medical documents. For example, the British are known for their dry, biting sarcasm, but this kind of "humor" may not be appreciated by people from other cultures. A problem arises: how to correctly translate the text without hurting the feelings of the target audience? This is a huge obstacle for Azerbaijani students/translator, since they are not ready for these situations. The cause can be found in the lack of sufficient and efficient student exchange programs in translator/interpreter faculties. Nevertheless, in order not to be confused, the translator/interpreter must uninterruptedly study and explore [1]. He/she must surf online sources to be aware of popular colloquialisms and most commonly used dialects. He/she must immerse in culture through films, podcasts, periodicals in the desired language.

Translation of *Compound words, Phrasal verbs, Ambiguous words and terminology* refers almost to the same problem, which can be solved through the practice and efforts of the translator/interpreter. Another problem in the terminology translation referring to other languages, particularly, to Turkish and Russian, which "pollutes" our Azerbaijani language [2].

Lack of highly specialized knowledge. Translators are, first and foremost, linguists. They should be well experienced in certain topics, constantly read on the topic and study to gain deeper knowledge and keep up with new developments. *Time restrictions* and *Personal problems* are interrelated and should be solved by the translator/interpreter through strictly prepared schedules. However, *Pricing* is not solved only by the translator. He/she should find a balance between the cost of the service and its quality. This problem is closely related to the lack of practice/high quality interpreters [3].

Along with these general problems, in Azerbaijan, some other challenges as the problem of movie translations and the problem of book translation, and absolute use of translation machines, also occur. The first problem may be related to the lack of interest in mother tongue, which is explained with the abundancy of movies already and perfectly translated into other two commonly spoken languages in Azerbaijan (Turkish and Russian). Even though, besides unprofessional movie dubbing, incorrect translation of subtitles also occurs, which is caused by the translation of the movie not from the original language, but from already translated texts, a Russian or Turkish [4].

The same problems may refer to the book translation. The difficulties are caused by the same challenges, however, in some cases lack of writer-translators and professional editors may lead to enormous complications in book translation [5]. Accordingly, the analysis of the problems existing in the translation of the Azerbaijani-English language pair may conclude that all general and specific problems associated to the Azerbaijani translators/interpreters are interrelated and can be resolved through frameworks, guidelines, student/professional exchange programs, supervised practice, and etc.

References

1. Xinyue Qiu, Cultural Differences and Translation Strategies. Journal of Education and Educational Research, Vol. 2, No. 3, 2023
2. Hongmei Sun, On Cultural Differences and Translation Methods, Journal of Language Teaching and Research, Vol. 2, No. 1, pp. 160-163
3. Zainab Mohammed Al-Mufti, Alya' Mohammed Hussein Ahmed Al-Rubai, Translation Difficulties Encountered by Translation Students at University Level. Academic Journal of Nawroz University (AJNU), Vol.13, No.1, 2024. p.141
4. Anna Matamala, "Terminological challenges in the translation of science documentaries: A case-study". Across languages and cultures, Vol. 11, No 2, pp. 255-272.
5. Said Shiyab, The Difficulty of Translating Literary Texts. Babel 45:3 (1999), pp. 205-216. DOI 10.1075/babel.45.3.03shim

МРНТИ 16.31.41

ВАЛЕНТНАЯ ОБУСЛОВЛЕННОСТЬ КОРРЕЛЯЦИИ ОБРАЗОВ В ОРИГИНАЛАХ И ПЕРЕВОДАХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ Л. МУТАЛЛИПА

*С.Н.Абдуллаев¹, Ж.А.Эгимбаева²

д.ф.н., профессор, ИГУ им. К.Тыныстановы, Каракол, Кыргызстан¹

к.ф.н., доцент, НГУ им. С.Наматова, Нарын, Кыргызстан²

*sayfulla.abdullayev@list.ru

Аннотация. В статье актуализирован когнитивный подход к сопоставительному анализу стихотворений Л. Муталлипа и их переводов на русский язык. Л. Муталлип – талантливый тюркоязычный поэт, творивший в первой половине XX столетия. Он прожил очень короткую жизнь, но оставил богатое наследие. Его произведения переведены на разные языки. В данной статье анализируются переводы произведений Л. Муталлипа на русский язык. Образы поэта интерпретируются в статье как результат взаимодействия между художественными концептами в сознании автора. Такое взаимодействие происходит на основе контактных валентностей художественных концептов и приводит к

рождению метафорических образов. Совпадение указанных процессов в оригинале и переводе показывает успешный результат. Несовпадение приводит к употреблению в переводах отличающихся образов.

Ключевые слова: художественный концепт, перевод, валентность, Л. Муталлип, образ.

Аңдатпа. Мақалада Л. Муталлиптің өлеңдерін және олардың орыс тіліндегі аудармаларын салыстырмалы талдауға когнитивті тәсіл жаңартылды. Л. Муталлип - ХХ ғасырдың бірінші жартысында жасаған дарынды түркітілдес ақын. Ол өте қысқа өмір сүрді, бірақ бай мұра қалдырды. Оның шығармалары әртүрлі тілдерге аударылған. Бұл мақалада Л. Муталлиптің шығармаларының орыс тіліне аудармалары талданады. Ақынның бейнелері мақалада автордың санасындағы көркемдік ұғымдар арасындағы өзара әрекеттесудің нәтижесі ретінде түсіндіріледі. Мұндай өзара әрекеттесу көркем тұжырымдамалардың байланыс валенттілігіне негізделген және метафоралық бейнелердің пайда болуына әкеледі. Түпнұсқада және аудармада көрсетілген процестердің сәйкес келуі сәтті нәтиже көрсетеді. Сәйкессіздік аудармаларда әртүрлі бейнелерді қолдануға әкеледі.

Түйін сөздер: көркем тұжырымдама, аударма, валенттілік, Л. Муталлип, бейне

Abstract. The article actualizes the cognitive approach to the comparative analysis of L. Mutallip's poems and their translations into Russian. L. Mutallip is a talented Turkic-speaking poet who worked in the first half of the 20th century. He lived a very short life, but left a rich legacy. His works have been translated into different languages. This article analyzes the translations of L. Mutallip's works into Russian. The images of the poet are interpreted in the article as a result of the interaction between artistic concepts in the author's mind. Such interaction occurs on the basis of contact valences of artistic concepts and leads to the birth of metaphorical images. The coincidence of these processes in the original and the translation shows a successful result. Non-coincidence leads to the use of different images in translations.

Keywords: literal concept, translation, valence, L. Mutallip, image.

Введение.

Целью данной статьи является применение понятия валентности художественных концептов к задаче сопоставления метафорических образов в произведениях Л. Муталлипа и их переводах на русский язык. Ставится проблема анализа коррелятивной двусторонней связи взаимодействия валентностей концептов с успешными и менее успешными моментами в переводах.

Материалы и методы исследования.

В статье привлекались поэтические тексты Л. Муталлипа и их переводы на русский язык А. Кореневым. Авторами применялись методы когнитивного анализа поэтического текста.

Обсуждение/наблюдения.

Межкультурная коммуникация сегодня – это возможность познания и сохранения единого, многообразного и постоянно изменяющегося транскультурного мира. В этом смысле художественное слово помимо прочих функций имеет еще одну благородную миссию познания действительности глазами других. Здесь литература выступает не только в качестве «моста дружбы», но и дает для других возможность удовлетворить эстетические потребности, а также познакомиться с реальной художественной картиной мира того или иного этноса.

Нашей целью является осмысление значимости перевода произведений художественной литературы как способа межкультурной коммуникации. Если воспользоваться словами А.Д. Швейцера, то «перевод может быть определен как двунаправленный и двухфазный процесс межъязыковой и межкультурной коммуникации, при котором на основе подвергнутого целенаправленному («переводческому») анализу

первичного текста создается вторичный текст (метатекст), заменяющий первичный в другой языковой и культурной среде» [8: 75]. В настоящем случае мы хотели бы обратиться к вопросам перевода произведений знаменитого уйгурского поэта-трибуна Лутфуллы Муталлипа.

Л. Муталлип – личность необычайно притягательная и популярная, яркая романтическая фигура в контексте бурных событий 30-40-х годов в Восточном Туркестане. Это чистый и незапятнанный символ идеала свободы всех людей во всем мире. Однако, чем дальше, тем меньше остается людей, которые были хорошо осведомлены о тех кипучих и романтически насыщенных событиях, в условиях которых пролетела очень короткая жизнь поэта. В этом смысле произведения талантливого художника слова дают правдивую картину тех лет и событий, а также возможность почувствовать их пафос. Другими словами, они выполняют еще и роль исторического источника, а также своеобразного способа преодоления межэтнических барьеров и стереотипов восприятия в межкультурной коммуникации.

В свои неполные 23 года Л. Муталлип, который трагически погиб в борьбе за свободу от рук гоминдановских палачей, успел оставить литературное наследие, достойное классика и вместе с этим активно участвовать в бурных перипетиях революционных событий Восточного Туркестана [1: 56; 4: 31]. Эти события нуждаются в переосмыслении, что очень актуально в контексте современной геополитической ситуации и проблем евразийской интеграции. Так или иначе, реалии тех событий, знание которых очень важно для понимания сегодняшней геополитической ситуации в этом регионе, нашли свой отпечаток в его произведениях, которые были переведены на многие языки (английский, русский, китайский, французский, турецкий, татарский, киргизский, казахский и др.), открывая тем самым доступ к свободолюбивой и певчей душе одного из многочисленных тюркоязычных народов евразийского пространства - уйгурского [2: 5]. Поскольку формат статьи ограничен, в данном случае мы не будем обращаться ко всем языкам, на которые были осуществлены переводы творчества поэта [6: 34]. Ниже мы остановимся на переводах произведений Л.Муталлипа на русский язык.

В переводах литературных произведений, в частности, стихотворений на другие языки важен такой фактор, как языковая пресуппозиция по теме произведения как необходимая фоновая информация. Например, рубайи известного уйгурского поэта А. Откюра без знания его биографии и другой пресуппозитивной информации могут быть поняты как имеющие любовное или религиозно-философское содержание. А со знанием пресуппозиции сразу же отчетливо начинает вырисовываться их главная, свободолюбивая и патриотическая направленность. Отсюда целесообразность, на наш взгляд, давать перед конкретным переводом конкретных произведений минимальную пресуппозиционную информацию, чтобы было легче читать и воспринимать все содержание произведения [4: 42]. У Л. Муталлипа как колоритного носителя этнокультурного дискурса можно находить много граней его творчества. Поэтому чтобы понять их, мы считаем разумным и необходимым сопровождать сами тексты или их фрагменты переводов такими поясняющими «справками». Речь пойдет только о поэзии Л. Муталлипа. Его незаурядный талант и творчество в качестве художника, прозаика, драматурга, публициста, литературоведа должны и могут стать объектом отдельного исследования и переводческой деятельности.

Результаты.

В данном случае мы хотели бы изложить наши результаты, связанные с тем, что степень успешности перевода связана с валентностью художественных концептов поэтического текста. Дело в том, что художественный концепт как основная единица поэтической картины мира обладает свойством, которое называется термином «валентность» [6: 84-85]. Обычно в отношении поэтического текста и художественного концепта этот термина применяется для обозначения понятия, близкого к понятию когнитемы. Мы же склонны вкладывать в этот термин несколько иной смысл, более близкий к синтаксической его интерпретации. Валентность концепта для нас это способность данного концепта

сочетаться и взаимодействовать с другими художественными концептами. В этом смысле можно понимать и закономерности формирования метафор в поэтическом тексте. Так, например, образ молодости и юности в стихотворении Л. Муталлипа «Ответ эпохе» можно интерпретировать как результат взаимодействия двух художественных концептов в поэтической картине мира художника. Это концепт «Гүл/Цветок» и художественный концепт «Вақит/Время». Эти концепты имеют контактные валентности, благодаря чему они могут взаимодействовать и способствовать рождению образной метафоры. Валентность концепта «Гүл/Цветок» 'начальный привлекательный этап жизни' становится контактной и входит в отношения взаимодействия с контактной валентностью концепта «Вақит/Время» 'быстрое и необратимой движение-процесс'. В результате контаминации валентностей рождается образная метафора молодости как розового куста (*яшилик гүли*), с которого со временем опадают лепестки и листья. Обратимся к оригиналу:

*Яшилик адамниң зилва бир чеги,
Толиму қисқа униң өмүри, бирақ
Жиртилса календарниң бир вариғи,
Яшилик гүлидин төкүлиду бир йопурмақ.*

Мы установили, что для того, чтобы перевод образа был удачным, желательно также чтобы в переводном тексте совпадали художественные концепты оригинала и их валентности. У А. Коренева это получилось относительно приведенного четверостишия следующим образом:

*Юность – жизни рассвет благодарный,
Жаль, что короток слишком для нас его срок.
Если вырван еще один лист календарный,
Значит с дерева молодости
Сорван листок...*

В приведенном случае отмечается совпадение художественных концептов и их валентностей: *рассвет* – это начальный привлекательный этап дня-жизни человека. О времени говорится с сожалением, что оно быстро сокращает срок юности. В итоге мы имеем адекватный образ растения молодости, с которого со временем срываются листья. В этом же произведении, в переводе последней строфы указанного совпадения не наблюдается. В оригинале мы имеем образ Времени, которое полемизирует с лирическим героем и утверждает, что ничто не устоит перед временем. На это лирический герой отвечает, что творчество человека в широком смысле способно одержать вверх над временем:

*Жиллар деңизи долқунлуқ болсаңму,
Өпқурлириңни яриду бизниң кораб.
Жилниң өтүши билән қорқутуп бақсаңму,
Ижат жилларни қеритиду дәп беримиз жасап.*

Следовательно, здесь заложен широкий философский смысл при помощи образа Времени в виде океана-моря с волнами, прорезая которые движется созидающий творчество человек. Можно наблюдать взаимодействие валентностей художественных концептов «Вақит/Время» и «Ижаткар инсан/Созидающий человек». В переводе валентность второго концепта становится не контактной, и в итоге рождается образ политической борьбы, в которой победят мир и свет:

*Волны времени вдаль убегают бесстрастно,
Только пена кипит, бесконечен их ряд.
Но над солнцем борца
Даже время не властно,
Вот ответ: мир и свет победят!*

Заключение / выводы.

Таким образом, проведенное исследование позволяет сделать вывод, что в поэтической картине мира поэта художественные концепты обладают валентностью – способностью взаимодействовать с другими концептами. Если художественные концепты взаимодействуют, то их валентности являются контактными. Это приводит к рождению

метафорических поэтических образов. Несовпадение валентностей поэтических концептов обуславливает различие образов в оригинале и переводе.

Список литературы

1. Абдуллаев С. Н. О философско-лирических началах в творчестве Л. Муталлипа // К. Тыныстанов атындагы Ысык-Көл мамлекеттик университетинин 40 жылдык мааракесине арналган илимий-теориялык конференциянын материалдары.-Каракол, 1993.-С.51-54.
2. Абдуллаев С. Габдулла Тукай и Лутфулла Муталлип: линии евразийского мышления в татарской и уйгурской литературе // Проблемы формирования евразийского мышления: Сб-к мат-лов 5-ой Международной научнопрактической конференции/Под ред. Р. А. Абузярова.- Уральск, 2008.-С. 3-6.
3. Абдуллаев С. Н. Метаморфозы творческого духа (к вопросу об «образе автора» на примере творчества Л. Муталлипа) // Вестник Исык-Кульского университета.-2015, № 40.- 3 часть.-С 129 – 133.
4. Аутова Г. М. 40-жиллар Шинжаң уйгур поэзиясидә асасий мавзу вә Лутпулла Мутәллип шейририйити // Языки, духовная культура и история тюрков: традиции и современность // Труды международной конференции в 3-х томах. (Казань, 1992, 9 – 13 июня). -Т. 2. -М.: Инсан, 1997.-С.79-83.
5. Валеева Н. Г. Введение в переводоведение.-М., 2006.-85 с.
6. Маслова Ж.Н. Валентная модель художественного (поэтического) концепта // Вестник ТГПУ.- 2011.- № 9 (111).- С . 83-87.
7. Турсун Әршидин. Лутпулла Мутәллип.-Үрүмчи, 1995.-158 б.
8. Швейцер А. Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты.-М., 1988.-214 с.

IRSTI 16.21.47

PROBLEMS IN THE TRANSLATION OF GEOLOGICAL TERMINOLOGY

B.Kh.Omonov

Ph.D., Associated Professor

Kokand State Pedagogical Institute named after Mukimi, Uzbekistan

mazmuna.rahimovna@gmail.com

***Abstract.** This article indicates the inherent difficulties in translating geological terminology, shedding light on the nuances that often escape conventional language translation. From linguistic subtleties to cultural variations, the challenges faced by translators extend beyond mere word-for-word conversion. Understanding these challenges is crucial for bridging the gap between different linguistic communities and ensuring the integrity of geological information across borders. It discusses issues such as the complexity of geological concepts, the lack of equivalent terms in different languages, and the importance of maintaining precision and accuracy in translation. Strategies for overcoming these challenges are presented, providing valuable insights for translators working in the field of geology.*

***Keywords:** geological terminology, translation challenges, language barriers, accuracy, precision, strategies, linguistic difficulties, cultural differences.*

***Аңдатпа.** Бұл мақалада геологиялық терминологияны аударудағы қиындықтар, әдеттегі тілдік аудармадан жиі қашатын нюанстарға жарық түсіретіні көрсетілген. Тілдік нәзіктіктерден мәдени вариацияларға дейін аудармашылардың алдында тұрған қиындықтар тек сөзбе-сөз түрлендіруден асып түседі. Бұл мәселелерді түсіну әртүрлі лингвистикалық қауымдастықтар арасындағы ашақтықты жою және шекаралар арқылы геологиялық ақпараттың тұтастығын қамтамасыз ету үшін өте маңызды. Онда геологиялық ұғымдардың күрделілігі, әр түрлі тілдерде баламалы терминдердің болмауы, аудармада дәлдік пен дәлдікті сақтаудың маңыздылығы сияқты мәселелер талқыланады.*

Геология саласында жұмыс істейтін аудармашыларға құнды түсініктер беретін осы қиындықтарды жеңу стратегиялары ұсынылған.

Түйін сөздер: геологиялық терминология, аударма мәселелері, тілдік кедергілер, дәлдік, дәлдік, стратегиялар, тілдік қиындықтар, мәдени айырмашылықтар.

Аннотация. В этой статье рассказывается о трудностях, связанных с переводом геологической терминологии, и проливается свет на нюансы, которые часто не поддаются традиционному языковому переводу. Проблемы, с которыми сталкиваются переводчики, - от лингвистических тонкостей до культурных различий - выходят за рамки простого дословного перевода. Понимание этих проблем имеет решающее значение для преодоления разрыва между различными языковыми сообществами и обеспечения целостности геологической информации, передаваемой через границы. В нем рассматриваются такие вопросы, как сложность геологических концепций, отсутствие эквивалентных терминов в разных языках и важность обеспечения точности перевода. Представлены стратегии преодоления этих трудностей, дающие ценную информацию переводчикам, работающим в области геологии.

Ключевые слова: геологическая терминология, трудности перевода, языковые барьеры, точность, прецизионность, стратегии, лингвистические трудности, культурные различия.

Introduction.

Geology is a scientific discipline that helps us comprehend the Earth's history, structure, and processes. The worldwide scope of geological study and collaboration needs excellent communication across linguistic borders. However, translating geological terminology has a unique set of obstacles that might inhibit correct scientific discourse and international cooperation within the geoscience community.

Because geology is an interdisciplinary study that includes several sub-disciplines including petrology, stratigraphy, geophysics, and paleontology, the terminology used in the area can be confusing. Translations of geological words that are correct are crucial for promoting international collaboration among scientists as well as the general public, policymakers, and students by making it easier for geological knowledge to be disseminated.

Materials and research methods.

To look at the issues that arise while translating geological terms, a thorough analysis of the body of research and case studies was done. The main objective was to pinpoint the situations in which language barriers impeded the precise communication of geological ideas and investigate possible remedies for these problems.

Literature Review:

A thorough analysis of academic publications, books, and conference proceedings about problems with geological translation was carried out. This required looking at research that emphasized particular instances of translation difficulties, linguistic quirks, and terminological discrepancies in the geoscience field.

Case Studies:

Several case studies were looked at to give practical instances of difficulties encountered while translating geological terms. These examples featured translations between major languages often used in scientific communication and covered a wide range of geological sub-disciplines. The main goal was to comprehend how contextual variables affect translation challenges and how they affect scientific correctness [3, c.110].

Expert Interviews:

Interviews were conducted with experienced geoscientists, translators specializing in scientific domains, and language professionals familiar with the challenges of translating technical terminology. These discussions provided valuable insights into the nuances of geological language and the specific obstacles encountered during translation efforts.

Terminology Databases:

Exploration of existing geological terminology databases and multilingual glossaries was undertaken to identify common translation challenges and existing efforts to address them. This involved examining how these resources account for linguistic variations and cultural context to ensure accurate and standardized terminology across languages [2, c.92].

Comparative Analysis:

A comparative analysis of geological terminology in different languages was performed to highlight variations in terminology and nomenclature. This approach aimed to uncover instances where direct translations might lead to misunderstandings and the importance of considering regional and linguistic differences.

By employing a multi-faceted research approach, this study aims to provide a comprehensive understanding of the challenges faced in the translation of geological terminology. The combination of literature review, case studies, expert insights, terminology databases, and comparative analysis contributes to a holistic exploration of the linguistic hurdles within the geoscience community, ultimately informing potential strategies for improvement and fostering clearer communication in the field.

Discussions/Observations.

The study of geological terminology translation challenges yields some notable insights and discussions that shed light on the complexities of communicating correct scientific knowledge across linguistic barriers.

Linguistic Nuances and Ambiguities:

One of the fundamental challenges in translating geological terminology lies in the inherent nuances and ambiguities of language. Geological terms often carry specific meanings that may not have direct equivalents in other languages. The challenge is compounded by the fact that geological concepts can be intricate and context-dependent, making it difficult to find precise linguistic matches[5, c.143].

Terminological Inconsistencies:

Terminological inconsistencies across languages pose a significant hurdle in translation efforts. Different regions and linguistic communities may develop distinct terminologies for similar geological features or processes. This lack of standardization can lead to confusion and misinterpretation, emphasizing the need for a globally accepted set of geological terms.

Cultural Context and Perception:

The cultural context in which geological terms are embedded plays a crucial role in their translation. Certain geological concepts may be deeply rooted in the cultural and historical context of a specific region, making direct translations inadequate for conveying the full scope of the scientific meaning. Understanding and bridging these cultural gaps are essential for accurate knowledge transfer.

Disciplinary Interconnectedness:

Geology is an interdisciplinary field, and its terminology often draws from various scientific disciplines such as chemistry, physics, and biology. Translators need not only linguistic proficiency but also a comprehensive understanding of the interconnected scientific concepts. This interdisciplinary nature adds layers of complexity to the translation process[6, c.23].

Evolution of Scientific Language:

Scientific language evolves, with discoveries and advancements leading to the introduction of novel terms. Translators must stay abreast of these changes to ensure that the latest scientific terminology is accurately represented in different languages. Failure to do so may result in outdated or misleading translations.

Importance of Collaboration:

Collaboration between geoscientists, linguists, and translators is crucial for addressing translation challenges effectively. Engaging in dialogues that involve all stakeholders can lead to the development of standardized terminologies and guidelines, fostering a shared understanding of geological concepts across linguistic communities.

Utilization of Technology:

Advancements in translation technologies, such as machine translation and artificial intelligence, present both opportunities and challenges. While these tools can aid in the translation process, they may struggle with the nuanced and context-dependent nature of geological terminology. Human expertise remains essential in ensuring accurate and contextually appropriate translations [7, c.123].

The discussions and observations highlight the multifaceted nature of the problems associated with the translation of geological terminology. Addressing these challenges requires a collaborative effort, drawing upon the expertise of geoscientists, linguists, and translators, coupled with a commitment to standardization and a nuanced understanding of cultural and disciplinary contexts. By acknowledging and tackling these issues, the geoscience community can enhance international collaboration, knowledge exchange, and the overall effectiveness of scientific communication.

Results.

The exploration of problems in the translation of geological terminology has yielded significant insights into the challenges faced by the geoscience community. The results encompass a range of issues that impact the accuracy and clarity of scientific communication across linguistic boundaries.

Lack of Standardization:

The lack of standardized geological terminology across languages is a pervasive issue. Divergent terminologies for similar geological features or processes hinder effective communication and may lead to confusion among scientists, educators, and the general public. Establishing a globally accepted set of geological terms is imperative for overcoming this challenge.

Semantic Gaps and Ambiguities:

The study identified substantial semantic gaps and ambiguities in the translation of geological terms. Certain terms, especially those representing intricate geological concepts, lack direct equivalents in other languages. This results in the loss of precision and may lead to misunderstandings, emphasizing the need for nuanced translations that capture the full scientific meaning.

Inadequate Consideration of Cultural Context:

The research revealed that inadequate consideration of cultural context during translation can distort the intended meaning of geological terms. Cultural nuances and historical connotations embedded in certain terms may not seamlessly translate, leading to potential misinterpretations. Bridging this cultural gap is crucial for ensuring accurate knowledge transfer.

Disciplinary Terminological Disparities:

The interdisciplinary nature of geological terminology introduces challenges stemming from the integration of terms from various scientific disciplines. Translators must navigate the nuances of chemistry, physics, and biology, in addition to geological concepts, to ensure accurate representation across languages. Disciplinary terminological disparities pose a barrier to effective translation.

Impact of Technology:

The results indicate that while technology, including machine translation and artificial intelligence, can assist in the translation process, it is not without limitations. These tools may struggle with the contextual intricacies of geological terminology, requiring human expertise to validate and refine translations for accuracy and clarity.

Evolutionary Nature of Scientific Language:

The study highlighted the dynamic nature of scientific language, with geological terminology evolving due to discoveries and advancements. Translators must stay current with these changes to avoid outdated translations that may compromise the accuracy of scientific communication.

Potential Solutions and Strategies:

Through the identification of challenges, the research also pointed towards potential solutions and strategies. These include the development of international collaborations for standardization, the creation of comprehensive multilingual glossaries, and the establishment of guidelines for translators to navigate the complexities of geological terminology.

The results underscore the critical need for addressing the identified challenges to enhance the accuracy and effectiveness of the translation of geological terminology. The implications extend beyond the scientific community to impact education, policy-making, and public understanding of geoscience. Recognizing these results as a call to action, stakeholders are encouraged to engage in collaborative efforts aimed at overcoming the linguistic barriers hindering the global exchange of geological knowledge.

Conclusion/Outcomes.

The examination of problems in the translation of geological terminology has illuminated the intricate challenges faced by the geoscience community in achieving accurate and effective communication across linguistic borders. The outcomes of this study call for concerted efforts and highlight potential strategies to address these challenges, fostering a more robust global exchange of geological knowledge.

Call for Standardization:

The lack of standardized geological terminology across languages emerged as a significant impediment to effective communication. The study advocates for a global initiative to establish and promote a standardized set of geological terms. This could be achieved through collaboration among international geological organizations, linguistic experts, and terminologists, to create a universally accepted lexicon.

Enhanced Collaboration:

The importance of collaboration between geoscientists, linguists, and translators was a recurrent theme in the study. Strengthening these collaborative efforts can lead to the development of comprehensive multilingual glossaries, ensuring that geological terms are accurately represented and understood across linguistic communities.

Cultural Sensitivity in Translation:

The study emphasizes the need for translators to approach geological terminology with cultural sensitivity. Recognizing and addressing cultural nuances can enhance the accuracy of translations, facilitating a more nuanced understanding of geological concepts across diverse linguistic and cultural contexts.

Interdisciplinary Training for Translators:

Acknowledging the interdisciplinary nature of geological terminology, the outcomes suggest the incorporation of interdisciplinary training for translators. This training should equip translators with a comprehensive understanding of geological concepts, as well as insights from related scientific disciplines, enabling them to navigate the complexities inherent in geological terminology.

Continuous Education and Awareness:

The dynamic nature of scientific language, as revealed in the study, underscores the importance of continuous education for translators. Staying abreast of advancements and changes in geological terminology ensures that translations remain accurate and up-to-date, preventing the dissemination of outdated or misleading information.

Harnessing Technology Wisely:

While technology, including machine translation and artificial intelligence, can assist in the translation process, the study underscores the importance of human expertise. The outcomes highlight the need for translators to judiciously utilize technology as a tool for efficiency while maintaining a critical eye to address the nuanced and context-dependent aspects of geological terminology.

Advocacy for Knowledge Transfer:

The study's outcomes advocate for a broader awareness of the importance of accurate geological translation not only within the scientific community but also among educators,

policymakers, and the general public. Recognizing the significance of clear and precise communication in geoscience promotes a more informed global understanding of Earth's processes and history.

In conclusion, the outcomes of this study underscore the urgency of addressing the identified challenges in the translation of geological terminology. By implementing the suggested strategies and fostering a collaborative and culturally sensitive approach, the geoscience community can enhance international cooperation, knowledge exchange, and the overall effectiveness of scientific communication across linguistic boundaries. As a result, these outcomes contribute to the ongoing efforts to create a more cohesive and interconnected global geoscience community.

References

1. Суперанская А.В., Подолская Н.В., Василева Н.В. Общая терминология: Вопросы теории / Отв. ред. Т.Л. Канделаки. Изд 3-е, стереотипное. – М.: Эдиториал УРСС, 2004. – 248 с.
2. Борисова Л.И. Лексические особенности англо-русского научно-технического перевода. Теория и практика перевода. Учебное пособие. Москва НВИ-ТЕЗАУРУС 2005.
3. Paluanova H. D. Ingliz, o'zbek, rus va qoraqalpoq tillarida ekologik terminlarning derivatsion-semantik prinsiplari: dis. – Doctoral thesis. Tashkent, 2016.
4. Omonov B.Kh. Terminological system as an object of research in linguistics // International journal of discourse on innovation, integration and education. – 2021. – Т. 2. – №. 1. – S. 187-193.
5. Семенов Д.Ф. Основы упорядочения понятий и терминов в геологии. Монография. Вологда ВГПУ 2008. – 72с.
6. Krein-Kühle. M. Equivalence in Scientific and Technical Translation. A Text-in-Context-based Study // European Studies Research Institute School of Languages University of Salford, Salford, UK, 2003.
7. Коваленко А.Я. Общий курс научно-технического перевода: Пособие по переводу с англ. языка на рус. – Киев: Фирма «ИНКОС», 2003. – 320 с.
8. Казакова Т.А. Практические основы перевода. М., 2000

АУДАРМАНЫ ОҚЫТУДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР
ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБУЧЕНИИ ПЕРЕВОДУ
INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN TEACHING TRANSLATION

IRSTI 16.31.41

ÇEVİRİ YOLUYLA KAZAK TÜRKÇESİ VE TÜRKİYE TÜRKÇESİ ARASINDA
OLUŞAN ANLAM FARKLILIKLARISavaş ŞAHİN¹, Kürşat EFE²Ph.D., Associate Professor, Akdeniz University, Antalya, Turkey¹Ph.D., Associate Professor, Amasya University, Amasya, Turkey²savassajin@akdeniz.edu.tr, kursat.efe@amasya.edu.tr

Özet: Türk dilinin lehçeleri arasında çok sayıda ortak sözcük bulunmasına rağmen her lehçenin kendine özgü sözcükleri de bulunmaktadır. Benzer olan birçok sözcük ya her yönüyle aynıdır ya da farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesi son zamanlarda kardeş Türk Devletlerinde de yabancı dil olarak öğretilmektedir. Gerek bu öğretim sırasında gerekse önceden farklı sebeplerden dolayı anlam farklılıkları ortaya çıkmaktadır. Bu farklılıklar da öğrenme sırasında bazı sorunları ortaya çıkarmaktadır. Bu tür anlam sorunlarına yalancı eş değer adı verilmektedir. Bu konuda çokça çalışmalar yapılmıştır. Kazaklara Türkçe öğretiminde Kazakça-Türkçe arasındaki yalancı eş değer sözcükler de bildirimizin konusunu oluşturmaktadır. Sözcük dağarcığı yakın lehçeler arasında daha fazladır. Genel Türkçenin ortak sözcükleri uzak lehçelerde de olsa benzerlik göstermektedir. Tarih boyunca yaşanan göçler sonucu zaman zaman hem kültürel kaynaşma olmuş hem de dilsel benzerlikler artmıştır. Bağımsızlıkların kazanılmasından sonra Türk devletleri arasında ilişkiler artmış, birbirlerinin dil ve kültürlerini tanıma imkânı bulmuşlardır. Aktarma faaliyetleri hız kazanmış, fakat anlam farklılıkları yüzünden aktarma sorunları ortaya çıkmıştır. Bunlardan en önemlileri de elbette yalancı eş değerli sözcükler olmuştur. Bu çalışmada bazı Kazakça ve Türkiye Türkçesi arasındaki bazı eş sesli sözcüklerden oluşan tam yalancı eş değer sözcükler ele alınmış, bunlar da özellikle Türkçe kökenli isimlerden seçilmiştir. Kazakçadaki sözcüklerin birçoğu 8. yüzyıldan beri kullanılan diğer Türk lehçelerinde de ortaklaşa kullanılan sözcüklerden oluşmaktadır. Kazakçanın söz varlığı eski Türkçeye dayanmaktadır. Bu öz sözcükler yanında Moğol, Çin, Arap, Fars ve Rus dillerinden Kazakçaya giren sözcükler de Kazak söz varlığının genel yapısını oluşturmaktadır.

Anahtar sözcükler: Türkiye Türkçesi, Kazakça, yalancı eş değerlik, sözcük bilim, anlam farklılıkları

Аңдатпа: түрік тілінің диалектілері арасында ортақ сөздер көп болғанымен, әр диалектінің өзіндік ерекше сөздері де бар. Көптеген ұқсас сөздер әр аспектіде бірдей немесе әртүрлі мағынада қолданылады. Түркия түрік тілі жақында бауырлас түрік Мемлекеттерінде шет тілі ретінде оқытылды. Мағынадағы айырмашылықтар осы ілім кезінде де, оған дейін де әртүрлі себептермен туындайды. Бұл айырмашылықтар оқу барысында кейбір проблемаларды тудырады. Семантикалық есептердің бұл түрлері жалған эквиваленттер деп аталады. Бұл тақырыпта көптеген зерттеулер жүргізілді. Түрік тілін Қазақтарға үйретудегі қазақ пен түрік арасындағы жалған баламалы сөздер біздің мақаламыздың тақырыбын құрайды. Сөздік қоры жақын диалектілер арасында көбірек. Жалпы түрік тілінің жалпы сөздері, тіпті алыс диалектілерде де ұқсас. Тарих бойындағы көші-қон нәтижесінде мәдени бірігу мен тілдік ұқсастықтар ара-тұра арта түсті. Тәуелсіздік алғаннан кейін түрік мемлекеттері арасындағы қарым-қатынас күшейіп,

бір-бірінің тілдері мен мәдениеттерімен танысуға мүмкіндік алды. Трансферттік қызмет қарқын алды, бірақ мағынадағы айырмашылықтарға байланысты трансферттік проблемалар туындады. Олардың ішіндегі ең маңыздылары, әрине, жалған эквивалентті сөздер болды. Бұл зерттеуде қазақ және Түрік түріктері арасындағы кейбір омонимдерден тұратын жалған эквивалентті сөздер талқыланды және олар әсіресе түрік тектес атаулардан таңдалды. Қазақ тіліндегі көптеген сөздер 8 ғасырдан бері қолданылып келе жатқан басқа түрік диалектілерінде жиі қолданылатын сөздерден тұрады. Қазақ тілінің лексикасы ескі түрік тіліне негізделген. Осы негізгі сөздерден басқа қазақ тіліне моңғол, Қытай, араб, парсы және орыс тілдерінен енген сөздер қазақ лексикасының жалпы құрылымын құрайды.

Түйін сөздер: Түркия түрік тілі, қазақ тілі, жалған эквиваленттілік, лексикология, мағынадағы айырмашылықтар

Abstract. Although there are many common words among the dialects of the Turkish language, each dialect also has its own unique words. Many similar words are either the same in every aspect or are used with different meanings. Türkiye Turkish has recently been taught as a foreign language in sister Turkish States. Differences in meaning arise for different reasons both during and before this teaching. These differences also cause some problems during learning. These types of semantic problems are called false equivalences. A lot of studies have been done on this subject. False equivalent words between Kazakh and Turkish in teaching Turkish to Kazakhs constitute the subject of our paper. Vocabulary is larger among close dialects. Common words of General Turkish are similar, even in distant dialects. As a result of migrations throughout history, cultural fusion and linguistic similarities have increased from time to time. After gaining independence, relations between Turkish states increased and they had the opportunity to get to know each other's languages and cultures. Transfer activities have gained momentum, but transfer problems have arisen due to differences in meaning. The most important of these, of course, were false equivalent words. In this study, pseudo-equivalent words consisting of some homonyms between Kazakh and Turkey Turkish were discussed, and these were especially chosen from names of Turkish origin. Many of the words in Kazakh consist of words commonly used in other Turkish dialects that have been used since the 8th century. The vocabulary of Kazakh is based on old Turkish. In addition to these core words, words that entered Kazakh from Mongolian, Chinese, Arabic, Persian and Russian languages constitute the general structure of the Kazakh vocabulary.

Keywords: Turkey Turkish, Kazakh, false equivalence, lexicology, differences in meaning

GİRİŞ.

Еş деңгерлік, ‘tam’ ve ‘kabul edilebilir’ olmak üzere iki biçimde гөрүлмектедир. Tam eş деңгерлік, kaynak ve hedef anlaşма birliğindeki şekil olarak benzer olan sözcüklerin kavram alanı bakımından da birebir örtüşmesi durumu iken; kabul edilebilir eş деңгерлік, kaynak anlaşма birliğindeki bir sözcüğүн hedef anlaşма birliğindeki bir sözcüğe birebir uymayıp bazı (düz anlam, metin içinde kullanımı vb.) yönlerden benzer olması durumunu ifade eder. (Uğurlu, 2004: 21). Yalancı eşдеđer sözcükler, tam veya yarı yalancı eşдеđer olabilirler. İki ayrı dilde veya lehçede, söyleyiş ve yazılışları benzer fakat anlamları farklı olan sözcükler için kullanılan bir теримдир. İki dil veya lehçe arasında anlamları hiç örtüşmeyen sözcüklere tam yalancı eş деңгерлік adı verilir. Bunların yanında yarı yalancı eşдеđer sözcükler de vardır. Hem geçmişтен гүнүмүze hem de lehçeler arası anlam farklılıkları ortaya çıkabilmektedir. Yarı yalancı eşдеđer sözcükler arasında bazılarının aynı anlamda olduđu bazılarının da farklı anlamda olduđu гөрүлмектедир. Yalancı eş деңгерлік gösteren sözcükler tam yalancı eş деңгерлік ve kısmî yalancı eş деңгерлік olmak üzere iki ayrı grupta ele alınmıştır. Kaynak lehçedeki bir sözcüğүн ses ve yapı bakımından aynı olan veya lehçeler arasındaki düzenli ses denklikleriyle aynı kaynaktan geldiđi bilinen şekli, hedef lehçede de bulunmasına rağmen bu iki sözcüğүн kavram alanları birbiriyle az bir oranda örtüşebilir. Birebir eş деđer gibi гөзүкмelerine rağmen kavram alanları bakımından az bir oranda örtüşen sözcükler yarı yalancı eş деđer sözcüklerдир. (Uğurlu, 2004: 23).

Türkiye Türkçesi Tarihî Oğuzcaya dayalı Batı Türkçesinin önemli bir koludur. Kazakça da Eski Türkçeden beri Kuzey grubunun devamında yer alan bir diğer önemli lehçedir. Talat Tekin, Kazakçayı da ayak- ve tawlı- Kıpçak grubunda ve Türkiye Türkçesini ayak- ve dağlı- Oğuz grubunda ele almıştır. Buna göre, Türkçe ve Kazakça arasında /ağ/ ses grubunun /aw/ ikiz ünlüsüne değişmesi dağ-taw, ön sesteki /y/ sesinin /j/ye değişmesi: yar-jar, yürek-jürek, /ş/ sesinin /s/ye değişmesi: taş-bas, /ç/ sesinin /ş/ye değişmesi: aç-aş gibi farklılıklar yer almaktadır (Tekin, 2015:108). Reşit Rahmeti Arat *Türk Şivelerinin Tasnifi* adlı makalesinde Türk dillerini Türk Lehçe Grupları ve Türk Şive Grupları olarak ikiye ayırmıştır. Fonetik esaslara dayalı sınıflandırmasında Kazak Türkçesini tav grubunda, Türkiye Türkçesini Türk Şive gruplarından dağlı-grubunda ele almıştır. (Arat, 1953: 69-149).

Türk dillerinin sınıflandırılması çalışmalarına göre Türkçenin ve Kazakçanın farklı dil gruplarına (Kazakça – Kıpçak grubu, Türkçe – Oğuz grubu) ait olduğu tespit edilmiş ve Türkçe ile Kazakçanın kendine has belli başlı özellikleri iki dil arasındaki ses değişimleri açısından aşağıda gösterilmiştir: Türkçedeki /ş/'ler Kazakçada /s/'dir: TT taş, baş, kişi; Kaz. tas, bas, kisi; Türkçedeki /ç/'ler Kazakçada /ş/'dir: TT aç, çay, ağaç; Kaz. aş,şây,ağaş; Türkçedeki /d/'ler Kazakçada /t/'dir: TT demir, dar; Kaz. temir, tar; Türkçedeki /g/'ler Kazakçada /k/'dir: TT göz, gelin; Kaz. köz, kelin; Türkçedeki bazı /b/'ler Kazakçada /m/'dir: TT ben, boyun, bin; Kaz. men, moyın, mñ; Türkçedeki bazı /b/'ler Kazakçada /v/'dir: Tr var, ver-, varlık.; Kaz. bar, ber-, barlıq; Türkçedeki /y/'ler Kazakçada /j/'dir: TT yaz, yılan, yara; Kaz. jaz, jılan, jara; Türkçede sözcük içinde bulunan /ğ/ sesinin birçoğu Kazakçada çift dudak /v/'si /w/' dir: TT ağız, ağır, doğru; Kaz. awız, awır, tuwra; Türkçede birçok sözcüğün ilk hecesinde bulunan /o/ sesi, Kazakçada /u/'dur: TT soğuk, oğul; Kaz. suwıq,ul; Türkçede birçok sözcüğün ilk hecesinde bulunan /ö/ sesi Kazakçada /ü/'ye dönüşmektedir: TT öğren, ördek; Kaz. üyren, üyrek; Arapça ve Arapça yoluyla giren sözcüklerdeki /f/ çoğunlukla /p/, bazen /b/ olur: TT fayda, fikir, misafir, peşin; Kaz. payda, pıkır, müsapır,besin; Arapça ve Farsça alıntı sözcüklerindeki /h/'lar düşer veya /k/'ya döner: TT rahmet, rahım; Kaz. raqmet, raqım; Arapça sözcüklerdeki ayın sesi sözcük başında ve ortasında /ğ/ olur: TT saat, tabiat; Kaz. saqat, tabiqat; Arapçadan alıntılanan bazı sözcüklerin başında yer alan "va" ve "ve" heceleri Türkçede korunmuş, Kazakçada ise /o/ veya /ö/ olmuştur. TT vatan, vasiyet; Kaz. otan, ösiyet (Buran, Alkaya, 2013, s. 283-284).

BULGULAR/SÖZCÜKLER

baldır Kaz. (KS: 77) / **baldır** TT (GTS) Kaz. baldır: 1. Su yosunu. TT baldır: 1. Bacağın dizden ayak bileğine kadar olan bölümü, incik. 2. Bu bölümün yumuşak ve şişkin olan arka tarafı.

basım Kaz. (KS: 81) / **basım** TT (GTS) Kaz. basım: 1. Bol, çok. 2. Üstün, güçlü, sağlam. TT basım: 1. Basımcılık. 2. Basım işi, tipografi.

bastı Kaz. (KS: 81) / **bastı** TT (GTS) Kaz. bastı: 1. Önemli, mühim, ehemmiyetli. TT bastı: 1. Kıyma ile pişirilmiş sebze.

bıldır Kaz. (KS: 102) / **bıldır** TT (GTS) Kaz. bıldır: 1. Yeni yeni konuşmakta olan çocuğun anlamsız sözleri. 2. Eveleyip geveleme. TT bıldır: halk ağzında 1. Geçen yıl, bir yıl önce.

bitik Kaz. (KS: 105) / **bitik** TT (GTS) Kaz. bitik: 1. Gür, sık. TT bitik: 1. Yorgunluk veya hastalıktan gücü kalmamış. 2. Kötü, fena 3. Yapışık, dolaşık, ekli.

bitim Kaz. (KS: 105) / **bitim** TT (GTS) Kaz. bitim: 1. Uzlaşma, anlaşma. 2. Vücut yapısı, fizik, insanın tabii yapısı. TT bitim: 1. Bitme işi. 2. Son, nihayet, münteha.

bula Kaz. (KS: 97) / **bula** TT (GTS) Kaz. bula: 1. Rahat, serbest büyüyen. TT bula: halk ağzında 1. Yenge, amca ve dayı karısı.

burma Kaz. (KS: 99) / **burma** TT (GTS) Kaz. burma: 1. Dönemeç, viraj. TT burma. 1. Burmak işi. 2. Sarığiburma. 3. Burularak yapılan altın bilezik. 4. Burulmuş, burularak yapılmış, kıvrılmış. 5. Hadım etme, içdiş etme. 6. Musluk. 7. Eğrilmek için bükülmüş yün. 8. Yaşken burularak kurutulan ot. 9. Kuru incir.

dalan Kaz. (KS: 118) / **dalan** TT (GTS) Kaz. dalan: 1. Kalın dokunan beyaz kumaş. TT dalan: 1. Lobi. 2. Biçim, şekil.

dil Kaz. (KS: 132) / **dil** TT (GTS) Kaz. dil: 1. Gönül, yürek. 2. Mantalite, mantık. TT dil: I. 1. Ağız boşluğunda, tatmaya, yutkunmaya, sesleri boğumlamaya yarayan etli, uzun, hareketli organ, tat

alma organı. 2. Birçok aletin uzun, yassı ve çoğu hareketli bölümleri. 3. Büyükbaş hayvanların haşlanıp pişirildikten sonra yenebilen dili. 4. Ayakkabı bağlarının ayağı rahatsız etmemesini sağlayan 34 ve bağ altına rastlayan saya parçası. 5. Kıstak. 6. Makaraların ve bastıkların içine yerleştirilmiş olan, üzerinden geçirilen halatı istenilen yöne çevirmeye yarayan, çevresi oluklu, küçük döner tekerlek. 7. Bazı üflemeli çalgılarda titreşerek ses çıkaran ince metal yaprak. 8. Anahtar. II. 1. İnsanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için sözcüklerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma, lisan, zeban. 2. Bir çağa, bir gruba, bir yazara, özgü söz dağarcığı ve söz dizimi. 3. Belli mesleklere özgü di. 4. Düşünce ve duyguları bildirmeye yarayan herhangi bir anlatım aracı. 5. Sorguya çekilmek için yakalanan tutsak

dombay Kaz. (KS: 128) / **dombay** TT (GTS) Kaz. dombay: 1. Yabani eşek. 2. Proje, taslak, plan. TT dombay: halk ağzında 1. Manda, su sığırı.

doz Kaz. (KS: 128) / **doz** TT (GTS) Kaz. doz: 1. Sınır, öfke. TT doz: 1. Bir ilacın bir defada veya bir günde alınması gereken miktarı, dozaj. 2. Bir maddenin bir birleşige, bir karışıma giren veya girmesi gereken belli miktarı, düze, dozaj. 3. Genellikle bir davranış, bir konuşma vb. yeterli görülen ölçü, dozaj.

ege Kaz. (KS: 135) / **ege** TT (GTS) Kaz. ege: I Sahip, iye, malik. II Egelemek, bilemek. TT ege: 1. Veli Kaz.

el Kaz. (KS: 137) / **el** TT (GTS) Kaz. el: 1. Halk, millet, 2. Memleket, yurt. TT el: I. 1. Kolun bilekten parmak uçlarına kadar olan, tutmaya ve iş yapmaya yarayan bölümü. 2. Sahiplik, mülkiyet. 3. Kez, defa. 4. İskambil oyunlarında oynama sırası. 5. İskambil oyunlarında her bir tür. 6. Bazı nesne ve araçların tutmaya yarayan bölüm. II. 1. Yakınların dışında kalan kimse, yabancı.

emen Kaz. (KS: 139) / **emen** TT (GTS) Kaz. emen: 1. Meşe ağacı. TT emen: halk ağzında 1. Bağ çubuğu, ağaç veya sebze dikmek için açılan çukur

erik Kaz. (KS: 144) / **erik** TT (GTS) Kaz. erik: 1. Erk, irade, iktidar, istem. 2. Hak, hukuk. TT erik: 1. Gülgillerden, beyaz çiçekli bir ağaç. 2. Bu ağacın kabuğu ince, çeşitli renklerde, mayhoş veya tatlı, eti sulu, tek ve sert çekirdekli yemişi

esik Kaz. (KS: 146) / **esik** TT (GTS) Kaz. esik: Kapı. TT esik: halk ağzında 1. Çukur yer.

ezgi Kaz. (KS: 136) / **ezgi** TT (GTS) Kaz. ezgi: 1. Baskı, sömürgecilik. TT ezgi: 1. Belli bir kurallara göre düzenlenmiş, kulağa hoş gelen ses dizisi, 36 haz, nağme, melodi. 2. Bir müzik parçasında baştan sona kadar belirli yerlerde tekrarlanan ses dizisi. 3. Kulağa hoş gelen ses veya söz dizisi. 4. Gidiş, yol, tarz, tempo. 5. Sıkıntı, üzüntü.

is Kaz. (KS: 672) / **is** TT (GTS) Kaz. is: 1. İş, uğraş, çalışma. 2. Dava. II (is-) Şişmek, kabarmak. TT is: 1. Dumanın değdiği yerde bıraktığı kara leke. 2. Yakıtın tam yanmamasından oluşan, dumanla yükselen kömürleşmiş tanecikler. 3. Sürme.

iş Kaz. (KS: 672) / **iş** TT (GTS) Kaz. iş: 1. İç, karın. 2. Bir şeyin içi, iç tarafı. TT iş: 1. Bir sonuç elde etmek, herhangi bir şey ortaya koymak için güç harcayarak yapılan etkinlik, çalışma. 2. Bir değer yaratan emek. 3. Birinden istenen hizmet veya birine verilen görev. 4. Sanayi, ticaret, tarım, maliye vb. alanlara ilişkin ekonomik etkinliklerin bütünü. 5. Kamu yararına yapılan işler. 6. Herhangi bir yere düzen verici, günlük yaşayışı sağlayıcı her türlü çalışma. 7. Geçim sağlamak için herhangi bir alanda yapılan çalışma, meslek. 8. Ticari anlaşma, alışveriş. 9. Herhangi bir maksatla kurulan düzen. 11. Yapılan şey, davranış. 12. Nakış, örgü, makrome gibi elde yapılan şey. 13. Emek, işçilik, ustalık. 14. İşlem. 15. Bir kimseye özgü olan görüş, anlayış. 16. Yetenek. 17. Sorun, konu, mesele, maslahat. 18. Gizli neden veya maksat. 19. Bir kuvvetin uygulanma noktasını hareket ettiren harcadığı güç

jel Kaz. (KS: 173) / **jel** TT (GTS) Kaz. jel: 1. Yel, rüzgâr. TT jel: 1. Tedavi amacıyla kullanılan jöle yapısında bir krem türü.

jön Kaz. (KS: 183) / **jön** TT (GTS) Kaz. jön: I. Yön, istikamet. II. Vaziyet, hâl, durum. III. Doğru, haklı. TT jön: 1. Genç. 2. Önemli rollerde oynayan genç erkek oyuncu, jönpromiye.

kenet Kaz. (KS: 229) / **kenet** TT (GTS) Kaz. kenet: 1. Aniden, ansızın, birdenbire. • TT kenet: halk ağzında 1. İki sert cismi birbirine bağlamaya yarayan, iki ucu sivri ve kıvrık metal parça.

kişi Kaz. (KS: 265) / **kişi** TT (GTS) Kaz. kişi: 1. Küçük. 1. Ailenin en küçüğü, sonuncu. 3. Derecesi, kademesi düşük olan. TT kişi: 1. Kadın veya erkeğe verilen genel ad, şahıs, zat, nefer. 2.

Çekimli fiillerde ve zamirlerde konuşan, dinleyen, sözü edilen varlık, şahıs. 3. Oyun, roman, hikâye vb.nde yer alan kimse. 4. Eş, koca. 5. Erkek.

kök Kaz. (KS: 243) / **kök** TT (GTS) Kaz. kök: I. Gökyüzü, gök, sema. II. Çadırın ağaçlarını birbirine bağlayan kayış. III 1. Mavi. 2. Yeşil, çimen. 3. Sebze, meyve. TT kök: I. 1. Bitkileri toprağa bağlayan ve onların, topraktaki besin maddelerini emmesine yarayan klorofilsiz bölüm. 2. Süsünde olduğu gibi yer üstüne sap çıkaran çok yıllık yer altı gövdesi. 3. Bazı şeylerde dip bölüm. 4. Sapıyla çıkarılan bitkilerde tane. 5. Dip, temel, esas. 6. Kaynak, köken. 7. Bir kimseyi bir yere bağlayan manevi temel güçlerin bütünü. 8. Kelimenin her türlü ek çıkarıldıktan sonra kalan anlamlı bölümü. 9. Olağan şartlarda çevresinden yalıtılmayan ancak birçok tepkimede nitelik değiştirmeden geçebilen atom kümesi. 10. Denklemde bilinmeyenine yerine konulduğunda uygun düşen veya 39 birleşik değer. II. 1. Sazı kurmaya yarayan burgu. 2. Sap.

körpe Kaz. (KS: 250) / **körpe** TT (GTS) Kaz. körpe: Yorgan, battaniye. TT körpe: 1. Dalından yeni koparılmış, tazeliği üstünde, daha büyümemiş (bitki), kart karşıtı. 2. Çok genç (kimse). 3. Yavruluktan henüz çıkmış (hayvan). 4. Henüz bozulmamış, yıpranmamış.

köz Kaz. (KS: 22) / **köz** TT (GTS) Kaz. köz: 1. Göz. 2. Delik, boşluk, iğnenin gözü. 3. Kaynak, menba. 4. Bizzat, şahsen, kendi. 5. Hatıra, miras, yadigâr. 6. Akıl, hafıza, şuur. TT köz. 1. Küçük kor parçası.

künde Kaz. (KS: 259) / **künde** TT (GTS) Kaz. künde: 1. Her gün, günde. TT künde. 1. Güreşçinin, hasmını altına alıp bir elini önden, ötekini arkadan geçirerek ellerini kilitlemesi. 2. Düzen, tuzak, oyun, hile. 3. Suçluların ayağına bağlanan demir halka, köstek.

küs Kaz. (KS: 261) / **küs** TT (GTS) Kaz. küs: I. 1. İnsan vücudunda uzun zaman birikmiş kir tabakası. 2. Nasır. II. 40 (küs-) Keselemek. III. (küs-) ezmek, vazgeçmek, bırakmak. IV. (küs-) Elbise astarının arasına yün koymak. TT küs: 1. Küsmüş, dargın.

oda Kaz. (KS: 405) / **oda** TT (GTS) Kaz. oda: 1. Kaside, methiye, övgü. TT oda: 1. Evin veya herhangi bir yapının oturma, çalışma, yatma gibi işlere yarayan, banyo, salon, giriş vb. dışında kalan, bir veya birden fazla çıkışı olan bölmesi, göz. 2. Serbest meslek adamlarını içinde toplayan resmî birlik. 3. Yeniçeri kışlası.

olay Kaz. (KS: 411) / **olay** TT (GTS) Kaz. olay: 1. Öyle, onun gibi. TT olay: 1. Ortaya çıkan, oluşan durum, ilgi çeken veya çekebilecek nitelikte olan her türlü iş, hadise, vaka. 2. Önemli tarihsel olgu, fenomen.

oy Kaz. (KS: 406) / **oy** TT (GTS) Kaz. oy: I. 1. Düşünce, fikir. 2. Akıl, Şuur, hafıza. TT oy: 1. Bir toplantıya katılanların, bir sorunla ilgili birkaç seçenektan birini tercih etmesi, rey. 2. Bu tercihi belirten işaret, söz veya yazı. 3. Seçimlerde kişinin herhangi bir aday veya partiye yaptığı tercih.

oya Kaz. (KS: 421) / **oya** TT (GTS) Kaz. oya. 1. Buluş, ergenlik. TT oya. 1. Genellikle ipek ibrişim kullanarak iğne, mekik, tığ veya firkete ile yapılan ince dantel.

özen Kaz. (KS: 431) / **özen** TT (GTS) Kaz. özen: I. Genç, yetişkin. II. Öncü, başarılı. TT özen: 1. Kalıntı.

özen Kaz. (KS: 424) / **özen** TT (GTS) Kaz. özen. 1. Irmak, nehir. TT özen. 1. Bir işin elden geldiğince iyi olmasına çabalarına, özenme, itina, ihtimam.

salma Kaz. (KS: 463) / **salma** TT (GTS) Kaz. salma: I. Su yolu, evlek. II. Sürgü, sürme, mandal. III. Etli hamur çorbası. IV. Kuyudan su çekmede kullanılan, ucuna ip bağlanmış makara, dolap. TT salma: 1. Salmak işi. 2. Pirinçle pişirilen bir yemek türü. 3. Genellikle köylerde işlerin görülmesi için ihtiyar heyetinin kararıyla her evden toplanması gereken para. 4. Bazı yerel giysilerde kolun yeninden sarkan kumaş parçası. 5. Kuşların üretilmesine ayrılan oda. 6. Başiboş gezen (hayvan). 7. Sürekli akan (su). 8. Osmanlı Devleti'nde kol gezen kolluk eri.

san Kaz. (KS: 457) / **san** TT (GTS) Kaz. san: 1. Sayı, hesap. 2. Rakam, sayı. 3. Gazete ve dergilerde sayı. 4. On bini karşılayan sayı. TT san: 1. Bir kimsenin işi, mesleği veya toplum içindeki durumu ile ilgili olarak kullanılan ad, unvan, tirt. 2. Ün. 3. Herhangi bir şeyi, neyse o yapan nitelik, kip karşıtı.

saptama Kaz. (KS: 467) / **saptama** TT (GTS) Kaz. saptama: 1. Bir tür çizme. TT saptama: 1. Saptamak işi. 2. Serbest bir miktatsız iğnenin denge konumundayken gösterdiği doğrultudan geçen düşey düzlemlerle, bulunulan noktanın meridyen düzlemi arasındaki açı. 3. Bir ışımın saydam bir

biçmeden geçtikten sonra giriş doğrultusu arasında oluşturduğu acı. 4. Bazı sözcüklerin kurallarına göre almaları gereken biçimlerden uzaklaşması durumu.

satı Kaz. (KS: 471) / **satı** TT (GTS) Kaz. satı: 1. Merdiven, basamak. TT satı: 1. Satma işi, satış. 2. Adanmış.

sayman Kaz. (KS: 460) / **sayman** TT (GTS) Kaz. sayman: 1. Araç, alet, malzeme, teçhizat. TT sayman: 1. Bir kurum, kuruluş vb.nin hesap işleriyle uğraşan kimse, muhasebeci, muhasip.

söylem Kaz. (KS: 489) / **söylem** TT (GTS) Kaz. söylem: Cümle, tümce. TT söylem: 1. Söyleyiş, söyleniş, sesletim, telaffuz. 2. Kalıplaşmış, klişeleşmiş söz, ifade. 3. Bir veya birçok cümleden oluşan, başı ve sonu olan bildiri, tez.

süzek Kaz. (KS: 495) / **süzek** TT (GTS) Kaz. süzek: Kara humma, tifo. TT süzek: 1.Süzgeç. 2. Işığın önüne konulan, ince kumaş veya tülenden yarı saydam yayındırıcı.

tal Kaz. (KS: 514) / **tal** TT (GTS) Kaz. tal: I. Yaş dalları olan, ince yapraklı ağaç. II. Çok benzer, aynı cins nesnelere her biri. TT tal: halk ağzında 1. Kök, sap ve yaprak şeklinde farklılaşmamış bir bitkinin yaşama ve büyüme organı

tam Kaz. (KS: 517) / **tam** TT (GTS) Kaz. tam: I. 1. Balçıktan, kerpiçten elle yapılmış, çatısız ev, dam. 2. Mezar, kabir. TT tam: 1. Eksiksiz, kesintisiz. 2. Bütün, tüm. 3. En elverişli, en uygun. 4. Tıpkı. 5. O sırada, o anda. 6. Gerçek, kusursuz. 7. Ehliyetli, yetkin. 8. Amerikan doları.

tas Kaz. (KS: 524) / **tas** TT (GTS) Kaz. tas: 1. Taş. 2. Oyun taşı. TT tas: 1. Genellikle içine sulu şeyler konulan metal vb.nden yapılmış kap. 2. Bu kabın alacağı miktarda olan: İki tas pirinç. 3. Başa giyilen metal koruyucu.

tat Kaz. (KS: 525) / **tat** TT (GTS) Kaz. tat: 1. Pas. TT tat: 1. Canlıların besinlerdeki uçucu olmayan bileşikler damak, boğaz ve dil düzeyindeki mukoza noktaları aracılığıyla algıladığı duyum. 2. Tatlılık. 3. Hoşa giden durum, lezzet, zevk.

teпки Kaz. (KS: 534) / **teпки** TT (GTS) Kaz. **teпки**. 1. Tepik, çifte, tekme. 2. Zulüm, eziyet. TT **teпки**: 1. Bir cismin kendini iten veya sıkıştıran başka bir cisme gösterdiği karşı etki, aksülamel, reaksiyon. 2. Herhangi bir etkiye cevap olarak doğan, genellikle olumsuz söz veya davranış. 3. Karşılık verme.

terme Kaz. (KS: 535) / **terme** TT (GTS) Kaz. terme: I. Kazak sözlü edebiyatında dombıra eşliğinde terennüm edilen bir nazım türü. II. Motifli, desenli dokuma. TT terme: 1. Bir tür yaban turpu.

top Kaz. (KS: 543) / **top** TT (GTS) Kaz. top: 1. Grup, kalabalık. 2. Sınıf, birim. TT top: 1. Birçok spor oyununda kullanılan, türlü büyüklükte, genellikle kauçuktan yapılmış yuvarlak nesne. 2. Bazı aletlerde bulunan toparlağımsı parça. 3. Kumaş, kâğıt gibi şeylerin belli miktardaki bağı. 4. Kumaş, kâğıt vb. şeylerin düzenli bir yığın durumuna getirilmiş bağı. 5. Yuvarlak biçimde olan, toparlak. 6. Tamamen, bütünüyle. 7. Homoseksüel erkek. 8. Gülle veya şarapnel atan büyük, ateşli silah.

tura Kaz. (KS: 551) / **tura** TT (GTS) Kaz. tura. 1. Dosdoğru, doğru; direkt. 2. Tam, kesin. TT tura. 1. Tuğra. 2. Metal paranın resimli yüzü. 3. Halat gibi örülmüş iplik çilesi. 4. Bazı oyunlarda, vurmak için kullanılan düğümlemiş mendil. 5. Ucu düğümlemiş bir mendil aracılığıyla yanan veya yanılanların ebe tarafından cezalandırıldığı bir tür çocuk oyunu.

tüp Kaz. (KS: 563) / **tüp** TT (GTS) Kaz. tüp. 1. Soy, sülâle, kök. TT tüp. 1. Laboratuvarlarda türlü işlerde kullanılan, bir ucu kapalı cam boru. 2. İçine krem, diş macunu, ilaç vb. maddeler konulan, bir ucu burgu kapaklı, plastik veya metal boru. 3. Akışkan maddelerin konulduğu, genellikle silindir biçiminde, içi boş, ağzı özel tapalı kap. 4. Fallop tüpü.

SONUÇ.

Bu çalışmada Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında 50 madde başı yalancı eş değer sözcük tespit edilmiştir. Kazak Türkçesi üzerine birçok çalışma yapılmıştır. M. Fatih Kirişcioğlu, lehçelerden Türkiye Türkçesine aktarma yapılırken yapılan hatalardan bahsederken yapılan hatalardan ilk sırayı %20 ile yalancı eş değerliğin aldığını belirtmiştir (2006: 21- 35). Bu yüzden ilk olarak bu yanlış aktarmalardan bazılarını listelemeyi ardından da aktarma sürecinde oluşan hatalardan yola çıkarak geniş bir çalışma yapmayı planladık. Erdal Aydoğmuş tarafından yazılan “Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasındaki Yalancı Eş Değerler Üzerine” adlı çalışma ilklerden biridir. (2018) “Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasındaki yalancı eş değerler üzerine yapılan çalışmada, Türkçe Kökenli Kelimenin Farklı Anlamda Kullanılmasından Kaynaklanan

Yalancı Eşdeğerler, Türkçe Kökenli Kelimedede Meydana Gelen Ses Değişikliklerinden Kaynaklanan Yalancı Eş Değerler, Alıntı Kelimenin Farklı Anlamda Kullanılmasından Kaynaklanan Aldatıcılık, Alıntı Kelimelerde Meydana Gelen Ses Değişikliklerinden Kaynaklanan Yalancı Eş Değerler, Fiillerin Farklı Anlamda Kullanılmasından Kaynaklanan Yalancı Eş Değerler, Ses Değişikliklerinden ve Ses Farklılıklarından İleri Gelen Yalancı Eş Değerler olmak üzere 6 başlık altında ele alınmıştır. Yalancı eş değer toplam 162 isim, 38 fiil olmak üzere toplam 200 yalancı eş değer tespit edilmiştir. İsim ve fiillerde yalancı eş değerler karşılaştırıldığında isimlerdeki yalancı eş değerlerin, fiillerdeki yalancı eş değerlerden daha fazla olduğu çalışmanın sonucunda görülmektedir.” (Aydoğmuş, 2018:135) “Kazaklara Türkçe Öğretiminde Yalancı Eş Değer Sözcükler” adlı çalışmada “Türkçe ve Kazakçada bulunan yalancı eş değer sözcükler tespit edilmiştir. Çalışma kapsamında, yalancı eş değer sözcükler üzerine günümüze değin yapılan çalışmalar araştırılmış, incelenmiş ve birincil ve ikincil kaynaklar şeklinde sınıflandırılmıştır. Söz konusu diller arasındaki yalancı eş değer sözcüklerin incelendiği önceki çalışmalara kıyasla, bu çalışma tespit edilen yalancı eş değer sözcüklerin sayısı bakımından daha geniştir.” (Sarsenbekova 2019: V) “Yalancı Eşdeğerler Nasıl Tasnif Edilmeli? Kazakça ve Türkiye Türkçesi Üzerinde Deneme” adlı yazıda “Kazakça ve Türkiye Türkçesi arasındaki kelime eşdeğerlikleri üzerinde göstererek, diğer Türk dillerine de uygulanabilecek bir sınıflama ve terminoloji önerisi sunmaya çalışılmış.” (Oytun Altun, 2020: 45) Bu çalışmanın boyutunun bildiri olması dolayısıyla aktarma yoluyla ortaya çıkan hatalı kullanımları ayrıca belirlemeye çalışacağız.

Кайнаққа

1. Arat, Reşit Rahmeti (1953). *Türk Şivelerinin Tasnifi*. İstanbul: Türkiyat Mecmuası Cilt X'dan Ayrı Basım s. 59-139.
2. Aydoğmuş, Erdal (2018). “Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasındaki Yalancı Eş Değerler Üzerine”. *Gazi Türkiyat*, Güz /23: 109-135.
3. Buran, Ahmet- Alkaya Ercan (2013). *Çağdaş Türk Lehçeleri*. Ankara: Akçağ Yayınevi.
4. Kirişçioğlu, F. (2006). “Türkmen Türkçesinden Türkiye Türkçesine Yapılan Aktarmalarda Karşılaşılan Bazı Problemler”. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı: 20, 21- 35.
5. Oytun Altun, Hilal (2020). “Yalancı Eşdeğerler Nasıl Tasnif Edilmeli? Kazakça ve Türkiye Türkçesi Üzerinde Deneme”. *SUTAD*, Nisan 2020; (48): 27-46.
6. Sarsenbekova, Gulnur (2019). *Kazaklara Türkçe Öğretiminde Yalancı Eş Değer Sözcükler*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
7. Tekin, Tekin (2015). *Türk Dilleri*. Giriş. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
8. Uğurlu, Mustafa (2004). “Türk Lehçeleri Arasında Sözcük Eş Değerliği”. *Bilig*, S. 29, Ankara, s. 29-40.

МРНТИ 16.31.41

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА УСТОЙЧИВЫХ ФРАЗ В ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТЕКСТАХ НА РУССКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ (НА МАТЕРИАЛЕ РОМАНА-ДИЛОГИИ К.ЖУМАДИЛОВА "ДАРАБОЗ")

*А. А. Абдуллаева¹, У.Б. Серикбаева²

Докторант¹, к.ф.н., доцент²

Казахский национальный университет им. аль-Фараби¹

Алматинский университет энергетики и связи им. Г.Даукеева²

*ainur.abdullaeva86@gmail.com

Аннотация. Предметом исследования являются лингвистические и авторские фразеологизмы, используемые Кабдешем Жумадиловым в романе-дилогии "Дарабоз", и варианты их интерпретации в русских и английских переводах. Рассматриваются проблемы перевода и функционирования фразеологических единиц в художественном тексте.

Решается проблема оптимального сохранения формы и содержания исходного устойчивого выражения при переносе его в иную социокультурную среду. Особое внимание уделяется стратегиям перевода и использованию семантической "адаптации" казахских фразеологизмов с учетом их прагматической и эстетической направленности. Основным методом исследования является контрастный анализ фразеологических единиц казахского, английского и русского языков. Для выяснения степени семантического несоответствия между условно эквивалентными единицами мы используем метод словарного определения, а также контекстуальный анализ, который позволяет выявить функциональные особенности фразеологизмов в художественном произведении. Новизна исследования обусловлена, с одной стороны, низким уровнем разработки проблем перевода образных выразительных средств, с другой стороны, необходимостью изучения особенностей данной категории при сравнении казахского, русского и английского языков в рамках художественного текста. Выбор стратегии перевода зависит от степени семантической согласованности компонентов, составляющих фразеологическую единицу, а также от характера образности, определяемой культурой и заложенной народом в конкретную языковую единицу.

Ключевые слова: слияние, единство, комбинация, язык художественной литературы, художественный перевод, переводческие трансформации, фразеологический эквивалент, фразеологический аналог, описательный перевод, лексическое опущение

Аңдатпа. Мақалада қарастырылған зерттеу тақырыбы - "Дарабоз" роман-дилогиясында Кабдеш Жұмаділов қолданған лингвистикалық және авторлық фразеологиялық бірліктер және оларды орыс және ағылшын аудармаларында түсіндіру нұсқалары. Көркем мәтіндегі фразеологиялық бірліктердің аудармасы мен жұмыс істеу мәселелері қарастырылады. Бастапқы тұрақты өрнектің формасы мен мазмұнын басқа әлеуметтік-мәдени ортаға көшіру кезінде оны оңтайлы сақтау мәселесі шешілуде. Қазақ фразеологизмдерінің прагматикалық және эстетикалық бағытын ескере отырып, аударма стратегияларына және олардың семантикалық "бейімделуін" пайдалануға ерекше назар аударылады. Зерттеудің негізгі әдісі қазақ, ағылшын және орыс тілдерінің фразеологиялық бірліктерін қарама-қарсы талдау болып табылады. Шартты эквивалентті бірліктер арасындағы семантикалық сәйкессіздік дәрежесін анықтау үшін біз сөздік анықтау әдісін, сондай-ақ көркем шығармадағы фразеологиялық бірліктердің функционалдық ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік беретін контекстік талдауды қолданамыз. Зерттеудің жаңалығы, бір жағынан, бейнелі экспрессивті құралдарды аудару проблемаларын дамытудың төмен деңгейіне, екінші жағынан, көркем мәтін шеңберінде қазақ, орыс және ағылшын тілдерін салыстыру кезінде осы санаттың ерекшеліктерін зерттеу қажеттілігіне байланысты. Аударма стратегиясын таңдау фразеологиялық бірлікті құрайтын компоненттердің семантикалық үйлесімділік дәрежесіне, сондай-ақ мәдениетпен анықталған және халық белгілі бір тілдік бірлікке енгізген бейнелеу сипатына байланысты.

Түйін сөздер: бірігу, бірлік, комбинация, көркем әдебиет тілі, көркем аударма, аударма трансформациясы, фразеологиялық эквивалент, фразеологиялық аналог, сипаттамалық аударма, лексикалық түсіру

Abstract. The subject of the study is the linguistic and authorial phraseological units used by Kabdesh Zhumadilov in the novel-dilogy "Daraboz", and their interpretation options in Russian and English translations. The problems of translation and functioning of phraseological units in a literary text are considered. The problem of optimal preservation of the form and content of the original stable expression is solved when transferring it to another socio-cultural environment. Special attention is paid to translation strategies and the use of semantic "adaptation" of Kazakh phraseological units, taking into account their pragmatic and aesthetic orientation. The main method of research is a contrast analysis of phraseological units of the Kazakh, English and

Russian languages. To clarify the degree of semantic discrepancy between conditionally equivalent units, we use the method of dictionary definition, as well as contextual analysis, which allows us to identify the functional features of phraseological units in a work of fiction. The novelty of the research is due, on the one hand, to the low level of development of problems of translation of figurative expressive means, on the other hand, to the need to study the features of this category when comparing Kazakh, Russian and English languages within the framework of a literary text. The choice of a translation strategy depends on the degree of semantic consistency of the components that make up the phraseological unit, as well as on the nature of imagery determined by culture and embedded by the people in a specific linguistic unit.

Keywords: *fusion, unity, combination, language of fiction, literary translation, translation transformations, phraseological equivalent, phraseological analogue, descriptive translation, lexical omission*

Введение.

Язык - это своеобразное зеркало, через которое человек воспринимает мир и приспосабливается к жизни в определенных природных и социальных условиях. Разные языки отличаются друг от друга не только своим лексическим и грамматическим строем, но и тем, как они разделяют и структурируют окружающую действительность. "Переводить - значит правильно и полно выражать средствами одного языка то, что уже было выражено ранее средствами другого языка" [1,10]. Целью данной статьи является сравнительный анализ вариантов перевода фразеологических единиц в романе-дилогии Кабдеша Жумадилова "Дарабоз" и выявление наилучших стратегий для сохранения оптимальной реализации оригинальной фразеологии в переводе.

Ряд лингвистов (Р.А. Будагов, А.И. Ефимов, И.Р.Гальперин, М.Н. Кожина) высказываются в пользу выделения "художественного" стиля, в то время как другие ученые (В.Н. Бондалетов, В.Д. Левин, Л.Ю. Максимов, О.А. Крылова) придерживаются иной точки зрения и говорят о наличии "литературного" стиля, не "художественный" стиль, а особый язык художественной литературы. [2,11]

Единой системы переводческих трансформаций не существует, хотя многие исследователи придерживаются схожих точек зрения по этому вопросу. Например, Я.И.Рецкер делит переводческие трансформации на два типа: грамматические (замена членов предложения и частей речи) и лексические (обобщение, конкретизация, компенсация, антонимический перевод, семантическое развитие). [3, 244].

Материалы и методы исследования.

С.Г. Бархударов сводит все типы преобразований к четырем видам: перестановке, замене, дополнению и пропуску [4, 240]. При этом он сразу оговаривается, что такое разделение является приблизительным и условным, поскольку, во-первых, предлагаемые преобразования в равной степени относятся как к синтаксису, так и к лексике, а во-вторых, в некоторых случаях то или иное преобразование трактуется неоднозначно и относится сразу к нескольким типам.

Фразеологические единицы, наряду со словом, классифицируются как единицы лексического уровня. Они объединяются на основе ряда общих признаков: 1) воспроизводимости в речи как готовой единицы, 2) постоянства состава, 3) наличия лексического значения, 4) соотносительности с лексическими и грамматическими типами (частями речи), 5) наличия синтаксической функции в предложении (одна фразеологическая единица "приравнивается" к одному члену предложения). Фразеологизм всегда основан на определенном образе, скрытом сравнении, которое позволяет художнику слова придать высказыванию неповторимый смысловой и стилистический оттенок. При художественном переводе всегда следует максимально сохранять образность и эмоциональность оригинальной фразеологии. Несоблюдение этого правила приводит к искажению смысла предложения, что, несомненно, снижает его коммуникативное и эстетическое воздействие. В.Н. Комиссаров предлагает несколько стратегий перевода метафорическими средствами: 1)

перевод, основанный на том же образе; 2) перевод, основанный на другом, но похожем образе; 3) буквальный перевод метафоры; 4) неметафорическое объяснение [5, 253].

Классификация фразеологических единиц была разработана академиком В.В. Виноградовым [6, 211]. Классификация основана на критерии семантической связности, в соответствии с которым он выделил три типа устойчивых выражений в русском языке: слияние, единство и словосочетания. Фразеологические сочетания - это устойчивые сочетания, содержащие один компонент с ограниченной сочетаемостью: закадычный друг, карие глаза. В зарубежной лингвистике представлена более обобщенная классификация фразеологических единиц, рассматривающая их в аспекте прозрачности семантической структуры [7, 23].

Обсуждение.

В данном исследовании мы будем использовать комплексный подход, благодаря которому сможем наиболее полно отразить особенности того или иного фразеологизма. Рассмотрим несколько устойчивых выражений, используемых К.Жумадиловым в романе-дилогии "Дарабоз", и способы их перевода на русский и английский языки. Наш анализ будет основан на сравнении двух версий перевода с текстом оригинала: З.Булановой и ТОО "Астана Персонал". Давайте рассмотрим несколько вариантов перевода оригинального романа дилогии К.Жумадилова "Дарабоз" на русский и английский языки. Например:

Төбе шашын тік тұрғызатын [8, 400]

Волосы поднимались дыбом [9, 428]

От услышанной новости у каждого встали дыбом волосы [10, 329]

Согласно классификации Виноградова, эта идиома относится к разряду фразеологических сращиваний и имеет непрозрачную семантику. Итак, варианты идиоматического перевода З.Буланова обратилась, *волосы поднимались дыбом, ТОО "Астана"- У сотрудников* каждого услышавшего встали дыбом волосы, когда в выражениях, приведенных переводчиками, присутствует компонент, обозначающий физическое взаимодействие, имеющий значение чувства ужаса, сильного страха, испытываемого кем-либо, а также в казахскоязычной версии, который имеет прямое значение ужаса и боязни. Более того, как в английской, так и в русской версиях есть компоненты, обозначающие часть тела *волосы -hair*, а не волосы на голове. На наш взгляд, русский и английский переводы оригинала удачны, поскольку в них сохранена образность и выразительность, присущие оригинальному выражению.

Жау іздегенді қойсақ қайтеді [8, 383]

Искать приключению на свою голову [9, 409]

Искать врагов между прочим нехорошо [10, 313]

При переводе на русский, переводчик З. Буланова прибегали к подобной фразеологии с тем же смыслом, но на основе другого изображения (в русском языке этот термин *искать приключению на свою голову*, по – английски - *сухагл.инж враги не годится* буквально означает искать врага не есть хорошо). В данном случае переводы фразеологизма на З. Буланова и Astana Personnel LLP полностью соответствуют друг другу, хотя есть некоторые другие лексические расхождения с оригиналом.

Зеңбірегін сүйреніп [8, 329]

Дар речи потеряешь [9, 352]

Будет по-настоящему весело [10, 270]

Фразеологическое выражение *Зеңбірегін сүйреніп* имеет прозрачную семантику и дословно переводится на русский язык: носить оружие. Следует отметить, что переведенное фразеологическое выражение на русском и английском языках отличается от оригинала разговорной окраской и лексически неравноценно казахскому фразеологизму, который использовал Байгара бий во время беседы с правителем Коканда Ерденбеком на приеме казахских послов. Варианты перевода З. Булановой и ТОО "Астана Персонал" являются полноценными и в полной мере раскрывают семантику данного фразеологического словосочетания.

Заклучение.

Основываясь на нашем сравнительном анализе, мы можем сделать следующие обобщения. Нет никаких сомнений в том, что личность переводчика уникальна, а его эстетические и идеологические установки находят отражение в характере и стиле перевода. Идеального перевода в полном смысле этого слова не существует, а есть лишь многочисленные попытки более или менее успешно воплотить художественный замысел автора с использованием набора иноязычных средств. Одной из основных лексических трудностей является перевод фразеологических единиц, что обусловлено их метафорической и эмотивной нагрузкой, а также спецификой их внутренней формы, в которой хранится культурная информация о мире и системе ценностей носителей данного языка. Внутренняя форма - это след процесса, посредством которого в языке было создано слово или устойчивое выражение. Проблема сохранения внутренней формы фразеологизма наряду с адекватной передачей его содержания и стилистической окраски особенно остро стоит при переводе художественного текста, где эстетический эффект преобладает над чисто прагматическим аспектом общения "автор-читатель". По причинам, описанным выше, лингвист часто сталкивается с отсутствием адекватного эквивалента в языке перевода, с одной стороны, и невозможностью буквального перевода, с другой.

Список литературы

1. Федоров А.В. (1983) Основы общей теории перевода. Москва: Изд-во Высшей школы, стр. 10.
2. Максимов, Л. Я. (1975) Литературный язык и язык художественной литературы. Выпуск 1. Москва: Изд-во Педагогика. С. 11-20.
3. Рецкер, Я. И. (2016) Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода. AUDITORIA, 244 с.
4. Бархударов, Л. С. (1975) Язык и перевод. Вопросы общей и частотной теории перевода, 240 с.
5. Комиссаров В. Н. (1990) Теория перевода (лингвистические аспекты), 253 с.
6. Виноградов, В. В. (1977) Избранные произведения. Виноградов В. В. Лексикология и лексикография. - М.: Наука. - С. 211-215.
7. Глюкберг, С. (2001) Понимание образного языка: от метафор к идиомам / С. Глюкберг. – Издательство Оксфордского университета, С. 23-27.
8. Жумадилов К., (2018) Дарабоз. Almaty: 474 p.
9. Жумадилов К. (2006) Кабанбай батыр: Роман-диалогия, Астана: Изд. Аударма, 504 с.
10. Жумадилов К. (2018) Дарабоз // перевод ТОО "Издательство Астана-Персона", Астана, 389 с.

ҒТАМР 16.01.11

ОҚУ ҮДЕРІСІНДЕ ЛИНГВОМӘДЕНИЕТТАНЫМДЫҚ ЭКСПЕРИМЕНТ ЖҮРГІЗУДІҢ МӘНІ (ҚАЗАҚСТАН ЖӘНЕ АҚШ ӘЛЕМ БЕЙНЕСІ БІЛІМГЕРЛЕР КӨЗІМЕН)

Ж.М. Қоңыратбаева

Ф.ғ.к., Профессор

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

zhanarkon@mail.ru

Аңдатпа. Заманауи ғылым, білім кеңістігі оқу платформасын қолданбалы аспект тұрғысынан дамытуға басымдық беріп отыр. Мақалада ғылыми-теориялық зерттеу нәтижелерін түйіндеудің бір бағыты – қолданбалылық-тәжірибелік жұмыс түрі сөз етіледі. Мәдениеттер тоғысындағы тіл мен мәдениет, тіл мен діл, тіл мен тарих сынды құндылықтарды тану мақсатында білімгерлер арасында жүргізілген лингвомәдениеттанымдық эксперимент нәтижесі сарапталады. Эксперимент аясында Қазақстан мен АҚШ-тың әлем бейнесі білімгерлер көзімен қаралып, тілдік-мәдени қырынан интерпретацияланады. Екі мәдени кеңістікке тілдік саяхат жасаудың қорытындысы

ретінде лингвомәдени карта түзіледі. Білімгерлердің көзімен пайымдалған мәдени-танымдық стереотиптер анықталып, әлемнің мәдени бейнесі мәселесі тәжірибе (эксперимент) тұрғысынан қорытындыланады.

Түйін сөздер: антропоцентрик парадигма, әлем бейнесі, мәдениетаралық коммуникация, лингвомәдениеттанымдық эксперимент, салғастырмалы әдіс, Қазақстан, АҚШ.

Аннотация. Современное пространство науки и знаний отдаёт приоритет развитию обучающей платформы с точки зрения прикладного аспекта. В статье рассматривается одно направление обобщения результатов научно-теоретических исследований – прикладно-экспериментальный тип работ. Анализируются результаты лингвокультурологического эксперимента, проведенного среди студентов с целью распознавания таких ценностей, как язык и культура, язык и менталитет, язык и история на стыке культур. В рамках эксперимента образ мира Казахстана и США рассматривается глазами студентов и интерпретируется с лингвокультурологической точки зрения. В результате языкового путешествия по двум культурным пространствам создается лингвокультурная карта. Определяются культурно-познавательные стереотипы глазами студентов и обобщается проблема культурной картины мира с точки зрения опыта (эксперимента).

Ключевые слова: антропоцентрическая парадигма, картина мира, межкультурная коммуникация, лингвокультурологический эксперимент, сопоставительный метод, Казахстан, США.

Abstract. The modern space of science and knowledge gives priority to the development of a learning platform from the point of view of the applied aspect. The article discusses one direction of generalizing the results of scientific and theoretical research – the applied experimental type of work. The results of a linguistic and cultural experiment conducted among students with the aim of recognizing such values as language and culture, language and mentality, language and history at the intersection of cultures are analyzed. As part of the experiment, the image of the world of Kazakhstan and the USA is viewed through the eyes of students and interpreted from a linguocultural point of view. As a result of a linguistic journey through two cultural spaces, a linguocultural map is created. Cultural and cognitive stereotypes are determined through the eyes of students and the problem of the cultural picture of the world from the point of view of experience (experiment) is generalized.

Keywords: anthropocentric paradigm, picture of the world, intercultural communication, linguocultural experiment, comparative method, Kazakhstan, USA.

Кіріспе.

Соңғы он-он бес жылдықта филология, оның ішінде лингвистика, аударматану ғылымдары саласында заманауи талаптарға, қажеттіліктерге сәйкес (жаһандану мәселесіне орай ұлт-мәдениетаралық коммуникацияның дамуына және ұлттық құндылықтарды меңгертуге байланысты) зерттеу әдіс-тәсілдерінің жаңарып, түрлене түскендігі белгілі. Білім беру парадигмасының өзгеруі бүгінгі білімгерлерді мәдениетаралық коммуникацияға шынайы түрде дайындау шартын міндеттеп отыр. Бұл тұрғыдан келгенде, мәдениетаралық коммуникация теориясы мен практикасы курстарында пайдаланылатын әдіс-тәсілдердің түрлілігі маңызды. Сондай әдіс-тәсілдің бірі – лингвомәдениеттанымдық эксперимент.

Лингвомәдениеттанымдық эксперимент әлемдік ғылым кеңістігінде (оның ішінде оқу үдерісінде) ХХ ғасырдың ІІ жартысынан бері жұмсала бастады. Тіл, мәдениет, сана мәселелерінің ортақ жайттарын қарастырған Н.В.Уфимцеваның [1], Ю.А.Сорокиннің [2], сондай-ақ мәдениетаралық коммуникация және тіл мәселесін зерттеген С.Г.Тер-Минасованың [3] еңбектерінде лингвомәдениеттанымдық зерттеу жүргізіледі. Мәселен, Н.В.Уфимцева мен Ю.А.Сорокиннің еңбектерінде бір мәдениет екінші бір ұлттың көзқарасы

тұрғысынан сарапталады, орыс мәдениеті америкалықтардың, жапондардың, итальяндықтардың көзімен қаралып, сипатталады. С.Г.Тер-Минасованың еңбегінде де осы іспеттес лингвомәдени карта ұсынылады [3; 31-46, 99-121]. Орыс жастарының (студенттерінің) көзімен Еуропа, АҚШ және орыс мәдениеттеріне тілдік-мәдени талдау жасалады. Аталмыш зерттеу жұмыстарының маңыздылығы – бірнеше жыл аралығында жасалған тілдік-мәдени практикалық эксперименттің жанды, шынайы шыққандығы. Бұл секілді ғылыми-практикалық зерттеулер мәдениетаралық коммуникация үдерісіндегі тіл мен мәдениет, тіл мен діл, тіл мен тарих сынды құндылықтарды тануға нақты үлес қосады деуге болады.

Лингвомәдениеттанымдық эксперименттің негізгі мақсаты – мәдениеттер тоғысуы үдерісіндегі түрлі тілдік-мәдени кодтың сипатын айқындау. Себебі мәдениетті қандай да болсын қарым-қатынас үдерісінің өзекті тетігі деуге болады. Ол қарым-қатынасқа түсушінің болмысына қарай әлем бейнесі ретінде қызмет етеді. Ал тіл жеке тұлғаның, белгілі бір топтың, тіпті айнала қоршаған ортаның арасындағы үйлестіруші-делдал ретінде танылады. Тілдің бойында белгілі бір мәдениетті сипаттаушы түрлі концепт, код, құндылықтар өмір сүреді. «Һәр жұрттың түрінде, тұтынған жолында, мінезінде қандай басқалық болса, тілінде де сондай басқалық болады» [4, 1]. Яғни, әртүрлі мәдениеттің ерекшелігін, сабақтастығын тұтынушының тілі арқылы айқындай аламыз.

Зерттеу материалдары мен әдістері.

Зерттеу жұмысының мақсатына байланысты мақалада, негізінен, лингвомәдениеттанымдық әдіс, салғастырмалы әдіс, ішінара этимологиялық әдіс пайдаланылды. Ал зерттеудің эмпирикалық материалы ретінде «Мәдениетаралық коммуникация және аударма мәселелері» курсына жүргізілген лингвомәдениеттанымдық эксперимент нәтижелері алынды. Жұмысқа «Аударма ісі» мамандығының 3, 4-курс бакалавриат және 1-курс магистратура бөлімінің 200 білімгері тартылды. Эксперимент курс аясында бірнеше оқу жылы бойы жүргізілді. Аталмыш мақалада соның тек 2013-2014 және 2023-2024 оқу жылдарының нәтижесі талдауға түседі. Мақсат – әлем бейнесіне қатысты қазақ жастарының он жыл аралықтағы екі кезеңдік көзқарастарын салыстыра қарастыру.

Талқылау.

Мақалада лингвомәдениеттанымдық эксперимент жүргізу арқылы Қазақстан мен АҚШ-тың лингвомәдени картасын түзу діттелді. Бұдан бұрынғы ізденісімізде Қазақстан-АҚШ және Шығыс-Батыс әлемінің мәдени бейнелері 2011-2012, 2013-2014 және 2016-2017 оқу жылдарындағы эксперимент нәтижесі бойынша сарапталған болатын [5].

Мәдени картаны жасақтап, ғылыми-практикалық жағынан талқылау үшін білімгерлер арасында үш тақырып бойынша лингвомәдениеттанымдық эксперимент жүргізілді:

1) Қазақстан және қазақтар & АҚШ және америкалықтар туралы ең алғаш ойда ассоциацияланатын бірліктер;

2) Қазақтардың & америкалықтардың мінез-құлқын сипаттайтын бірліктер;

3) Қазақтардың & америкалықтардың сырт келбетін танытатын бірліктер.

Әр тақырып нысанына қатысты 5-10 сөз көлемінде мысал келтіріліп, екі құрлық тілдік-мәдени қырынан интерпретацияланды.

1) *Қазақстан және қазақтар & АҚШ және америкалықтар туралы ең алғаш ойда ассоциацияланатын бірліктер.* Аталмыш сұрақ төңірегінде респонденттердің интерпретациялау межесі жан-жақты ашылды деуге болады. Екі кезең білімгерлерінің ойлау, түйсіну сезімдерінің шамалас екендігін айтуға болады. Жастардың бойында шынайылық, жан-жақтылық секілді қасиеттердің басым екендігі байқалды. Оны төмендегі кестеден (1-кесте) көруге болады:

Жиілігі басым тіл бірліктері	Қазақстан		АҚШ	
	2013-2014	2023-2024	2013-2014	2023-2024
Ең алғаш	Астана (8),	қонақжайлылық	freedom (6),	freedom (21),

ойда ассоциацияланатын бірліктер	жұрт (7), Абай (5), домбыра (4), ет (4), қымыз (4), дала (4), салт-дәстүр (4), Нұр Отан (3), Шымкент (3)	(20), киіз үй (13), тәуелсіз (9), әсем табиғат (6), дәстүр (6), патриот (5), жылқы (5), бешбармақ (4), кең дала (4), қымыз (3), Жаңа Қазақстан (2)	фаст-фуд (5), Hollywood (5), New York (3), democracy (3), Trump (2), Syria (2), simple (2), hospitable (2), cultural (2)	фаст-фуд (8), New York (7), dollar (7), developed country (6), opportunity (6), tolerance (4), Hollywood (3), university (3), good education (3)
---	--	--	--	--

Кесте 1 – Қазақстан және қазақтар & АҚШ және америкалықтар туралы ең алғаш ойда ассоциацияланатын бірліктер

Лингвомәдениеттанымдық эксперимент жүргізу аясында әрбір бірліктің тіл-тілдегі лексика-семантикалық сипатына үңіліп, ішінара шығу тарихына этимологиялық талдау жасау да мақсат етілді. Сондай талдаудың бірі – 2023-2024 оқу жылында білімгерлердің Қазақстан жайлы ассоциациясындағы *бешбармақ* бірлігіне қатысты. Этимологиялық жағынан бұл қазақтың төл сөзі емес. Өкінішке орай, ауызекі тілде болсын, жазба дүниелерде болсын, аталмыш бірлік *бешбармақ/бешбармақ, бесбармақ, беш* сынағында белсенді жұмсалым тауып отыр. Тіпті кейбір түсіндірме сөздікке де дәл осы нұсқасында тіркелгені байқалады. Әйтсе де түркі тілдерінің түп-тамырын індете қарастырған энциклопедиялық сөздіктерде кездеспейді («Көне түркі тілдерінің сөздігі», М.Қашқари сөздігі). *Бешбармақ/бешбармақ* бірлігінің тілімізге қайдан, қалай, қашан енгендігі жөнінде әртүрлі пікір айтылады. Бір дерек бойынша, ХХ ғасыр басындағы «Голощекин сайқымазағы» салдарынан жұмсалым тапқан. «Қазақ етті қолмен жейді» деп сондай ат қойған. Оны жандайшаптары қолпаштап, ел-жұртқа таратып жіберген» [6]. Бұл тағылеттес ой белгілі ғалымдар М.Мырзахметов, А.Сейдімбек пікірлерінде де келтіріледі [7; 8]. Енді бір пікірге сүйенсек, «бешбармақ» сөзі – негізінен қырғыздардан кірген сөз. Олар қолдың саусақтарын бармақ деп атайды. Қырғыз, өзбек, татар, ұйғырлар ет астына нарын салып жеп, оны «бешбармақ» дейді. Қазақтың «бешбармақ» деп жүргені сол». Алайда қырғыз тілін зерттеген К.К.Юдахин бұл бірліктің қырғыз тілінен екендігін жоққа шығарады [8]. Қалай болғанда да, *бешбармақ/бешбармақ* бірлігінің тілімізге жат екені анық. Қазақ халқы *бес, беш* бірліктерін жұмсалымда пайдаланса да, *бармақ* сөзімен бірлікте қолданған емес. Себебі қазақ танымында адам қолы саусақтан тұрады, тек үлкені ғана бармақ деп аталады. Сол себепті эксперимент барысында тілдік ұғымға жат немесе мағынасы күңгірттенген, сол сықылды семантикалық аясы тарылған не кеңейген сөз бірліктерін талдау жұмысы өз пайдасын беруі тиіс деп ойлаймыз.

2) *Қазақтардың & америкалықтардың мінез-құлқын сипаттайтын бірліктер* деген 2-сұрақтың жауабында респонденттердің, көбінесе, оң көзқарас білдіргендерін байқауға болады. Тек кейбір мінез-құлық нышаны ашық айтылып, көңілдері толмайтындықтарын аңғартады (*жалқау, қызғаныш, мақтанишақ* секілді). Бұл сипат, негізінен, қазақтарға қатысты сауалнама жауабында орын алған. Десе де, АҚШ әлем бейнесін тануда да жағымсыз құлықты атап өтеді (*lazy, екіжүзді* секілді). (2-кесте).

Жиілігі басым тіл бірліктері	Қазақстан		АҚШ	
	2013-2014	2023-2024	2013-2014	2023-2024
Мінез-құлқын сипаттайтын бірліктер	досшыл, көпшіл (16), humble (7), kind (4), great respect (4), jealous (4), warm-hearted (3), отаншыл (3),	мейірімді (18), намысшыл (13), ақкөңіл (10), жалқау (6), жомарт (5), батыл (5), қызғаныш (4), жанашыр (3),	open (10), educated, (3), free (3), soft, fun (3), selfish (3), emotional (2), friendly (2), simple (2),	open (24), polite (8), good-natured (8), communicator (4), lazy (3), funny (3), businessman (3), hard worker (3),

	lazy (3), good-natured (3), corrupt (2)	сыпайы (3), мақтаншақ (3), мықты (3)	discipline (2), developed (2)	екіжүзді (2), толерантты (2), friendly (2)
--	---	--	----------------------------------	--

Кесте 2 – Қазақтардың & америкалықтардың мінез-құлқын сипаттайтын бірліктер

3) *Қазақтардың & америкалықтардың сырт келбетін танытатын бірліктер.* Кезекті бұл сұрақтың жауаптарынан да шынайылықты тануға болады. Дегенмен мәдениетаралық байланыстың орнығу мерзімі тұрғысынан қарағанда, респонденттердің аталмыш сұраққа қинала жауап бергендіктері көрінеді. Яғни, америкалықтардың сырт келбетін сипаттауда қайталаушылық, бірсарындылық байқалады (3-кесте).

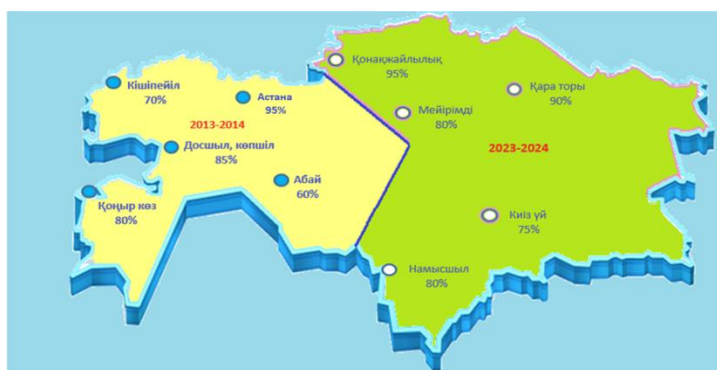
Жиілігі басым тіл бірліктері	Қазақстан		АҚШ	
	2013-2014	2023-2024	2013-2014	2023-2024
Сырт келбетін танытатын бірліктер	қоңыр көз (8), орташа денелі (7), арық (5), қоңыр шаш (5), әдемі (5), қара торы (5), source pressure (3), Азия (3), compact (2), intelligent, attractive (2)	қара торы (22), денелі (13), қалың шаш (7), қысыңқы көз (5), қиылған қас (4), орта бойлы (3), келбетті (3), әдемі (3), жылы жүзді (3), азиат (2)	full (9), tall (6), different source (6), қоңыр шашты (5), blue eyes (4), black (4), әдемі (3), yellow teeth (3), luxury (3), curly hair (3)	blue eyes (20), black (15), fat (14), ақ сары (13), tall (12), blonde hair (11), curly hair (10), free style (3), crooked nose (3)

Кесте 3 – Қазақтардың & америкалықтардың сырт келбетін танытатын бірліктер

Нәтижелер.

Қазақстан мен АҚШ мәдениеттерін салыстыра зерттеуде екі елдің лингвомәдени картасы жасалды. Бұл сипаттағы лингвомәдени карта жасаудың басты мақсаты – елдер арасындағы тілдік, мәдени, тіпті саяси-экономикалық ортақтықтар мен ерекшеліктерді білімгерлер көзімен саралап қарастыру.

Лингвомәдениеттанымдық эксперимент жұмысының нәтижесінде Қазақстан мен АҚШ әлем бейнесінің пайыздық көрсеткіші де шығарылды (1-2 сурет).

Сурет 1 – Қазақстанның лингвомәдени картасы

Қазақстанның лингвомәдени картасын саралай келгенде, мына жайттарды айтуға болады:

1. Қазақстанға қатысты ең жиі аталған бірліктер: *Астана, қонақжайлық, Абай, жұрт, тәуелсіз, киіз үй, домбыра, әсем табиғат, т.б.* Екі кезеңдегі қазақ әлемінің мәдени бейнесін салыстыра қарағанда, толығымен оң көзқарасты тануға болады. Екі кезеңде де рухани құндылыққа басымдық берілген. Алғашқы кезеңде елдің геосаяси, тарихи тұлғалық

сипаты (*Астана, Абай*) көбірек ашылса, кейінгі кезеңде қазақ ұлтының жалпы болмысын танытатын бірліктер (*қонақжайлылық, киіз үй, т.б.*) басым. Сондай-ақ кейінгі кезеңде жиі қолданысқа ие *Жаңа Қазақстан* бірлігі де көрініс тапқан.

2. Мінез-құлыққа қатысты: *мейірімді, намысшыл, ақкөңіл, досшыл, көпшіл, жомарт, батыл, т.б.* бірліктер жиі кездеседі. Сонымен қатар *жалқау, жемқор, қызғаныш, мақтаншақ* сынды теріс пікірлі бірліктер де біршама. Екі кезеңді салыстыра қарағанда, қазақтың бойындағы оң және теріс мінез-құлықтар нақты әрі шынайы ашылған деуге болады.

3. Сырт келбетке қатысты: *қоңыр көз, денелі/орташа денелі, қара торы, қалың шаш, қиылған қас* сипаттамалары басым.

Жалпы, түйіндей келгенде Қазақстанның лингвомәдени картасы білімгерлер көзімен былайша жасақталды: *қонақжайлылық (95%), досшыл/көпшіл (85%), Астана (95%), мейірімді (80%), қара торы (90%)*.

Сурет 2 – АҚШ-тың лингвомәдени картасы

АҚШ-тың лингвомәдени картасын жасақтаудың қорытындысы:

1. АҚШ-қа қатысты ең жиі аталған сөздер: *еркіндік, ашық мінезді, фаст-фуд, қара нәсілді, толықтық, көк көзді, т.б.* Екі кезең ассоциацияларын салыстыра қарағанда білімгерлердің жалпы АҚШ туралы ойларының оң екендігін тануға болады. Алғашқы кезеңде АҚШ-ты көбінесе демократиясы дамыған мәдениетті ел ретінде көрсе (*democracy, cultural*), кейінгі уақытта білім беру жүйесі дамыған озық ойлы ел деп интерпретациялайды (*developed country, university, good education*). Ортақтығына келсек, *freedom, фаст-фуд, Hollywood, New York* бірліктері жиі кездеседі. Яғни қазақ жастарының АҚШ туралы жалпы ассоциациясы ұқсас.

2. Мінез-құлыққа қатысты: екі кезеңде ортақтық та, ерекшелік те тең дәрежеде көрініс тапқан. Ортақтығы *open, funny, friendly* бірліктерінен танылса, алшақтығы алғашқы кезеңде *discipline, educated, emotional, soft* мінез-құлық сипатын көрсе, ал кейінгі кезеңде *polite, good-natured, communicator, businessman, hard worker, толерантты* жандар ретінде қабылдайды. Ағылшындардың жағымсыз мінез сипаты *selfish, lazy, екіжүзді* бірліктерімен берілген. Олардың екіжүзділігін қоғамдық орындарда үнемі жымыып жүруімен түсіндіреді (*American smile*).

3. Сырт келбетке қатысты: қазақ жастары америкалықтарды көк көзді, ақ сары, толықтау, қара/ақ нәсілді, бұйра шашты, еркін стильді сипатта қабылдайды (*full, blue eyes, black, blonde hair, curly hair, free style*).

Жалпы, түйіндей келгенде АҚШ-тың лингвомәдени картасы білімгерлер көзімен былайша жасақталды: *еркіндік (95%), фаст-фуд (70%), ашық мінезді/ашықтық (80%), қара нәсілді (70%), толықтық (40%)*.

Қорытынды.

Түйіндей келгенде, түзілген лингвомәдени картада екі елдің өзіндік ерекшелігі сипатталған, сол себепті де ол әр қилы. Онда әр мәдениеттің тарихи-әлеуметтік жағдайы,

өмір сүру салты, рухани әрі материалдық құндылығы, т.б. болмыс-бітімі ашылған. Әрине, аталмыш карта Қазақстан мен АҚШ елдерінің шынайы, нақты тарихи-мәдени, саяси-экономикалық бейнесін таныта алмайды. Лингвомәдени картаны қазақ жастарының санасында баспасөз ақпарат құралдары (БАҚ), интернет ресурсы, теле-/радио хабарлары және оқыған кітаптары арқылы қалыптасқан тілдік және мәдени бейнесі болып табылады.

Сонымен, оқу үдерісінде Қазақстан & АҚШ елдеріне лингвомәдениеттанымдық эксперимент жасап, лингвомәдени картасын түзудің қажеттілігі мынада деп түйеміз:

- заманауи Қазақстан мен АҚШ елдеріне тілдік саяхат жасау арқылы Қазақ елі жастарының мәдени-танымдық стереотиптерін анықтауға, ұлттардың дүниетанымы мен мәдениетін, әсіресе, ұлттық құндылықтарды тереңірек тануларына жол ашуға мүмкіндік туады;
- мәдениетаралық коммуникация барысында туындауы ықтимал тілдік, мәдени «қақтығыстардың» алдын алуға септесуге болады;
- құрлықтың екінші жағында орналасқан ел жөніндегі білімгерлердің танымдық ізденістерін кеңейтуге мүмкіндік береді;
- білімгерлердің лингвоелтану саласындағы түйсіктерін «сөйлете» отырып, отансүйгіштік, толеранттылық қасиеттерін аша түсуге септеседі.

Қолданылған әдебиеттер

1. Уфимцева Н.В. Русские: опыт еще одного самопознания // Этнокультурная специфика языкового сознания. – Москва, 1996. – С. 139-162.
2. Сорокин Ю.А. Составляющие образа мира: современные русские и китайцы // Язык, сознание, коммуникация. – Москва: Диалог-МГУ, 2000. – Вып. 11. – С. 5-8.
3. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. – Москва: Слово/Slovo, 2000. – 261 с.
4. Байтұрсынұлы А. Тіл – құрал. Дыбыс заңы һәм жүйесі. / А. Байтұрсынұлы – Орынбор. 1923. – 46 б.
5. Қоңыратбаева Ж., Сағадиева З. Мәдениетаралық қарым-қатынас және тіл. – Астана: «Булатов А.Ж.» ЖК, 2018. – 216 б.
6. <https://egemen.kz/article/164756-beshbarmaq-sozi-qam-goloschekinninh-sayqymazaghy> [Кіру уақыты: 26.05.2019]
7. Мырзахметұлы М. Қазақ қалай орыстандырылды? – Алматы: 2010. – 400 б.
8. <https://abai.kz/post/176766> [Кіру уақыты: 26.05.2019]

ҒТАХР 16.21.41

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ФИТОНИМДІК БІРЛІКТЕРДІҢ МӘНІ ЖӘНЕ АУДАРМАДА БЕРІЛУІ

*С.К. Сәтенова¹, С.К. Есимбетова²

Ф.ғ.д., профессор¹, докторант²

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университет, Астана, Қазақстан

* satenova_sk@enu.kz

Аңдатпа. Мақала қазақ тіліндегі фитонимдік бірліктердің алатын орны мен зерттелу тарихы, орыс және ағылшын тілдеріне аударылу амалдары, ерекшеліктері, аударма сапасы тәрізді мәселелерді талдауға арналды. Өсімдік атаулары, олардың құрамы мен құрылымы, мағынасы, қолданылу аясы т.б. әрбір тілде жеке дара зерттеліп келеді. Алайда салыстырмалы, салғастырмалы және аударматанымдық зерттеулер санаулы. Ал олар шетел тілдерін оқып жатқан білім алушылар үшін маңызды. Мақала осы бағыттағы зерттеулердің жалғасы іспеттес. Қазақ және ағылшын тілдеріндегі номинативті және коннотативті мағынадағы өсімдік атаулары әдеби шығармаларда, аңыздар мен ертегілерде, мақал-мәтелдер мен фразеологизмдерде, яғни тілдің барлық

қатпарларында кездеседі. Мақаланың зерттеу материалы ретінде Ә. Нұрпейстің «Қан мен тер» әдеби шығармасындағы фитонимдік бірліктер іріктеліп алынып, мәні айқындалды және салғастырмалы негізде талданды. Сондай-ақ олардың орыс және ағылшын тілдеріне аударылу ерекшеліктері, сәтті аудармалар мен кемшіл тұстары, кейбір фитонимдік бірліктердің аударылмай, назардан тыс қалғандары айқындалды.

Түйін сөздер: фитонимдер, өсімдіктер әлемі, зерттеу, салғастырмалы талдау, аударма

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы истории фитонимических единиц и их роль в казахском языке, способы перевода на русский и английский языки, особенности, качество перевода. Названия растений, их состав и строение, значение, сфера применения и т.д. изучается в каждом языке индивидуально. Однако сравнительных, сопоставительных и переводческих исследований в этой области малочисленны, но они важны для студентов, изучающих иностранные языки. Статья является продолжением исследований в этом направлении. Названия растений с номинативным и коннотативным значением в казахском и английском языках встречаются в литературных произведениях, легендах и сказках, пословицах и фразеологизмах, то есть во всех слоях языка. В качестве исследовательского материала статьи выделены фитонимические единицы в литературном произведении А.Нурпейса «Кровь и пот», определено их значение и был сделан сопоставительный анализ. В статье освещены как успешные переводы, так и недостатки, в том числе фитонимические единицы, оставленные без перевода.

Ключевые слова: фитонимы, флора, исследование, сопоставительный анализ, перевод.

Abstract. The article is devoted to issues as the history of phytonymic units and their role in the Kazakh language, ways of translation into Russian and English, features, quality of translation. Names of plants, their composition and structure, meaning, the sphere of application, etc. are studied individually in each language. However, there are few comparative, contrastive and translation studies. They are important for students studying foreign languages. The article is a continuation of research in this direction. Names of plants with nominative and connotative meanings in Kazakh and English are found in literary works, legends and fairy tales, proverbs and phraseological units, that is, in all layers of the language. Phytonymic units in the literary work of A. Nurpeis "Blood and Sweat" was selected as the research material of the article, their meaning was determined and a comparative analysis was conducted. The article identified the particularities of translating phytonymic units into Russian and English, highlighting both successful translations and their shortcomings, some phytonymic units that were not translated and remained neglected.

Keywords: phytonym, flora, study, contrastive analysis, translation.

Кіріспе.

Қазақ халқының белгілі бір кезеңдерде көшпелі халық болғандығы, оның күн көрісінде мал шаруашылығының маңызды рөл атқарғандығы белгілі. Жүріп-тұруы ғана емес, киер киімі, ішер азығы, жатар төсегі, тұрмысқа қажетті түрлі бұйымдары да төрт түлікпен байланысты болып келгендігі мәлім. Бізді көшпелі халықтың тұрмысында өсімдіктер әлемі қаншалықты маңызды рөл атқарды деген сұрақ ойландырды. Қоршаған ортадағы адамның өмір тіршілігіне қажетті маңызды дүниенің бірі - өсімдіктер. Тақырыпқа қатысты ғылыми зерттеулерге сүйене отырып, бір қарағанда елеусіз көрінетін өсімдіктер әлемі қазақ және ағылшын халықтарының өмірінде ерекше орын алды деп айта аламыз. Халықтардың жер бетіндегі өсімдіктер дүниесіне тым ерте кезден бастап-ақ зер салып, көңіл қойғандығы, олардың түр-түсін саралап, пайдалы не зиянды екендігін ажырата білгендігі мәлім.

Шағын мақалада барлығын қамту мүмкін емес, сондықтан қазақ халқының тұрмыс-тіршілігімен тығыз байланысты өсімдіктерге қатысты тілдік бірліктердің зерттелуі мен аудармада берілуін сөз етуді жөн көрдік.

Зерттеу материалдары мен әдістемесі.

Зерттеу материалы ретінде Әбді-Жәмил Нұрпейстің «Қан мен тер» атты трилогиясында кездесетін фитонимдік бірліктер іріктеліп алынып, ағылшын тіліне аударылу амалдары мен аударылу сапасы талданды. Кітаптың бірінші «Ымырт» деп аталған бөлімінде 27 фитонимдік бірліктің қолданылғаны анықталды. Берілген әдеби шығарма ағылшын тіліне орыс тілі арқылы аударылғандықтан, мысалдар үш тілде, яғни, қазақ, орыс, ағылшын тілдерінде қарастырылды.

Зерттеу барысында *сипаттама, салыстырмалы, салғастырмалы, сандық* әдістер қолданылды.

Талқылаулар.

Өсімдік атаулары бірқатар ғылыми еңбектерде қарастырылып, диссертациялар қорғалды. Зерделеп қарар болсақ, жарық көрген еңбектердің мақсат-міндеттері әртүрлі, мысалы, бірінде өсімдіктердің атаулары мен түрлері, келесінде олардың жіктелімі мен этимологиясы, шипалық қасиеті т.б. қарастырылған. Осы зерттеулердің бастауында 1388-1478 жылдарда өмір сүрген шипагер Өтейбойдақ Тілеуқабылұлының «Шипагерлік баян» деп аталған еңбегі тұр деп айтуға толық негіз бар. Өсімдік атауларын, олардың құрылымын, мән-мағыналарын, түп-төркінін тілдік тұрғыдан зерттеген еңбектердің ішінен Б.Қалиевтың еңбегін арнайы атап өткіміз келеді. Сондай-ақ өсімдікке байланысты тұрақты тіркестердің этнолингвистикалық сипатын талдаған Ш.Сейітованың, «тары» концептісінің семантикалық құрылымы мен лингвомәдени мазмұнын анықтаған М. Күштаеваның, қазақ тіліндегі өсімдік әлемінің лингвомәдени бейнесін саралаған А. Шормакованың, өсімдіктердің халықтық атауларын қарастырған Г. Ұйықбаеваның, қазақ тіліндегі бау-бақшалық аталымдар тобына енетін сөздерге лексикологиялық тұрғыдан талдау жасаған А. Айғабыловтың, терминдер тұрғысынан қарастырған Ш. Күркебаевтың т.б. ғылыми зерттеулерін атауымызға болады. Демек қазақ тіліндегі фитонимдер кең ауқымда, жан-жақты зерттеліп келеді, дегенмен барлық мәселелер шешімін тапты, түгелімен қамтылды деп айту қиындау. Өзара туыс тілдердегі фитонимдердің салыстырмалы зерттелуі де өз алдына бөлек дүние, алайда бұл бағытта түбегейлі зерттеулер жүргізілді деп айта алмаймыз.

Ал қазақ тіліндегі фитонимдер қабаты салғастырмалы және аударматану тұрғысынан қаншалықты зерттелді деген сұрақ өз-өзінен туындайды. Зерттеу барысында неміс және қазақ фитонимдерінің құрамдық, сөзжасамдық, ономазиологиялық және танымдық сипаттарын салғастырмалы тұрғыда зерттеген Г. Омарбекованың диссертациялық жұмысы ғана анықталды. Себебі өсімдіктер мал азығы ретінде ғана емес, сондай-ақ халықтың тұрмыс-тіршілігінде де кеңінен қолданылды. Оларды өз ішінде: *емге қатысты қолданылатын дәрілік өсімдіктер* (жантақ, жалбыз, долана, қалақай, түймедақ, **насыбайгүл**, жолжелкен, қынагүл т.б.), *тағам ретінде пайдаланылатын өсімдіктер* (көкөністер, жабайы жуа, борық, аскөк т.б.), *наным-сенімге қатысты қолданылатын өсімдіктер* (адыраспан), *тұрмысқа қажетті заттарды жасауда қолданылатын фитонимдер* (қарағай, тобылғы, қайың т.б.), *күнделікті тұрмыста қолданылатын өсімдіктер* (алабота, сексеуіл, қалақай т.б. көмегімен сақар, сабын қайнату), *бет-әлпетті әрлеу үшін қолданылатын өсімдіктер* (қына, ойраншөп, рауғаш т.б.) деп жалғастыра беруге болады. Қазақ тіліндегі өсімдікке қатысты халықтың танымын көрсететін *бетегеден биік, жусаннан аласа; мойны ырғайдай; мүйізі қарағайдай; мойыл көз, қарақат көз; қоғадай жапырылу, қынадай қыру* т.б. тәрізді фразеологизмдер мен тәлім-тәрбие беруге негізделген *Жалбызды жерде жан қалады; Қарағайға қарап тал өсер, құрбысына қарап бала өсер; Қына тасқа бітеді, білім басқа бітеді, Ерді намыс өлтіреді, қоянды қамыс өлтіреді* т.б. тәрізді мақал-мәтелдер де баршылық.

Осы орайда ғалым О.В. Худенцованың: «Флористикалық фразеологиялық бірліктер мәселесіне қызығушылық өсімдіктер дүниесінің адам үшін маңыздылығына байланысты. Адам әрқашан өзі мен өсімдіктердің арасында ұқсастықтардың барын анықтап, ол тілде көрініс табады. Қайта ойлаудың прототипі ретінде белгілі бір өсімдіктің қасиеттерін таңдау адамның ойлау ерекшеліктеріне, мәдени-тарихи факторларға, елдің географиялық орналасуына және оның саяси құрылымына да байланысты» [1, 12 б.]. деген пайымдауын құптаймыз.

Енді құрамында фитонимдік бірліктері бар сөйлемдерімізді талдайық.

Жағалаудың қамысы жапырыла құлап, топырақ боран, дем арасында дүние алай-түлей болды да кетті [2, 54 б.].

Берілген мысалдағы фитонимдік бірлік *қамыс* сөзі. Суда, ылғалды жерлерде өседі. Негізінен, 250-ден астам түрі белгілі, ал Қазақстанда оның 14 түрі бар. Ең жиі кездесетіні - көл қамысы немесе қоға [3]. Қазақ мәдениетінде қамысты малға азық, тұрмыстық жабдық, отын ретінде, тіпті шаруашылыққа да пайдаланған. Қамыстан салынған үй, мал қора өте жылы, суыққа, ылғалға төзімді болып келеді. Қазақ халқында қамыс сөзімен келетін мақал-мәтелдер де жиі кездеседі. Бұл тағы да оның күнделікті өмірде жиі пайдаланылғанын, мәдениетіміздің бір бөлшегі екендігін дәлелдейді. Сөйлемдегі автор табиғаттың кенеттен бұзылған ауа-райының көрінісін желдің қатты соққандығын *қамыстың құлауымен* байланыстыра ұтымды, әсерлі суреттеген.

Орыс тіліндегі аудармада бұл сөйлем *«Шквал был так резок и внезапно, что поднялась пыль, камыш лег на землю, кругом почернело»* [4,44 б.] деп берілген. Қазақ тіліндегі *қамыс* фитонимдік бірлігі *камыш* деп аударылған және оны дұрыс аударылған деп бағалаймыз. С. И. Ожегов және Н. Ю. Шведованың «Толковый словарь русского языка» атты онлайн сөздігінде «Камыш - высокое водное или болотное растение сем. осоковых» [5] деп берілген. Орыс тіліндегі аудармада мағынасы толық берілген, яғни кенеттен бұзылған ауа-райының көрінісі, қамыстың желдің қатты соққандығынан жерге құлып жатқандығын *камыш лег на землю* деп бейнелі түрде суреттеп тұр, яғни, аударма мәтінінің түпнұсқа мәтініне мәні жағынан сәйкес екендігі айқындалды.

Ағылшын тіліндегі аударманың дәнекер орыс тілі арқылы жасалғандығы жоғарыда айтылды. Ағылшын тіліне бұл сөйлем *«The squall was so sharp and sudden that the dust flew up, the reeds were flattened against the ground, and it turned very dark»* [6, 58 б.] деп аударылған. Ағылшын табиғатында да бұл өсімдік түрінің кездесетіні айқын. Сондықтан аудармашыға *камыш* фитонимдік бірлігінің аударылуы қиындық туғызбаған деп айтуға болады, оны *reeds* деп аударған. *Reeds* сөзіне Кэмбридж сөздігінде *«Суға жақын өсетін шөп тәрізді биік, қатты өсімдік»* деген анықтама берілген [7]. Демек түпнұсқадағы фитонимдік бірлік дұрыс аударылған деген қорытынды жасай аламыз.

Келесі мысал өлең жолдарынан алынған.

Шөп те өлең, шөңге де өлең, өлең де өлең [2, 34 б.].

Берілген мысалда қолданылып тұрған фитонимдік бірліктер: *шөп* және *шөңге*. Қуралұлы А. Қазақ дәстүрлі мәдениетінің энциклопедиялық сөздігінде «Шөңге - зат., шөптің, кұрайдың тұқылы» деген анықтама берілген [8]. Шөптің мағынасы жалпыға түсінікті болғандықтан, оған тоқталмаймыз.

Берілген сөйлемде барлық нәрсені, тіпті *шөңге* тәрізді болмашы, елеусіз затты да өлеңге теңеген көңіл күйі көтеріңкі адамның жайдары қалпы ұтымды жеткізілген.

Өлең жолдарының орыс тіліндегі аудармасы - *«И трава – песня, и заноза – песня, и песня – песня!»* [4, 24 б.].

The grass is a song, the splinter is a song and the song is a song [6, 20 б.].

Бұл жерде *шөп* сөзі *трава, grass, шөңге заноза, splinter* деп тікелей аударылып, түпнұсқадағы ой дұрыс жеткізілген деп айта аламыз. Ағылшын тіліне аударма орыс тілі арқылы жасалған, дегенмен орыс тіліндегі аударма дұрыс болғандықтан, ағылшын тіліндегі аударма да түпнұсқа мәтінімен сәйкес келеді.

Алайда **Өлеңді жерде өгіз семіреді; Өз үйім өлең төсегім** деген тәрізді тұрақты тіркестерде *өлең* сөзі мүлде басқа мағынаны білдіретіндігін де ескергеніміз жөн.

Сорпа ішінде тіске жұмсақ бір жапырақ ет бар екен, кәрі әже қызыл иегімен қажап, қос ұрты бұлтылдап, жұта алмай отыр еді. [2, 30 б.]

І. Кеңесбаевтың «Фразеологиялық сөздігінде» **бір жапырақ** фразеологизміне *азгантай, зәредей, бір жұлым* деген анықтама берілген [9]. Автор сорпадағы жұмсақ еттің аздығын, оның көлемін **бір жапырақ** деген бейнелі фитонимдік фразеологизм арқылы ұтымды суреттеген.

В бульоне плавал мягкий кусочек мяса. Бабка помяла его деснами, поваляла во рту, горячо ей было, но и сладко [4, 21 б.]

A soft piece of meat swam in the bouillon. The old woman crushed it with her gums and rolled it in her mouth, as it was hot, but enjoyed its sweetness. [6, 29 б.]

Орыс тіліндегі аудармада **бір жапырақ** тіркесі **мягкий кусочек** болып аударылғандықтан, ағылшын тіліне де сол қалпында аударылған. Әрине түпнұсқадағы фразеологизм арқылы берілген бейнелілік, әсерлілік жоқ, дегенмен сөйлемнің жалпы мағынасы дұрыс жеткізілген деп бағалауға болады. Сондай-ақ екі аудармада да *тісі болмағандықтан жұта алмай отыр* деген ойдың орнына *ыстық, бірақ дәмді* тәрізді түпнұсқада жоқ сөздерді енгізген, аудармадағы *қосу әдісі* қолданылғаны байқалады. Сөйлемнің жалпы мазмұнына нұқсан келмегенімен, түпнұсқада айтылған оймен шектелуге тырысу қажет деп есептейміз.

Ақбала бір жығылып, бір тұрып жағаға жетті. Осы арада, жыңғыл ма, түзген бе, қолына іліккен әлдебір бұтаға жабысып ұстай алды [2, 53 б.]

Ә. Қайраттың «Он тоғызыншы ғасырдың басындағы қазақ тіліндегі өсімдіктер атаулары» деген еңбегінде, *жыңғыл* ағашы орыс тіліне **гребенищик**, ағылшын тіліне **tamarix, galicca** деп аударылған [10, 121 б.]. Сонымен қатар, «Қазақтың этнографиялық категориялар, ұғымдар мен атауларының дәстүрлі жүйесі» атты энциклопедиясында *жыңғыл* өсімдігі жануарларға азық болатын ащы от қатарына енгізілген [11, 45 б.].

Задыхаясь она ухватилась за косяк и повернулась к морю [6, 43 б.] . Осы сөйлем құрамындағы *жыңғыл* фитонимдік бірлігі *косяк* деп аударылған. С. И. Ожегов және Н. Ю. Шведованың «Толковый словарь русского языка» атты сөздігінде *косяк* сөзіне «Брус дверной или оконной рамы. прил. косячный, -ая, -ое. II. КОС'ЯК, -а, м. I» деген анықтама берілген [12]. Орыс тіліндегі аударма нұсқада *жыңғыл* сөзінің *косяк* деп аударылуын қате деп танымыз, оқиғаның бұрмаланып жеткізілуі байқалады. Сондай-ақ *жыңғыл* өсімдігі атауының орыс тіліндегі баламасы **гребенищик**, яғни, фитонимдік бірлікті нақты баламасы арқылы аударып, оқиғаны нақты суреттеуге мүмкіндік бар.

«Gasping, she grabbed the doorpost and turned toward the sea» [6, 57 б.] деген ағылшын тіліндегі аударма орыс тілі негізінде жасалған, себебі, *doorpost* сөзі орыс тіліне *косяк* деп аударылады. *Жыңғыл* ағашының ағылшын тіліндегі атауы – *tamarix*. *Жыңғыл* негізінен Еуропа, Азия, Африка аймақтарында өсетіндіктен, ағылшын тіліндегі *tamarix* терминдік атауы биологиялық ғылыми зерттеулерде ғана қолданылуы мүмкін. Дегенмен өсімдік атаулары қолданылмаса да айтылған ойды **bush** сөзін қолдану арқылы жеткізуге болар еді.

Сорлы бала сен келгелі жапырағын жайып, бір жасап қалып еді. Ертең тағы жүдеп қалатын болды [2, 87 б.]. Берілген мысалда *көңілі өсу* деген мағынаны білдіретін **жапырақ жаю [жайқалу, жару]** фитонимдік фразеологизмі қолданылған. Түпнұсқада автор қуанған баланың жайдары көңіл күйін жапырағы қаулап өскен өсімдікке теңеп, бейнелі суреттеген.

Видит редко... Завтра увидит, ты уехал, опять тихий станет [4, 80 б.].

He doesn't see you often... tomorrow he will see that you have gone and will become quiet again [6, 99 б.].

Орыс және ағылшын тілдеріндегі аудармада фитонимдік фразеологизм түсіріліп, аударылмағандықтан, түпнұсқадағы баланың өзін бақытты сезінген көңіл күйі бейнелі түрде берілмеген. Орыс тіліне **жапырағын жайып** тіркесін *с твоего прихода он расцвел, since*

your arrival, he has blossomed немесе *since your arrival, he has flourished* деп жеткізуге болар еді.

Нәтижелер.

Зерттеу нәтижесінде өсімдік әлемінің адам өміріндегі алатын орны, оның маңыздылығы анықталды. Мақалада Ә. Нұрпейістің «Қан мен тер» әдеби шығармасындағы фитонимдік бірліктердің мәні мен аудармада берілуі қарастырылды. Зерттеу барысында сәтті аударылғандары, қате аударылғаны және мүлде аударылмай, түсіріліп тасталғандары анықталды. Бұрыс аударылғандары мен түсірілген тілдік бірліктердің аударма сапасына нұқсан келтіретіндігі айқын.

«Ымырт» атты бірінші бөлім бойынша 27 фитонимдік бірліктің қолданылғаны анықталды. Төменде берілген диаграммадағы пайыздық көрсеткіш бойынша 68% аударылатын тілде баламасы болғанымен, аударылмаған фитонимдік бірліктерге тиесілі, демек ауқымды тобы аударылмаған деген сөз. Ол оқырманның түпнұсқадағыдай әсер алуына, ассоциативті түрде көз алдына елестетуіне кері әсерін тигізеді. Берілген мысалдарда өсімдік атаулары жәй аталмай, нақты бір қосымша мағлұмат, әсер беріп тұрғандықтан, оларды аудару маңызды деп есептейміз.

Қорытынды.

Қорыта айтқанда, жоғарыда аталған халқымыздың тарихынан, мәдениетінен, таным-түсінігінен, күнделікті тұрмыс-тіршілігінен мол мағлұмат беретін, өсімдіктер әлеміне қатысты лексикалық бірліктер мен тұрақты тіркестердің аудармада берілуі мен аударма сапасын анықтау маңызды, өзекті деп есептейміз. Осы бағыттағы зерттеу жұмыстары шетел тілдері, шетел филологиясы мен аударматану мамандықтарында оқитын білім алушыларды ана тіліміздің қыр-сырымен таныстырып қоймай, халықтың ұлттық ерекшеліктерін танытатын тілдік бірліктердің шетел тілдеріне аударылу амалдары, аударма сапасы, аударылмай түсірілуінің себеп-салдары жөнінде түсінігін қалыптастыруға септігін тигізеді деп есептейміз.

Қолданылған әдебиеттер

1. Худенцова О.В. Особенности фразеологических единиц с флористическим компонентом. автореферат дисс. – М., 2008.
2. Нұрпейіс Ә. ҚАН мен ТЕР. Үш кітаптағы роман: Ымырт, Сергелден, Күйреу. – Алматы: «Книжный клуб баспасы» ЖШС, 2021. - 546 б.
3. <https://www.uniface.kz/interfacts/index.php?post=article&id=246>
4. Нурпеисов А. КРОВЬ и ПОТ. Роман в трех книгах: Семурки. Мытарства. Крушение. / Авторизованный перевод с казахского Ю.П.Казакова. - Алматы: ТОО «Издательство Книжный клуб». 2021. – 640 стр.
5. <https://ozhegov.slovaronline.com/search?s=камыш>
6. Abdi-Jamil Nurpeisov. Blood and sweat. Liberty Publishing House. New York./ Translated from Russian by Catherine Fitzpatrick. 768 p.
7. <https://dictionary.cambridge.org/ru/словарь/англо-русский/reed>
8. Қуралұлы А. Қазақ дәстүрлі мәдениетінің энциклопедиялық сөздігі.— Алматы: «Сездік-Словарь» . 2007
9. Кеңесбаев І. Фразеологиялық сөздік. - Алматы: "Арыс" баспасы, 2007. - 800 б.

10. Қ. Әлімжан. Он тоғызыншы ғасырдың басындағы қазақ тіліндегі өсімдіктер атаулары. /Алматы – 2009./ - 34 б.
11. Қазақтың этнографиялық категориялар, ұғымдар мен атауларының дәстүрлі жүйесі / Энциклопедия 2 том. – Алматы, ТОО «Алем Даму Интеграциясы», 2012. – 736 б.
12. <https://gufo.me/dict/ozhegov/%D0%BA%D0%BE%D1%81%D1%8F%D0%BA>

МРНТИ 16.31.41

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ГРАММАТИЧЕСКИХ ТРАНСФОРМАЦИЙ ПРИ ПЕРЕВОДЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ ТЕОДОРА ДРАЙЗЕРА “THE TITAN”

А.Т. Кондыбаева

старший преподаватель

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева

kondybayeva_at@enu.kz

Аннотация. *Статья исследует особенности перевода романа Теодора Драйзера «The Titan», второй части его «Трилогии желания», переведенного В.Н. Курелла и Т.А.Озёрской. Анализ выявил различные грамматические трансформации, такие как замена частей речи и словосочетаний, что сокращает текст без потери смысла. Рассмотрены случаи замены личных форм глаголов на безличные, характерные для русского языка. Примеры перестановок главных и второстепенных членов предложения, а также вводных конструкций, улучшают восприятие текста. Добавление и опущение слов обусловлены контекстом и переводческими решениями, что делает текст более понятным и читабельным. Исследуются также приемы объединения и членения предложений, что способствует улучшению понимания.*

Ключевые слова: *перевод, грамматические трансформации, замена частей речи, перестановка, членение предложений.*

Аңдатпа. *Мақалада Теодор Драйзердің "Титан" романының "Тілек трилогиясының" екінші бөлімінің В.Н. Курелл және Т.А. Озерская аударған аударма ерекшеліктері зерттелінеді. Талдау сөйлеу бөліктері мен сөз тіркестерін ауыстыру сияқты әртүрлі грамматикалық түрлендірулерді анықтады, бұл мәтінді мағынасын жоғалтпай қысқартады. Етістіктің жеке формаларын орыс тіліне тән тұлғасыз формаларға ауыстыру жағдайлары қарастырылды. Сөйлемнің негізгі және кіші мүшелерінің, сондай-ақ кіріспе конструкцияларының мысалдары мәтінді қабылдауды жақсартады. Сөздерді қосу және алып тастау мәтінмен мен аударма шешімдеріне байланысты, бұл мәтінді түсінікті және оқылымды етеді. Сөйлемдерді біріктіру және бөлу әдістері де зерттеледі, бұл түсінуді жақсартуға ықпал етеді.*

Түйін сөздер: *аударма, грамматикалық трансформация, сөйлеу бөліктерін ауыстыру, қайта құру, сөйлемдерді бөлу.*

Abstract. *The article explores the features of the translation of Theodore Dreiser's novel "The Titan", the second part of his "Trilogy of Desire", translated by V.N. Kurella and T.A.Ozerskaya. The analysis revealed various grammatical transformations, such as the replacement of parts of speech and phrases, which reduces the text without loss of meaning. The cases of replacing personal verb forms with impersonal ones, characteristic of the Russian language, are considered. Examples of permutations of the main and secondary members of a sentence, as well as introductory constructions, improve the perception of the text. The addition and omission of words are conditioned by context and translation decisions, which makes the text more understandable and readable. The techniques of combining and dividing sentences are also explored, which helps to improve understanding.*

Keywords: translation, grammatical transformations, replacement of parts of speech, rearrangement, sentence division.

Данная статья посвящена исследованию особенностей перевода романа Теодора Драйзера “The Titan”, второй части его «Трилогии желания», изданной в 1914 году и переведенный В.Н. Курелла и Т.А. Озёрской.

При сравнении оригинала с переводом, мы выявили в произведении различные виды грамматических трансформаций. Среди таких видов трансформаций встречается множество подвидов грамматической замены, например, **замены частей речи:**

Penitentiary in Philadelphia [1.9, с.5] – *Филадельфийская исправительная тюрьма* [1.10, с.4].

Существительное *Philadelphia* передано прилагательным *филадельфийская*, причем здесь наблюдается не только замена части речи, но и замена членов предложения, так как обстоятельство перешло в определение. В связи с таким переходом, в тексте перевода осуществилась и грамматическая перестановка.

Undoubted financial genius [1.9, с.7] – *Бесспорно талантливый финансист* [1.10, с.7].

Это пример словосочетания, в котором подверглись замене абсолютно все части речи: причастие *undoubted* заменилось на наречие *бесспорно*; *financial genius* и *талантливый финансист* взаимозаменялись, то есть то, что было прилагательным, стало существительным, и наоборот. В последнем моменте была осуществлена перестановка слов.

В переводе на русский язык было выявлено множество примеров **замены словосочетания на слово:**

Six months[1.9, с.10] – *полгода*[1.10, с.9]

In the legal sense[1.9, с.11] – *юридически*[1.10, с.10]

Let me see.... [1.9, с.12] – *позвольте...*[1.10, с.12]

Приведенные примеры являются показателями того, как можно сократить размер русского текста, не упуская смысла и не обедняя речь. Данная замена, безусловно, перекликается с другим типом грамматических трансформаций – опущением.

Сократить текст можно и путем замены сложного предложения на простое:

Now he decided that he would leave it once and for all [1.9, с.15]. – *Он решил отказаться от нее раз и навсегда* [1.10, с.14].

Сложноподчиненное дополнительное предложение заменено на простое с составным сказуемым *решил отказаться*. В переводе выброшены лишние слова, в том числе и повтор местоимения *he*. Отсутствие нагромождения слов облегчает восприятие всего предложения.

Это – отличный пример преобразования, который учит любого начинающего переводчика находить правильное, точное и простейшее решение при переводе.

Также следует отметить достаточно распространенные случаи **замены личной формы глаголов:**

He must begin again [1.9, с.22]. – *Придется все начинать сначала* [1.10, с.23].

He would get in something else [1.9, с.24]. – *Лучше заняться чем-нибудь другим* [1.10, с.25].

Sometimes we're afraid to say all we think for fear of appearing a little extravagant. – *Иной раз боишься сказать то, что думаешь* [1.9, с.25]. — *боишься, как бы тебя не сочли чересчур самонадеянным* [1.10, с.24].

В трех случаях замены наблюдается переход от личной формы глагола в английском языке к безличной / определено-личной форме в русском языке. Характерной чертой для русского языка является опущение в некоторых случаях подлежащего, поэтому сказуемое приобретает форму определено-личную, неопределенно-личную или безличную. В английском же языке подлежащее всегда употребляется. Исключение из правила могут составить некоторые отступления автора в художественной литературе. К ним можно отнести не только опущение подлежащего, но и нарушение классического порядка слов в предложении, что характерно для русского языка.

В оригинале произведения часто встречаются определительные, дополнительные или обстоятельственные конструкции с предлогами *of, for, from, because of, before* и т.д., которые переданы на русский язык придаточными предложениями. Один из таких примеров:

The boundless opportunities of the far West [1.9, с.28]. – Безграничные возможности, которые сулит Запад [1.10, с.26].

В данном предложении родительный падеж с предлогом *of* преобразуется в придаточное определительное предложение *...которые сулит Запад*. Добавление придаточного в русском предложении обосновывается тем, что атрибутивная конструкция *of the far West* характеризуется постпозицией по отношению к определяемому слову. Это указывает на возможность применения смыслового развития, а грамматически – замены и добавления.

Следует привести еще несколько примеров использования грамматической замены, касающихся различных типов связи сложных предложений.

In the meantime he had letters of introduction to distinguished Chicagoans, and these he would present [1.9, с.33]. – А пока ему надо навестить нескольких влиятельных чикагских дельцов, к которым у него имелись рекомендательные письма [1.10, с.31].

Перед нами сложносочиненное предложение с соединительным союзом *and*, преобразованное в переводе на сложноподчиненное определительное предложение с союзным словом *которые*. Если в английском предложении обе части сложного предложения равноправны, то в русском варианте переводчики предложили перестановку этих частей, в результате чего одно предложение стало главным, а второе – зависимым.

At the mention of the great beef-packer, who was one of the bank's heaviest depositors, Addison stirred slightly with approval [1.9, с.35]. – При имени этого богача, оптового торговца мясом и одного из крупнейших вкладчиков его банка, Эддисон одобрительно закивал головой [1.10, с.33].

Проанализированные примеры показывают, что наблюдается противоположный процесс – замена подчинительной связи на сочинительную. Однако есть еще одно различие этого примера с предыдущим. Сложное предложение английского языка переходит в простое предложение в русском варианте, но осложнено оно обособленным членом – уточнением: *оптового торговца мясом и одного из крупнейших вкладчиков его банка*. Здесь же видно, как сочинительную связь приобрело придаточное предложение *who was one of the bank's heaviest depositors*.

Приведенные выше примеры характеризовали подвиды грамматической замены. Далее следует отметить другой тип грамматических переводческих трансформаций – **перестановку**.

В переводе романа “The Titan” были выявлены следующие виды перестановок: перестановка главных, второстепенных, однородных членов предложения; вводных конструкций; слов в словосочетании; простых предложений в составе сложного. Перестановка самостоятельных предложений встречалась крайне редко.

The stock-exchange of Chicago interested him [1.9, с.55]. – Его интересовала чикагская фондовая биржа [1.10, с.53].

В этом примере наблюдается перестановка главных членов предложения. Группа сказуемого в английском предложении *interested him* перешла в начало русского предложения и стала на первое место. Сочетание *stock-exchange*, наоборот поставлено в конец.

He had never understood women [1.9, с.67]. – Женщин он не понимал [1.10, с.64].

В этом примере наблюдается перестановка второстепенного члена предложения. Дополнение *женщин* выдвинуто вперед, так как на этом слове в русском варианте сделан акцент – интонационно и грамматически. К тому же русский язык допускает свободу слов в предложении.

I'll be back in two or three weeks, or I'll send for you [1.9, с.85]. – Через две-три недели я вернусь или ты приедешь ко мне [1.10, с.82].

Теперь пример перестановки другого члена предложения – обстоятельства. В первом простом предложении сочетание *in two or three weeks* стоит в конце, в русском же варианте оно также выдвинуто в начало. Принципиальной разницы в перестановке нет, так как и в английском и в русском языке можно употребить обстоятельство в конце и в начале предложения. Такое преобразование выполнено по желанию переводчика для придания привычной манерности разговорной речи.

Перестановка определений объясняется следующим образом:

The great railroad and ship interests [1.9, с.91] – Доходы железнодорожных и паровозных компаний [1.10, с.88].

В английском языке чаще можно встретить препозицию определения. А в русском – широко употребляются слова в родительном падеже, стоящие после определяемого слова. Поэтому в данном примере существительное *interests*, стоящее на последнем месте, в переводе выходит на первое место.

Подобным образом происходит и в следующем примере:

Grain speculation [1.9, с.95] – Спекуляция зерном [1.10, с.92].

Здесь слова переставлены местами, в результате чего просматривается еще один способ преобразования – замена части речи: прилагательное *grain* стало существительным *зерно* в творительном падеже.

В тексте перевода преобладает такой вид перестановки, как перестановка однородных членов предложения:

In two weeks I'll wire or be back [1.9, с.99]. – Через две недели я вернусь или пришлю телеграмму [1.10, с.93].

Cowperwood thanked him and accepted [1.9, с.105]. – Каупервуд принял предложение и поблагодарил [1.10, с.94].

He only lost or won when there was a free, open struggle in the market [1.9, с.132] – Он выигрывал и терял, только когда игра была крупной и шла в открытую [1.10, с.107].

В этих примерах перестановка осуществлена по разумению переводчика. Соединительный союз *and* и раздельный *or* дают возможность переставить местами однородные члены, не искажая смысл высказывания.

You came over the Fort Wayne, I presume [1.9, с.169]. – Вы, насколько я понимаю, прибыли через форт Уэйн [1.10, с.144].

Вводный член *I presume*, стоящий в конце английского предложения, поставлен в середину русского предложения.

Здесь нужно отметить некоторую особенность вышеприведенного вида трансформаций. Подавляющее большинство случаев перестановок свидетельствуют о том, что при переводе смещение слов идет справа налево. То есть члены предложения, стоящие в английском языке в конце высказывания, как правило, выдвигаются на первый план в переводе на русский. Эта тенденция отмечена практически во всех подвидах данного преобразования.

Следующими типами грамматических трансформаций, прослеживающихся при переводе романа Т. Драйзера, можно назвать приемы **добавления и опущения**.

Случаи добавления вызваны следующими факторами: контекстуальный фактор; подразумевание; переводческое решение.

I never eat between meals [1.9, с.204]. – Я никогда не ем между завтраком и обедом [1.10, с.178].

I believe Chicago has a future [1.9, с.205]. – По-моему, у Чикаго большое будущее [1.10, с.179].

At the Tremont – в отеле «Тремонт»

В трех приведенных случаях добавление носит подразумевающий характер. То есть добавлены слова, которые отсутствуют в оригинале, но по смыслу должны быть в предложении. Слово *meals* переводчик выразил двумя словами, так как в русском языке нет прямого эквивалента данному слову. Сочетание *has a future* передано клишированной фразой

большое будущее, путем добавления прилагательного *большой*, но с опущением глагола *иметь*, так как в русском языке в разговорной речи мы часто его опускаем. Последний пример иллюстрирует добавление слова *отель*, как поясняющего имя собственное – *Tremont*.

Cowperwood smiled [1.9, с.236]. – Каупервуд любезно улыбнулся [1.10, с.201].

Contemplated [1.9, с.289] – задумчиво разглядывал [1.10, с.244].

The secretary addressed came back with Cowperwood's letter of introduction, and immediately Cowperwood followed [1.9, с.297]. – Секретарь, выполнив распоряжение, вернулся с рекомендательным письмом, а следом за ним вошел и сам Каупервуд [1.10, с.254].

Это примеры добавления согласно контексту. В первых двух случаях добавлены наречия *любезно* и *задумчиво*, как бы в продолжение описания ситуации и предшествующих событий. Здесь эмоционально окрашиваются действия и поступки героя. В третьем примере добавлен деепричастный оборот *выполнив распоряжение*, то есть подчеркнута констатация факта, произошедшего некоторое время назад.

И несколько предложений с авторским дополнением переводчика:

A handful of the native-born [1.9, с.311] – жалкая горстка местных уроженцев [1.10, с.261].

You wouldn't like an apple, would you? [1.9, с.312] – Может быть вы не откажетесь от хорошего яблочка?[1.10, с.262].

"Oh, Frank!" she exclaimed, when she saw the plain, wooden, four-story hotel [1.9, с.325]. – «Нет, ты только взгляни, Фрэнк!» — воскликнула Эйлин, увидав простое бревенчатое здание четырехэтажной гостиницы [1.10, с.274].

Переводчик строит фразы *жалкая горстка*, *хорошее яблочко*; *Нет, ты только взгляни, Фрэнк!*, добавляя слова, несущие эмоционально-оценочную информацию. Таким образом, это усиливает восприятие читателя и вызывает больше эмоций к произведению.

Менее значимые или избыточные слова или выражения опускаются в тексте перевода. Примером тому могут служить следующие конструкции и предложения:

As the train-bell signaled the approaching departure... [1.9, с.247]. – Когда раздался звонок...[1.10, с.204].

Chicago, when it finally dawned on him, came with a rush on the second morning [1.9, с.251]. – Чикаго открылся его взору внезапно на вторые сутки [1.10, с.200].

В этом предложении наблюдается преобразование обратное добавлению касательно контекста. Дополнение *the approaching departure* в первом примере и придаточное обстоятельственное предложение времени *...when it finally dawned on him* во втором – опущены, исходя из того, что контекст достаточно понятен. А потому нет необходимости оставлять избыточную информацию.

Как говорилось в предыдущих главах, при переводе на русский язык опущению подвергаются артикли, свойственные английскому. То же самое можно сказать и о глаголах. Часто в русском языке нет необходимости оставлять сказуемое, так как некоторые фразы попросту употребляются усечено. Например:

Isn't it too bad? [1.9, с.316] – Дурной признак, верно?[1.10, с.286].

Это предложение передано назывным, то есть без сказуемого. В русском языке не принято глагол «*быть*» как связку, а поэтому он в переводе опущен. Однако за счет этого в русском варианте добавлено несколько других слов: существительное *признак* к прилагательному, вводная конструкция *верно* – показатель вопросительной формы. Таким образом, в примере использован и вид трансформации – добавление.

Подвергается опущению не только сказуемое, но иногда и подлежащее:

Things might be worse [1.9, с.28]. – Могло быть и хуже[1.10, с.27].

Подлежащее *Things* опущено в переводе, и на русском языке это предложение стало безличным. Отсюда мы видим, что в этом случае опущение перекликается и с грамматической заменой – заменой категории простого предложения.

При сопоставлении оригинала и перевода романа “The Titan”, были выявлены в большом количестве **приемы объединения и членения**. Этим трансформациям подвергались слова, словосочетания, части предложений и целые предложения.

He would test whether the world would trample him under foot or no [1.9, с.41].—Еще посмотрим, кто кого одолеет. Не так-то просто его растоптать [1.10, с.39].

Это пример сложного предложения, расчлененного на два простых при переводе. При передаче на русский язык переводчик разделил сложноподчиненное предложение на две смысловые части, при этом опуская союз *whether*.

Perhaps he had better not go on to the Northwest at all; he would decide that question later [1.9, с.67].— Стоит ли вообще ехать дальше на северо-запад? Впрочем, это он решит после [1.10, с.65].

В данном случае сложное бессоюзное предложение поделено на два простых с добавлением вводного слова «*впрочем*» во второе предложение. При переводе претерпело изменения и первое предложение. Переводчик заменил отрицание *he had better not go on* на вопросительную форму *Стоит ли?* Таким образом, при членении осуществлена и замена типа предложения.

I suppose you wouldn't mind meeting a few of our leading men –and we have a little luncheon-room over at the Union League Club where we drop in now and then [1.9, с.57]. – Вы не откажетесь, вероятно, познакомиться кое с кем из наиболее влиятельных людей нашего города? Мы все обычно завтракаем в клубе «Юнион-Лиг». У нас там свой кабинет [1.10, с.55].

Здесь одно сложное предложение с разными видами синтаксической связи разделены на три самостоятельных предложения. Членение сопровождается несколькими видами грамматических трансформаций – опущением, заменой, добавлением и перестановкой. При членении на простые предложения, каждое из полученных утрачивает союз: во втором предложении опущен сочинительный союз *and*, а в третьем – подчинительный союз *where*. Поэтому происходит утрата сочинительной и подчинительной связи. Замене подвергается первое предложение – в переводе оно приобретает вопросительную форму. В этом же предложении осуществлена и перестановка: вводная конструкция *I suppose* меняет позицию – из начала предложения переходит в середину. Здесь же наблюдается замена сочетания *our leading men* на сочетание с добавлением нескольких слов – *влиятельные люди нашего города*.

Thus he stumbled one morning on old Peter Laughlin, wheat and corn trader, who had an office in La Salle Street near Madison, and who did a modest business gambling for himself and others in grain and Eastern railway shares. [1.9, с.115]. – Таким образом, он напал однажды на Питера Лафлина, комиссионера по продаже пшеницы и кукурузы. У старика была собственная небольшая контора неподалеку от биржи. Он спекулировал зерном и акциями восточных железных дорог и выполнял подобные операции по поручениям своих клиентов [1.10, с.104].

Как и в предыдущем примере, это сложное предложение разделено на три простых. Английский вариант представляет собой сложноподчиненное предложение с двумя придаточными определительными, связанные между собой союзом *and* и оба относящиеся к главному предложению. При передаче на русский язык опускается соединительный союз, а также повторяющиеся в каждом придаточном предложении вопросительные союзные слова *who*. Опускаясь в переводе, эти союзные слова заменяются другими – *старик, он*. Также в тексте опущено словосочетание *La Salle Street near Madison*.

И еще один пример членения предложения:

This was somewhat different from the atmosphere which prevailed in Philadelphia -- more breezy and generous [1.9, с.145]. – Обстановка здесь была иная, нежели в Филадельфии. В Чикаго чувствовалось больше широты, больше простора [1.10, с.127].

Данное сложноподчиненное предложение расчленено на два простых. Но в данном случае разделяющий шов проходит не по союзному слову *which*, а между придаточным определительным и уточнением *more breezy and generous*. Однако при членении первое

предложение утрачивает подчинительную связь и заменяется простым. Во втором же предложении добавляется обстоятельство *в Чикаго* и сказуемое *чувствовалось*. Поэтому в примере можно говорить о нескольких грамматических преобразованиях – членении, замене и добавлении.

Исходя из приведенных примеров членения, можно сделать следующий вывод: наиболее распространенным подвидом данной грамматической трансформации, при исследовании перевода романа Теодора Драйзера, следует считать членение сложных предложений на несколько простых. Членение слов или словосочетаний прослеживается крайне редко.

Обратный членению – процесс объединения. Этот прием осуществляется как со словами, так и предложениями.

Difficult things – препятствия

Grass left over from the previous year [1.9, с.166] – Прошлогодняя трава [1.10, с.151].

Перед нами примеры того, как можно целую фразу объединить в слово. Конструкция прил.+сущ. – *difficult things* – передано одним существительным – *препятствия*. Данная грамматическая трансформация перекликается с заменой (словосочетания на слово) и опущением (прилагательного). Во втором примере объединен весь причастный оборот в простое атрибутивное сочетание – прил.+сущ. Слова *left over from* опущены при переводе, а сочетание *previous year* объединено в одно слово – *прошлогодняя*. Таким образом, в одном примере мы также видим несколько способов перевода – объединение, опущение и замена.

Oh, life! oh, youth! oh, hope! oh, years! [1.9, с.208]. – О жизнь, надежды, юные года! [1.10, с.192].

В этом предложении наблюдается объединение двух слов в словосочетание, путем перестановки. Переводчик считал, что если перевести *юность* и *года*, то есть каждое слово в отдельности, то это будет своеобразным повторением смысла. А если эти два существительных объединить и заменить при этом первое существительное на прилагательное, то получится вполне адекватный перевод – *юные года*.

Пример объединения двух предложений в одно – сложное, прослеживается в этом предложении.

Mr. Steger lifted his eyes in a very pained, deprecatory way. He regretted deeply the shifty current soft his troubled world [1.9, с.274]. – Тут мистер Стеджер с сокрушенным видом закатил глаза, словно скорбя о том, что все так изменчиво и непостоянно в этом мире [1.10, с.128].

Два простых предложения объединены в одно, причем связующим звеном здесь является деепричастие *скорбя*. А сложное предложение образовывается уже внутри деепричастного оборота, путем добавления подчинительного союза *что*. В итоге мы обнаруживаем замену простого предложения на сложное во второй смысловой части.

I only saw a portion of it coming in on the train. I like the snap of things [1.9, с.277]. – Я видел его лишь из окна вагона, но мне понравилось, что жизнь здесь у вас бьет ключом [1.10, с.124].

В этом предложении, как и в предыдущем, прослеживается такая же ситуация, когда во втором простом предложении происходят изменения на синтаксическом уровне. Идет замена простого предложения сложным. Но мы обратим внимание на объединение этих двух предложений в одно. При этом вводится противительный союз *но*, и предложение приобретает сочинительную связь. В результате, русское предложение становится сложным предложением с двумя типами связи: подчинение в составе сложносочиненного предложения.

The tendency to expatiate and make much of local advantages was Western. He liked it, however [1.9, с.235]. – Стремление к росту, к использованию всех местных возможностей было типичным для Западных штатов, что уже само по себе нравилось Каупервуду [1.10, с.202].

Приведенный выше пример свидетельствует о преобразовании нескольких предложений в одно – с подчинительным типом синтаксической связи. В этом случае объединяющим словом является союз *что*, в связи с чем русское предложение становится сложноподчиненным с придаточным дополнительным.

You came over the Fort Wayne, I presume. You saw the worst section [1.9, с.319]. – Вы, насколько я понимаю, прибыли через форт Уэйн и, следовательно, видели худшую часть города [1.10, с.278].

А в этом примере два самостоятельных предложения преобразованы в одно простое, но осложненное предложение. Во-первых, оно осложнено однородными сказуемыми, так как их объединяет одно подлежащее *Вы*, тогда как в английском варианте это подлежащее повторялось в каждом предложении. Во-вторых, в предложение добавлено вводное слово *следовательно*, что придает оттенок придаточного следствия, если бы это было сложноподчиненное предложение.

По последнему рассматриваемому виду грамматических трансформаций мы сделаем следующий вывод. При объединении предложений в одно прослеживается тенденция замены простых предложений сложными и наоборот. Такие изменения происходят уже внутри объединенного предложения. Поэтому имеет смысл говорить о том, что в большинстве случаев прием объединения сопровождается синтаксическими заменами в предложениях.

Список литературы

1. 1.T - Dreiser Th. Titan. Moscow: Foreign Languages Publishing House, 1962.-604 p.
2. Dreiser T. The Titan. – New-York, 1914. – 406 с.
3. Курелла В.Н., Озёрская Т.А. Титан. – М.: 2000. – 308 с.

IRSTI 17.82.93

TRANSMISSION OF GERMAN CUSTOMS IN SECONDARY SCHOOL TEXTBOOKS

D. Yusupova

Teacher of the Foreign Language Department
Kokand State Pedagogical Institute named after Mukimi, Kokand, Uzbekistan
ydilnoza90@gmail.com

Abstract. *The following article is about the teaching of tradition in the German language textbooks of secondary schools, in which there are opinions about the need to pay enough attention to nationality, values, as well as topics specific to traditions in educational complexes.*

Keywords: *didactics, Schülerbuch, Arbeitsbuch, Lehrerhandbuch, SD, Glossar, e-mail, <http://gutenberg.spiegel.de>.*

Андатпа. *Ұсынылган мақала орта мектептердің неміс тіліндегі оқулықтарындағы дәстүрді оқыту туралы, онда ұлтына, құндылықтарға, сондай-ақ білім беру кешендеріндегі дәстүрлерге тән тақырыптарға жеткілікті көңіл бөлу қажеттілігі туралы пікірлер бар.*

Түйін сөздер: *дидактика, Шюлербуш, Арбейцбух, Лерерхандбух, СД, глоссарий, электрондық пошта, <http://gutenberg.spiegel.de>*

Аннотация: *Статья посвящена преподаванию традиций в учебниках немецкого языка средних школ, в которых есть мнения о необходимости уделять достаточно внимания национальности, ценностям, а также темам, специфичным для традиций в образовательных комплексах.*

Ключевые слова: *дидактика, учебник для учащихся, трудовая книжка, справочник для учителей, SD, глоссарий, электронная почта, <http://gutenberg.spiegel.de>*

It is known that the issue of which textbooks should be used in the teaching and learning of foreign languages is a problem for relevant ministries and experts. Textbook writing, in turn, imposes some responsibility on mature specialists based on science programs. At this point, we must admit that there are textbooks for different levels of knowledge published in Germany. In order to decide which training sets are suitable for purchase in German-speaking countries, we need to have their evaluation criteria. According to the theory of G. Neuner, educational complexes were researched in connection with scientific disciplines such as sociology, general didactics, theory of general education and school pedagogy, linguistics, literature, text theory.

We found it permissible to consider the process of analyzing textbooks based on the criteria of the German Methodist scientist G. Neuner.

It is known that in recent years, in the research conducted on the basis of didactic criteria, attention has been paid to the activities of the students in the lesson process and the educational process. That's why Methodist scientists put education at the center of the lesson and paid attention only to its activities. For example, the teacher's pedagogical skills, level of knowledge, etc.

The textbook should specify the level of knowledge it is aimed at (A1, A2, B1, B2, S1), target groups, as well as the requirements for working with the textbook. In addition, there should be instructions or tasks for independent learning. (Neuner, Gerhard, 1979)

It is known that the traditional grammar does not meet all these requirements, because the terms are not defined clearly enough and it cannot clearly distinguish the levels of description. In addition to learning grammar, it is important to master the content and use of vocabulary.

We all know that texts play a key role in learning the Shet language. For example, the texts in the textbooks should be authentic (real, original, original copy), because through authentic texts, language learners have the opportunity to learn the culture, customs, and lifestyles of the country where the language is being studied. German Methodist scholar the criteria proposed by S. Ballweg (S. Ballweg, 2013) are noteworthy for their ease of application. According to the criteria of S. Ballweg, didactic and linguistic aspects of the textbook should be considered separately. S. Ballweg divides the criteria into six groups, and we can see that each of them is further divided into personal criteria.

In the early 1960s, scientific research aimed at achieving more effective results in the teaching of Sheth languages was carried out and aimed at directing it to stable theoretical foundations. Certain requirements have been imposed on the educational complexes created according to these researches. For example, the German Methodist scientist B. Hufeisen emphasizes that the term "educational complex" means educational complexes that have the following parts: Study book (Sschülerbush), workbook (Arbeitsbush), study book or methodical book. manual (Lehrerhandbush), SD, Glossar, additional study materials (Zusatzlesestoff), online recommendations (Onlineangebote) and more. In addition, the topics should be suitable for the age and interests of the students, the texts should be authentic and artistic texts, the content of the chapters given in the educational complex should be compatible with each other in terms of content, grammar and also interactive methods should be used. application, existing language skills (reading, listening comprehension, speaking and written expressions) are used equally, methodical instructions are taken into account, interactive methods are used, exercises and tasks are used by students although errors are made by the teacher, focusing on the development of oral speech, there should be such teaching techniques that language learners should learn independently, and information media should be used instead etc. was recognized as a textbook of the demand level.

Below we present the "Deutssh mit Spaß" (1) , 2, 3, 4 grades) and the educational sets "Wo ist Paula", "Die Deutsshprofis" published by the German publishing house Klett, recommended for use from the 2023 school year, we will try to analyze. 2nd grade of "Deutssh mit Spaß" (1,2,3,4) educational complexes we can see that traditions are given as a separate subject in the 4th grade curriculum. (Dadahodjayeva MS, 2020)

The 2nd grade curriculum "Deutssh mit Spaß" has 14 chapters (Lektion) and its 9th topic is called "Die Feiertage" (Holidays). "Mein Geburtstag" (My Birthday), "Einladung zum Geburtstag"

(Invitation to a Birthday), "Der Frauentag" (Women's Day), reflecting both Uzbek and German traditions or holidays. "Weihnachten" (Christmas) themes are included.

It seems that the themes "Mein Geburtstag" (My Birthday), "Einladung zum Geburtstag" (Invitation to a Birthday) are a tradition or celebration that is common to both cultures. Therefore, representatives of both cultures celebrate birthdays and present gifts to the birthday person or women.

Elementary and second graders will learn about Der Frauentag (Women's Day) first, that March 8 is a women's day, that it takes place in the spring, and how to give a gift to your mother. exercises and assignments aimed at reading, writing, listening comprehension and speaking about mumlinity are given.

On the theme of "Weihnachten" (Christmas), students will have an understanding of the symbols of "Weihnachten", what kind of holiday it is, and perform various exercises and tasks.

In the foreign language textbooks of the general education schools that were used until that time, there were various topics related to the customs and national values of the two countries. Through this, students would have the opportunity to deeply understand not only foreign culture, but also their own culture.

The insufficient level of topics specific to nationality, values, and traditions in educational complexes is a controversial issue that should be seriously considered.

References

1. Neuner, Gerhard; Hunfeld, Hans. Methoden des fremdsprachlichen Deutschunterrichts. – Langenscheidt: Munich, 1979.
2. S. Ballweg u.a. Wie lernt man die Fremdsprache Deutsch? - Klett: München, 2013. - 148 p.
3. www.lehrwerke.de Application date 12.12.2023.
4. www.lehrwerke.de Application date 12.12.2023.
5. Dadahodjayeva M.S. und andere Deutsch mit Spass 4. – Tashkent, 2020. –
6. Dadahodjayeva M.S. und andere Deutsch mit Spass 2. – Tashkent, 2020. –

IRSTI 16.21.49

THE STUDY OF PARMEOLOGICAL WORLD PICTURE

M.B. Yusupova,

Fergana State University, Fergana, Uzbekistan

mumtozayusupova222@gmail.com

Abstract. *The study of the proverb and sayings through linguocultural approach is efficient today. The linguocultural approach to the parmeological units helps reveal the peculiar features of the definite culture. Being the product of the folk, the parmeological units as proverbs and saying illustrate the life, traditions, history of the nation, the mind and the world outlook of people, thus, giving the impetus to forming the parmeological world picture.*

Keywords: *signs, language, parameological units, proverbs, communication, culture, linguoculturalology.*

Аннотация. *Изучение пословиц и поговорок посредством лингвокультурологического подхода сегодня является эффективным методом. Лингвокультурологический подход к пармеологическим единицам помогает выявить особенности конкретной культуры. Являясь продуктом народа, пармеологические единицы как пословицы и поговорки иллюстрируют жизнь, традиции, историю народа, сознание и мировоззрение народа, тем самым давая толчок к формированию пармеологической картины мира.*

Ключевые слова: *знаки, язык, пармеологические единицы, пословицы, общение, культура, лингвокультурология.*

***Аңдатпа.** Мақал-мәтелдерді лингвомәдениеттану тәсілі арқылы зерделеу бүгінгі таңда тиімді әдіс болып табылады. Пармеологиялық бірліктерге лингвомәдени көзқарас белгілі бір мәдениеттің белгілерін анықтауға көмектеседі. Халық туындысы болғандықтан, мақал-мәтелдер сияқты пармеологиялық бірліктер халықтың тұрмыс-тіршілігін, салт-дәстүрін, тарихын, сана-сезімі мен дүниетанымын суреттейді, сол арқылы дүниенің пармеологиялық бейнесін қалыптастыруға серпін береді.*

***Түйін сөздер:** белгілер, тіл, пармеологиялық бірліктер, мақал-мәтелдер, қарым-қатынас, мәдениет, лингвомәдениеттану.*

In the process of intercultural communication, misunderstandings may arise between different nationalities. In the dialogue between two nations, the national identity of these nations can cause difficulties in understanding each other. There are general and special signs in the language of any nation. Common signs cannot be an obstacle to understand them in the communication of representatives of different nationalities. But special signs lead to various problems in understanding the essence of conversation in the process of intercultural communication. Special features include traditions, customs, way of life, non-verbal actions, national view of the world, and distinguishing aspects of nations that reflect national culture. Euphemisms express the uniqueness of the nation and are included among the private signs.

According to O. G. Prokhvachyova, the language is the national character, the national features of the people [2]. Language is directly related to the definition of the nation. Any language reflects the perception and conceptualization of the world. Conceptualization of existence in the language is in some cases universal, that is, it is distinguished by its generality, or it is distinguished by its national specificity. Representatives of different languages describe the world differently, representatives of each language communicate through their own special world. Language and national culture are closely related. Language is the weapon of the nation, the basis of culture. Language and intercultural relations can be expressed in the form of whole and part relations. Language is defined as a component of culture, at the same time, language is a weapon of the nation. Language is part of culture, but culture is also part of language. Therefore, culture and language cannot be interpreted separately. Language and culture are interpreted in terms of different semiotic systems in linguoculturalology, a modern direction of linguistics. Culture refers to a person's worldview. According to K. Sinha, language is the entrance to any culture [7]. The concept of "culture" has been interpreted by various scientists and researchers. But if I.Yu. Markovina, E.V.Taylor interpret culture as a complex system that includes customs, traditions, national laws, and spiritual aspects, modern linguists reject this interpretation[5;8]. In the middle of the 20th century, Kryober and Kluckhon analyzed 164 interpretations of the concept of "culture". The comments collected by these researchers on the concept of "culture" go back to one general statement: "Culture consists of external and internal aspects and is expressed through symbols. The symbolic system represented by the concept of culture is manifested in individual national groups through human action. This, without a doubt, is an expression of the fact that culture is connected with cognitions and human consciousness and thinking, and the formation of national identity in human consciousness and thinking [4].

According to R.A. Khajokova and E.A. Khajokova, communication ensures communication between people [3]. Color of communication, hidden meaning, softening of thought is manifested through parameological units. Proverbs and proverbs contain the national characteristics of the people as units of parmeology. The meaning of proverbs and sayings is directly related to the processes of categorization and conceptualization in our perception of the surrounding world.

Based on Ya.A. Pavlishcheva's researches, the parmeological foundation of the language represents the national-cultural stereotypes of a certain people and the view of the world, and the view of the world, in turn, shows the uniqueness of the people's mentality [2]. According to M.A.Bradys, the world view of the language ensures the creation of the parmeological world view [1].

Of course, in modern linguistics, the concept of the world view is divided into several types, and it shows the characteristics of the language system, the definition of national consciousness, and other aspects of the language. Scientists who have conducted scientific research on this concept divide the landscape into such types as linguistic landscape, conceptual landscape, and national landscape. Based on the opinion of M.A. Bradys, we can also recommend studying one more type of world view, that is, parmeological world view. Parmeological world view is directly related to linguistic world view, national world view, and conceptual world view. Parmeology is an integral part of the language system. Semantic, structural, grammatical features of parmeological units are being thoroughly studied. As a parmeological system is formed in any language, it is directly connected with human perception, consciousness, and thinking and we can emphasize that it is inextricably linked with the conceptual image of an apple. Parmeological units, i.e. proverbs and sayings, are considered to be the creation of the people and express the connection of the nation with the world view. So, the parmeological worldview is closely related to other types of worldviews, and we can say that they are connected to each other like a chain. The landscape of the Parmeological world can show the thinking, way of thinking, spirituality, culture, traditions, customs, and holidays of the people of each nation. In the diachronic approach research of parmeological units, the history of the people and the stages of historical development are highlighted. Since proverbs and sayings are examples of folk creativity, they arise in different situations. the diachronic approach reveals precisely these features. Today, innovations are being created in the research of the parmeological system of the language through different approaches, methods and different directions of linguistics. While researching proverbs and sayings, we paid attention to aspects such as softening rough things, events, situations and transferring them figuratively. In this way, we tried to find answers to the questions of how euphemisms in proverbs and sayings are expressed, the figurative meaning they give, unpleasant things, how to soften situations.

References

1. Бредис М.А. Представления о денежных отношениях в пословицах (на материале русского, немецкого и английского языков). – М., 2017. – С. 24.
2. Павлицева Я.А. Фразеология как источник гендерных стереотипов (на материале английского языка). // Наукові праці. – Миколаїв, 2014. – Т. 221.
3. Хажокова Р.А., Хажокова Э.А. Сравнительно-сопоставительный анализ пословиц и поговорок, выражающих отношение к женщине в русской и французской лингвокультурах. – Тамбов, 2015. – № 11-5 (13). – С. 383.
4. Kroeber, A. L., & Kluckhohn, Culture: a critical review of concepts and definitions. *Papers. Peabody Museum of Archaeology & Ethnology.– Harvard University –1952, 47(1), viii, 223.*
5. Markovina, Irina Jur'jevna. „Vlijanije nacional'noj specifiky jazyka i kul'tury na proces mežkul'turnogo obščeniya.“ In *Rečevyje obščeniye: problemy i perspektivy.* – Moskva – 1983,. –P. 187-208.
6. Prochvačeva, Oksana Gennadijevna. „Obraz «privatnogo» prostranstva v jazykovej kartine mira (na materiale ruskoj i anglijskoj frazeologii).“ In *Jazykovaja ličnost': Kul'turnyje koncepty,* 41-8. Volgograd, Archangel'sk. -1996.
7. Sinha, C. Getting the measure of meaning. In Barbara Dancygier (Ed.) *The Cambridge Handbook of Cognitive Linguistics.* - Cambridge: Cambridge University Press. – 1983. -P. 493-497.
8. Tylor, E.B. *Researches into the Early History of Mankind and the Development of Civilization.* - Tylor, E.B., (1865). *Researches into the Early History of Mankind and the Development of Civilization.*Edinburgh: J. MurrayEdinburgh: J. Murray. -1865.

МРНТИ 17.82.90

ИССЛЕДОВАНИЯ ЛЕКСИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЫ ПОЭМЫ «СЧАСТЬЕ И ГОРЕ» А.И. СОФРОНОВА ПРИ ПЕРЕВОДЕ НА АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК

*С.Н. Данилова, В.В. Максимова

Северо-Восточный федеральный университет им. М.К. Аммосова, Якутск, РФ

[*mvera02@icloud.com](mailto:mvera02@icloud.com)

Аннотация. Данная статья посвящена исследованию и переводу якутской поэмы А.И. Софронова “Счастье и горе” (“Дьол икки сор икки”). В работе рассматриваются развитие переводческой деятельности якутских произведений на другие языки и процесс перевода поэмы на английский язык. Выбор данного произведения обусловлен его философской глубиной, нравственностью и духовностью. В рамках исследования проводится анализ специфики перевода якутских художественных средств, поиск эквивалентных выражений на английском и русском языках и изучение структуры произведения. Использовались методы анализа лексического уровня, включая сравнительный анализ синонимов и ассоциативные связи слов, также были адаптированы художественные приемы для передачи смысла поэмы на английский язык. Данное исследование имеет актуальность в контексте мирового признания произведения автора. Исследование показывает сложности сохранения лексической структуры якутского языка при переводе на другие языки, в связи с особенностью данного языка.

Ключевые слова: перевод, якутская литература, А.И. Софронов-Алампа, лексическая структура, английский язык.

Аңдатпа. Бұл мақала А.И.Софроновтың Якут поэмасын зерттеуге және аударуға арналған “бақыт пен қайғы” (“диол икки сор икки”). Жұмыста якут шығармаларының басқа тілдерге аударма қызметін дамыту және поэманы ағылшын тіліне аудару процесі қарастырылады. Бұл шығарманы таңдау оның философиялық тереңдігіне, адамгершілігі мен руханиятына байланысты. Зерттеу аясында якут көркем құралдарының аударма ерекшеліктеріне талдау жасалады, ағылшын және орыс тілдеріндегі баламалы өрнектерді іздейді және шығарманың құрылымын зерттейді. Лексикалық деңгейді талдау әдістері, соның ішінде синонимдерді салыстырмалы талдау және сөздердің ассоциативті байланыстары қолданылды, өлеңнің мағынасын ағылшын тіліне жеткізу үшін көркемдік әдістер де бейімделді. Бұл зерттеу автордың шығармасын әлемдік тану контекстінде өзектілікке ие. Зерттеу якут тілінің лексикалық құрылымын басқа тілдерге аудару кезінде, осы тілдің ерекшелігіне байланысты сақтаудың қиындықтарын көрсетеді.

Түйін сөздер: аударма, якут әдебиеті, А.И.Софронов-Алампа, лексикалық құрылым, ағылшын тілі.

Abstract. This article is devoted to the study and translation of the Yakut poem by A.I. Sofronov “Happiness and Sorrow” (“Diol ikki sor ikki”). The paper examines the development of translation activities of Yakut works into other languages and the process of translating the poem into English. The choice of this work is due to its philosophical depth, morality and spirituality. The research analyzes the specifics of the translation of Yakut artistic means, searches for equivalent expressions in English and Russian, and studies the structure of the work. Methods of lexical level analysis were used, including comparative analysis of synonyms and associative connections of words, artistic techniques were also adapted to convey the meaning of the poem into English. This research is relevant in the context of the worldwide recognition of the author's work. The study shows the difficulties of preserving the lexical structure of the Yakut language when translated into other languages, due to the peculiarity of this language.

Keywords: translation, Yakut literature, A.I. Sofronov- Alampa, lexical structure, English language.

Введение.

Якутская литература отличается богатым нравственно-философским содержанием. В становление и формирование якутской литературы внес большой вклад известный общественно-культурный деятель, прозаик, поэт и драматург А.И. Софронов-Алампа, который, по мнению Г.П. Башарина, представляет «украшение и гордость народа» [3, с. 55].

Вопрос счастья и несчастья — общая нить, проходящая через многие произведения А.И. Софронова. Основные идеи этих произведений таковы: счастья не бывает без несчастья (дьол икки сор икки аргыстаһа сылдыаллар), не бывает худа без добра, плача без смеха (куһаҕан даҕаны үчүгэйэ суох, ытыыр даҕаны күлүүтэ суох буолбат).

Целью данной статьи является перевод поэмы А.И. Софронова-Алампа «Счастье и горе» («Дьол икки, сор икки») на английский язык и исследование передачи культурного и лексического языкового контекста. Задачами являются: исследование специфики перевода якутских художественных средств, поиск идентичных по смыслу выражений в английском языке, изучение особенности лексической структуры «Счастье и Горе» А.И. Софронова при переводе на английский язык.

Произведение А.И. Софронова «Счастье и горе» подходит к анализу лексической структуры текста как совокупности ключевых слов в пределах тематических групп художественного текста в рамках его пространственной и временной организации. Исследованию подвергаются текстовые фрагменты прямой и внутренней речи персонажа, фрагменты, представляющие физические и духовные образы.

Материалы и методы исследования.

В данном произведении сочетаются два противоположных образа счастья и горя, которые объединены в одно целое и отражают контраст, схожий с произведениями зарубежных писателей начала XX века, таких как М.Твен, Э. Золя, А. Франс, Г. Манн, Г. Уэллс. Один из первых профессиональных якутских переводчиков, Григорий Семенович Тарский, специализировался на переводах художественной прозы, то Семен Титович Руфов, народный писатель Якутии и переводчик, предпочитает переводить поэзию. Он переводил средневековые немецкие шванки, лирику вагантов, стихи Бернса, Беранже, Гейне, а также сонеты Шекспира и поэму Ш. Руставели "Витязь в тигровой шкуре", над которой работал 16 лет. Его перевод этой поэмы был выполнен с большой творческой смелостью и высоким уровнем мастерства.

Обсуждения.

Понятие «лексическая структура текста» (ЛСТ) появилось в лингвистике относительно недавно. Растущий объем исследований по этой теме показывает, что эта концепция активно развивается в рамках функциональной лексикологии. Проблема изучения лексической структуры текстов стала одной из наиболее актуальных проблем современного языкознания.

У каждого народа своя уникальная культурная и языковая специфика, которая формирует его собственную картину мира. Изучение языка позволяет понять не только его структуру и особенности, но и открыть для себя глубокие связи между человеком и окружающим миром. Каждое этническое сообщество выражает свое видение мира через свою художественную литературу, отражая свои ценности, традиции и мировоззрение.

Говоря о переводах на якутский язык произведений зарубежных авторов, необходимо учесть, что восприятие мировой литературы в основном носит опосредствованный характер, так как якутские переводчики пользуются в своей работе русским языком как языком-посредником. Фактов «прямого» перевода до сих пор мало.

По данным отдела краеведения Национальной библиотеки, первое место по количеству переведенных в Якутии произведений иностранных писателей занимает французская литература. Затем следуют английская, китайская, американская, немецкая, монгольская, корейская, вьетнамская, турецкая, польская, индийская литературы. На якутском языке представлены также отдельные переводы произведений венгерских, датских, чилийских, канадских, чешских, словацких, арабских писателей.

Результаты.

В работе использовались следующие методы анализа лексического уровня: сравнительный анализ синонимов, ассоциативные связи слов. «Floating in the air, Flying under the sky» использовали смежную (парную рифмовку), стихотворный размер: хорей: Floa-ting in the air, Flying un-der the sky, аллитерацию: (Full of an ocean love, Filled with success, Provided with a full purse, Surrounded by divine darkness, Provided with a long life, Endowed with mighty power).

А.И. Софронов использовал в своем произведении множество художественных средств, как метафора, например: «Уһуга суох дьол» (неограниченное (нескончаемое) счастье). Для перевода данного выражения применили существительное со значением “предел” с суффиксом –less, образующий отрицательное прилагательное: “boundless bliss”; «кэмэ суох кэскил» - *Limitless success* (безграничный успех). К выражению «быстыбат быйан» подобрали идентичное по значению устойчивое выражение “Full bowl”(полная чаша); «хараба туолбатах» – *bottomless pit* (устойчивое выражение «бездонная яма»). «Омнуота суох олох» - *life without obstacles* (жизнь без преград. Автор поэмы использовал прием гиперболы, чтобы подчеркнуть смысл об изобилии: «Ойуур тыа саҕа охтубат уруйдаабыт – “bestowed with a large kin, akin to a bowl’s vast span” (наделил широкой родней с размером дремучей чащи ; Кэбиспитим от саҕа кэскили кэтирэппит)»- *Gave birth to offspring as huge as a haystack* (сотворил потомство размером стога сена. В произведении олицетворены действия абстрактных образов Счастья и Горе: *Салгын устун санньылыһан, халлаан аннынан халыһан, Дьол Сорү кытта аргыстаһан айаннаабыт* (По воздуху витая, под небом летая, Счастье и Горе, отправляясь в путь шептались) - *Floating in the air, flying under the sky, Happiness and Sorrow, setting off, whispered on their way*. В поэме присутствуют метафорические образы, которые вызывают трудности при переводе из-за своей сложной символики и глубокого смысла: “көмүскэ уута күөл уутун курдук күлтэс гына түстэ”, где “көмүскэ уута” означает слёзы, а выражение «күлтэс гына түстэ» звукоподражающая фраза.

Заключение.

Следовательно, устанавливается трудность полного сохранения лексической структуры якутского языка при его переводе на другие языки с учетом специфики якутского языка. Однако перевод якутской поэмы "Счастье и горе" А.И. Софронова является необходимым из-за обширного нравственно-философского содержания, поскольку через языковые карты мира можно понять философию Софронова. Данное исследование имеет актуальность в связи с мировым признанием произведений Софронова. В процессе данного исследования и перевода текста на английский язык были адаптированы 8 фразеологизмов и 20 художественных приемов с аналогичным значением на английский язык.

Список литературы

1. Аликова С.В., Баранова Е.В., Шибкова О.С. Фразеологизмы в парадигме междисциплинарного подхода // Филологические науки. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота, 2016. № 6-2 (60). - С. 36-38.
2. Башарин Г.П. Анемподист Иванович Софронов (жизнь и творчество). Якутск: Книжное изд-во, 1969. 64 с.
3. Большой англо-русский фразеологический словарь. 4-е изд., перераб. и доп. М.: "Русский язык", 1984. 944 С.
4. Бурцев А.А. Введение в историю якутской литературы. Якутск. Сахаполиграфиздат, 2004. 208 с.
5. Кожевникова, Т.Ф. О направлениях исследования лексической структуры художественного текста в функциональной лексикологии / Т.Ф. Кожевникова // Вестник Северного (Арктического) федерального университета. Серия : Гуманитарные и социальные науки. – Архангельск, 2011. – С. 66 – 69.
6. Чурилина Л.Н. Лексическая структура художественного текста (коммуникативный и антропоцентрический аспекты): учеб. пособие. Магнитогорск, 2000. С. 34
7. Oxford Dictionary of Current English [Text] / Edited by C. Soans, fourth edition. Oxford: Oxford University Press, 2006. 1081 С.

**ОРХАН ПАМУКТИҢ «МЕНИҢ АТЫМ- ҚЫРМЫЗЫ» (BENİM ADİM KIRMIZI)
ТУЫНДЫСЫНЫҢ АУДАРЫЛУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

Хусаинова А.К.

Докторант

Ә.Бөкейхан университеті

uanai@mail.ru

***Аңдатпа.** Бұл ғылыми мақалада түрік әдебиетінің басқа тілдерге аударудағы ерекшеліктері айқындалып берілген. Зерттеу мақалада түрік әдебиеті басқа тілге аудару барысындағы кететін олқылықтар мәселесі талқыланады. Мақалада түріктің көрнекті жазушысы Орхан Памуктің «Benim Adım Kırmızı (Менің атым-қырмызы)» туындысы қарастырылып, көркем шығармадан үзінді мысалдар арқылы баламасы жоқ реалий сөздер талданады. Зерттеуде «аударма», «еркін аударма» ұғымдарының зерттеушілер тарапынан берген анықтамасы мен түрлеріне тоқталып, реалий сөздерді аударудағы кемшіліктер сөз болады. Зерттеу мақаласының өзектілігі түрік қаламгерлері туындыларын басқа тілге аудару мәселесінің қазіргі таңда қазақ, орыс және түрік зерттеушілері тарапынан жеткілікті түрде қамтылмауында және ғылыми мақаланың практикалық маңыздылығы аударма теориясы бойынша сабақтарда қолдануға болатынында жатыр.*

***Түйін сөздер:** аударма, реалий сөздер, түрік тілі, еркін аударма*

***Аннотация.** В данной научной статье описаны особенности турецкой литературы в переводе на другие языки. В исследовательской статье рассматриваются пробелы в переводе турецкой литературы на другой язык. В статье рассматривается произведение выдающегося турецкого писателя Орхана Памука «Benim Adım Kırmızı» («Меня зовут красный»), а также анализируются реальные слова, не имеющие эквивалента, на примерах из произведения. В исследовании основное внимание уделяется определениям и видам понятий «перевод» и «свободный перевод», данным исследователями, а также обсуждаются недостатки перевода реальных слов. Актуальность исследовательской статьи заключается в том, что проблема перевода произведений турецких писателей на другие языки недостаточно освещена казахстанскими, российскими и турецкими исследователями. Практическая значимость работы заключается в том, что она может быть использована на занятиях по теории перевода.*

***Ключевые слова:** перевод, реальные слова, турецкий язык, свободный перевод.*

***Abstract.** This scientific article describes the features of Turkish literature translated into other languages. The research article examines the gaps in the translation of Turkish literature into another language. The article examines the work of the outstanding Turkish writer Orhan Pamuk “Benim Adım Kırmızı” (“My name is red”), and also analyzes real words that do not have an equivalent, using examples from the work. The study focuses on the definitions and types of the concepts of “translation” and “free translation” given by researchers, and also discusses the shortcomings of translating real words. The relevance of the research article lies in the fact that the problem of translating the works of Turkish writers into other languages has not been sufficiently covered by Kazakh, Russian and Turkish researchers. The practical significance of the work lies in the fact that it can be used in classes on translation theory.*

***Keywords:** translation, real words, Turkish language, free translation.*

Kіріспе.

Кез келген халықтың тарихы мен мәдениетін, табиғи ерекшеліктері мен өмір сүру салтын, тұрмыс- тіршілігі, географиялық ауқымын қамтитын көркем туындырлы басқа халық аударма арқылы танысып, сол елдің өзіндік менталитетін танып біледі.

Түрік тілінің қыпшақ тармағынан шыққан қазақ түрік тілі мен түрік тілінің оғыз тармағынан шыққан түрік тілі бүгінде түрік тілінің ұлы ағашының екі маңызды тармағы болып табылады. Ресми тіл ретінде де қолданылатын түрік тілінің осы екі ұлы диалектілері арқылы мыңдаған шығармалар жазылды, көптеген құнды пікірлер айтылып, зерттеу жұмыстары жүргізілді. Әсіресе, Қазақстан тәуелсіздік алғаннан кейін зерттеуші ғалымдар тарапынан Түркиядағы қазақ-түрік және түрік әдебиетіне үлкен қызығушылық танытып, жалпы түркі әлеміндегі сөз өнеріне қатысы бар қаламгерлердің назарын аударылды.

Зерттеу материалдары мен әдістері.

Мазмұны мен авторлығы жағынан талдаған аудармалар түрік әдебиетіне, тіл жағынан қазақ әдебиетіне жатады. Мақалада тарихи-салыстырмалы және аналитикалық талдау мен көркем аударманың эквиваленттілігін құрылымдық-функционалдық талдау әдістері пайдаланылды.

Талқылау мен бақылаулар.

Мәдениеті ортақ түркі халықтарының арасындағы байланысты нығайтудың, олардың іргелі туыстық, мәдени тұтастығын қамтамасыз етудің басты жолдарының бірі – бір-бірімен жақындасу, осы тілдерге қатысты шығармаларды аудару. Негізінен Кеңес өкіметі кезінде түркі халықтарының тілінде жазылған, тек орыс тіліне аударылған шығармалармен танысып, орыс тілі арқылы тілімізге аудардық. Әйтпесе, аударма өнерінің тарихы шығыс халықтарына ортақ аңыз-ертегілерді, дастандарды жырлау дәстүрінен бастау алатыны белгілі. Қазақ тілінің әдеби сөздігінде : «Аударма- бір тілден екінші тілге тәржімаланған шығарма», - деп жазылған [1]. Тіл білімінің білгірі, академик Өмірзақ Айтбаев кең тынысты аударманың мағыналық ауқымына тоқталып: «Бір тілден екінші тілге аударылмайтын нәрсе жоқ: көркем шығарма, публицистика, өлең, ғылымның сан саласынан ғылыми-көпшілікке арналған кітаптар, іс-қағаздары, дипломатикалық құжаттар, мемлекет қайраткерлерінің сөйлеген сөздері мен материалдары, шешендік сөздер мен тіл білмейтін жандардың өзара әңгіме-сұхбаты, т.б. толып жатқан дүниелер аударылып жатады», - деген пайымды пікір білдіреді [2]

Ал зерттеуші ғалымдар Д. Рақымбекова мен Р. Абисалықова аударманы үшке бөліп көрсетеді. Нақтылап айтқанда, еркін аударма жасау түпнұсқаның тілін жетік білмеуден немесе түпнұсқаның ұғынықты болуынан бұрын, өзіне тиімділігін, оңтайлығын көбірек көздеуден туындаған. Аудармашылар сөзбе-сөз аударма түпнұсқаның тілін толық түсінген аудармашыларда кездесетіндігін, ал балама аударманы екі тілді бірдей білумен қатар, түпнұсқаның түпкі ойын толыққанды түсінетіндер ғана іске асыратынын қадап айтады. Шын мәнінде, аудармашының тілді қаншалықты меңгергенінде емес, қай әдісті тиімді таңдауында жатса керек.

Кемеңгер жазушы, аудармашы Мұхтар Әуезов «Көркем аударманың кейбір теориялық мәселелері» атты мақаласында аударманың үш түрін атап өтеді. Жазушы-ғалымның атап көрсетуі бойынша:

- «Бірінші, сөзбе-сөздік – әріпқойлыққа негізделген аударма.
- Екінші, еркін аударма – аудармашының өзіншелеп әңгімелеп отырғанына ұқсас аударма.
- Үшіншісі, шығарманың мазмұнын да, формасын да толығырақ беретін – балама аударма» [3]- деп, дәстүрлі аударма түрлерінің әдістерін айқындап берген болатын.

Сонымен қатар, зерттеуші ғалым өз мақаласында аударылатын шығарманың ұлттық формаларының сақталуына ерекше мән береді.

Осы орайда ескерте кетсек, қазіргі түрік тілінде «аударма» сөзіне қатысты екі түрлі мағынада үш синонимдес сөз қатар жұмсалады.

Олардың түрік тілі сөздігіндегі анықтамасы төмендегідей:

«1. «aktarmak (актармак) – bir lehçeyi başka bir lehçeye uyarlamak».

2. «çevirmek, tercüme etmek (чеви́рмек, тержүме етмек) – bir dilden başka bir dile çeviri уармак» [2]. Яғни, біріншісі «актармак» – туыс тілдер немесе бір тілдің диалектілері арасында аударма жасау, қотару. Аударма сөзінің орнына жұмсалатын «чеви́рмек» пен «тержүме етмек» – басқа тілдерден (бөгде) аударма жасау. Бұл «аударма» сөзінің қолданылу аясына байланысты айтылған Ө. Айтбаевтың: «Аударма бір тілден екінші тілге, туыс емес тілдерден, туыс тілдерден, жүйесі бөлек тілдерден жасала береді» деген пікірімен өзектес келіп, қазақ тілінде жалпы туыс тілдер арасында да «аударма» сөзінің жұмсалатынының айғағы болғандай [2].

Басқа халықтардың әдеби үлгілері сияқты, түрік әдебиетінің үлгілері басқа тілдерге аударылып, әлемде үлкен резонанс тудырды. Осындай шығармалардың бірі – қазіргі түрік әдебиетінің көрнекті өкілі Орхан Памуктың «Benim Adım Kırmızı» шығармасы. 1998 жылы жарық көрген бұл туынды әлемнің көптеген тіліне аударылып, өз оқырмандарына жол тартты.

Орхан Памуктың қазақ тіліне аударылғандағы «Менің атым- Қырмызы» деп аталатын туындысы алғаш рет Peak Platform баспасынан Үндінің оңтүстік-батысындағы каннада тілінде жарық көреді. Және де осы Каннада тілінен Орхан Памуктың шығармасы әлемнің 60 тіліне аударылады, атап айтқанда: ағылшын, француз, неміс, голланд, швед, норвег, дат, фин, орыс, украин, эстон, литва, латыш, венгр, поляк, чех, словак, румын, болгар, серб, албан, босниялық, словен, хорват, македон, Грек, итальян, испан, исланд, каталан, галисия, баск, португал (еуропалық), португал (бразилиялық), кастилия, корей, қытай, тайвань, жапон, тай, индонезиялық, вьетнам, ром, парсы, күрд (сорани), күрд (Курманджи), араб, иврит, армян, әзірбайжан, грузин, ұйғыр, малаялам, тамил, бенгал, хинди, урду, маратхи және моңғол тілдеріне тәржімаланып жарияланды.

Орхан Памуктың аталмыш шығармасы өзінің жанрлық ерекшелігіне сәйкес, тарихи-шытырман оқиғалы детективті туындылар қатарына жатады.

Ол жайлы: «Батыстың постмодернистік ағымының «шалығы тиген» жанр түрік қаламгерлері арасында жергілікті халыққа тән мәдени-әлеуметтік детальдар арқылы көркемделіп келді. Сондықтан, Орхан Памук туындысы түрік жұртшылығы үшін кезекті эксперимент санатында қабылданды деуге болады. Роман нақышкер Зафир Ефендінің жұмбақ өлімімен бастау алады. Ыстамбұлдың тар көшелерінде суреттелетін оқиға қылмыскерді анықтау әрекетіне ұласатын шым-шытырық хикаямен өрбиді», - деп жазылған болатын [4].

Шын мәнінде де роман оқиғасы Роман 1591 жылы Османлы Ыстамбұлында өтеді. Сарай суреткері Зарифтің өлі күйінде табылуы оқиға сюжетін шиеленістіре түседі. Бұған дейін Венецияда Османлы империясының елшісі болған және итальяндық кескіндемеден хабары бар Эниште кітаптың иллюстрацияларын ислам әлемі үшін әдеттен тыс еуропалық стильде жасауды жоспарлағаны оқырманды өнердің тылсым табиғатына жетелей, қызықтырады.

Бұл шығарманы Орхан Памук «өз еңбектерінің ішіндегі түрлі-түсті және оптимистік туынды» деп атаған болатын. Суреткердің бұл туындысында көздің жауын алатын парсы кілемі сияқты ортағасырлық детектив және шығыс дәстүрлері мен еуропалық постмодернизм формаларын қолдану арқылы өнердегі классикалық канондар мен даралық көріністері тоғысқан.

Бүкіл сюжет падишахтың ерекше тәртібі болып саналатын сол кездегі ортағасырлық ең жақсы суретшілер сурет салуға шақырылған кітаптың айналасында өрбиді. Кітаптың ерекшелігі - оны дәстүрлі (шығыс) және еуропалық сурет салу стильдерін қолдана отырып жасау жоспарланған болатын, бұл көптеген қарама-қайшылықтар мен қақтығыстарды тудырды. Еуропалық дәстүр тұлғаны, оның даралығын және суретшінің стилін бірінші орынға қойған қаламгер алдында Шығыс пен Батыстың арасалмағы тұрады. Ғасырлар бойы қалыптасқан шығыстық әлемді жасалған дүниені бір суретпен жоюға батылы барған қарапайым суретшінің тағдыры шығарманың оқиға өзегіне айналады. Қызықты тақырып,

автордың ерекше баяндау үлгісі, детектив желісі және көптеген шығыс дәстүрлері, мәдениеті мен өнері оқырман қиялын шарықтата түседі.

Романның тілі өте ауыр. Миниатюра және классикалық сурет өнерін егжей-тегжейлі сипаттайтын тараулар оқырман түсінігіне ерекше әсер етеді. Дегенмен де, бұл туындыдан әр оқырман өз керегін табады. Әсіресе Орхан Памук Шығыс пен Батыс тақырыбын өте «дәмді» тұздықты жеткізе біліп, екі мәдениетті, Шығыс пен Батыс Еуропалық мәдениетті салыстыруға тырысады. Бірақ, әсіресе, романда ең маңызды орын алатыны түс. Шығармадағы түрлі түсті түстердің ішіндегісі- Қызыл түс. Сол себепті де туынды «Менің атым қырмызы» деп аталады. Туындының әр жолы – сурет іспетті. Орыс тіліне аударылғанда «Имя мне красный» деп аударылған шығармада : «Цвет – это прикосновение глаза, музыка глухих, слово во тьме. Десятки тысяч лет я слушаю, как переговариваются духи, живущие в вещах и книгах (голоса их похожи на шум ветра), и поэтому могу сказать, что мое прикосновение подобно прикосновению ангела. У меня есть две ипостаси. Одна, тяжелая, – здесь, на бумаге; она обращена к вашим глазам. Другая, легкая, – парит в воздухе вместе с вашими взглядами. Я так счастлив, что я – Красный! Во мне пылает огонь, я могуч, я замечен – и знаю, что вам нечего мне противопоставить. Я не прячусь: изящество и слабость – не для меня, я весь – решимость и воля. Я заявляю о себе во весь голос» [5],- деген жолдарының өзінен автордың дүниетанымы мен өзіндік көзқарасы жатыр. «Если бы мы могли притронуться к нему пальцем, ощутили бы металл, похожий на железо или медь. Если бы взяли его в пригоршню, обожглись бы». Шығарманы оқып отырғанда қызыл түстің ерекше әсері мен күшін сезінгендей боласың. Әр беттің өзі қызылға боялғандай болып көрінеді. Көзінді жұмғанның өзінде қызыл түстің қорқынышын сезесің. Сиқырлы Шығыстың түсініксіз, қорқынышты, жұмбақ, бірақ тылсым тартымдылығын сезінесің.

Енді осы «Benim Adım Kırmızı» шығармасының аударылу мәселесіне келетін болсақ, әр халықтың төл мәдениеті мен менталитетінен хабар беретін реалий сөздердің аударылуындағы олқылықтарды байқауға болады. Қазіргі таңда оқырман қауым аударылған шығарманың мазмұнындағы жалпыадамзаттық идеяны ғана емес, сонымен бірге ұлттық ерекшелікті де қабылдауға дайын болғандықтан, көркем аударманың танымдық маңызы да арта түседі. Осыған байланысты аудармада жалпыадамзаттық идея мен ұлттық ерекшеліктің арақатынасы мәселесі, сондай-ақ аударманың сәйкестігін бағалау критерийі қатар тұрады. Ұлттық ерекшелік – көркем құралдар ретінде түсіндірілетін көркем шығарманың басты сипаты болғанымен, көбінше ұлттықмәдени, тарихи колоритті көрсету ұлттық бояуға ие реалиилердің еншісіне тиесілі. Реалиилер – басқа тілдерде сәйкес бірлігі жоқ, сол тілдің тұрмысында ғана кездесетін және сол тілге ғана тән ерекше сөздер мен тіркестердің жиынтығы. «Реалия» сөзі латын тілінен (realis, - e) енген, оның сөзбе-сөз аудармасы «заттық» дегенді білдіреді екен.

Мысалы, туындыдағы «Uykulu düşlerimiz ve mutsuz hatıralarımız arasında bazen Allah'ın bize bir an dikkat kesildiğini hissederek de, Padişah'ın eline hevesle bir dilekçe tutuşturabilen birinin umuduyla O'ndan bir şey dileriz ya: Bana sevenlerle dolu mutlu bir ev vermesi için yalvardım Allah'ıma» [6] жолдары орыс тіліне аударылғанда «Я умолял Аллаха дать мне счастливый дом и любящую семью. Бывает, человек не страшнует еще с себя сонных грез, но память о его горестях к нему уже вернулась, и он вдруг чувствует, что Аллах может, хоть на миг, обратить на него свое благосклонное внимание, и человек этот начинает жарко молиться с той же надеждой, что и проситель, подающий челобитную султану» [7] түрінде толыққанды аударылса, келесі бір аудармада «вот и я молил Аллаха, чтобы Он даровал мне счастливый дом и любящую семью» - деп қысқартып қана берген [8].

Нәтижелер.

Демек екінші аудармада түрік тіліне тән сұлтан сөзі түсіп қалған және ислам мәдениетіне сай намаз оқитын адамның уақыты, себебі, сезімі, оны өтініш берушімен, Алланы сұлтанмен салыстыру туралы жалпы мәліметтер аударылмай кеткен.

Қарап отырғандай, Орхан Памук «Менің атым-қырмызы» шығармасын аударушылар кейіпкерлердің кейбір портреттік сипаттамалары мен олардың ойлары, пейзаждары,

сипатталған оқиғалардың себеп-салдарлық байланыстарын, адамдар арасындағы қарым-қатынастарды ескермеген, тағылымды әңгімелерін мүлде алып тастаған.

Қорытынды.

Қорытындылай келгенде, ұлт санасы мен мәдениетімен тығыз байланыстағы реалий сөздер, жалқы есімдер, мақал-мәтелдер мен тұрақты сөз тіркестері секілді тіл құбылыстарының және түрік мәдениеті мен діни дүниетанымын орыс тіліне аударуда аудармашысының түпнұсқа тілін білмеуі болып шығады.

Қолданылған әдебиеттер

1. Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. 1-том. / Құраст. Т.Жанұзақ, С.Омарбеков, Ә.Жүнісбек және т.б. - Алматы, 2011. - 752 б.
2. <https://anatili.kazgazeta.kz/news/39380>
3. Әуезов М. Көркем аударманың кейбір теориялық мәселелері. // Көркем аударманың мәселелері. Мақалалар жинағы. – Алматы: Қазақ көркем әдебиет баспасы, 1957.
4. <https://syrboyi.kz/adebiet/yrmyzy-zhne-alamger-35957/>
5. <https://www.livelib.ru/quote/45892418-imya-mne-krasnyj-orhan-pamuk>
6. Pamuk O . Benim Adım Kırmızı. URL: <https://www.pdfkitaparsivii.org/orhan-pamuk-benim-adim-kirmizi/>.
7. Памук О. Меня зовут красный / Пер. В. Б. Феоновой // Иностранная литература . 2001. № 9. URL: <https://magazines.gorky.media/inostran/2001/9/menya-zovut-krasnyj.html>.
8. Памук О. Имя мне — Красный / Пер. М. Шарова. 2011. URL: <https://www.litres.ru/orhan-pamuk-2/imya-mne-krasnyu/chitat-onlayn/> .

ҒТАХР 16.01.11

ТАҒАМ-СУСЫН АТАУЛАРЫНЫҢ АУДАРЫЛУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ (Ж.РОУЛИҢҢ «ХӘРРИ ПОТТЕР ЖӘНЕ ПӘЛСАПА ТАС» КӨРКЕМ ШЫҒАРМАСЫ НЕГІЗІНДЕ)

А.С. Бейбітова

Докторант

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

aidanabeibitovaa@gmail.com

Аңдатпа. Мақалада Ж. Роулиңнің «Хәрри Поттер және пәлсапа тас» көркем шығармасындағы гастрономиялық аспектісі тұрғысынан тағам-сусын атауларының қазақ тіліндегі аудармасы қарастырылды. Дәстүрлі ағылшын тағамдарын білдіретін белгілі бір ұлттық сипаттағы лексемалардың қолданылу жиілігі туралы, олардың қазақ тіліне аударылу ерекшеліктері туралы ақпарат берілді. Соңғы онжылдықта әлемнің гастрономиялық бейнесін көп қырлы зерттеу, лингвомәдени және аударма аспектілеріндегі гастрономиялық өнімдерді кешенді талдау үрдісі белсенді дамып келеді. Әртүрлі елдердің танымал әдебиеттерінде тамақтану әдеттері мен тамақтану дәстүрлері туралы сипаттамалардың айтарлықтай санының болуы бұл тақырыптың ұлттық мәдениетті көп қырлы құбылыс ретінде зерттеу контекстінде маңыздылығын көрсетеді және, атап айтқанда, кең ауқымды мүмкіндіктер береді. «Тағам» түсінігін жан-жақты зерттеу адамдардың белгілі бір тобына тән тағамдық дәстүрлерді мәдени-тарихи талдаумен ұштасады.

Түйін сөздер: көркем аударма, тағам-сусын атаулары, аударма әдісі, аударма ерекшелігі.

Аннотация. В статье рассматривается перевод названий блюд и напитков на казахский язык с позиции гастрономического аспекта литературного произведения Дж. Роулинг «Гарри Поттер и философский камень». Был проведен анализ перевода отдельных

национальных лексем, обозначающих традиционные английские блюда, и особенности их перевода на казахский язык. В последнее десятилетие активно развивается тенденция многопланового исследования мирового гастрономического имиджа, комплексного анализа гастрономической продукции в лингвокультурологическом и переводческом аспектах. Наличие значительного количества описаний пищевых привычек и пищевых традиций в популярной литературе разных стран показывает важность данной темы в контексте изучения национальной культуры как многогранного явления и, в частности, дает широкий спектр возможностей. Комплексное исследование понятия «еда» сочетается с культурно-историческим анализом пищевых традиций, характерных для определенной группы людей.

Ключевые слова: художественный перевод, названия блюд и напитков, методы перевода, особенности перевода.

Abstract: The article discusses the translation of the names of meals and drinks into the Kazakh language from the perspective of the gastronomic aspect of J. Rowling's literary work "Harry Potter and the Philosopher's Stone". It was provided on the frequency of use of individual national lexemes denoting traditional English meals, and the features of their translation into the Kazakh language. In the last decade, the trend of multifaceted research into the world gastronomic image and a comprehensive analysis of gastronomic products in the linguocultural and translation aspects has been actively developing. The presence of a significant number of descriptions of food habits and food traditions in the popular literature of different countries shows the importance of this topic in the context of the study of national culture as a multifaceted phenomenon and, in particular, provides a wide range of opportunities. A comprehensive study of the concept of "food" is combined with a cultural and historical analysis of food traditions characteristic of a certain group of people.

Keywords: literary translation, names of meals and drinks, translation methods, translation features.

Кіріспе.

Тілдік сананың ерекшеліктерін және оның әлемнің тілдік бейнесінде көрініс табуын зерттеу өзекті ғылыми мәселе және философтардың, психологтардың және лингвистердің зерттеу пәні болып табылады. Сөз тілдердің ортақтығын сезінуге де, ұлттық дүниетаныммен және поэтикамен байытылған өзіндік ерекшелігін сезінуге мүмкіндік береді.

Қазақ тіл біліміне тамақтану терминологиясын зерттеу ерекше орын алады. Бұл тұста А.Ш. Жылқыбаеваның еңбектерінде ас, тағам атаулары, тағамға байланысты салт-дәстүрлер жан-жақты зерттелгенін атап өту қажет. С.А. Арутюнов, Ф.Ш. Нуриева, Ж. Манкеева, Р.С.Нурмухаметова, М. Р. Саттарова сынды зерттеушілердің қосқан үлесі зор.

Ұлттық ерекшелік этникалық бірегейлікті білдіретін және адамның қоршаған ортаға қатынасын ашатын тағам, сусын атауларында айқын көрініс табады. Мәдениеттің бұл элементі ұлттың тілдік санасында ұлттық талғамдарымен, ерекшеліктерімен және алуан түрлілігімен бейнеленеді, себебі тамақтану адам болмысының ажырамас бөлігі, өзін-өзі және қоршаған ортаны түсіну жолында физикалық және психикалық күштің негізі болып табылады. Бізді қоршаған әлем, оның адамдар өміріндегі маңыздылығын асыра бағалау мүмкін емес. «Бұл жер – барлық жаратылыс үшін бал (яғни, тағам), барлық жаратылыс – бұл жер үшін бал», «Бүкіл әлем – азық», барлық ағзалар – олардың мазмұны болып табылатын қорек формасы [1, 273б.]. Сондықтан тағам атауларының негізінде көптеген эстетикалық ойлардың, теңеулердің, коннотациялардың, поэтикалық метафоралардың құрылуы орынды.

Тағам, оның құрамы, күнделікті, мерекелік, салт-дәстүрлік тағамдарды дайындау, тамақтану тәртібі, дастархан басындағы әдептілік – барлығы белгілі бір халықтың этникалық және әлеуметтік дүниетанымымен тығыз байланысты. Әртүрлі халыққа тән тамақ өнімдерінің жиынтықтарында, оларды өңдеу тәсілдерінде, тағам түрлері мен оларды дайындауда, тағамдық артықшылықтар дәстүрінде немесе керісінше, тағамдық шектеулер мен тыйымдарда, ұйымдастыру нысандарында, олармен байланысты әдеп-ғұрыптарда,

сондай-ақ материалдық және рухани мәдениеттің тағамға қатысты көптеген басқа аспектілерінде халықтың ұзақ бойы қалыптасқан этникалық және әлеуметтік тарихы көрініс табады [2, 170б.]. Тағам – материалдық мәдениеттің элементі; тағам-сусын атауларында дәстүрлі белгілер сақталады. Сонымен қатар, бұл когнитивтік топта кірме сөздер, модификацияға, вариацияға ұшыраған сөздер және неологизмдер көп. Тағам-сусынға байланысты құбылыстарды зерттеу үлкен тарихи және мәдени қызығушылық тудырады.

Кейбір тағам атаулары символдық мәнге ие болды, бұл, атап айтқанда, тұрғындардың фольклорлық ерекшеліктерінде байқалады.

Зерттеу материалдары мен әдістері.

Зерттеу материалы ретінде Ж. Роулиннің «Хэрри Поттер мен пәлсапа тас» көркем шығармасы алынды. Шығармада тағам-сусын атаулары іріктеліп алынды. Мәтінде оқырман егжей-тегжейлі гастрономия саласындағы түрлі тағам-сусын атауларын кездестіреді. Сиқырға қатысты шығарма болғандықтан, ойдан құрастырылған тағам атаулары да жоқ емес. Кейіпкерлерді сипаттауда, олардың әлеуметтік жағдайы туралы айтылғанда тағам атауларының маңызы зор. Хогвартс асханасында мектептегі оқушыларға таңғы ас, түскі ас және кешкі ас дайындалады. Сол себепті аталмыш көркем шығарма тілінің аударылу жайын қарастырғанда тағам-сусын атаулары лексикалық қабатын назардан тыс қалдыру мүмкін емес. Ағылшын және қазақ тіліндегі тағам атауларын қарастыруда іріктеу, салыстыру зерттеу әдістері қолданылды.

Талқылаулар

Түпнұсқа мәтіні	Аударма мәтіні
At half past eight, Mr. Dursley picked up his briefcase, pecked Mrs. Dursley on the cheek, and tried to kiss Dudley good-bye but missed, because Dudley was now having a tantrum and throwing his <i>cereal</i> at the walls [3, 1 б.].	Сағат сегіз жарым болғанда мистер Дурсли шабаданын қолына алып, миссис Дурслидің бетінен сүйді. Алдындағы тамағын жегісі келмей, <i>сүтке шыланған жүгері қауызын</i> жан-жағына шашып отырған Дадлидің бетінен сүймек болып еміне беріп еді, жете алмады [4, 12 б.].

Ағылшын тіліндегі бір ғана «*cereal*» лексикалық бірлігі қазақ тілінде «*сүтке шыланған жүгері қауызы*» тұтас лексикалық бірлікпен беріліп, түсіндіру мақсатында қосу тәсілі қолданылған. Осыған байланысты Л.С. Бархударов аудармаға қосудың қажеттілігін тудыратын себептердің бірі ретінде түпнұсқа тіліндегі сөз тіркестерінің семантикалық компоненттерінің айқындалмауын, сөйлем құрылымын синтаксистік қайта құру кезінде қосымша компоненттерді қосу керектігі, сондай-ақ түпнұсқа тіліндегі грамматикалық құралдармен берілген мағыналарды лексикалық құралдармен жеткізу қажеттілігін айтады [5, 173 б.]. Негізінен *cereal* сөзінің «Collins dictionary» сөздігіндегі мағынасы – any grain used for food, as wheat, oats, or rice (бидай, сұлы немесе күріш, т.б. сияқты тағамға қолданылатын кез келген қауыз), яғни сөзбе-сөз аудармасы «қауыз» [6]. Сөздікте берілген баламасын аудармада қолдана отырып, «Алдындағы тамағын жегісі келмей, *қауызын* жан-жағына шашып отырған Дадлидің бетінен сүймек болып еміне беріп еді, жете алмады» деп жеткізгенде оқырманға түсініксіз болар еді. *Сүтке шыланған жүгері* тіркесін қосудың себебі – бұл таңғы ас кезінде орын алған оқиға, ал таңғы асқа *сүтке шыланған жүгері* жеу ағылшын халқының әдетіне айналған.

Түпнұсқа мәтіні	Аударма мәтіні
Would you care for a lemon drop ? “A what?” “A lemon drop . They’re a kind of Muggle sweet I’m rather fond of.” “No, thank you,” said Professor McGonagall coldly, as though she didn’t think this was the moment for lemon drops [3, 7 б.].	Лимон кәмпит жеймісіз? Не? Қантқа салынған лимон кәмпит. Мағлдардың мен жақсы көретін тәттісі. Жоқ, рахмет, - деді профессор Макгонагал салқын ғана. Кәмпит жеп отыратын кез емес деп ойласа керек [4, 10 б.].

A lemon drop тіркесі қазақ тілінде үш түрлі аудармамен берілген:

a lemon drop – лимон кәмпит,

a lemon drop – қантқа салынған лимон кәмпит,

lemon drops – кәмпит.

Бірінші аударма сөзбе-сөз аударма. Екінші аудармасында *қантқа салынған* сынды лексикалық бірлік қосылған. Кейде түпнұсқа тілдегі құрылымда белгілі бір сөздің не элементтің айтылмай қалуы, көрінбей тұруы мүмкін. Ал аудармада сол элементті көрсетуге тура келетін жайттар болады. В.С. Слепович: «Бұл тәсіл аударма үдерісінде түпнұсқа тілінің лексикалық бірліктеріне компрессия тән болған жағдайда аса қажет» деп көрсетеді [7, 98]. Алайда бұл тұста қосу тәсілінің орынсыз қолданылғанын атап өту қажет. «Қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігінде» *кәмпит* (лат. confectum) – шағын кесек немесе плитка тәріздес тәтті кондитерлік өнім. Кәмпит – түрлі-түсті пішінді, дәмі әртүрлі, құрамында 60-75% қанты бар, жұмсақ та, қатты да болып келетін кондитерлік өнім. Қантқа салынған кәмпитті елестету қиын. Сол себепті лимон кәмпит деп қалдыру немесе лимон дәмі бар кәмпит деп аударған жөн. Үшінші аудармада бір лексикалық бірлік түсіріліп, тек *кәмпит* сөзі қалған. Түпнұсқа мазмұнына нұқсан келтірілмегендіктен, аударма үдерісінде түпнұсқадағы *лимон* сөзі алып тасталған.

Түпнұсқа мәтіні	Аударма мәтіні
I want you to look after the bacon [3, 12 б.].	Беконды табаға салып қойдым, сен қуыра бер [4, 28 б.].

Лексикалық трансформацияның негізгі түрі транслитерация әдісі қолданылған. Транслитерация (латын *litera* - әріп) тілдің жазбаша түріне қатысты: бір немесе басқа әліпбиде жазылған мәтін басқа жүйенің алфавитімен беріледі. Бұл жағдайда екі әліпбидің әріптерінің сәйкестігі ғана ескеріледі. «Қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігінің» қоғамдық тамақтандыру бөлімінде *бекон* (ағылш. *bacon*) — арнайы бордақыланған шошқа етінің жарты ұшасынан алынған өнім [8, 16 б.]. Тұздалған немесе ысталған болып екіге бөлінеді.

Түпнұсқа мәтіні	Аударма мәтіні
The Dursleys bought Dudley and Piers large chocolate ice creams at the entrance and then, because the smiling lady in the van had asked Harry what he wanted before they could hurry him away, they bought him a cheap lemon ice pop [3, 17 б.].	Дурслилер Дадли мен Пирске екі үлкен шоколад балмұздақ алып берді. [4, 34 б.] Сатушы әйел күлімсіреп, Хэрриден не қалайсың деп сұраған соң, амалсыз оған арзан лимон дәмі бар мұз сатып әперді [4, 35 б.].

Сөйлемнің бөлшектенуі – түпнұсқадағы сөйлемнің синтаксистік құрылымының АТ (аударма тілі) екі немесе анағұрлым предикативті құрылымдарына өзгеретін аударманың тәсілі. Бөлшектенудің трансформациясы ағылшын тіліндегі күрделі сөйлемнің АТ екі жай сөйлеміне айналған. *Chocolate ice creams* – *шоколад балмұздақ* – аударма үдерісінде транскрипция мен калькалаудың бір мезгілде қолданылуына мысал. Ал *lemon ice pop* сөз тіркесіндегі алғашқы бірлік қазақ тілінде нақтылау мақсатында қосу тәсілі арқылы үш лексикалық бірлікпен *лимон дәмі бар* деп берілген. *Ice pop* – *мұз* деп бір лексикалық бірлікпен аударылған. Аударма жеткілікті деңгейде емес. Себебі *мұз* сөзінің мағынасы – аяздың әсерінен қатып қалған су; судың қатты күйі (Аяздың әсерінен қатып қалған су; судың қатты күйі). Ал бұл тұста *ice pop* – a liquid/cream-based frozen dessert on a stick (таяқшадағы сұйық/кілегей негізіндегі мұздатылған десерт). Демек жай мұз емес.

Түпнұсқа мәтіні	Аударма мәтіні
Soon the hut was full of the sound and smell of sizzling sausage [3, 33 б.].	Көп уақыт өтпей, отқа қақталып пысылдаған дәмді шұжықтың иісі үйді алып кетті [4, 57 б.].

Тағам атауларын аударма тіліне жеткізу кезінде тікелей аударма көп кездеседі. *Sausage* сөзінің қазақ тіліндегі баламасы бар болуы себепті *шұжық* деп орынды аударылған. Синтаксистік ұқсастық сақталған.

Нәтижелер.

Ж. Роулиннің «Хэрри Поттер мен пәлсапа тас» көркем шығармасының ағылшын тіліндегі тағам атауларының қазақ тіліндегі аудармасына талдау жасалды. Ағылшын тіліндегі тағам атаулары қазақ халқының асханасында кездеспейтін жағдайда сөзбе-сөз аударма, қосу тәсілдері қолданылған.

Қорытынды.

Қандай да бір елдің тілдік ерекшелігін, ұлттық дүниетанымы мен саяси-мәдени өмірін, салт-дәстүрі мен әдет-ғұрпын, шаруашылығы мен тұрмыс-тіршілігін екінші бір елге танытуда аударманың атқарар қызметі зор. Ол екі елді өзара араластырып, жақындастырып, қарым-қатынасқа түсіріп қана қоймай, олардың әдеби және мәдени құндылықтарынан сыр шертеді. Бұл жөнінде В.С. Виноградов: «Перевод ... служил и служит целям общения и обмена духовными ценностями между народами» [9, 5б.], – деп, аударманың халықтардың рухани құндылықтарымен өзара алмасуына ықпал ететінін айтады. Алайда аударманың барлығы бірдей ұлттық ерекшеліктерді, дүниетанымды толық ашып, сипаттай алмайтыны белгілі. Мысалы қазақ халқы ежелден мал шаруашылығымен айналысқандықтан, негізгі рационда ет және сүт өнімдері көп болса, шығармада ағылшын тілінде бұл өнімдер атауының салыстырмалы түрде аз кездеседі. Сонымен қатар балаларға арналған көркем әдебиет болуына байланысты шоколад, кәмпит, бәліш сияқты тәттілердің жиі кездесуі қазақ тілді оқырманның мәтінді қабылдауында, прагматикада айымашылықтар бар екеніне дәлел. Бұл мәселе этнографиялық ұғым-түсініктерді мол қамтитын әдеби шығармаларды аударуда ұшырасады. Солардың бірі – тағам атаулары. Ж. Роулиннің «Хэрри Поттер мен пәлсапа тас» көркем шығармасында берілген ағылшын тіліндегі тағам атаулары қазақ тіліне әртүрлі аударма тәсілдері арқылы жеткізіліп, лексикалық, семантикалық, синтаксистік тұрғыда түпнұсқамен бара-бар болуға қол жеткізілген.

Қолданылған әдебиеттер

1. Традиционная пища как выражение национального самосознания. Российская академия наук, Институт Этнологии и Антропологии им. М. Маклая. – М.: Наука, 2001. – 335 с.
2. Жылқыбаева, А.Ш. Түркі тілдеріндегі тағам атауларының символдық мәні. «Хабаршы». Филология сериясы, №4. Алматы, 2007.- № 4. -Б. 170-172.
3. Роулин Ж.К. – Хэрри Поттер мен пәлсапа тас. – Алматы, Steppe&World, 2021. – 324 б.
4. Rowling, J. K. Harry Potter and the Philosopher's Stone / J. K. Rowling. – L. : Bloomsbury, 1997. – 196 p.
5. Бархударов Л.С. Язык и перевод. – М., «Международ. отношения». 1975. 240 с.
6. <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/cereal>
7. Слепович, В. С. Курс перевода = Translation course: (английский-русский): учеб. пособие для студ. вузов / В. С. Слепович. – 4-е изд., перераб. 2011.-320 с.
8. Қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігі: К54 Қоғамдық тамақтандыру. —Алматы: "Мектеп" баспасы, 2007. — 232 бет.
9. Виноградов В.С. Перевод: Общие и лексические вопросы // Виноградов В.С. – М.: Издательство КДУ, 2004. – 240 с.

МРНТИ 16.31.41

ТЕРМИНЫ БОЕВЫХ ИСКУССТВ И ОСОБЕННОСТИ ИХ ПЕРЕВОДА

*А.Н.Темиржан¹, С.Ж. Тажобаева²

магистрант¹, д.ф.н., профессор²

Евразийский национальный университет им. Л.В. Гумилева, Астана, Казахстан

*amih2609@mail.ru

Аннотация. В данной статье анализируют разнообразие терминов, таких как "боевые искусства" и "спортивные единоборства", их происхождение и эволюцию в контексте культурных изменений со временем. Их значимость меняется в контексте развития общества и появления новых стилей. Рассматривается исторический контекст использования термина "боевые искусства" с акцентом на его разнообразное толкование и распространение в различных культурных средах. Анализируются и сравниваются буквалистская и дискурсивная позиции по отношению к определению терминов в сфере боевых искусств. Изучается вопрос о разнообразии терминологии в различных боевых и спортивных традициях, что становится препятствием для обмена знаниями и общения между практикующими. Объясняется то, как эти сложности могут затруднить как научные исследования, так и практику боевых искусств.

Ключевые слова: боевые искусства, терминология, категоризация, культурный контекст.

Аңдатпа. Бұл мақалада "жекпе-жек өнері" және "спорттық жекпе-жек" сияқты терминдердің әртүрлілігі, олардың пайда болуы және уақыт өте келе мәдени өзгерістер контекстіндегі эволюциясы талданады. Олардың маңыздылығы қоғамның дамуы мен жаңа стильдердің пайда болуы аясында өзгереді. "Жекпе-жек өнері" терминін қолданудың Тарихи контексті оның әр түрлі түсіндірілуіне және әр түрлі мәдени ортада таралуына назар аударып қарастырылады. Жекпе-жек саласындағы терминдердің анықтамасына қатысты сөзбе-сөз және дискурсивті позициялар талданады және салыстырылады. Әр түрлі жауынгерлік және спорттық дәстүрлердегі терминологияның әртүрлілігі туралы мәселе зерттелуде, бұл тәжірибешілер арасында білім алмасуға және қарым-қатынасқа кедергі болады. Бұл қиындықтар ғылыми зерттеулерді де, Жекпе-жек өнерін де қиындатуы мүмкін екендігі түсіндіріледі.

Түйін сөздер: жекпе-жек өнері, терминология, категориялау, мәдени контекст.

Abstract: This article analyzes the variety of terms such as "martial arts" and "martial arts sports", their origin and evolution in the context of cultural changes over time. Their importance is changing in the context of the development of society and the emergence of new styles. The historical context of the use of the term "martial arts" is considered, with an emphasis on its diverse interpretation and dissemination in various cultural environments. The literalist and discursive positions in relation to the definition of terms in the field of martial arts are analyzed and compared. The issue of the diversity of terminology in various martial and sports traditions is being studied, which becomes an obstacle to the exchange of knowledge and communication between practitioners. It explains how these complexities can complicate both scientific research and the practice of martial arts.

Keywords: martial arts, terminology, categorization, cultural context.

Введение.

Осознавая чрезвычайно разнообразный спектр, практики боевых искусств, а также исследователи пытаются описать специфические характеристики, которые охватывают этот вид спорта во всем мире. Проблема здесь заключается в том, как соединить исторически, культурно и лингвистически различные терминологические понятия, чтобы создать определение боевых искусств. В этой статье представлены и обсуждаются различные модели определения терминов из боевых искусств.

Основные проблемы:

1.1 Границы отображения боевых искусств

Что касается определения боевых искусств, существуют две конкурирующие фундаментальные позиции (П. Боумен 2019, 1-2). Первая, буквалистская позиция, которая рассматривает боевые искусства в соответствии с определенными историческими и

феноменологическими критериями (например, практичность на поле боя). Вторая, дискурсивная позиция, которая следует более конструктивистскому подходу к определению боевых искусств в зависимости от субъективного восприятия участников.

Критика буквалистской позиции основана на том факте, что она классифицируется как слишком исключительная, поскольку не включает в себя виды деятельности, которые обычно расцениваются как боевые искусства, такие как дзюдо и айкидо. Буквалистское определение консервативно, так что может быть трудно включить новые дисциплины в спектр боевых искусств. Дискурсивная позиция, с другой стороны, подвергается критике как слишком релятивистская и либеральная, поскольку включает в себя как спортивные системы движений, так и медитативные, ориентированные на здоровье.

1.2 Типы человеческой экспрессивности в боевых искусствах

Рассмотрение типов человеческой экспрессивности в контексте боевых искусств представляет собой важный аспект изучения данного феномена. В дополнение к прямому сражению в его прямолинейной и серьезной форме, богатая культурная практика боевых искусств выходит за пределы воинственных действий, интегрируя их с другими формами человеческой экспрессии, такими как танец, музыка, и искусство. Этот многоаспектный характер боевых представлений продолжает существовать в настоящее время (К. Филипяк, 2001, стр. 80).

Г. Дигель (2003, стр. 650) аргументирует, что в древних культурах сражение, вероятно, воспринималось как неотъемлемая часть быта. Это объясняется тем, что члены культа истолковывали естественные явления, такие как смена дня и ночи, смена времен года и изменения погоды, как символические сражения между добрыми и злыми силами. Таким образом, борьба приобретала символическое значение, отражая конфликты, которые проявлялись в индивидуальном человеке, обществе и природе.

Как форма выразительного представления, осуществляемая при помощи физического тела, бой тесно взаимосвязан с искусством танца. Также, как и любой другой артефакт, не имеющий исключительно культового происхождения, но частично связанный с ним, оба элемента служат для социальной и трансцендентальной социализации, обладая собственной семиотикой. В ранних этапах истории культуры, различие между боем и танцем заключается в том, что бой представляет собой функциональный аспект ведения войны, в то время как танец, даже в ритуальном контексте, всегда остается развлечением. В определенных культурах, таких как Древняя Греция, танцу также придавалась военная функциональность, особенно с целью подготовки тела к боевым действиям с использованием танцевальной тренировки (Б. Ренш-Трилль, 2004, с. 22-23).

Также, многие боевые системы (этот термин применяется технически в данной статье для избежания употребления термина "боевые искусства") проявляют выраженное кинетическое сходство с традиционными местными танцами. Некоторые военные танцы и использование оружия гармонично сочетают бой и танец с элементами музыкального сопровождения, как, например, в случае танца с саблями Хачатуряна. И боевое искусство, и танец, исходно базируются на интуитивном и творческом движении, однако в процессе своего развития они приобретают формализованные структуры, в которые интегрируются символы, геометрия и ритмы, отражающие природные законы. Когда экспрессивное исполнение приобретает формальные черты, устанавливаются связи с другими видами искусства, которые в древности также выполняли явные культовые функции в форме ритуальных актов.

П. Лордж (2012, 3) в своей работе обращается к происхождению гибридных форм боевых искусств в рамках своего широко известного определения: "Боевые искусства определяются мной как разнообразные навыки или практики, выросшие как методы ведения боя. Следовательно, данное определение охватывает широкий спектр исполнительских, религиозных или оздоровительных мероприятий, которые, хотя уже не обладают прямым военным применением, явно вытекают из боевого контекста, возможно, исключая ссылки на эти методики, как например, в случае танца". Тем не менее, данная парадигма поднимает

несколько значимых трудностей. В частности, часто наши исторические знания о боевых системах ограничены настолько, что мы не в состоянии однозначно определить, был ли боевой аспект доминирующей причиной их создания. Это явление еще более выражено в случае современных побочных эффектов, отклонений и переосмыслений существующих боевых систем, которые могут реструктурировать, обогащать или, осознанно или неосознанно, искажать существующее боевое наследие в рамках так называемой "изобретенной традиции" (Э. Хобсбаум и Т. Рейнджер, 1992). Примерами подобных явлений могут служить тайцзи и капоэйра.

Более того, вопрос о том, доминирует ли боевой аспект в нынешней практике конкретной боевой системы, зависит от толкования, предоставленного практикующими, тренерами или основателями данной системы. Этот аспект весьма субъективен и подвластен взаимозаменяемости.

Следовательно, дискурсивная позиция оказывается недостаточной для четкой дифференциации, способной предоставить точное определение боевым искусствам.

Терминология и модели определения. Боевые единоборства, будучи частью богатого многообразия культурного наследия, представляют собой уникальное сочетание физических навыков, культурных традиций и философских убеждений. Однако, за этой разнообразной культурной палитрой скрывается одна неочевидная сложность - различие в терминологии, используемой в различных спортивных традициях. Это разнообразие терминов порождает проблемы в переводе и понимании, а также затрудняет общение и обмен знаниями между практикующими искусство боевых искусств.

Эти сложности в терминологии могут стать препятствием как для научных исследований, так и для практики боевых искусств. Научные работы и учебные материалы, переводимые с одного языка на другой, могут терять свою точность и полноту из-за различий в терминологии. Практикующие могут столкнуться с трудностями при обучении или обмене опытом с представителями других культур или традиций из-за разнообразия терминов и их интерпретаций.

Важно разработать единые стандарты терминологии, учитывающие различия между традиционными и современными боевыми системами, а также учитывающие культурные особенности и философские аспекты каждой системы.

Ниже в таблице предоставлены основные различия между боевыми искусствами и спортивными единоборствами (Таблица 1.)

Таблица 1

Характеристика	Боевые искусства	Спортивные единоборства
Цель	Часто включает в себя как физическую, так и духовную подготовку; развитие навыков самозащиты и боевых техник	Главная цель - соревновательные поединки и победа в них; акцент на спортивной эффективности и стратегии
Философия	Часто имеет философское основание или духовный аспект; чаще всего связан с культурными традициями	Ориентированы на физическую подготовку и достижение спортивных результатов; меньше внимания уделяется духовным аспектам
Практика	Может включать в себя различные формы тренировок, такие как постановка дыхания, растяжки, медитации т.д.	Обычно включает структурированные тренировки, направленные на развитие конкретных боевых навыков и физическую подготовку

Характеристика	Боевые искусства	Спортивные единоборства
Техники и приемы	Включает в себя широкий спектр боевых техник и приемов, включая атакующие и защитные действия	Обычно ограничивается техниками, разрешенными в рамках спортивных правил; более узкая специализация
Правила	Могут быть менее строгими или отсутствовать; акцент на реальном применении техник в боевых условиях	Строго определенные правила и ограничения, устанавливаемые для обеспечения безопасности и справедливости в соревнованиях
Применение	Включает в себя разнообразные ситуации, от самообороны до боевых действий на поле боя и в повседневной жизни	Основное применение - участие в спортивных соревнованиях; меньше фокуса на практическом применении в реальной жизни

Биполярность между буквалистской и дискурсивной позициями проявляется в широком разнообразии терминологий ("боевые искусства", "спортивные единоборства"), а также в категоризации стилей.

Наиболее часто используемый термин "боевые искусства" имеет свои корни в концепции "ars martialis" или "Искусства Марса" в средневековой Европе, где он был применен для обозначения фехтования примерно с 16 века (Цинарски и Скоурон, 2014, 52). С. Ветцлер (2015, 25) отмечает, что в данном контексте термин "искусство" не несет в себе художественного аспекта, а, скорее, описывает "умелое выполнение сложного действия". Таким образом, термин "боевое искусство" в большей степени соответствовал тому, что в современном понимании является просто техникой.

Возможно, впервые термин "боевые искусства" в контексте (азиатских) боевых систем был использован в книге Э. Харрисона "Боевой дух Японии и другие исследования" (1913). Однако только с 1974 года этот термин регулярно появляется в британских газетах (П. Боумен, 2019). С течением времени в дискурсе журнала "Black Belt" он стал популярным обобщенным термином, изначально относящимся к азиатским системам и затем включающим в себя и общемировые. Таким образом, технически термин "боевые искусства" как обозначающий понятие появился гораздо позже, чем сами боевые системы.

П. Боумен (2019, 27) комментирует противоречие в самом термине следующим образом: "Многие из нас, по большей части, забывают самое буквальное значение слова "боевое искусство", как только оно сочетается со словом "искусство"". В конечном счете, именно вышеупомянутое традиционное переплетение боя с танцем, драматургией и связанными с ними традициями как историческим наследием обусловило семантическую обширность универсального термина 'боевые искусства'. С одной стороны, это следствие того факта, что практически у каждой нации есть местные системы борьбы без оружия и с оружием в руках (например, народная борьба). С другой стороны, это взаимодействие также открыло двери для всевозможных культурных гибридов.

С. Баклер (2009, 1) заключает: "Термин "боевое искусство" — это гибкое понятие с широким спектром определений: оно может означать все, что человек пожелает". Эта линия рассуждений неоднократно подтверждалась тем фактом, что гибриды боевых систем последовательно отделяются и считают себя "боевыми искусствами", в основном в форме изменчивых спортивных направлений. Различные авторы пытались охватить и конкретизировать этот диапазон, создавая двух-, трех- или многополярные определения.

Термин 'спортивные единоборства' утвердился в англоязычном мире для обозначения систем спортивной борьбы, которые Цинарски и Скоурон (2014, 52) характеризуют

следующим образом: “Спортивный единоборство — это соревновательный контактный вид спорта, в котором два бойца сражаются друг с другом, чтобы набрать достаточное количество очков или достичь определенного состояния с целью объявить единственного победителя путем использования определенных правил прямого взаимодействия. Эти правила ведения боя и условия значительно отличаются от правил имитируемого контакта или боя, предназначенного для технических испытаний, практики или демонстрации в боевых искусствах.”

Вероятно, И. Хейзинга (1949, 89) утверждал бы, что системы ведения боя не определяются характером и серьезностью физических и психических травм, которые они могут нанести бойцам. Для него наиболее существенной характеристикой являются правила, поскольку они обеспечивают бою рамки игры. Это важно, потому что принцип успешной игры заключается в фундаментальном равенстве между игроками. Следуя этой логике, можно провести различие между боевыми системами и современной войной. “Борьба, как культурная функция, всегда предполагает наличие ограничивающих правил, и в любом случае она требует, в определенной степени, признания ее игрового качества. Мы можем говорить о войне как о культурной функции только до тех пор, пока она ведется в сфере, члены которой рассматривают друг друга как равных или антагонистов с равными правами; другими словами, ее культурная функция зависит от качества ее игры“ И. Хейзинга (1949, 90-91).

Вывод.

Как и многие другие культурные артефакты, боевые искусства представляют собой явление, подвластное постоянным изменениям, чье значение подвергается эволюции со временем. Эти изменения, с одной стороны, являются результатом естественного развития общества. В частности, боевые искусства постоянно модифицируются в контексте развития новых стилей и реактивного внимания к старым стилям.

Следовательно, боевые искусства предстают как многогранный феномен, охватывающий неизмеримый калейдоскоп мировых систем, стилей и институтов. Можно предположить, что общее количество боевых искусств в мире, по меньшей мере, равно количеству существующих современных игр и видов спорта.

Список литературы

1. Bowman, P. (2019). *Deconstructing Martial Arts*. Cardiff: Cardiff University Press
2. Filipiak, K. (2001). *Die chinesische Kampfkunst*. Spiegel und Element traditioneller chinesischer Kultur. Leipzig: Leipziger Universitätsverlag.
3. Digel, H. (2003). Sportregeln. In: P. Röthig & R. Prohl (Ed.): *Sportwissenschaftliches Lexikon*. Schorndorf
4. Ransch-Trill, B. (Hrsg., 2004). *Kult – Sport – Kunst – Symbol*. Tanz im kulturellen Gedächtnis. Schorndorf:
5. Lorge, P. (2012). *Chinese Martial Arts. From Antiquity to the Twenty-First Century*. New York: Cambridge University Press.
6. Hobsbawm, E. & Ranger, T. (1992). *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
7. Cynarski, W.J. & Skowron, J. (2014). An analysis of the conceptual language used for the general theory of martial arts – Japanese, Polish and English terminology. *Ido Movement for Culture. Journal of Martial Arts Anthropology*
8. Wetzler, S. (2015). *Martial Arts Studies as Kulturwissenschaft: A Possible Theoretical Framework*.
9. Harrison, E. (1913). *The fighting spirit of Japan and other studies*. New York: C. Scribner’s Sons.
10. Buckler, S., Castle, P. & Peters, D. M. (2009). *Defining the Martial Arts. A Proposed Inclusive Classification System*. *Journal of Sports Science and Medicine*, 1–9.
11. Huizinga, J. (1949). *Homo Ludens. A Study of the Play-Element in Culture*. London, Boston and Henley: Routledge & Kegan Paul.

THE TRANSMISSION OF THE PSYCHOLOGICAL STATE IN LITERARY TRANSLATION: THE RESULTS OF A SOCIOLOGICAL SURVEY (BASED ON THE WORK OF O. WILDE "THE PICTURE OF DORIAN GRAY")

A.Zh. Shadina

Master degree student

L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

shadina.anel@mail.ru

Abstract. *The article explores the problems of literary translation of the psychological states of characters from the work "The Picture of Dorian Gray" by Oscar Wilde into the Kazakh language. The authors analyze the difficulties faced by translators when transferring deep psychological aspects and cultural context of a text into another language. As a result of comparing the contexts of the original and the Kazakh version of the work, several deviations were noticed, most of which can be recognized as inaccuracies due to the intermediary language. The article presents the results of a social survey conducted among readers in order to identify their perception and understanding of the translated version of the work. The results of the study help to reveal the key difficulties in literary translation and offer recommendations for improving the quality of translation of foreign literary works into the Kazakh language.*

Keywords: *"The Picture of Dorian Gray", literary translation, social survey, psycholinguistics, national language, original language, intermediary language.*

Аңдатпа. *Мақалада Оскар Уайльдтың «Дориан Грей портреті» шығармасындағы кейіпкерлердің психологиялық күйін ұлттық тілге көркем аудару мәселелері қарастырылады. Түпнұсқа мәтіннің терең психологиялық аспектілері және мәдени мәнмәтінді басқа тілге беру кезіндегі қиындықтар талданады. Шығарманың түпнұсқасы мен ұлттық тілдегі аударма мәнмәтінін салыстыру нәтижесінде бірқатар ауытқу байқалды, олардың көп бөлігін дәнекер тілден кеткен қателіктер деп тануға болады. Мақалада оқырмандар арасында аударманы қабылдауын бақылау және шығарма аудармасының сапасын анықтау мақсатында жүргізілген әлеуметтік сауалнаманың нәтижелері талданады. Зерттеу нәтижелері көркем аудармадағы негізгі қиындықтарды анықтауға және шетелдік әдеби шығармаларды қазақ тіліне аудару сапасын жақсарту үшін ұсыныстар беруге көмектеседі.*

Түйін сөздер: *«Дориан Грей портреті» шығармасы, көркем аударма, әлеуметтік сауалнама, психолінгвистика, ұлттық тіл, түпнұсқа тіл, дәнекер тіл.*

Аннотация. *В статье исследуются проблемы художественного перевода психологических состояний персонажей произведения Оскара Уайльда "Портрет Дориана Грея" на казахский язык. Авторы анализируют трудности, с которыми сталкиваются переводчики при передаче глубинных психологических аспектов и культурного контекста текста на другой язык. В результате сравнения контекстов оригинала и казахской версии произведения было замечено несколько отклонений, большинство из которых можно признать неточностями из-за языка-посредника. В статье представлены результаты социального опроса, проведенного среди читателей с целью выявления их восприятия и понимания переведенной версии произведения. Результаты исследования помогают выявить ключевые трудности в художественном переводе и предложить рекомендации по повышению качества перевода иностранных литературных произведений на казахский язык.*

Ключевые слова: "Портрет Дориана Грея", художественный перевод, социологический опрос, психолингвистика, национальный язык, язык оригинала, язык-посредник.

Fiction is the fruit of the combination of psychology and linguistic art. One integral part of the literary world is psychology. Each character in any literary work has his own inner world, features, concerns and goals that is unique to him. The reader should be able to look into the world of the literary work through the eyes of each character in order to accurately understand the fiction. By looking through the prism of a character, the reader will be able to perceive the image of the character, feel his psychological state, mood, anticipate future actions and show understanding towards them. The reader should be able to look into the world of the work through the eyes of each character in order to accurately understand the literary work.

The path of a literary work to the world level lies through the successful translation of the work. In this context, the only condition for successful translation is that the translator gets acquainted with the original literary work and translates the feelings and experiences of the characters as if he was witnessing what they go through.

The purpose of the article is to determine the quality of the delivery of a foreign language of fiction into the national language, to compare the nature of the translation of a literary work and the linguistic-psychological state in it with conducting a sociological survey among domestic readers.

The work of the Irish writer Oscar Wilde "The Picture of Dorian Gray" and its versions translated into Kazakh and Russian were taken as the linguistic source of the research topic.

Oscar Wilde's "The Picture of Dorian Gray" is one of the best classic novels published in the XIX century. The work is not only the only novel written by the author, but also the most famous work Wilde has ever had in his career. At first, the work was criticized by the writer's contemporaries for its amorality. Despite causing a wave of negative reviews, the work gained incredible popularity. Currently, "The Picture of Dorian Gray" has reached a global level and has been translated into many languages of the world.

The main character of the novel, a handsome young man Dorian, is psychologically a character of two different types: in the early chapters of the work, he is a naive, life-hungry boy, and in the middle, he turns into a hypocritical, fickle person. In other words, a subtle aesthete and romantic by nature suddenly turns into a cruel criminal. The desire to preserve his extraordinary grace and youth leads to irreparable consequences.

The question that is touched upon in the novel remains relevant at the world level to this day: does the pursuit of eternal youth not lead to the loss of one's true face? To find the answer to this question, the reader must fully master the author's thoughts. Therefore, the requirement for a translator in the translation process is very high. The task of the translator is to convey Foreign Fiction in such a way that it retains its expressiveness in accordance with the original and awakens the reader's consciousness.

In our search, we conducted a sociological survey in order to determine and analyze the transmission of psychological mood in the work of Oscar Wilde "The Picture of Dorian Gray" into the Kazakh national language. The survey involved 42 women and 15 men aged 12-60 years, with a total of 57 respondents. Among them: 16 students, 9 undergraduates, 1 doctoral student, 24 workers, 7 others. The survey was conducted from January to March, 2024.

100% of the survey participants are citizens of the Republic of Kazakhstan (Astana - 17 people; Almaty - 12 people; Aktobe - 20 people; Atyrau - 1 person; Aktau - 1 person; Balkhash - 1 person; Khromtau - 2 people; Kyzylorda - 1 person; Taraz - 1 person; Shushie (may be Shortandy) - 1 person.

The degree of proficiency of respondents in English (Chart 1):

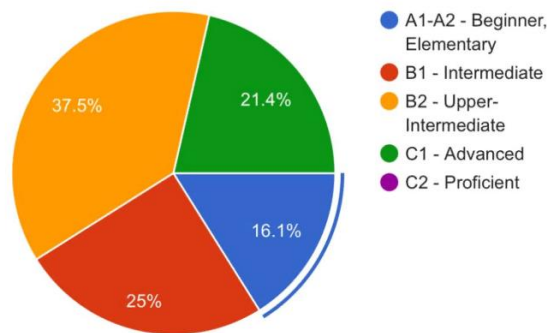

Chart 1 – degree of proficiency in English by respondents

As a result of monitoring the level of familiarity with the work of Oscar Wilde "The Picture of Dorian Gray" among the survey participants, the following indicator was determined:

- Have read the novel – 17 people (29.82%);
- Aware but have not read the novel – 20 people (35.08%);
- Watched the movie (Dorian Gray, 2009) – 11 people (19.29%);
- Completely unfamiliar – 9 people (15.78%).

In other words, about eight out of every ten people have heard from this work.

It was shown that the respondents read the work in different languages, for example:

- in Kazakh - 17.65%;
- in Russian - 52.94%;
- in English - 29.41%.

It was found that the majority of the survey participants (9 people) read the work in Russian. The minimum is read in Kazakh (3 people).

Based on a study conducted regarding the quality of translation of a literary work and the transfer of psychological mood, a number of deviations were observed in the original version of the work and the version translated into the national language. Therefore, the survey participants were asked the following questions:

1. Question #1. Do you agree with the given translation?

Original language: We were quite close, **almost touching** [1; 17].

Intermediary language: Он стоял так близко, что мы **почти столкнулись** [1; 17].

Translation to Kazakh: Оның жақын келгені сонша, тіпті біз **соқтығысып қалдық** [2; 6].

This question caused different thoughts among the respondents:

Chart 2 – respondents' opinion on Question #1

- Fully agree with the translation – 19 people;
- Those who partially agree with the translation – 15 people;
- Those who do not agree with the translation at all – 23 people.

As shown in the diagram, the opinion of the survey participants was divided into three, the most part belonged to those who did not agree with the translation. Among those who did not agree with the translation, 5 respondents offered their own translation options:

- Оның жақын тұрғаны сонша, тіпті біз соқтығысуға әрең қалдық;
- Оның жақын келгені сонша, соқтығыса қала жаздадық;
- Оның жақын келгені сонша, тіпті біздің соқтығысып қалуымызға аз қалды;
- Оның жақын келгені сонша, біз қозғала алмастай жақын тұрдық;
- Оның жақын келгені сонша, біз соқтығысып қала жаздадық.

Among the recommendations given, there is a number of similar answers. We recognize that the proposed comments were able to convey the author's thoughts in the original better than in the translation of the work. A proxemic element in context is the distance between two characters. In the original language, the proximity of the distance is characterized by the fact that there is little left to touch each other, while in the translation we observe the absence of the distance, that the action is completed, that is, the translation turned out to be unsuccessful. We would suggest the following translation option, taking into account the opinion of the respondents: «*Біздің арамыздың жақын болғаны сонша, тіпті біз бір-бірімізге тиіп кете жаздадық*». According to the Lugat Kazakh-English Dictionary, the verb "тию" corresponds to the original verb *to touch* and more correctly describes the action than the verb "соқтығысу" – to collide [3]. In this translation, the proxemic element is fully preserved and conveyed in accordance with the original.

2. Question #2. Do you agree with the given translation?

Original language: The sunlight slipped over **the polished leaves** [1; 12].

Intermediary language: Солнечные зайчики скользили по его блестящим, словно лакированным листьям [1; 12].

Translation to Kazakh: Күн сәулесі суға малынып жылтырап тұрған жапырақтардың үстінде ойнақ салады [2; 4].

The opinion of the survey participants about this context was as follows:

Chart 3 - respondents' opinion on Question # 2

- Fully agree with the translation – 25 people;
- Partially agree with the translation – 23 people;
- Do not agree with the translation at all – 9 people.

One respondent suggested his version of the translation: “*Күн сәулесі жылтыр жапырақтар үстінен лып сүзіп өтті*”. In our opinion, this translation successfully conveys the original content.

The context in the original “slipped over the polished leaves” is translated into the national language as “суға малынып жылтырап тұрған жапырақтардың үстінде ойнақ салады” – “drenched in water and playfully draped over shimmering leaves”. The adjective “Polished”, according to the Oxford dictionary, means “shiny as a result of polishing” [4], a derivative from the verb “to polish” - “to make something smooth and shiny by rubbing it” [5], in other words, related to the wiped, shiny, mirror-clean surface. The Russian translation «лакированный» - "varnished" is

a synonym for the original adjective polished-отполированный. The phrase «суға малыну» - "soaking in water", in our opinion, does not correspond to the original, because the original does not mention the presence of water in the description of this landscape. The reader may imagine a completely different view before his eyes. Our recommended translation:

«Күн сәулесі **айнадай таза** жапырақтардың бетінде жалт-жұлт ойнақ салады». We believe that this translation uses literary techniques such as analogy, figurative word, which has a positive effect on the delivery of an artistic image.

3. Question #3. Do you agree with the given translation?

Original language: I believe some picture of mine had made a great success at the time, at least had been chattered about in the penny newspapers, which is **the nineteenth-century** standard of immortality [1; 17].

Intermediary language: Кажется, в ту пору какая-то из моих картин имела большой успех, -- во всяком случае, о ней болтали в грошовых газетах, а **в наше время** это патент на бессмертие [1; 17].

Translation: Ұмытпасам, сол кезде менің бір картинама елге танымал болып жүрген кез-тін, әйтеуір бір арзанқол газеттерде ол туралы үздіксіз жазылғаны есімде, ал **қазіргі заманда** бұлай болды дегенше, тарихта атың қалды дей берсең де болады [2; 6].

Opinion of the survey participants:

Chart 4 – respondents' opinion on Question #3

- Fully agree with the translation – 27 people;
- Partially agree with the translation – 15 people;
- Do not agree with the translation at all – 15 people.

Most of the respondents expressed their agreement with the translation. In this context, the XIX century (nineteen-century) element of chronemics is translated as «в наше время» - "in our time"; «қазіргі заманда» - "in modern times". This is explained by the release of the work in the XIX century. Such a change will not negatively affect the content of the original, although it would be more effective to use the phrase "in the XIX century". Because the reader may misinterpret the information and have a misconception in his mind. Since the nature of different centuries is not permanent, everyone knows that the nineteenth century standard is the publication of newspapers, and the twenty-first century standard is the internet and artificial intelligence. This is a sign that the translator is wrong. In our opinion, the correct translation should be as follows: «Ұмытпасам, сол кезде менің бір суретім елге танымал болып жүрген кез-тін, әйтеуір бір арзанқол газеттерде ол туралы үздіксіз жазылғаны есімде, ал бұл – **XIX ғасырда** атың өшпес із қалдырудың бірден-бір шарты». In this version, the character of the XIX century is clearly presented.

4. Question #4. Do you agree with the given translation?

Түпнұсқа: And when a woman finds that out about her husband, she either becomes dreadfully dowdy, or wears **very smart bonnets** that some other woman's husband has to pay for [1; 94].

Дәнекер тіл: А когда женщина почувствует, что ее муж равнодушен к ней, она начинает одеваться слишком кричаще и безвкусно или у нее появляются **очень нарядные шляпки**, за которые платит чужой муж [1; 94].

Аударма: Ал егер әйел оз күйеуін қызықтырмайтынын сезіп қалса болды, не бәленің бәрін үстіне жапсыруға көшеді, тіпті **күлкілі шляпаларының** да саны көбейеді, бұған ақыны өзге біреулердің күйеулері де төлеуі ғажап емес [2; 85].

Let's consider the opinion of the respondents:

Chart 5 – respondents' opinion on Question #4

- Fully agree with the translation – 23 people;
- Partially agree with the translation – 16 people;
- Do not agree with the translation at all – 18 people.

From the given diagram, we note that among the survey participants, the number of those who agree with the translation exceeds the number of those who disagree. However, in our opinion, the translation does not reveal the psychological state in the original. According to the Oxford Dictionary, bonnet is “a hat tied with strings under the chin, worn by babies and, especially in the past, by women” [6], that is, a headdress pattern that is characteristic only of women and young children. In the original *very smart bonnets* stutteringly shows that the shape and silhouette of the hat are extremely unusual. Sarcasm and contempt can be noticed here. The version of “күлкілі шляпалар” - "funny hats" is translated using the modulation method, however, as the sarcastic element is captured, it does not affect the reader as much as in the original. In keeping with this mentioned element, we offer a translation version that affects the reader in accordance with the original: “Ал егер әйел оз күйеуін қызықтырмайтынын сезіп қалса болды, не бәленің бәрін үстіне жапсыруға көшеді, тіпті **сықизан боннеттерінің** (иек асты жіппен байланатын, пішіні ерекше әйелдер бас киімі) де саны көбейеді, бұған ақыны өзге біреулердің күйеуі төлеуі де ғажап емес.” The psychological image in this translation version is conveyed to the reader's perception without distortion.

5. Question #5. Do you agree with the given translation?

Original: «To cure the soul by means of the senses, and the senses by means of the soul!» How the words rang in his ears! His soul, certainly, was sick to death. Was it true that the **senses** could cure it? Innocent blood had been spilt [1; 407].

Intermediary language: «Лечите душу ощущениями, а ощущения пусть лечит душа». Как настойчиво звучали эти слова в ушах Дориана. Да, душа его больна смертельно. Но вправду ли **ощущения** могут исцелить ее? Ведь он пролил невинную кровь [1; 407].

Translation: «Жаныңызды сезім емдесін, ал сезіміңіздің жайын жан тапсын». Осы сөздер санасында қайталана берді. Иә, ол хәл үстінде. Бұл жолы да **сезім деген сайқал** оны емдей алар ма екен? Ол жазықсыз қан төкті [2; 150].

Respondents' answer:

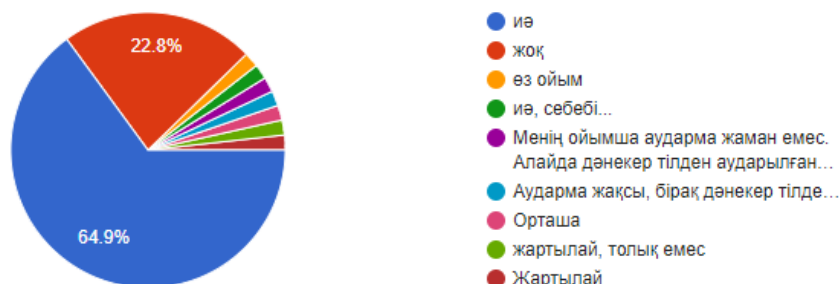
Chart 6 - respondents' opinion on Question #5

- Fully agree with the translation – 31 people;
- Those who partially agree with the translation – 18 people;
- Those who do not agree with the translation at all – 8 people.

More than half of the survey participants accepted the translation as completely correct. One respondent supplemented his opinion and recognized the incorrect transmission of the word “senses” in the Kazakh language with the phrase “сезім деген сайқал”. In this passage, however, the emphasis was on psychological influence, and the translator made a translation through the modulation method, that is, developing a thought for this part. Since “feeling” is an abstract concept, it is desirable to be given an additional description. The sense in the context is a deceptive, painful feeling that torments the character’s soul. The word “сайқал” is in the dictionary of the Kazakh literary language – «алдамшы, әзәзіл, жалған, сиқыр» - "deceit, malice, falsehood, magic" [7]. In our opinion, the translation was successful.

6. Question #6. «Were you satisfied with the translation of the work" portrait of Dorian Gray"»

The answer of the survey participants:

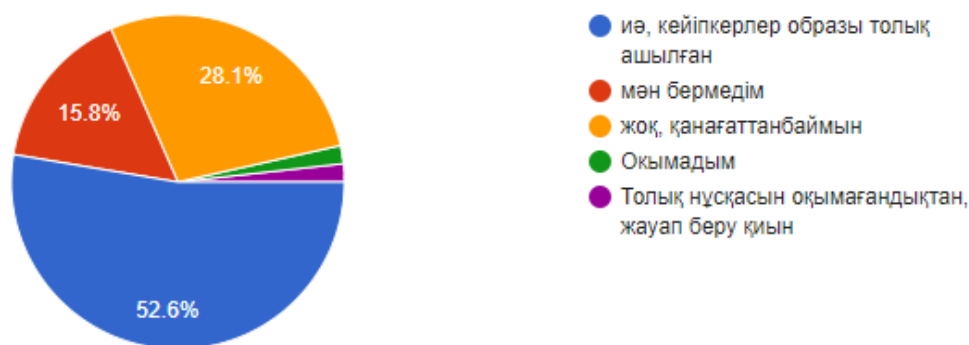

The survey participants answered this question in different ways. If we look at the chart, the largest part – 37 respondents (about 65%) recognized that the translation of the work was successful and shared their satisfaction with the translation. 13 respondents (22.8%) expressed disagreement with the translation of the work. 3 respondents recognized the translation as semi-successful. The following comments also occurred (the punctuation of the respondent is preserved):

- «Менің ойымша аударма жаман емес. Алайда дәнекер тілден аударылғандықтан қателіктер де бар.» - “I think the translation is not bad. However, there are also mistakes due to the translation from the intermediary language».
- «Аударма жақсы, бірақ дәнекер тілден аударылғандығы сезіледі.» - “The translation is good, but it is felt that it is translated from an intermediary language».
- «Иә, себебі... аударма бастысы шығармадағы жалпы ойды жеткізіп тұр» - “Yes, because... the main thing is that the translation conveys the general idea of the work”.

The survey participants associated the questions that arose regarding the accuracy of translation with the fact that the translation was carried out using a connective language. We agree with this opinion.

7. Question #7. Are you satisfied with the transfer of the psychology of the work “The Picture of Dorian Gray” to the Kazakh national language? Respondents answer as follows:

While more than half of the survey participants (30 people) agreed with the opinion that "the image of the character is fully revealed", 1/3 expressed dissatisfaction with the delivery of the psychological element in the work to the Kazakh language. In addition, there were answers: “It is difficult to answer because I am not fully familiar with the translation of the work”, “I did not pay attention”, “I did not read”. We recognize that the main reason for the divergence of respondents' opinions is the lack of the same level of proficiency in a foreign language. This was especially noticeable when analyzing the received translation suggestions. The majority of the survey participants compared the translation into the national language with respect to the Russian language, and the work on comparison with the original language did not go at such a pace.

In short, the path of a literary work to the world level directly depends on the success of the translation of the work. This is evidenced by a sociological survey conducted in order to identify and analyze the transmission of psychological mood in a foreign literary work to the national language. As a result of considering the nature of the translation of the classic novel “The Picture of Dorian Gray” and the linguistic and psychological state in it in comparison with the original, it was found that the translation of the work into the national language cannot be classified as a completely successful translation. The large number of discrepancies in translation is explained by the fact that it was carried out through an intermediary language (Russian). However, the positive aspects of the Kazakh version of the translation from the point of view of emotionality were also noted for the reader. It turned out that the translation of O. Wilde's work “The Picture of Dorian Gray” into the Kazakh national language is quite adequate to obtain the intended emotional impact on the reader.

References

1. «Портрет Дориана Грея» на английском языке с переводом [URL: <https://linguabooster.com/ru/en/books/picture-of-dorian-gray-19#page-3>]
2. «Дориан Грейдің портреті» қазақша: [URL: <https://ru.bookmate.com/reader/r35EiA09?resource=book>]
3. Лұғат – қазақ тілінің сөздіктер кешені [URL: <https://lugat.kz/index.php?p=voc&vocid=0&word=тию>]
4. Oxford dictionary [URL: https://www.oed.com/dictionary/polish_v?tab=factsheet#29482301]
5. Oxford dictionary [URL: https://www.oed.com/dictionary/polish_v?tab=factsheet#29482301]
6. Oxford dictionary [URL: https://www.oed.com/dictionary/bonnet_n?tab=meaning_and_use#16736129]
7. Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. 12-том / Құраст. А.Үдербаев, О.Нақысбеков, Ж.Қоңыратбаева және т.б. – Алматы, 2011. – 752 б. [URL: <https://sozdikqor.kz/search?q=%D1%81%D0%B0%D0%B9%D2%9B%D0%B0%D0%BB#page-1>]

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА МЕМУАРНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

А. Ахметбек

Магистрант

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева

akhmetbek01@gmail.com

***Аннотация.** В статье рассматривается тема особенностей и проблемы перевода мемуарной литературы, указываются факторы, способствующие решению данной проблемы. Автор подчеркивает важность отличий мемуарной литературы от других жанров и особенности данного жанра для повышения качества перевода мемуарной литературы.*

***Ключевые слова:** мемуарная литература, стилистика, трансформация, географическая реалья*

***Аңдатпа.** Бұл мақалада мемуарлық әдебиет аудармасы барысында кездесетін ерекшеліктермен мәселелер қарастырылып, оны шешуге ықпал ететін факторлар көрсетілген. Жазбаша әдебиеттің сапасын жақсарту үшін мемуарлық әдебиеттің басқа жанрлардан айырмашылығы мен ерекшеліктеріне назар аударудың маңыздылығы аталып өтілген.*

***Түйін сөздер:** мемуарлық әдебиет, стилистика, трансформация, географиялық шындық*

***Abstract.** The current article considers the issues and peculiarities of memoir literature translation and identifies the ways to solve them. Paying attention to the peculiarities of the memoir literature is emphasized as the main factor in order to improve the quality of written literature translation.*

***Keywords:** memoir literature, stylistics, transformation, geographical reality*

Перевод мемуарной литературы становится все более популярным в настоящее время, что может быть обусловлено растущим интересом к данному жанру литературы.

Перевод мемуарных произведений является одним из самых сложных задач в переводческой практике, поскольку мемуарная литература носит в себе стилистические особенности таких литературных жанров как художественная литература, историческая проза, автобиографическая повесть и т.д. и это непосредственно влияет на качество перевода.

В данном исследовании была проанализирована мемуарная повесть Карен Бликсен “Из Африки”, в которой датская писательница вспоминает свою историю пребывания в экзотической колониальной Африке [1]. В статье рассматриваются успешные переводческие трансформации и неточности, использованные переводчиком для передачи стилистических и лексических особенностей мемуарного произведения.

Мемуарная литература, мемуары (от фр. *mémoires* — воспоминания) записки современников, повествующие о событиях, в которых автор принимал участие или которые известны ему от очевидцев, и о людях, с которыми автор был знаком. Важная особенность мемуаров заключается в претензии на достоверность воссоздаваемого прошлого и, соответственно, на документальный характер текста, хотя в действительности не все мемуары являются правдивыми и точными [2].

Несмотря на то, что мемуарная литература имеет свое научное определение, возникает множество споров касающихся различия мемуарного жанра от художественной либо документальной прозы. Здесь же стоит дифференцировать, что в мемуарном

произведении перед читателем возникает лишь портрет мемуариста, его личный взгляд на произошедшее, а в художественном романе читатель наблюдает множество характеров в их столкновениях, конфликтах или взаимовыручке, что более сложно и интересно. Между тем стоит отметить, что мемуарные тексты могут носить в себе те же стилистические средства художественной выразительности, что и в других жанрах литературы.

Согласно Я.И. Рецкеру, в обязанность переводчика входит осуществление перевода текста оригинала используя средства языка перевода сохраняя его стилистические и экспрессивные особенности [3]. Особенности мемуарного жанра проявляются через отражение личного отношения автора к событиям, связанным с ним непосредственно или косвенно. Это влияет на выбор языковых приемов, применяемых в мемуарах, где могут использоваться различные стилистические приемы, связанные с изображением процесса воспоминания.

По квалификации и способности сгруппировать жанр, мемуары можно разделить на:

1. Собственно воспоминания.
2. Литературная запись.
3. Запись воспоминаний - магнитофонная; - письменная.
4. «Новая проза», или художественные мемуары
5. Интервью. [4]

Произведение «Из Африки» входит в жанр собственных воспоминаний, из этого факта нужно отметить контраст данного жанра мемуаров от других:

1. Временная и пространственная локализация
2. Передача индивидуальной картины мира
3. Использование специфичной терминологии.

В данном произведении стилистическим средством, используемым для выражения экспрессивной функции являются применения разных тропов, одним из них была метафора, что характеризует данный жанр мемуаров собственного воспоминания.

Рассмотрим следующий пример:

Many times I have from my house followed these mighty processions advancing, and have wondered to see their proud floating masses, as soon as they had got over the hills, vanish in the blue air and be gone.

Сколько раз я наблюдала с порога своего дома за этими величественными процессиями, восторгаясь тем, как они, перевалив через верши тают в синем воздухе!

proud floating masses- образ облаков для передачи природы оставшиеся в воспоминаниях автора, однако переводчик решил применить прием опущения данной метафоры, что является ошибкой, так как воспоминания автора напрямую связаны с окружающим миром Африки, по этой причине она придает особенный стиль для его описания, что является одним из особенностей мемуарных произведений. Также стоит отметить, что если при переводе художественных текстов данный вид опущений может быть приемлемым, однако в мемуарах стоит четко разграничить ключевые характеристики воспоминаний, в данном же произведении они связаны с природой. Полагаясь данному обоснованию, передача двух простых частей без потери метафоры и с помощью применения приема добавления, была бы выгодным вариантом для передачи стилистического средства. Например, «Сколько раз я наблюдала с порога своего дома за этими величественными процессиями **гордо плывущих слоев облаков**, восторгаясь тем....»

Пространственная локализация является своеобразием мемуарных текстов, так как воспоминания писателя ссылаются именно на конкретную географическую местность, передача этих мест требует от переводчика фоновых знаний и исследований в данной направленности.

Приведем пример, где была допущена ошибка при передаче названия географической местности:

*It rises eight thousand feet above the Sea, and to the East two thousand feet above the surrounding country; but to the West the drop is deeper and more precipitous,—the hills fall vertically down towards **the Great Rift Valley**.*

*Эти пики достигают высоты восьми тысяч футов над уровнем моря и в своей восточной части высятся на пару тысяч футов над окружающим ландшафтом. На западе же разверзается пропасть: там горы вертикально обрываются; дальше раскинулась **Большая рифтовая долина**.*

“**the Great Rift Valley**” на русском языке используется в двух вариантах: “Великая Рифтовая Долина”, что является полу-калькированием, либо “Восточно-Африканская рифтовая долина” которая также эквивалентна первому варианту. Следуя ошибке при передаче географического названия, можно прийти к выводу, что для передачи названий данного вида переводчику следует иметь необходимое фоновое знание.

Каждый автор любого жанра литературы имеет свою уникальную точку зрения, все же в мемуарных произведениях мы можем заметить частоту и тонкость индивидуального взгляда на события и окружающей среды автора, например следующее предложение:

*My squatters, **I think**, saw the relationship in a different light, for many of them were born on the farm, and their fathers before them, and they very likely regarded me as a sort of superior squatter on their estates.*

*Полагаю, что мои арендаторы **подходили к ситуации иначе**: многие из них родились на ферме, как до них – их отцы, и скорее всего, рассматривали саму меня как могущественную арендаторшу их владений.*

Важнейшей задачей переводчика для передачи данной особенности является умение передать отношение автора, его уникальный “голос”. В выше приведенном примере, автор передает тонкость своей точки зрения через использования фразеологизма “to see in a different light”. В русском языке существует формальный вид эквивалента данной идиомы “видеть что-то в ином свете”, хотя переводчик решил использовать ситуативный вид эквивалента “подходить к ситуации иначе”, что является не оптимальным выбором, так как происходит искажение контекста. Следуя приведенному предложению из воспоминаний автор считала, что ее саму видели в ином свете, а не отношение туземцев к какой-либо ситуации. Воспоминание писательницы в данном предложении не искажая ее смысл можно было передать следующим образом: «Полагаю, по причине того что многие из моих арендаторов были рождены на этой ферме, так же как и их отцы, и скорее всего, рассматривали саму меня как могущественную арендаторшу их владений и **мое отношение к ним им казалось чем-то незнакомым**».

Следующей особенностью мемуарных произведений является использование слов специфического характера, которые имеют огромную связь при передаче своих воспоминаний автором. В нижеприведенном примере в оригинале мы можем заметить частоту использования разных фитонимов, названий природных зон, атмосферных осадков, т.е в данном произведении это слова и термины из географического словаря которые передают географический колорит местности.

*All the flowers that you found on the **plains**, or upon the **creepers** and **liana** in the native forest, were diminutive like flowers of the downs, only just in the beginning of the **long rains** a number of big, massive heavy-scented **lilies** sprang out on the plains.*

Все цветы в саванне и на ползучих побегах, обвивающих стволы в лесу, были мелкими, совсем не тропическими, и только в начале сезона дождей на равнинах раскрывались крупные, издающие тяжелый запах лил.

В переводе же была применена конкретизация и вместо дословного перевода слова “plain” как “равнина”, было использовано слово “саванна”, что на мой взгляд является правильным выбором лексического приема, так как она передает географические реалии местности, однако опущение фитонима «лиана», которая в свою очередь также выражает уникальность природы африканского континента, на наш взгляд является опущением важности колорита, которая является ключевым в воспоминаниях автора.

В заключении стоит отметить, что по причине вариативности особенностей мемуарной литературы и его отличий от других жанров литературы приходим к выводу, что для успешности перевода переводчику следует в начале понять классификацию мемуарных произведений, специфичный характер воспоминаний, использование автором специальной терминологии и выражения экспрессивной функции посредством стилистических средств выраженными тропами и коннотативными единицами. Из-за того, что мемуарные произведения могут быть богаты реалиями и лексикой национального колорита, определив тематику произведения следует набрать достаточный уровень фоновых знаний во избежание неточности перевода.

Список литературы

1. К. Бликсен. Из Африки: Махаон; Москва; 2018
2. <https://ru.wikipedia.org/wiki/Мемуары>
3. Рецкер, Я. И. Теория перевода и переводческая практика, очерк, 2007, 240 с.
4. Учебное пособие, М.Н Черноморский

МРНТИ 16.31.41

ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА ТЕКСТОВ ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОЙ ОТРАСЛИ НА КАЗАХСКИЙ ЯЗЫК

Г.Б. Арынова

Магистрант

Евразийский национальный университет им.Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан

astana_2007@mail.ru

***Аннотация.** Данная статья посвящена проблеме перевода технических терминов железнодорожной отрасли на казахский язык. Статья описывает сложности перевода, такие как сложность, точность, специализированные знания и последовательность. Анализ показывает, что существует нехватка собственных стандартов и нормативов в железнодорожной отрасли на казахском языке, что создает препятствия для переводчиков. Также отмечается необходимость разработки специализированных словарей и образовательных программ для обучения переводчиков в области железнодорожной терминологии.*

***Ключевые слова:** перевод технических терминов, техническая документация, стандарты и нормативы в железнодорожной отрасли, специализированные словари.*

***Аңдатпа.** Бұл мақала темір жол саласының техникалық терминдерін қазақ тіліне аудару мәселесіне арналған. Мақалада аудармада кездесетін күрделілік, аударманың дәлдігі, арнайы білім және жүйелілік тәрізді қиыншылықтар сипатталған. Талдаудан теміржол саласында қазақ тіліндегі өзіндік стандарттар мен ережелердің жоқтығы аудармашыларға кедергілер тугызып отырғандығын көреміз. Сондай-ақ теміржол*

терминологиясы саласында аудармашыларды даярлау үшін мамандандырылған сөздіктер мен білім беру бағдарламаларын әзірлеу қажеттігі атап өтілді.

Түйін сөздер: техникалық терминдерді, техникалық құжаттамаларды, темір жол саласындағы стандарттар мен ережелерді, мамандандырылған сөздіктерді аудару.

Abstract. This article is dedicated to the issue of translating technical terms of the railway industry into the Kazakh language. The article describes the difficulties of translation, such as complexity, accuracy, specialized knowledge, and consistency. The analysis demonstrates the lack of independent standards and norms in the railway industry in the Kazakh language, which creates obstacles for translators. It also emphasizes the need for the development of specialized dictionaries and educational programs for training translators in the field of railway terminology.

Keywords: translation of technical terms, technical documentation, standards and regulations in the railway industry, specialized dictionaries.

Введение.

Технический перевод является одним из самых сложных типов перевода, который отличается от других своей уникальной лексико-грамматической спецификой и стилистическими особенностями. Для успешной практики технического перевода необходимо, помимо языковых навыков, обладать глубоким знанием предметной области, касающейся тематики и специфики терминов, подлежащих переводу [1, с. 21]. Перевод играет важную роль в процессе глобализации, поскольку без него невозможно эффективно устанавливать высокоуровневые международные отношения, развивать деятельность международных организаций, проводить международные конференции, симпозиумы и содействовать разработке и реализации совместных проектов с партнерами из разных стран [2, с. 70].

Железная дорога породила богатое лексико-терминологическое наследие, характерное исключительно для своей уникальной сферы. Этот лексикон своё начало нашёл в использовании гусеничного тягача, представляющего собой предшественника современной железной дороги. С течением времени этот особый способ деятельности органично формировал новые и оригинальные термины, непонятные внешнему наблюдателю, но немедленно определяемые железнодорожником как часть его собственной реальности. Эти термины несут иногда иронию, иногда неуклюжее выражение, но они всегда точны и точно передают специфику этой сферы.

Актуальность темы данной статьи связана с быстрым развитием различных областей научных и технических знаний, что сопровождается созданием новых концепций и присвоением соответствующих обозначений, известных как термины. В настоящее время существует множество словарей для конкретных отраслей науки и техники, включающих десятки тысяч слов. Однако ни один из них не способен предоставить переводы для всех существующих и только что появляющихся терминологических единиц в этой области.

Казахстан, как суверенное государство, строит свою внешнюю политику и экономику на принципе международного экономического сотрудничества. В этой связи многие задачи лингвистического перевода становятся особенно актуальными, поскольку языковое общение помогает реализовать плодотворное сотрудничество во многих сферах экономики нашего государства.

Железнодорожная инфраструктура в Казахстане начала развиваться в XIX веке, в период российского колониального владычества в регионе. Первые участки железных дорог появились в конце 19 века, в 1890-х годах. Например, один из первых участков - Акмолинская (современная Астана) – Туркестанская железная дорога была построена в 1899 году. Однако активное строительство и расширение железнодорожной сети в Казахстане произошло во второй половине XX века, особенно в период советского периода, когда железные дороги играли важную роль в промышленном и экономическом развитии региона.

Современные интернет-ресурсы позволяют выполнить достаточно сложные переводы, путем поиска соответствующих пар терминов на двух языках, выбрав, например, английские и русские или казахские вариации термина и концепции, и сформулировав соответствующий русский эквивалент, или путем поиска значения термина через изображения в различных поисковых базах данных. Эти операции перевода обычно выполняются после начального анализа текста, занимают много времени и не всегда приводят к желаемому результату. Поэтому переводчики часто вынуждены прибегать к изучению особенностей (существующих и только что появившихся из-за создания новых лексических единиц) перевода терминов.

Материалы и методы исследования.

Материалы исследования для данной статьи включали в себя переводы технической документации по производству и сборке дизельных локомотивов с русского на казахский язык. Были также использованы словари и терминологические базы данных, а также академические статьи и публикации на тему перевода технических терминов.

Для анализа перевода терминов использовались методы сопоставительного анализа, лингвистического исследования и контент-анализа.

Обсуждения/наблюдения.

Язык и стиль всегда увлекали человеческие мысли на протяжении веков. В древних анналах Греции речевой стиль включал в себя двойную сущность ясного выражения и убедительной красноречия. Он обозначал не только искусство точной коммуникации, но и мастерство передачи мыслей с ясностью и художественной убедительностью.

Перевод специфической терминологии в научно-технических текстах требует глубокого понимания как исходного, так и целевого языков, а также экспертизы в предметной области. Это включает в себя точную передачу значения терминов и концепций, обеспечивая ясность и последовательность в переводе. Одной из проблем в области перевода, которая до сих пор не может быть полностью решена, являются термины. Термины – это особая категория языка, которая имеет свои структурные, семантические, деривационные, функциональные особенности. Поэтому перевод научно-технической терминологии может вызывать такие проблемы, как сложность, точность, специализированные знания и последовательность.

№	Проблемы перевода	Описание
1	Сложность	Научные и технические термины часто представляют собой сложные понятия, которые могут не иметь прямых эквивалентов в других языках. Переводчики должны тщательно изучить значение и контекст этих терминов, чтобы найти подходящие эквиваленты или дать четкие объяснения.
2	Точность	Научный и технический язык отличается высокой точностью, термины часто имеют очень специфические значения в соответствующих областях. Переводчики должны убедиться, что переведенные термины точно передают предполагаемый смысл без двусмысленности и искажений.
3	Специализированные знания	Перевод научно-технических текстов требует глубокого понимания предмета, включая знание соответствующих теорий, принципов и методологий. Переводчики, обладающие опытом работы в данной области, лучше справляются с точным переводом специальной терминологии.
4	Последовательность	Последовательность крайне важна в научно-технических переводах для сохранения ясности и связности всего текста. Переводчики должны обеспечить последовательный перевод терминов во всем документе, следуя установленным конвенциям и рекомендациям.

Для создания высококачественных переводов в научных и технических областях переводчики часто полагаются на специализированные словари, глоссарии и справочные материалы. Они также могут консультироваться с экспертами в соответствующей области или проводить исследования, чтобы обеспечить точность и четкость в своих переводах. Кроме того, использование инструментов управления терминологией и программного обеспечения для памяти переводов может помочь поддерживать последовательность и эффективность в процессе перевода. Например, слово «темір жол» в казахском языке может играть роль как существительного, так и прилагательного. Его можно перевести на английский язык с помощью таких слов, как «rail», «railway», «train», «railroad» и др., например: railway track – темір жол (железнодорожный путь), train station – темір жол станциясы (железнодорожная станция), railroad crossing – теміржол өткелі (железнодорожный переезд), rail transport – темір жол көлігі (железнодорожный транспорт) и т. д.

Несмотря на многочисленные, глубокие и детальные исследования ученых, терминология казахского языка все еще находится на стадии формирования. В частности, возникают проблемы при переводе узкоспецифичной терминологии на казахский и английский языки. Так, например, согласно Комитету языковой политики в настоящее время в терминологическом фонде казахского языка насчитывается около 400 тысяч терминов [3]. Общереспубликанская терминологическая комиссия с 1971 года утвердила около 32 тыс. терминов. Однако, согласно Комитету языковой политики, сами по себе эти термины требуют повторного мониторинга. Это связано с тем, что в силу объективных причин общественных преобразований, научно-технического развития и т.д. отдельные термины утратили свою актуальность. Таким образом, на 2024 год Комитетом запланирован мониторинг 15000 терминов естественнонаучного и технического направления. Мониторинг включает анализ статического положения терминов, определение удельного веса по структуре терминов (корневой термин, производный термин, сложный термин и т.д.), определение удельного веса по происхождению (национальные термины, адаптированные к национальному языку термины, входящие термины, гибридные термины и т. д.), дифференциацию дефиниции термина, включает в себя указание на международное использование терминов, экспертизу терминов на соответствие терминологическим нормам. В результате анализа выбирается вариант рационального термина, который используется или будет использован. В результате данной работы возникает необходимость издания набора нормативных терминов.

Результаты.

Стоит отметить, что в данное время в отечественном переводоведении все еще существуют проблемы перевода узкоспециальных текстов на казахский язык. Изучив работы отечественных и зарубежных ученых, нами выявлены несколько проблем в области перевода железнодорожной лексики:

1. Так, например, в железнодорожной отрасли большинство внутренней документации технических компаний и производств, а также технические задания, рабочие инструкции, паспорта оборудования, конструкторские документы, включая чертежи, спецификации, пояснительные записки, технические отчеты, технические условия, эксплуатационные и ремонтные документы (регламенты, руководства и т. п.) и прочая техническая документация преимущественно ведется на русском языке. Очевидно то, что причиной такой тенденции является, прежде всего, историческая, экономическая ситуация, а также географическое расположение соседствующих стран, которое не может не влиять на развития отечественной промышленной отрасли.

2. Проблема с переводом инструкций на казахский язык вызвана отсутствием соответствующего терминологического аппарата и словарей. В настоящее время инженеры и рабочие, оперирующие с техникой, часто используют термины, заимствованные из русскоязычных инструкций, что создает необходимость в адаптации и интерпретации этих терминов для казахского языка. Важно отметить, что развитие технической индустрии в

Казахстане началось относительно недавно, и страна еще не успела создать собственную техническую терминологию. Это создает трудности при переводе с английского и русского языков, которые преобладают в этой сфере. Таким образом, необходимо разработать специализированный словарь, учитывающий особенности казахского языка и требования инженерной деятельности.

3. Отсутствие собственных стандартов и нормативов в железнодорожной отрасли на казахском языке, которыми переводчики могли бы руководствоваться при переводе. Неверный перевод терминов или указаний может привести к серьезным последствиям в работе железнодорожных систем.

4. Отсутствие образовательных программ, направленных на обучение переводчиков в железнодорожной сфере. После окончания образовательной программы «Переводческое дело», молодым специалистам приходится набирать опыта и проходить повышение квалификации в ЖД области, чтобы бы быть готовым переводить узкоспециализированную лексику железнодорожной отрасли. Прежде всего это связано с тем, что в Казахстане отсутствуют программы обучения переводчиков строго по отраслям.

5. Многие технические термины и выражения в железнодорожной сфере могут быть уникальными и не иметь прямых эквивалентов в другом языке. Это может затруднить точный перевод и потребовать творческого подхода к адаптации.

Заключение/выводы.

В железнодорожной сфере существует множество технических терминов и выражений, которые могут быть уникальными и не иметь точных эквивалентов в других языках. Это связано с тем, что железнодорожная отрасль имеет свои собственные особенности, технологии и процессы, которые могут различаться от страны к стране или даже от региона к региону.

Некоторые термины могут быть созданы для описания конкретных деталей, устройств или процессов, которые используются только в железнодорожной отрасли. Например, термин «балласт» (ballast) - это материал, который используется под рельсами для обеспечения устойчивости и дренажа. Для некоторых языков может быть сложно найти точный эквивалент для этого термина, и переводчики могут прибегать к творческим способам адаптации или описания этого понятия.

Другие термины могут быть созданы для описания конкретных технических процессов или систем, которые могут быть уникальными для конкретного железнодорожного оператора или типа техники. Например, термин «контроль сцепки» (coupling control) может иметь разные вариации и интерпретации в различных железнодорожных системах, что делает его перевод более сложным и требует дополнительного контекста для правильного понимания.

Таким образом, переводчики в железнодорожной сфере часто сталкиваются с необходимостью применения творческого подхода к адаптации терминов и выражений, чтобы обеспечить точность и понимание в переводе.

Некоторые термины могут иметь несколько значений в зависимости от контекста использования. Это может привести к недопониманию или неправильному переводу, если контекст не учитывается.

Список литературы

1. Иса Г.И. Актуальные проблемы технического перевода в области строительства и архитектуры //Вестник Московского университета. Серия 22: теория перевода. 2014.№ 2
2. Наталия И. П. Особенности образования и перевода железнодорожной терминологии в особом французском языке // ДНУ.2014
3. https://www.facebook.com/photo/?fbid=553508106775257&set=a.169684348490970&_rd=1

МРНТИ 16.31.41

ТИФЛОПЕРЕВОД КАК СОЦИАЛЬНО-ОРИЕНТИРОВАННЫЙ ВИД ПЕРЕВОДА

*Г.И. Кульдеева¹, М.Ж. Ескиндинова²

Доктор филологических наук, доцент¹, Ph.D., доцент²

Евразийский национальный университет им.Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

*gulnara.kuldeyeva88@gmail.com

***Аннотация.** В статье рассматривается современное состояние переводческой деятельности Казахстана, ориентированной на особую социальную группу людей нашего общества: людей с особыми потребностями. Данная группа граждан нашей страны нуждается в специальных видах перевода для осуществления коммуникации с окружающим его социумом. Эти специальные виды перевода определяются авторами статьи как социально-ориентированные виды. В статье вместо термина люди с ограниченными возможностями применяется определение люди с особыми потребностями.*

В группу социально-ориентированных видов перевода на сегодняшний день авторы исследования относят тифлоперевод, сурдоперевод, дактилоперевод. В исследовании подчеркивается, что современное казахстанское общество должно обратить внимание на проблемы, возникающие у людей с особыми потребностями в процессе коммуникации с окружающим миром. В статье отмечается, социально-ориентированные виды перевода остались вне поля зрения современных исследователей перевода и переводческой деятельности.

***Ключевые слова:** Социально-ориентированные виды перевода, тифлоперевод, коммуникация, специфические методы и приемы перевода.*

***Аңдатпа.** Мақалада біздің қоғамның ерекше әлеуметтік тобына: ерекше қажеттіліктері бар адамдарға бағытталған Қазақстанның аударма қызметінің қазіргі жағдайы қарастырылады. Біздің еліміздің азаматтарының бұл тобы қоршаған қоғаммен байланыс орнату үшін арнайы аударма түрлерін қажет етеді. Аударманың бұл арнайы түрлерін мақала авторлары әлеуметтік бағдарланған түрлер ретінде анықтайды. Мақалада мүгедектер терминінің орнына анықтамасы қолданылады ерекше қажеттіліктері бар адамдар.*

Бүгінгі таңда аударманың әлеуметтік бағдарланған түрлерінің тобына зерттеу авторлары тифло аударма, сурдо аударма, саусақ аудармасы жатады. Зерттеу барысында қазіргі қазақстандық қоғам сыртқы әлеммен қарым-қатынас процесінде ерекше қажеттіліктері бар адамдарда туындайтын проблемаларға назар аударуы тиіс екендігі атап өтілді. Мақалада аударманың әлеуметтік бағдарланған түрлері қазіргі заманғы аударма және аударма зерттеушілерінің назарынан тыс қалғаны атап өтілген.

***Түйін сөздер:** Аударманың әлеуметтік бағдарланған түрлері, тифло аударма, коммуникация, аударманың нақты әдістері мен әдістері.*

***Abstract.** The article examines the current state of translation activities in Kazakhstan, focused on a special social group of people in our society: people with special needs. This group of citizens of our country needs special types of translation to communicate with the surrounding*

society. These special types of translation are defined by the authors of the article as socially oriented types. In the article, instead of the term people with disabilities, the definition of people with special needs is used.

To date, the authors of the study include typhoid translation, sign language translation, and dactylological translation in the group of socially oriented types of translation. The study emphasizes that modern Kazakh society should pay attention to the problems that arise for people with special needs in the process of communication with the outside world. The article notes that socially-oriented types of translation have remained out of the field of view of modern researchers of translation and translation activities.

Keywords: *Socially-oriented types of translation, typhoid translation, communication, specific methods and techniques of translation.*

Введение.

13 декабря 2006 года Резолюцией 61/106 Генеральной Ассамблеи ООН была принята Конвенция о правах инвалидов. [1] Цель Конвенции заключается в поощрении, защите и обеспечении полного и равного осуществления всеми инвалидами всех прав человека и основных свобод, а также в поощрении уважения присущего им достоинства. В одном из пунктов Преамбулы Конвенции говорится о том, что признается важность принципов и руководящих ориентиров, содержащиеся во [Всемирной программе действий в отношении инвалидов](#) и в [Стандартных правилах обеспечения равных возможностей для инвалидов](#). [2] Во всех вышеперечисленных документах отмечается, что люди с ограниченными возможностями должны быть обеспечены возможностью коммуницировать с внешним миром.

Общение – важная составляющая часть жизни любого человека. Для здорового человека не возникает проблем в контактах с окружающими в быту, во время культурного отдыха, в процессе получения образования и трудоустройства. Для человека с ограниченными возможностями каждый из вышеперечисленных видов человеческой социальной деятельности вызывает сложности и проблемы, которые требуют своего решения.

Материалы и методы исследования.

Современная переводческая деятельность Казахстана интегрирована не только в известные нам сферы экономики страны. Незрячие и слабовидящие, глухие и слабослышащие, глухонемые также нуждаются в переводческих услугах. Безусловно, что перевод для данной категории людей имеет свои специфические особенности, требует особой подготовки переводчиков, овладение специальными методами и приёмами перевода. Данное исследование направлено на анализ современного состояния тифлоперевода в нашем обществе, в результате анализа предполагается выработать рекомендации по решению проблем в данной сфере перевода.

У слабовидящих и незрячих людей затруднена лингвистическая речевая коммуникация в связи с тем, что они не имеют возможности видеть объект, действия или события частично или полностью. Визуальная, аудиовизуальная, артикуляционная информация обязательно должна конвертироваться в виде аудиодескрипции, и только при этом условии можно ожидать обратной связи от незрячего человека.

Эти физиологические особенности требуют применения других форм передачи, донесения информации до реципиента в процессе коммуникации, особых видов перевода. Например, для незрячих и слабовидящих применим такой вид перевода как тифлоперевод, для людей со слабым слухом и нарушениями речи – сурдоперевод. Каждый из этих видов перевода имеет свои специфические методы и приемы, ориентированные на то, чтобы облегчить коммуникацию людей с особыми потребностями. К сожалению, лингвисты-переводоведы не уделяют должного внимания вышеперечисленным видам перевода. Хочется особо подчеркнуть, что данные виды перевода лежат с поле зрения исследователей перевода, актуализируют переводческую деятельность. Исследование и решение переводоведческих

задач, связанных с социально-ориентированными видами перевода, позволит людям с особыми потребностями гармонично взаимодействовать с окружающим миром.

В последние годы в переводческой деятельности Казахстана происходит множество положительных изменений. Безусловно, что связано это с разными факторами. Первый фактор — это глобализация экономик стран мира и цифровизация как результат интеграции информационных технологий во все сферы жизни и деятельности человека. Вторым фактором, имеющим более существенное влияние на перевод, на методологию перевода, на практическую переводческую деятельность в Казахстане, является смена политического статуса Казахстана на международной политической арене. Суверенность Казахстана как государства повлекли за собой смену основополагающих тенденций развития страны в различных сферах внутренней и внешней политики и экономики. Эти процессы в свою очередь повлияли и на переводческую деятельность в Казахстане, так как международные связи значительно расширились. Третий фактор заключается в том, что современная переводческая деятельность и связанные с этой деятельностью научные исследования приобретают на наших глазах новый технологический облик и направлены на решение новых актуальных задач.

На фоне вышеперечисленных, без сомнения, прогрессивных изменений в современном казахстанском обществе возникает устойчивое впечатление, что исследование состояния социально ориентированных видов перевода не осуществляется, а специфика данных видов перевода требует от переводоведов активизации научных изысканий. В данное время требуется комплексный аналитический обзор переводческой деятельности в сфере коммуникации людей с особыми потребностями, а также сбор и анализ статистических данных по следующим направлениям:

- количество нуждающихся в социально-ориентированном переводе по РК;
- количество переводчиков-практиков, владеющих разными методами и техниками социально-ориентированного перевода по РК;
- количество переводчиков-практиков, владеющих навыками тифлоперевода по РК;
- количество вузов и колледжей, готовящих переводчиков социально-ориентированного перевода по РК;
- количество других организаций, занимающихся подготовкой и обучением переводчиков социально-ориентированных видов перевода по РК;
- и другие статистические данные.

По данным Международного агентства по профилактике слепоты, на 2020 год во всём мире насчитывалось 285 миллионов человек с нарушениями зрения, из них 39 миллионов слепы. По данным ВОЗ на сегодняшний день в Казахстане проживают 160 тысяч людей с нарушениями зрения, из них 20 тысяч являются инвалидами по зрению. В общественном объединении «Казахское общество слепых» на учете состоит 17 тысяч человек. Филиалы этого общества есть во всех городах и областях Казахстана. Таким образом, только по этим данным мы видим, какое количество людей в Казахстане нуждается в тифлопереводе. [3]

Обсуждения//наблюдения.

Тифлоперевод связан с аудиовизуальным переводом, и в контексте аудиовизуального перевода его определяют как аудиодескрипцию.

Аудиовизуальный перевод - отдельный вид перевода. Он основан на особенностях кинопродукции, анимации, компьютерных (VR) игр и других видов видео и аудиозаписей. Это совершенно новый вид перевода, появление и изучение которого стало возможным только с появлением инновационных технологий в жизни человечества. А.В. Козуляев отмечает: “Специалист в области аудиовизуального перевода переводит произведения, смысловое содержание которых передается не только в текстовой вербальной, но и в невербальной форме. Спецификой данного вида перевода, как было установлено экспериментальными исследованиями, является то, что только 30 % мощностей нашего мозга в момент просмотра аудиовизуального произведения занято обработкой

вербализованной информации. А остальные 70% – различными экстралингвистическими и невербальными информационными потоками. Ни один другой вид перевода не зависит настолько от внеязыковых факторов” [4].

Таким образом, с появлением различной аудиовизуальной продукции, помимо привычных нам видов устного и письменного перевода, появился новый вид – аудиовизуальный перевод. В наши дни, когда инновационный технологический процесс активно трансформирует жизнь всего человечества, аудиовизуальный перевод становится всё более актуальным и востребованным. XXI век диктует осуществление исследований, развития и внедрения в практику новых видов перевода, в том числе и социально-ориентированных. Одна из современных исследовательниц аудиодескрипции Floriane Bardini в своей статье об аудиодескрипции для незрячих отмечает: «Audio description turns the visual into verbal to make audiovisual products accessible to blind and visually impaired patrons. Since its beginnings some thirty years ago, AD has been gaining importance in the audiovisual landscape as well as in cultural venues and events» [5].

Говоря об аудиовизуальном переводе, мы намеренно обращаем внимание профессиональных практикующих переводчиков, переводоведов и всех заинтересованных лиц на тот факт, что в современном обществе формируются и развиваются новые виды перевода. Новые виды перевода становятся объектом пристального внимания и научного изучения, разрабатываются методики обучения переводчиков новым видам перевода и, в целом, формируется методология обучения переводу с учётом социальных вызовов и современных технологических инноваций. Считаем, что к новым видам перевода, мы также должны отнести социально-ориентированные виды перевода. Мы вводим в терминологический оборот современного переводоведения словосочетание “социально-ориентированный перевод//социально-ориентированный вид перевода” с целью привлечь внимание общества к проблемам людей с особыми потребностями. Одним из таких видов социально-ориентированного перевода является тифлоперевод.

Тифлоперевод – это описание, либо ассоциативная информация о предмете или событии, происходящем действии, окружающей атмосфере, пространстве и многом другом, что окружает незрячего человека в этом мире. Безусловно, возникшие и существующие как бы сами по себе социально-ориентированные виды перевода, тифлоперевод в том числе, не были до сего дня объектом научного исследования, не были объектами научно-прикладного характера, и не были объектами социологических исследований. В казахстанском социуме никто пока не задавался вопросом о том, как коммуницируют с внешним миром слабовидящие и незрячие люди. По-особому осознавая выражение о необходимости человеку “хлеба и зрелищ”, мы должны понимать, что не “хлебом единым жив человек” и что “узреть” окружающий мир полноценно некоторые люди не могут.

Результаты.

В связи со сложившейся ситуацией необходимо подчеркнуть, что особую актуальность приобретают вопросы создания методологической базы исследований тифлоперевода, а также подготовка переводчиков – специалистов тифлоперевода. Социально-ориентированные виды переводов являются актуальными в современном социуме, в казахстанском в том числе.

Тифлоперевод необходим особой группе нашего общества: слабовидящим или незрячим люди. Это социально незащищённая группа людей, которой необходима особая коммуникация с окружающим миром. В то время, когда здоровые, зрячие люди активно используют в жизни устный, письменный, аудиовизуальный переводы, то для людей с проблемами зрения требуются особенные переводы и особенные переводчики.

Когда мы говорим о деятельности переводчика в нашем привычном понимании, перед нами предстает хрестоматийный образ коммуникатора между разными народами и культурами, человека, виртуозно владеющего двумя или несколькими языками. Человек-коммуникатор – это переводчик, который способен осуществить перекодировку информации с одного языка на другой. В случае с слабовидящими и незрячими людьми возникает вопрос:

“Кто и как перекодирует информацию для незрячего человека внутри одного языка, или с языка на язык? Кто расскажет, о чём идет речь на исходном языке?”. Работает слух, осязание, обоняние, но не хватает одного главного элемента – зрения. В итоге, текст оригинала непонятен, общая картина не складывается, информация остается не перекодированной.

Заключение//Выводы.

Мы все понимаем, что этой системой коммуникаций, позволяющей найти точки соприкосновения народам с различными историко-культурными, политическими, социальными укладами, этнической ментальностью является система межкультурного общения, осуществляемая переводчиками. Можно ли считать цивилизованным то общество, в котором есть люди, изолированные от всех важных и интересных процессов в социуме, в силу их особенностей? Думается, что серьёзное научное исследование социально-ориентированных видов перевода и внедрение результатов этого исследования в жизнь помогут максимально сократить расстояние непонимания между обычными и особенными людьми.

Данная статья подготовлена в рамках научного проекта за счет гранта Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан: AP19679666 «Тифлоперевод как социально-ориентированный вид переводческой деятельности: подготовка специалистов-тифлопереводчиков».

Список литературы

1. Конвенция о правах инвалидов. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disability.shtm (дата обращения: 31.03.2024)
2. Всемирная программа действий в отношении инвалидов. . [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [III. Предложения по осуществлению всемирной программы действий в отношении инвалидов — Всемирная программа действий в отношении инвалидов — Конвенции и соглашения — Декларации, конвенции, соглашения и другие правовые материалы \(un.org\)](#) (дата обращения: 31.03.2024)
3. Реестр организаций инвалидов АО «Фонд национального благосостояния «Самрук-Казына» (по состоянию на 06.02.2020 г.). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30095681&pos=5;-106#pos=5; (дата обращения: 30.03.2024)
4. Козуляев А.В. Аудиовизуальный полисемантический перевод как особая форма переводческой деятельности и особенности обучения данному виду перевода [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/audiovizualnyy-polisemanticheskyy-perevod-kak-osobaya-forma-perevodcheskoy-deyatelnosti-i-osobennosti-obucheniya-dannomu-vidu> (дата обращения: 18.08.2023).
5. Floriane Bardini// «Audiovisual translation for the blind and partially sighted. Audio description, an indispensable access mode» // Conference material. International research-to-practice conference and summer school of audiovisual translation. Audiovisual translation in Russia and the world. Dialogue of cultures in the changing global information space//2016 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.researchgate.net/publication/323907256_Audiovisual_Translation_for_the_Blind_and_Partially_Sighted_Audio_description_an_indispensable_access_mode (дата обращения: 28.03.2024).

IRSTI 16.21.61

EXPLORING THE USE OF ENGLISH HUMOROUS MEDIA DISCOURSE FROM A LINGUOCULTURAL PERSPECTIVE

*M.O. Bektoshev¹, D.M. Jamolitdinova

Abstract. Humorous discourse is an integral part of the public linguistic picture of the world. The popularity of humorous shows, literature, social movements, and any sphere that is somehow connected with humor is increasing every day. The phenomenon of humor has been considered from the perspective of various sciences; however, the possibilities of humorous discourse in the field of teaching a foreign language and for the formation of foreign language communicative competence have not been fully disclosed so far. Due to the above-mentioned actuality of the topic, it is pertinent to say that the given article discusses the use of English-language humorous discourse in media discourse and the conclusion is made about the possibility of using humorous texts in the process of forming a foreign language communicative competence through media utterance.

Keywords: humor, media, discourse, utterance, linguistic, culture, meaning.

Аңдатпа. Әзіл-оспақ дискурс - әлемнің қоғамдық лингвистикалық бейнесінің ажырамас бөлігі. Әзіл-сықақ шоуларының, әдебиеттердің, қоғамдық қозғалыстардың және әзілмен байланысты кез-келген саланың танымалдығы күн сайын артып келеді. Әзіл феномені әр түрлі ғылымдар тұрғысынан қарастырылды, алайда шет тілін оқыту және шет тілінің коммуникативті құзыреттілігін қалыптастыру саласындағы әзіл-оспақты дискурстың мүмкіндіктері әлі толық ашылған жоқ. Тақырыптың жоғарыда аталған өзектілігіне байланысты, бұл мақалада медиа-дискурста ағылшын тіліндегі әзіл-оспақты дискурсты қолдану талқыланады және әзіл-оспақты мәтіндерді қолдану мүмкіндігі туралы қорытынды жасалады деп орынды айтуға болады. бұқаралық ақпарат құралдарында сөйлеу арқылы шет тілінің коммуникативті құзыреттілігін қалыптастыру процесі.

Түйін сөздер: әзіл, медиа, дискурс, айтылым, лингвистикалық, мәдениет, мағына

Аннотация. Юмористический дискурс - неотъемлемая часть общественной языковой картины мира. Популярность юмористических шоу, литературы, общественных движений и любой сферы, так или иначе связанной с юмором, растет с каждым днем. Феномен юмора рассматривался с точки зрения различных наук, однако возможности юмористического дискурса в области преподавания иностранного языка и для формирования иноязычной коммуникативной компетенции до сих пор полностью не раскрыты. В связи с вышеуказанной актуальностью темы уместно сказать, что в данной статье рассматривается использование англоязычного юмористического дискурса в медиадискурсе и делается вывод о возможности использования юмористических текстов в процессе формирования иноязычной коммуникативной компетенции посредством медийного высказывания.

Ключевые слова: юмор, медиа, дискурс, высказывание, лингвистика, культура, значение

Introduction.

Humorous texts are often used as examples for language learning, to recognize socioculturally marked linguistic units, and to study the unity and diversity of sociocultural fields across different languages [1, p.16]. These phenomena include what Y.N.Karaulov identifies as precedent phenomena - those that are well-known among language and culture speakers are frequently mentioned in both everyday life and specific areas. According to Vorobyev, it is generally understood among language speakers that a precedent phenomenon holds significance and requires no further explanation or commentary (2, p.35). In the realm of cultural studies, this phenomenon can be linked to linguaculture, which Vorobyev identifies as the primary descriptive unit in the linguacultural approach.

This unit can be considered as a combination of linguistic and extra-linguistic content, as stated by V.V. Vorobyov [3, p. 249]. Vorobyov defines linguoculture as the form of a language sign, its content, and the cultural meaning that it conveys. According to research [3, p. 249], the structure of a linguistic culture is a complex combination of both linguistic representation (the 'form of thought') and the non-linguistic environment (the situation, reality). In connection with this, the marked word (linguaculturema) evokes in the mind of a language-savvy person not only a connotation but also the entire cultural spectrum of related associations. Without an understanding of this cultural spectrum, one may be left with only the connotative meaning, which may obscure the reference to the cultural phenomenon. It is worth noting that the structure of linguaculturema is somewhat more complex compared to the structure of linguistic units. In addition to the basic component of 'sign-meaning', a cultural-conceptual aspect is also present.

A linguistic sign, in addition to its own meaning, can also carry a 'deep meaning' that encodes cultural information. It is important to recognize that linguistic units such as words, phrases, collocations, and even texts can act as linguo-cultural units. When teaching a foreign language using a linguo-cultural approach, it is recommended to start with the cultural unit rather than the linguistic one. This approach allows for a broader understanding of the material beyond the narrow, detailed meaning of individual units.

Materials and research methods.

The theoretical and methodological basis of the research was the works of such scientists as G.V. Drach (Cultural Studies), V.A. Maslova, V.V. Vorobyov (Linguoculturology), V.V. Krasnykh (Ethnopsycholinguistics and Linguoculturology), A.V. Konysheva (Project methodology of teaching a foreign language), M.V. Lyakhovitsky (Methodology of teaching foreign languages), I.A. Zimnaya (Pedagogical Psychology), M.A. Suvorova (Linguistic and cultural approach in teaching foreign languages), V.N. Telia (On the methodological foundations of linguistic and cultural studies) and others.

The reflection of a representative block of national culture is one of the ways in which linguistic and cultural phenomena are expressed. When using a linguistic and cultural approach, the choice of linguistic and cultural phenomena determines the content of foreign language learning. The selection of linguistic and cultural phenomena is based on specific criteria and principles when examining cultural material. For instance, V.V. Vorobyov suggests that the selected linguistic-cultural phenomena could be structured using a linguistic-cultural field that characterizes a specific cultural area. It is important to note that a linguistic-cultural field is a set of linguistic-cultural phenomena that are hierarchically structured, have a common meaning, theme, and characteristic features that determine a specific aspect of the represented culture. According to V.V. Vorobyov's selection, the field itself of linguistic-cultural aspects is guided by several principles, such as integrity, completeness, orderliness, interdependence, and others [3, p. 251].

The linguocultural field plays a significant role in shaping the block of national culture as reflected in language. It helps to establish the hierarchy connections within this block and between different blocks. By studying the linguocultural field, learners can obtain a more complete and structured foreign language worldview. In our work, we aim to unite the national holidays of American culture with different holidays of English-speaking cultures, such as:

Thanksgiving Day, Halloween, Christmas, St. Patrick's Day, and Easter are among the holidays celebrated in the United States. Our humorous work highlights the diverse meanings within a culture.

It is worth noting, however, that the study of a particular culture extends beyond its holidays. To gain a comprehensive understanding of a culture, one must also consider its discourse and context.

To enhance contextual understanding and broaden background knowledge, it is recommended to incorporate humorous media discourse in foreign language lessons. For instance, teaching through excerpts from TV shows that cover a certain cultural aspect can aid students in visually grasping information through real-life examples, while also fostering their oral and written communication skills (depending on the task selection).

The material selection system is primarily based on the students themselves - their language level, age, and interests. It is important to consider that some of the selected materials may not be comprehensible to all students, not only due to cultural differences but also because of age or gender-specific characteristics, language proficiency, social inequality, and other extralinguistic factors.

Discussions/observations.

The given study explores the idea that the choice of cultural content for students to study, as well as the selection of cultural knowledge, should be guided by the principle of cultural appropriateness proposed by V.V.Safonova. It is important to assess the value and relevance of the selected material for the learners before presenting it. The chosen material should not misrepresent the realities or create false impressions about the culture of the language being studied.

Additionally, the material should be selected in accordance with the students' age and intellectual characteristics to ensure that they remain motivated. Neglecting any of these criteria may lead to a loss of motivation for the student.

It is important to consider how the material used motivates students to study cultural heritage, cultural diversity of the language being studied, cultural dialogues, communications, debates, shocks, and other key cultural concepts [4, p. 19].

It is important to prioritize adherence to the stated goals and objectives of education when selecting material, while also considering the cultural aspect. Additionally, the methods used to implement the linguocultural approach in practice should be carefully considered when selecting material. It is recommended to use a variety of means, forms, techniques, and methods for education. For instance, the following methods could be suggested:

- The training programme incorporates the use of authentic materials such as films, TV series, news clips, magazine and newspaper articles, and blog posts.
- Additionally, technology is actively integrated into the education process through the use of QR codes, apps, online groups, and courses.
- Contextualized learning is facilitated through the case-study method, which involves examining real-life problematic situations faced by native speakers of the target language.
- Text analysis and identification of cultural markers (linguoculture) are followed by analysis.

Results.

As practice shows, it is often necessary to combine different methods in order to effectively organize the educational process when teaching foreign languages. This approach is not only inevitable but also effective in achieving the goals of comprehensive development of foreign language competencies. Various methods, when carefully selected and combined with appropriate materials, have the potential to assist educators in creating a successful learning process, while also increasing student motivation and interest (4, p. 20).

Conclusion/outcomes.

Thus, the given minor research described the phenomenon of discourse, its typology, and humorous discourse, in particular, and considered humorous discourse from the point of view of the environment in which the linguistic and cultural approach is implemented.

References

1. Сысоев П. В. Культурное самоопределение обучающихся в условиях языкового поликультурного образования // Иностранный язык в школе. – 2004. – № 4. – С. 14-20.
2. Телецкий А. Г. Языковые особенности коммуникативных стратегий в текстах немецких традиционных и радикальных политических изданий // Материалы XXXV международной филологической конференции. – СПб., 2006. – №7. – С. 64-69.
3. Воробьев В. В. Лингвокультурологические принципы презентации учебного материала (Проблемы концентризма) / В.В. Воробьев // Лингвокультурология (теория и методы). – Москва, 1997. – 331 с.

4. Сафонова В. В. Культуроведение в системе современного языкового образования / В. В. Сафонова // Иностранные языки в школе. – 2001. – № 3. – С. 17 – 24.

МРНТИ 16.31.41

**ОБУЧЕНИЕ СПЕЦИАЛИЗИРОВАННОМУ ПЕРЕВОДУ:
ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ТРАЕКТОРИЯ
(НА ПРИМЕРЕ ОБУЧЕНИЯ ПЕРЕВОДУ В НЕФТЕГАЗОВОЙ ОТРАСЛИ)**

Л.И.Белоногова

технический переводчик, эксперт по переводам в нефтегазовой отрасли,
преподаватель нефтегазового перевода,
основатель и руководитель Школы и агентства нефтегазового перевода LinguaOil,
Москва, Россия
belonogovalina@mail.ru

***Аннотация.** В статье актуализирована тема обучения специализированному переводу, рассмотрен эффективный подход, предполагающий выстраивание образовательной траектории из позиции «что нужно студенту», то есть, с учетом требований работодателей к переводчикам. Обучение специализации предлагается проводить с фокусом на глубокое изучение процессов и технологий отрасли, изучение терминологии в контексте данных процессов и использовании рабочих текстов и форматов документации для практики перевода. Такой подход возможен при владении самим преподавателем специализацией в соответствующей тематике, что дает не только более высокие результаты в обучении, но и рождает мотивацию у студента благодаря пониманию будущих реалий профессии и форматов работы. Подход рассматривается на примере обучения переводу в нефтегазовой отрасли, но также применим к любой сфере специализации.*

***Ключевые слова:** специализация, навык, мотивация студента, результативность обучения, требования работодателей*

***Аңдатпа.** Мақалада мамандандырылған аударманы оқыту тақырыбы өзектендіріліп, "студентке не қажет" позициясынан, яғни жұмыс берушілердің аудармашыларға қойылатын талаптарын ескере отырып, білім беру траекториясын құруды көздейтін тиімді тәсіл қарастырылады. Мамандандыруды оқыту саланың процестері мен технологияларын терең зерттеуге, осы процестер контекстіндегі терминологияны зерттеуге және аударма тәжірибесі үшін жұмыс мәтіндері мен құжаттама форматтарын қолдануға бағытталған. Бұл тәсіл оқытушының өзі тиісті тақырыпта мамандануға ие болған кезде мүмкін болады, бұл оқытуда жоғары нәтиже беріп қана қоймайды, сонымен қатар кәсіптің болашақ шындықтары мен жұмыс форматтарын түсіну арқылы студенттің мотивациясын тудырады. Бұл тәсіл мұнай-газ саласындағы аударма бойынша оқыту мысалында қарастырылады, бірақ кез-келген мамандандыру саласына да қатысты.*

***Түйін сөздер:** мамандану, дағды, студенттің уәждемесі, оқытудың нәтижелілігі, жұмыс берушілердің талаптары*

***Abstract.** The article reviews the issue of teaching specific area of expertise to translators and interpreters and describes the recommended approach to build the learning path based on "what a student will require" considering the requirements of the employers set to translators. It is suggested that teaching the specific area of expertise is focused on primarily the processes and technologies of the specific industry, studying terminology in the context of those processes and practicing the translation using not academic texts but the texts and documentation formats that are*

really used in the industry. Such approach can be implemented provided that the teacher/tutor is an expert in the respective discipline (the area of expertise being taught). That will provide efficient results of the learning process and trigger students' motivation due to understanding of the future realities and work formats. The suggested approach is based on teaching translation in the oil and gas industry but can be applied to any other industry.

Keywords: *specialization, skill, student motivation, learning effectiveness, employer requirements*

Введение.

В современных условиях подготовки переводчиков особенно актуальной становится тема обучения специализированному переводу. Навык специализации, владения тематикой является одним из основных требований, предъявляемых работодателями к переводчику. Рассматриваемая в статье образовательная траектория основана на практическом опыте обучения переводчиков нефтегазовой специализации в рамках школы нефтегазового английского и перевода LinguaOil и является рекомендацией для достижения более эффективных результатов в обучении переводчиков и их дальнейшей работе.

Материалы и методы исследования.

При разработке данной статьи использовались материалы и 5-летний практический опыт обучения переводчиков нефтегазовой специализации в рамках школы нефтегазового английского и перевода LinguaOil. Метод исследования основан на карьерных результатах переводчиков, прошедших курс специализации LinguaOil.

Обсуждения/наблюдения.

В данной статье представлена тема «Обучение отраслевому переводу», а также видение технического переводчика, владельца и преподавателя специализации для переводчиков, как оптимально выстроить образовательную траекторию.

Мы полагаем, что самый точный и показательный вариант понять, как наиболее эффективно обучить студента, - это посмотреть на этот процесс с позиции студента и его будущего работодателя.

Для этого мы проанализировали 10 вакансий переводчика и вывели основные требования к кандидатам:

- высшее лингвистическое/филологическое образование;
- владение навыками письменного и/или устного перевода;
- владение тематикой, терминологией отрасли (или опыт работы в данной тематике);
- владение САТ;
- владение ПО для работы с документацией (инструменты распознавания, верстки, программы работы с чертежами).

Данные требования актуальны для работы переводчика как в штате компании, так и на фрилансе.

Исходя из данных требований работодателей, определили, какие навыки нужны будущему переводчику.

Для наиболее результативного обучения предлагается выстроить обучение специализированному переводу следующим образом:

- обучение процессам отрасли для обеспечения владения тематикой;
- обучение актуальной терминологии в контексте процессов отрасли;
- практика письменного и/или устного перевода с использованием рабочих форматов документации или выступлений и актуальной терминологии;
- работа в САТ- программах для формирования соответствующего навыка;
- работа со сложными форматами файлов для формирования навыка распознавания и верстки документов.

Данный подход уже доказал свою эффективность на примере обучения более 200 письменных и устных переводчиков в школе LinguaOil. Полученные навыки позволяют

переводчикам трудоустроиваться в штат нефтегазовых компаний либо работать внештатными переводчиками с компаниями или переводческими агентствами.

При этом, результаты обучения и трудоустройства не зависели от количества лет опыта работы переводчиком. Успешное трудоустройство получали даже студенты 3-4 курсов или 1-2 курса магистратуры.

Таким образом, можно также сделать вывод, что навык специализации и работы с соответствующими переводческими программами и ПО позволяет компенсировать отсутствие опыта у начинающих переводчиков и положительно влияет на успех трудоустройства.

Стоит отметить, что для выстраивания подобной образовательной траектории и обеспечения ее практической составляющей преподаватель сам должен владеть всеми вышеперечисленными навыками и желательно иметь опыт их применения.

Без соответствующих знаний и навыков преподаватель не сможет обучать эффективно, давать адекватную обратную связь, а также показать реалии и перспективы работы переводчика в данной тематике, а, следовательно, и вызвать доверие студента и его желание работать в данной тематике, мотивацию к обучению. При этом, известно, что наличие мотивации существенно влияет на эффективность и результативность обучения.

Мы также понимаем, что существуют различные ограничения вузовских образовательных программ по количеству часов, формату и содержанию занятий, в том числе курсов специализированного перевода. Однако при наличии соответствующих знаний и навыков у преподавателя, в частности, владения тематикой, позволит преподавателю встроить необходимые дисциплины и формат обучения тематике в существующую программу.

А в отсутствии такой возможности – направить студента на обучение тематике в соответствующие образовательные учреждения.

Предлагаемый в статье подход можно применять к любой отрасли специализации.

Результаты.

Анализ существующего рынка для переводчиков показал, что навык владения специализацией – одно из обязательных требований работодателей. При обучении специализированному переводу преподавателю важно владеть соответствующей специализацией, что напрямую влияет на мотивацию студента и результативность обучения. При наличии данного навыка преподаватель может выстроить образовательную траекторию согласно предлагаемому подходу и встроить ее в существующую программу вуза либо направить студента на обучение тематике в соответствующие образовательные учреждения.

Заключение / выводы.

В ходе проведенного исследования было установлено, что результативность обучения специализированному переводу, и, следовательно, успех трудоустройства выпускников напрямую зависят от выстраивания образовательной траектории из позиции «что нужно студенту», включения в обучение практически применимых навыков, которые требует работодатель от современного переводчика, владения самим преподавателем данными навыками, в частности, владения специализацией в рамках преподаваемой дисциплины, использования рабочих текстов и актуальной терминологией во время практики перевода, а также создания мотивации и желания учиться у студента благодаря демонстрации преподавателем перспектив профессии и применимости получаемых навыков в будущей работе.

Список литературы

1. <https://linguaoil.ru/>
2. <https://hh.ru/employer>

ЛИНГВОДИДАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОБУЧЕНИЯ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОМ ПЕРЕВОДУ

А.А. Искакбаева

Докторант, старший преподаватель

Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан

Каспийский общественный университет, Алматы, Казахстан

iskakbayeva@inbox.ru

***Аннотация.** Статья посвящена лингводидактическим аспектам обучения техническому переводу на материале инженерной терминологии. В ней рассматриваются особенности инженерной терминологии, трудности, с которыми сталкиваются студенты при переводе научно-технических текстов, а также методы и приемы обучения техническому переводу.*

Целью написания статьи является обоснование необходимости включения предпереводческого анализа, основанного на лингвокогнитивном аспекте в качестве одного из основных этапов подготовки переводчиков. Это позволит выйти за рамки простой лингвистической проработки понятий и улучшить качество перевода. Следовательно, уделение внимания понятиям и терминам научного направления при переводе является ключевым фактором. Важно уметь отделить неподходящие понятия от эквивалентных, развить логико-познавательную функцию, а также критическое мышление.

Предпереводческий анализ, основанный на лингвокогнитивном аспекте, является ключевым приемом трактовки и подбора понятийного соответствия при переводе научно-технической литературы. Анализ переводов студентов показал, что в группе с применением лингвокогнитивного предпереводческого анализа показала лучшие результаты относительно качества перевода, чем вторая группа, которая использовала лишь лингвистический анализ при предпереводческой подготовке текста для перевода. Понимание когнитивной сути понятий инженерной терминологии позволила обучающимся точно передать семантику текста.

В ходе работы было выявлено, что студенты испытывают затруднения в толковании терминов и понятий при переводе научно-технических текстов, а именно схожесть понятий и использование подобных терминов может вызвать затруднения при подборе контекстуального эквивалента. В большинстве случаев лингвистический анализ является основой предпереводческого этапа подготовки, который может привести к искажениям семантики текста, а лингвокогнитивный анализ позволяет минимизировать вероятность допущения семантических ошибок при переводе. Данный подход может улучшить качество перевода и помочь молодым специалистам набрать необходимого опыта при переводе терминов и понятий в предметной области.

***Ключевые слова:** предпереводческий анализ, лингвокогнитивный анализ, термин, понятие, адекватный перевод, научно-технический перевод*

***Аңдатпа.** Мақала инженерлік терминология негізінде техникалық аударманы оқытудың лингводидактикалық аспектілеріне арналған. Ол инженерлік терминологияның ерекшеліктерін, студенттердің ғылыми-техникалық мәтіндерді аудару кезінде кездесетін қиындықтарын, сонымен қатар техникалық аударманы оқытудың әдістері мен тәсілдерін қарастырады.*

Бұл мақаланы жазудағы мақсат – аудармашы дайындаудың негізгі кезеңдерінің бірі ретінде лингвистикалық-когнитивтік аспектіге негізделген аударма алдындағы талдауды енгізу қажеттілігін негіздеу. Бұл бізге түсініктерді қарапайым лингвистикалық өңдеуден шығуға және аударма сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Сондықтан аударма кезінде

ғылыми ұғымдар мен терминдерге мән беру басты фактор болып табылады. Орынсыз ұғымдарды баламасынан ажырата білу, логикалық-танымдық қызметін, сонымен қатар сыни тұрғыдан ойлауды дамыту маңызды.

Лингвокогнитивтік аспектіге негізделген аударма алдындағы талдау ғылыми-техникалық әдебиеттерді аудару кезіндегі түсініктемелік сәйкестікті таңдаудың және таңдаудың негізгі әдісі болып табылады. Студенттердің аудармаларын талдау лингвокогнитивті аударма алдындағы талдауды қолданатын топ мәтінді аудармаға алдын ала дайындауда тек лингвистикалық талдауды пайдаланған екінші топқа қарағанда аударма сапасы бойынша жақсы нәтиже көрсеткенін көрсетті. Инженерлік терминология ұғымдарының когнитивтік мәнін түсіну студенттерге мәтіннің семантикасын дәл жеткізуге мүмкіндік берді.

Жұмыс барысында студенттер ғылыми-техникалық мәтіндерді аудару кезінде терминдер мен ұғымдарды түсіндіруде қиындықтарға тап болатыны, атап айтқанда, ұғымдардың ұқсастығы мен ұқсас терминдерді қолдану контекстік эквивалентті таңдауда қиындықтар туғызатыны анықталды. Көп жағдайда лингвистикалық талдау аударма алдындағы дайындық кезеңінің негізі болып табылады, бұл мәтіннің семантикасының бұрмалануына әкелуі мүмкін, ал лингвистикалық-когнитивтік талдау аударма кезінде семантикалық қателердің болу ықтималдығын барынша азайтуға мүмкіндік береді. Бұл тәсіл аударманың сапасын арттырып, жас мамандарға пәндік саладағы терминдер мен ұғымдарды аудару кезінде қажетті тәжірибе жинақтауға көмектеседі.

Түйін сөздер: аударма алдындағы талдау, лингвокогнитивтік талдау, термин, концепция, адекватты аударма, ғылыми-техникалық аударма

Abstract. The article is devoted to the linguo-didactic aspects of teaching technical translation based on engineering terminology using linguo-cognitive approach for better understanding. It examines the features of engineering terminology, the difficulties that students encounter when translating scientific and technical texts, as well as methods and techniques for teaching technical translation.

The purpose of writing this article is to substantiate the need to include pre-translation analysis based on the linguistic-cognitive aspect as one of the main stages of translator training. This allows to go beyond simple linguistic elaboration of concepts and improve the quality of translation. Therefore, paying attention to scientific concepts and terms when translating is a key factor. It is important to be able to separate inappropriate concepts from equivalent ones, to develop logical-cognitive function, as well as critical thinking.

Pre-translation analysis, based on the linguistic-cognitive-pragmatic aspect, is a key method of interpretation and selection of conceptual correspondence when translating scientific and technical literature. The use of linguo-cognitive pre-translation analysis will improve the understanding of the text, therefore, achieving greater adequacy in translation.

Analysis of student translations showed that the group using linguo-cognitive pre-translation analysis showed better results regarding the quality of translation than the second group, which used only linguistic analysis in the pre-translation preparation of the text for translation. Understanding the cognitive essence of the concepts of engineering terminology allowed students to accurately convey the semantics of the text.

During the work, it was revealed that students experience difficulties in interpreting terms and concepts when translating scientific and technical texts, namely, the similarity of concepts and the use of similar terms can cause difficulties in selecting a contextual equivalent, but when conducting linguo-cognitive analysis it is easier to select an equivalent to a terminological concept.

In most cases, linguistic analysis is the basis of the pre-translation preparation stage before translation begins, which can lead to distortions in the semantics of the text, and linguo-cognitive analysis allows to minimize the likelihood of semantic errors during translation. This approach can improve the quality of translation and help young professionals gain the necessary experience when translating terms and concepts in the subject area.

Keywords: pre-translation analysis, linguo-cognitive analysis, term, concept, adequate translation, scientific and technical translation

Введение.

Современный этап развития рынка труда предъявляет новые требования к переводчикам, особенно к тем, кто специализируется на переводах в сфере инженерии. В условиях глобализации и бурного развития технологий переводческая деятельность становится все более востребованной. В то же время перевод инженерных текстов представляет собой особую сложность, поскольку требует от переводчика не только глубоких лингвистических знаний, но и понимания специфики той или иной области инженерии.

Ошибки при переводе инженерной терминологии могут иметь серьезные последствия, вплоть до катастроф. Следовательно, необходимо обучить переводчиков инструментам для уменьшения возможности появления таковых в переводе. Необходимо помнить, что хороший перевод помогает людям в понимании мира и явлений, а плохой может навредить.

В связи с этим, изучение лингвокогнитивного аспекта при предпереводческом анализе является актуальной задачей, способствующей повышению качества переводов научно-технических текстов с инженерной терминологией.

При переводе технических текстов инженерная терминология часто вызывает трудности у обучающихся, а именно подбор точного эквивалента в контексте с учетом ограниченных технических знаний. В связи с этим проработку терминологической системы необходимо включать в первичный этап обучения, совмещая ее с ознакомлением обучающихся со специализированными словарями.

В статье будет рассмотрен лингвокогнитивный аспект при предпереводческом анализе, который позволяет более точно подбирать контекстуальные соответствия терминологических единиц при техническом переводе. Исследование проводится на материале технических текстов геологической направленности, которые входят в понятие инженерной терминологии.

Материалы и методы исследования.

При подготовке переводчиков одними из главных компетенции выступают лингвистическая, текстообразующая, межкультурно-коммуникативная, профессионально-ориентированная, информационно-технологическая, специально-профессиональная и когнитивно-прагматическая компетенции. Развитие указанных компетенции проходит постепенно и начиная со второго курса когнитивно-прагматическая функция является доминирующей, так как она позволяет освоить концептуальные системы языка и адекватно понять смысл терминов и концептов.

Исследование проводилось на практических занятиях по дисциплине «Практика письменного перевода». В статье рассматриваются результаты работ двух групп, обучающихся образовательной программы бакалавриата «межкультурно-коммуникативный перевод» Каспийского общественного университета (Алматы, Казахстан). В ходе эксперимента в двух группах применялся на этапе предпереводческой подготовки лингвокогнитивный анализа в группе «А», и лингвистический анализа в группе «В».

В группе «А» проводилась подготовка студентов с использованием лингвокогнитивного ознакомления обучающихся с особенностями терминосистемы технического текста. Давались разъяснительные указания по подбору терминологических соответствия при подборе элементов инженерной терминосистемы в сфере геологии. В группе «В» излагались рекомендации по использованию лингвистического анализа и разбором терминосистемы геологии, многие рекомендации были направлены на концентрацию внимания по работе со специальным словарем технических терминов.

Обсуждения/наблюдения.

Многие ученые занимаются вопросами изыскания лучших способов для выработки необходимых компетенции при обучении переводу научно-технических текстов.

Привлечение информационных технологии, использование достижений корпусной лингвистики и переводоведения в процесс обучения становится все больше популярным. Данные направления, однозначно, позволяют структурировано и точно рассмотреть вопрос терминологического подбора основанного на частотности использования терминологической единицы в терминосистеме, однако в случае появления нового понятия, необходимо развитие аналитических способностей специалистов, основывающихся на лингвокогнитивных процедурах понимания текста.

Лингвистическая процедура необходима для реализации понятийного аппарата. Данная процедура является основой когнитивно-прагматического анализа термина в его терминосистеме с учетом контекстуального соответствия на языке перевода. основополагающими работами в данном направлении являются работы В.С.Виноградова, который рассматривал перевод как сложный лингвистический процесс, заостряя свое внимание на разных уровнях лексики: фонетике, морфологии, синтаксисе и семантике приводящих к когнитивным аспектам перевода (Виноградов, 2001). А.В.Федоров разработавший лингвистическую теорию перевода, основанную на концепции языковых универсалий в которые входят термины (Федоров, 1983). Л.С.Бархударов подчеркивает важность рассмотрения языковой системы в целом при переводе. Он утверждает, что переводчик должен понимать лингвистические особенности как исходного, так и целевого языков, чтобы выполнить точный и естественно звучащий перевод, а значит необходимость в когнитивной интерпретации (Бархударов, 2023). И.С.Алексеева разработавшая прагматическую теорию перевода, в которой основное внимание уделяется роли переводчика в создании значимого и актуального перевода для целевой аудитории (Алексеева, 2020).

Освещая отечественные работы по теоретическим основам теории перевода и перевода научно-технических текстов, напечатанные в последние годы, нельзя не отметить учебник по современным подходам теории перевода (Есембеков, 2023), способы перевода, редактирования и коррективы (Тараков, 2013).

Рассматривая научные публикации за последние несколько лет, можно отметить научные исследования, проводимые в сфере терминосистемы горнодобывающего дела с закреплением терминов на казахском языке (Бакеева, 2019). Рассмотрение проблем перевода терминов, понятий связанные с путями формирования терминов их гибридности: структурно-семантическую компоновку терминов сферы туризма на казахском языке под влиянием появившихся понятий на английском языке (З.Ж.Аухадиева, Г.С.Асанова, К.Ж.Абдрахманова, 2022), общие основы терминообразования на казахском языке (Н.М.Ашимбаева, Н.К.Шуленбаев, К.М.Жампейис, 2022), явление гибрида в терминообразовании (А.Н.Ахмет, Ш.Курманбайулы, С.А. Нургалиева, Г.А.Бегимов, 2023).

Вклад этих и других ученых по развитию и изучению терминологии, а также воплощения и реализации необходимых компетенции у обучающихся для достижения адекватности при техническом переводе не оценим.

Следовательно, рассмотрение обучения техническому переводу с позиции лингвокогнитивного аспекта способствует развитию специально-профессиональных компетенции при переводе технических текстов, а именно пониманию семантического соответствия, предлагаемого в словарях, трактовки понятий и обогащению правильным понятийным аппаратом языковой личности будущих специалистов. Не стоит забывать, об омонимичности терминов.

Результаты.

После вводной теоретической части, обучающимся на практическом занятии предложили перевести два текста из их сборника научно-технических текстов М.А.Кузьмина под названиями «Geodesy» (Кузьмина, 2017, 3-4), «History of Surveying» (Кузьмина, 2017, 4-7). Сборник является пособием, в которое вошли материалы из неадаптированных текстов энциклопедии Britannica, а также on-line журнала «GEOInformatics» за 2015–2016гг (Кузьмина, 2017).

Интересно отметить, что результаты обеих групп отличаются, как в качестве выполненного перевода, так и эмоционального настроения обучающихся по завершению переводов. Первые трудности были отмечены на уровне перевода названий текстов. В группе «В» все студенты без исключения провели лингвистическую подготовку на предпереводческом этапе – определили стиль текста (научно-технический текст), идентифицировали подстиль – естественные науки, подотрасль геология. Выбрали онлайн словарь Мультигран и использовали средства электронного словаря Lingvo форматов Life и формат АВВУУ, с корректировкой словарей на технический раздел, направление геология. Студенты группы «В» название первого текста перевели «геодезия», а название второй текста «история маркшейдерии».

Студенты группы «А» провели предпереводческий анализ, основываясь на лингвокогнитивном аспекте с проработкой терминологической системы, после прохождения обязательных этапов по определению стиля и подстиля текстов, а также выбора терминологического словаря. При переводе они учитывали вероятность того, что лексическая единица может быть не термином, а понятием и используя когнитивный анализ предоставили перевод названия первого текста как «геодезия», а название второго текста – «история развития геодезии». При озвучиваниях причины подбора терминологических соответствия, студенты группы «А» разъяснили, что согласно терминологическому словарю, геодезия рассматривает объекты находящиеся на поверхности земли. В то время как, возможный вариант, примененный группой «В», маркшейдерия исследует и размечает объекты, находящиеся под поверхностью земной коры. Следовательно, данные термины хоть и относятся к одной отрасли – геологии, однако являются разными направлениями построения картографии. Группа «В» ссылалась на данные, полученные из словарных статей в словарях, а также логическому подбору, по их мнению, подходящих эквивалентов для переводимых терминов, опираясь при выборе терминов на созвучие и логику того, что если бы в тексте говорилось об одной науке, то использовался бы один и тот же термин, предоставили в переводе два разных термина. Причина возникновения такого переводческой ошибки, связана как с недостаточными фоновыми знаниями в сфере научно-технического перевода, так и недостаточной проработкой понятий в терминологической системе сферы геология при переводе, а именно фокусировка на созвучие и логике.

Рассмотрим, примеры более детально. При изучении возможных вариантов перевода термина «Geodesy» в онлайн словаре Мультигран, дается лишь два варианта перевода «геодезия», и второй с пометкой архаичности «землемерие». Данный факт помог обучающимся сократить выбор до единственно верного варианта. При проработке термина «Surveying» студенты столкнулись с проблемой подбора терминологического соответствия, из-за большой вариативности возможных терминологических узлов. Однако, можно выделить несколько соответствия от которых можно было бы оттолкнуться:

- «топографо-геодезические работы» (терминологическое соответствие из "Словарь по прикладной геофизике", 2002, А.В.Череповского),
- «геодезическая съёмка» (словарь Макарова), «картирование» (раздел «Строительство»),
- «геодезические измерения» (раздел «лесоводство») (выписка из словаря Мультигран).

Однако, студенты выбрали раздел «геодезия», в котором помимо других вариантов предлагался вариант «маркшейдерский», который преобразовался в существительное «маркшейдерия» и использовался при переводе.

Следующим ярким примером затруднений при переводе вызвал термин «a vertical wooden A-frame with a plumb bob». В тексте идет описание приборов, использовавшихся в древних цивилизациях для замеров во время строительства, картографии и замеров углов. Термин «a vertical wooden A-frame with a plumb bob» внешне напоминает заглавную букву «А» по середине которой на шнуре висит отвес. Следовательно, адекватным переводом термина «a vertical wooden A-frame with a plumb bob» может выступать перевод -

«вертикальная А-образная рама с отвесом», предоставлены группой «А». Студенты, проведя лингвокогнитивный анализ, используя предоставленное описание в тексте, а также задействовав аналитико-семантический отбор вероятных возможных вариантов остановилась на соответствующем варианте. Студенты группы «В» при разборе разбили термин на несколько составляющих отделив от цельной терминологической единицы части «a vertical wood», «A-frame» и «plumb bob». При переводе у некоторых студентов исчезли одни из составляющих и начались разнообразные преобразования. Одни из ярких примеров: А-образная опалубка; А-образная опорная рама; А-образная несущая конструкция. Все эти варианты, будучи подходящими к инженерной терминологии, все же далеки от геологии, зато имеют сферу применения – строительство. При толковании подбора соответствующего варианта были интересные интерпретации, одна из самых ярких связана с архитектурным элементом «A-frame», представляющим фасад дома, напоминающий букву «А», то есть дом внешне как будто состоит из большой крыши, скаты которой заменяют стены и практически доходят до земли. Данное внешнее сходство привело к неточности при подборе эквивалента на языке перевода. Студент провел лингвистический анализ без учета когнитивного аспекта, что привело к переводческой ошибке. Термин «A-frame» является неотъемлемой частью терминологической конструкции «a vertical wooden A-frame with a plumb bob» и должен переводиться одним терминологическим понятием.

В тексте встречаются разнообразные термины и понятия, которые в большинстве случаев не вызывают серьезных проблем при переводе, ошибки носили исключительно индивидуальный характер.

Заключение.

В заключение хотелось бы отметить, что проблема перевода научно-технической литературы и специальных терминов является актуальной и многогранной. Однако рассмотрение терминологической контекстуальности и его влияния на семантику не так популярны, хотя тема начала привлекать внимание молодых ученых. Но следует отметить, что интерес исследователей больше направлен на изучение способов формирования терминосистем на казахском языке, способов обучения научно-техническому переводу при помощи компьютерных программ или разработке корпусных систем для обеспечения скорости и качества при переводе таких тестов, однако работа над улучшением когнитивных способностей адекватного подбора при переводе терминов и понятий на основе контекстуальности при изменениях семантики, является все еще недостаточно изученными.

При рассмотрении качества перевода необходимо учитывать не только лингвистическое значение термина, но и его когнитивно-прагматический аспект. Это особенно важно при подготовке специалистов в сфере научно-технического перевода. Для достижения высокого качества перевода обучающимся необходимо: проводить предварительную работу над проработкой терминосистемы переводного текста; основывать эту работу на когнитивно-прагматическом анализе терминов в рамках контекста, а при необходимости использовать справочные ресурсы, соответствующие области принадлежности текста оригинала; понимать, что термин, хотя и является по своей сути однозначным понятием, может иметь несколько эквивалентов, если он выступает в виде понятия; учитывать, что многозначность и многоэквивалентность понятийных элементов терминосистемы – это не только проблема развивающихся языков, но и развитых языков, таких как английский, русский языки; осуществлять перевод концептуального значения на основе лингвокогнитивного аспекта с учетом прагматики. Важно помнить, что не все тексты при переводе предназначены для специалистов, некоторые должны быть адаптированы для неспециализированной или неподготовленной аудитории.

Внедрение лингвокогнитивного аспекта в систему подготовки специалистов по переводу научно-технических текстов позволит: выработать у обучающихся аналитические способности для принятия переводческих решений и уметь их отстаивать в будущем не просто сводя к неприятию, а умением четко и логично довести до заказчика точность перевода посредством предоставления четкого анализа, подтверждающего мотивы

использования того или иного понятия в контексте; учитывать современные реалии и прагматическую цель перевода, которые все больше диктуют потребности ясного и логичного изложения, а также в некоторых случаях, упрощения семантической нагрузки на специализированные термины при подготовке текстов для неподготовленной аудитории. Следовательно, использование лингвокогнитивного анализа на предпереводческой стадии является одним из важных этапов подготовки переводчика в процессе перевода. На этой стадии переводчик обрабатывает терминологический аппарат оригинала не просто с точки зрения лингвистического анализа, во время которого могут случиться погрешности при вычленении сложных терминологических единиц.

Список литературы

1. Виноградов, В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). — М.: Изд-во Института общего среднего образования РАО, 2001. — 224 с. ISBN 5-7552-0041-6.
2. Федоров, А. В. Введение в теорию перевода. — М.: Либроком, 1983. — 192 с. ISBN 5-94545-014-6
3. Бархударов, Л. С. Язык и перевод. — М.: Междунар. отношения, 2023. — 240 с. ISBN 978-5-9519-3887-9.
4. Алексеева, И. С. Теория перевода: введение в ремесло. Учебник. — М.: «Р.Валент», 2020. 528 с. ISBN 978-5-93439-579-8
5. Есембеков, Т. О., Акимбекова, Г. Ш. Айдарманың заманауи үрдістері: оқу құралы. — Алматы: Қазақ университеті, 2023. — 202 б. ISBN 978-601-04-6397-4.
6. Тарақов, Ә., Жақсылықов, А., Мұсалы, Л., Адаева, Ғ. Аударма теориясы: оқу құралы. — Алматы: Қазақ университеті, 2013. — 132 б. ISBN 978-601-04-0153-2.
7. Bayekeeva, A., & Tazhibayeva, S. (2019). Translating international terms for mining industry. *Vestnik ENU im. L. N. Gumileva*, 1(126), 173-182.
8. З.Ж.Аухадиева, Г.С.Асанова, К.Ж.Абдрахманова. Структурно-семантические особенности сложных терминов в сфере туризма // Известия КазУМОиМЯ имени Абылай хана», серии «Филологические науки» - 2022, 2(65), С. 29-39.
9. Н.М. Ашимбаева, Н.К.Шуленбаев, К.М.Жампейис. Основные способы терминообразования в казахском языке // Известия КазУМОиМЯ имени Абылай хана», серии «Филологические науки» - 2022, 2(65), С. 40-51.
10. А.Н.Ахмет, Ш.Курманбайұлы, С.А. Нурғалиева, Ғ.А. Бегимов. Явление гибрида в терминообразовании // Известия КазУМОиМЯ имени Абылай хана», серии «Филологические науки» - 2023, 4(71), С. 22-37.
11. М.А.Кузьмина. Английский язык: Сборник научно-технических текстов. —М.: МИИГАиК. 2017,—106 с. ISBN 978-5-6043136-9-5.
12. Multitran: Geodesy [Online dictionary]. Retrieved from <https://www.multitran.com/m.exe?s=Geodesy&l1=2&l2=1>

ҒТАХР 16.31.41

ӘЖ МЕН БАҚ-ДА КЕЗДЕСЕТІН «ҚАЗАҚЫЛАНҒАН» АҒЫЛШЫН ЛЕКСЕМАЛАРЫ

*А.М. Берсигурова¹, Н. Жұмай².

Докторант¹, Ph.D. докторы²

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

*asel.bersigurova04@mail.ru

Әлеуметтік желілер қоғамның әртүрлі аспектілеріне, соның ішінде тіл нормаларына әсер ете отырып, заманауи коммуникацияның ажырамас бөлігіне айналды. Бұл мақала әлеуметтік желілердегі тілдік тенденциялар мен қарым-қатынас үлгілерін зерттей отырып, «қазақыланған» ағылшын лексемаларының қолданылуын, эволюциясын және нормаларын қалай қалыптастыратынын зерттеуді мақсат етеді.

Әлеуметтік желілер – жылдам қарым-қатынас пен ақпарат алмасуды жеңілдетеді, бұл жаңа сөздердің, сөз тіркестерінің, лингвистикалық конвенциялардың өте тез таралуына әкеліп соғуда [1].

Twitter, Instagram, Facebook, TikTok сияқты платформалар өздерінің іс-әрекет шектеулерімен және көрнекі екіпінімен қысқа және тартымды тіл стильдерін жасаудың көзіне айналып отыр. Өйткені, аталған платформаларда жас ерекшелігіне қатысты еш шектеу жоқ. Біздің елімізде ғана емес, күллі әлемде еңбектеген баладан, еңкейген кәріге дейін аталған әлеуметтік желілердің қолданушысы болып отыр. Нәтижесінде пайдаланушылар тіл эволюциясына ықпал ететін жаңа аббревиатураларды және жаргон терминдерді, сленг сөздерді, неологизмдерді ойлап тауып, жиі қолданысқа енгізіп келеді [2].

Хэштегтер, вирустық мазмұн және әсер етуші дискурс арқылы әлеуметтік медиа лингвистикалық тенденцияларды танымал ете алады.

Әлеуметтік желілердің тіл нормаларына әсері әртүрлі сын-қатерлер мен қайшылықтарды тудырады. Әлеуметтік медиа платформалары қол жетімділігіне, пайдаланушылардың әртүрлілігіне және бейресми байланыс нормаларына байланысты «қазақшаланған» ағылшын лексемаларын, жаргондар мен сленг сөздерін таратуда құнарлы негіз болып табылады. Пайдаланушылар, әсіресе Қазақстаннан немесе қазақ тектес пайдаланушылар, бұл лингвистикалық будандастыруды онлайн қауымдастықтардағы мәдени бірегейлікті, әзілді немесе ынтымақтастықты білдіру үшін жиі пайдаланады. Хэштегтер, мемдер және пайдаланушы жасаған мазмұн әртүрлі әлеуметтік медиа платформаларында «қазақша» ағылшын тілін таратуға және қалыпқа келтіруге одан әрі ықпал етіп келеді [3].

Әлеуметтік желілер белгілі бір тілдік стильдер мен өзара әрекеттесу нормаларын насихаттау арқылы адамдардың қарым-қатынасына әсер етеді. Facebook және LinkedIn [10] сияқты платформалар ресми қарым-қатынасты ынталандырады, Ал Snapchat [11] және TikTok сияқты басқа платформалар бейресми және көрнекі мазмұнға басымдық береді. Платформалардың бұл әртүрлілігі әр платформаның аудиториясы мен мақсатына бейімделген нақты байланыс үлгілері мен тілдік регистрлердің дамуына әкеледі [2].

Соңғы жылдары «Қазақшаланған» ағылшын тілі деп аталатын құбылыс пайда болды, әсіресе әлеуметтік желілерде және бұқаралық ақпарат құралдарының әртүрлі формаларында айқын байқалады. Бұл есеп тілдің, мәдениеттің және цифрлық коммуникацияның қиылысына жарық түсіретін осы контексттердегі «Қазақша» ағылшын таңбалауыштарының таралуын, сипаттамаларын және салдарын зерттейді.

«Қазақша» ағылшын тілі – лексика, синтаксис немесе мәдени сілтемелер сияқты қазақ тілінің элементтерін ағылшын дискурсына енгізуді білдіреді. Бұл будандастыру көбінесе кодты ауыстыру, транслитерация немесе жаңа лексикалық элементтерді құру түрінде көрінеді. Сипаттамаларға ағылшын тіліндегі сөйлемдерде қазақ сөздерін, сөз тіркестерін немесе фонетикалық емшелерді қолдану, сондай-ақ ағылшын грамматикасы мен синтаксисін қазақ тілінің заңдылықтарына сәйкестендіру үшін бейімдеу кіруі мүмкін.

Әлеуметтік желілерден басқа, «қазақша сөйлейтін» ағылшын тілі ойын-сауық, жарнама және журналистиканы қоса алғанда, негізгі бұқаралық ақпарат құралдарында да өз ізін қалдырып келеді. Телебағдарламаларда, фильмдер мен музыкалық туындыларда көбінесе қазақ мәдениеті мен тілінің элементтерімен сусындаған кейіпкерлер немесе әңгімелер көрсетіледі, бұл диалогқа, субтитрлерге немесе жарнамалық материалдарға «қазақша» ағылшын тілін енгізуге алып келді. Сол сияқты, жарнамалар мен маркетингтік науқандар осы лингвистикалық будандастыруды қазақ тілді аудиторияны қызықтыру немесе мәдени шынайылық сезімін ояту үшін пайдалана алады [4].

«Қазақшаланған» ағылшын таңбалауыштарының таралуы қазіргі қоғамдағы тіл, сәйкестік және жаһандану арасындағы динамикалық өзара әрекеттесуді көрсетеді. Ағылшын тілін қазақ тілінің лингвистикалық элементтерімен үйлестіре отырып, жеке адамдар өздерінің мәдени мұраларын бекітеді, тиесілілігі туралы келіссөздер жүргізеді және барған сайын өзара байланысты әлемде мультикультурализмнің күрделілігін шарлайды. Сонымен қатар, «қазақша» ағылшын тілі лингвистикалық шығармашылық пен мәдени экспрессияның

бір түрі ретінде қызмет етеді, тілдік әртүрлілікті дамытады және цифрлық коммуникацияның лингвистикалық ландшафтын байытып келеді.

«Қазақша» ағылшын тілі мәдени мүмкіндіктерді кеңейту және өзін-өзі көрсету құралы ретінде қызмет ете алатынымен, ол қиындықтар мен қайшылықтарды да тудырады.

Бастапқыда мазмұнды санаттау құралы ретінде ойластырылған хэштегтер лингвистикалық тенденциялар мен онлайн қозғалыстарды дамытудың қуатты құралдарына айналды. Жақсы ойластырылған хэштег пайдаланушыларды ортақ іске немесе мәдени сәтке жұмылдыру арқылы әлеуметтік құбылыстың катализаторы бола алады. Мысалы, #MeToo қозғалысы хэштегтердің әлеуметтік өзгерістерді ынталандыру және қоғамдық дискурсты қалыптастыру әлеуетін көрсете отырып, жыныстық қудалау мен зорлық-зомбылық мәселелеріне назар аударды [12].

Сол секілді, вирустық проблемалар мен тенденциялар лингвистикалық инновациялардың таралуына ықпал етеді, өйткені пайдаланушылар лингвистикалық рәсімдер мен лингвистикалық ойындарға қатысады. "Ice Bucket Challenge" [13] немесе "Harlem Shake" [14] сияқты тапсырмалар кең ауқымды қатысуды тудырып қана қоймайды, сонымен қатар цифрлық халық тіліне жаңа сөз тіркестері мен сөз тіркестерін енгізеді. Әлеуметтік медианың қатысу сипаты пайдаланушыларды лингвистикалық тенденцияларды мәдени валютаның бір түрі ретінде қабылдауға шақырады, бұл олардың онлайн қауымдастықтардағы маңыздылығын күшейтеді [2].

Әлеуметтік медиа платформалары әртүрлі қарым-қатынас стильдері мен қалауларын ескереді, бұл әр платформаның аудиториясы мен мақсатына бейімделген әртүрлі тілдік тізілімдерді жасауға мүмкіндік береді. Мысалы, LinkedIn және кәсіби форумдар сияқты платформалар олардың кәсіби бағдарланған сипатын көрсете отырып, ресми тілді қолдануға шақырады. Керісінше, Snapchat және TikTok сияқты платформалар бейресми және көрнекі мазмұнға басымдық беріп, ойнақы және креативті тіл стильдерінің дамуына ықпал етеді.

Цифрлық дәуірде әлеуметтік медиа қоғамның әртүрлі аспектілеріне, соның ішінде тілдік нормалар мен қарым-қатынас үлгілеріне терең әсер ететін өміріміздің ажырамас бөлігіне айналды. Хэштегтердің пайда болуынан бастап эмодзилердің таралуына дейін әлеуметтік медиа платформалары өзімізді қалай білдіретінімізді және басқалармен әртүрлі желілерде жасайтын қарым-қатынасымызды түбегейлі өзгертті. Бұл мақалада әлеуметтік медианың тілдік нормаларға жан-жақты әсері зерттеліп, оның лингвистикалық эволюциядағы, қарым-қатынас тенденцияларындағы және цифрлық сәйкестікті қалыптастырудағы рөлі қарастырылады.

Әлеуметтік медиа платформалары тіл қарқынды эволюция мен инновацияға ұшырайтын динамикалық экожүйелер ретінде қызмет етеді. Twitter сияқты платформалардың шектеулері, оның таңбалық шектеулерімен, күрделі идеяларды қысқаша жеткізу үшін аббревиатураларды және стенографиялық өрнектерді жасауға түрткі болды. Мысалы, "LOL" (дауыстап күлу) және "ICYMI" (егер сіз оны жіберіп алған болсаңыз) сияқты тіркестер цифрлық коммуникацияда кең таралған, бұл тілдің онлайн әлемге бейімделуін көрсетеді [1].

“Checkup” - тексеру

“Unpacking” - ашу, шығару, орауыштан шығару, ашып көрсету

“Unboxing” - қорапты ашу

“Feedback” - кері байланыс

“Insight” - түсіну, ұғу

“Cringe” - ұят

“Trash” - "қоқыс" дегенді білдіреді. Жастар жағы жаман жағдайларды сипаттағанда, осы сөзді жиі қолданысқа енгізіп келеді.

“Crash” - жарылу, сыну

“Deadline” - тапсырма орындалып бітуі қажет соңғы мерзім

“Lifhack” - әртүрлі кеңестер мен айдалар

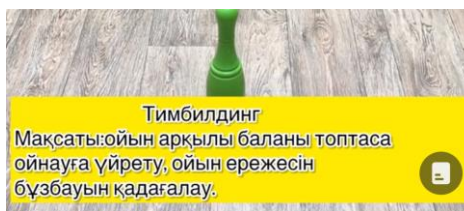
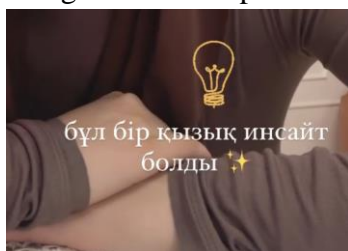
“Abuse” - моральді түрде басу, кемсіту

“Trigger” - түсініктемені қабылдамайтын адамның кейбір әрекеттері.
 “Price” - баға
 “Wish list” - армандар мен қалаулардың тізімі
 “Direct” - тікелей хабарлама
 “Like” - лүпіл
 “Easy” - өте оңай
 “Chill” - демалу
 “ROFL — «Rolling On Floor Laughing» - ішек-сілесі қату
 “Outfit” - сән үлгі
 “Look” - киім үлгісі
 “Team building” - топ құру
 “Coworking” - жалпы кеңістікте әртүрлі жұмыспен қамтылған адамдардың еңбегін бірлесе ұйымдастыруға көзқарас.
 “Lunch” - түскі ас
 “Branch” - демалыс күнгі түскі ас
 “Fast food” - тез дайындалатын тағам
 “Besties” - ең жақын адамдар
 “Soulmate”- жансерік
 “Soft skills” - сыни тұрғыдан ойлау
 “Case” - жағдаят
 “Relax” - демалу
 “Trip” - саяхат
 “Box” - қорап
 “Beauty” - әдемілік
 “Connect” – сәйкестік, байланыс
 “Content” - ақпараттық мазмұн.

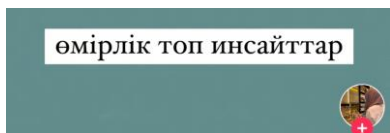
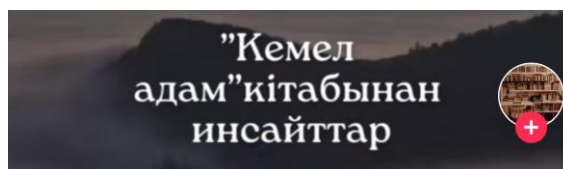
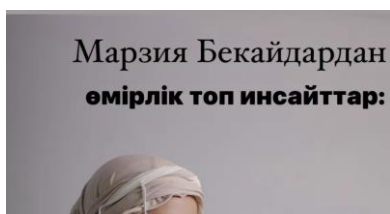
Осылайша, жоғарыда аталған ағылшын тіліндегі сөздер мен сөз тіркестерінің әлеуметтік желілер мен сайттар арқылы тез таралып, өмірімізге етене еніп кеткені соншалықты күнделікті қарым-қатынас барысында, әсіресе жастар тілінде еркін қолданысқа түсіп, қазақ тілінің грамматикалық қосымшаларын жапсырып пайдаланыла бастады. Сонымен қатар ағылшын тіліндегі атаулардың еш аудармасыз немесе транслитерация жасалмай-ақ қолданысқа т.су үрдісі жиі байқалатынына көз жеткіздік. Мәселен, республикалық «Айқын» (<https://aikyn.kz>) газетінің ресми сайтынан төмендегідей мысалдарды оқи аламыз: «Бұл туралы Маңғыстау облыстық *NOMAD MMA* федерациясының өкілдері мәлімдеді», «Кабирхан қатысатын *Dubai world cup* жарысы тікелей эфирде көрсетіледі», «Жантүршігерлік қылмыс "*Меркур Таун*" тұрғын үй кешенінде болған», «Әйелің тағы *TikTok* түсіріп жатыр" деп айтты», «Бірақ сөйте тұра, тек шапанды тігу, *бренд* қылу ісі осыдан 7 жылдай бұрын ғана ойға келді» [15].

Жазғы *мейкап* мұқият дайындық пен толық косметикалық құралдарды қажет етпейді [16], *Бодибилдинг* - бұл спортшылар күш, ептілік және жылдамдықта емес, дене эстетикасында жарысатын спорт түрі [17], Егер бұрынырақта *каргоны* тек әскери аяқ киіммен, ал арық жігіттер үлкендеу кроссовкамен киетін болса, қазір онымен үйлестіре киюге болатын аяқ киім түрлері арта түсті: *редвинг*, *канвас кедасы*, күдеріден жасалған *дезерт*, *броги* сияқты аяқ киім түрлерін *каргомен* киюге мүмкіндік туды [16], «Кітапханалардағы *коворкинг* орталықтарының ашылуы – оқырмандар үшін жақсы жаңалық», «Сол себепті куизді ұйымдастыратын қаланы таңдарда ұзақ ойланбадым», «Қазақстанда үш түрлі «TezTap», «Bastime» және «Қазақша *Quiz*» сайыстары параллельді өтіп жатқан бірден-бір қала – Атырау», «*Краунфандингтің* екі түрлі моделін қарастыруға болады» [18]. Мұндай мысалдарды көптеп кездестіруге болады.

Instagram: @aeka.posh

Tiktok:

Сонымен қатар, әлеуметтік медиа платформалары көбінесе мемдерді, хэштегтерді және пайдаланушы жасаған мазмұнды вирустық тарату арқылы жаңа сөздер мен сөз тіркестерін таратуды жеңілдетеді. Мемдер, атап айтқанда, лингвистикалық шығармашылықтың құралына айналды, өйткені пайдаланушылар онлайн аудиториямен резонанс тудыратын әзіл-оспақ жазулар мен қанатты сөз тіркестерін ойлап табады. Мемдердің жылдам айналымы нақты уақыт режимінде цифрлық лексиканы қалыптастыра отырып, жаңа лингвистикалық конвенциялар мен мәдени сілтемелерді қабылдауға ықпал етеді.

Сонымен қатар, әлеуметтік медиа платформалары мәдениетаралық қарым-қатынас пен тілдік алмасуды жеңілдетеді, өйткені пайдаланушылар әртүрлі лингвистикалық ортадан шыққан адамдармен өзара әрекеттеседі. Бұл мәдени алмасу негізгі дискурсқа жаңа сөздерді, сөз тіркестерін және мәдени сілтемелерді енгізу арқылы цифрлық лингвистикалық ландшафтты байытады. Бұл лингвистикалық иемдену және цифрлық дәуірде тілдік әртүрлілікті сақтау туралы сұрақтар туғызады.

Қорытындылай келе, әлеуметтік медиа платформалары цифрлық дәуірдегі тілдік нормалар мен қарым-қатынас үлгілерін терең қалыптастырды, лингвистикалық эволюцияға ықпал етті, қарым-қатынас тенденцияларын қалыптастырды және жаңа лингвистикалық конвенциялардың пайда болуына ықпал етті.

Әлеуметтік желілер мен медиа платформалардағы "қазақша" ағылшын таңбалауыштары тіл, мәдениет және цифрлық коммуникация арасындағы динамикалық өзара әрекеттесуді көрсететін бірегей лингвистикалық құбылысты білдіреді. Өрнектің гибриді түрі ретінде "қазақшаланған" ағылшын тілі цифрлық дәуірдегі тілдің алуан түрлі және дамып келе жатқан табиғатының айғағы ретінде қызмет етеді, сонымен бірге барған сайын жаһанданған әлемдегі сәйкестіктің, бейнелеудің және мәдени шынайылықтың күрделілігін көрсетеді.

Қолданылған әдебиеттер

1. Кристал, Д. (2006). Тіл және Интернет. Кембридж университетінің баспасы, 134-148.

2. Данет, Б., және Херринг, Оңтүстік Каролина (Редакция.). (2007). Көптілді интернет: Тіл, мәдениет және интернеттегі байланыс. Оксфорд университетінің баспасы, 18 (6), 230-295.
3. Смағұлова, Ж. (2020). Әлеуметтік желілердегі қазақ тілі: Тілді қолдану және Жеке тұлғаны қалыптастыру. Тіл және Саясат журналы, 19 (4), 548-570.
4. Сүлейменова, З. (2019). Әлеуметтік желілерде ағылшын және қазақ тілдерін қолдану: Instagram-ның кейс-стадии. Халықаралық әлеуметтік ғылымдар және адамзат журналы, 9 (5), 174-177.
5. Төлегенова, З. (2018). Әлеуметтік желілердегі қарым-қатынаста ағылшын-қазақ кодтық коммутациясын қолдану. Тіл және Білім журналы, 4 (4), 98-105.
6. Twitter <https://twitter.com/?lang=ru>
7. Instagram <https://www.instagram.com/>
8. Facebook https://www.facebook.com/?locale=ru_RU
9. TikTok <https://www.tiktok.com/ru-RU/>
10. LinkedIn <https://ru.linkedin.com/>
11. Snapchat <https://www.snapchat.com/ru-RU>
12. #MeToo <https://www.golosameriki.com/amp/metoo-movement-us/6009037.html>
13. Ice Bucket Challenge https://ru.m.wikipedia.org/wiki/Ice_Bucket_Challenge
14. Harlem Shake https://ru.m.wikipedia.org/wiki/Harlem_Shake
15. Aikyn.kz <https://www.facebook.com/aikyn.kz/>
16. <https://massaget.kz>
17. <https://kk.deltaclassic4literacy.org>
18. <https://egemen.kz>

МРНТИ 16.31.41

ОСОБЕННОСТИ АВТОМАТИЗИРОВАННОГО ТИФЛОПЕРЕВОДА: ТЕХНИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Л.А. Задорожная

Докторант

Евразийский национальный университет им.Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан

mila.alex.zadorozhnaya@gmail.com

***Аннотация.** Данная научная статья описывает особенности использования ресурсов и программ для автоматизированного перевода в контексте работы специалистов-тифлопереводчиков. Автор исследования приводит аргументы в пользу применения данных цифровых технологий для повышения эффективности работы переводчика во всех сферах деятельности, в том числе в социально-ориентированном переводе. Работа содержит сравнительный анализ популярных ресурсов для автоматизированного перевода, описаны их характеристики. Даются рекомендации по использованию данных цифровых ресурсов в практике тифлопереводчика, а также перспективы их развития и актуальность их применения для развития профессиональных компетенций тифлопереводчика. Дополнительно дана интерпретация специфики работы с ресурсами и программами для автоматизированного тифлоперевода. В научной статье исследованы как ресурсы и программы, где тифлопереводчик выступает пользователем для создания контента, так и те приложения, где тифлопереводчик является их создателем.*

***Ключевые слова:** тифлоперевод, ресурсы для автоматизированного перевода, тифлокомментарий, цифровые технологии в переводе.*

***Аңдатпа.** Бұл ғылыми мақалада тифло аудармашылар жұмысының контекстінде автоматтандырылған аударма үшін ресурстар мен бағдарламаларды пайдалану ерекшеліктері сипатталған. Зерттеу авторы аудармашының барлық қызмет салаларында, соның ішінде әлеуметтік бағытталған аудармада тиімділігін арттыру үшін осы цифрлық*

технологияларды қолдану пайдасына дәлелдер келтіреді. Жұмыста автоматтандырылған аударма үшін танымал ресурстардың салыстырмалы талдауы бар, олардың сипаттамалары сипатталған. Тифло аудармашының тәжірибесінде осы цифрлық ресурстарды пайдалану бойынша ұсыныстар, сондай-ақ олардың даму перспективалары және тифло аудармашының кәсіби құзыреттерін дамыту үшін оларды қолданудың өзектілігі беріледі. Сонымен қатар, автоматтандырылған тифло аударма үшін ресурстармен және бағдарламалармен жұмыс істеу ерекшеліктерін түсіндіру берілген. Ғылыми мақалада тифло аудармашы мазмұнды жасау үшін пайдаланушы ретінде әрекет ететін ресурстар мен бағдарламалар да, тифло аудармашы оларды жасаушы болып табылатын қолданбалар да зерттелген.

Түйін сөздер: тифлоаударма, автоматтандырылған аударма ресурстары, тифлотүсіндірме, аудармадағы цифрлық технологиялар.

Abstract. This scientific article describes the features of using resources and programs for computer aided translation in the context of the work of audio describers. The author of the study provides arguments in favour of using these digital technologies to improve the efficiency of the translator's work in all fields of activity, including socially oriented translation. The research contains a comparative analysis of popular resources for computer aided translation, as well as describes their characteristics. Recommendations are given on the use of these digital resources in the practice of an audio describer, as well as the prospects for their development and the relevance of their application for the development of professional competencies of an audio describer. Additionally, the interpretation of the specifics of working with resources and programs for computer aided audio description is given. The scientific article examines both resources and programs where the audio describer acts as a user for creating content, and those applications where the audio describer is their creator.

Keywords: audio description, resources for computer aided translation, audio commentary, digital technologies in translation.

Инструменты для автоматизированного перевода за последнее десятилетие значительно улучшились в отношении интерфейса, доступного практикующим переводчикам в разных сферах деятельности. Так, если еще в начале XXI века компьютерное оборудование по большому счету являлось только вариантом фиксации информации наряду с бумажными носителями, то сегодня цифровые технологии можно назвать эффективными помощниками специалиста в области как устного, так и письменного перевода. Более того, существующие ресурсы для автоматизированного перевода учитывают большинство необходимых аспектов и этапов осуществления процесса передачи информации с одного языка на другой, в том числе и для невербальных языков и систем знаков.

Автоматизированный перевод в настоящее время несомненно является незаменимым инструментом в работе как профессиональных переводчиков, так и в академической среде, в экономической аналитике, юридической практике, литературе, журналистике и многих других направлениях. Исследователи Shu Zhou, Shuo Zhao, и Michael Groves в своей научной работе о цифровом билингвизме отмечают, что на данном этапе развития отрасли машинный перевод очень удобен в работе, эффективен, а также доступен для выполнения значительного количества различных профессиональных задач. [1] Подобные ресурсы могут быть доступны как в развернутом виде на персональном компьютере, так и на мобильных устройствах, что существенно расширяет их ситуативную пригодность. Ресурсы для машинного перевода также могут быть автоматически встроены в другие цифровые программы, и даже сайты издательств, как, например, в случае с базой данных издательства «Taylor and Francis». [2]

Программы и ресурсы, используемые при автоматизированном переводе, поражают разнообразием: машинный перевод, программы для извлечения терминологии, конкордансы, программы-транслитераторы, всевозможные корпуса текстов для научных исследований,

электронные словари с удобным современным интерфейсом, а также ресурсы для устного дистанционного перевода. Количество таких ресурсов постоянно растет, появляются обновления и более эффективные инструменты для автоматизированного перевода. Так, профессиональный ресурс для отзыва и оценок программного обеспечения g2.com на сегодняшний день приводит 48 программ в категории «Listings in Computer-Assisted Translation Available» (Список доступного автоматизированного перевода), среди них такие программы, как Trados Studio, SmartCat, MemoQ, Google Cloud Translation API, Unbabel, MateCat и другие. [3] Данный источник приводит наиболее обширный и полный список, тогда как многие другие сообщают, что профессиональному переводчику достаточно знать около 7–10 программ в зависимости от специфики, а практику или исследователю из других отраслей достаточно 2-3 программ, направленных на решение узкоспециальных задач. Можно отметить, что подобные цифровые ресурсы содержат большой спектр инструментов, способных в той или иной степени облегчить работу переводчика для всех видов перевода, в частности, для набирающих популярность видов социально-ориентированного перевода.

Одним из актуальных направлений современной переводческой деятельности в данной сфере является тифлоперевод или тифлокомментирование (аудиодескрипция). Как указано на официальном сайте зарегистрированной благотворительной организации «The Audio Description Association (ADA)» (Ассоциация аудиодескрипции), тифлоперевод представляет собой звуковые комментарии для слабовидящих людей. Тифлокомментирование сегодня сопровождает многие массовые культурные мероприятия, такие как театральные постановки, кинофильмы, спортивные события, выставки, а также предоставляется в музеях и общественных пространствах. Кроме того, телевизионные программы сейчас тоже начали оснащаться подобными комментариями. [4] Во всем мире данный процесс развивается постепенно и имеет положительную динамику, однако представлен еще не на всех площадках. Так, Ассоциация аудиодескрипции сообщает, что в Великобритании только 21 % театров предлагают зрителям спектакли с сопровождением тифлокомментариями. В Казахстане тифлоперевод также является актуальным направлением, что требует от переводческого рынка предоставления новых услуг и постоянного повышения квалификации специалистов в данном направлении. Специализированные программы и ресурсы для работы с аудиофайлами, а также программы для автоматизированного перевода в целом могут существенно повысить компетенцию тифлопереводчика.

Целью данного исследования стал анализ существующих ресурсов для автоматизированного перевода в контексте возможности их эффективного применения в тифлопереводческой деятельности. Данное исследование финансируется Комитетом науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (номер гранта AP19679666) и проводится в рамках проекта «Тифлоперевод как социально-ориентированный вид переводческой деятельности: подготовка специалистов-тифлопереводчиков».

В современной индустрии использование профессиональных цифровых технологий признается как неотъемлемая часть работы специалиста-тифлопереводчика (тифлокомментатора). К примеру, официальный сайт Института профессиональной реабилитации и подготовки персонала ВОС «Реакомп» содержит программу курса «Тифлокомментирование», которая подготовлена заслуженным работником ВОС О.В. Сергеевой при участии О.Е. Кудрявцевой. В данной программе подготовки значительное внимание уделяется технологиям. Так, среди ключевых разделов курса можно увидеть такие темы, как автоматизированное тифлокомментирование, технические средства для разработки тифлокомментария, подготовка текста тифлокомментария с использованием персонального компьютера и соответствующего программного обеспечения, технические средства для генерирования тифлокомментария, технические средства для передачи тифлокомментария незрячим и другие. [5]

Среди программ, позволяющих эффективно работать с тифлокомментированием можно назвать такие ресурсы, как VoiceOverMaker, 3Play Media, CaptioningStar, Rescribe App, RightHear и т. д. Все они разработаны как для тифлокомментаторов, так и для обычных пользователей, так как содержат широкий ряд возможностей и инструментов.

К примеру, 3Play Media позволяет работать напрямую из веб-браузера без установки дополнительного программного обеспечения, что делает работу с данным ресурсом легкой и не требует дополнительных затрат. Ресурс предлагает создание субтитров, скрытых субтитров, тифлокомментирование, перевод. [6]

Следует отметить, что значительное влияние на тифлоперевод также оказывает и развитие искусственного интеллекта. Веб-сайт по машинному обучению компании Apple описывает работу приложения Rescribe, которое позволяет пользователям и авторам контента загружать проект с информацией, необходимой для аудио дескрипции, а затем самостоятельно адаптирует ее под визуальный ряд. [7]

Отличной альтернативой для использования широким кругом пользователей также является VoiceOverMaker. Данный цифровой ресурс снабжен интерфейсом, направленным на создание естественной озвучки на базе текстов и может применяться для YouTube, для различных обучающих видео, вещания, игровых видео и многих других визуальных изображений, которые необходимо снабдить тифлокомментарием. Приложение позволяет выбрать более 160 вариантов голосов, также можно установить определенный пол спикера, выбрать детский голос. Контент может быть озвучен на многих языках, предлагается возможность создания собственного подкаста на основе текстового материала. [8]

Отдельной категорией цифровых ресурсов, созданных для удобства слабовидящих и незрячих людей, являются приложения, которые используются ими напрямую, а не созданы специально для работы тифлокомментатора, к примеру, приложение RightHear. Данное приложение содержит описание более 2000 географических локаций по всему миру и превращает окружающую среду в пространство, доступное каждому, помогает людям с нарушениями зрения в путешествиях. Однако, специалист в данной сфере также должен понимать работу таких ресурсов в случае, если будет выступать не пользователем их интерфейса для предоставления тифлокомментария, а создателем таких ресурсов как тифлопереводчик. Развитие данной компетенции представляется крайне перспективным направлением подготовки.

Как мы видим из анализа программ для создания тифлокомментариев, популярных на рынке переводческих услуг, на данный момент тифлоперевод не является полностью автоматизированным, так как такие программы не предлагают автоматическую интерпретацию визуальных изображений и видеоматериалов без участия человека. Интерфейс ресурсов для автоматизированного тифлоперевода обязательно содержит этап семантической интерпретации увиденного тифлопереводчиком, в результате чего созданный текст может быть в удобной форме инкорпорирован в визуальный материал в виде дополнительных аудиофайлов для удобства слабовидящих и незрячих людей.

На основании сравнительного анализа источников можно сделать вывод, что ресурсы для автоматизированного тифлоперевода используются в качестве помощи тифлопереводчику, а не заменяют его и на данный момент не способны полностью выполнить все необходимые этапы работы для достижения необходимого результата. Они способны адаптировать загруженный текст под длину изначальной звуковой дорожки видео, сделать его более удобным для озвучки и избавить тифлопереводчика от самостоятельного выполнения данного технического этапа. Однако, выбор языковых средств для наиболее точной передачи происходящего с учетом особенностей видеозаписи, визуального изображения, визуальных аспектов действия в реальном времени и в иных ситуациях, требующих сопровождения тифлокомментарием, может осуществить только человек.

Таким образом, совершенно очевидно, что вопрос перспектив разработки программ для автоматизированного тифлоперевода является лишь частью работы по подготовке квалифицированных тифлопереводчиков. Развитие сопутствующих компетенций должно

также включать себя навыки работы с техническими средствами для автоматизированного тифлоперевода, но не ограничиваться ими.

Список литературы

1. Shu Zhou, Shuo Zhao, Michael Groves. Towards a digital bilingualism? Students' use of machine translation in international higher education. Journal of English for Academic Purposes, Volume 60, 2022, 101193, ISSN 1475-1585, <https://doi.org/10.1016/j.jeap.2022.101193>.
2. Barrett, L. (2015). Embedding the google translate widget on Taylor & Francis online. Editors' Bulletin, 10(3), 48–50. <https://doi.org/10.1080/17521742.2015.1013790>
3. Список доступного автоматизированного перевода. Профессиональный ресурс для отзыва и оценок программного обеспечения g2.com. [Электронный ресурс]: <https://www.g2.com/categories/computer-assisted-translation#grid>
4. What is AD? Официальный сайт The Audio Description Association (ADA). [Электронный ресурс]: <https://www.audiodescription.co.uk/copy-of-about-old>
5. Сергеева О.В., Кудрявцева О.Е. Программа курса «Тифлокомментирование». [Электронный ресурс]: <https://web.archive.org/web/20131028024226/http://www.rehacomp.ru/indevelop/tiflocomment/#p11>
6. 3playmedia. Официальный сайт. [Электронный ресурс]: <https://www.3playmedia.com/>
7. Приложение Rescribe. Официальный сайт компании Apple. [Электронный ресурс]: <https://machinelearning.apple.com/research/rescribe-authoring-and-automatically-editing-audio-descriptions>
8. Voiceovermaker. Официальный сайт. [Электронный ресурс]: <https://voiceovermaker.io/ru/>

МРНТИ 16.31.41

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ТЕКСТОВ ВИДЕОИГР В ЖАНРЕ КВЕСТА-ГОЛОВОЛОМКИ

*Е.И. Архипова¹, В.А. Захарова²
к.ф.н., доцент¹, студент – бакалавр²

Новосибирский государственный технический университет, Новосибирск, Россия

*elena1503@inbox.ru

***Аннотация.** Статья посвящена анализу особенностей перевода текстов видеоигр на примере игры “Valiant Hearts: The Great War” в жанре квеста-головоломки. Рассматривается понятие внутриигрового текста и его характеристики. Особое внимание уделено специфике языковой локализации текста, поскольку лингвистическая и культурная адаптация контента делают возможным понимание истории игры, личностей персонажей и сюжета. Описываются переводческие трансформации, в ходе анализа которых автор аргументирует языковое, культурное или жанровое обоснование их применения. Автор приходит к выводу о том, что целью игры является распространение знаний о Первой мировой войне, что говорит о её информационно-познавательной и образовательной направленности. На основании анализа перевода устанавливаются наиболее часто встречающиеся переводческие трансформации, применённые для качественной языковой локализации видеоигры.*

***Ключевые слова:** внутриигровой текст, локализация, переводческие трансформации, дискурс видеоигр*

***Аңдатпа.** Мақала пазл квест жанрындағы “Valiant Hearts: The Great War” ойынының мысалында бейне ойындар мәтіндерінің аударма ерекшеліктерін талдауға арналған. Ойын ішіндегі мәтін ұғымы және оның сипаттамалары қарастырылады. Мәтіннің лингвистикалық локализациясының ерекшелігіне ерекше назар аударылады, өйткені*

мазмұнның лингвистикалық және мәдени бейімделуі ойын тарихын, кейіпкерлердің жеке басын және сюжетін түсінуге мүмкіндік береді. Аударма өзгерістері сипатталған, олардың талдауы барысында автор оларды қолданудың тілдік, мәдени немесе жанрлық негіздемесін дәлелдейді. Автор ойынның мақсаты Бірінші дүниежүзілік соғыс туралы білімді тарату болып табылады, бұл оның ақпараттық-танымдық және білім беру бағытын көрсетеді деген қорытындыға келеді. Аударманы талдау негізінде бейне ойынды сапалы тілдік локализациялау үшін қолданылатын ең жиі кездесетін аударма түрлендірулері белгіленеді.

Түйін сөздер: ойын ішіндегі мәтін, локализация, аударма трансформациясы, бейне ойын дискурсы

Abstract. The article is devoted to the analysis of the features of the translation of video game texts using the example of the game "Valiant Hearts: The Great War" in the genre of puzzle quest. The concept of in-game text and its characteristics are considered. Special attention is paid to the specifics of the linguistic localization of the text, since the linguistic and cultural adaptation of the content makes it possible to understand the history of the game, the personalities of the characters and the plot. The article describes translation transformations, during the analysis of which the author argues the linguistic, cultural or genre justification of their application. The author comes to the conclusion that the purpose of the game is to spread knowledge about the First World War, which indicates its informational, cognitive and educational orientation. Based on the analysis of the translation, the most common translation transformations used for high-quality language localization of a video game are established.

Keywords: in-game text, localization, translation transformations, video game discourse

Введение.

Видеоигры занимают лидирующие позиции в сфере офлайн и онлайн интернет-развлечений. Благодаря появлению новых технологий и глобализации данный вид досуга доступен пользователям по всему миру. **Целью** данного исследования является выявление особенностей перевода текстов видеоигр в жанре квеста-головоломки. **Материалом** исследования послужил текст видеоигры "Valiant Hearts: The Great War" на русском и английском языках. Немаловажную роль играет информационно-познавательное и образовательное назначение игры, которое подтверждается акцентом на спасение своих солдат и солдат противника. Рассматриваемая нами игра имеет гуманистический посыл, согласно которому важны жизни всех людей. В качестве **методов исследования** выступают контекстуальный анализ, сравнительный анализ, элементы стилистического анализа.

Обсуждения/наблюдения.

Анализ особенностей перевода текстов видеоигр приводит нас к понятию игрового дискурса. Дискурс трактуется как текст в неразрывной связи с ситуативным контекстом. Важно разграничивать текст и внутриигровой текст. Под первым понимается словесное, устное или письменное произведение, представляющее собой единство некоторого более или менее завершенного содержания (смысла) и речи, формирующей и выражающей это содержание» [Жеребило 2010: 94-95]. Внутриигровой текст – это текст в компьютерной игре, многожанровая функциональная разновидность монологической и публичной речи, появившаяся в процессе межличностного компьютерного общения [Галичкина 2001: 8]. Кроме того, это текстовая и аудиовизуальная форма передачи информации, используемая внутри компьютерной игры.

Дискурс видеоигр анализируется на двух уровнях: на макроуровне и микроуровне. Первый рассматривает жанровые особенности текстов, а второй – лексические, грамматические и фонетические особенности отдельных единиц и их сочетаний [Aarseth 2001].

На микроуровне дискурса видеоигр мы можем обнаружить разнообразные лексические единицы, которые используют в своем общении члены и представители

различных игровых сообществ. Среди таких единиц мы можем выделить акронимы и инициальные аббревиатуры. Например, “Call of Duty” – “COD”, “Counter-Strike: Global Offensive” – “CS: GO”. Благодаря стремительному развитию мультимедийных технологий мы воспринимаем информацию быстрее, чем раньше, не говоря уже о скорости распространения информации, а потому и говорим быстрее, используя такого рода сокращения [Харлашкин 2016: 95].

Качество языковой локализации позволяет пользователю понять историю игры, персонажей и сюжет. Для этого переводчику необходимо принять во внимание лексико-стилистические особенности, а также экстралингвистические аллюзии. Рассмотрим на примерах переводческих трансформаций лингвистическую и культурную адаптацию контента.

Reims cathedral

The city of Reims suffered during the war. September 19th 1914, as the Germans retreated from the city, they set fire to the cathedral. Then, as the city was so close to the conflict zone, it was bombarded by zeppelins and cannon fire. During the bombardments the statue of Joan of Arc in front of the Cathedral lost a hand before it was dismantled and stored in the catacombs. By the end of the war only 1,500 inhabitants were still living in Reims.

Перевод

Реймский собор

Французский город Реймс сильно пострадал во время войны. 19 сентября 1914 года отступавшие немцы подожгли местный собор. Так как город находился неподалеку от линии фронта, впоследствии собор обстреливали из пушек и сбрасывали на него бомбы с дирижаблей. Из-за взрывов статуя Жанны д'Арк, стоявшая перед зданием, лишилась руки. Лишь после этого ее сняли с постамента и спрятали в катакомбах. К концу войны в Реймсе осталось всего 1500 жителей.

Автором перевода используется приём добавления: уточняется, что город Реймс «французский», поскольку для игрока из России это может быть неочевидно.

Происходит изменение синтаксической структуры (грамматическая трансформация): сложное предложение с придаточным времени и союзом “as” преобразовано в простое, где содержание придаточного выражено с помощью причастия «отступавшие». “The cathedral” – «местный собор»: в английском языке определенный артикль передает информацию о том, что это единственный собор города. В русском языке такого языкового средства нет, а его отсутствие компенсируется введением определения «местный». “Conflict zone” заменено на «линия фронта», это пример модуляции, т.к. линия фронта и зона непосредственного боя смежны. Приём генерализации можно продемонстрировать на переводе “zeppelins” более общим понятием «дирижабли».

6 million prisoners of war

Between 1914 and 1918 over 6 million men were taken prisoner, including 1.2 million German and 200,000 British troops. Despite the 1907 Hague Convention and the efforts of the International Red Cross, prison conditions and forced labour proved harsh for conscripts and hundreds of thousands never made it home.

Перевод

8 миллионов пленных

Всего за годы войны в плен попало около 8 миллионов солдат. Более половины из них составляли русские и австро-венгры: 2,5 и 2,2 миллиона соответственно. Также в плену оказались 1,2 миллиона немцев, 600 тысяч итальянцев, 500 тысяч французов, 200 тысяч англичан. Несмотря на требования Гаагской конвенции 1907 года и старания Международного комитета Красного Креста, пленные солдаты зачастую содержались в ужасных условиях, схожих с тюремными, и занимались крайне тяжелым принудительным трудом. Несколько сотен тысяч из них так и не вернулись домой...

В ходе локализации переводчики консультировались со специалистами по истории Первой мировой войны, в связи с чем можно предположить, что количественные изменения сделаны с опорой на другие источники.

Изменение структуры текста: после указания на общее число пленных в тексте на ПЯ приводится количество пленных различных национальностей, от большего к меньшему. Акцентируется массовость пленения русских и австро-венгерских солдат, которые не были упомянуты в оригинале.

Приём модуляции представлен в примере: “Between 1914 and 1918” переведённом как «всего за годы войны». Грамматическая замена (членение): последняя часть сложного предложения о гибели солдат из-за тяжелых условий обособлена как самостоятельное предложение. Замена пунктуации усиливает экспрессивность. “The 1907 Hague Convention” в переводе передается как «требования Гаагской конвенции 1907 года», демонстрируя приём конкретизации.

При переводе сочетания “prison conditions and forced labour” происходят грамматические трансформации (вместо именных сочетаний глагольные) и добавление таких характеристик, как «ужасные (условия, схожие с тюремными)», «крайне тяжелый (принудительный труд)».

Результаты.

Проанализировав тексты компьютерной игры “Valiant Hearts: The Great War”, написанной в жанре квеста-головоломки, на русском и английском языках, можем сделать вывод, что главная цель игры заключается в распространении знаний о Первой мировой войне среди ее пользователей. Таким образом, данная игра обладает информационно-познавательной направленностью и образовательными функциями.

Использование тех или иных трансформаций может иметь как языковое, так и культурное или жанровое обоснование. Например, замены зачастую были связаны с особенностями грамматической сочетаемости и значений слов в русском языке, необходимостью использовать более характерные для него грамматические и лексические средства, для того чтобы сохранить простоту повествования, воссоздать экспрессивность, соблюсти стилистические нормы языка. С другой стороны, замены могли иметь культурное обоснование, например, в связи с привычными для русскоязычной аудитории игры особенностями быта. Характерно также введение замен в заголовки статей об исторических реалиях, поскольку они должны указывать на объект в игре и иметь соответствующее материальное значение.

Перестановки в основном были связаны с актуальным членением предложений, поскольку правила представления в предложениях темы и ремы в русском и английском языках различаются. Прием перестановки был актуален ввиду того, что многие из исторических справок и статей о предметах, представленных в игре, имели схожую структуру предложений в аспекте тема-рема-объекта членения.

Опущения были связаны с необходимостью избежать тавтологии, поскольку в русском языке повторы затрудняют чтение текстов. Приём добавления переводчик применял в случаях формальной невыраженности англоязычных конструкций, а также с целью конкретизации тех или иных значений.

Заключение.

В современном мире, когда технологии шагнули далеко вперед и стало создаваться больше аудиовизуальных продуктов, например, компьютерных игр, авторы и пользователи нуждаются в их качественном переводе. Качественное выполнение перевода требует высокого уровня владения английским и русским языками, а также умением грамотного выбора переводческих трансформаций или их комбинаций.

Компьютерная игра “Valiant Hearts: The Great War” представляет большой интерес для анализа с точки зрения переводоведения, поскольку она простым языком рассказывает о событиях Первой мировой войны, а также повествует о бытовых и общественных реалиях, окружавших человека в тылу и на фронте. Более того, цель вовлечения пользователя в

игровой процесс достигается посредством того, что сценаристы знакомят игрока с главными и второстепенными героями компьютерной игры, которые экспрессивно пишут о своих чувствах на страницах личных дневников. Эти художественные тексты призваны создать нужную эмоциональную атмосферу, показать войну глазами ее участников и заставить игрока сопереживать героям.

В ходе анализа примеров, мы пришли к выводу, что причины применения тех или иных трансформаций заключались в языковых и культурных особенностях. Стоит отметить, что наиболее частотным приемом оказалась комплексная трансформация, поскольку она предполагает возможность использования иных языковых средств для воссоздания значений оригинала так, как это было бы уместно в языке перевода. В отдельных случаях она предполагает радикальные изменения, которые позволяют приблизить контекст игры к пользователю, то есть сделать его более доступным и положительно воспринимаемым для игрока.

Список литературы

1. Жеребило Т.В. Словарь лингвистических терминов / Жеребило Татьяна Васильевна. – 5-е изд., испр. и доп. – Назрань: Пилигрим, 2010. – 485 с.
2. Галичкина Е.Н. Специфика компьютерного дискурса на английском и русском языках (на материале жанра компьютерных конференций): автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20. Астрахань, 2001. – 18 с.
3. Aarseth E. Computer Game Studies, Year One [Electronic resource] – URL: <http://gamestudies.org/0101/editorial.html> – Title from screen.
4. Харлашкин М.Н. Особенности дискурса видеоигр / М. Н. Харлашкин // Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Лингвистика. – 2016. – № 1. – С. 92-98.

МРНТИ 16.31.41

СУБТИТРИРОВАНИЕ КАК ВИД АУДИОВИЗУАЛЬНОГО ПЕРЕВОДА

А.М.Айтбаева

Магистрант

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

aitbayeva1@mail.ru

***Аннотация.** Научная статья посвящена анализу субтитров в процессе аудиовизуального перевода кинофильма с английского языка на русский язык и особенностям их адекватной передачи. В статье рассматриваются основные виды аудиовизуального перевода, а также специфика использования субтитров для перевода кинопродукции. Проводится анализ субтитров фильма «Harry Potter and The Deathly Hallows Part 2» 2011 г. на предмет переводческих особенностей и сложностей. В процессе обработки материала был применен системный подход, а также метод сопоставительного анализа.*

***Ключевые слова:** Аудиовизуальный перевод (АВП), субтитрование, субтитры, фан-субтитры, любительское субтитрирование*

***Аңдатпа.** Мақала аудиовизуалды аударма процесінде субтитрлерді және оның ерекшеліктерін талдауға арналған. Мақалада аудиовизуалды аударманың негізгі түрлері, сондай-ақ фильм өнімдерін аудару үшін субтитрлерді пайдалану ерекшеліктері қарастырылады. 2011 жылғы "Harry Potter and The Deathly Hallows Part 2" фильмінің субтитрлерінің аударма ерекшеліктері мен қиындықтары көрсетілген. Материалды өңдеу процесінде жүйелік тәсіл, сондай-ақ салыстырмалы талдау әдісі қолданылды.*

***Түйін сөздер:** Аудиовизуалды аударма (АВА), субтитрлеу, субтитрлер, фан-субтитрлер, әуесқой субтитрлеу.*

Abstract: *The article is devoted to the analysis of subtitles in the process of audiovisual translation and its features. The article considers the main types of AVPs, as well as the specifics of using subtitles to translate movie products. The subtitles of the movie "Harry Potter and The Deathly Hallows Part 2" of 2011 are analyzed for translation features and difficulties. In the process of material processing, a systematic approach was applied, as well as the method of comparative analysis.*

Keywords: *Audiovisual translation (AVT), subtitling, subtitles, amateur subtitling, fan-subtitling*

Введение.

На сегодняшний день одним из активно развивающихся видов перевода является аудиовизуальный перевод. Аудиовизуальный перевод (далее АВП) является востребованным в современной мировой киноиндустрии. Между тем АВП также как и другие виды перевода, является одним из главных способов взаимодействия различных культур. Этим и обуславливается быстрорастущая популярность данного вида перевода. Особое внимание к аудиовизуальному переводу в последнее десятилетие в Казахстане привело к появлению новых проблем для научных исследований. Научный интерес к данной области продолжает значительно расти, и аудиовизуальный перевод стал широко распространённой научной областью во всем мире. Это привело к тому, что АВП в настоящее время изучается в некоторых университетах на уровне бакалавриата, а также магистратуры [1, 191].

Главным приоритетом для нас, как для исследователей является выявление различных категорий АВП переводческой деятельности, обозначая их преимущества и недостатки. Мы осуществляем обобщение уже имеющихся рекомендаций в создании субтитров, а также хотим подчеркнуть, что результаты нашего исследования будут способствовать качеству переводимого аудиовизуального произведения.

Основная часть.

По определению, предложенным Л.П. Гонзалезом, аудиовизуальный перевод – это «перевод мультимодальных и мультимедийных текстов на другой язык и их перенос в другую культуру» [2, 13].

Исследователи из разных стран, а также Невес отмечали, что по своей природе «аудиовизуальные тексты полисемантически» [4]. Реципиенты аудиовизуальных материалов одновременно являются и зрителями, и слушателями, и читателями. Они обрабатывают информацию сразу на нескольких уровнях декодирования. Кроме того, «реципиенты аудиовизуальных произведений практически никак не могут повлиять на скорость поступления к ним сенсорной информации по разным каналам, и вынуждены обрабатывать ее в навязанном им извне темпе, подстраивая под это стратегию семантического синтеза» [5, 374].

И.Гамбье подчеркивает следующие виды аудиовизуального перевода: субтитрирование, перевод сценария/скрипта, дублированный перевод, закадровый перевод, свободное комментирование, устный перевод (в режиме «live», заранее записанный или перевод на язык жестов) [3, 41].

Согласно определению И. Богинского «субтитры – это переведённый текст, который отображается на экране синхронно с содержимым реплики актера или диалога» [8, 115]. В основном программы с субтитрами состоят из трех основных компонентов: устной речи, изображения и субтитров. Взаимодействие этих трех компонентов, наряду со способностью зрителя читать как изображения, так и письменный текст с определенной скоростью, и фактический размер экрана определяют основные характеристики аудиовизуального материала. Д. Синтас отмечает, что субтитры должны отображаться синхронно с изображением и диалогом, обеспечивать семантически адекватный учет диалога и оставаться на экране достаточно долго, чтобы зрители могли их читать [7].

Закадровый перевод заключается в наложении доминирующих по громкости голосов актеров, которые синхронизируют переведенный текст с приглушенным исходным звуком фильма [8, 115]. При дублировании текст на иностранном языке полностью заменяется переводом, при этом диалог персонажей на языке оригинала дублированного фильма не слышен [8, 116].

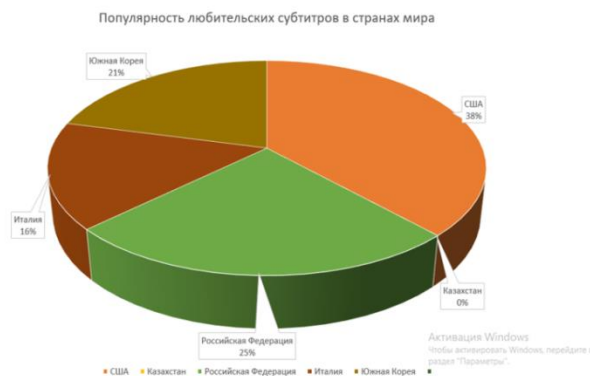
В данном исследовании мы рассмотрим различные способы перевода экранной продукции (ЭП) с английского языка на русский язык. Под ЭП мы будем подразумевать полнометражные фильмы для кинотеатров, видео, а также весь широкий ассортимент телевизионной продукции (т. е. сериалы, мини-сериалы, ситкомы, документальные фильмы, новостные программы, рекламные ролики и т. д.), многие из которых доступны для домашнего просмотра. Мы останавливаемся более подробно на субтитровании и фан-субтитровании, рассматриваем их более детально, а также затрагиваем положительные и отрицательные стороны каждого из способов.

Субтитрование – это сокращенный перевод диалогов фильма, который отражает их основное содержание и выражается в виде печатного текста, преимущественно находясь, в нижней части экрана [6].

Любительское субтитрование или же фан-субтитрование – это процесс создания субтитров для видеоматериалов таких как фильмы, сериалы, телепередачи и многое другое, фанатами, непрофессиональными переводчиками или энтузиастами. Не будет преувеличением сказать, что фансайты на сегодняшний день являются важнейшим проявлением фан-трансляции, превратившись в массовое социальное явление в Интернете, о чем свидетельствует обширное виртуальное сообщество, окружающее их, такое как веб-сайты, чаты и форумы [9, 37].

Фан-субтитры имеют долгую историю в азиатских странах, таких как Япония и Южная Корея. Фан-клубы являлись японской традицией, которая началась с создания первых аниме-клубов еще в 1980-х годах. [9, 37]. В азиатских странах популярны аниме и драмы, и фан-субтитры часто создаются для перевода и распространения их на другие языки. Есть различные фан-сабгруппы, которые работают над созданием субтитров и распространением переведенного контента. В Европе существует также активная фан-субтитровая база, особенно для популярных сериалов и фильмов из разных стран, в том числе из Азии. Фан-субтитры часто создаются на другие европейские языки, такие как английский, немецкий, французский и другие. Популярность фан-субтитров может различаться в зависимости от страны и региона. Кроме того, зависит от интереса к иностранным фильмам и сериалам, доступности официальных субтитров, наличия фан-сабгрупп и т.д. Рассмотрим популярность любительских субтитров в круговой диаграмме, представленной ниже:

Диаграмма 1

В данной диаграмме можно увидеть популярность фан-саб сообществ в странах мира. В США-35%, Италии-16%, России-25% и, Казахстан-0%, Южная Корея-21%. Высокий спрос любительских субтитров обусловлен быстрой доступностью, чем профессионально-

переведенных субтитров. В США большинство зрителей просматривающие ТВ сериалы, кино, сит-комы, анимационные фильмы на иностранных языках предпочитают субтитрирование, остальное количество отдает предпочтение дублированию. В Италии люди в возрасте между 18-30 лет выбирают любительские субтитры, нежели дублирование или закадровый перевод. В Южной Корее формирование и деятельность фан-саб сообществ имеет спрос среди фанатов зарубежных фильмов и сериалов. В Российской Федерации в социальной сети Вконтакте популярны фан-саб сообщества или группы, переводящие корейские, китайские, японские драмы, аниме, а также американские фильмы и сериалы. Фан-субтитрирование в Казахстане не пользуется высоким спросом, нежели как многоголосовое озвучивание или дубляж.

Огромное развитие и доступность коммуникационных технологий позволили переводчикам-фанатам относительно легко вводить субтитры, беря на себя весь процесс - от перевода, синхронизации или наложения пятен до загрузки в Интернет. В данной статье исследуется перевод с английского языка на русский язык любительских субтитров и профессиональных субтитров, созданных сообществом любительского субтитрирования доступные в сети Интернет для фильма *Harry Potter and The Deathly Hallows Part 2* (2011 г.), и субтитры, созданные профессиональными переводчиками для DVD-версии сериала:

Таблица 1

Пример 1

Официальный сценарий на английском языке	Профессиональные субтитры на русском языке	Фан-субтитры на русском языке
Mr. Ollivander, I need to ask you a few questions.	Мистер Олливандер, мне нужно задать вам пару вопросов.	Мистер Олливандер, мне нужна ваша помощь.

Как видно из приведенного примера 1 в процессе перевода ставилась задача передача информации в соответствии с смысловой нагрузкой целевого высказывания, а не его вербального выражения. В фан-субтитрах используется «мне нужна ваша помощь», «I need to ask you a few questions» что является не лучшим эквивалентом в данной ситуации. Напротив, в профессиональных субтитрах данная фраза переведена дословно «мне нужно задать вам пару вопросов» чем подчеркивается более точная передача семантики оригинала, так как герой Гарри Поттер обращался к Мистеру Олливандеру, чтобы задать тому вопросы.

Таблица 2

Пример 2

Официальный сценарий на английском языке	Профессиональные субтитры на русском языке	Фан-субтитры на русском языке
Walnut and dragon heartstring. Twelve and three quarter inches. Unyielding. This belongs to Bellatrix Lestrange.	Грецкий орех. И сердечная жила дракона. 32 сантиметра. Несгибаемая. Принадлежала Беллатрисе Лестрейндж.	Грецкий орех. Сердечная жила дракона. 32 сантиметра. Жесткая. Это принадлежит Беллатрисе Лестрейндж.

В примере 2 иллюстрирует несоответствие временных рамок в тексте профессиональных субтитров и оригинала, что может быть обосновано выбором переводчика, сделанного в пользу прошедшего времени (Past Simple), вероятно подчеркивающее, что палочка уже не принадлежит его владельцу, так как была отнята в сражении героем Гарри Поттером. Однако в любительском переводе, наблюдается сохранение настоящего времени как в оригинальной фразе Мистера Олливандера. В фан-субтитрах слово «unyielding» переведено как «жесткая», что данном случае не является соответствующим эквивалентом. В официальных субтитрах используется слово «несгибаемая», что более точно передает описание палочки Беллатрисы Лестрейндж.

Также в приведенном примере 2 можно заметить, что в оригинале единица измерения длины палочки показана в дюймах, то при переводе на русский язык в профессиональных субтитрах и фан-сабе дюймы перевели в сантиметры, чтобы реципиенту легче воспринималась данная информация.

Таблица 3

Пример 3

Официальный сценарий на английском языке	Профессиональные субтитры на русском языке	Фан- субтитры на русском языке
Good morning? Good morning? You're Bellatrix Lestrange, not some dewy-eyed schoolgirl!	Доброе утро? Доброе утро? Вы Беллатриса, а не наивная школьница.	Доброе утро? Доброе утро? Вы Беллатриса, а не простодушная школьница.

В данном приведенном примере в оригинальном сценарии слово «dewy-eyed» в фан-сабе переведено как «простодушная», что само по себе слово «простодушная» часто используется в положительном значении. В этом случае оно не является подходящим эквивалентом в этой ситуации. В профессиональных субтитрах слово «dewy-eyed» переведено как «наивная» что больше подходит в данной ситуации. Обычно слово «наивная» чаще несет снисходительно негативный оттенок.

Таблица 4

Пример 4

Официальный сценарий на английском языке	Профессиональные субтитры на русском языке	Фан-субтитры на русском языке
Harry Potter, I speak now directly to you. On this night you have allowed your friends to die for you rather than face me yourself. There is no greater dishonor. Join me in the Forbidden Forest and confront your fate.	А теперь я обращаюсь к тебе, Поттер. Этой ночью ты позволил друзьям умирать за тебя. Ты не встретился со мной лицом к лицу. Нет большего бесчестья. Я жду тебя в Запретном лесу. Отдайся в руки судьбы.	Теперь я обращаюсь к тебе, Гарри Поттер. Этой ночью ты позволил своим друзьям умирать за тебя, чем встретиться со мной лицом к лицу. Нет большего бесчестья. Присоединяйся ко мне в Запретном лесу и отдайся в руки судьбы.

В приведенном примере данное предложение «On this night you have allowed your friends to die for you rather than face me yourself» в фан-сабе при переводе сохранилась структура предложения «Этой ночью ты позволил своим друзьям умирать за тебя, чем встретиться со мной лицом к лицу». В профессиональных субтитрах данное предложение при переводе подверглось членению «Этой ночью ты позволил друзьям умирать за тебя. Ты не встретился со мной лицом к лицу». Также предложение «Join me in the Forbidden Forest and confront your fate» в фан-сабе сохранило свою грамматическую структуру «Присоединяйся ко мне в Запретном лесу и отдайся в руки судьбы», а в профессиональных субтитрах использовалось членение данного предложения «Я жду тебя в Запретном лесу. Отдайся в руки судьбы».

Заключение.

В заключение хотелось бы выделить, что в процессе анализа перевода фильма «Harry Potter and The Deathly Hallows Part 2» 2011 г. с английского на русский язык можно сделать вывод, что, и переводчикам-любителям, создавших фансаб, и профессиональным переводчикам пришлось преодолеть ряд препятствий связанных как с техническими аспектами перевода кинотекста, так и с рядом трудностей, связанных с физиологическими особенностями восприятия каждым зрителем. Также в данной работе были рассмотрены основные виды АВП, были сравнены различия и особенности фан-субтитрирования и официальных субтитров.

Список литературы

1. Калиева А.Г., Жапарова А.Ж. (2023). Особенности и основные проблемы аудиовизуального перевода // Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева. Серия: Филология, №2. С. 191-197.
2. Gonzalez L.P. Audiovisual Translation // Routledge Encyclopedia of Translation Studies. London: Routledge, 2011. P. 13–20.
3. Gambier Y. The position of audiovisual translation studies // The Routledge Handbook of Translation Studies / ed. by C. Millan and F. Bartrina. – London, 2012. – P. 45–59.
4. Neves J. Audiovisual Translation: Subtitling for the Deaf and Hard-of-Hearing: Ph.D. Thesis. – London: Roehampton University, 2005 [electronic resource]. – Mode of access: <http://roehampton.openrepository.com/roehampton/handle/10142/12580>
5. Козуляев А. В. Аудиовизуальный полисемантический перевод как особая форма переводческой деятельности и особенности обучения данному виду перевода // Царскосельские чтения. – 2013. – №XVII. – С. 374–381.
6. Горшкова В. Е. Особенности перевода фильмов с субтитрами // Сибирский журнал науки и технологий. – 2006. – №3 (10). – С. 141–144.
7. Cintas J.D., Remael A. Audiovisual translation: subtitling. – New York: Routledge, 2014. – 272 p.
8. Богинский И. А. Перевод американских аудио-медиаальных текстов на русский язык: сущность и проблемы // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. 2016. № 1-1. С. 114–117.
9. Díaz-Cintas, J., Muñoz-Sánchez, P. (2006), “Fansubs: Audiovisual Translation in an Amateur Environment”, The Journal of Specialised Translation. 6(6): 37-52

ГТАХР 16.21.41

ВИРТУАЛДЫ ТҮЛДІК ТҮЛҒА ТІЛІН АУДАРУ БАРЫСЫНДА ҚОЛДАНЫЛҒАН ТӘСІЛДЕР ЕРЕКШЕЛІГІ (ИНТЕРНЕТ ПСИХОЛОГИЯСЫ КІТАБЫ БОЙЫНША)

Д.Е.Указбек

Магистрант

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

dilnazukazbek@gmail.com

Аңдатпа. Мақалада Патрисия Уоллейстың «Интернет психологиясы» атты кітабындағы виртуалды тұлға тілінің қазақ тіліне аударылу мәселесі зерттелді. Аудармашының баламасыз лексиканы аударудағы тәсілдері талқыланды. Соның ішінде транслитерация және транскрипция, калька тәсілдері, сипаттамалық аудармалар қарастырылып, әр тәсілге кітаптан нақты мысалдар келтірілген. Мысалдар екі тілде беріліп, салыстыру жұмыстары жүргізілген, тұжырымдар жасалған.

Түйін сөздер: аударма, психология, калька, трансформация, транслитерация, мәтін.

Аннотация. В статье рассматривается перевод языка виртуального человека на казахский язык в книге Патрисии Уоллес «Психология интернета». Обсуждались методы переводчика при переводе альтернативной лексики. Среди них рассмотрены транслитерация и транскрипция, калька, описательные переводы, предоставлены конкретные примеры из книги. Приводятся примеры на двух языках, проводятся сравнения, делаются выводы.

Ключевые слова: перевод, психология, калька, трансформация, транслитерация, текст.

Abstract. The article discusses the translation of the language of a virtual person into Kazakh in Patricia Wallace’s book “Internet Psychology”. The translator’s methods of translating

alternative vocabulary were discussed. Among them, transliteration and transcription are considered, as well as loan translation, descriptive translations, and specific examples from the book are provided. Examples in two languages are given, comparisons are made, and conclusions are drawn.

Keywords: translation, psychology, tracing paper, transformation, transliteration, text.

Қазіргі жаппай жүріп жатқан жаһандану жағдайында, өмірдің сан алуан салаларында әртүрлі мәдениетке жататын халық пен ел арасында белсенді ақпарат алмасу жүріп жатыр. Компьютер желілерінің жаһанданған жүйесі болып табылатын интернеттің қарқынды түрде дами түсуі – елдер арасындағы қарым-қатынасты нығайта түсуде. Ал бұл жағдай коммуникацияның әлеуметтік деңгейін де, бір-бірімен интернет желілерінде етене араласатын жастардың психологиясын да, сөздік қорын да, ой жеткізу тәсілін де өзгертті. Филология ғылымдарының докторы А.А. Баркович: «Виртуалды форматтың мәтіндік мүмкіндіктері тілдің лексикалық, грамматикалық және стилистикалық вариативтілігін едәуір кеңейтті», - дейді [1.105]. Яғни, ғалым виртуалды әлемнің дамуымен қатар, тілдің кеңею үрдісі қарқынды жүріп жатқанын және ендігі ол біздің қоғамның бір бөлігі екенін айтады. Ал қоғам мүшелерін тілінен бөлек зерттеу мүмкін еместігін тұжырымдаған Караулов Ю.Н. тұлға тілін зерттеудің бір жолы – психолінгвистика саласының міндеті екенін (тіл мен сөйлеу психологиясы) айтады. Бұл тұжырымдардан ұғатынымыз – сөздік қордың заман талабына сай кеңеюі, яғни өзге тілдерден жаңа сөздердің енуі - қоғамының психологиясына әсер етеді. Бұл төңіректе әлеуметтік желілер арқылы еніп жатқан сөздерді, сөз тіркестерін, фразеологизмдерді, жаргондарды аударудың рөлі маңызды.

Аудармашы әр халықтың өзіне тән ұлттық ерекшелігі мен мәдениетін оның тілі арқылы танып барып аударарды. Себебі жоғарыда айтқанымыздай, тіл – халықтың ажырамас бөлігі. Ал кез келген ақпараттың тұлғаның психологиясы мен өзіндік қасиеттеріне терең әсер ететінін ескеріп аударатын аудармашының екі елдің тілін толықтай меңгеруі – қатаң талап. Лингвист Д.Хаймостың айтуынша: «тілдік тұлға адамды қоршаған дүниені кейбір әлеуметтік және мәдени нормалар арқылы, сондай-ақ ұлттық менталитет, яғни қарастырылып отырған тұлға жататын тіл қауымдастығында үстемдік ететін нормалар арқылы қабылдауға мәжбүрлейді» [2.269]. Аудармашы сол нормаларды қатаң түрде сақтайды. Аудармашы түпнұсқадағы мәтін мен аударылған мәтіндегі тілдің өзара ұқсастығы мен алшақтығын, аударылып отырған зат, құбылыстың өзге тіл мәдениетінде бар, жоқтығын қатаң түрде ескеруі қажет. Осы тұрғыда аудару үрдісі жеткізетін ақпарат кейде түпнұсқаға сай болмауы әбден мүмкін. Сол себепті талапқа сай аудару үшін аудармашы екі елдің тілін, мәдениетін, менталитетін, жалпы психологиясын жетік білуі қажет. Зерттеу нысаны болып отырған «Интернет психологиясы» атты кітапты аудару барысында осы нормалар барынша сақталған.

Автор тікелей аудару ісімен ғана емес, жастар психологиясына терең үңілген және де әр ойды түсінікті, терең жеткізуге тырысқан.

Кітаптағы ақпаратқа сүйенсек, автор аударма барысында бірнеше тәсілдерді қолданған. Аудармада көбірек қолданысқа ие лексикалық өзгеріске тән транслитерация және транскрипция, калька тәсілдері, сипаттамалық аудармалар, яғни лексикограмматикалық трансформациялар пайдаланылған. Зерттеу жұмысында автордың көбірек пайдаланған калька әдісіне тоқталды. Калька – өзге тілдегі сөз тіркесі мен жай сөйлемнің құрылымдық-мағыналық негізділігін ана тіліндегі төл тәсілдер арқылы дәлме-дәл көшіріп алу [3]. Автор осы калька тәсілінің алты түрінің бәрін дерлік қолданбаса да, фразеологиялық, бейнелеушілік (әсерлі мәнерлік суреттеуші түрі - калькатроптарды), ситаксистік калька түрлерін пайдаланған. Яғни көп жағдайда сөзбе-сөз аударған.

Сөзжасамдық синтаксистік және фразеологиялық калькалар өз стиль үлгілеріндегі құрамдас бөліктерді жартылай көшірсе, жартылай калькалар деп аталады [3]. Автор осы жартылай калькалар тәсілінде аудармалар жасағанына төмендегі кестеде мысал келтірдік. Мысалы, онлайн орта қалыптастыру туралы бөлімдерде «a taxonomy of online Environments»

деген тақырыпшаны «Онлайн-орта таксономиясы» деп жартылай түпнұсқада, жартылай аударма тілінде жазған.

English	Қазақ
Online Environments	Онлайн орта

Автор интернеттегі түрлі қауіпті онлайн қауымдастықтарды талдай отыра, «Электрон қауым қауіпі» деген қауымдастық туралы сөз етеді. Бұл тұста мінез-құлыққа басқа тұрғыда әсер ететін «*Tragedies of the Electronic Commons*» фразасын «*Қауым трагедиясы*» деп аударған. Синтаксистік байланыс типтері негізінде жасалған сөз тіркесі ретінде **синтаксистік калька тәсілі** арқылы аударылған.

English	Қазақ
Trust winds its way through another aspect of online behavior: the social dilemma called the “tragedy of the commons.”	Сенім онлайн-мінез-құлықтың басқа қыры арқылы өзіне жол ашады: ол «қауым трагедиясы» деп аталатын әлеуметтік дилемманы пайдаланады.[4]

Сонымен қатар, автор синтаксистік калька арқылы кейбір ойды сөзбе сөз аударып жеткізуге тырысқан. Мысалы нарциссизм туралы сөз қозғалғанда «a grandiose sense of self-importance» деген тіркес «*өзіндік бағаның асқақ сезіміне бейім*» деп аударылған. Яғни «*өзін өте жоғары бағалауға бейім*» деген ойды сөзбе сөз аудару арқылы жеткізген.

English	Қазақ
People with high narcissism tend toward arrogance and a grandiose sense of self-importance.	Жоғары нарциссизмі бар адамдар тәкаппарлыққа және өзіндік бағаның асқақ сезіміне бейім. [4]

Интернет туралы ойда алдамшы маска кию туралы айтылған. Түпнұсқа тілдегі бір сыңарлы элемент ұлттық тілге аударылғанда фразеологизм арқылы берілген.

English	Қазақ
The cues people use to form some impression of your warmth are mainly nonverbal. Your facial expressions can be a giveaway: a scowl is all your observers need to take your measure.	Адамдар сіздің жылылығыңыздан әсер қалыптастыру үшін пайдаланатын белгілер, негізінен, бейвербал болып келеді. Бет-бейнеңіз арзан алдамшы маска болуы мүмкін: қабақ шыттыңыз ба – қарап отырғандардың бәрі солай істеуі ықтимал. [4]

Терминдерді аудару барысында автор көбіне транскрипция мен транслитерация тәсілдерін қолданып, түпнұсқа тілінің артикуляциясына сай сол қалпында енгізген. Бірқатарын төмендегі кестеден көруге болады.

Түпнұсқа	Аударма
Online	Онлайн
Onstage	Онстайдж
Hashtag	Хештег
Forum	Форум
Micro-blogging	Микроблогинг
Display	Дисплей
Like	Лайк басу
Videochat	Видеочат

Десек те, кемшіліктер де бар. Сөздердің тікелей аударылуына қатысты кейбір мәселелер көрініс тапқан. Жоғарыда атап өткеніміздей, кейде бір халықтың санасында бар ұғымдар, басқа халықтың ұғымында болмауы әбден мүмкін. Ал кейде ондай ұғым бола тұрса да контекст барысында сөзбе сөз аударып қолдануға келмеуі де мүмкін. Түпнұсқадан аударылғанда түрлендіру арқылы аударманың сын сапалық деңгейін көрсетеді. Тіл аралық трансформация аудармада тікелей аударма сөзбен сәйкес келмеуі немесе контексте жалпы ойға сәйкес келмеуі мүмкін. Мысалы «Сыни ойлау және ақпараттық сауаттылық» бөліміндегі *nature of the sources* деген тіркестің *қайнар көз табиғаты* деп аударылуы жалпы мағынасын жоғалтып тұр. Бұл тұста түпнұсқа деген сөздің мағынасы сәйкес келеді. Автор интернеттегі ақпараттың кейде түпнұсқадан алшақ болатынын, ал жастар сол мәселеге назар аудармайтынын, интернеттен жай көшіре салу білім алушының сыни ойлау қабылетін дамытпайтынын айтқысы келген. Алайда тікелей аударма контекстегі мағынаны толық аша алмаған. Бұл тұста экспликацияны (сипаттамалық аударманы) қолданған жөн. Яғни сол мағынаны суреттейтін басқа сөзбен ауыстыру.

English	Қазақ
The enormous collection of materials online varies considerably in quality and accuracy, and we should use, and encourage in others, critical thinking about the nature of the sources.	Онлайнда аса көлемді материал жинаудың сапалық және дәлдік жағынан ерекшелігі бар, сондықтан біз басқалардың қайнар көздер табиғаты жайлы сыни ойлау қабылетін пайдаланып және қолдап отыруымыз керек. [4]

Қорыта айтқанда, аудармашы «Интернет психологиясы» атты кітаптың толық мазмұнын жеткізу үшін виртуалды тілдік тұлғаның психологиясына терең үңілген. Жоғарыда айтып өткендей, әр ұлттың өзіне тән ерекшелігі бар. Бір халықта бар ұғым, түсінік, келесі халықта болмауы әбден мүмкін. Аудармашы шет тілін зерттей отырып, басқа ұлт өкілдерінің мәдениетіне еніп, менталитетіне терең үңілген. Алынған ақпаратты ұлттық болмысқа негіздеп жазуда түрлі тәсілдерді қолданған. Атап айтқанда, белгілі бір халықтың тілі мен мәдениетінің ерекшеліктерін ескере отырып, терминдер мен ұғымдарды бейімдеу және қайта қарастыру қарастырылған.

Қолданылған әдебиеттер

1. А.А.Беркович, Международная научно-практическая конференция «Компьютерно-опосредованная коммуникация и дискурс», 2014.2.105-114
2. Д.Х.Хаймс, «О коммуникативной компетентности», Лондон: Пингвин, 1972г.,с269-293
3. Ш.Құрманбайұлы, Терминқор қалыптастыру көздері мен терминжасам тәсілдері, Алмаы, 2005.240 б. Сөздік.
4. Patricia Wallace, «The Psychology of the Internet», 2016. Cambridge University Press is part of the University of Cambridge, 367 p.
5. Динаева Б.Б., Сапина С.М. Академиялық сауаттылықтың теориялық және практикалық негіздері. Оқу құралы, Астана, 2020, 200 б.
6. Matthew Reynolds. Translation: A Very Short Introduction, 2016, p. 160 p.

МРНТИ 16.31.41

ПУТИ ИССЛЕДОВАНИЙ В ОБЛАСТИ АУДИОВИЗУАЛЬНОГО ПЕРЕВОДА

А.Э.Тильга

Студент-бакалавр

Новосибирский государственный технический университет, Новосибирск, Россия

alex.tilga@mail.ru

Аннотация. В статье актуализирована тема аудиовизуального перевода (АВП). АВП, включая дубляж, представляет собой важное направление в современных исследованиях перевода. Статья рассматривает историю и современное состояние дубляжа, начиная с его появления в конце 1920-х годов. Статья также обсуждает факторы, способствующие популяризации дубляжа, такие как изменение в предпочтениях аудитории и финансовые аспекты. Кроме того, выделяется расширение применения дубляжа в различных областях, таких как локализация видеоигр и дублирование рекламных роликов. Также подчеркивается эпистемологическая связь между АВП и исследованиями перевода, отмечая значимость переводоведения в контексте аудиовизуального перевода. В целом, статья представляет собой обзор истории, современного состояния и перспектив исследований в области дубляжа, подчеркивая его важность в современном мире мультимедийной коммуникации.

Ключевые слова: аудиовизуальный перевод, дубляж; синхронизация, методы перевода, дидактика.

Аңдатпа. Мақалада аудиовизуалды аударма (АВА) тақырыбы өзектендірілді. АВА, оның ішінде дубляж, заманауи аударма зерттеулеріндегі маңызды бағыт болып табылады. Мақала дубляждың тарихы мен қазіргі жағдайын 1920 жылдардың аяғында пайда болғаннан бастап қарастырады. Мақалада дубляждың танымал болуына ықпал ететін факторлар, мысалы, аудиторияның қалауының өзгеруі және қаржылық аспектілер талқыланады. Сонымен қатар, бейне ойындарды локализациялау және жарнамалық роликтерді қайталау сияқты әр түрлі салаларда дубляждың қолданылуын кеңейту ерекше көзге түседі. Сондай-ақ, аудиовизуалды аударма контекстінде аударманың маңыздылығын атап өтіп, АВА мен аударма зерттеулері арасындағы гносеологиялық байланысқа баса назар аударылады. Тұтастай алғанда, мақала дубляж саласындағы зерттеулердің тарихына, қазіргі жағдайына және перспективаларына шолу жасайды, оның қазіргі мультимедиялық коммуникация элементіндегі маңыздылығын көрсетеді.

Түйін сөздер: аудиовизуалды аударма, дубляж; синхрондау, аударма әдістері, дидактика.

Abstract. The article updates the topic of audiovisual translation (AVT). AVT, including dubbing, is an important area in modern translation research. The article examines the history and current state of dubbing, starting with its appearance in the late 1920s. The article also discusses factors contributing to the popularization of dubbing, such as changes in audience preferences and financial aspects. In addition, the expansion of dubbing in various fields, such as localization of video games and dubbing commercials, is highlighted. The epistemological connection between WUAs and translation studies is also emphasized, noting the importance of translation studies in the context of audiovisual translation. In general, the article provides an overview of the history, current state and prospects of research in the field of dubbing, emphasizing its importance in the modern world of multimedia communication.

Keywords: audiovisual translation, dubbing; synchronization, translation methods, didactics.

Введение.

Дубляж – один из старейших видов аудиовизуального перевода (АВП). Его истоки относятся к концу 1920-х годов, когда возникла необходимость перевода новых звуковых фильмов на иностранные языки. Когда-то от многоязычных фильмов отказались, потому что они были слишком дорогими и непопулярными среди иностранной аудитории. Она хотела видеть на экране оригинальных актеров и актрис, а не их местных аналогов. Когда-то субтитры вышли из моды в некоторых странах – из-за таких факторов, как низкий уровень грамотности, лингвистический шовинизм и нежелание изучать новые языки в странах, говорящих на основных языках, а также фиксированная финансовая база для покрытия

высоких затрат на дубляж – звукорежиссеры изобрели и усовершенствовали разновидность озвучивания, известную как дубляж.

Хотя первые дубляжи были технически плохими и их восприняли равнодушно, голосовые таланты – постепенно стали более авторитетными, на экран вышла синхронизация голоса. Переводчики начали создавать убедительные сценарии, идеально отвечающие всем требованиям разные типы синхронизации, но при этом создают иллюзию оригинальных диалогов (обширный обзор истории дублирования и аудиовизуального перевода см. Díaz Cintas and Remael 2007; и Chaume 2004a, 2010). Примерно 80 лет спустя дубляж широко распространяется во всем мире, чем когда-либо: мультфильмы для детей дублируются по всему миру. Такие страны, как Португалия, Дания и Норвегия (Tveit 2009) которые исторически неохотно занимались дубляжом, начинают дублировать некоторые подростковые. Если в России дубляж пытается занять место, которое когда-то занимала озвучка, то южноамериканские и турецкие мыльные оперы теперь дублируются также в Греции и странах Магриба.

Кроме того, дубляж имеет место и в других сложных сферах аудиовизуального перевода: при локализации видеоигр, особенно в блокбастерах, обычно дублируются диалоги; некоторые рекламные ролики дублируются даже в странах с традиционными субтитрами. Кажется, что в новом мире, где есть выбор, зрители теперь могут в любое время активно выделять предпочитаемый аудиовизуальный режим, продукт и платформу.

Новое развитие расширило плодотворные исследования, сделав АВП ведущей областью переводческих исследований, где когда-то царил литературный перевод. Далее рассмотрим как старые, так и новые исследования, а также новые многообещающие пути, которые будут расширяться, и следовать которым будут на протяжении всего XXI века.

Материалы и методы исследования.

Исследования в сфере дубляжа можно отнести к 1960 году, когда журнал *Vabel* опубликовал предварительный специальный выпуск, посвященный кинопереводу, книга Fodor «Дублирование фильмов: фонетические, семиотические, эстетические и психологические аспекты», опубликованная в 1976 году. Спустя двадцать лет после того, как в академических кругах появился первый том о субтитрах Fodor заложил основу для исследований в сфере дублирования, приняв исключительно профессиональную точку зрения, сосредоточив внимание на синхронизации губ и навыках, необходимых для выполнения качественного дубляжа, с точки зрения устного перевода, вокального исполнения и артикуляции рта. XXI век стал свидетелем золотого века АВП во всех его аспектах, включая дубляж. Этот бум побудил исследователей установить эпистемологические связи между АВП и исследованиями перевода. В то время как первые книги по АВП и дубляжу касались профессиональной практики, плюсов и минусов дубляжа по сравнению с субтитрами, желаемых стандартов качества, связанных с ним производственных процессов, навыков синхронизации губ и других, используемых в процессе дубляжа, более поздние работы пытаются найти баланс между двумя полюсами: «независимостью АВП как автономной дисциплины и ее зависимостью от других смежных дисциплин», где переводоведение является первым и наиболее важным. Фактически, АВП – и, следовательно, перевод для дубляжа – является подобластью переводоведения и напрямую связан с исследованиями коммуникации, медиаисследованиями и киноведением, а также с дисциплинами, которые сейчас неразрывно связаны с переводоведением, такими как социология, философия, лингвистика, семиотика, теория литературы, краеведение и т.д.

Вышеупомянутые эпистемологические связи можно проследить до классификации типов текста Reiss (1976). Reiss попытался соединить аудиовизуальные тексты и аудиовизуальный перевод в общую функциональную теорию перевода, основанную на знаменитой классификации типов текста Bühler. Reiss отметил, что аудиовизуальные тексты и аудиовизуальная передача не включены ни в одну классификацию типов текста, и выделил четвертую категорию текстов «аудиомедиаальные тексты». Однако эти тексты нельзя отнести к тем же уровням, что и традиционные типы текстов (информативные, экспрессивные и

оперативные), поскольку аудиовизуальные тексты также могут быть информативными, экспрессивными или оперативными; скорее, их следует сравнивать и анализировать на том же уровне, что и устные и письменные тексты (Chaume 2004a). Тем не менее, эта попытка поместить аудиовизуальные тексты и перевод в общую теорию перевода открыла исследовательское направление, которое отстаивало независимость АВП как автономной (суб)дисциплины. Среди авторов, которые призывали к независимому изучению АВП и подчеркивали особенности аудиовизуальных текстов и перевода – особенно заявляя о его независимости от художественного перевода, – Luyken et al. (1991), Zabalbeascoa (1993, 1996), Agost (1999), Chaves (2000), Karamitroglou (2000), Bartrina (2001), Díaz Cintas (2001), Gambier and Gottlieb (2001), Chaume (2004a, 2004b), and Sokoli (2005). Эти авторы описывают специфические характеристики аудиовизуальных текстов (которые уже исследовались в области коммуникации и медиа 20 лет назад) и соотносят эти характеристики с процессом перевода, делая вывод, что АВТ заслуживает собственной исследовательской методологии.

Другие авторы действительно предложили конкретные методологические рамки для изучения АВП – см., например, Delabastita (1990), Karamitroglou (2000), Díaz Cintas (2003, based on Lambert and van Gorp 1985), Chaume (2004a, 2004b), Gutiérrez Lanza (2005) and Varambones (2009). Такие рамки учитывают концепцию ограничений, характерную для аудиовизуальных текстов (см. ниже), а также особенности задания АВП, способы коммерциализации и представления публике переведенных аудиовизуальных текстов, способы получения или представления переведенных аудиовизуальных текстов, различные смысловые коды, которые объединяют аудиовизуальный текст, и их значение в процессе перевода. В теоретическом подходе продолжается поиск описания истории АВП, от зарождения кино и первых субтитров, до первых звуковых фильмов и первых дубляжей, первых многоязычных фильмов, появления телевидения, АФВ, DVD, Интернет, iPhone и iPod, вплоть до современного 3D-кино и видеоигр. Хотя авторитетная история еще не написана, некоторые важные достижения дали исследователям представление о роли АВП в кино на протяжении многих лет, о том, почему предпочтения в отношении дублирования, субтитров или закадрового голоса различаются в разных странах, а также о причинах различных норм, регулирующих передачу АВП по всему миру. Авторы, которые внесли вклад в эту область, — Marleau (1982), Brant (1984), Pommier (1988), Izard (1992), Gottlieb (1997), Ivarsson (2002), Díaz Cintas (2003), Díaz Cintas and Remael (2007) and Chaume (2010). Хотя и профессиональные подходы критикуют за несоответствие установленным исследовательским стандартам, они помогли исследователям разработать свои конкретные теории АВП. Знание процесса дублирования и субтитров в отрасли было предыдущим шагом к представлению надежной методологической основы исследования, в котором рассматривалось бы, как и что делалось в промышленных и переводческих процессах дублирования и субтитров. В случае с дубляжом были описаны юридические и экономические аспекты. Другие факторы, принятые во внимание, включали рынок дубляжа, гонорары и условия труда, производственный процесс и агентов, участвующих в дубляже. С другой стороны, Luyken и др. (1991) анализируют различные способы перевода, применяемые при лингвистической передаче аудиовизуальной продукции, и предлагают, какие жанры следует дублировать, а какие — субтитрами. Их подход явно профессиональный и основан на экономических факторах и факторах восприятия, и эти авторы были первыми, кто предоставил данные об объеме дублированных программ и программ с субтитрами, затратах на рабочую силу и предпочтениях аудитории. Дрис (1995) фокусируется на проблемах и препятствиях, которые предоставляют языковое разнообразие для свободного распространения европейской аудиовизуальной продукции, и предлагает ряд руководящих принципов, направленных на содействие производству и распространению дублированных программ и программ с субтитрами. Наконец, хотя исследования стандартов качества по-прежнему немногочисленны, они также заслуживают упоминания. В эпоху дескриптивизма исследование стандартов качества — непростая задача, поскольку оно

неизбежно сопряжено с риском прескриптивизма. В частности, Whitman (1992) представил набор из трех стандартов качества, а Chaume (2007a) расширил их до шести: синхронизация губ; согласованность между услышанным и увиденным; верность исходному тексту (в настоящее время упускают из виду в некоторых чересчур описательных академических кругах); написание достоверных и реалистичных диалогов; хорошее техническое качество процессов записи и монтажа; и, наконец, естественное исполнение диалогов. Новые медиа и новые технологические устройства побудили исследователей описать, как дубляж – и АВП в целом – на самом деле происходит в этих новых форматах.

Обсуждения/наблюдения.

1980-е и 1990-е годы характеризуются статьями, посвященными лингвистическому и семиотическому процессу АВП. Авторы не одобряли определение АВП как второстепенной отрасли художественного перевода, указывая на особенности аудиовизуальной передачи. В 1980-х годах появилась важная концепция, а именно ограничения перевода или вынужденный перевод. Концепция основана на том, что перевод в аудиовизуальных средствах массовой информации представляет изображения и неразрывно связан с ними. Переводчики должны учитывать этот факт и осуществлять перевод, согласованный с изображениями с точки зрения смысла, пространства и времени, а также синхронизации в случае дубляжа и т. д. Позднее эту концепцию улучшила Zabalbeascoa (1993), включив дополнительную концепцию приоритетов (определяемых жанром, заданием на перевод и т.д.). Несмотря на усилия этих авторов по обоснованию особенностей АВП, другие по-прежнему продолжали концентрироваться на лингвистической сфере АВП. Руководства по стилю также ориентированы на лингвистику и должны стать частью процесса перевода. Эти руководства носят предписывающий характер, но их следует учитывать при переводе для большинства заказчиков. Таблицы стилей предлагают лингвистические консультации, а также предоставляют лингвистическую модель, которую заказчики хотят для своего телеканала. Agost (1999) предлагает классификацию аудиовизуальных жанров, основанную на принципах Hallidayan, с учетом последствий перевода этих жанров. Другие авторы более конкретно сосредоточились на определенных жанрах.

Описательные исследования перевода (ОИП) в настоящее время стали основной парадигмой в изучении перевода (см. Ven Ari). Вместо того, чтобы сосредоточиться на стандартах качества, ошибках перевода или проблемах, связанных с исходным текстом, ОИП рассматривает переводы как факты целевой культуры, и в этом отношении ОИП занимается переводом как продуктом норм и конвенций целевой культуры. Дальнейшее возможное направление исследований касается появления новых жанров в культуре в результате дублирования аудиовизуальных текстов с других языков. Можно утверждать, что некоторые телевизионные ситкомы были сняты в странах дубляжа благодаря успеху предыдущих дубляжей зарубежных телевизионных ситкомов. Таким образом, в результате дублирования иностранных текстов (и субтитров) возникают новые жанры. Некоторые оригинальные мультфильмы и фильмы также основаны на дубляжах зарубежных мультфильмов и фильмов. Идеология также играет важную роль в дублировании исследований под эгидой ОИП. Цензура всегда была неотъемлемой частью дубляжа в фашистских и тоталитарных режимах. Нормы перевода, несомненно, стали одной из наиболее широко распространенных концепций в исследованиях ОИП. Социальные проблемы рецепционных исследований также затрагиваются Luuken et al. (1991) и Заро (2001), причем последний был первым автором, применившим концепции Bourdieu' к АВП и дубляжу. Antonioni и Chiaro (2009) использовали анкеты для проведения первоначального исследования приема в Италии. Наконец, для консолидации исследований АВП необходимы тематические исследования. Тематические исследования столь же различны, как и возможные области исследований, подпадающие под категорию переводоведения. ОИП, с бесценной помощью корпусных исследований, все еще может повлиять на то, как осуществляется дубляж в странах. На данный момент, главным интересом исследователей является поиск норм и их идеологического обоснования.

Результаты.

Перевод для дубляжа по-прежнему занимает значительное место в сфере АВП. Новые технологии позволяют включать в один и тот же продукт как дубляж, так и субтитры, чтобы зрители могли выбирать, как они хотят просматривать зарубежный продукт. Также дублируются некоторые новые аудиовизуальные жанры, такие как видеоигры. Мрачные перспективы дубляжа, предсказанные многими, на самом деле превратились в большую возможность, открытую для новых комбинаций типов АВП, которые удовлетворяют все потребности активной аудитории. Это подразумевает новые возможности для исследований. Самые большие проблемы, связаны с перерисовкой мировых устоев дубляжа и описанием новых процессов, в которые сейчас погружен дубляж, а также его социологических, идеологических и экономических последствий.

Richart (2009) выявил пробел в широко описанном процессе дубляжа; ее эмпирические исследования показывают, что перевод для дубляжа – это, по сути, палимпсест, где новые переводы перезаписывают предыдущие. Таким образом, Richart исследует, как создается перевод, и как режиссер дубляжа и актеры озвучивания переписывают этот перевод до тех пор, пока он не станет соответствовать мимике актеров экрана, или ожидаемым стандартам устного дискурса или политкорректности. Написание диалогов также требует дальнейшего исследования. В некоторых странах дубляжа написание диалогов влечет за собой четыре различные задачи: (i) сегментирование перевода на дубли которые образуют единицы перевода – наборы строк – озвучивающие таланты; вставка символов или указаний дубляжа для озвучки, например, находится ли актер на поле или за кадром и т. д.; синхрония губ (вместе с изохронией и кинетической синхронией; Chaume 2004c); и создание свежих, реалистичных диалоговых линий, которые также соответствуют грамматическим правилам. В некоторых странах и регионах первые две задачи выполняет ассистент дубляжа, а последние две выполняет автор диалогов. В других странах и регионах все четыре задачи выполняет автор диалога, а иногда и переводчик.

Заключение / выводы.

Помимо самого процесса, необходимы дополнительные исследования матричных норм при переводе для дубляжа. Степень, в которой пропуски, дополнения, изменения местоположения и манипуляции с сегментацией упоминаются в переведенных текстах, также может определяться нормами. Также интересно узнать, как процесс написания диалогов влияет и модифицирует перевод, как символы дублирования и синхронизация губ влияют на перевод и как стремление к устному дискурсу формирует переведенный продукт.

Наконец, культурный поворот еще не в полной мере дошел до АВП, в частности, дубляжа. Идеология и концепции власти, различий, покровительства, сопротивления, а также гендерные и постколониальные проблемы требуют неотложного внимания в сфере дубляжа.

Список литературы

1. Díaz Cintas, J., & Remael, A. *Audiovisual translation: Subtitling*. Manchester University Press, 2007.
2. Chaume, F. *Film studies and translation studies: Two disciplines at stake in audiovisual translation*, 2004. - 12-24.
3. Chaume, F. *Dubbing as an expression of national identity*. In *Audiovisual Translation: Language Transfer on Screen*, 2010. - 107-125
4. Tveit, T. *Dubbing and national identity in Norway*. In *The Palgrave Handbook of Audiovisual Translation and Media Accessibility*, 2009. - 121-136.
5. Luyken, G., Herbst, T., Langham-Brown, J., Reid, H., & Spinhof, H. *Overcoming language barriers in television: Dubbing and subtitling for the European audience*. European Institute for the Media, 1991.
6. Whitman, J. *Dubbing: The foreign voice in film*. University of Minnesota Press, 1992.
7. Herbst, T. *Dubbing in Germany: A model for European audiovisual culture*. *Multilingual Matters*, 1994.
8. Dries, J. *Language contact at the movies: Linguistic aspects of dubbing and subtitling*. Rodopi, 1995.

9. Pommier, E. Le doublage des films: Théorie, histoire, technique. Klincksieck, 1988.
10. Gautier, A. Le doublage des films: l'adaptation des dialogues aux images. Presses universitaires de France, 1981.
11. Luyken, G., Herbst, T., Langham-Brown, J., Reid, H., & Spinhof, H. Overcoming language barriers in television: Dubbing and subtitling for the European audience, 1991.
12. Zabalbeascoa, P. The strategic implications of dubbing and subtitling. Media cultures: Reappraising transnational media, 1993. - 79-99.
13. Agost, R. El doblaje: Nuevos caminos de investigación. Puentes, 1(1), 1999. - 93-106.
14. Chaves, P. Subtitling: The long journey to academic acknowledgement. The Journal of Specialised Translation, 4, 2000. - 37-42.
15. Karamitroglou, F. Towards a methodology for the investigation of norms in audiovisual translation: The choice between subtitling and revoicing in Greece. Amsterdam: Rodopi, 2000.
16. Bartrina, F. Strategic approaches to subtitling: Foreign-language films in the European Union. The Translator, 7(2), 2001. - 167-192.
17. Díaz Cintas, J. The key issues in the training of subtitlers. The Journal of Specialised Translation, 2001. - 111-132.
18. Gambier, Y., & Gottlieb, H. (Multi) media translation: Concepts, practices, and research. John Benjamins Publishing, 2001.
19. Chaume, F. (2004a). La traducción audiovisual: el subtitulado. Aljibe, 2004a.
20. Sokoli, S. La synchronisation dans le sous-titrage pour sourds et malentendants: entre les contraintes de la langue et le choix du spectateur, 50(1), 2005. - 270-285.

МРНТИ 16.31.41

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЯЗЫКОВЫХ СРЕДСТВ ВЫРАЗИТЕЛЬНОСТИ В ТЕКСТАХ ВЕБ-САЙТОВ НЕМЕЦКОЯЗЫЧНЫХ КОМПАНИЙ И СПЕЦИФИКА ИХ ПЕРЕВОДА

А.С.Пасикан

Студент-бакалавр

Новосибирский государственный технический университет, Новосибирск, Россия

linu4a@yandex.ru

***Аннотация.** В статье рассматриваются особенности использования в текстах корпоративных веб-сайтов компаний языковых средств выразительности на примере немецких компаний в сфере торговли Metro Cash & Carry и OTTO Group. Особое внимание уделяется специфике перевода таких видов текстов.*

***Ключевые слова:** языковые средства выразительности, корпоративный веб-сайт, корпоративная коммуникация, немецкоязычные компании, перевод.*

***Аңдатпа.** Мақалада Metro Cash & Carry және Otto Group сауда саласындағы неміс компанияларының мысалында экспрессивтіліктің тілдік құралдарын компаниялардың корпоративтік веб-сайттарының мәтіндерінде қолдану ерекшеліктері қарастырылады. Мұндай мәтіндердің аударма ерекшеліктеріне ерекше назар аударылады.*

***Түйін сөздер:** экспрессивтіліктің тілдік құралдары, корпоративтік веб-сайт, корпоративтік коммуникация, неміс тілді компаниялар, аударма.*

***Abstract.** The article discusses the features of using linguistic means of expression in the texts of corporate websites of companies using the example of German companies in the field of trade Metro Cash & Carry and OTTO Group. Special attention is paid to the specifics of translating such types of texts.*

***Keywords:** linguistic means of expression, corporate website, corporate communication, German-speaking companies, translation.*

Несмотря санкции и на уход западных компаний из России, темпы сокращения бизнеса с участием нерезидентов замедлились [3]. При этом, по данным издания The New York Times (NYT), большое количество иностранных компаний продолжают работу в России, не желая терять миллиарды, которые было вложены на протяжении десятилетий [там же]. В 2023 году в России было зарегистрировано 45 000 иностранных компаний. Привлекательной сферой для иностранного бизнеса стала сфера торговли. Так, немецкая транснациональная торговая компания METRO Cash & Carry вошла в число пятидесяти крупнейших иностранных компаний в России, на российский бизнес которой приходится около 10% всей выручки немецкой компании и прочно занимает седьмое место в рейтинге крупнейших транснациональных иностранных компаний в России. [4]

Транснациональные компании, особенно в работающие в сфере торговли, уделяют большое внимание выбору маркетинговой стратегии продвижения бренда, товаров или услуг, что завоевать доверие целевой аудитории и расширить число лояльных клиентов. Большую роль в продвижении бренда, товаров или услуг компании играет коммуникация с целевой аудиторией [1; 2]. При этом, миссия по привлечению клиентов невыполнима без использования для коммуникации с клиентами цифровых корпоративных ресурсов, таких как, официальный веб-сайт и страницы компаний в социальных медиа.

Увеличение объема продаж напрямую зависит от качественно организованной коммуникации в первую очередь в цифровых корпоративных ресурсах. В данном исследовании речь пойдет о лингвистическом аспекте коммуникации, а именно, об использовании различных языковых средств выразительности в текстах корпоративных веб-сайтов немецкоязычных компаний и специфике их перевода. В текстах цифровых корпоративных ресурсов активно используются языковые средства выразительности, с целью привлечения внимания целевой аудитории к бренду, товарам/ услугам компании.

При этом, несмотря на активное использование языковых средств выразительности в текстах цифровых ресурсов компаний, особенности их использования и специфика перевода данных средств все еще недостаточно изучена, что определило выбор темы исследования.

Материалом исследования послужили тексты крупнейших компаний в сфере торговли METRO Cash & Carry и OTTO Group. Объем исследуемых текстов составил более 3000 лексических единиц (ЛЕ), представленных на лексическом и синтаксическом уровнях языка.

Приведем несколько примеров, относящихся к различным уровням языка:

Пример 1: использование эпитета (уровень лексики)

Das Linke TWIX® vereinigt **knusprig-geschmackvollen** Kekes mit **köstlichem** Karamell und feinsten Schokolade. – Левая палочка TWIX® сочетает в себе **хрустящее и ароматное/изысканное** печенье с **восхитительной** карамелью и тончайшим шоколадом (*зд. и далее перевод автора*).

Das Rechte TWIX® macht aus **köstlichem** Kekes, **sinnlichem** Karamell und cremiger Schokolade ein **wundervolles Geschmackserlebnis**. – Правая палочка TWIX® превращает вкусное печенье, **чувственную/сладострастную** карамель и сливочный шоколад в **восхитительное** вкусовое ощущение (Источник: веб-сайт компании Metro Cash & Carry).

Использование эпитетов детализирует образ товара и акцентирует внимание покупателя на его значимых свойствах, служит для создания положительного имиджа товара, является средством привлечения внимания покупателей к товару.

Пример 2: использование метафоры (уровень лексики)

Erdbeere, Himbeere, Apfel, Orange und Zitrone sind für Groß und Klein wahrlich der absolute **Kracher**. – Клубника, малина, яблоко, апельсин и лимон – это самый настоящий **фейерверк вкуса** как для маленьких, так и для взрослых. (Источник: веб-сайт компании Metro Cash & Carry).

Использование метафоры служит для создания уникального образа продукта и создает устойчивые положительные ассоциации и эмоциональные связи с продуктом.

Пример 3: использование фразеологизма (уровень лексики)

Hand in Hand mit der KL – рука об руку с искусственным интеллектом (Источник: веб-сайт компании OTTO Group).

Использование фразеологизма в данном примере определяется необходимостью ярко, образно, и в то же время лаконично и доступно донести информацию о товаре до потребителя.

Пример 3: использование риторического вопроса (уровень синтаксиса)

Wer mag nicht auch schokoüberzogene Bananen vom Jahrmarkt oder einen Bananensplit? – Кому не нравятся бананы в шоколаде, приобретенные на ярмарке или по банановому сплиту? (Источник: веб-сайт компании Metro Cash & Carry).

В данном примере используется риторический вопрос с целью привлечь внимание читателя с целью убеждения, формируя при этом у читателя положительное отношение к продукту.

Пример 3: использование восклицательного предложения (уровень синтаксиса)

Starten Sie jetzt mit einem genussvollen Osterfest für Ihre Gäste in den Frühling! – Начните весну уже сейчас, порадовав гостей пасхальным пиршеством! (Источник: веб-сайт компании OTTO Group).

Пример 4: использование перечисления (уровень синтаксиса)

Spielerisch, unterhaltsam und smart schafft das Projekt so ein nachhaltiges Verständnis für die digitale Transformation. So wie es bei TechUcation üblich ist. – **В игровой и развлекательной манере умный** проект способствует пониманию необходимости устойчивого развития цифровой трансформации. Так же, как это принято в TechUcation. (Источник: веб-сайт компании OTTO Group).

Прием перечисления как средства экспрессивного синтаксиса в данном примере используется с целью передачи характеристики товара и акцентирования внимания читателей на его свойствах.

Пример 5: использование эллипсов (уровень синтаксиса)

Moderne Ideen, neu kombinierte Klassiker und spannende Neuheiten? Lasse Dich von aktuellen Trends, spannenden Events, vielfältigen Rezepten und unseren Gastro- und Händlerwelten inspirieren. – **Современные идеи, новые сочетания классических и пробуждающих воображение новых продуктов?** Вдохновляйтесь современными тенденциями, интересными событиями, разнообразными рецептами, а также нашим миром гастрономии и розничной торговли. (Источник: веб-сайт компании METRO Cash & Carry).

Использование в приведенном выше примере эллиптического предложения придает высказыванию динамичность, интонацию живой речи, сокращающей дистанцию с покупателем, художественную выразительность, привлекающую внимание посетителей сайта.

Особое место среди прочих средств выразительности занимают аллюзии и цитаты, часто используемые в текстах корпоративных веб-сайтах, например:

„**Um klar zu sehen, genügt oft ein Wechsel der Blickrichtung.**“ – schreibt Antoine de Saint Exupéry im Kleinen Prinz. Genau das möchten wir mit den METRO Gastro-Impulsen leisten: Die Blickrichtung wechseln. – „**Чтобы ясно видеть, часто достаточно бывает лишь изменить направление взгляда.**“ – написал Антуан де Сент-Экзюпери в своем произведении „Маленький Принц“. Именно этого мы хотим добиться с помощью METRO Gastro-Impulse: изменить направление взгляда. (Источник: веб-сайт компании METRO Cash & Carry).

В данном случае использование цитаты известного французского писателя привлекает внимание посетителей веб-сайта к разделу METRO Gastro-Impulse, посвященному гастрономии, в котором публикуются статьи, посвященные различным рецептам, трендам в области гастрономии, идеям, советам и рекомендациям в сфере общественного питания. Таким образом, компания привлекает внимание покупателей к наиболее востребованным видам своей продукции розничной торговли – продуктам питания.

Тексты корпоративных веб-сайтов отличаются с одной стороны, большим разнообразием языковых средств выразительности различных уровней языка, а с другой – специфичностью и контекстуальностью их использования, определяемой маркетинговой стратегией компании. Именно поэтому большую роль при переводе таких текстов важную роль играет предпереводческий анализ, позволяющий раскрыть скрытый замысел и подтекст, чтобы добиться при переводе идентичного эффекта и воздействия используемых средств выразительности на целевую аудиторию, что является ключевым для маркетинговых коммуникаций.

Список литературы

1. Бурдак И.Н. Энциклопедия маркетинга: Корпоративный сайт как средство рекламной коммуникации [Электронный ресурс] URL: https://www.marketing.spb.ru/lib-comm/internet/corpsite_howto.htm
2. Данченко Л.А. Маркетинг в социальных медиа. Интернет-маркетинговые коммуникации: учебное пособие / под ред. Л. А. Данченко. – СПб.: Питер, 2013. – 288 с.
3. Иностранные компании в России // TAdviser. Государство. Бизнес. Технологии. URL: https://www.tadviser.ru/index.php/Статья:Иностранные_компании_в_России#.
4. 50 крупнейших иностранных компаний в России — 2023. Рейтинг Forbes // Forbes <https://www.forbes.ru/biznes/497010-50-krupneysih-inostrannyh-kompanij-v-rossii-2023-rejting-forbes>

IRSTI 16.21.45

DIFFERENCES BETWEEN ANALYTICAL, SYNTHETIC AND POLYSYNTHETIC FORMS

Y.M. Usmanov

Kokand State Pedagogical Institute, Kokand, Uzbekistan

yorqinjon90@mail.ru

Abstract. *This article outlines the differences between analytical, synthetic, and polysynthetic forms. Each form has its own specific division differences. It is also illustrated with examples. Conflicts between analytic, synthetic and polysynthetic forms can occur in agglutinative languages in different system languages. Therefore, below, we first explain the differences between analytic, synthetic, and polysynthetic forms. Analytical, synthetic, and polysynthetic are terms used to describe different types of languages based on how words and sentences are formed. In summary, analytical languages rely on word order and function words for grammar; synthetic languages use inflections for grammar; while polysynthetic languages incorporate multiple morphemes into complex word forms.*

Keywords: *forms in different systematic languages, forms in agglutinative languages, synthetic form, polysynthetic form, analytical forms.*

Аңдатпа. Бұл мақалада аналитикалық, синтетикалық және полисинтетикалық формалардың айырмашылықтары көрсетілген. Әр форманың өзіндік бөліну айырмашылықтары бар. Ол сондай-ақ мысалдармен суреттелген. Аналитикалық, синтетикалық және полисинтетикалық формалар арасындағы қайшылықтар агглютинативті тілдерде әр түрлі жүйелік тілдерде орын алуы мүмкін. Сондықтан төменде алдымен аналитикалық, синтетикалық және полисинтетикалық формалардың айырмашылықтарын түсіндіреміз. Аналитикалық, синтетикалық және полисинтетикалық бұл сөздер мен сөйлемдердің жасалу жолына байланысты әр түрлі тілдерді сипаттау үшін қолданылатын терминдер. Қысқаша айтқанда, аналитикалық тілдер грамматика үшін сөздердің реті мен функционалдық сөздеріне сүйенеді; синтетикалық тілдер грамматика

үшін флексияларды пайдаланады; ал полисинтетикалық тілдер күрделі сөз формаларына бірнеше морфемаларды біріктіреді.

Түйін сөздер: әр түрлі жүйелік тілдердегі формалар, агглютинативті тілдердегі формалар, синтетикалық форма, полисинтетикалық форма, аналитикалық формалар.

Аннотация: В этой статье описываются различия между аналитическими, синтетическими и полисинтетическими формами. Каждая форма имеет свои специфические различия в подразделении. Она также проиллюстрирована примерами. Конфликты между аналитическими, синтетическими и полисинтетическими формами могут возникать в агглютинативных языках разных систем. Поэтому ниже мы сначала объясним различия между аналитическими, синтетическими и полисинтетическими формами. Аналитический, синтетический и полисинтетический - это термины, используемые для описания различных типов языков в зависимости от того, как формируются слова и предложения. Таким образом, аналитические языки полагаются на порядок слов и функциональные слова для определения грамматики; синтетические языки используют словоизменения для определения грамматики; в то время как полисинтетические языки объединяют множество морфем в сложные словоформы.

Ключевые слова: формы в разных систематических языках, формы в агглютинативных языках, синтетическая форма, полисинтетическая форма, аналитические формы.

Introduction.

Communication is the main tool and allows them to express their thoughts, feelings and ideas. There are many different languages in the world, each with its own characteristics, grammar and structure. Among them, the division of languages into analytic, synthetic and polysynthetic languages highlights the most important differences in their grammatical and morphological structures. In this article, we will discuss the descriptive characteristics of each language type and consider the main differences between them. Analytic languages Analytic languages, also called isolating languages, are distinguished by relatively simple grammar and lack of morphological complexity. In these languages, words function primarily as independent units or morphemes without significant changes in form due to their grammatical roles. Each word usually has a single meaning, and relationships between words are expressed through word order and the use of prefixes or particles.

Materials and research methods

Some important features of analytic languages are:

- Low morpheme-word ratios, that is, the number of morphemes is very similar to the number of words.
- Absence or lack of agreement and agreement, i.e. failure to change the form of words to reflect their grammatical roles or relationships.
- Heavy reliance on word order to convey meaning and grammatical relationships.

Examples: China, Vietnam and Thailand .

Synthetic languages

Synthetic languages are characterized by the use of complex words with several morphemes. In these languages, morphological changes and affixes are often used to indicate grammatical relationships and the roles of words in a sentence. According to the combination of morphemes, synthetic languages are [HYPERLINK "https://weareteacherfinder.com/blog/homomorph-homograph-homophone-homonym/"](https://weareteacherfinder.com/blog/homomorph-homograph-homophone-homonym/) further divided into agglutinative languages and fusional languages.

Discussions/observations

Some important features of synthetic languages are:

- A higher morpheme-word ratio indicates that words often consist of more than one morpheme.

- Using adverbs and conjugations to indicate grammatical roles and relationships, as well as tense, mood, state, etc.
- Word order can still play an important role, but morphological features make a significant contribution to conveying meaning.

Examples: Agglutinative languages - Turkish and Hungarian.

Fusional languages are Latin, Russian and German.

Polysynthetic Languages

Polysynthetic languages are the most morphologically complex type of language. They usually have a high degree of synthesis between words and grammar, which often results in long and complex words that convey the meaning of an entire sentence. These languages have a very high morpheme-to-word ratio, and one word contains many morphemes representing different elements of meaning.

Results

Some important features of polysynthetic languages include:

- Morpheme-word ratio is very high, words often contain many morphemes.
- Extensive use of affixation and incorporation, where nouns, verbs, and other grammatical elements
- can be combined into a single word.
- Relying less on word order and more on morphological cues to convey meaning and relationships between elements.

Examples: Inuit languages (such as Inuktitut), Mohawk, and Naguatl.

Conclusion.

By understanding the differences between analytic, synthetic, and polysynthetic languages, we can appreciate the different ways in which human languages convey meaning and structural information. The complex combination of morphological and grammatical features found in each language type provides valuable insights into the complexity and flexibility of human communication.

References

1. Valgina N.S., Rosenthal D.E., Fomina M.I. *Sovremennyy russkiy yazyk: Uchebnik / Pod redaktsiey N.S.Valginoy. -6-e izd., pererab. i dop. -M.: Logos, 2002. -528 p.*
2. Golanov I.G. *Morphology of the modern Russian language. -M.: Academy, 2007. -256p.*
3. Osipova L.I. *Morphology of the modern Russian language: teaching method for universities and specialists "Russian language and literature". -M.: Academy, 2010 -192p.*
4. Rosenthal D.I., Golub I.B., Telenkova M.A. *Modern Russian language. - M.: Rolf , 2002.*
5. Ryabushkina S.V. *Morphology of the modern Russian language. -M.: Flinta, Nauka, 2009. - 256 p.*

АУДАРМА ЖӘНЕ АУДАРМАНЫ ЖЕРГІЛІКТЕНДІРУ
ЛОКАЛИЗАЦИЯ И ПЕРЕВОД
LOCALIZATION AND TRANSLATION

IRSTI 16.31.41

ANALYSIS OF TRANSLATION TRANSFORMATIONS IN THE NOVEL '1812: WAR AND PEACE' FROM RUSSIAN TO ENGLISH

***K.K.Karimova**¹, **R.G.Seidakhmetova**², **A.A. Zhaparova**³

Candidate of physical sciences, professor¹,

Doctor of pedagogical science, associate professor², master of translation³

^{1,3}Ablai Khan University of International Relations

& World Languages, Almaty, Kazakhstan

²Kazakh National Academy of Choreography, Astana, Kazakhstan

[*kamar.karimova@mail.ru](mailto:kamar.karimova@mail.ru)

Abstract. *This article provides the analysis of the translation strategies employed in rendering "1812: WAR AND PEACE" from Russian to English. A nuanced approach to cultural adaptation is paramount, ensuring the authentic resonance of historical references and idiomatic expressions with the English-speaking readership. Grounded in established translation theories, the analysis delineates the socio-cultural considerations guiding the translation process, resulting in an English rendition that captures the essential facets of the original work while accommodating the idiosyncrasies of the target language. This study contributes to the broader discourse on translation theory by elucidating the intricate interplay between linguistic fidelity, cultural adaptation, and reader engagement in the translated literary context.*

Keywords: *translation strategies, literary translation, cultural adaptation, dynamic equivalence, socio-cultural considerations, fidelity to original.*

Аннотация: *В статье рассматриваются переводческие трансформации и стратегии, использованные при переводе романа "1812: Война и Мир" Ж.Дутмаганбетова с русского на английский язык. Основное внимание уделяется анализу культурной адаптации и социокультурным аспектам, воздействующим на процесс перевода и восприятие переводного текста иноязычной аудиторией. Анализируются методы и подходы, включая динамическую эквивалентность, адаптацию культурных концепций и изучение целевой аудитории. Рассматриваются вызовы, с которыми сталкиваются переводчики при работе с историческими текстами и особенностями языка эпохи. Выявлено сложное взаимодействие между лингвистической точностью и культурной адаптацией. Результаты исследования подчеркивают важность сохранения ключевых элементов оригинала в английской версии, учитывая особенности целевого языка. Данное исследование вносит значительный вклад в область теории перевода, глубже раскрывает взаимосвязь между лингвистической верностью, культурной адаптацией и вовлечением читателей в переведенный литературный контекст. Такой подход позволяет более полно осмыслить процесс перевода и его значимость в межкультурном обмене литературными произведениями.*

Ключевые слова: *стратегии перевода, художественный перевод, культурная адаптация, динамическая эквивалентность, социокультурные соображения, верность оригиналу*

Аңдатпа. Мақалада Ж.Дутмаганбетовтың "1812: соғыс және бейбітшілік" романын орыс тілінен ағылшын тіліне аудару кезінде қолданылған аударма трансформациялары мен стратегиялары қарастырылады. Аударма процесіне және шет тілді аудиторияның аударма мәтінін қабылдауына әсер ететін мәдени бейімделу мен әлеуметтік-мәдени аспектілерді талдауға баса назар аударылады. Әдістер мен тәсілдер, соның ішінде динамикалық эквиваленттілік, мәдени тұжырымдамаларды бейімдеу және мақсатты аудиторияны зерттеу талданады. Аудармашылар Тарихи мәтіндермен және дәуір тілінің ерекшеліктерімен жұмыс жасау кезінде кездесетін қиындықтар қарастырылады. Лингвистикалық дәлдік пен мәдени бейімделу арасындағы күрделі өзара әрекеттесу анықталды. Зерттеу нәтижелері мақсатты тілдің ерекшеліктерін ескере отырып, түпнұсқаның негізгі элементтерін ағылшын тіліндегі нұсқада сақтаудың маңыздылығын көрсетеді. Бұл зерттеу аударма теориясының саласына айтарлықтай үлес қосады, лингвистикалық адалдық, мәдени бейімделу және оқырмандарды аударылған әдеби контекстке тарту арасындағы байланысты тереңірек ашады. Бұл тәсіл аударма процесін және оның әдеби шығармалардың мәдениетаралық алмасуындағы маңыздылығын толық түсінуге мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: аударма стратегиялары, көркем аударма, мәдени бейімделу, динамикалық эквиваленттілік, әлеуметтік-мәдени ойлар, түпнұсқаға адалдық

Introduction.

A literary text is the outcome of a creative process, embodying a creative concept; a work of art possesses high informational density, offering the reader various forms of information - factual, emotive-impelling, conceptual. Literary texts reflect the linguistic and national worldview of both an individual (the author) and the entire people speaking that language. In any culture, texts serve multiple functions, not merely one. Conversely, to fulfill a particular role, such as a philosophical one, a text must also realize an aesthetic function. "Any artistic text can fulfill its social function only in the presence of aesthetic communication in its contemporary community" [1, p. 180].

Currently, research on literary texts is conducted within the framework of various disciplines. Issues The translation of literary texts is a complex and multifaceted type of human activity. In translation, different cultures, personalities, thinking patterns, literatures, epochs, levels of development, traditions, and orientations intersect. Despite the relatively young age of translation science, theoretical works in the field of translation are numerous. The history of European culture has seen many attempts to articulate the theory of translation. According to V.N. Komissarov, literary translation refers to the translation of works of fiction [2, p. 75]. Works of fiction are contrasted with all other speech works because their dominant feature is one of the communicative functions, namely the artistic-aesthetic or poetic function of language.

The main goal of any work of fiction is aesthetic impact, the creation of an artistic image. Such aesthetic orientation distinguishes literary speech from other acts of speech communication, where the goal is informativeness and informational content. A distinctive feature of literary translation from all other types of translation (e.g., synchronous, scientific-technical) is the belongingness of the translation text to works possessing artistic merits. In other words, literary translation is a type of translational activity whose main task is to generate, in the target language, a speech work capable of exerting an artistic-aesthetic impact on the reader [3, p. 102]. For example, A. Lilova notes: "The difference between a literary and a scientific text lies not only in form but also in content, which determines different methods of their reproduction in translation" [4, p. 145]. Imaginative thinking is an essential element of the art of words; it is through it that artistic reality is created, where words, the main component of literature, its primary element, are not identical to everyday, ordinary language.

After all, we are talking, in the language of linguistics, about a system of deviations from the source text, which, in the language of literary studies, traces back to certain creative principles, to a certain approach to the tasks of translation and, therefore, to a certain method. The creative individuality of the translator exists in reality, and no matter how much they try to expel it from

theory, it "still spins"; if we do not want to spill the baby (i.e., translation in general) along with the water, we must establish its regularities, not pretend not to notice its presence.

The distinctive nature of literary translation encompasses a myriad of challenges and considerations that differentiate it from other translation forms. Literary compositions frequently incorporate cultural allusions, idiomatic expressions, and subtleties that lack direct equivalence in the target language. Navigating these intricacies is imperative for the preservation of the cultural richness inherent in the original text. Characterized by the author's distinctive style, tone, and voice, literary texts pose a challenge to translators seeking to capture these stylistic elements while ensuring readability and authenticity in the target language [5].

Materials and research methods.

Adaptation theory refers to the process of transformation that involves altering the description of a subject situation and replacing it. This process is the final step before the translator moves on to other forms of interlingual and intercultural mediation, such as abstracts, remakes, and imitations. Adaptation is used to achieve the appropriate communicative effect by preserving the pragmatic meaning inherent in the original text. It is based on the idea that some subject situations may be misinterpreted by the recipient, causing the text to be unfamiliar and potentially hostile to their culture. Translational adaptation is an intermediate zone, connecting communication theory, pragmatic linguistics, and translation theory. These models explain why a text changes when moving from discourse to discourse, from one type of text to another, or from one ideology to another [6, p. 266].

A.R Stanislavski defines adaptation as conscious, consciously performed actions mediated through decisions or preferences [7]. V.V.Demenskaya's definition in translation studies, adaptation is often assigned a "stepdaughter" role [8, p.107]. i.e. adaptation is portrayed as being somewhat neglected or undervalued within translation studies. Despite its importance in communication theory, adaptation is depicted as occupying a peripheral or secondary role within the broader context of translation studies. L.L.Nelyubin defines adaptation as a technique for creating correspondences by changing the described situation to achieve the same effect on receptors. It is typically understood as a variety of text processing, simplification of content and form, and reduction to adapt it to the consumer's perception, which may not be prepared for its true form [9, p.12-13]. N.D. Dmitrieva in her article devoted to the peculiarities of the transfer of realia refers to such authors as V.S. Vinogradov, A.F. Fedorov, S. Vlahov and S. Florin. Florin, who suggested the following ways of transferring realia: According to V.S. Vinogradov, the ways of transmission can be divided into the following:

- A) transcription or transliteration;
- B) hyponymic translation, which is a translation technique in which a generic concept is replaced by a species concept. The reality is transferred by a linguistic unit with a broader meaning. In fact, this technique can be called generalization.
- C) likening, in which the likened words name concepts that are subordinate to the generic concept;
- D) periphrastic translation, in which correspondences are established between the word of the original and the word combination of the translation, which explains its meaning [10, p. 204].

A.D. Schweitzer discusses the concept of language mediation and the concept of "adaptation" in the context of critical evaluation of foreign author theories. He argues that the final text's changes, redirected to another recipient, affect its communicative purpose, but only within certain limits, as modification is permissible within the context of language mediation. [11, p. 215]. V.N. Komissarov defines translation as a linguistic mediation focusing on the foreign-language original and its message's existence in that language. As a language mediator, a translator can perform various types of adaptive transcoding, which involves not only the transfer of information from one language to another but also its transformation to a different form, determined by the special task of interlingual communication. The specificity of adaptive transcoding is determined by the orientation of language mediation to a particular group of Translation Receptors or a given form of transformation of the information contained in the original [2, p. 48]

The world is constantly evolving, with new words replenishing our language and expanding our onomatopoeic space. Linguistic research focuses on long-standing and new companies, goods, and services. Translation adaptation is crucial to convey advertising meaning to consumers, considering societal nuances, national characteristics, and mentality to be diplomatic and tactful.

Discussions

Table 1

Source Text ¹²	Target Text ¹³
К примеру, князь ¹ Петр Иванович Багратион, командовавший в той войне основными частями армии, был грузином, а генерал Барклай-де-Толли, командовавший западной частью армии, — прибалтийцем ² .	For example, the Prince ¹ Peter Ivanovich Bagration, who commanded the main parts of the army in that war, was the Georgian, and General Barclay de Tolly, who commanded the western part of the army, was the Balt ² .
1. «In Russian and English, the terms "Князь" and "Prince" can have different connotations. In Russian, "Князь" is more often associated with the highest aristocracy, while in English "Prince" is usually associated with monarchy. A more accurate equivalent for "Prince" in this context is "Duke".	
2. "The Balt" in this context does not accurately convey the meaning of "прибалтиец". "The Balt" is more likely to refer to a person from the Baltic region in general, rather than specifically to a "Baltic person". A more accurate option might be to use "Baltic native" or "Baltic person" to more clearly indicate belonging to this region. "Barclay de Tolly, who led the western part of the army, was from the Baltics ."	
И мы не в силах смолчать о том, что до обретения независимости ³ мы не знали о несравненной храбрости казахов в Отечественной войне 1812 года.	We cannot but say about the fact that before the independence ³ , we have not known about the inimitable bravery of the Kazakhs in the Patriotic War 1812.
3. In the English sentence, the use of "before the independence" is not appropriate. In this case we are talking about gaining independence in 1991 and it would be more accurate and clearer to explicitly mention the time context. This is an important aspect and conveys the meaning of the original well. "We cannot but mention that before Kazakhstan gained independence in 1991, we were unaware of the unparalleled bravery of the Kazakhs in the Patriotic War of 1812."	
Центр скрывал это с огромным шовинистическим рвением ⁴ .	The Capital central office kept it in the dark with a huge <i>supremacists zeal</i> ⁴ .
4. The translation has some inaccuracies. "Capital central office" to "central administration" for a more accurate and natural expression. We suggest to replace "kept it in the dark" with "deliberately concealed" for a more precise and stronger representation of hiding information. To change "with a huge supremacists zeal" to "with immense chauvinistic zeal" to better convey the meaning of chauvinism.	
Казахи Младшего и Среднего жузов Внутренней Орды ⁵ передали для нужд русской армии юрты, теплую одежду, огромное количество лошадей.	Juzes of the Bukey Horde ⁵ contributed yurts, warm clothes, and a huge number of horses for the needs of the Russian army.
5. The translation is accurate, but there are some improvements that could be made for better clarity and fluency: "Kazakhs from the Junior and Middle Zhuzes of the Inner Horde provided yurts, warm clothing, and a substantial number of horses for the needs of the Russian army." Specified "Kazakhs from the Junior and Middle Zhuzes" for more precision. Changed "contributed" to "provided" for a more straightforward expression.	
Нам также попадались письменные данные о том, что во время войны количество соли, отправленной элтонскими производителями соли на западный фронт, превысило один миллион пудов ⁶ .	We also came across the written data stating that the amount of salt sent by the Alton salt producers during the war to the Western Front exceeded one million poods ⁶ .
6. "We also encountered written records indicating that during the war, the quantity of salt dispatched by the salt producers from Elton to the Western Front exceeded one million poods6 (1 pood = approximately 16.38 kg)." It might be better to clarify the amount of one pood.	
Не секрет, основная масса ⁷ населения не знала о вкладе казахского	<i>It is no secret that the main body</i> ⁷ of the population was not aware of contribution made by

<p>народа в войну 1812 года, который до последнего времени держался в секрете царской Россией, а затем советскими политиками, придерживавшихся той же позиции.</p>	<p><i>the Kazakh people to the War 1812, until now this fact was kept secret by the tsarist Russia, and then by the Soviet politicians who adhered to the same policy.</i></p>
<p>7. The translation is generally accurate, but we would suggest some clarifications: "It is not a secret that the majority of the population was unaware of the contribution made by the Kazakh people in the War of 1812. This fact remained undisclosed by Tsarist Russia until recent times, and later by Soviet politicians who maintained the same policy". We would replace the word "main body" with "majority" for a more common expression and adjust the structure for better readability. Then we would add "in the War of 1812" for specification and clarify the phrase "until now this fact has been kept secret" for better readability.</p>	

Results

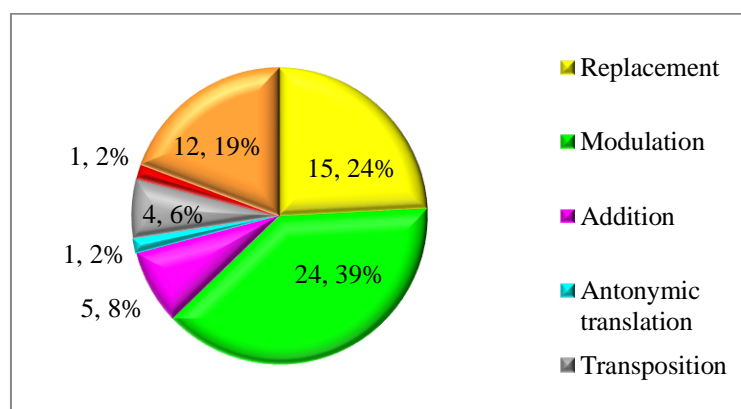

Figure - 1. The pie chart of translation transformations used in the text.

Conclusion.

The analysis reveals that stylistic compensation serves as a prevalent strategy in the translation. Additionally, the linguistic play, puns, and language games often present in literary works necessitate inventive solutions from translators to convey the original's playfulness and wit without compromising meaning.

Cultural, historical, and social sensitivities assume paramount importance in literary translation, with misinterpretations or misrepresentations potentially undermining the comprehensive understanding of the work. Deliberate inclusion of ambiguity or multiple interpretations in certain literary works prompts translators to make informed decisions regarding the preservation or explicit elucidation of such elements in the target language.

Structural disparities, encompassing differences in sentence structures, paragraph lengths, and overall composition, further challenge translators as they endeavor to maintain the cohesive flow and structure of the original work. Collaborative efforts between translators and publishers become pivotal in ensuring the alignment of translated titles and cover designs with the intended market, effectively conveying the essence of the literary piece.

Successful literary translation transcends mere linguistic precision; it aspires to emotionally and intellectually engage readers, replicating the profound impact of the original work. Successful navigation of these intricacies mandates a profound understanding of both source and target languages, coupled with a nuanced appreciation for the artistic and cultural dimensions inherent in literature.

References

1. Лотман Ю.М. Структура художественного текста. — М.: Искусство, 1970.
2. Комиссаров В.Н. Теория перевода: Лингвистические аспекты. — М.: Высшая школа, 1990.
3. Комиссаров В.Н. Лингвистика перевода — М.: Международные отношения, 1980.

4. Лилова А. Введение в общую теорию перевода / Пер. с болг. Под общ. ред. П.М. То-пера. — М.: Высшая школа, 1985.
5. Каримова К. Переводческие трансформации: от теории к практике. Монография – Павлодар: Инновационный Евразийский университет, 2019. – 226 с.
6. Гарбовский, Н. К. Теория перевода : учебник и практикум для академического бакалавриата / Н. К. Гарбовский. — 3-е изд., испр. и доп. — Москва : Издательство Юрайт, 2018. — 413 с. — (Бакалавр. Академический курс). — ISBN 978-5-9916-2598-2. — Текст: электронный // Образовательная платформа Юрайт [сайт]. — URL: <https://urait.ru/bcode/413020>
7. Станиславский А.Р. Адаптация и перевод: языковое посредничество // Гуманитарные научные исследования. 2015. № 8 [Электронный ресурс] URL <http://human.snalka.ru/2015/08/12209>.
8. Деменская В.В. Определение понятия адаптации в рамках теории коммуникации и переводоведения // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И.Вернадского. Серия «Филология». 2007. Т.20 (59). – №2. С107-111.
9. Нелюбин Л.Л. Толковый переводческий словарь. – 3-е издание, переработанное, -М.: Флинта: Наука, 2003. 320с.
10. Дмитриева Н.Д. Особенности передачи реалий (на материале романа Ч. Диккенса «Повесть о двух городах» и его переводов на русский язык). // Вестник МГОУ. Серия «Лингвистика». № 1 / 2011. - С. 204.
11. Швейцер А.Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты. М., 1988. 215 с.
11. Дутмаганбетов Ж. 1812: Война и мир (казахский вариант). Первая книга / Перевод с казахского Абай Даткина. Изд. «Тоганай Т», – Алматы. 2023. – 236 с.
12. Zh. Dutmaganbetov. 1812: War and Peace (Kazakh Version). Book One / Zhalgaskali Dutmaganbetov. “Toganaу T” Publishing House, Almaty. 2024. – 228 p. Translated from Russian by Aliya Naurzalina

МРНТИ 16.31.41

ПЕРЕВОДЫ ПРОИЗВЕДЕНИЙ А.ТАЖИБАЕВА НА РУССКИЙ ЯЗЫК

М.Б. Амалбекова

доктор филологических наук, доцент

Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, г.Астана, Казахстан

maralusp@mail.ru

***Аннотация.** Творчество известного казахского поэта, драматурга, сценариста Абдильды Тажыбаева отличается особым лиризмом. Его поэзия всегда привлекала внимание переводчиков, и многие его стихи были в советское время переведены на русский язык, а с русского языка и на многие иностранные языки. Переводчиками на русский язык были такие известные поэты, как С.Маршак, И.Сельвинский, Я.Смеяков, М.Луконин, О.Сулейменов, К.Алтайский, В.Антонов, А.Жовтис и др.*

Для анализа взят цикл его стихов «Саяхат» («Дальние дороги»), куда вошло 16 стихотворения, из которых на русский язык поэтом М.Лукониным переведено 13, где встречаются некоторые неточности, вольности переводчика, которые немного в ином ракурсе подают характеристику объекта, при этом теряется эмоциональность, экспрессия оригинала, нарушается динамика действий и т.д. Эти особенности перевода представлены в статье.

***Ключевые слова:** поэзия Абдильды Тажыбаева, цикл стихов, перевод на русский язык, особенности перевода, неточности, вольности перевода.*

***Аңдатпа.** Қазақтың белгілі ақыны, драматург, сценарист Әбділда Тәжібаевтың шығармашылығы ерекше лиризімен дараланады. Оның поэзиясы әрқашан аудармашылардың назарын аударып, көптеген өлеңдері кеңестік кезеңде орыс тіліне, орыс тілі арқылы түрлі шет тілдеріне аударылған. Орыс тіліне аудармашы, танымал ақындар С.Маршак, И.Сельвинский, Ю.Смеяков, М.Луконин, О.Сүлейменов, К.Алтайский,*

В.Антонов, А.Жовтис және т.б. аударды. Мақалада оның 16 өлеңін қамтитын «Саяхат» («Ұзақ жолдар») циклі талдауға алынды, соның ішінде 13 өлеңнің орыс тіліндегі аудармасы ақын М.Луконинге тиесілі. Мұнда аудармашы жол берген кейбір қателіктер мен еркіндіктер көзге түседі. Аударма барысында объектінің сипаттамаларын сәл басқаша көзқараспен ұсыну кездеседі, бұл жағдайда түпнұсқаның эмоционалдылығы мен экспрессиясы жоғалып, әрекеттер динамикасы бұзылған. Аталған аударма мүмкіндіктері мақалада терең қарастырылады.

Түйін сөздер: Әбділда Тәжібаевтың поэзиясы, поэзия циклі, орыс тіліне аудармасы, аударма ерекшеліктері, аударманың дәлсіздігі, еркіндігі.

Abstract. The literary works of the famous Kazakh poet, playwright, scriptwriter Abdilda Tazhibayev is characterised by a special lyricism. His poetry has always attracted the attention of translators; many of his poems were translated into Russian in Soviet times and through Russian into various foreign languages. Translators, famous poets S.Marshak, I.Selvinsky, Y.Smelyakov, M.Lukonin, O.Suleimenov, K.Altaysky, V.Antonov, A.Zhovtis and others translated his poems into Russian. The article analyses the cycle of 16 of his poems "Sayakhat" (Travelling) ("Uzak zholdar" Long Roads), including the translation of 13 poems into Russian belongs to poet M.Lukonin. Some mistakes and freedom of expressions made by the translator are noticeable here. In the process of translation the characteristics of the object are presented from a slightly different point of view, in this case the emotionality and expression of the original are lost; the dynamics of action is broken. These possibilities of translation are discussed in detail in the article.

Keywords: poetry of Abdilda Tazhibayev, a cycle of poems, translation into Russian, translation features, inaccuracies, liberties of translation.

Введение.

4 февраля 2024 года исполнилось 115 лет со дня рождения известного казахского поэта А.Тажібаева. Имя его больше известно как народного поэта, чьи поэтические тексты наполнены теплотой и тонким лиризмом. Но он был не только поэтом, но и драматургом, сценаристом, переводчиком, главным редактором газеты «Қазақ әдебиеті», председателем, затем секретарем правления Союза писателей КазССР, доктором филологических наук (защитил диссертацию в 1972 г.), заведующим отделом театрального и изобразительного искусства Института литературы и искусства АН Казахской ССР. Был награжден орденами «Знак почета» (1939 г.), Трудового красного знамени (1959, 1969 гг.), Октябрьской революции (1979 г.), Ленина (1990 г.).

И.Сельвинский, по мнению Н.Ровенского, не отличавшийся склонностью к преувеличениям, в свое время писал: «Высокая идейность, яркий темперамент, широкий поэтический диапазон, владение всеми жанрами стиха делают Абдильду Тажібаева не только одним из крупнейших мастеров слова Казахстана, но и вводят его в ряд лучших поэтов Советского Союза». Всесоюзной известности, знакомству читателей других республик с творчеством казахского поэта способствовал тот факт, что А.Тажібаев немало переводился на русский язык. Его поэзия привлекала внимание таких мастеров слова и перевода, как С.Маршак, И.Сельвинский, Я.Смеляков, М.Луконин, О.Сулейменов, К.Алтайский, В.Антонов, А.Жовтис, благодаря чему то, что было чисто национальным, казахским, стало общечеловеческим.

На русский язык переведено много стихов и поэм поэта. Широко известны сборники переводов «Былое» (1979 г., составитель Г.Бельгер) и «Вечерние строки» (1987 г.).

Материалы и методы исследования.

Для анализа мы взяли цикл его стихов «Саяхат», куда вошло 16 стихов, из которых на русский язык переведено 13 (не переведены стихи «Теңізге тілек», «Стамбул түндері», «Роттердамда». В данном цикле описывается поездка по морю по Европе, которую автор совершил в 1957 г., и его впечатления от увиденного воочию, восприятие совсем другого, отличного от привычного ему мира.

В качестве методов анализа были выбраны сравнительно-сопоставительный метод, метод сплошной выборки, контекстуальный и анализ

Обсуждения/ наблюдения.

При анализе переводов казахского текста на русский язык мы исходили, во-первых, из общей схемы коммуникации, которую можно представить следующим образом: «говорящий - кодирование информации - декодирование информации - слушающий», где говорящий и слушающий пользуются одним кодом (языком), во-вторых, из схемы коммуникации с помощью посредника (переводчика), когда представленная выше цепочка усложняется: «говорящий - кодирование информации - декодирование информации получателем-переводчиком - кодирование информации им - декодирование информации получателем-читателем/слушателем». В этой цепочке важно, чтобы посредник-переводчик правильно понял, почувствовал авторское отношение к описываемым событиям и фактам, сохранил тональность текста и авторскую манеру. Как утверждает Л.И.Сапогова, «Все это указывает на недопустимость вмешательства переводчика в текст оригинала. Переводчик не должен менять его логику или опускать какие-то части, навязывая адресату переводимого текста свою трактовку, свои оценки и -опосредованно - свою ментальность» [1, 14].

Если рассматривать переводы стихов А.Тажимаева на русский язык с точки зрения сохранения тональности, общего смысла, то, несомненно, что известному поэту М.Луконину, переведившему анализируемый цикл, удалось достойно представить на суд русскоязычного читателя творчество казахского поэта. Переводчик сумел передать общее настроение поэта - неподдельный интерес перед невиданным ранее, восхищение, преклонение перед местами (город-герой Одесса, Греция, где жил и творил Гомер) и именами, с которыми он раньше был знаком только заочно, а теперь видит воочию, но в то же время некую робость перед новым.

На казахском языке цикл называется «Саяхат», что в переводе на русский язык означает «путешествие», но на русском языке М.Луконин назвал цикл «Дальние дороги» и добавил еще пояснение, взятое в скобки (вокруг Европы). Это, видимо, было сделано с целью подчеркнуть, что путешествие было именно в страны, далекие от родной степи, и такое название цикла сразу же вводит в тему и предваряет название стихов цикла «Проездом через Стамбул», «Перед морем», «Везувий», «В Париже», «В Риме», «В Роттердаме» и т.д.

Начинается цикл стихотворением «Одесса», перевод которого сделан настолько точно, с сохранением всех смысловых оттенков лексем, что можно сравнивать строчку за строчкой и, в принципе, не найти какие-то несоответствия. Например, автор характеризует Одессу, зная о героических событиях во время Отечественной войны, как *Ұшаған оққа, жанбаған отта - Ни пулей, ни огнем не сражена* или *Кан тамбаған жер жоқ қой мұнда - Здесь каждая в крови алела пядь*.

При рассказе о встрече с французскими друзьями на вокзале Парижа также есть полные соответствия: *Жаудыраған көздер қандай мейірлі, Жасырмайды жарықшақсыз пейілді. Қыстық, қыстық талай қолды ып-ыстық, Айтар сырды алақанмен ұғыстық - Глаза горят приветливым огнем, Ни трещин, ни лазеек в мыслях нет. Горячие их руки крепко жмем, Все тайны сердца чувствуя в ответ*.

М.Луконин постарался сохранить и в точности передать некоторые сравнительные обороты, посредством которых поэт описывает свое восприятие моря, увиденного впервые: *Міндім десем кереметтей кемеге, Шыққандаймын елдегі бір төбеге - Я на палубу поднялся... Показалось, что на сопку близ аула я взлетел; Айналам кең ай даламдай өзімнің - А вокруг простор бескрайний, как в степи моей родной*.

Но в то же время есть некоторые неточности перевода, вольности переводчика, которые немного в ином ракурсе подают характеристику объекта, данную автором, при этом теряется эмоциональность и экспрессия оригинала. На них и хотелось бы остановиться.

В том же стихотворении «Одесса» при описании героического поведения города используется эпитет *жаралы тастан*: *Ажалды қалай жеңгенін алып Оқисың әрбір жаралы тастан*, который на русском языке представлен как *разбитые камни* (*Прочту я на любом*

разбитом камне, как сокрушала смерть она в упор). На наш взгляд, при таком переводе сочетания *жарады тастан* теряется тот эмоциональный образ, который создан на казахском языке - камни здесь *израненные*, а не просто разбитые, потому что камни могут стать разбитыми по разным (время их использования, погодные условия, влажный климат, перепады температуры, намеренные действия человека или техники и т.д.) причинам. Эпитетом *израненные* подчеркивается трагичность судьбы города, где даже камни представлены, как живые существа.

В стихотворении «Парижде» («В Париже») нарушается динамика действий из-за неточного перевода, например, в первой строке на казахском языке используется глагол *тоқтады* (*Париж. Вокзал. Экспресс тоқтады*), который можно перевести как *остановился*, но на русском языке эта строка представлена так: *Париж. Вокзал. Экспресс влетел, как гром*, где переводчик подчеркивает то ли высокую скорость поезда, то ли неожиданность его прибытия глаголом *влетел*. Кроме того, непонятно сравнение движения экспресса с громом - он влетел с грохотом, громко или снова указывается на неожиданность (хотя неожиданности прибытия поезда быть не может, так как он, вероятно, прибыл по расписанию).

В другой строфе, наоборот, быстрота действия, стремительность передается, как процесс, немного растянутый во времени глаголом несовершенного вида, например, в казахском тексте строку *Аялдадым, көз жүгүрттім шетінен* лучше перевести как «остановился и пробежал глазами», т.е. очень быстро. В русском тексте эта строка переведена *Встал и читаю*, где ощущается неторопливость и основательность действия. В казахском тексте стремительность передается и следующей строкой *дауылдайды жаңалықтар бетінен* - Новости, как ураган, несутся со страниц, что вообще не переведено на русский язык. Таким образом, две строки казахского текста *Аялдадым, көз жүгүрттім шетінен Дауылдайды жаңалықтар бетінен* на русском языке передаются всего двумя глаголами *Встал и читаю*.

Если проанализировать в целом перевод описания знакомства автора с французскими газетами, то можно обнаружить много переводческих вольностей и неточностей. Рассмотрим первые четыре строки казахского текста: *Ертеңіне Луврға кірер алдында, Киоскадан үш-төрт газет алдым да Аялдадым, көз жүгүрттім шетінен Дауылдайды жаңалықтар бетінен*, которые в русском тексте представлены шестью строчками и переведены следующим образом: *Наутро в знаменитый Лувр идем. Газетчики у входа, Дай возьму. Что было ночью - прочитаю днем. Встал и читаю*. Содержание казахского текста можно передать так: Назавтра, перед тем, как войти в Лувр, я купил три-четыре газеты в киоске, остановился, пробежал глазами, и понеслись, как ураган, со страниц новости. В казахском тексте нет ни слова о газетчиках, о том, что в газете описываются только ночные новости.

В следующих четырех строках русского текста также имеются некоторые дополнительные смыслы, не содержащиеся в казахском тексте: *Лондондағы санданың бір бастығы Есіне түсіп құдайды сүйген жас күні Римға көшіп келіпті, Сопылардың қатарына еніпті* (смысловый перевод: Руководитель одной из лондонских группировок, вспомнив, что он в молодости любил бога, переехал в Рим и стал монахом или пополнил ряды монахов). На русский язык данное содержание передано так: «Бандит, державший в страхе Лондон много лет, Уехал к папе в Рим И дал обет - В рядах святых он будет знаменит!».

В следующих строках *Зоопарқтың тіл білетін маймылы Палатада сөз сейлепті қайғылы: Таңдап тізіп бастыларын қатенің, әсіресе коммунизм қатерін Көп талдапты, бізді де қоса айтыпты. Содан кейін мекеніне қайтыпты* при переводе опущено определение *қайғылы* - скорбную, *маймыл* - это обезьяна, а не орангутанг (должно быть «Обезьяна в палате держала скорбную речь»). Кроме того, русский текст понимается, будто орангутанг кривлялся, вел себя несерьезно, потом *Вскочил и в зоопарк свой убежал*. В казахском тексте нет такой мысли, наоборот можно понять, что обезьяна после скорбной речи с достоинством вернулась в свое учреждение: *Содан кейін мекеніне қайтыпты* - глагол *қайтыпты* не означает убежал, а просто вернулся. В перевод вставлено еще предложение *Корреспонденты мчались по пятам* (за обезьяной), что усиливает несерьезность действия обезьяны и погоню

газетчиков за жареными фактами», в то время как в казахском тексте нет сообщения о подобных действиях корреспондентов.

А. Тажибаева, истинного гражданина Советского Союза, конечно, неприятно поразило такое содержание французских газет: 60-летняя княгиня желает выйти замуж за юношу, обезьяна из зоопарка держит скорбную речь в палате, бандит стал монахом и др., т.е. новости, которым не место в советских газетах! Свое недовольство и негодование поэт высказывает в следующих строчках: *Мына газет кезегімен ашылған, Өзіміздің «Правдаша» басылған, «Юманите» - көзге қандай сүйкімді! Сөз қылмапты қоқырсықты, қоқымды. Әрбір әрпі жақыратып шындықты, әрбір сөзі жандырады сұмдықты* (смысловой перевод: Следующая газета, напечатанная, как наша родная «Правда», ласкающая глаз «Юманите», которая не уделяет внимания всякой ерунде, глупости (слова *қоқырсық*, *қоқым* переводятся как «мусор, хлам, рухлядь, старье, отбросы»), а в каждой букве, в каждом слове содержится только правда) и дальше освещается эта правда: *«Француздар, алданбаңдар, Ги Моллеге нанбаңдар! Жалданбаңдар, қан төгуге бармаңдар, Африкаға бармаңдар!» Деп жұмысшы бүкней шынын, Туңшықтыра Париж шуын, Айқайлап тұр бар даусымен қарлықпай, Соңғы айтылған ең құдіретті жарлықтай* (смысловой перевод: Французы, не дайте себя обмануть, не верьте Ги Моллю. Не идите на кровопролитие (не дайте пролиться крови), Не идите в Африку! Так рабочий во весь голос, громко, перекрывая парижский шум, говорит правду, будто это самый святой указ). Если обратиться к историческим фактам, то известно, что в пятидесятые годы африканские Непал, Морокко были французскими колониями, и недовольство африканцев подавлялось военными действиями французской армии. На русский же язык эти строки переведены так; *Но вот газета. Это же она! Форматом с «Правду», узнаем ее. «Юманите» Трудящимся верна. Влетает в сердце каждая строка. Рабочий снят - простертая рука, И гневный взгляд. Он произносит речь. Рабочий говорит... Да, это ты, Ты, Франция, простая, говоришь. Летят слова правдивой простоты, Их слушает и слышит весь Париж.* Столько пафоса, столько пыла и высоких слов в этих строках, но нет ни слова правды из казахского текста! Возможно, о таких фактах нельзя было говорить громко на страницах советской прессы, но ведь на казахском языке в стихотворении это было высказано, и дело переводчика представить это адекватно.

Переводческие интерпретации встречаются и в других строках: *Кірдік міне Парижге енді, Автовождар тартып бізді жөнелді* (смысловой перевод: Вот мы въехали в Париж, Автобусы нас помчали), русский текст: *Потом в Париж мы въехали ночной. В автобусах не доставало места.*

В некоторых стихах наблюдается изменение грамматических форм, например, в стихотворении «Кемеде» на казахском языке употреблены глаголы в форме 3-го лица (*шыға қапты, жалтақ-жалтақ етеді, аңсайды*), а в переводе повествование ведется от первого лица (*я один казах; думал я; я гляжу вдаль; мне расставаться жаль; оглянусь*). Далее, в казахском тексте в первых строках не содержится смысл, что я один на всем корабле. Лексема *бір* употреблена в значении обобщенности или неопределенности. Ср. *Бір кемеде бір казак Алыс сапар алдында* (смысловой перевод: Некий казах отправляется на корабле в дальнюю дорогу), а по-русски говорится: *Я один казах на всем корабле. Отправляясь в далекий путь Думал я...*

Кроме того, на казахском языке стихотворение содержит три строфы из четырех строк, в русском же тексте последняя строфа не переведена.

Результаты.

Переводческий анализ рассматриваемого цикла стихов позволил сделать вывод, что перевод отдельных произведений сделан настолько точно, с сохранением всех смысловых оттенков лексем, что можно сравнивать строчку за строчкой и, в принципе, не найти какие-то несоответствия, но в большинстве своем переводы содержат некоторые дополнительные смыслы, не содержащиеся в казахском тексте, нарушается динамика действий из-за неточного перевода, снижается экспрессия, эмоциональный накал текста оригинала. Кроме

того, были активно использованы опущения и дополнения, что также приводит к несоответствиям перевода тексту оригинала.

Заключение.

Несомненно, что невероятно трудно переводить поэтический текст, что не всегда можно адекватно в рифму передать все смысловые оттенки одного языка средствами другого языка (тем более казахский и русский языки разноструктурные), но в то же время необходимо стремиться к наиболее точной интерпретации и передаче смысла и тональности исходного текста.

Список литературы

1. Сапогова Л.И. Переводческое преобразование текста. — М.: Наука, 2009. -320 с.
2. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). – М.: Высшая школа, 253 с.
3. Тәжібаев Ә. Өлеңдер мен поэмалар. Шығармалар жинағы. Бес томдық. 1 том. - Алматы, 1978. – 752 б.
4. Тажибаев А. Былое. - Алма-Ата: Жазушы, 1979. -364 с.

МРНТИ 16.31.41

РОЛЬ МЕСТОИМЕНИЙ В ПЕРЕВОДЕ

А.М. Бадалиев

Докторант

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

Badaliyevazatbek@gmail.com

***Аннотация.** Данное исследование фокусируется на анализе воздействия перевода местоимений, таких как "he", "she" и "it", в цифровой интерактивной развлекательной программе "Detroit: Become Human". Местоимения играют значительную роль в формировании динамики сюжета и восприятия персонажей на английском языке, и их перевод на языки с различной структурой создает уникальные вызовы, особенно в контексте местоимений, связанных с определенным полом.*

Целью исследования является выявление ключевых моментов влияния выбора местоимений на глубину сюжета. Поскольку некоторые языки не имеют нейтральных местоимений по гендерному признаку, данное исследование рассматривает различные методы перевода, включая использование прямых эквивалентов, опускание местоимений или применение альтернативных стратегий. Анализируется использование местоимений в английской версии и их переводы на русский/казахский языки для оценки точности передачи местоимений с учетом культурных и языковых различий.

***Ключевые слова:** перевод, лингвистический анализ, местоимения, динамика местоимений, проблемы перевода.*

***Abstract.** This study investigates the impact of pronoun translation, specifically "he", "she", and "it", in the digital interactive entertainment software "Detroit: Become Human". Pronouns play a significant role in narrative dynamics and character perception in the English language, and their translation into languages with different structures poses unique challenges, especially regarding gender-specific pronouns.*

The research aims to examine key points of how pronoun choice influences narrative depth. Since some languages lack gender-neutral pronouns, the study considers translation methods including direct equivalents, omission of pronouns, or alternative strategies. The use of pronouns in the English version and translations into Russian/Kazakh languages are analyzed to assess the accuracy of pronoun translation considering cultural and linguistic differences.

Keywords: translation, linguistic analysis, pronouns, pronoun dynamics, translation problems.

Андамна. Бұл зерттеу "Detroit: Become Human" сандық интерактивті ойын-сауық бағдарламасында "he", "she" және "it" сияқты есімдік аудармасының әсерін талдауға бағытталған. Есімдіктер ағылшын тіліндегі сюжеттік динамиканы және кейіпкерлерді қабылдауды қалыптастыруда маңызды рөл атқарады және оларды әртүрлі құрылымды тілдерге аудару, әсіресе белгілі бір жынысқа қатысты есімдіктер контекстінде ерекше қиындықтар тудырады.

Зерттеудің мақсаты-есімдіктерді таңдаудың сюжеттің тереңдігіне әсер етуінің негізгі тұстарын анықтау. Кейбір тілдерде гендерлік бейтарап есімдіктер болмағандықтан, бұл зерттеу аударманың әртүрлі әдістерін, соның ішінде тікелей эквиваленттерді қолдануды, есімдіктерді алып тастауды немесе балама стратегияларды қолдануды қарастырады. Мәдени және тілдік айырмашылықтарды ескере отырып, есімдіктердің берілу дәлдігін бағалау үшін есімдіктердің ағылшын тіліндегі нұсқасында қолданылуы және олардың орыс/қазақ тілдеріне аудармалары талданады.

Түйін сөздер: аударма, лингвистикалық талдау, есімдіктер, есімдіктердің динамикасы, аударма мәселелері.

Введение.

Местоимения выделяются как выдающаяся лингвистическая универсалия, привлекающая внимание различных лингвистических исследований благодаря своей семантической и морфологической уникальности, особенно в английском языке. Исследователи, представляющие различные лингвистические точки зрения, изучали проблемы, связанные с местоимениями, рассматривая такие вопросы, как их статус в системе частей речи и их положение среди значимых и функциональных слов. Классификация местоимений как самостоятельной части речи уже давно является предметом споров, что объясняется морфологической и функциональной неоднородностью этого класса. Отсутствие четкого грамматического значения отличает местоимения от существительных и прилагательных, что затрудняет их классификацию.

Сложность выделения местоимений как самостоятельной части речи была удачно выражена академиком В.В. Виноградовым. Попытка объединить все местоимения в одну группу чревата нарушением целостности системы частей речи, учитывая различную грамматическую природу слов этого класса (Виноградов, 1986: 258). Термин "часть речи" превратился в несколько произвольный термин в современной теоретической грамматике, что вызвало жаркие споры о классификации слов. Различные лингвистические подходы к классификации слов по частям речи отражают разные этапы изучения этого лингвистического явления и различные интерпретации их сути учеными.

Относительность значения и зависимость от ситуации и контекста характеризуют семантическую особенность местоимений. Хотя лингвисты и признают эту специфику, ее определение привело к различным интерпретациям. Фундаментальный вопрос о том, имеют ли значение местоимения, привел к трем основным выводам: местоимения специфичны и не имеют значения; местоимения не имеют постоянного значения и меняются в каждом речевом акте; или местоимения не отличаются нестабильностью, но выделяются уникальным содержанием, выражающим их ценность (Селиверстова, 1988: 26-27).

Роль местоимения является отличительной в механизме, который облегчает поток слов в речи, разъясняя его специфику в рамках системы частей речи. Выступая в качестве значимых частей речи в рамках предложения, они активно способствуют уплотнению информационной структуры речи, сохраняя при этом эффективность мыслительно-речевой деятельности (Кирьянов, 1999: 70).

Личные местоимения, в частности, не ограничиваются каким-либо конкретным человеком или объектом. В отличие от существительных, обозначающих конкретные вещи,

личные местоимения первого лица, в зависимости от контекста, могут относиться к людям разного пола, возраста и даже распространяться на животных или неодушевленные предметы. (Смирницкий, 1959: 177).

Способ употребления местоимений в речи варьируется в зависимости от языка, и важно изучать этот аспект с психолингвистической точки зрения для каждого языка. Различия в том, как функционируют местоимения, зависят от грамматики каждого языка, а то, как люди воспринимают пространство и самих себя в этом пространстве, отражает менталитет его носителей (Радзиковская, 2012: 69).

Безусловно, местоимение, как лингвистический элемент, служит для замены существительных и различных других определяющих элементов в предложении. Местоимения по своей сути обладают обобщенным значением, указывая на объекты, сущности или абстрактные понятия без их прямого обозначения. Эта универсальность позволяет им быть в высшей степени контекстуальными, приобретая значимость в зависимости от конкретной ситуации или обстановки, но не обладая присущим им существенным содержанием в отрыве от конкретного контекста.

Местоимения представляют собой лингвистические единицы, которые служат для указания на объекты или сущности без необходимости повторения их полного названия. М.Я. Блох исследует их специфическую роль в предложениях, показывая, как они причудливо вплетаются в ткань языка. *"Для иллюстрации, значимые слова, хотя и имеют собственные названия, можно сравнить с солдатами в строю, в то время как служебные слова действуют как офицеры, организуя формирование этих лингвистических солдат"* (Блох, 2000: 99).

Важно признать, что личные местоимения, по своей сути служащие заменителями, несут семантическое значение указания. Эти два аспекта, замещение и указание, тесно взаимодействуют. Замена предотвращает повторение существительного или целой фразы, в то время как указание на экстралингвистический объект или элемент в структуре текста позволяет установить связи в тексте и отдельные выражения в диалоге.

Крайне важно признать, что "разделение этого класса (местоимений) на подклассы в зависимости от позиции неизбежно: местоимение не может занимать в модели предложения отдельную позицию, отличную от позиций других значимых классов, из-за своей заместительной природы" (Блох, 2005: 111-112).

Обобщающая заменяющая роль местоимений становится очевидной в том смысле, что любой член предложения, представленный местоимением, включая личные местоимения первого и второго лица, распространяет свое значение на некоторый класс или подкласс значимых слов. И наоборот, оно служит отражением общей функции этого класса или подкласса. В случае личных местоимений первого и второго лица эта характеристика отчетливо проиллюстрирована примерами конструкций предложений и обращений (Блох, 2005: 118). Признание замещающего характера местоимений важно для прояснения места, которое они занимают среди других частей речи. Первая часть словаря, которая является открытой, состоит из огромного количества значимых слов, или слов с полной номинативной силой. Вторая часть лексикона, которая является закрытой, состоит из заменителей имен (самих местоимений и примыкающих к ним многозначных слов). Третья часть лексикона, также закрытая, состоит из уточнений имен (официальных именных модификаторов) (Блох, 2005: 118).

Местоимение обычно характеризуется очень обобщенным значением, воздерживаясь от наименования объектов, отдельных лиц, абстрактных понятий, свойств или атрибутов, но вместо этого направляя на них внимание. Традиционно подклассы выделяются главным образом на семантической основе, включая личные, притяжательные, демонстративные, неопределенные и другие. Эти подклассы различаются по способам обозначения объекта; например, личные местоимения в широком смысле обозначают объект с точки зрения вовлеченности или неучастия в акте коммуникации (Советов, 2011: 81).

Среди местоимений "it" выделяется своим особенно обобщенным значением, выходящим за рамки других местоимений. Следовательно, оно обладает повышенным уровнем двусмысленности, учитывая его разнообразные функциональные особенности. Местоимение "it" занимает позицию грамматикализации и многофункциональности, не имеющую аналогов в своей категории.

В частности, когда мы используем "it" как личное местоимение, его полезность выходит за рамки сферы неодушевленных предметов. Оно способно заменять как одушевленные, так и неодушевленные существительные, что повышает уровень адаптации к английскому языку. Таким образом, "it" – это не просто еще одно местоимение, это универсальный лингвистический инструмент.

Материал и методы исследования.

Данное исследование изучает роль местоимений в переводе на примере видеоигры "Detroit: Become Human". Местоимения, как важные лингвистические элементы, играют решающую роль в формировании взаимодействия персонажей, эмоциональной динамики и общественного восприятия в рамках повествования. Цель исследования – выяснить, как процесс перевода влияет на тонкое использование местоимений, особенно в языках с четкими грамматическими структурами и гендерными особенностями.

Процесс отбора включает в себя сбор соответствующих диалогов и взаимодействий из оригинальной английской версии игры "Detroit: Become Human". Внимание обращается на важные сцены, где выбор местоимений отражает взгляды на развитие отношений, эмоциональные связи.

При анализе английской версии исследование будет сосредоточено на том, как местоимения, такие как *he*, *she* и *it*, стратегически используются в различных ситуациях, чтобы понять, как они формируют восприятие игрока и влияют на глубину повествования. Выявление проблем в процессе перевода, особенно на языках, в которых нет нейтральных по признаку пола местоимений, является одним из основных этапов. Анализ будет сосредоточен на случаях, когда выбор переводчика влияет на предполагаемый смысл или детали, передаваемые с помощью местоимений. Будут рассмотрены различные подходы, используемые для решения этих проблем. Будет проведен сравнительный анализ переводов на другие языки, в ходе которого английский оригинал будет сопоставлен с русской и казахской версиями. Основное внимание будет уделено оценке правильности использования местоимений с учетом гендерной специфики, культурных особенностей, а также чувствительности к языковым различиям. Другой аспект заключается в изучении лингвистических стратегий, которые используются при переводе для преодоления трудностей, возникающих из-за отсутствия гендерно-нейтральных местоимений. Изучение случаев, когда переводчики используют прямые эквиваленты, опускают местоимения или прибегают к другим лингвистическим приемам, поможет понять эти практики. Будут приняты во внимание и проанализированы этические проблемы, связанные с переводом местоимений в рамках повествования, основанного на сознании, отражающего социальные предрассудки. Размышления о потенциальном влиянии выбора перевода на изображение персонажей и более широкие темы в рамках игры "Detroit: Become Human".

Благодаря применению этой методологии исследование призвано дать представление о том, как динамика местоимений влияет на глубину повествования в игре и как выбор перевода может повлиять на восприятие игрока в различных языковых и культурных контекстах.

Методы исследования: Лингвистический анализ, социолингвистический анализ, сравнительно-сопоставительный анализ

Обсуждение и результаты.

Исследуем динамику местоимений в "Detroit: Become Human"

"Detroit: Become Human", разработанная Quantic Dream, представляет собой интерактивную видеоигру, повествующую о мрачном будущем, в котором андрониды, созданные для служения людям, обретают сознание. Игроки сталкиваются с моральными

дилеммами, социальными проблемами и меняющимися взглядами на искусственный интеллект. Захватывающее повествование в игре подчеркивает значительный акцент на взаимодействии персонажей и принятии решений. В этом контексте использование личных местоимений "he", "she" и "it" выглядит как незначительный, но впечатляющий лингвистический элемент, отражающий эволюцию отношений между людьми и андроидами. Изучение этих вариантов местоимений позволяет лучше понять сложности восприятия персонажей "Detroit: Become Human".

Сюжетная линия "Detroit: Become Human" в значительной степени основана на социальном восприятии андроидов, а личные местоимения, такие как "he", "she" и "it", являются важными инструментами сюжетной линии в диалогах. Это исследование прояснит, как эти местоимения, часто упускаемые из виду при переводческом анализе, играют решающую роль в формировании повествования и обогащении опыта игрока.

1. Социальные репрезентации с использованием местоимений:

Примечательной тематической идеей рассказа является разнообразие мнений людей об андроидах. Использование личных местоимений становится лингвистическим фактором, отражающим отношение общества. Видя в андроидах лишь простые машины, люди используют местоимение "it" для их обозначения, проводя лингвистическую границу, которая подчеркивает воспринимаемую разницу между искусственными объектами и живыми существами. Например: "Where did **it** go?" в отношении андроида явно показывающего человеческие эмоции.

2. Местоимения как средство передачи эмоциональной привязанности:

Английский язык допускает переход от "it" к "he" или "she", когда развиваются эмоциональные связи. Этот переход наблюдается не только в отношениях с живыми существами, но и распространяется на неодушевленные предметы, поскольку люди приписывают личные местоимения своим любимым объектам, особенно транспортным средствам. Так, моряк любящий свой корабль может сказать: "**She** has been with me on all my sails". Метаморфоза восприятия андроидов отражается в плавном использовании местоимений в повествовании, демонстрируя эволюционирующие отношения и эмоциональную динамику в игре.

3. Динамика местоимений при взаимодействии человека и андроида:

Нюансы повествования распространяются и на взаимодействие человека и андроида, где выбор местоимений проясняет взгляды персонажей. В моменты отстраненности люди называют андроидов "it", что отражает механистическую точку зрения. И наоборот, по мере того, как андроиды обретают сознание и индивидуальность, повествование незаметно переходит на "he" или "she", подчеркивая признание андроидов живыми существами.

4. Лингвистические нюансы при переводе:

Проявляется интригующий аспект при рассмотрении лингвистических трудностей перевода, особенно очевидных в русской и казахской версиях. Нюансы употребления местоимений, которые имеют решающее значение для сохранения тонкостей оригинального повествования, сталкиваются с трудностями в переведенном тексте. Тонкости, которые способствуют углублению повествования, могут быть не столь ярко выражены, что повлияет на передачу задуманного сообщения российской и казахской аудитории.

То, как используются местоимения в "Detroit: Become Human", — это небольшая, но важная деталь, которая показывает социальные установки, эмоциональные связи и то, как ранее неводушевленные предметы становятся более осознанными. Расхождения в переводе, хотя и неизбежны, подчеркивают важность выбора языка для сохранения глубины повествования в различных культурных контекстах.

Ключевая роль личных местоимений в "Detroit: Become Human" становится лингвистической основой, отражающей социальные установки, эмоциональные связи и эволюционирующее восприятие андроидов как разумных существ. По мере того, как мы углубляемся в конкретные диалоги из игры, раскрываются нюансы использования личных местоимений, которые формируют взаимодействие персонажей и тонко направляют игроков

в богатом деталями повествовании. С помощью подробных примеров и анализа мы распутаем паутину динамики местоимений, иллюстрируя, как эта, казалось бы, незначительная лингвистическая деталь глубоко влияет на структуру повествования и вовлеченность игроков в "Detroit: Become Human".

Местоимения в мире "Detroit: Become Human" переводе проблема возникает из-за отсутствия гендерно-нейтральных местоимений. В то время как английский язык допускает использование "it" в качестве нейтрального термина, в русском или казахском языках нет реального эквивалента, что приводит к использованию гендерно-специфичных местоимений. Это представляет собой уникальную задачу - сохранить тонкость повествования, присущую оригинальной версии. В следующих примерах рассматриваются ключевые диалоги, персонажи и ситуации, которые иллюстрируют сложную взаимосвязь между личными местоимениями и восприятием персонажей.

В первых встречах между людьми и андроидами-девиантами выбор местоимений намеренно обезчеловечивает последних. В английском языке постоянное использование "it" подчеркивает восприятие андроидов как простых машин, лишенных человечности.

История Коннора, андроида, созданного для отлова девиантных андроидов в "Detroit: Become Human" демонстрирует впечатляющее развитие, переход от отстраненного аналитического расследователя, использующего обезчеловечивающие термины, как "it", к осознанному пониманию того, что андроид обладает чувствами и личностью. Первоначально его исследования проводились с клинической точностью, и он использовал термин "it", когда речь шла об андроидах-девиантах. Этот выбор местоимения отражает распространенную в обществе точку зрения, согласно которой андроиды воспринимаются просто как механические объекты, лишенные эмоций или сознания.

В критический момент, когда девиант удерживает девушку в заложниках, расспросы Коннора являются жесткими и холодными, выражаясь как *"Do you know if it's been behaving strangely before this?"* и *"Do you know its name?"*. Использование таких местоимений, как "it", подчеркивает укоренившуюся в обществе дегуманизацию, превращающую андроидов скорее в объекты, чем в разумных существ.

Когда Коннор проводит свои расследования, сталкиваясь с девиантами, вовлеченными в преступную деятельность, он сохраняет отстраненное поведение, описывая пострадавшего девианта в деле об убийстве так: *"It was damaged by the bat... and lost some thirium"*. Даже сообщая о его присутствии словами *"It's here, Lieutenant"*, Коннор придерживается механистического взгляда на андроидов как на простые машины. Несмотря на то, что он видит признаки беспокойства и странное поведение, Коннор жестко связывает их с ошибками программирования, отвергая возможность существования подлинного сознания.

Персонаж Коннора претерпевает кардинальную трансформацию, когда сталкивается с моральной дилеммой: стоит ли стрелять в андроида ради получения ценной информации. В этот критический момент он сталкивается с фундаментальным вопросом о том, являются ли андроиды просто машинами или разумными существами. Его размышление означает нечто большее, чем сознательное решение не нажимать на курок; оно знаменует собой глубокий сдвиг в перспективе, осознание разумности и индивидуальности его собственного андроидного существования.

Этот поворотный момент служит решающим в развитии характера Коннора, символизируя его взросление. Осознание им того, что андроиды обладают разумом и индивидуальностью, бросает вызов существовавшему ранее представлению об их механической природе. Этот сдвиг в перспективе становится катализатором дальнейших изменений в характере Коннора.

По мере того, как Коннор превращается в девианта, в его языке происходят заметные изменения. Бесчеловечные слова, такие как "it", заменяются более гуманизирующими местоимениями, такими как "he" или "she". Этот лингвистический сдвиг свидетельствует о его признании того, что эти андроиды, по сути, являются людьми. Значение этой

трансформации выходит за рамки личностного роста Коннора, предлагая острый комментарий к более широким темам, таким как сознание, эмпатия и отношение общества к искусственному интеллекту, в рамках повествования "Detroit: Become Human". Сложное развитие персонажа, отраженное в захватывающих диалогах, претерпевает значительные изменения из-за ошибочного использования личных местоимений в процессе перевода.

Один из самых интригующих лингвистических сдвигов происходит, когда персонажи переходят от использования бесчеловечных местоимений к признанию человечности в андроидах. Эта трансформация очевидна в таких персонажах, как Хэнк, который сначала называет андроидов "it", но постепенно переходит к использованию личных местоимений. Хэнк, опытный детектив, самый ярый противник андроидов, чей сын умер во время операции, проведенной андроидом, в начале игры агрессивно называет их "it": *"Is it still here? It's gone..."* Эта деперсонализация отражает преобладающую личную ненависть к андроидам. Однако по мере развития повествования, когда андроиды последовательно демонстрируют сочувствие, агонию и страх, восприятие Хэнка постепенно меняется. Этот сдвиг становится очевидным в использовании личных местоимений. Вместо обезчеловечивающего "it" Хэнк начинает называть андроидов "he" или "she": *"You put yourself in her shoes. You showed empathy, Connor. Empathy is a human emotion"*. Это изменение означает растущее признание индивидуальности андроидов и отход от укоренившегося предубеждения против них.

В русском переводе этот переход менее заметен: *"Она еще здесь? Ушла..."*, *"Ты поставил себя на ее место. А это эмпатия, Коннор. Эмпатия свойственна людям"*. Это несоответствие в русском переводе не только затемняет, но и значительно подрывает тонкую, но важную эволюцию убеждений персонажей, переданную с помощью намеренного использования местоимений. Тонкие сдвиги в восприятии, отражающиеся в выборе местоимений, теряют свое влияние из-за отсутствия единообразия и точности в переводе этих лингвистических сигналов. Следовательно, глубина и тонкость повествования об отношении персонажей к андроидам, заложенные в их эволюционирующем языковом использовании, в русской версии нарушены.

В казахской версии все разворачивается немного по-другому: *"Ол әлі осында ма? Кетті..."* и *"Сен өзіңді оның орнына қойдың"*. Из-за отсутствия в казахском языке четких местоимений 3-го лица, где используется только "ол", выражение предполагаемого сообщения исключительно с помощью местоимений или указание рода в целом становится непрактичным.

Эти шаблоны применимы к каждому персонажу игры, будь то человек или андроид, в зависимости от того, воспринимают ли они андроидов как живых существ. Использование личных местоимений в русской версии игры значительно искажает передаваемые сообщения, которые можно увидеть в оригинальной версии. В то время как в русской локализации предпринимаются некоторые успешные попытки сохранить глубокий смысл, в целом ей не удается передать нюансы изменений в восприятии и предвзятости, отраженные в оригинальном тексте.

Роуз, сострадательная героиня видеоигры, играет ключевую роль в оказании помощи девиантам в поиске безопасного убежища, демонстрируя нюансы развития персонажа через свое взаимодействие с андроидами. Примечательно, что она постоянно использует личные местоимения, делая выбор в пользу "he" или "she" с самого начала, что свидетельствует о ее непосредственном восприятии андроидов как личностей. Этот лингвистический выбор подчеркивает ее чуткую позицию и непоколебимую приверженность делу андроидов. Например, направляя Кару и Элис, Роуз указывает: *"A little further on that way, there's a large freighter called Jericho. When you get there, find Markus. He will help you"*. Здесь преднамеренное использование слова "he" по отношению к Маркусу делает его важной фигурой в сопротивлении андроидов, которой доверяют, подчеркивая решительную поддержку Роуз их дела. Более того, описывая протестующего андроида, которого, как выяснилось, зовут Маркус, Роуз упоминает: *"He's protesting peacefully outside one of the android camps"*, что подтверждает ее мнение о девиантах как о разумных существах,

совершающих значимые действия. Благодаря своему выбору личных местоимений Роуз не только сразу принимает андроидов, но и демонстрирует глубокое понимание их индивидуальности, внося свой вклад в богатое и чуткое изображение персонажей.

На протяжении всей игры используются различные лингвистические приемы, и даже такие, казалось бы, незначительные вещи, как местоимения, оказываются очень важными. Местоимения – один из самых простых, но в то же время мощных инструментов повествования. На протяжении всей игры эти лингвистические нюансы тщательно используются для передачи тонких посылов и развития сюжета. Но эта игра местоимений в значительной степени теряется при локализации, поскольку многие местоимения переводятся как "он" или "она" на русском и "ол" на казахском языках, что стирает тонкий смысл, который несут оригинальные английские местоимения.

Поддерживать поток повествования и донести задуманную мысль в переводе непросто, но есть способы сделать это, не жертвуя целостностью повествования. Один из эффективных способов - использовать прямой, но не реальный эквивалент местоимения "it", такой как "оно" или "это" в русском языке или "бұл" в казахском, где это уместно в контексте. Например, переводя *"Do you know if it's been behaving strangely before this?"*, как *"У этой машины ранее уже случались сбои?"* или *"Бұл машина бұрын істен шыққан ба?"* отражает суть оригинала. Аналогично, перевод фразы *"It's with me"* как *"Это со мной"*, подчеркивает природу андроида, сохраняя предполагаемый смысл.

Альтернативный способ сохранить предполагаемое сообщение без изменения заложенной идеи состоит в том, чтобы полностью исключить использование местоимений в предложении. Этот подход был успешно реализован в различных отрезках игры, например, *"Do you know its name?"*, переведенное как *"Вам известно имя?"* или *"Аты белгілі ма?"*, и *"You gonna talk to it or what?"*, переведенное как *"Ты будешь говорить или как?"* или *"Сен сөйлейсің бе, әлде қалай?"*. Аналогично, такие фразы, как *"You damage it, I'm gonna have to fine you"* и *"Can it walk? Get a move on!"* были адаптированы в обеих версиях без использования местоимений, как *"Повредите - будете платить штраф"*, *"Бұзсаң айыппұл төлейсің"* и *"Идти может? Ну, быстро!"*, *"Жүре ала ма? Тез, қимылда"*, сохраняя суть повествования.

Другой метод предполагает поиск альтернативных способов передать сообщение, не теряя при этом основной идеи, но использовать его следует осторожно. В этом методе по-прежнему используются личные местоимения, но подразумевается понятие неодушевленного предмета. Этот подход использовался редко, но имел место быть. Например, *"Yeah, right back here. There it is. It was a bit difficult getting it back in working order. It was really messed up... What did you say happened to it again?"* – было переведено как *"Да, идемте. Вот она. Ну конечно, задали вы нам работу... Машина была просто в хлам! Что, говорите, с ней стряслось?"*, *"Иә, барайық. Міне, ол. Иә, адамды әуре сарсаңға салып қойдыңыз... Машинаның түгі қалмаған зой! Оған не болды дейсіз?"*, здесь использование местоимений "она" и "ол" сопровождается добавлением слова "машина", подчеркивающего, что это андроид. Хотя это и помогает в переводе, важно отметить, что этот метод применим в очень немногих ситуациях, поскольку неправильное использование все равно может нарушить целостность повествования.

Несмотря на попытки в локализациях игры использовать эти методы, передача предполагаемого употребления местоимений оказалась непостоянна, что негативно сказалось на конечном продукте.

Выводы.

В игре "Detroit: Become Human" выбор местоимений выходит за рамки простых лингвистических предпочтений. Он служит мощным повествовательным инструментом, который формирует у игроков представление о персонажах и их эволюционирующих взаимоотношениях. Локализации плохо справляются с хитростями использования местоимений, тем самым упуская нюансы повествования. Лингвистический танец местоимений в игре усиливает ее глубину, предлагая игрокам уникальное понимание

сложной сети взаимодействий человека и андроида в футуристическом обществе. По мере того, как мы проходим через этот повествовательный ландшафт, местоимения отражают саму суть того, что значит быть человеком в мире, где искусственные существа стремятся к признанию и пониманию.

Первоначальное нежелание людей признавать андроидов равными отчетливо проявляется в постоянном использовании слова "it". Этот обезчеловечивающий язык действует как барьер, подчеркивая социальное разделение между людьми и машинами. Насыщенный сюжет "Detroit: Become Human" не только ставит игроков перед моральными дилеммами, но и предлагает им подвергнуть сомнению языковые условности и социальные предубеждения. Местоимения, кажущиеся простыми лингвистическими элементами, служат ключом к пониманию эволюционирующих отношений и сознания в игре.

В заключение, анализ диалогов в "Detroit: Become Human" показывает тонкую эволюцию восприятия андроидов, проявляющуюся в стратегическом использовании местоимений. Английская версия эффективно отражает меняющиеся взгляды персонажей. Лингвистические преобразования вносят значительный вклад в развитие персонажей и общего повествования, подчеркивая растущее признание андроидов как разумных существ. Однако локализации не всегда последовательно передают эти лингвистические нюансы, что потенциально ослабляет влияние повествования.

Чтобы преодолеть эти трудности при переводе, рекомендуется рассмотреть альтернативные лингвистические стратегии. Один из эффективных подходов заключается в сведении к минимуму использования местоимений в зависимости от рода или, при необходимости, в использовании нейтральных с гендерной точки зрения формулировок. Это не только соответствует современным инициативам по содействию инклюзивности и разнообразию, но и устраняет возможные расхождения в переводе, возникающие из-за гендерно-специфических местоимений в английском языке. Кроме того, использование лингвистических методов, таких как использование прямых эквивалентов или стратегический отказ от местоимений, может еще больше улучшить сохранение предполагаемых значений в процессе перевода.

Список литературы

1. Виноградов В.В. Русский язык (Грамматическое учение о слове.) – Москва: Высшая школа, 1986. – 258 с.
2. Селиверстова О.Н. Местоимения в языке и речи. – Москва: Наука, 1988. – 26-27 с.
3. Кирьянов А.П. Научно-технические проблемы естествознания. – М., 1999. – 70 с.
4. Смирницкий А.И. Морфология английского языка. – Москва: Издательство иностранной литературы, 1959. – 177 с.
5. Радзиковская В.К. "Местоименность поля взаимности в современном русском языке" – Russian Journal of Linguistics, 2012. – 69 с.
6. Блох М.Я. "Диктема в уровневой структуре языка." – Вопросы языкознания, No. 4, 2000. – 9 с.
7. Блох М.Я. Теоретические основы грамматики. – М., 2005. – 111-112 сс.
8. Блох М.Я. "Диктема в уровневой структуре языка." – Вопросы языкознания, No. 4, 2000. – 118 с.
9. Там же – 119 с.
10. Советов И.М. "Проблема статуса личных местоимений в системе частей речи" – Вестник Вятского государственного университета, 2011. – 81 с.

ҒТАХР 16.21.49

**КӨРКЕМ АУДАРМАДАҒЫ ЖОҒАРҒЫ БӨЛІК СОМАТИКАЛЫҚ
ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРІ: КӨЗ/ЕҮЕ СЫҒАРЫ
(ҚАЗАҚ-АҒЫЛШЫН, АҒЫЛШЫН-ҚАЗАҚ МАТЕРИАЛДАРЫ НЕГІЗІНДЕ)**

А.Н. Байқадам

докторант

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

asylzat_b@mail.ru

Аңдатпа. *Адам ағзасы күрделі жүйе ретінде үздіксіз қызмет атқаратыны белгілі. Осы жүйедегі әрбір соманың қолданысына қарай және олардың тілдік бейнедегі бірізділігін сақтау мақсатында үш бөлікке жіктеледі: жоғарғы, ортаңғы және төменгі бөлік. Мақалада жоғарғы бөлік соматикалық фразеологизмдері, оның ішінде көз/еуе сыңары қарастырылады. Концептілік тәсілдің көмегімен олардың лексика-грамматикалық және семантикалық ерекшеліктері талданады. Мақаланың мақсаты – қазақ-ағылшын, ағылшын-қазақ көркем аудармасындағы көз/еуе сыңарлы соматикалық фразеологизмдерге салыстырмалы-салғастырмалы талдау жасау, эквиваленттілік деңгейлерін анықтау. Әртіпес тілдегі көз/еуе сыңарлы соматикалық фразеологизмдері көп жағдайда семантика тұрғысынан сәйкес келетіндігі, ал құрылымы жағынан сәйкестіктер аз байқалатындығы эмпирикалық материалдар негізінде айқындалады. Көз/еуе сыңарлы соматикалық фразеологизмдердің түрлі деңгейдегі эмоциялары қарастырылады.*

Түйін сөздер: *көркем аударма, соматикалық фразеологизмдер, салыстырмалы-салғастырмалы зерттеу, когнитивті аспект, көз/еуе сыңары.*

Аннотация. *Известно, что человеческое тело непрерывно функционирует как сложная система. В зависимости от использования каждой сомы в этой системе и с целью сохранения их последовательности в языковой картине названия частей тела делятся на три группы: верхняя, средняя и нижняя. В статье рассматриваются соматические фразеологизмы верхней части, в особенности көз/еуе. С помощью концептуального подхода анализируются их лексико-грамматические и семантические особенности. Цель статьи – провести сравнительно-сопоставительный анализ соматических фразеологизмов көз/еуе в казахско-английском, англо-казахском художественном переводе и определить их уровни эквивалентности. На основе эмпирического материала определяется, что соматические фразеологизмы көз/еуе в каждом языке во многом совпадают с точки зрения семантики, а с точки зрения структуры совпадения менее заметны. Также рассматриваются эмоции различных уровней соматических фразеологизмов көз/еуе.*

Ключевые слова: *художественный перевод, соматические фразеологизмы, сравнительно-сопоставительное исследование, когнитивный аспект, компонент көз/еуе.*

Abstract. *It is known that the human body continuously functions as a complex system. Depending on the use of each soma in this system and in order to preserve their consistency in the linguistic picture, the names of body parts are divided into three groups: upper, middle and lower. The article examines the somatic phraseological units of the upper part, especially көз/еуе. Using a conceptual approach, their lexical-grammatical and semantic features are analyzed. The purpose of the article is to conduct a comparative analysis of the somatic phraseological units көз/еуе in Kazakh–English, English–Kazakh literary translation and determine their levels of equivalence. Based on empirical material, it is determined that the somatic phraseological units көз/еуе in each language largely coincide from the point of view of semantics, and from the point of view of the structure of the coincidence are less noticeable. Emotions of various levels of somatic phraseological units көз/еуе are also considered.*

Keywords: *literary translation, somatic phraseological units, comparative research, cognitive aspect, the component көз/еуе.*

Кіріспе.

Тіл мен ойдың өзара байланыс мәселесі лингвистикадағы үздіксіз зерттеуді қажет ететін құбылыс. Соңғы уақытта аталмыш мәселені егжей-тегжейлі қарастыруға аса мән

беріліп келеді. XX ғасырдың екінші жартысында лингвистиканың дамуында жалпы әдіснамалық ілгерілеушілік пайда болды: бұл өз кезегінде тікелей бақылауға келмейтін менталды категориялар — когнитивтік құрылымдар мен осы құрылымдар арқылы жұмыс жасайтын когнитивтік тетіктер болып табылады. Тілді ұғыну адамның дүлдiк әлемiне ашылған есiк iспеттi, яғни “ойлау процестерiнiң құпияларына қол жеткiзу құралдары” десек болады [1, 12 б.]. Бұл тұжырымдардан тiл бiлiмiнiң когнитивтiк бағытының айқындалғанын көреміз.

Когнитивтiк лингвистика бағытында когнитивтiк фразеология ерекше зерттеле бастады. Отандық ғылымда когнитивтiк зерттеулердiң кеңiнен белең алуы жаңа когнитивтiк көзқарасты қалыптастыруға, оған қоса фразеологизмдердi зерттеуге ықпал еттi.

Осы аспектiде фразеологизмдердi зерттеудi қолға алған жұмыстардың пайда болуы фразеологиялық бiрлiктердiң мағынасын дәстүрлi зерттеу тәсiлдерiнiң кейiн шегiнiп, бұл мәселеде жаңаша көзқарастың қалыптасқандығын көрсетедi.

Фразеологизмдердi тек тiлдiк жүйенiң бiрлiктерi ретiнде қарастыратын дәстүрлi фразеологиядан айырмашылығы когнитивтiк тәсiл аясында фразеологизмдер көбiне феномендiк тiл тұрғысынан анықталады. Бұл турасында белдi ғалым В.Н. Телия былайша пiкiр бiлдiредi: «микротексты, в номинативное основание которых, связанное с ситуативным характером обозначаемого, втягиваются при его концептуализации все типы информации, характерные для отображения ситуации в тексте, но представленные во фразеологизмах в виде «свертки», готовой к употреблению как текст в тексте» [2, 8 б.].

Эстондық ғалым Ф.Вакк өз еңбегiнде соматизм — фразеологизмнiң ең көне қабаттарының бiрi деп пiкiр бiлдiредi. Адам өз ерекшелiктерiне сәйкес ежелден берi қоршаған әлемнiң нысанымен, құбылыстарымен тiкелей де, жанама да байланыс орнатып, соның нәтижесiнде белгiлi бiр фразеологиялық бiрлiктердiң пайда болуына себепшi атанып келедi [3, 6 б.]. Мысалы: *жүрегі орнына түсу, төбе шашы тік тұру, қаны басына шабу, кеудесіне нан пісу, қолы ұзару*, т.б.

Талқылаулар.

Кез келген әлемнiң фразеологиялық бейнесi оның ұлттық дүниетаным үзiндiлерiн, ұлттық таным-түсiнiгi ерекшелiктерiн, тәжiрибесi мен өмiрлiк даналығын көрсетедi. Фразеологизмдердiң құрамындағы соматикалық лексика кең ауқымды тақырыптық топқа жiктеледi және әр алуан тiлдердегi зерттеушiлердiң назарын аудартатыны сөзсiз. Эмоциялық жай-күйдi адам ағзасының атаулары арқылы жеткiзуi, яғни “адамның қоршаған әлемдi өзi арқылы, өзiнiң физиологиялық және эмоционалды сезiмдерi, ассоциативтiк бейнелер мен елестетулер арқылы қабылдауы тiлдiң семантикалық саласында тiкелей көрiнiс табуымен” байланысты [4, 151 б.].

Адам ағзасы күрделi жүйе ретiнде үздiксiз қызмет атқаратыны белгiлi. Бұл турасында ғалым Ә.Болғанбаев: “Адам мен адамның бiр-бiрiне қарым-қатынасын тек сөзбен ғана емес дене мүшелерiнiң сан түрлi қозғалысы арқылы да, ыммен де бiлдiрген. Бұл ретте *бас, көз, қол, иек, ауыз* сияқты дене мүшелерi үлкен қызмет атқарған” [5, 117 б.]. Осы жүйедегi әрбiр соманың қолданысына қарай және олардың тiлдiк бейнедегi бiрiздiлiгiн сақтау мақсатында үш бөлiкке жiктеп қарастырған жөн: жоғарғы (*бас, тiл, көз, бет-әлпет*, т.б.), ортаңғы (*жүрек, кеуде, бауыр, қол*, т.б.) және төменгi (*аяқ, жамбас, табан*, т.б.) бөлiктер.

Көркем әдебиетте фразеологиялық бiрлiктердiң, оның iшiнде соматикалық сыңарлы фразеологизмдердiң жиi қолданылуы қалыпты жағдай. “Кез-келген халықтың лексикасында дене мүшелерi атаулары ең көне құбылыстардың бiрi болып табылады және тiлдiк лексиканың негiзгi қорына кiредi. Соматизмдердiң қолданыстағы жай бiр лексика ғана емес, сонымен қатар iс-әрекеттiң негiзгi құрушы факторы болғандықтан, тұрақты тiркестер мен фразеологизмдердiң құрамында басты ұйытқы да болады..., соматизмдер метафораланудың жоғары қабiлетiне ие, бұл көптеген ФБ түзудiң негiзгi тәсiлi болып табылмақ” [6, 318 б.]. Ал М.Л. Ковшованың сөзiне сүйенсек, “фразеологиялық бiрлiктердi мәдени тұрғыда жеткiзу процесiнде жетекшi рөлдi фразеологизмдердiң құрамындағы соматикалық сыңарлар атқарады...” [7, 23 б.]. Осындай басты сыңарлардың бiрi — жоғарғы бөлiкке жататын *көз/eye*

сомасы. Ол барлық дерлік тілдердегі ФБ-дің құрамында кездесетін сыңар болып табылады десек қателеспейміз. “Қазақ тіліндегі анатомиялық атаулардың фразеологизмдерді жасаудағы өнімді қызметін білу үшін көз сөзінен тараған бір ғана фразеологизмдер тобын алып қарасақ та жеткілікті” деп Ә.Болғанбаев та *көз/eye* қатысты СФ-дерге ерекше тоқталған. Осы жерде ғалымның аталмыш соматизмге қатысты фразеологизмдерді бірнеше топтарға жіктеп көрсеткендігін айта кету керек: *белгілі бір зат ұқсату арқылы* (тана көз, бадана көз, дұшпан көз, көкірек көз, т.б.), *сын-сипаты мен түр-тұрпатына қарай* (жауаң көз, өткіз көз, қара көз, күлім көз, т.б.), *заттық ұғымға қатысты* (көз майы, көз жасы, көздің құрты, көзінің ағы мен қарасы, т.б.), *сындық ұғымға қатыстылары* (көзсіз ерлік, көзі ашық, көзі қарақты, көз жоқ батыр, т.б.), *уақыт-мезгіл өлшемге қатыстылары* (көз ұшында, көзін ашқалы бері, қас пен көздің арасында, көзін ала бере, т.б.) [5, 107 б].

Зерттеу материалдары мен әдістері.

Көз/eye соматикалық сыңарлы фразеологизмдер адамдардың психологиялық және эмоционалдық күйін сипаттауда ерекше қызмет атқарады. Дәл осы соматизм арқылы қуаныш, сүйіспеншілік, ұяңдық, т.б. сынды жағымды эмоциялар мен жай-күйлерді; қорқыныш, үрей, ашу, ыза, жеккөрушілік, мазасыздық, толқу, қайғы сияқты жағымсыз күйлерді; сондай-ақ ынтықтық пен таңдану секілді бейтарап жай-күйлерді де жеткізуге болады. Адам күйінің қилы сипатын соматикалық фразеологизмдер арқылы беруде әртүрлі тіл көркем шығарма авторының өзіне ғана тән стильдік ерекшеліктері болатынын, оған қоса оның екінші бір тілдегі аударма нұсқасында дәл сол жай-күйдің жеткізілу деңгейін де ескеруіміз қажет.

Ізденісіміздің негізгі мақсаты қазақ және ағылшын тілдеріндегі *көз/eye* сыңарлы соматикалық фразеологизмдердің көркем аудармада берілуін салыстырмалы-салғастырмалы талдау болғандықтан, осы тілдерде жазылған екі көркем шығарма аудармасы алынды. Олар: Жүсіпбек Аймауытовтың “Ақбілек” [8] және Джейн Остиннің “Pride and Prejudice” [9] романдары.

Нәтижелер.

Қазақ және ағылшын тілдері фразеологизмдерінің құрамындағы *көз/eye* сыңары екі мағынада қолданылады: а) “дене мүшесі, көру органы”; б) “көру қабілеті”. Одан бөлек ағылшынның *eye* негізгі мағынасына ие *көз* сөзі әртүрлі эмоционалды күйді, әдемілікті, қараңғылықты, түрлі іс-әрекеттерді білдіретін көптеген фразеологизмдердің де ұйытқы сыңары болып табылады. Қазақ тіліндегі аталмыш *көз* сомасымен және оған синонимдес *жанар* сөзімен келетін фразеологизмдер де көп жағдайда осы сипаттарды білдіреді.

Жоғарыда аталған уәждемелерге дәлел ретінде қазақ және ағылшын тілдерінде көркем әдебиеттен бірер мысал қарастырып көрейік.

➤ - Мә, саған мына, мына!— деп білеуіт пен ащы айғай басына қабат тигенде, **көзінің оты жарқ етті** [8, 74 б.]. Мұндағы *көзінің оты жарқ ету* фразеологизмі “қатты қорқып кету” деген эмоционалды реңктегі мағынаны беріп тұр. Аударма нұсқасында бұл мысалды былайша берген: Have this — “here-here”! — and one of them hit her with a lash to **the flashes in the eyes** [10, 6 б.]. Мұнда да *eyes* деп соматизммен берген, дегенмен бұл тіркес “көздегі жарқыл” мағынасын танытатындықтан, фразеологизм бола алмайды.

➤ Қазақтың **қара көздерінің** сикырлы күші Еуропа әйелінен кем емес [6, 81 б.]. *Қара көздер* – “бойжеткендер”, “қазақтың қыздары” мағынасын жеткізіп тұрған перифраздық фразеологизм. Аударма тілінде ұсынылуы: **The black eyes** of the Kazakh women hold their ground to the European eyes in their magic [10, 16 б.]. Бұл жерде аударма нұсқасы калька әдісімен берілгендіктен, түпнұсқадағы фразеологизмнің мағынасын толық ашып тұрған жоқ. Біздің нұсқамыз бойынша, мұнда баламаны тек “young ladies” деп қана беруге болады. Себебі жоғарыда аталған “бойжеткендер” сөзінің мағынасын беретін сипат мәндегі *қара көз* СФ-не ағылшын тілінде толық балама бола алатын фразеологизм кездеспейді.

➤ Қалай Бәдіғұлдың жылқысын бақтым, солай **көзім ашыла бастады** [6, 83 б.]. “Ақыл кіре бастады”, “өмірді тани бастады” деген мағынада келген бұл соматикалық

фразеологизмді аудармашы мынадай баламамен берген: Then I served as a herdsman for another rich man, it was that time when **I started growing wise a bit** [10, 18 б.]. Осындағы *to grow wise* (аудармасы: *ақылды/дана бола түсу*) тіркесімен келген аударма соматизммен берілмесе де, түпнұсқаның мағынасын жартылай балама ретінде ашып тұр.

➤ Қара мұрт Ақбілектің жан жарасын әлде **көзінен оқып білді** ме, ... [6, 87 б.]. Мұнда шығарма кейіпкерінің жан жарасының қаншалықты терең екендігін көрсетіп тұрған фразеологизмді аудармада былайша береді: And Black-moustached, whether of inevitability to see a desperate **appeal in Akbilek's eyes**,... [10, 23 б.] “көзіндегі жалыныш” мағынасында келген бұл еркін тіркес арқылы келгенімен, *eye* соматизмімен бергеніне мән беруіміз қажет.

➤ Ақбілектің **көзі шарасынан шықты** [6, 86 б.]. Бұл соматикалық фразеологизмнің мағынасы “қорқу” эмоциясын айқындап тұрғаны мәлім. Аудармашы сөйлемдегі осы тұсты түсіріп тастап, аудармауды ұйғарған секілді. Қазақ тілінде эмоционалды реңкті айшықтай түсетін бұндай фразеологизмге лайықты балама берілуі тиіс деп санаймыз, мысалы: *get the willies* (мағынасы: *a feeling of nervousness and fear, especially caused by something strange or threatening*) [11]. Сонда аудармасын “*Akbilek gets the willies*” деп беруге әбден болады.

Көркем мәтін тіліндегі көз сыңарлы фразеологизмдердің аудармасынан түрлі деңгейдегі эквиваленттілікті көруге болады.

Тура осындай салыстырмалы-салғастырмалы талдау жұмысын ағылшын тілінде жазылған көркем шығармадан, яғни Джейн Остин тілінен мысалдар келтіріп, олардың қазақ тіліне тікелей аударылған нұсқасымен баламалылық деңгейін қарастырып көрейік.

➤ Every idea that had been brought forward by the housekeeper was favourable to his character, and as she stood before the canvas on which he was represented, and **fixed his eyes upon** herself, she thought of his regard with a deeper sentiment of gratitude than it had ever raised before; [7, 308 б.]. Мұндағы *to fix one's eyes on/upon* (мағынасы: *to keep looking at or staring at*; аудармасы: қарап тұру) деген фразеологизм негізінен “көзі қадалу” соматикалық фразеологизмімен балама болып келеді. Бұл сөйлем қазақ тіліндегі аударма нұсқасында былайша келеді: ... **Жанары өзіне қадалған** суретке қараған Элизабет оның өзіне деген ықыласы жөнінде терең ойға шомып, өз сезімін қалай жеткізгенін есіне түсірді және сол сәтті жадына мықтап бекітуге тырысты [12, 303 б.]. Демек аудармашы түпнұсқадағы фразеологизмге қазақ тілінде барабар балама таба білген.

➤ **Their eyes instantly met**, and the cheeks of both were overspread with the deepest blush [7, 309 б.]. Бастапқы нұсқасы ретінде *to meet the eye* (мағынасы: *to look at someone directly while they are looking at you*) келсе, мысалда өзара іс-әрекет болғандықтан “көздері түйісу” деген соматикалық фразеологизммен толық балама болып табылады. Енді аудармадағы нұсқасына тоқталайық: **Көз жанарлары түйісіп**, қыз жүзі қызарып кетті де, жігіт күтпеген жайттан абдырап қалды [12, 303 б.]. Бұл жерде де аудармашы лайықты балама таба білгендігін аңғарамыз.

➤ When **MY eyes were opened** to his real character — Oh! had I known what I ought, what I dared to do! [7, 341 б.]. Осындағы *to open one's eyes* (мағынасы: *to make someone realize something surprising or shocking that they had not known about or understood before*) фразеологизмі бір қарағанда қазақ тіліндегі “көзі ашылды” (мағынасы: *санасы ояну; өмірді тани түсу*) деген соматикалық фразеологизмге балама болатын секілді, дегенмен ағылшын тіліндегі мағынасын экспрессивті реңкі әлсіздеу. Енді осы тұста көркем аудармада берілген нұсқасын қарастырып көрейік: - Оның нағыз оңбаған **екенін біліп** едім ғой! Егер мен бәрін жасырмай айтсам ғой, жоқ... мен оған айтуым керек еді, бірдеңе істеуім керек еді! [12, 333 б.]. Жоғарыда айтылған тұжырымға сүйенетін болсақ, аудармашы да өз баламасын берерде экспрессивті мәнін бәсеңдетіп бергенін байқаймыз.

Қорытынды.

Қорытындылап айтар болсақ, *көз/eye* маңызды мәдени концептілердің бірі бола отырып, адам санасында ерекше орынға ие екендігі мәлім. Оны тек визуалды функцияны орындайтын ағза ғана емес, сондай-ақ эмоциялар мен сезімдердің көрсеткіші деуге болады.

Қазақ және ағылшын тілдерінде оң және теріс мәндегі эмоционалдылықты білдіретін фразеологизмдердің біршама жеткілікті екендігін анықтадық:

1) Өзге тілдер секілді қазақ және ағылшын әлемінің тілдік бейнесіндегі *көз/еуе* концептісі де когнитивті аспектіде, сондай-ақ олардың тіларалық берілуі жан-жақты зерттеуді қажет ететінін аңғардық;

2) Қазақ және ағылшын тілдеріндегі құрамында *көз/еуе* соматизмі бар фразеологизмдердің көмегімен тұлғаның ішкі эмоционалды күйін (қуаныш, ашушандық, ренжу, көңілі түсу, т.б.), оның сол мезеттегі сипаты (таңырқау, тамсану, т.б.) мен іс-әрекетін (жылау, қарау, шолу, т.б.) жеткізудің түрлі деңгейлерін анықтауға мүмкіндік алдық;

3) Тілдік жүйе аясында фразеологиялық ұғымның мәнін анықтауға бағытталған дәстүрлі фразеологиялық зерттеуден айырмашылығы оны сөздің лексикалық мағынасымен салыстыруын саралай отырып, когнитивті зерттеудің әлем туралы белгілі бір білім мен ойды өңдеу нәтижесі ретінде фразеологизмдердің өзекті мағынасын модельдеуге сүйенетініне, сондай-ақ өз тілінде сөйлеушінің қарапайым сана деңгейінде фразеологизмдерді, оның ішінде *көз/еуе* сыңарлы соматикалық фразеологизмдерді сақтау, қабылдау және жеткізу тәсілін зерттейтініне көз жеткіздік.

Қолданылған әдебиеттер

1. Кубрякова, Е.С. Об установках когнитивной науки и актуальных проблемах когнитивной лингвистики / Е. С. Кубрякова // Вопросы когнитивной лингвистики. - 2004. - № 1. 6-17 бб.
2. Телия В.Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Шк. «Языки рус. культуры», 1996. – 288 б.
3. Вакк Ф. О соматической фразеологии в современном эстонском литературном языке: Автореф. дисс. канд. филол. наук. Таллин, 1964. – 22 б.
4. Чертыкова М.Д. Концепт чүрек / сүрэх «сердце» в языковой картине мира хакасов и якутов // Имя. Язык. Этнос./ редкол.: Н.И. Данилова, Н.С. Багдарыын, А.М. Николаева. – Якутск, 2018, 150-153 б.
5. Болғанбаев Ә. Анатомиялық атауларға байланысты фразеологизмдер/ Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінің тәжірибелері. – Алматы: Ғылым, 1989. – 87 б.
6. Ушакова Е.А. Соматизмы в русских и немецких фразеологических единицах, описывающих речемыслительную деятельность // Актуальные проблемы лексикологии и словообразования: сб. науч. тр. Новосибирск, 2007. Вып. 10, 318 – 331 б.
7. Ковшова М.Л. Семантика и прагматика фразеологизмов (лингвокультурологический аспект). – М., 2009. - 44 б.
8. Аймауытов Ж. Ақбілек. – Алматы: Атамұра, 2003. – 279 б.
9. Austen J. Pride and Prejudice. – М.: Издательство АСТ, 2023. – 478 б.
10. Ауматов Zh. Akbilek (novel). Электронды ресурс: <https://adebiportal.kz/web/viewer.php?file=/storage/upload/iblock/d92/d92dc76d34e381651f563d51b296cea1.pdf&ln=en>
11. Cambridge dictionary. Электронды ресурс: <https://dictionary.cambridge.org/ru/%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%8C/%D0%B0%D0%BD%D0%B3%D0%BB%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9/willies>
12. Остин Дж. Тәкаппар ғашықтар. – Алматы: Мазмұндама, 2022. – 472 б.

МРНТИ 16.21.61

ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ДИСКУРСА КОРПОРАТИВНЫХ БЛОГОВ НА РУССКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ

Н.Ж. Жилкелди

Докторант

Казахский Национальный Университет им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан
nurbanuzhk@gmail.com

Аннотация. В данной статье представлен всесторонний сравнительный анализ лингвистических и культурных национальных блогов, написанных на английском и английском языках. Корпоративные блоги приводят к возникновению инфекций, которые влияют на взаимодействие бизнеса со своей аудиторией, но манера их общения определяется лингвистическими принципами и культурными явлениями. Понимание этих языков имеет решающее значение для разработки эффективных коммуникационных стратегий на различных рынках.

Ключевые слова: корпоративные блоги, лингвокультурные особенности, коммуникация, язык, лингвистика

Аңдатпа. Бұл мақалада орыс және ағылшын тілдерінде жазылған корпоративті блогтардың лингвистикалық және мәдени ерекшеліктеріне жан-жақты салыстырмалы талдау берілген. Корпоративтік блогтар бизнестің өз аудиториясымен өзара әрекеттесуінің маңызды құралы ретінде қызмет етеді, бірақ олардың қарым-қатынас тәсілі лингвистикалық нюанстармен және мәдени әсерлермен анықталады. Бұл айырмашылықтарды түсіну әртүрлі жаһандық нарықтарда тиімді коммуникациялық стратегияларды әзірлеу үшін өте маңызды.

Түйін сөздер: корпоративтік блогтар, тілдік және мәдени ерекшеліктер, коммуникация, тіл, лингвистика

Abstract. This article presents a comprehensive comparative analysis of linguistic and cultural national blogs written in English and English. Corporate blogs lead to the emergence of infections that affect the interaction of a business with its audience, but the manner in which they communicate is determined by linguistic principles and cultural phenomena. Understanding these languages is critical to developing effective communication strategies in various markets.

Keywords: corporate blogs, linguistic and cultural features, communication, language, linguistics

Введение.

Анализ углубляется в лингвистические аспекты, такие как выбор языка, формальность, выбор слов и прямота, подчеркивая различия между двумя языками. В английских корпоративных блогах преобладает предпочтение ясности и прямому общению, в то время как российские корпоративные блоги часто используют более формальный и детальный языковой стиль. Кроме того, английские блоги часто включают отраслевой жаргон и отсылки к поп-культуре, тогда как российские коллеги могут использовать классическую литературу и исторические аллюзии для передачи авторитетности.

Культурные факторы играют значительную роль в формировании содержания и тона корпоративных блогов. Англоязычные культуры подчеркивают прозрачность, открытый диалог и персонализированный подход, тогда как российская корпоративная культура уделяет большое внимание иерархии, формальности и уважению к власти. В статье также исследуется роль корпоративных блогов в передаче культурной самобытности и патриотизма: английские блоги часто подчеркивают глобальный охват и разнообразие, а российские блоги демонстрируют вклад в национальное развитие и соответствие национальным ценностям.

Методы и материалы исследования.

Это исследование подчеркивает важность адаптации контента корпоративных блогов для соответствия языковым и культурным ожиданиям целевых рынков. Он служит ценным ресурсом для компаний, стремящихся разобраться в тонкостях межкультурной коммуникации и эффективно взаимодействовать со своей аудиторией в русскоязычном и англоязычном контексте. В конечном счете, понимание этих лингвокультурных

особенностей имеет важное значение для создания эффективного и культурно чувствительного контента корпоративных блогов в глобализованном мире.

В настоящее время лингвокультурная ситуация находится под влиянием информационных технологий, поскольку все представители национальных культур включены в глобальную систему интернет-коммуникаций.

Лингвистические особенности интернет-коммуникации уже давно изучаются отечественными и зарубежными лингвистами: изучаются свойства интернет-языка как специфического средства общения. Блог как лингвистическое явление представляет особую ценность для современной лингвистики, так как возник относительно недавно. Для изучения языка блоггеров необходимо учитывать особенности его функционирования в Интернете, принимая во внимание «сложное взаимодействие определенного открытого набора факторов, когда человек изначально включен в социокультурный контекст взаимодействие в Интернете.

Это исследование подчеркивает важность адаптации контента корпоративных блогов для соответствия языковым и культурным ожиданиям целевых рынков. Он служит ценным ресурсом для компаний, стремящихся разобраться в тонкостях межкультурной коммуникации и эффективно взаимодействовать со своей аудиторией в русскоязычном и англоязычном контексте. В конечном счете, понимание этих лингвокультурных особенностей имеет важное значение для создания эффективного и культурно чувствительного контента корпоративных блогов в глобализованном мире.

В настоящее время лингвокультурная ситуация находится под влиянием информационных технологий, поскольку все представители национальных культур включены в глобальную систему интернет-коммуникаций.

Лингвистические особенности интернет-коммуникации уже давно изучаются отечественными и зарубежными лингвистами: изучаются свойства интернет-языка как специфического средства общения. Блог как лингвистическое явление представляет особую ценность для современной лингвистики, так как возник относительно недавно. Для изучения языка блоггеров необходимо учитывать особенности его функционирования в Интернете, принимая во внимание «сложное взаимодействие определенного открытого набора факторов, когда человек изначально включен в социокультурный контекст взаимодействие в Интернете.

Наблюдения.

Корпоративные блоги — это тип онлайн-контента, публикуемый предприятиями и организациями для взаимодействия со своей целевой аудиторией, обмена ценной информацией и продвижения своих продуктов, услуг или отраслевого опыта. Эти блоги служат различным целям, в том числе:

Контент-маркетинг. Корпоративные блоги являются ключевым компонентом стратегии контент-маркетинга. Они предоставляют компаниям платформу для создания и распространения ценного и актуального контента для привлечения и удержания определенной целевой аудитории.

Создание бренда: Корпоративные блоги помогают создать и укрепить индивидуальность и репутацию бренда. Последовательный, высококачественный контент может повысить авторитет и доверие к бренду.

SEO (поисковая оптимизация): регулярно обновляемые блоги могут улучшить рейтинг веб-сайта в поисковых системах. Используя релевантные ключевые слова и предоставляя ценную информацию, корпоративные блоги могут привлечь органический трафик из поисковых систем.

Интеллектуальное лидерство. Многие компании используют свои блоги, чтобы позиционировать себя как лидеры мысли в отрасли. Делясь идеями, анализом и опытом, они могут завоевать авторитет и влияние в своей области.

Привлечение клиентов. Корпоративные блоги часто поощряют взаимодействие с читателями посредством комментариев, обмена информацией в социальных сетях и

обратной связи. Такое взаимодействие способствует развитию чувства общности и помогает создать базу лояльных клиентов.

Продвижение продуктов/услуг. Хотя корпоративные блоги в первую очередь предназначены для предоставления ценности читателям, они также служат платформой для тонкого продвижения продуктов или услуг. Это можно сделать с помощью информативных статей, тематических исследований или историй успеха.

Ключевые характеристики корпоративных блогов включают в себя:

Последовательность: успешные корпоративные блоги публикуют контент по регулярному графику, будь то ежедневно, еженедельно или ежемесячно. Последовательность помогает создать аудиторию и поддерживать интерес читателей.

Актуальность: сообщения в блогах должны соответствовать отрасли бизнеса, целевой аудитории и текущим событиям. Крайне важно предоставлять полезную информацию, отвечающую потребностям и интересам аудитории.

Качество. Хорошо написанный и хорошо изученный контент имеет важное значение. Качественные публикации в блогах демонстрируют профессионализм и опыт, повышая репутацию бренда.

Вовлеченность. Поощрение вовлеченности читателей посредством комментариев, обмена информацией в социальных сетях и призывов к действию важно для создания сообщества вокруг блога.

В целом, корпоративные блоги играют жизненно важную роль в стратегиях цифрового маркетинга и коммуникации брендов, предлагая предприятиям платформу для связи со своей аудиторией, демонстрации своего опыта и достижения бизнес-целей.

Результаты исследования.

Корпоративные блоги на английском и русском языках могут иметь лингвистические и культурные особенности, отражающие характеристики соответствующих языков и деловой культуры. Вот некоторые ключевые лингвистические и культурные особенности, которые следует учитывать:

Культурные особенности:

Английский: Корпоративное общение в англоязычных культурах имеет тенденцию быть более эгалитарным, с упором на прозрачность и открытый диалог. Иерархические различия часто преуменьшаются.

Русский: Российская корпоративная культура уделяет большое внимание иерархии и уважению к власти. Корпоративные блоги могут отражать это, используя формальные заголовки и выражения при обращении к начальству или клиентам.

Прямота против косвенности:

Английский: В корпоративном общении на английском языке ценятся прямота и ясность. Блоги, скорее всего, будут открыто излагать факты и мнения.

Русский: Русское общение может быть более косвенным и тонким. Авторы могут использовать вежливые выражения и эвфемизмы для передачи сообщений.

Культурные ссылки:

Английский: Корпоративные блоги в англоязычных странах могут иногда включать отсылки или аналогии из поп-культуры, чтобы сделать контент более понятным.

Русский: Российские корпоративные блоги могут ссылаться на классическую литературу, историю

В заключение отметим, что корпоративные блоги на английском и русском языках демонстрируют заметные различия в языковых и культурных аспектах. Эти различия отражают уникальные характеристики каждого языка и соответствующей деловой культуры, в которой они используются.

Важно отметить, что эти языковые и культурные особенности могут различаться в зависимости от компании и отрасли как в англоязычном, так и в русскоязычном контексте. Кроме того, глобализация и эпоха цифровых технологий привели к некоторому сближению стилей корпоративного общения. Тем не менее, понимание этих языковых и культурных

нюансов может быть ценным для создания эффективных корпоративных блогов на обоих языках. Эти различия не являются абсолютными, и отдельные корпоративные блоги могут различаться по своей приверженности этим языковым и культурным особенностям. Более того, глобализация и век цифровых технологий привели к некоторому сближению стилей корпоративного общения между двумя языками. Понимание этих различий ценно для компаний, стремящихся эффективно взаимодействовать со своей целевой аудиторией как на англоязычном, так и на русскоязычном рынках и соответствующим образом адаптировать контент своих корпоративных блогов.

Список литературы

- 1 Herring S.C. (1996). Two variants of an electronic message schema. 1996 (pp.81-106). Amsterdam: Benjamins
- 2 Масгутова М. Ф. Лингвистические особенности корпоративного блога как жанра виртуальной коммуникации // Вестник Челябинского государственного университета. 2022. № 9 (467).С. 147—152.
- 3 Касьянова Н. В. Лингвокультурологические особенности корпоративного блога как жанра интернет-коммуникации: на материале английского и русского языков: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Майкоп, 2015. 23 с.
- 4 Yates, J. & Orlikowski, W.J. Genres of organizational communication: An approach to studying communication and media. 1991 MIT Sloan School of Management

МРНТИ 16.31.41

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ГАСТРОНОМИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ КАЗАХСКОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ КУХНИ

Д.Т. Бультенова

Магистрант

Евразийский национальный университет им.Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан

daybultenova@mail.ru

***Аннотация.** В статье актуализирована тема гастрономии и межкультурной коммуникации. В современном мире, где глобализация становится все более значимым явлением, перевод гастрономических терминов является важной задачей для сохранения и передачи культурной информации о кухне и кулинарных традициях разных стран. Это также является способом расширения кулинарного опыта и создания возможности для людей наслаждаться блюдами и стилями кухни из разных частей мира. Правильный перевод гастрономических терминов требует обширного знания языка и культурных особенностей другого народа. Для сохранения аутентичности блюд гастрономический дискурс и глуттонимы играют важную роль. На материале казахского и английского языков будут рассматриваться лексика гастрономии, будет проводиться анализ способов передачи лексики слов тем самым показывая актуальность темы. Целью исследования является анализ гастрономической лексики, употребление казахских терминов и их перевод на английский язык.*

***Ключевые слова:** культура, национальная кухня, глуттония, гастрономический дискурс, глуттоническая лексика.*

***Аңдатпа.** Мақалада гастрономия және мәдениетаралық коммуникация тақырыбы өзекті. Жаһандану барған сайын маңызды құбылысқа айналған қазіргі әлемде гастрономиялық терминдерді аудару әртүрлі елдердің тағамдары мен аспаздық дәстүрлері туралы мәдени ақпаратты сақтау және беру үшін маңызды міндет болып табылады. Бұл сонымен қатар аспаздық тәжірибені кеңейтудің және адамдардың әлемнің түкпір-түкпірінен тағамдар мен асүй стильдерінен ләззат алуына мүмкіндік жасаудың тәсілі.*

Гастрономиялық терминдердің дұрыс аудармасы басқа халықтың тілі мен мәдени ерекшеліктері туралы кең білімді қажет етеді. Тағамдардың шынайылығын сақтау үшін гастрономиялық дискурс пен глуттонимдер маңызды рөл атқарады. Қазақ және ағылшын тілдерінің материалдарында гастрономия лексикасы қарастырылады, сөздердің лексикасын беру тәсілдеріне талдау жасалады, осылайша тақырыптың өзектілігін көрсетеді. Зерттеудің мақсаты-гастрономиялық лексиканы талдау, қазақ терминдерін қолдану және оларды ағылшын тіліне аудару.

Түйін сөздер: мәдениет, ұлттық тағамдар, глуттоним, гастрономиялық дискурс, глуттониялық лексика.

Abstract. The article actualizes the topic of gastronomy and intercultural communication. In the modern world, where globalization is becoming an increasingly significant phenomenon, the translation of gastronomic terms is an important task for the preservation and transmission of cultural information about the cuisine and culinary traditions of different countries. It is also a way to expand the culinary experience and create opportunities for people to enjoy dishes and styles of cuisine from different parts of the world. The correct translation of gastronomic terms requires extensive knowledge of the language and cultural characteristics of another nation. Gastronomic discourse and gluttonyms play an important role in preserving the authenticity of dishes. The vocabulary of gastronomy will be considered on the material of the Kazakh and English languages, an analysis of the ways of transmitting the vocabulary of words will be carried out, thereby showing the relevance of the topic. The purpose of the study is to analyze the gastronomic vocabulary, the use of Kazakh terms and their translation into English.

Keywords: culture, nationalcuisine, gluttonomy, gastronomicdiscourse, gluttonouslylexicon.

Еда является одной из главной составляющей жизни человека. Так как в мире есть невероятное множество национальностей так и культуры и исходя от этого можно заверить что в мире есть не перечисляемое количество национальной еды. Каждая национальная кухня несет в себе культуру и обычаи народов испокон веков, она преобразуется и растет приобретая вид который мы видим. Связью между культурой и едой является – гастрономия. Казахской кухне присуще гостеприимство, традиции и элементы культуры которые максимально четко передают колорит земли кочевников. Каждое блюдо имеет свое значение и историю. Основным составляющим в казахской пище является мясо.

Переводчики часто сталкиваются с проблемой сохранения и передачи аутентичности и оригинальности кулинарной культуры. Одной из важнейших задач перевода гастрономической терминологии является сохранение смысловой нагрузки и культурного контекста. При переводе кулинарных терминов часто необходимо учитывать культурные особенности и специфику национальной кухни.

Как подчеркивал А. Реформатский «Термины – это слова специальные, ограниченные своим особым назначением; слова, стремящиеся быть однозначными как точное выражение понятий» [1]. При переводе необходимо сохранить точность и стремление к однозначности.

Термин «гастрономический дискурс» является распространенным в современной лингвистике и несет в себе тип вербальной коммуникации позволяя понимать гастрономическое общение. Гастрономические термины позволяют в полной мере окунуться в мир другой культуры и понять аутентичность. При этом помогают повысить интерес индивида изучать историю другой культуры. На данном этапе распространены путешествия в другие страны и первое что человек хочет узнать это блюда. Тут и важен правильный перевод гастрономических терминов для того чтобы показать нашу культуру.

А. В. Олянич определяет гастрономический дискурс как «особый вид коммуникации, связанный с состоянием пищевых ресурсов и процессами их обработки и потребления» [2].

Терминология гастрономии переводится с помощью переводческих приемов неэквивалентной лексики по Л.С. Бархударову такие как транскрипция и транслитерация.

Самую значимую часть гастрономии нам показывают различные рестораны в

этническом стиле. Базовым и наиболее распространенным текстом гастрономических терминов является меню. Поэтому в качестве основной единицы анализа в данной статье выступает текст меню.

Перевод названий продуктов питания может быть сложным по нескольким причинам, в том числе:

1. Культурные различия: Названия продуктов питания могут значительно различаться в разных культурах, и в другом языке может не быть прямых эквивалентов. Например, некоторые продукты питания уникальны для определенных регионов или имеют специфические для культуры названия.

2. Региональные различия: Даже в пределах одного языка в разных регионах могут быть разные названия для одного и того же блюда. Переводчики должны учитывать эти региональные различия.

3. Языковые нюансы: Названия некоторых продуктов питания имеют культурное или историческое значение, которое может быть не сразу очевидно на другом языке. Переводчики должны учитывать эти нюансы.

4. Отсутствие эквивалентов: Некоторые продукты питания могут отсутствовать в определенных культурах, что приводит к необходимости в описаниях или адаптации, а не в прямом переводе.

Чтобы преодолеть эти трудности, переводчикам часто приходится учитывать контекст, культурное значение и конкретную целевую аудиторию при переводе названий продуктов питания. Кроме того, они могут предоставить описания или пояснения, чтобы точно передать суть блюда.

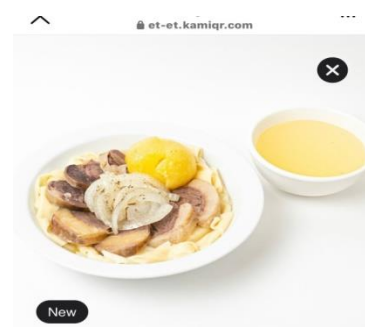
Что касается термина «глуттония» (от лат. *gluttire* – «глотать», «поглощать»), то, он подразумевает под собой продукты питания в целом. Глуттонимы – это лингвистические знаки пищи входящие в состав гастрономических терминов. Благодаря обширному использованию текст меню стал терминологией.

Мы взяли за основу анализа меню этнических Казахстанских ресторанов такие как «Et-Et», «Tary». Меню представлено в казахском, английском и в русском варианте. Мы проанализировали несколько распространенных казахских блюд.

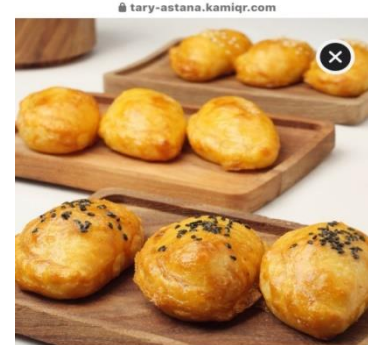
Бешбармак, бесбармак – традиционное блюдо казахского народа. Он состоит из отварного мяса конины, которое подается на слое тонкого теста вместе с бульоном. Позже начали ложить картофель для сытости. Бешбармак - популярное и сытное блюдо, которым часто делятся с семьей и друзьями во время особых случаев и торжеств. Слово бешбармак никогда не было казахским. В казахской культуре когда приходит гость то люди говорят «Et асу» что означает бешбармак как многие привыкли слышать. Правильный перевод должен быть как «Мясо по казахски».

На данном примере мы можем увидеть что слово Бесбармак перевели с помощью транскрипции «Besbarmak» сохранив исходную форму перевели на английский язык. Проанализировав данное слово мы пришли к варианту заменить слово Бесбармак на «Мясо по казахски» и правильный перевод будет «Kazakh meet» или же «MeetKazakhstyle».

Мы увидели подтверждение созвучно нашим мыслям, научный сотрудник Института истории имени Шокана Уалиханова Салтанат Асанова рассказала то что бешбармак не казахское слово и лучше говорить мясо по казахски.

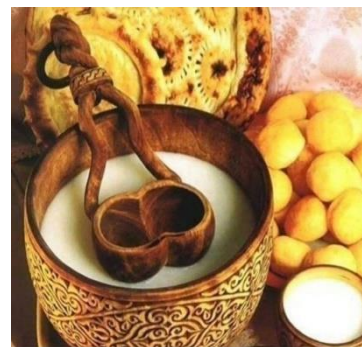
**Жылқы етінен
әзірленген бесбармак**

**«Бәрәмiш» сыыр
етімен**

Кеспе, салма – Кеспе или же салма так называют суп в казахском народе. Это наваристый бульон из мяса на кости и домашняя лапша. Этот суп отличается от других супов с лапшой ведь главный ингредиент в нем бульон. Кеспе перевели как «Homemade noodles» что является доместикацией. Перевод слова правильный но он теряет аутентичность блюда и приобретает смысл обычной лапши похожей на рамен из Корейской и Японской культуры который может подвергнуть к недопониманиям. В переводе данного термина выигрышным вариантом будет добавить слово «Kazakh». Таким образом будет «Kazakh homemade noodles» или же использовать транскрипцию и перевести как «Kеспе».

Барамыш – на казахском звучит как «Бәрәмiш» это национальное блюдо которое издавна готовили для взрослых людей на кудалык, сейчас же это блюдо кр асуется на многих праздниках. Во многих меню можно заметить это блюдо ведь оно очень питательное и заменяет привычный нам хлеб. Данное слово перевели как «Baramish» с методом транскрипции что хорошо сохраняет культуру блюда.

Үй кеспесі

тауық еті, үй кеспесі, сәбіз, пияз, қытырлақ нан

Қымыз – одно из самых полезных и популярных напитков казахского народа. С древних времен қымыз использовали как средство от различных заболеваний, таких как туберкулез, грипп, рак. Профессор Н. К. Горяев отметил, что положительное влияние кобыльего молока на организм человека может быть связано с высоким содержанием кальция, которая способствует лечению туберкулеза. Поскольку около половины кальция в чайном грибе входит в состав молочного белка, он быстро и полностью усваивается организмом. В древности баи и другие почетные люди выбирали лечение между минеральной водой с источников и қымызом, во многих случаях предпочтение падало на қымыз. Қымыз перевели с помощью метода транскрипции «Qymyz».

Оригинал на казахском языке	Перевод меню	Метод перевода
Бесбармақ	Besbarmak	Транскрипция
Бәрәмiш	Baramish	Транскрипция
Қымыз	Qymyz	Транскрипция

Оригинал на казахском языке	Перевод меню	Переводческие стратегии
Үй кеспесі	Homemade noodles	Доместикация

В переводе гастрономического дискурса используется метод транскрипции. Использование транскрипции в переводе позволяет улучшить качество перевода, облегчить произношение и повысить понимание иностранных языков. У гастрономических терминов нет эквивалента и конкретного перевода. Такие слова не желательно описывать так как может потеряться изначальное культурное наследие слова. Исходя от этого можно заверить что именно транскрипция слова помогает правильно донести аутентичность блюда.

В ходе нашего исследования мы обратили внимание на несколько аспектов перевода

казахских гастрономических терминов в ресторанном меню. Во-первых, мы исследовали, каким образом переводчики передают аутентичность и нюансы оригинальных терминов. Некоторые термины требуют точного перевода, чтобы основное значение блюда было сохранено, в то время как другие могут быть дополнены описательными словами, чтобы передать полноту и богатство вкуса. Во многих случаях термины переводятся методом транскрипции.

Некоторые переводы могут быть точными и передавать аутентичность блюда, в то время как другие могут быть менее точными и не отражать его истинного значения. Например, как блюдо «Бесбармак». Мы выявили, что это блюдо лучше называть «Мясо по Казахски» как и советуют многие историки.

Казахская кухня является неотъемлемым компонентом культурного наследия этой страны, и ее уникальность и специфика должны быть сохранены и переданы через перевод текстов о гастрономии. Переводчики должны стремиться не только передать смысл, но и сохранить культурную ценность и оригинальность кулинарной культуры каждого народа. Исследование перевода казахской национальной кухни в ресторанном меню является важным шагом в сохранении и продвижении культурных ценностей Казахстана. Данное исследование показало важность перевода гастрономических терминов в ресторанном меню казахской национальной кухни. Оно демонстрирует, что правильный перевод может быть ключевым фактором в сохранении аутентичности блюд и представлении их широкой аудитории. Поэтому, переводчики должны обладать глубоким пониманием культур и языков, чтобы передать магию и вкус Казахстана через блюда его национальной кухни.

Список литературы

1. Реформатский А.А. Введение в языковедение / Под ред. В.А. Виноградова. – М.: Аспект Пресс, 1996. – 536 с.
2. Олянич А.В. Гастрономический дискурс в системе массовой коммуникации: семантико-семиот. характеристики / А. В. Олянич // Массовая культура на рубеже XX-XXI веков : человек и его дискурс : сб. науч. тр. / РАН ИО Ин-т языкознания. – М., 2003
3. Бархударов Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). – М.: Междунар. отношения, 1975.
4. <https://et-et.kamiqr.com/menu/delivery>
5. https://tary-astana.kamiqr.com/menu/basic?tpclid=facebook.PAAabmX2SpOxUVNxb59aH21tISicKRZQ5qIS-TGbmYV4Ig8mgQv1xJltkOUw_aem_ASaKI7AYAk2J81ATGIPNGAJpYfZ5X7KZtpZjr2NJM6daM1JHtKQgK49MSxPt6AdLJs
6. Ермакова Л. Р. Глоттонические прагматонимы и национальный характер: дис. . . канд. филол. наук. / Л. Р. Ермакова // Белгород, 2011.
7. Капкан М. В. Феномен гастрономической культуры. дисс... канд. Культурологии / М. В. Капкан // Екатеринбург, 2010.
8. Мусағажина А. А., Қатран Д., Синявский Ю. А.: ҚАЗАҚЫ АС: дәстүр мен дәм // 2019.
9. Швейцер А.Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты. – М.: «Наука» 1988.
10. Ундринцова М. В. Глоттонический дискурс: лингвокультурологические и переводческие аспекты / М. В. Ундринцова // Вестник Московского университета, 2012. № 2. С. 86-91.

ҒТАХР 16.21.61

САЯСИ ДИСКУРСТАҒЫ СӨЙЛЕУ ӘСЕРІ: СТРАТЕГИЯЛАР МЕН ТАКТИКАЛАР

А.С. Спандиярова

Магистрант

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

aspandiyarova02@gmail.com

Аңдатпа. Бұл мақала саяси коммуникацияда қоғамдық пікірді манипуляциялау үшін қолданылатын стратегиялар мен тактикалардың талдауы көрсетіледі. О.Л. Михалева, классификациясына сүйене отырып, стратегиялар мен тактикаларды бөлудің әртүрлі тәсілдерін зерттеп, олардың саяси хабарламаларды қалыптастырудағы рөлі атап көрсетіледі. Төмендету стратегиясы (саяси қарсыластың беделін түсіруге бағытталған), өсу стратегиясы (оның мақсаты – адамның өзіне деген жағымды бейнесін жасау) және театралдылық стратегия (эмоцияларды, ым-ишараны, интонация мен риторикалық әдістерді қолдану) сияқты стратегиялар талданады. Мақалада Дональд Трамптың сөзінде осы стратегиялар мен тактикаларды қолдану мысалдары егжей-тегжейлі қарастырылып, саяси дискурстың қоғамдық пікірге және саяси процестерге қалай әсер ететіні көрсетіледі. Осылайша, Трамптың нақты мәлімдемелеріне сүйене отырып, өзін-өзі таныстыру тактикасы, сондай-ақ қажетті имиджді қалыптастыру және саяси мақсаттарға жету үшін қолданылатын сендіру және ескеру әдістері талданады.

Түйін сөздер: саяси дискурс, стратегия, тактика, саяси коммуникация, манипуляция

Аннотация. В данной статье представлен анализ стратегий и тактик, используемых для манипулирования общественным мнением в политической коммуникации. По классификации О. Л. Михалевой исследуют различные способы разделения стратегий и тактик и подчеркивает их роль в формировании политических посланий. Такие стратегии, как стратегия на понижение (направленная на дискредитацию политического оппонента), стратегия на повышение (цель которой — создание положительного образа себя) и стратегия театральности (использование эмоций, жестов, интонации и риторических приемов) проанализировано. В статье подробно рассматриваются примеры использования этих стратегий и тактик в речи Дональда Трампа, а также показано, как политический дискурс влияет на общественное мнение и политические процессы. Таким образом, на основе конкретных заявлений Трампа анализируются тактики самопрезентации, а также методы убеждения и внимания, используемые для создания желаемого имиджа и достижения политических целей.

Ключевые слова: политический дискурс, стратегия, тактика, политическая коммуникация, манипуляция.

Abstract. This article presents an analysis of the strategies and tactics used to manipulate public opinion in political communication. According to the classification of O. L. Mikhaleva, explores the different ways strategies and tactics are separated and highlights their role in shaping political messages. Strategies such as the downward strategy (aimed at discrediting a political opponent), the upward strategy (the goal of which is to create a positive image of oneself) and the theatrical strategy (the use of emotions, gestures, intonation and rhetorical devices) are analyzed. The article examines in detail examples of the use of these strategies and tactics in Donald Trump's speech, and also shows how political discourse influences public opinion and political processes. Thus, based on Trump's specific statements, self-presentation tactics are analyzed, as well as methods of persuasion and attention used to create the desired image and achieve political goals.

Keywords: political discourse, strategy, tactics, political communication, manipulation.

Қазіргі әлемде саяси дискурс қоғамдық пікірді қалыптастыруда және саяси процестерге әсер етуде шешуші рөл атқарады. Саясаткерлер өз мақсаттарына жету үшін қолданатын түрлі құралдардың ішінде риторикалық стратегиялар мен тактикалар ерекше орын алады. Бұл сендіру және аудиторияға әсер ету әдістері қоғамның саяси кеңістіктегі оқиғаларды, идеяларды және тұлғаларды қабылдауына айтарлықтай әсер етуі мүмкін. Бұл мақаланың мақсаты – саяси коммуникацияның қоғамдық сананы манипуляциялаудағы және аудиторияға әсер етудегі рөлін түсіну үшін қолданылған стратегиялар мен тактикаларды егжей-тегжейлі талдау.

Зерттеуіміздің талдауына АҚШ-тың 45-ші президенті Дональд Трамптың көпшілік алдында сөйлеген сөздері негіз болып табылады. Саяси дискурста қолданылатын стратегиялар мен тактикаларды зерттеуге баяндамалардың мәтіндері алынды. Бұл зерттеуде сипаттамалық әдіс, салыстырмалы - салғастырмалы әдіс, статистикалық әдістер қолданылды.

Мақала саяси дискурс механизмдерін және қазіргі саяси коммуникациядағы стратегиялар мен тактикалардың рөлін түсінуге маңызды үлес қосып, лингвистика, саясаттану және коммуникация ғылымдары саласындағы мамандарға құнды түсініктер береді.

Қазіргі таңда лингвистикалық зерттеулер саяси дискурсты, әсіресе оның саяси қатынастарға, сайлауларға, келіссөздер үдерістеріне және жанжалдарды шешуге ықпалы тұрғысынан зерттеуге үлкен көңіл бөледі. Саяси дискурс – реципиенттің когнитивті қабылдауын өзгерту үшін манипуляциялық әдістерді қолданумен сипатталатын сендіру коммуникациясының түрі. Бұл контексте нанымды сөйлеу автордың ауызша немесе жазбаша түрде өз адресатын сендіру, белгілі бір әрекеттерге итермелеу немесе олардан тартыну мақсатында әсер ету мүмкіндігін білдіреді. Ол тыңдаушыда немесе оқырманда белгілі бір реакция тудыруға бағытталған мәлімдемелерді саналы түрде тұжырымдайды. [1]. Сөйлеу әсері адресаттың білімін, құндылықтарын, эмоцияларын және еркін өзгертуге бағытталған қарым-қатынас стратегиялары мен тактикасын қолдану арқылы жүзеге асырылады. Стратегияларды жүзеге асыру тактиканың көмегімен жүзеге асады, олар стратегия шеңберіндегі нақты қадамдарды білдіреді. Олардың әрқайсысы лингвистикалық құралдарды таңдауды анықтайтын белгілі бір әдістер жиынтығымен сипатталады. Стратегиялар мен тактикаларды жіктеудің әртүрлі тәсілдері бар, соның ішінде Е.И. Шейгал саяси дискурста стратегиялардың келесі түрлерін анықтайды [2].

1. Перде стратегиясы (қажетсіз ақпаратты өшіру)
2. Жалған стратегия (шындықты жасыру, саналы түрде адастыру)
3. Анонимділік стратегиясы (деперсонализация)

А. А. Филинский өз кезегінде келесі саяси қарым-қатынас стратегияларын ұсынады [3]:

1. Қайта құру стратегиясы (жау бейнесін құру)
2. Делегитимизация стратегиясы (қарсыластың бейнесін бұзу)
3. Біріктіру стратегиясы ("біз"-дискурс)

Саяси дискурсты талдау контекстінде ұсынылған стратегиялардың әртүрлілігіне қарамастан, О. Л. Михалева ұсынған стратегиялық принциптерді ұстану туралы шешім қабылданды. Бұл жіктеу саясаткерлердің өз сөздерін тұжырымдау және мақсаттарына жету үшін қолданатын негізгі стратегияларды зерттеуге мүмкіндік береді:

- 1) **төмендету стратегиясы** (саяси қарсыластың беделін түсіруге бағытталған) - «минуспен» талдау, айыптау, жеке айыптау тактикасы, әшкерелеу, қорлау, қорқыту тактикалары арқылы жүзеге асады;
- 2) **өсу стратегиясы** (сөйлеушінің өзі туралы жағымды әсер қалдыруға, сайлаушылар алдындағы беделі мен маңыздылығын арттыруға ұмтылуына негізделген) - «плюспен» талдау, өзін – өзі көрсету, жасырын (өзін – өзі) көрсету, сыннан бас тарту, (өзін – өзі) ақтау тактикалары арқылы жүзеге асады;
- 3) **театралдылық стратегиясы** (аудиторияның назарын аудару және тиімді әсер ету үшін эмоцияларды, ым-ишараны, интонацияны және риторикалық құралдарды қолдануды қамтиды) - ынталандыру, ынтымақтастық, әрекеттен босату, ақпараттық, уәде беру, болжау, ескерту, ирония, арандату тактикалары арқылы жүзеге асады [4].

Бұл стратегиялар саяси процестердің психологиялық және эмоционалдық контекстіне ену қабілетіне байланысты ерекше салмаққа ие. Бұл таңдау саяси риториканы түсінуді ғана емес, сонымен бірге бұл стратегиялардың қоғамдық пікір мен саяси бірегейлікті қалыптастыруға қалай әсер ететінін түсіну қажеттілігіне негізделген. Осылайша, О. Л. Михалеваның стратегияларына сүйене отырып, біз саяси өзара әрекеттесу динамикасын және олардың әлеуметтік динамикаға әсерін тереңірек зерттеуге ұмтыламыз.

«Минуспен» талдау тактикасы - жағымсыз коннотацияны пайдаланып, бірақ автордың қанағаттанбағанын анық білдірмей жағдайды сипаттаудан тұрады.

«The establishment protected itself, but not the citizens of our country. Their victories have not been your victories. Their triumphs have not been your triumphs. And while they celebrated in our nation's capital, there was little to celebrate for struggling families all across our land.» [5]

Бұл мәлімдемеде Дональд Трамп «қалыптасқан» саяси жүйені сынға алып, оның ел азаматтарының мүддесін емес, өз мүддесін қорғайтынын меңзейді. Ол «элитаның» жеңістері қарапайым халыққа пайда әкелмейтін, керісінше оларды оң өзгерістерден алыстататын жағдайды сипаттайды. Осылайша, лексикалық құралдарды және осы мәлімдеменің контекстін пайдалана отырып, Трамп қазіргі саяси жүйеге өзінің наразылығын тікелей айтпай-ақ жанама түрде білдіреді.

Айыптау тактикасы - жағдайды және қарсыласты теріс контексте сипаттау арқылы біреуді кінәлауды қамтиды. Сөйлеуші қарсыласының жағымсыз қасиеттерін, ниетін ашып көрсету арқылы оны жаман етіп көрсетуге тырысады.

«I think under the leadership of Barack Obama and Hillary Clinton; the generals have been reduced to rubble. They have been reduced to a point where it's embarrassing for our country.» [6]

Бұл мәлімдемесінде Дональд Трамп бұрынғы президент Барак Обама мен оның Мемлекеттік хатшысы Хиллари Клинтонды сынап, оларды АҚШ армиясының деградациясына әкеліп соқтырды деп айыптап, әскерилердің беделі мен кәсібилігін жоғалтқанын меңзейді.

Қорқыту тактикасы - келешекте жағымсыз салдарларды болжау арқылы қарсыласты қорқытуға бағытталған әрекеттерді қамтиды.

«The US has great strength and patience,... If it is forced to defend ourselves or our allies, we will have no choice but to totally destroy North Korea.» [7]

Бұл жағдайда спикер АҚШ немесе оның одақтастары өздерін қорғауға мәжбүр болса, Солтүстік Кореяны толығымен жойып жібереміз деп қорқытады. Осылайша, бұл саяси контексте қауіп-қатер тактикасын қолданудың мысалы болып табылады.

«Плюспен» талдау тактикасы - белгілі бір әрекеттің, саясаттың немесе шешімнің оң жақтарын немесе артықшылықтарын атап көрсететін жағдайды немесе дәлелді сипаттауды қамтиды.

«We assembled here today are issuing a new decree... From this day forward, a new vision will govern our land. From this day forward, it's going to be only America first, America first.» [5]

Бұл мәлімдемеде Трамп өз елінің қорғанысы мен мүддесіне байланысты оң аспектілері мен басымдықтарын атап көрсете отырып, өз еліне жаңа көзқарас пен бағытты білдіруде.

Өзін – өзі көрсету тактикасы - аудитория алдында жағымды имидж жасау үшін өзінің жақсы қасиеттерін, жетістіктерін немесе құндылықтарын атап өту.

«Four years ago, I came to Washington as the only true outsider ever to win the presidency. I had not spent my career as a politician, but as a builder looking at open skylines and imagining infinite possibilities. I ran for president because I knew there were towering new summits for America just waiting to be scaled. I knew the potential for our nation was boundless as long as we put America first. So I left behind my former life and stepped into a very difficult arena, but an arena, nevertheless, with all sorts of potential if properly done. America had given me so much and I wanted to give something back» [7]

Бұл жерде, Дональд Трамп өзін саяси аутсайдер ретінде сипаттап, оның «Біріншіден Америкаға» берілгендігін және өз еліне оң өзгерістер енгізуге деген ұмтылысын атап өтті. Осылайша ол өзін шын ниеттен әрекет ететін тартымды басшы ретінде көрсетіп, аудиторияға тартымды көшбасшы ретіндегі имиджін қалыптастырады.

Ынтымақтастық тактикасы - конструктивті диалог құру және әлеуметтік ықпалды арттыру мақсатында ортақ мақсаттарды іздеуді, ымыраға келуді және қарсыластардың көзқарастарын құрметтеуді қамтитын ынтымақтастық пен келісім атмосферасын құруға бағытталған.

«Together with millions of hardworking Patriots across this land, we built the greatest political movement in the history of our country. We also built the greatest economy in the history of the world» [7].

Бұл мәлімдемеде Трамп қозғалысты құру мен табысқа жетудегі миллиондаған патриоттардың ынтымақтастығы мен қатысуының рөлін атап өтеді. «Бірге» сөзі мен «миллиондаған еңбекшіл патриоттарға» сілтеме жасау бірлік пен ұжымдық күш-жігердің бейнесін жасайды. Осылайша, ол аудиториямен байланыс орнатуға және олардың жетістікке қосқан маңызды үлесін мойындауға тырысады.

Ынталандыру тактикасы - аудиторияны нақты әрекеттерді немесе сенімдерді қабылдауға ынталандыру үшін дәлелдеу, эмоционалды әсер ету және әрекетке шақыру сияқты әртүрлі әдістерді қолдану болып табылады.

«Each of you has the power to change hearts, transform lives and shape your countries' destinies. With this power comes an obligation, however, a duty of loyalty to the people, workers and customers who have made you who you are. So together let us resolve to use our power, our resources, and our voices not just for ourselves but for our people, to lift their burdens, to raise their hopes and empower their dreams, to protect their families, their communities, their histories and their futures». [8]

Трамп өз аудиториясын тек өздері туралы ғана емес, сонымен қатар өз халқы туралы ойлау үшін күш пен ресурстарды пайдалануға шақырады. Ол ауыртпалықтарды жеңілдету, басқалардың үміттері мен армандарын орындау және олардың отбасыларын, қауымдастықтары мен болашағын қорғау үшін ынтымақтастық пен бірлескен әрекетке шақырады. Бұл жолдау аудиторияны қоғам мүддесі үшін әрекет етуге жұмылдыруға бағытталған.

Ескерту тактикасы - белгілі бір шешімдермен немесе оқиғалармен байланысты ықтимал теріс салдарлар немесе қауіптер туралы аудиторияны ескерту үшін пайдаланылады.

«The key to national greatness lies in sustaining and instilling our shared national identity. That means focusing on what we have in common, the heritage that we all share. At the center of this heritage is also a robust belief in free expression, free speech, and open debate. Only if we forget who we are and how we got here could we ever allow political censorship and blacklisting to take place in America». [7]

Бұл мәлімдемеде жалпы ұлттық бірегейлік жоғалып, сөз бостандығы мен ашық пікірталас қағидаттары жоғалса, саяси цензура, қара тізім сияқты жағымсыз салдарлар болуы мүмкін екені ескертіледі. Ол ұлттық бірегейлікті сақтаудың маңыздылығын және елдің негізі қаланған қағидаттарды аудиторияға еске салады және осы құндылықтарға төнуі мүмкін қауіптерді ескертеді.

Уәде беру тактикасы - саясаткердің саясатта белгілі бір нәтижелерге немесе мақсаттарға жету үшін аудиторияны оның қол жеткізу қабілетіне сендіру үшін міндеттемелерін немесе кепілдіктерін қамтиды.

«I am the only candidate who can make this promise: I will prevent – and very easily – World War Three». [9]

Бұл сөзінде Дональд Трамп сайлаушыларға үшінші дүниежүзілік соғыстың алдын алуға уәде береді. Бұл уәде сайлаушыларды оның әлемге бейбітшілік пен тұрақтылық әкелу қабілетіне сендіруге арналған, бұл сайлау туралы шешім қабылдаудың негізгі факторы болуы мүмкін.

Диаграммада Дональд Трамптың сөзінде әртүрлі стратегиялардың қолдану саны көрсетілген. Театралдылық стратегиясы ең жиі қолданылатын стратегия болды, одан кейін төмендету стратегиясы, ал ең аз қолданылған өсу стратегиясы болды.

Диаграмма – 1

Қорытындылай келе, саяси дискурс қазіргі саяси көзқарастар мен идеологияларды бейнелеп қана қоймайды, сонымен қатар әртүрлі стратегиялар мен тактикаларды мақсатты пайдалану арқылы қоғамдық пікірді белсенді түрде қалыптастырады. Зерттеу көрсеткендей, саяси дискурс аудиторияға қажетті әсерге жету үшін өзін-өзі таныстыру, қарсыластардың беделін төмендету және өз ұстанымын нығайту сияқты әртүрлі стратегияларды қолданады. Дональд Трамптың сөйлеген сөздерін талдауында көрсетілгендей, мұндай стратегияларды тиімді пайдалану сөз таңдауына, айтылу құрылымына және жалпы өзін-өзі көрсету сияқты тактикасына назар аударудың саяси процестер мен қоғамдық қабылдауға қаншалықты әсер ететінін көрсетеді. Сондықтан саяси дискурсты билік пен ықпал ету құралы ретінде терең зерттеу өте маңызды болып табылады.

Қолданылған әдебиеттер

1. Чернявская В.Е. Дискурс власти и власть дискурса: проблемы речевого воздействия. М.: Флинта: Наука, 2006. 134 с
2. Шейгал, Е.И. Семиотика политического дискурса: дис. ... канд. фил. наук: 10.02.01, 10.02.19 / Е.И. Шейгал. - М.: Гнозис, 2003 - 326 с.
3. Филинский, А.А. Критический анализ политического дискурса предвыборных кампаний 1999 -2000 гг.: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19. - Тверь, 2002. - 163 с
4. Михалева О.Л. Политический дискурс. Специфика манипулятивного воздействия. М.: Либроком, 2009. 256 с
5. <https://www.washingtonpost.com/news/the-fix/wp/2017/01/20/donald-trumps-full-inauguration-speech-transcript-annotated/>
6. <https://time.com/4483355/commander-chief-forum-clinton-trump-intrepid/>
7. <https://time.com/4947942/trump-totally-destroy-threatens-north-korea-un-speech-transcript/>
8. <https://trumpwhitehouse.archives.gov/farewell-address/>
9. <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-world-economic-forum/>
10. <https://www.rev.com/blog/transcripts/trump-speaks-at-cpac-2023-transcript>

МРНТИ 16.31.41

ДЕТСКИЙ ЯЗЫК В ДИАЛОГЕ: ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СЛЕНГОВЫХ ВЫРАЖЕНИЙ (НА МАТЕРИАЛЕ КИНОФИЛЬМА "AVATAR: THE WAY OF WATER")

А.С Төлеутай

Магистрант

Евразийский национальный университет им.Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан

Аннотация. Данная статья посвящена исследованию особенностей понятия "детский язык" и перевода этого языка в кино. Сегодня жаргон вышел за рамки просторечия и проник в публицистическую и художественную речь, используется не только как метафорическое средство характеристики конкретной среды и человека, но и для прямого наименования предметов и явлений. В данной статье рассматриваются разграничения терминов "жаргон" и "арго", а также специфика их перевода в кинопродукции. В статье актуализирована тема использования детьми различных сленговых слов, в том числе жаргона и арго. Проводится анализ субтитров фильма "Avatar: The Way of Water" с целью выявления особенностей перевода.

Ключевые слова: детский язык, язык кинофильма, диалог, жаргон, арго, сленг, субтитры, переводческие трансформации.

Аңдатпа. Бұл мақала "балалар тілі" ұғымының ерекшеліктерін зерттеуге және осы тілді киноға аударуға арналған. Бүгінгі таңда жаргон ауызекі тілден асып, публицистикалық және көркем сөйлеуге еніп, белгілі бір орта мен адамды сипаттайтын метафоралық құрал ретінде ғана емес, сонымен қатар заттар мен құбылыстарды тікелей атау үшін де қолданылады. Бұл мақалада "жаргон" және "арго" терминдерінің аражігін ажырату, сондай-ақ оларды кино өнімдеріне аудару ерекшеліктері қарастырылады. Мақалада балалардың әртүрлі жаргон сөздерді, соның ішінде жаргон мен аргоны қолдану тақырыбы өзекті. Аударма ерекшеліктерін анықтау мақсатында "Avatar: The Way of water" фильмінің субтитрлеріне талдау жүргізіледі.

Түйін сөздер: балалар тілі, кинофильм тілі, диалог, жаргон, арго, жаргон, субтитр, аударма трансформациясы.

Abstract. This article is devoted to the study of the features of the concept of "children's language" and the translation of this language into cinema. Today, jargon has gone beyond the vernacular and penetrated into journalistic and artistic speech, is used not only as a metaphorical means of characterizing a specific environment and person, but also for the direct naming of objects and phenomena. This article discusses the differentiation of the terms "jargon" and "argot", as well as the specifics of their translation into film productions. The article updates the topic of children's use of various slang words, including jargon and argot. An analysis of the subtitles of the film "Avatar" is being carried out: The Way of Water in order to identify the features of the translation.

Keywords: children's language, film language, dialogue, jargon, argot, slang, subtitles, translation transformations.

В настоящее время в лингвистике недостаточно изучена проблема особенностей «детского языка» и его перевода в кинофильмах. Мы даём обобщенную характеристику понятия «детский язык» в современной лингвистике, а также анализируем особенности его перевода с использованием таких сленговых выражений как "жаргон" и "арго", что придаёт особую актуальность нашему исследованию. Впервые нами систематизируются знания относительно трудностей перевода «детского языка» на материале кинофильма "Avatar: The Way of Water" («Аватар: Путь воды») в переводе с английского на русский и казахский языки.

Цель исследования – изучение сленговых выражений "жаргон" и "арго", а также специфики их перевода с английского на казахский и русский язык на материале кинофильма «Аватар: Путь воды».

Главная задача данной работы – изучить сленговые выражения "жаргон" и "арго", рассмотреть их особенности и обозначить трудности, возникающие при их переводе в кинофильмах на примере кинофильма "Avatar: The Way of Water" («Аватар: Путь воды»).

По своей природе язык представляет собой многослойное явление, оказывающее значительное влияние на речь детей и их когнитивные процессы. Язык непрерывно обогащается и развивается за счет отражения социокультурных аспектов этнических сообществ и их общественно-производственной деятельности. Он является социальным явлением, поскольку тесно связан с общественной деятельностью людей и предназначен для коммуникации.

В рамках нашего исследования материалом для анализа послужил фильм на английском языке «Avatar: The Way of Water» («Аватар: Путь воды» и «Аватар: су жолы»). Взят официально дублированный перевод фильма на русский язык, осуществленный студией «MovieDalen» и на казахский язык, осуществленный студией «Aray Media Group» в 2022 году. Рассмотрим особенности субтитров и дубляжа в данном фильме, поскольку они представляют определенные трудности при переводе с одного языка на другой и требуют определенных трансформаций.

В статье рассматривается диалог, который в свою очередь, представляет собой основной жанр разговорной речи двух участников, где каждая реплика обращена к собеседнику. В диалоге часто происходит смена ролей говорящего и слушающего, и реплики могут выражать различные реакции и коммуникативные цели. Полилог — это разговор между несколькими участниками, где возможны различные формы взаимодействия. Участники могут переключаться между несколькими темами разговора или вклиниваться в высказывания других. В художественной литературе полилог часто используется для представления масштабных событий и показа разнообразия персонажей.

В области лингвистики термины "жаргон" и "арго" используются для обозначения специфических "языков", применяемых либо людьми, работающими в определенной профессии (профессиональные арго или жаргоны), либо принадлежащими к определенной социальной группе (социальные арго или жаргоны). Однако эти термины не относятся к языкам в строгом смысле слова: их грамматика в целом соответствует общенациональному языку. Особенность заключается исключительно в лексике: многие слова в жаргонах обладают специфическим значением, а некоторые из них отличаются и по форме от широко используемых в общем языке. Изменения в жизни общества сопровождаются изменениями в лингвосомиотике [1, с 25], что ведет к обильному росту нетривиального смыслоизвлечения из любого социолекта, в том числе, и из сленговых слов и выражений.

- 1 Жаргон «Жаргон — разновидность речи, используемой преимущественно в устном общении отдельной социальной группой, объединяющей людей по признаку профессии, положения в обществе или возраста» [2, с. 15].
- 2 Арго "Арго" обычно ассоциируется с жаргоном или специфическим сленгом, используемым в определенной социальной группе или среде. Термин может также означать тайный или специализированный язык. Арго чаще всего используется лицами, принадлежащими к преступному миру; последние в разговоре тяготеют к завуалированности своей информации и закрытости ее для других людей [3, с. 159].
- 3 Сленг Сленг — это неформальный и колоритный разновидность языка, который часто используется в повседневном общении, особенно среди молодежи и определенных социальных групп. Наиболее адекватно сленг характеризует Э. Партридж как сознательное и преднамеренное употребление элементов социолектного словаря в разговорной речи в стилистических целях [4, с. 9–10].

Анализируя переведенные кинодиалоги ниже, рассмотрим, какие преобразования были внесены:

You gotta stop takin' the heat for this knucklehead. – Хорош выгораживать этого паршивца. – Мынау есерсоқтың артын жабуды қысқарт.

«To take the heat» может быть также переведён как «взять удар на себя», однако для более простой и понятной для зрителей речи было применено сленговое выражение.

Your ass is mine. - Я все равно могу тебе навалить. - Сазайынды беремін.

В данном примере мы видим использование нецензурной лексики в оригинальном предложении, которые были переведены как жаргоны «навалить» и «сазайын беру». В данном случае переводчики использовали приём компенсации, так как дословный перевод или подбор каких-либо иных эквивалентов звучал бы крайне вульгарно на русском и казахском языках.

Are you some kind of... freak? - Ты что какая-то кривая? - Сен сонда кемісің бе?

Во втором примере мы видим, что переводчики перевели слово «freak» как «кривая» или «кеміс». В контексте фильма существа из двух разных планет встречаются и видят отличия друг в друге, поэтому жители На'ви кажутся для жителей воды более слабыми существами с неправильными телами и без необходимых для выживания в воде навыками. Мы считаем, что переводчик принял правильное решение перевода данное предложение используя приём конкретизации.

Get outta here! - Катите отсюда! - Бар енді!

Back off. Now. - Отвяжитесь! Сейчас же! - Ары кет! Тез!

Buddy, I have no idea what you just said. - Братишка, я не понял что ты сказал. - Бауырым, сенің не айтқаныңды түсінбедім.

В вышеуказанных примерах был применён дословный перевод, так как имелись полные эквиваленты в трёх языках. Однако, стоит обратить внимание что на русском языке было применено сленговое выражение. Зачастую, жаргоны используются более молодыми персонажами фильма, поэтому мы считаем, что данный перевод был выполнен корректно.

But it can do something really cool. – Но этой рукой можно делать крутую штуку. – Бірақ бір нәрсені күшті істейді.

В данном примере произошло лексическое добавление имплицитных (подразумеваемых, оставшихся невыраженными) компонентов, поскольку эти элементы не несут значительной смысловой нагрузки, ввиду того что они компенсируются происходящими событиями на экране. Слово «cool» также является сленговым выражением.

Ah, what's tree boy doing here? - Что тут делает этот лесной? - Орман баласы неғып келді?

Произошла конкретизация, так как единица исходного языка с более широким значением была заменена единицей с более узким значением.

В результате исследования было выявлено что все разновидности социальных диалектов характеризуются языковой вариативностью, отражающей определенные социальные группы носителей языка. Назначение языка — средство общения людей — имеет ярко выраженный социальный характер [5, с. 1]. Проблема взаимодействия языка и общества не может быть разрешена без изучения функционирования языка в различных общественных слоях и профессиональных группах, без тщательного исследования его социально-диалектальной стратификации и функционально-стилистического варьирования [6, с. 3]. Изучение лексико-семантической системы любого языка требует глубокого анализа социолингвистических аспектов, включая изучение ненормативной лексики, такой как жаргон, арго и сленг. Только такой подход позволяет полно и адекватно понять языковые особенности и социокультурные контексты. Знание и применение такой лексики необходимо для успешного понимания современной художественной литературы и периодики, для переводческой деятельности и для полного представления о современной разговорной речи, а также о социальной дифференциации национального языка [7, с. 1].

Таким образом, при рассмотрении перевода фильма «Avatar: The Way of Water» с английского на русский и казахский языки можно отметить, что переводчик столкнулся с определенными сложностями при передаче различных элементов. Язык, добываемый детьми из речи (детский язык), не вполне адекватен тому языку, который управляет речевой

деятельностью взрослых людей (нормативный язык) [8, стр. 143]. Переводчики кинофильма пытались сохранить эмоциональную окраску, поэтому содержание исходного текста и текста перевода могут сильно отличаться [9, стр. 110]. Таким образом, становится ясно что речь детей в диалоге передает не только информацию, но и ценности, убеждения и культурные нормы в обществе.

Список литературы

1. Редкозубова, Е. А. Сленг в современном коммуникативном пространстве. // Е. А. Редкозубова / Ростов н/Д: АкадемЛит, 2012. — 148 с.
2. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. М.: Советская энциклопедия, 1990.
3. Солодуб Ю.П., Альбрехт Ф.Б. Современный русский язык. Лексика и фразеология (сопоставительный аспект), М.: Флинта: Наука, 2003. – 264 с., с.158-159
4. Маковский, М. М. Английские социальные диалекты. — М.: Высшая школа, 1982. — 135 с.
5. Григорова, Н. В. Жаргон, арг и сленг: проблемы разграничения / Н. В. Григорова. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2021. — № 38 (380). — С. 60-62. — URL: <https://moluch.ru/archive/380/84069/> (дата обращения: 14.04.2024).
6. Беляева, Т.М., Хомяков В. А. Нестандартная лексика английского языка. Л.: Изд-во ЛГУ, 1985. — 136 с.
7. Фазлыева З.Х. Место молодежного жаргона в системе русского языка // Litera. 2020. № 4. С. 37-45. DOI: 10.25136/2409-8698.2020.4.30799 URL: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=30799
8. Гаврисенко Н.В. Обучение младших школьников выразительности устной речи. Начальная школа. - 2008.- №2- С.14-16.
9. Райс К. Классификация текстов и методы перевода// Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. М., 1978. 203 с.

ГТАХР 16.31.41

АУДАРМА ІСІ

*Ш. Шайзанда¹, Г.А. Муратова²

магистрант¹, ф.ғ.д., профессор²

¹Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

* shaizanda.sh@mail.ru

Аңдатпа. “Аударма” – көпмағыналы сөз. Ол, біріншіден, бір тілді екінші бір тілде сөйлету үрдісін білдірсе, екіншіден, осы тілде айтылғанның/жазылғанның келесі тілге қалай жеткенін, яғни іс-әрекеттің нәтижесін, өнімін білдіреді. Ғылыми әдебиеттерде аударманың аталмыш бұл екі сипатын бөліп қарау бар. Бұл, біздің ойымызша, дұрыс емес сияқты, өйткені, ең алдымен, бұл екі ұғым (үрдіс пен оның өнімі) әрдайым өзара тығыз қатыста, ажыратуы қиын байланыста болады: үрдісі десек, оның нәтижесі алдын-ала өзінен-өзі ұйғарылып отырады. Егер аудару іс-әрекетінің кезеңдері мен жекелеген сәттері белгілі болса, оның өту барысының сипаты арқылы түпкі нәтиже болатын тілдік туындының белгілі бір ерекшеліктерін түсіндіруге болады. Не болмаса, керісінше, аударудың нәтижесіндегі өнім мен түпнұсқа мәтіннің байланыстарының ерекшеліктеріне сүйеніп, аудару үрдісінің мәтіннің байланыстарының ерекшеліктеріне сүйеніп аудару үдерісінің қозғалысы, қалай өткерілгені туралы ұйғарым-тұжырымдар жасауға болады.

Түйін сөздер: аударма, тіл, аудармашы, сөз.

Аннотация. "Перевод" - многозначное слово. Он выражает, во-первых, тенденцию говорить на одном языке на другом, а во-вторых, то, как то, что говорится/написано на этом языке, достигло следующего языка, то есть результата, продукта действия. В научной литературе выделяют эти два характера перевода. Это, на наш взгляд, кажется

неправильным, потому что, прежде всего, эти два понятия (тенденция и ее продукт) всегда находятся в тесной взаимосвязи, в трудной для различения связи: когда мы говорим о тенденции, то ее результат заранее предсказуем. Если известны этапы и отдельные моменты переводческой деятельности, то через характер ее прохождения можно объяснить определенные особенности языкового произведения, конечным результатом которого является. Либо, наоборот, исходя из особенностей связей продукта и исходного текста в результате перевода, можно сделать предписания-выводы о движении процесса перевода, о том, как он прошел, опираясь на особенности связей текста процесса перевода.

Ключевые слова: перевод, язык, переводчик, слово.

Abstract. "Translation" is a polynomial word. It refers, firstly, to the process of speaking one language in another, and secondly, to how what is said/written in this language has reached the next language, that is, the result, the product of actions. In the scientific literature, there is a distinction between these two characteristics of translation. This, in our opinion, does not seem to be true, because, first of all, these two concepts (the process and its product) are always closely related, in a difficult relationship to distinguish: if we say a process, then its result is predetermined by itself. If the stages and individual moments of the translation activity are known, it is possible to explain certain features of the language creation, the end result of which is the nature of the course of its passage. Or, on the contrary, based on the features of the links of the product and the original text as a result of translation, it is possible to draw conclusions about the movement of the translation process, how it was carried out, based on the features of the links of the text of the translation process.

Keywords: translation, language, translator, word.

Аударма теориясының объектісі – аударма, ал міндеті – аударма практикасында өмір сүріп отырған әртүрлі құбылыстарды реттеп, сұрыптап жинақтай отырып, оларды практикаға жетекшілік ете алатын теория деңгейіне көтеру. Ал, аудармашылар болса, осы теория негізінде, практика барысында кездесетін әр түрлі нақтылы мәселелерді жан-жақты дұрыс шешуі қажет. Аударма теориясы үздіксіз кемелденіп отырады. Түп-төркіні аударма практикасынан келіп шыққан аударма теориясы процесіне жетекшілік ету барысында тағы да үздіксіз жетіліп, толықтанып, дамып отырады. Бүгінге дейінгі аударма теориясының жетіп отырған деңгейінің дәуірлік шектемелігі бар деуіміз де сондықтан, Аударма дегеніміз екі тілге қатысты әрекет болғандықтан аударма теориясын зерттеу жұмысы да сол тілдердің тұлғасына тығыз байланысты болады. Екі тілдің лексикалық, грамматикалық, стилистикалық ерекшеліктерін қатар қарастырады.

Аударма-адам қызметінің байырғы түрлерінің бірі. Адамзат тарихында бір-бірінен тілінің бөліктігіне қарай топтасқан адамдар қауымдастығы құралысымен-ақ әртүрлі тілді қауымның, топтың өзара түсінісіп, тілдесуіне дәнекер болатын “қос тілді” адамдар-тілмаштар пайда болған. Халық тіршілігінде жазу-сызу қалыптасқан соң сөйлеушіге ілесе, қосарласа отырып, ауызша аударатын тілмаштар легіне аударуды жазбаша түрде жүзеге асыратын тәржімашылар қатары қосылды. Жазба аудару қалыптасқан тұстан бастап-ақ тәржімә халықтың мәдени-қоғамдық өмірінің алуан тіршілігімен қатар өріліп, біте қайнасып жататын күрделі құбылысқа айналды.

Аударма-күрделі көп қырлы құбылыс. Оның жекелеген аспектілері түрлі ғылыми зерттеулерге арқау болар еді. Бұл-адамзат қызметінің ежелгі түрі. Басынан бастап маңызды әлеуметтік функцияны атқарып, тіл аралық қатынасты мүмкін етті. Қазіргі кезде сот отырысы, нотариустың қатысуымен құжаттарға қол қою сияқты маңызды іс-шараларға ауызша аудармашының қатысуы іскерлік өмірімізде ажырамас бөлікке айналды.

Аударма-халықтың рухани қызметінің, мәдени өмірінің бір саласы, халықтардың арасында үзілмейтін үрдістердің бірі. Оның тұтастай алғанда әлем әдебиетіндегі, жекелеген халықтардың мәдениетіндегі рөлі айрықша маңызды. Осы ғасырда өркениетті елдердің

барлығында да аударма жұмысымен шұғылдану өте-мөте белсенділік танытып отыр, Еуропа зиялы қауымның бүгінгі дәуірді “аударма ғасыры” деп аталуында мән бар, себебі нақ сол ой-санасы жоғары қауым бұл арнаны жер бетіндегі күллі ұлттармен ұлыстардың келісім-татулығын, бейбіт қарым-қатынастарын қалыптастыруға сүйеу бола алатын басты тіректердің бірі деп таниды. [1].

Аудармада да, тіл сияқты, “адамдар қарым-қатынастың аса маңызды құралы”. Осы маңыздылығына байланысты түпнұсқадағы ойды басқа тілде толыққанды, айқын жеткізу қажеттігі туады, аударма тілдің түпнұсқа тілінің қалыптарына сәйкестенуі, ыңғайлануы келіп шығады. Бұл – аударманың түсінікті болуының негізгі шарты.

Аударманың ең жиі талап етілетін түрлерінің бірі-ауызша аударма.

Ауызша аударма-түпнұсқа мен оның аудармасы тіркелмеген нысанда аудару процесінде туындайтын түрі.

Аудармашының түпнұсқаны акустикалық нысанда (есту арқылы) қабылдап, оны ауызша нысанда өз аудармасы арқылы айтылатын аударма ауызша аударманың классикалық үлгісі болып табылады. Ауызша аударманың шағын екі түрі бар: ілеспе аударма және кезекті аударма.

Кезекті аударма- бұл ауызша дәйекті аудару тәсілі. Аудармашы шешеннің барлық сөзді немесе жартысын аяқтап, сөйлеуді доғаруынан кейін аударма бастайды. Ауызша кезекті аудару кезінде аудармашының іс-әрекеті шешеннің сөйлеу қарқынындағы уақытпен қатаң шектеледі. Мұндай кезекті аударма аудармашыға шешеннің айтқандарын талдауға және керекті сөздерді таңдауға аз уақыт береді. Түпнұсқа үзінділерінен қабылдаудың біржақтылығы оны орындағаннан кейін аударманы кейіннен салыстыруға немесе түзетуге, анықтамалық әдебиеттерді қарауға мүмкіндік бермейді.

Кезекті аударманың қарабайыр нұсқасын желілік деп атауға болады және көбінесе қасында ілесіп жүргенде әрі экскурсияларда пайдаланылады.

Сөйлеушінің сөздері әрқашан қысқа бола бермейді. Осындай жағдайларда жазу техникасын білу қажет болады.

Аудармашы үшін аса күрделі тұстарды, сондай-ақ цифрларды, күндерді, есімдер мен атауларды аңғарып, жазбаша тез жазып ала білуі өте маңызды. Әдетте аудармашылар кезекті аударуды хаттамалық іс-шараларға қатысу кезінде, делегацияларға ілесіп жүргенде, іскерлік келіссөздерге қызмет көрсеткенде қолданады.

Ауызша аударма-аудару үшін аудармашыға қажетті сөйлеушінің сөздерін үзіліспен аудару. Бұл үзілістер көп емес. Аудармашы сөз сөйлеген уақытқа аударманы құрастырып, үзіліс уақытында оны орындайды. Ауызша кезекті аударма кезінде аудармашының аудару дайындығы өте жоғары болуы тиіс және арнайы дайындықты талап етеді. Бірақ ілеспе аудармаға қарағанда сонша ұзақ емес. Ауызша аудармашылар тақырыптық салаларға мамандалады. Аударманың осы түрі қозғалыс кезінде, аралау барысында (құрылыс объектілеріне жұмыс істеуде, экскурсия жасауда) шағын келіссөздерде өте тиімді.

Кезекті аударма-оны тыңдағаннан кейін мәтінді ауызша аудару. Кезекті аударманы жазумен, абзацты-фразаны аударумен, біржақты, екі жақты аударумен ажыратады.

Алайда кезекті аударманың өз кемшіліктері де бар. Біріншіден, өте көп уақыт алады. Екіншіден, сөйлеушінің сөзі мен оның аудармасы аралығында уақыт көп болғандықтан, соңғысында қатерлерге көбірек жол беріледі.

Ілеспе аударма-ауызша аударманың ерекше түрі. Бұл ретте аудармашы сөйлеушінің сөзімен бір мезгілде аударманы, яғни негізгі мәтінді есту арқылы жүзеге асырады. Ілеспе аударма парақтан аударуды да білдіреді (жазбаша мәтінді оны қабылдау процесінде және алдын ала оқымастан ауызша аудару).

Сөйлеушіге аудармашының аударып үлгеруі үшін мағыналық топтар арасында үзіліс жасауының қажеті жоқ. Сондықтан баяндама, хабарлама үзіліссіз айтылады. Бұл аудитория тыңдаушыларының назарын ұстап тұруға, оны сезінуге мүмкіндік береді. Сонымен бірге тілді білмейтін мырзалардан бұрын баяндамашының тілін түсіндіреді, елең еткізетін, күлкілі және тіпті келеңсіз оқиғаларды болдырмайды.

Глоссе аударма-аударманың барлық түрлерінің ең күрделісі және қиыны да, жауапты екендігі күмәнсіз. Осыған қарағанда аударманың әр-түрі түрлі қабілеттер мен мінезді талап етеді. Ауызша аудармашы жинақтала білуге тиіс: оның міндеті ақпаратты осы жерде және қазір барынша толық жеткізу. Оның сөздіктерді ақтаруға, мамандармен кеңесуге мүмкіндігі жоқ. Ол жоқтан бар жасауы тиіс. Ауызша аудармашыға қандай қасиеттер қажет: тапқырлық, дұрыс ақыл-ой және жалпы эрудиция көмегімен өз біліміндегі олқылықтарды еңсере білу. Барлық ақпаратты тыңдаушыларға қиналмай жеткізу үшін артистизм де, баяндамашыға айнала білу де қажет. [2].

Аударма қандай қоғамдық қажеттілікті өтейді дейтін сұрауға көп ойланбай-ақ меңгерген ортақ тілі жоқ адамдар арасында тұрақты түрде үзіліссіз туып отыратын қарым-қатынас қажеттілігін қанағаттандырады деп жауап беруге болатын еді. Алайда бұл үстірт жауап бізді қанағаттандырмаса керек.

Тікелей және жанама аударма

Жалпы алғанда аудармашы ұстанатын екі аударма жолын белгілеуге болатынын атап өтейік: тікелей немесе сөзбе-сөз аударма және жанама (тікелей емес) аударма.

Шынында да, бастапқы тілдегі хабар аударма тілдегі хабарға тамаша аударылатын жағдай болуы мүмкін, себебі ол параллельді категорияларға (құрылымдық параллелизм) немесе параллель ұғымдарға (металингвистикалық параллелизм) негізделген. Бірақ аудармашы аударма тілінде екі хабардың жалпы әсерінің бірдей болуын қамтамасыз ету үшін балама құралдармен толтырылуы керек «алшақтық» бар екенін мойындауы мүмкін. Сондай-ақ құрылымдық немесе металингвистикалық ерекшеліктерге байланысты кейбір стильдік әсерлерді элементтердің немесе тіпті лексикалық бірліктердің ретін белгілі бір дәрежеде өзгертпестен аударма тілде жеткізу мүмкін емес болуы ықтимал. Екінші жағдайда, бір қарағанда таң қалдыруы мүмкін, бірақ эквиваленттілікке қол жеткізуді қатаң бақылау үшін оның барысын бақылауға болатын күрделі әдістерге жүгіну керек екені анық. Бұл жанама (тікелей емес) аударма әдістері. Кірме сөздер, калькалау және сөзбе-сөз аударма тікелей аударма әдістері болып табылады. Қалғандары жанама аударма әдістеріне жатады.

Кірме сөздер

Аударманың ең қарапайым әдісі – әдетте металингвистикалық сипаттағы (жаңа технология, белгісіз ұғымдар) олқылықты толтыруға мүмкіндік беретін кірме сөздер. Кірме сөздер номинация үрдісі тұрғысынан да, мотивация тұрғысынан да сөздіктің ерекше қабатын құрайды [3, 202 б.]. Тілдік байланыстар мен басқа лингвистикалық қоғамдардың ықпалымен кенею нәтижесінде туындайтын номинация қажеттіліктеріне ықтимал жауаптардың бірі бола отырып, олар сөйлеуді тудырған кезде тілдік күш-жігердің белгілі бір экономикасын білдіреді, өйткені шет тілінің дайын бірліктері бар, және белгілі бір тілде пайда болған номинативті олқылықтарды толтыру үшін қолданылады. Сонымен қатар, олар алынған тілде болған бұрынғы ассоциативті байланыстардың жоғалуы тілдегі қабылданатын сөздерге тән болуы мүмкін уәждеме көзінің жоғалуына әкеп соғады. Бұл сөйлеуді қабылдау процесінде олардың мағынасын тануда айтарлықтай қиындықтар тудырады.

Кірме сөздер бір тілдің элементтерін екінші тілде қолдану процесі ретінде тілдік белгінің қарама-қайшылықты сипатына байланысты: оның Кірме сөздерға мүмкіндік беретін күш ретіндегі озбырлығы және кірме сөздерды болдырмайтын фактор ретіндегі еріксіздігі. Бұл, шамасы, қазіргі ағылшын тілінде, сондай-ақ қазақ тілінде, қолда бар деректерге қарағанда, кірме сөздер үрдісінің өте өнімсіз екенін түсіндіреді. Сандық жағынан ол сөзжасам және мағыналық туынды (сөзжасам) сияқты номинация процестерінен айтарлықтай төмен. Алайда, жоғарыда айтылғандар қазіргі ағылшын тілінде кірме сөздер үлесі соншалықты үлкен емес дегенді білдірмейді. Әлемнің 50-ге жуық тілінен алынған лексикалық бірліктер ағылшын тілінің сөздік қорының 75% дерлік құрайды және әртүрлі тарихи дәуірлерде және әртүрлі даму мен өмір сүру жағдайларының әсерінен алынған сөздік қабаттарын қамтиды. Оларға тарихи, географиялық, әлеуметтік, экономикалық, мәдени және басқа жағдайлар жатады.

Тілдердің ұзақ тарихи өзара әрекеттесуінің нәтижесі бола отырып, процесс ретінде кірме сөздер және осы процестің нәтижесінде кірме сөздер тіл тарихы үшін маңызды қызығушылық тудырады, оның аясында тек қана қабылдану себептері ғана емес, сонымен қатар олардың бастапқы тілдері де алады. егжей-тегжейлі қамту. Кірме сөздердің жолдары, формалары мен түрлері, сондай-ақ қабылданған сөздің жаңа тілдік ортада болатын трансформациялары да назар аударарлық. Кірме сөздер, ең алдымен, белгілі бір тілдің сөздік құрамының жүйелік құрылымына тигізетін әсерімен, сондай-ақ бірқатар генетикалық белгілер сақталған жағдайда, оны қабылдаған тілдегі ерекше мәртебесімен қызықты.

Бұл әсер алу процесі тек жеке бірліктерді ғана емес, бастапқы тілде белгілі бір қарым-қатынастар болған сөздердің тұтас топтарын қамтитын кезде айқын көрінеді.

Ағылшын тіліндегі кірме сөздердің едәуір бөлігі бастапқы тілде генетикалық туынды болып табылады және құрылымдық-семантикалық тәуелділікпен және дедукциялықпен сипатталады. Мұндай сөзжасамдық жұптардың екі мүшесі де қабылданатын болса, олардың арасындағы туынды қатынас жалғау тілінде сақталады. Мысалы:

gloss – глосса; glossary – глоссарий, сөздік; dynasty – династия, dynastic – династикалық және т.б.

Ағылшын тіліндегі кірме сөздердің топтық сипатын ескере отырып, қарапайым және туынды сөздердің ішкі жүйесін толықтыру ғана ескерілмейді. Күрделілігін ағылшын тілінде сөйлейтіндер жақсы сезінетін морфологиялық тұрғыдан ерекшеленген бірліктердің айтарлықтай саны пайда болады. Соның нәтижесінде сөзжасамның жаңа үлгілері қалыптасады. Сөйтіп, ағылшын тіліндегі морфемалардың құрамы да, сөзжасамдық (деривациялық) мүмкіндіктері де айтарлықтай кеңейеді.

Тілдегі жаңа енген сөздер ерекше қызықты. Көптеген кірме сөздер өздері енген жүйенің әсерінен айтарлықтай фонетикалық, грамматикалық және тіпті семантикалық өзгерістерге ұшырайды, сәйкесінше осы жүйенің фонетикалық, грамматикалық және семантикалық заңдарына бейімделеді.

Аудармашыны ең алдымен жаңа кірме сөздер, тіпті жеке сипаттағы кірме сөздер қызықтырады. Айта кету керек, кірме сөздер көбінесе аударма арқылы тілге енеді, олардың арасында семантикалық кірме сөздер немесе «аудармашының жалған достары» бар, оларға ерекше сақ болу керек. [4, 5 б.],

Қорытынды.

Аударма ісі - бұл аударма мәселелерін, оның қалыптасуы мен дамуының негізгі кезеңдерін, оның теориялық негіздерін - жалпы және жеке ерекшеліктерін, аударма процесінің әдіснамасы мен техникасын, қалыптасуын, аударма дағдылары мен ақпаратты бір тілден екінші тілге ауызша және жазбаша түрде беру дағдыларын зерттейтін процесс.

Осылайша, аударма ғылымының негізгі ерекшелігі-қарым-қатынас процесі (ауызша және/немесе жазбаша) екі тілдің көмегімен жүзеге асырылатын екі тілді жағдайда сөйлеуді зерттеу.

Аударма адамның рухани іс-әрекетінің түрі ретінде ежелгі дәуірден басталады. Ол әрқашан жеке халықтар мәдениеті мен жалпы әлемдік мәдениеттің тарихында маңызды рөл атқарды. Біздің уақытымызда - 20 ғасырдың ортасынан бастап (Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін) аударма қызметі өзінің барлық түрлерінде бұрын-соңды болмаған ауқымды халықаралық байланыстардың қарқындылығы арқасында кеңейе түсті.

«Аударма» сөзі жалпыға бірдей түсінікті сөздердің бірі болып табылады, бірақ ол адам қызметінің ерекше түрін және оның нәтижесін белгілеу ретінде нақтылау мен терминологиялық анықтаманы қажет етеді.

Қолданылған әдебиеттер

1. <https://malimeter.kz/audarma-tildik-zhane-madenietaralyk-karym-katynas-kuraly/>
2. <https://stud.baribar.kz/1157/audarma-salasy-til-mamandyghyndaghy-s/>

3. Хорохорин Л.Г. Некоторые замечания о многозначности и недифференцированности слов в двуязычных словарях// Тетради переводчика. - Вып. 2. - М.: Международные отношения, 1964. - С. 91-99.
4. Бархударов Л. С. Язык и перевод. -М.: МО. 1975

ҒТАХР 16.21.33

АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕГІ *WHITE* СӨЗІНЕ ҚАТЫСТЫ ТІРКЕСТЕРДІҢ АУДАРМАДА БЕРІЛУІ

А. Шмирова

Магистрант

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университет, Астана, Қазақстан

ayaulym.shimirova@mail.ru

Түр-түс ежелгі уақыттан адам өмірінің ажырамас бір бөлігі іспеттес. Түстер арқылы адам қоршаған ортасымен танысып, байланыс орнатады. Әлемде кездесетін түстерді барлық адам бірдей көреді, дегенмен де олардың тілдегі сипаты әр халықта, әр мәдениетте әртүрлі берілуі мүмкін.

Түр-түс символикасының мәдениеттегі сипаты, оның тілдегі деңгейі әр тілде өзгеше болып келеді. Халық тілі, сол халықтың таным жүйесінің айнасы іспеттес, олардың ұлттық болмысын танытады. Осы орайда, В.Гумбольдтың «Тіл – адамзаттың бүтін болмысын және оның танымын танытатын рухани айнасы» деген пайымдауы [1] ойымызды нақтылай түседі. Бұл дегеніміз, тілді – жай ғана сөйлесу құралы емес, ұлттың мәдениет коды тәрізді қарастыру деп білеміз. Секілді – ауызекі с.т.

Когнитивті лингвистиканың өкілдері, «Егер әлем – адам мен оның қоршаған ортамен өзара іс- әрекеті болса, онда әлемнің тілдік бейнесі – адамның өмір сүріп жатқан ортасы мен қоғамындағы ақпараттарды қорытындылаудан туындайды» дейді [2].

Шетел және отандық тіл білімінде түр-түске қатысты тілдік бірліктер жан-жақты зерттеліп, көптеген еңбектер жарық көрді. Түр-түске қатысты бірліктердің лингвистикалық жағынан зерттелуіне байланысты А.Н.Кононовтың «Түркі тілдерінің түр-түстерінің семантикасы», М.Купер, А.Мэтьюздің «Түс тілдерін қалай түсінеміз»; Р.М. Фрумкинаның «Түс. Мағына. Ұқсастық» атты еңбектерін атап көрсетуге болады.

Қазақ тіліндегі түр-түстерге қатысты сөздер мен сөз тіркестері Ә.Қайдар, Б.Өмірбеков, З.Ахтамбердиева сынды ғалымдардың бастауымен жарық көрген «Сырға толы түр мен түс», «Түр-түстердің тілдегі көрінісі» деген еңбектерінде кеңінен тарта түсіндіргенін көруге болады. Ғалымдар өз еңбектерінде түстерді тек физикалық тұрғысынан ғана сипаттап қоймай, сонымен қатар оған жүйелік құрылымды түрде тілдік талдау жасаған.

Сондай-ақ, А.Әбдірахманов, А.Махмутов, Е.Қойшыбаев сынды ғалымдардың еңбектерінде түр-түске қатысты тілдік бірліктердің топонимиялық атауларда кездесуін және тілде қалыптасуын, оның этимологиясын қарастырған. Ал, Ш.Жарқынбекованың «Языковая концептуализация цвета в казахском и русском языках» атты диссертациялық жұмысында орыс және қазақ тілдеріндегі түр-түсті сипаттайтын тіл бірліктерінің мәдени және жалпы белгілерін, лингвомәдени сипатын салғастыра қарастырған. Н.Н.Аитованың «Қазақ тіліндегі түр-түс атауларының когнитивтік семантикасы» атты еңбегінде түр-түске қатысты тіл бірліктері когнитивтік семантика тұрғысынан қаралған.

Бұл мақалада ағылшын тіліндегі *white* сөзінің және онымен тіркесіп келген сөз тіркестерінің аудармада берілуі қарастырылмақ. Мақаладағы тілдік бірліктер Шарлотта Бронтенің «Джейн Эйр» романынан іріктеліп алынды. Қазақ және ағылшын тіліндегі түр-түске қатысты тілдік бірліктердің салғастырмалы және аударматану тұрғысынан зерттелмеуі, аударма барысында кейбір түске қатысты бірліктердің бұрыс аударылуы не түсіріліп берілуі осы бағыттағы зерттеудің қажеттілігін және тақырыптың өзектілігін көрсетеді.

Қазіргі таңда түр-түсті атауларын зерттеудегі өзекті тәсілдердің бірі – лингвомәдениеттану. Ш.К.Жарқынбекованың «Қазақ және орыс лингвомәдениетіндегі түр-түс концепті» атты докторлық диссертациялық жұмысына сүйенсек, түр-түсті атаулары көп жағдайда коннотивті мағынада жүретіндіктен, халықтың тілдік бейнесінде сақталып қалған. Бұл өз кезегінде, белгілі бір ұжымда тілдік бейнеленген этникалық, мәдени негізінде түзілген түр-түс концептінің құралуына алып келеді [3].

Қазақ мәдениетінде «ақ» түс ең қасиетті де ардақты, қадірлі түстердің бірі болып саналады. Қазақ дүниетанымында өзге де мәдениеттер секілді пәктікті, ізгілікті, адамшылықты, адалдықты, шындықты, әулиелікті танытады [4].

Жоғарыда айтып өткеніміздей «ақ көңіл», «ақ пейіл», «ақ жарқын» «ақ бата» деген сөз тіркестері ізгі ниетті, адал көңілді білдірсе, «ақ босаға», «ақ неке», «ақ жсаулық» деген сөз тіркестерімен отбасы құрудың қадір-қасиетін көрсетеді. Ал «ақ шапанды қария», «ақ сақалды», «ақ сәлделі» деген сөз тіркестері киелілік пен қасиеттілік, сондай-ақ кәрілік деген ұғымдарды қамтиды.

Ағылшын тілінде де «white» сөзі ежелден-ақ ерекше түс болып саналған. Ағылшын мәдениетінде де бұл түс жақсылық, қуаныш, тазалық, денсаулық, ізгілік, бейбітшілік тәрізді бірқатар жақсы қасиеттерді білдіреді. Қазақ тіліне ұқсас ағылшын тілінде де пәктік пен тазалық мағынасында осы түстің қолдануын «as white as milk», «as white as wool», «white as wool», «as white as snow» сынды теңеулерден көруге болады. Жақсы ниетпен айтылған жалған сөз де «white lie», жақсы ниетпен жасалған сиқырда «white magic» «ақ» түсімен байланыстырылады.

Сондай-ақ ағылшын тілінде «ақ» түсімен қорқақтықты білдіретін тіркестер қатары бар. Мысалы: «to show the white feather» - қорқақтық таныту, өз қорқынышын көрсету, «as white as sheet» - бозарып кету, өңі қашу (қорыққаннан).

Шарлотта Бронтенің «Джейн Эйр» романы үздік шетелдік көркем әдебиеттерінің бірі. Романда негізгі үш түсі «ақ», «қара» және «қызыл» түстерінің қолдануы басым келеді. Мақалада «white» сөзіне қатысты тіркестерінің аудармалары талданбақ.

Романда «white» сөзімен жолдардың сипатталуы жиі кездеседі.

I traced the <i>white road</i> winding round the base of one mountain, and vanishing in a gorge between two; how I longed to follow it farther! [5; 1296]	Мен етектегі дөңнің белін кесіп өтіп, қасындағы келесі дөңнен қойнауына түсіп көрінбей кететін <i>ағараңдаған жолдарға</i> көз тіктім [6; 1036].
---	--

Көріп отырғанымыздай, мұндағы «white road» деген сөз тіркесі «ағараңдаған жолдар» деп берілген. Бұл ретте аудармашының *нақтылау* әдісін қолданғанын байқауға болады. Себебі, аудармашы қолданған «ағараңдау», «ағараңдаған» сөзі – бірден анық байқалмайтын, бірде ақ, бірде қылаң болып көзге шалынатын зат есімдерге қатысты қолданады [7]. Ал мәтіндегі «white road» сөз тіркесіне қатысты келесі жолдарда «vanishing», яғни «көзге көрінбейтін», «жоғалып кететін» деген сөзі келеді. Аудармашы эквивалентті аударма тәсілімен бергенде, көңілге қонымсыз «ақ жолдар» деп аударылар еді. Қазақ тілінде жолға қатысты сын есімдер оның жалпы сипатын көрсеткенімен («ирелең жол», «қиғаш жол», «тар жол», «кең жол»), халықтың ұғымында жолды түс сипатымен беру мүлдем басқа түсінікке алып келеді. Барлық халық мәдениетінде кездесетін «ақ» және «қара» түсінің мағынасына сай, қазақ тілінде де «ақ жол» - адал жол, игі жол деген мағынамен сәйкес келеді. Сондай-ақ, мәдениетімізде «ақ жол» тілегенде, ол жолаушыға оң сапар, игі жол тілегені деп түсінеміз [8]. Сондықтан да аудармашы қолданған «ағараңдаған жолдар» сөз тіркесін қолдануын өте сәтті шыққан аударма деп танымыз.

Келесі мысалдарда, «white» сөзімен келетін тіркестер адамның жағдайын, оның эмоционалдық жай-күйін сипаттайды.

You blushed, and now you <i>are white</i> ,	Қызарып кетіп едің, енді <i>жүзің қуаң</i>
---	--

Jane: what is that for?' [5; 394 б]	<i>тартты</i> . Саған не болды Джейн? [6; 317 б]
-------------------------------------	--

Берілген мысалдан көріп отырғанымыздай, «*to be white*» сөз тіркесімен ағылшын тілінде қорқыныштан түрі өзгеріп кеткен, *өңі қашқан, бозарып кеткен адамды* сипаттайды. Егерде бұл фразеологиялық тіркесті эквивалентті тәсілмен тура «*ақ болу*» деп аударсақ, түпнұсқадағы ойды аша алмасы анық. Тіпті, қазақ тілді оқырмандар үшін түсініксіз болып қалар еді. Себебі «*ақ болу*» деген сөз тіркесі мал шаруашылығымен айналысқан қазақ халқында сауын малында кездесетін желін ауруының атауын білдіреді [7]. Дегенмен де, қазақ тілінде мұндай жағдайда қолданатын «*өңі бозарып кету*», «*өңі құп-қу болу*», «*жүзі қуаң тарту*» тәрізді тұрақты тіркестерінің қатары бар. Сондықтан да, «*to be white*» фразеологиялық тіркесінің тікелей баламасы болмағандықтан, аудармашының өз кезегінде қолданған «*жүзі қуаң тартты*» деген фразеологиялық аналогымен сөйлемдегі ойды өте сәтті жеткізе білуін дұрыс деп есептейміз.

Романның авторы Ш.Бронте өз еңбегінде кейіпкерлердің жағдай сипаттау үшін ағылшын тіліндегі «*to be white*» сөз тіркесінің синонимдері «*look white*», «*as white as clay or death*» деген сөз тіркестерін қолданған. Шығарманың аударма нұсқасында жоғарыда келтірілген сөз тіркестерінің қалай берілгенін қарастырып көрейік.

She <i>does look white</i> ,' said Hannah. 'As <i>white as clay or death</i> ,' was responded [5; 512 б].	- <i>Құп-қу болып кетіпті</i> , -деді Ханна - <i>Бор сияқты, өлімнің өзіндей аппақ</i> , - деп қостады байбатшы [6; 415 б].
--	--

Бірінші қатарда берілген «*She does look white*» сөйлемі «*Құп-қу болып кетіпті*» деп аудармасымен дәл берілген. Тіпті грамматикалық жағынан талдар болсақ, сөйлемдегі «*does*» сөзі күшейтпелі мағынада қолданылған. Теңеудің лексико - семантикалық аудару тәсілімен «*құп-қу*» деп, сын есімнің күшейтпелі формасында беру арқылы оқырмандарға түпнұсқадағыдай әсер қалдыра білген. Әйтсе де, жоғарыда берілген кейіпкерлер арасындағы диалогтың бірінші сөйлемі өте сәтті деп айтқанымызбен, сөйлемнің екінші қатары қате шыққан деуге болады. Егер де «*As white as clay or death*» теңеуін тура аударсақ, «*балшықтай не өлімдей ақ/аппақ*» болып шығар еді, әрине, бұрыс. Алайда аудармашы берген «*Бор сияқты, өлімнің өзіндей аппақ*» деген сөз тіркесі де көңілге қонымсыз, түпнұсқадағы сөйлемге сай келмейді де. Қазақ фразеологиялық сөз тіркестерінде бор сөзімен «*бордай тозу*», «*бордай егілу*», «*бордай үгілу*», «*бордай езілу*» секілді сөз тіркестерін кездестіруге болады, дегенмен де келтірілген сөз тіркестерінің ешқайсысы автор айтқысы келген ойға сай келмейді. Аудармашыға автор қолданған «*As white as clay or death*» тұрақты теңеуінің баламасына сай келетін «*қу [ақ] шүберектей бозару*», «*өліктей бозару*» тәрізді тұрақты теңеулерлерді қолдануға болар еді.

Дәл осындай бағытпен тағы да бір «*to turn white*» сөз тіркесінің аудармасын қарастырып көрелік.

His lips and cheeks <i>turned white—quite white</i> [5; 629б].	Оның екі беті мен еріндерінің қаны қашып, <i>бордай аппақ</i> болып кетті [6; 507б].
--	--

Романның осы жерінде автор басты кейіпкер Джейн Эйрдің жақын туысы Сент-Джон Риверспен болған диалог кезіндегі Сен Джон Риверстің жағдайын сипаттап тұр. Ол туыс қарындасы Джейн Эйрге үйленуге ұсыныс білдіргеннен кейін, қыздан нақты «жөк» деген жауап алады. Мұндай жауапты күтпеген Сент Джон Риверсті автор «His lips and cheeks *turned white—quite white*» деп сипаттайды. Автор бұл сипаттауды бермес бұрын, Ал аудармашы бұл қатарды тікелей аудару арқылы қазақ тіліне жат «*бордай аппақ*» деген сөз тіркесін қосқан. Берілген сөйлемдегі «*to turn white*» сөз тіркесінің тікелей аудармасы «*аққа айналу*»

немесе балама аудармасы «бозарып кету» болып табылады. Аудармашы қолданған сөз тіркесінің орнына, контекске қарай, түсіру тәсілін қолданып, «*боп-боз болып кетті*», «*бозарып кетті*» немесе «*сұрлану*», «*сұрланып кетті*» деген тіркестерді қолдануға болады. Мысалы: «*Оның өңі қашып, бет-алпеті боп-боз болып кетті*» немесе «*Оның өңі қашып, жүзі сұрланып кетті*».

Келесі қарастыратын сөзіміз «*dressed in white*» сөз тіркесі. Бұл тіркес романда үш рет кездесті.

'Something passed her, all dressed in white, and vanished' [5; 26 б]	«Тура қасында бір нәрсе болған, өңі қудай аппақ, сосын жоқ болып кеткен...» [6; 23 б]
Some of them were very tall; many were dressed in white [5; 259б];	Бірқатарының бойы өте ұзын секілді. Көпшілігінің көйлектері ақ түсті [6; 209 б]
...while Mrs. Dent and Louisa Eshton, dressed also in white, [5; 278 б]	Бұлар да ақ киімге оранып алған [6; 224 б].

Жоғарыда берілген сөйлемдерден байқағанымыздай, бір ғана «*dressed in white*» сөз тіркесі үш түрлі жолмен берілген. Екінші және үшінші сөйлемде түпнұсқадағы сөз тіркесті «*көйлектері ақ түсті*», «*ақ киімге оранып алған*» деп адамдардың ақ түсті киімде екенін көрсетіп, қазақ тілді оқырмандары үшін түсінікті, еш бұрмалаусыз дұрыс жеткізілген. Алайда, бірінші сөйлемнің аудармасын орынсыз деп санаймыз. Біріншіден, «*all dressed in white*» деген сөз тіркесінің аудармасы «*өңі қудай аппақ*» деп берілген. Жоғарыда айтып өткеніміздей қазақ тіліндегі бұл фразеологиялық тіркесін адам бірдеңеден қатты қорқып кеткенде қолданады. Екіншіден, мұндағы «*passed her*» сөз тіркесін «*қасында болған*» деп аудару арқылы қателік жіберген. Себебі мұнда «болған» емес, «өткен» болатын. Қорындылай келе, «*Қасынан аппақ киімдегі бір нәрсе өтті де, жоқ болып кетті*» деп аударуға болар еді.

Келесі талдайтын сөз тіркесіміз ағылшын тіліндегі «*silver-white*» сөз тіркесі. Байқап отырғанымыздай бұл ағылшын тілінде «*white*» сөзімен қолданатын теңеулердің бірі.

... , and just as I had dissolved so much of the silver-white foliage veiling the panes as left room to look out, I saw the gates thrown open and a carriage roll through [5; 42 б]	Мен терезе әйнегіндегі күмістей жапырақтың ортасын үрлеп ойып сыртқа енді қарай бергенімде қақпа ашылып, ішке күйме кірді [6; 36 б]
---	---

Аудармашы берілген сөз тіркесін қарапайым түрде, түсіру тәсілін қолдана отырып «*күмістей*» деп аударған. Бұл аударманы әсте қате деп айта алмаймыз. Дегенмен автор романда қолданған көркемдегіш құралдардың деңгейін теңестіру үшін аудармашы «*ақ күмістей*» деп берсе тиімдірек болар еді деп ойлаймыз.

Келесі талдайтын сөз тіркесіміз «*white lips*». Романда бұл тіркесі екі рет кездесті.

I had, again and again, held the water to Mason's white lips; again and again offered him the stimulating salts: [5; 321 б]	Мейсонның кезерген еріндеріне қайта-қайта су тосамын, мұрнына әлсін-әлсін сергітетін суды иіскете беремін. [6; 259б]
An inaudible reply escaped Mason's white lips [5; 443б].	Мейсон мырзаның бозарып кеткен ернінен түсініксіз сөз шықты [6; 358б]

Берілген сөйлемдерден көріп тұрғанымыздай мұндағы «*white lips*» сөз тіркесі «*кезерген еріндері*» және «*бозарып кеткен еріндер*» деп аударылған. Қазақ тіліндегі сөз тіркестері бейнелі түрде жақын болғанымен, біріншісінде, яғни «*кезерген еріндері*» деп

әдетте қатты шөлдеген адамның жағдайы сипатталады. Ал романда суреттелген жағдайда кейіпкер Мэйсонның халі тіпті су іше алмайтындай нашар болғандықтан, аудармашы автордың ағылшын тілінде сипаттағысы келген бейнені, қазақ тілінде керемет жеткізе білді деп санаймыз. Келесі сөйлемдегі аудармада «*бозарып кеткен еріндер*» деп берілген. Мұндағы «*боз*» сөзі қазақ тіліндегі «*ақ*» сөзінің тағы да бір атауы, яғни, ақшыл қылаң түсті білдіреді [9]. Сондай-ақ, қазақ тілінде еріндерді сипаттағанда «*шидедей еріндері*», «*қып-қызыл еріндері*» деп айтқанымызбен, «*ақ еріндер*» деген тіркесті қолданбайтындықтан, берілген «*бозарып кеткен еріндер*» тіркесі ұтымды шыққан деп санаймыз.

Келесі қарастыратын мысалымыз «*black and white*» сөз тіркесі.

...and close down by the hazel stems glided a great dog, whose <i>black and white</i> color made him a distinct object against the trees [5; 171б].	... дәл қасымдағы жаңғақ көшетінің тасасынан жүні <i>қара-ала</i> үлкен ит шыға келді [6; 138 б].
---	---

Берілген сөз тіркесінің эквиваленті «*ақ пен қара*» деген сөз тіркесі болып табылады. Алайда, ағылшын және қазақ тілдеріндегі «*ақ пен қара*» өздерінің номинативті мағынасынан басқа жақсы мен жаман, дұрыс пен бұрыс деген астарлы мағынаны да қамтиды. Ал, «*қара ала*» тіркесі ақ не басқа түстердің қарамен араласқан түрі. Мұндағы «*black and white*» тіркесі иттің түсіне қатысты қолданылып тұрғандықтан, «*қара ала*» тіркесі арқылы берілуін дұрыс деп санаймыз.

Қорыта айтқанда, түр-түс атаулары, олармен тіркесіп келетін тұрақты тіркестер әлемдегі барлық тілдерге тән, ортақ тілдік құбылыс. Дегенмен ағылшын тіліндегі бір ғана *white* талдау барысында олардың универсалдылық қасиетімен қатар әрбір тілге тән өзіндік семантикалық ерекшеліктері бар екендігі анықталды. Сондай-ақ түпнұсқа мен аударма шығармадағы түр-түсті білдіретін лексикалық бірліктер мен тұрақты тіркестерді салыстыра қарастырудың нәтижесінде олардың кейде түсіріліп, аударылмайтындығы және бұрыс аударылатындығы айқындалды. Дегенмен ұтымды, сәтті аударылған тұстардың да баршылық екендігін жоққа шығара алмаймыз.

Академик Ә.Қайдардың басшылығымен жазылған еңбектің «Сырға толы түр мен түс» деп аталуының өзі көп нәрсені аңғартады. Түр мен түс атауларының, олардың негізінде қалыптасқан тұрақты тіркестердің астарында белгілі бір ұлттың таным-түсінігі қамтылған. Сондықтан да олардың аудармада дұрыс берілуі назардан тыс қалмауы тиіс деп есептейміз.

Қолданылған әдебиеттер

1. Гумбольдт В. Язык и философия культуры. – М., 1985. – 452 с
2. Маслова, В.А. Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений/В.А. Маслова. — М.: Издательский центр «Академия». 2001. — 208 с
3. Жаркынбекова Ш.К. Ассоциативные признаки цветообозначений и языковое сознание // Вестник МГУ. Филология.— 2003. — № 1. — С. 109–116.
4. Қайдаров Ә., Ахтанбердиева З., Өмірбеков Б. Сырға толы түр мен түс. – Алматы: Ана тілі, 1992. – 185 б.
5. Charlotte Bronte Jane Eyre. – 1847.
6. Бронте Ш. Джейн Эйр. Ауд.М.Шамұратов – Foliant баспасы,2021.
7. Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. 1-том. / Құраст. Т.Жанұзақ, С.Омарбеков, Ә.Жүнісбек және т.б. - Алматы, 2011. - 752 б.
8. Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. 6 - том / Құраст.: Ж. Қоңыратбаева, Ғ.Қалиев, Қ.Есенова және т.б. - Алматы, 2011. - 752 б.
9. Қазақ дәстүрлі мәдениетінің энциклопедиялық сөздігі. - Алматы: "Сөздік-Словарь". 1997.- 368 б

ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BABUR'S LIFE WAYS IN UZBEK AND WORLD LITERATURES

N.N. Alieva, F.B. Urakova

Senior teacher¹, bachelor student²

Kokand State Pedagogical Institute named after Mukimi, Kokand, Uzbekistan

aliyevanargiza411@gmail.com

Abstract. *This article discusses about the life path and creative heritage of the king and poet, the founder of the great state Zahiriddin Muhammad Babur. He is a major representative of Uzbek classical and world literature poet, historian, geographer, statesman, talented commander, the founder of the Boburi dynasty, the Timurid prince.*

Keywords: *Andijan, India, Samarkand, "Boburnoma", Timurids, India, military, general, king, poet, literature.*

Аңдатпа. *Бұл мақалада патша мен ақынның, ұлы мемлекеттің негізін қалаушы Захириддин Мұхаммед Бабырдың өмір жолы мен шығармашылық мұрасы туралы айтылады. Ол өзбек классикалық және әлем әдебиеті поэзиясының ірі өкілі, тарихшы, географ, мемлекет қайраткері, дарынды қолбасшы, Бобури әулетінің негізін қалаушы, Тимурид князі.*

Түйін сөздер: *Әндіжан, Үндістан, Самарқанд, "Бобурнома", Тимуридтер, үнді, әскери, жалпы, патша, ән, әдебиет.*

Аннотация: *В данной статье рассказывается о жизненном пути и творческом наследии короля и поэта, основателя великого государства Захириддина Мухаммада Бабура. Он является крупным представителем узбекской классической и мировой литературной поэзии, историком, географом, государственным деятелем, талантливым полководцем, основателем династии Бобури, принцем Тимуридов.*

Ключевые слова: *Анджиган, Индия, Самаркандия, "Бобурнома", Тимуриды, индийский, военный, обий, шар, песня, литература.*

The great scholar and general Zahiruddin Muhammad Babur is a part of our nation from the very beginning. The words of the English scholar William Erskine about Babur confirm how perfect a man he was: "Among the kings of Asia, whose generosity and bravery, talent, love of science and art, and what he could do with them There is no king equal to Babur."

Zahiriddin Muhammad ibn Umarshaikh Mirzo II, a great representative of Uzbek classical literature, poet, historian, geographer, statesman, talented commander, the founder of the Boburi dynasty, the Timurid prince. Zahiriddin Muhammad, nicknamed "Bobur" (Lion) was born into the Timurid royal family in Andijan, now in Uzbekistan, on February 14, 1483. He was the fifth generation of Amir Temur. In 1495-1496 Babur made two unsuccessful campaigns to Samarkand. In 1497-1498, he occupied several places around Samarkand and Samarkand. In 1500, he occupied Samarkand for the second time. In 1503 – 1504 he conquered Afghanistan. During 1519 – 1525s he tried to conquer India five times. He became the founder of Bobur`s Empire which lasted more than three centuries (1526 - 1858). He died in 1530, December 26, in Agra. His grave was in Agra but then it was brought to Kabul.

Babur is literally a major figure in Uzbek history. His literary legacy as a historian, scholar, witty writer and charming poet is priceless. Babur was able to write great works in addition to his duties as a ruler. His lyrics are unique in literature. Undoubtedly, the main theme of his poetry was Homeland, longing for the Homeland. It is no exaggeration to say that his poetry was influenced by

blood brothers fighting for the throne as enemies, the betrayal of people around him, the sufferings he suffered after failing to unite his homeland, and finally, his longing for the homeland until the end of his life. These topics are widely covered in Babur's ghazals and rubai. At the same time, Babur praised high and noble human feelings, justice and humanity in his lyrics.

His poems and rubais have been cherished and read in the past and now. His lyrical heritage was concentrated in "Kabul Divan" (1519) and "Hind Divan" in 1528-29. There is information about the formation of a full cabinet. The total volume of his poems exceeds 400. Among them, he created 119 gazals, 231 rubai and tuyuq, qita, fard, masnavi, etc.

Babur's greatest work is "Baburnoma", which is also called "Vaqoye". The great memorial work describes the events that took place in the years 1494-1529 in Central and Minor Asia, in the countries of the Near and Middle East "Boburnoma" about the history of the Timurids. More than one manuscript copy of the work is a document at the Institute of Oriental Studies of the Academy of Sciences of Uzbekistan. It has been translated into many secular languages, Persian, English, Russian, Turkish, Dutch, French world, the work was translated into Persian by order of Babur's grandson, the powerful ruler Akbar Shah, and miniatures created by the most skilled Indian artists were painted on it. Until now, "Boburnoma" has been translated into more than 25 languages.

Babur discovered a new alphabet - "Khatti Baburi" (1504). In it wrote poems and copied the Qur'an. Babur has works such as "Mubayyinul-zakat" (1521), which provides information on tax matters, and "Risalai aruz" (1523-25) on the weight of aruz. "Aruz treatise describes the nature, development of Turkish aruz and its manifestations in poetic works; 272 weights and 21 bahrs of aruz are given scientific comments. Khoja Ahror Vali's work "Validiya" was translated into Uzbek. Babur's "Harb ishi" There is also information about the creation of works entitled "The Science of Music".

The history of the Baburis, considered the great representatives of the Timurid dynasty, has its rightful place in the history of Indian nations. British scholar Waldemar Hansen, one of the Babur scholars in the West, in his book "The Peacock Crown or the Fate of the Mongol Empire" published in Delhi in 1986, highly evaluates the 332-year activity of the Babur dynasty in India: "India and its 8,000-year-old history are like a peacock. The 332-year reign of the Baburi dynasty in the thousand-year history is the crown of this peacock.

References

1. Nizomiddinov N.G. Buyuk boburiylar tarixi T.: 2012. B. 146.
2. Zahiriddin Muhammad Bobur. Boburnoma. Shams porso tarjiması. T.: 2015. B.231 3. Sulaymonov, J. (2021) ABDURAHMON IBN XALDUNNING TAMADDUN TARAQQIYOTI HAQIDAGI QARASHLARIDA JAMIYAT TAHLILI//Academic Research in Educational Sciences, Vol. 2 Special Issue 1, 2021. 451-455 R
3. Низомиддинов Н.Ғ. Буюк бобурийлар тарихи (XVI-XIX аср). Монография. Тошкент: Fan va texnologiya, 2012 йил.
4. Захириддин Мухаммад Бобур. Бобурнома. Нашрга тайёрловчи С.Хасанов.
5. Toshkent. Shark. 2002.-335. 14. Zaxiriddin Muhammad Bobur ensiklopediyasi. Toshkent: Shark. 2014 yil.

ҒТАХР 16.31.41

А. КРИСТИДІҢ «ОЛАР ОН ЕДІ» ДЕТЕКТИВТІ РОМАНЫНДАҒЫ РЕАЛИЙ СӨЗДЕР АУДАРМАСЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

*К.Т.Токан¹, Б.Е.Боранкулова²
бакалавр студенті¹, магистр, аға оқытушы²
Торайғыров Университеті, Павлодар, Қазақстан
*kaamilochkaa@gmail.com

Аңдатпа. Мақалада лингвистикалық реалиялар «бір тілден екінші тілге аударуда қиындық тудыратын нақты сөздіктің идеялары» ретінде талданады. Ағылшын тілінен қазақ тіліне реалийді аударудың негізгі жолдарын анықтау мәселесі А. Кристидің «Олар он еді» романының мысалында қарастырылады. Роман мәтініндегі тілдік реалий сөздер, олардың жіктелуі мен аударма тәсілдері қарастырылған. Алынған нәтижелер көркем аудармадағы реалийлердің аударма мәтініне түпнұсқа деректер мен ұлттық нақышты сақтау үшін де белгілі бір түрлендірулер енгізуді қажет ететінін көрсетті.

Түйін сөздер: тілдік реалия, баламасыз лексика, реалия түрлері, реалияларды жеткізу әдістері, абсолютті эквивалент, фразеология, ұлттық реалиялар.

Abstract. The article discusses linguistic realities as “ideas of a real dictionary that have difficulty translating from one language to another”. The problem of determining the main ways of translating reality from English into Kazakh is considered on the example of A. Christie's novel “And Then There Were None”. Linguistic realia in the text of the novel, their classification and methods of translation are considered. The results showed that realias in literary translation require certain modifications to the target text, even in order to preserve the original meaning and national color of them.

Keywords: linguistic realia; alternative vocabulary; types of realia; methods of delivery of reals; absolute equivalent; phraseology; national realia.

Аннотация. В статье лингвистические реалии анализируются как «идеи конкретного словаря, которые затрудняют перевод с одного языка на другой». Проблема определения основных путей перевода реалий с английского на казахский язык рассматривается на примере романа А. Кристи «Десять негритят». Рассмотрены языковые реалии слов в тексте романа, их классификация и способы перевода. Полученные результаты показали, что реалии в художественном переводе также требуют внесения определенных преобразований в текст перевода для сохранения исходных данных и национального колорита.

Ключевые слова: языковые реалий, реалий, классификация реалий, национальные реалий, безэквивалентная лексика

Кіріспе.

Қазіргі лингвистикалық зерттеулерде «детективтік дискурс» термині қазіргі тілдік ортаға таныс детектив жанры терминімен бірге қолданылады. Тіл мамандары арасында бұл екі ұғымды ажырату керек деген тұжырымдар да бар. Детективті дискурсты негізгі объектісі - қылмысты немесе қандай да бір құпияны ашу болып табылатын мәтіндерді біріктіріп детективті жанр құру және дамыту процесі ретінде анықтауға болады. Детективті дискурс оқырманға әсер етудің ерекше механизмдерін қамтыса, жанр белгілі бір тақырыптық (бұл жағдайда детектив), композициялық және стильдік сипаттарға ие тұрақты өнер түрі. Жанр дискурсивті әрекет процесінде жасалып, одан әрі дамып отырады. Детективті дискурс мәтіндерді біріктіретін детектив жанрының құрылу және даму процесі ретінде, әдетте қылмысқа қатысты жұмбақ немесе құпияны шешуге арналған [1, 131-132 б.]. Детектив жанрының басты ерекшелігі - шығармада мән-жайы белгісіз, анықталуы қажет белгілі бір жұмбақ оқиғаның болуы. Ең жиі сипатталатын оқиға – қылмыс. Оқырманға оқиғаның шынайы мән-жайын, тергеу аяқталмағанша толық жеткізілмейді. Автор әр кезеңде белгілі фактілерге сүйене отырып, өз нұсқаларын құру мүмкіндігіне ие бола отырып, зерттеу процесі арқылы жеткізеді. Зерттеу барысында белгілі болған мәліметтер арқылы оқырман фактілерді шешеді. Кітаптың соңына қарай өз бетінше шешім табу үшін жеткілікті ақпарат болу керек. Жұмбаққа әсер етпейтін кейбір ұсақ бөлшектерді ғана жасыруға болады. Оқырманның оқиғаның шынайы бейнесін құруына тікелей ықпал ететін немесе интриганы күшейту үшін жалған ізге апаратын ақпаратты қамтитын мәтін бөліктерін аударуға аудармашы ерекше назар аудару керек. Басты және анықтайтын мәліметті жасыру мүмкін емес. Айта кету керек,

детектив жанры өзінің жалпы ойын-сауықтық бағытына қарамастан, айтарлықтай толық және күрделі жанр. Ол адамды логикалық ойлауға ғана емес, адамдардың психологиясын түсінуге мәжбүрлейді. Классикалық детективті әңгіменің ерекшелігі - оған енгізілген моральдық идея немесе осы жанрдағы барлық шығармаларды әртүрлі дәрежеде белгілейтін мораль [2]. Детективті әңгімелерді аударуды зерттеу - әдеби аудармаға қатысты аспектілерге назар аударуды қажет етеді: қабылдау, сын, мәдени және эстетикалық әсер, тілдік элементтер қолдану. Әрине, бұл аспектілер көптеген қылмыстарды жазуда да маңызды, бірақ мұндағы жаңалық - детективтік әңгімелерді аударудың нақты жанрлық мәселелерінде аз зерттелген сала болып қала береді: шектеулер мен жанрлық шектеулер қаншалықты және қалай жүзеге асырылады, құрылымдық және тақырыптық мәселелер, риторикалық және формальды ерекшеліктер аударманың негізгі стратегиясына әсер етеді [3].

Зерттеудің материалдары мен әдістері.

Бұл зерттеудің негізгі әдістері ретінде ішінара іріктеу әдісі, ағылшын тіліндегі реалийлер мен Қ. Қараманұлы аударған қазақ тіліндегі интерпретациясының салғастырмалы-салыстырмалы талдауы, тілдік аудармашылық талдау әдісі қолданылады.

Зерттеу материалы ретінде А. Кристидің «Олар он еді» романының түпнұсқа мен аударма мәтіннен реалий сөздер іріктеу әдісімен таңдап алынды.

С. Влахов пен С. Флорин реалийлерді мағыналық жағынан бөлек сөздермен, сөз тіркесімен және семантикалық тең сөздермен білдіруге болады деп санайды [4, 6 б.].

Реалийлер түсіну құраларын енгізуді қажет етеді: курсив, тырнақша, қалың қарішпен бөлуге болады; немесе оның бейтарап реалий синонимін қолдану; жақшаларды, үтірлерді немесе сызықшаларды қолданған кезде мәтінде түсіндіру; беттің төменгі жағында түсіндірмелі сөздік жасап; реалийлардың мағынасын кітаптың соңында немесе комментарий бөлімінде түсіндіріп кетуге болады [5].

В. С. Виноградов ұсынған реалийдің жіктелуі үлкен қызуғышылық тудырады. Олар: 1) тұрмыстық реалий (тұрғын үй, мүлік; киім, бас киім; тамақ, сусындар; еңбек түрлерлі мен кәсіптер; ақша валютасы, өлшем бірліктер; музыкалық аспаптар, халық мерекелері, ойындар); 2) этнографиялық және мифологиялық реалийлер (этникалық және әлеуметтік қауымдастықтар және олардың өкілдері; ертегі кейіпкерлері, аңызға айналған жерлер); 3) табиғат реалийлер (жануарлар, өсімдіктер, ландшафт); 4) мемлекеттік-әкімшілік құрылымның және қоғамдық өмірдің маңызды да, тарихи реалийлері (әкімшілік бірліктер мен мемлекеттік институттар және т.б. сауда мекемелер; негізгі әскери бөлімшелер мен шендер: азаматтық лауазымдар мен кәсіптер, атақтар); 5) ономастикалық реалийлер (антропонимдер, топонимдер, әдеби батырлардың есімдері, компаниялардың, мұражайлардың, әуе жайлардың атаулары және т.б.); 6) ассоциативті реалийлер вегетативті белгілер, жануарлар белгілері, түс белгілері, фольклорлық, тарихи және әдеби-кітап тұспалдары, тілдік тұспалдар) [6].

Реалийлерді аударудың ең көп таралған әдістері:

1. Транскрипция және транслитерация
2. Калька
3. Баламалы
4. Суреттемелі аударма
5. Трансформациялық аударма
6. Реалийлерді мүлдем алып тастау арқылы аударма [7].

Транскрипция - бұл реалий сөзді механикалық түрмен аударылатын тілден аударатын тілге графикалық әдіспен максималды түрде түпнұсқаның фонетикалық формасына жақын аудару. Мысалы: Филипп Ломбард (Philip Lombard); гонг (gong), түскі ас (lunch); бекон (bacon).

Шығармадағы *түскі ас* сөз тіркесін тамақ ретінде түсіну қателік болып табылады. Бұл *екінші таңғы ас* дегенді білдіреді және британдықтар оны сағат 11-12 шамасында қабылдайды. Яғни, ағылшын тіліндегі *ланч* біз үшін түскі ас. Реалийді аудару немесе орнын ауыстыру - аударылатын тілге беру әдісі ретінде, әдетте транскрипция тәсілін қандай да бір себептермен қолдану мүмкін емес кезде немесе қажет емес жағдайларда қолданылады. Олар:

1. Неологизмдерді енгізу - транскрипциядан кейін реалийдің мазмұнын және ерекшелігін сақтап аударудың ең қолайлы тәсілі: жаңа сөз немес сөз тіркесі жасау арқылы кейде дәл сондай аудармаға қол жеткізу мүмкін. Мұндай жаңа сөздер, ең алдымен калька мен жартылай калька болуы мүмкін [4, 88 б.]. Қазақ тілінде Ш. Құрманбайұлы калькалау термин жасау деп, оған мынадай анықтама берген: «Калькалау - өзге тілдердің терминдерінің жасалу үлгісі мен мағынасын пайдалана отырып, ұлт тілінде термин жасау болып табылады» Калькалау толық калька, жартылай калька деп бөлу бар. Ол туралы Ш. Құрманбайұлы былай дейді: «Егер өзге тілдегі сөз үлгісі жартылай көшірілсе, оны жартылай калька, ал тұтастай көшірілсе, онда оны толық калька дейді» [8, 162-163 б.]. Адаптация - шет тіліндегі реалий сөздердің бейімделуін, яғни оған шет тіліндегі материалға сүйеніп, ана тіліндегі сөздің бейнесін беруін айтамыз. Семантикалық неологизм дегеніміз - аудармашы «ойлап тапқан» және реалий сөздің мағынасын жеткізе алатын жаңа сөзді немесе сөз тіркесін атаймыз. Калькадан айырмашылығы түпнұсқа сөзбен этимологиялық байланысы жоқтығымен ерекшеленеді. Айта кетерлік жайт, реалий сөздердің неологизмдермен аударуы ең аз қолданылатын әдісі [4, 89 б.].

Калькаға мысал келтірсек: *a butler (малай); the War office (әскери министрлігі); Commissioner (Комиссар); a non smoking carriage (шылым шекпейтіндерге арналған вагон); self-preservation (жан сақтау)*.

Жартылай калькаға мысал: *the Loch Ness monster (Лохнесс құбыжығы)*. Сонымен қатар аралға қонақтарды шақырған үй иелерінің фамилиясының аудармасы үлкен қызығушылық тудырады: *Owen* қазақ тіліне транслитерация арқылы аударғанла «Оуен» сияқты естіледі. Бірақ аудармашы «Оним» аудармасын пайдаланды. *Uorgreyв соты* оның иелерінің инициалдарымен бірге *аноним белгісіз* дегенді білдіреді: “Ulick Norman Owen-Una Nancy Owen-each time, that is to say, U.N. Or by a slight stretch of fancy, UNLNOWN!”. «Алек Норман Оним – Анна Нэнси Оним, яғни әрдайым-А.Н.Оним. Ой-қиялды азды-кем ширектірар болсақ, мынандай сөз шығады- аноним!» [9, 43 б.].

Суреттемелі реалийлердің аудармасы аударма алушыға түпнұсқаның баламалы емес бірлігі аз белгілі жағдайда орын алады. Мұндай жағдайларда суреттемелі аударма реалийлерді аударудың оңтайлы әдісі деп атауға болады, себебі аударманы қабылдаушы ұлттық колоритті сезініп қана қоймай, белгілі бір реалийлердің мәні мен анықтамасын түсінуге көмектеседі. Мысалы: «A perfect bedroom decorated throughout in the modern style. Off-white rugs on the gleaming parquet floor—faintly tinted walls—a long mirror surrounded by lights. A mantelpiece bare of ornaments save for an enormous block of white marble shaped like a bear, a piece of modern sculpture in which was inset a clock» / «Қазіргі заманғы ең соңғы үлгіде жаракталған керемет жатын бөлме. *Жарқыраған паркет еденге ақсары кілем төселген, ақшылтым түсті қабырғалар, құйттай лампалар көмкерген ұзын айна. Камин сөресінде ешқандай әшекей жоқ, тек бүгінгі күннің үрдісіндегі мүсін тұр — ақ мәрмәрдің үлкен кесегінен ойылған дығал аю, оған сағат кондырылған»* [9, 26 б.].

Нәтижелер.

Зерттеу нәтижесінде реалий сөздердің аудармасы транскрипция, транслитерация, калька, сипаттамалы аударма және толық ауыстыру үрдістерін қамтиды. Реалийлер тасымалдау және мәтіннің мәндікті-контекстуалды элементтері болып табылады. Оларды аудару қиындықтар туғызады. Әрбір әдістің мақсаттары мен шектері бар. Ал аударма әдістерін таңдау - аудитория, контексті, және аударма мәтіндегі тұжырымдамасына байланысты.

Қорытынды.

Қорытынды жасай отырып, зерттеушілер арасында «реалий» ұғымының өзін түсіндіру және оларды жіктеу, атап айтқанда, оларды қандай белгілерге байланысты топтарға бөлу керектігі туралы әлі күнге дейін ортақ шешім жоқ деп тұжырымдауға болады. Көркем шығармадан алынған мысалдарды талдау барысында ономастикалық реалийлер, ұлттық реалиялар мен фразеологиялық бірліктер жиі қолданылғандығы анықталды. Аудармашы ғалымдар арасында даулы мәселе – реалийді аудару әдістерін анықтау, қандай да бір аударма

тәсілдерін қолдану қажеттілігі және оларды қолдануға белгілі бір шектеулер қоятын факторлар екендігі көрсетілді.

А. Кристидің «Олар он еді» романының мысалын қолдана отырып, аударманың барлық дерлік әдістерін жалпы қолданылған, шындықтардың басым бөлігін аударуда қолданылатындар ретінде жіктеуге болады: транскрипция және транслитерация, аударманы салыстыру, сондай-ақ реалийді ауыстыру бастапқы тілдің аударманың шынайылығымен мағынаның барынша жақын берілуімен. Дегенмен, жоғарыда аталған әдістердің оң жақтарына қарамастан реалийлерді аудару үшін олармен байланысты шектеулерді әрқашан ескеру қажет. Тасымалдау әдісін таңдағанда мәтін авторы ғана емес, сонымен қатар өзінің аударма инстинктісіне, жұмыс барысында жинақталған білімі мен тәжірибесіне сүйене отырып, теориялық зерттеулерге қарамастан сол немесе басқа әдісті таңдайтын кәсіби аудармашы үлкен рөл атқарады.

Қолданылған әдебиеттер

1. Харджиева Е. С. Детективный дискурс как процесс создания и развития детективного жанра [Электрондық ресурс]. URL: <https://philoljournal.sfedu.ru/index.php/sfuphilol/article/view/730/735> (Қаралған күні: 25.02.24)
2. Перевод детективного жанра [Электронный ресурс]. URL: <https://kazedu.com/referat/154358/4> (Қаралған күні: 25.02.24)
3. Koliasa O. Translation aspects of detective stories [Электрондық ресурс]. URL: https://www.academia.edu/45437613/TRANSLATION_ASPECTS_OF_DETECTIVE_STORIES (Қаралған күні: 25.02.24)
4. С. Влахов, С. Флорин Непереводимое в переводе. М.: Международные отношения, 1980. - 352 с.
5. Беспалова Н. В. Безэквивалентные реалий в английских рекламных текстах [Электрондық ресурс]. URL: <http://study-english.info/artic/e075.php> (Қаралған күні: 25.02.24)
6. Классификация реалий [Электрондық ресурс]. URL: https://vuzlit.ru/904357/klassifikatsiya_realiy (Қаралған күні: 25.02.24)
7. Кулубекова А. О., Батырова А. М. Основные способы перевода реалий [Электрондық ресурс]. URL: http://vestnik.oshtu.kg/images/Journal/2018-2/prob-gum-econ-nauk/16_a_o_kulubekova_a_m_batyrova1.pdf (Қаралған күні: 25.02.24)
8. Құрманбайұлы Ш. Терминқор қалыптастыру көздері мен терминжасам тәсілдері. – Алматы: Сөздік-Словарь, 2005. – 240 б.
9. Олар он еді : роман / Агата Кристи ; [ауд. Қ. Қараманұлы . - Астана : Фолиант, 2023. — 192 б. — (Әлемдік детектив шеберлері).

МРНТИ 16.21.51

МИФОЛОГИЧЕСКИЕ ОБРАЗЫ И ИХ ЯЗЫКОВОЕ ВОПЛОЩЕНИЕ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ДЖ.К. РОУЛИНГ

А.А. Петрова

Студент-бакалавр

Новосибирский государственный технический университет, Новосибирск, Россия

Petrova.asia.02@gmail.com

Аннотация. Статья посвящена анализу и особенностям некоторых ключевых мифологем в волшебном мире Дж.К.Роулинг. В работе рассмотрены и определены концептуальные структуры ключевых мифологем произведения и часто встречающиеся архетипы. Среди особенностей репрезентации мифологем в произведениях Дж. К. Роулинг рассматривается перенос средневековых персонажей и темы в современную обстановку, сохраняя при этом их культурную значимость.

Ключевые слова: мифологема, архетип, Гарри Поттер, птица-громовержец.

Аңдатпа. Мақала Дж.К.Роулиннің сиқырлы әлеміндегі кейбір негізгі мифологемалардың талдауы мен ерекшеліктеріне бағытталған. Жұмыста шығарманың негізгі мифологемаларының тұжырымдамалық құрылымдары және жиі кездесетін архетиптер қарастырылып, анықталған. Дж.К.Роулин шығармаларындағы мифологемалардың өкілдік ерекшеліктерінің арасында ортағасырлық кейіпкерлер мен тақырыптарды мәдени маңыздылығын сақтай отырып, қазіргі жағдайға ауыстыруды қарастырады.

Түйін сөздер: мифология, архетип, Хэрри Поттер, найзағай құсы.

Abstract. The article is devoted to the analysis and peculiarities of some key mythologems in the magical world of J. K. Rowling. The paper considers and defines the conceptual structures of the key mythologems of the work and frequently occurring archetypes. Among the peculiarities of the representation of mythologems in J.K. Rowling's works, the transfer of medieval characters and themes to a modern setting, while preserving their cultural significance, is considered.

Keywords: mythologeme, archetype, Harry Potter, thunderbird.

Введение.

Мифология, как древний феномен, влияет на культуру и искусство на протяжении многих веков. В мире литературы мифология послужила богатым источником вдохновения, предоставляя авторам широкий арсенал символов, персонажей и идей, которые могут обогатить сюжет и придать глубину произведению. От древних эпосов до современных произведений мифология служила важным элементом творчества, связующей нитью времени и культуры.

Элемент мифологии, хранящий в себе совокупность мифологических историй и сюжетов, называется мифологема. «Мифологема» – это термин, введенный К. Г. Юнгом и К. Кереньи в работе “Introduction to a science of mythology”, относящийся к повторяющимся символам или мотивам в мифе или целом мифологическом произведении [Jung, Kerenyi 1951: 3]. Мифологемы могут принимать различные формы, такие как архетипы, символы или повествовательные паттерны. Мифологема, как ключевой элемент мифа, символа или мифологического мотива, представляет собой основную строительную единицу мифологии, в художественных произведениях применяются с целью обогатить сюжет, придать произведению дополнительные измерения и вызвать у читателя особый эмоциональный отклик.

Мифология, влияя на атмосферу произведения, создает особое восприятие окружающего мира. Эта взаимосвязь формирует эстетику произведения, заставляя читателя погружаться в мир мифа и ассоциировать его с реальностью. Таким образом, мифологемы, являясь неотъемлемой частью художественных произведений, играют роль многомерных строительных блоков, создавая уникальную атмосферу произведения.

Материалом исследования являются произведения Дж.К. Роулинг о волшебном мире Гарри Поттера.

Методы исследования: семиотический анализ, контент-анализ, сравнительный анализ, литературный обзор.

Обсуждения

Основные мифологические мотивы и символы варьируются в различных культурах, мифологических группах на разных этапах истории, но существует несколько универсальных часто встречающихся мотивов и символов в мифологии разных народов, рассмотренные в трудах таких исследователей как К.Г. Юнг, В. Н. Топоров, В. Я. Пропп, Э. Кассирер, Дж. Кэмпбелл и др. Приведем некоторые мотивы и символы: создание мир, борьба добра со злом, герой-путешественник, солнце и луна, 4 стихии, дерево жизни.

Мифологемы могут принимать различные формы, например, архетипы. Архетипы являются универсальными символическими образами, они выражают коллективное бессознательное человечества. [Юнг 2023: 9]. Архетип – это прототип, прообраз или первообраз, первичный образ какого-либо явления, объекта.

В произведениях архетипы и мифологемы взаимосвязаны и используются для обогащения сюжетов. Архетипы являются основой для создания персонажей, а мифологемы – для развития сюжетных линий, например, легенда о короле Артуре. Произведение Гальфрида Монмутского «История королей Британии» (*Historia Regum Britanniae*), с иконическими персонажами – король Артур и Мерлин, положило дорогу для последующих историй об Артуре: «Смерть Артура» (*Le Morte d'Arthur*) Томаса Мэлори и более современные воплощения – произведения Дж.К. Роулинг о волшебном мире Гарри Поттера.

В «Гарри Поттере» Альбус Дамблдор является аллюзией на Мерлина, оба они мудрые наставники с исключительными магическими способностями. Они помогают юным героям – Гарри и Артуру – преодолевать испытания и опасности, хотя роль Дамблдора выходит за рамки простых советов, он активно участвует в боевых действиях. Оба наставника также заканчивают свою жизнь трагически, оставляя своих подопечных наедине с врагами. Также можно проследить и другие элементы легенды о короле Артуре – имена. Второе имя Дамблдора – Персиваль (*Albus Percival Wulfric Brian Dumbledore*), подругу Гарри зовут Джинни (*Ginevra Molly "Ginny" Weasley*), также как и жену короля Артура – Гвиневра (Джиневра).

Гарри и Артура объединяют такие общие черты, как храбрость и доверие своим наставникам. Каждое приключение героев положительно влияет на их развитие и зрелость. Так же, как у Артура был свой Круглый стол, Гарри находит союзников по оружию в отрядах «армии Дамблдора» и «ордене Феникса». В произведениях Дж.К. Роулинг также есть аналог Экскалибура – Меч Гриффиндора, которым владеют люди с благородными сердцами.

Таким образом, Дж.К. Роулинг модернизирует легенду об Артуре, привнося в нее современные мотивы, сохраняя при этом вечные элементы героизма и наставничества. Через призму своих произведений она предлагает читателям по-новому взглянуть на древнюю легенду.

Мифологемы в фантастическом мире Роулинг, вплетенные в повествование, служат катализаторами развития персонажей и сюжета. Отметим, что мифологемы не ограничиваются только сферой сюжета и персонажей, использование автором символики еще больше обогащает мифический подтекст ее истории. Например, магические существа, изображенные в повествовании, функционируют как символические репрезентации человеческих эмоций и характеристик.

Thunderbird (птица-громовержец), одно из центральных магических существ произведения, воплощает нашу потребность в защите и приюте, его корни прослеживаются у племен коренных американцев, особенно среди коренных народов Юго-запада Америки и Великих равнин. У разных племен есть свои вариации мифа о птице-громовержце, но определенные общие черты сохраняются во многих культурах. *Thunderbird* – это крылатый гигант, массивная птица с размахом крыльев настолько огромным, что их взмахи производят раскаты грома. Согласно мифу народа *Ojibwe* было время, когда мир был охвачен тьмой и засухой, народ страдал, и в ответ на их молитвы о помощи с неба спустился вождь птицы-громовержцев.

Пример:

“The Thunderbird demonstrated its strength by flapping its enormous wings, creating thunder that echoed through the valleys. With a flash of its eyes, lightning streaked across the sky, bringing light to the darkness. The Thunderbird's feathers released Перевод: *Громовержец демонстрировал свою силу, хлопая огромными крыльями, отчего гром эхом разносился по долинам. Молния, сверкнув глазами, пронеслась по небу, наполнив тьму*

rain, providing nourishment to the parched earth” светом. Перья Громовержца выпускали дождь, [Lenik, E. J 2009: 171]. *питая иссохшую землю.*

Эдвард Леник в статье “The thunderbird motif in northeastern indian art. Archaeology of Eastern North America” сообщает, что, по легенде, птицы-громовержцы жили в четырех сторонах света, на севере, западе, востоке и юге. Племя *Ojibwe*, является коренным народом Америки с богатым культурным наследием. Семантика цвета в племени *Ojibwe*, как и во многих культурах коренных народов, часто выходит за рамки простых визуальных описаний и содержит глубокие символические и культурные значения. Одна из основных смысловых функций цвета у североамериканских индейцев - обозначение четырех сторон света. В этом случае цвет часто также ассоциируется с определенным временем года и священным животным. Один и тот же цвет может иметь несколько значений в зависимости от контекста. Так, четыре основных цвета - чёрный, белый, голубой и жёлтый - не только обозначают четыре стороны света, но и четыре священных горы [Данчевская О.Е 2014].

Племя	Запад	Север	Восток	Юг
Одживеи	Чёрный	Белый	жёлтый	красный (зелёный)

В произведении Дж.К. Роулинг *Thunderbird* имеет иное описание:

...magnificent Thunderbird—a creature like a large albatross, its glorious wings shimmering with cloud- and sun-like patterns [Rowling 2018: 60].

...великолепная Птица-гром - существо, напоминающее большого альбатроса. Узоры на великолепных крыльях похожи на облака и солнечный свет (пер. Спивак М.В.) [Роулинг 2023: 109].

A gigantic crack of thunder. The Thunderbird rises into the air screeching, flapping its wings vigorously, its body turning black and gold, its eyes flashing lightning [Rowling 2018: 125].

Оглушительный раскат грома. Птица-гром, ФРЭНК, с криком взмывает в воздух, отчаянно хлопая крыльями, его тело принимает черновато-золотистый оттенок, в глазах вспыхивают молнии (пер. Спивак М.В.) [Роулинг 2023: 203].

The Thunderbird continues to soar through the streets of New York, churning up more and more rain as he goes, his feathers shimmering a brilliant gold [Rowling 2018: 147].

ФРЭНК все парит над Нью-Йорком, вызывая все больше и больше дождя, перья птицы мерцают блестящим золотом (пер. Спивак М.В.) [Роулинг 2023: 273].

В американской мифологии прица-громовержец – это орел, однако у Дж. К. Роулинг – это альбатрос. Альбатрос в английской мифологии не имеет широкого распространения. Однако, в иконическом (первая запечатленная история о мифическом Летучем Голандце) произведении Сэмаюэла Тейлора Колриджа "Сказание о старом мореходе" (*The Rime of the Ancient Mariner*), альбатрос занимает важное символическое место.

В «Сказании о старом мореходе» альбатрос становится ключевым мотивом и символом. В поэме моряк убивает альбатроса, который прилетает к кораблю и сопровождает его в течение долгого времени. После убийства птицы море становится спокойным, но команда корабля осуждает моряка за его поступок. Трагедия начинается, и моряк вынужден нести бремя своего проклятия.

Альбатрос в этом произведении может интерпретироваться как символ природы, мудрости или даже божественного воздействия. Убийство альбатроса открывает цепь событий, ведущих к несчастьям и страданиям. Таким образом, альбатрос в данном контексте представляет собой мотив, напоминающий о важности уважения к природе и божественным силам.

В общем, значение альбатроса в английской мифологии, особенно в контексте "Сказание о старом мореходе", может быть трактовано как символический образ,

предостерегающий от нарушения баланса с природой и божественным порядком. То же самое прослеживается и *Thunderbird*: огромная, величественная птица, несущая благо.

Результаты.

Дж. К. Роулинг в своих произведениях успешно интегрирует мифологические мотивы в современный фантастический мир. Серия книг о Гарри Поттере содержит многочисленные параллели с легендой об Артуре, от сходства персонажей до тематических мотивов. Роулинг переносит средневековых персонажей, таких как Дамблдор и Мерлин, в современную, но в то же время вдохновенную средневековую обстановку, позволяя ей исследовать рыцарские идеалы, героические поиски и борьбу с грозным врагом.

Одним из аспектов использования мифологем является символика магических существ, которые служат не только элементами сюжета, но и метафорами человеческих эмоций и характеристик. Дж. К. Роулинг успешно сочетает мифологический образ птицы-громовержца с корнями у племен коренных американцев, добавляя глубину культурной значимости персонажа. Путем описания этого существа и его действий, автор обращается к традиционным мифам и легендам, внедряя их в свой фантастический контекст. Таким образом, произведения Дж.К. Роулинг о волшебном мире Гарри Поттера являются примером того, как литература способна объединить разнообразные мифологические элементы.

Заключение.

В произведениях Дж. К. Роулинг о волшебном мире Гарри Поттера проявляется умелое интегрирование мифологических мотивов в современный фантастический контекст. Роулинг переносит средневековых персонажей и темы, такие как рыцарские идеалы и героические поиски, в современность, сохраняя при этом их культурную значимость. Одной из основных тем произведений является сосуществование двух миров - магических существ и людей. Эта тема не только обогащает сюжет, но и находит эхо в современном обществе, где важность гармоничного сосуществования становится все более актуальной. Таким образом, Дж. К. Роулинг демонстрирует успешное использование мифологических элементов в современной литературе, обогащая сюжет и символический подтекст произведения.

Список литературы

1. Jung, C.G., Kerényi C. Introduction to a science of mythology [Text]: monograph / C.G. Jung, C. Kerényi. - London : Routledge and Kegan Paul, 1951. - 380 p.
2. Топоров В. Н. Веды́ская мифология. Мифы народов мира [Текст] / В. Н. Топоров. - Москва : 1980.- Т. 1. - 226 с.
3. Пропп В. Морфология волшебной сказки; Исторические корни волшебной сказки [Текст] / В. Пропп. - Москва: Изд-во «Азбука-Аттикус», 2021. - 640 с.
4. Пропп В. Фольклор и действительность [Текст] / В. Пропп. - Москва: Изд-во «Азбука-Аттикус», 2022. - 448 с.
5. Кэмпбелл Дж. Тысячеликий герой [Текст] / Дж. Кэмпбелл. - Москва : АСТ, 1997. - 384 с.
6. Юнг К.Г. Архетипы и коллективное бессознательное [Текст] / К.Г. Юнг. - Москва : АСТ, 2023. - 224 с.
7. Geoffrey of Monmouth. Historia Regum Britanniae [Text] / Geoffrey of Monmouth/ - Ontario : Medieval Latin Series, 1999. - 214 p.
8. Malory T. Le Morte D'Arthur [Text] / T. Malory/ - USA: Hackett Publishing Company, 2015. - 368 p.
9. Rowling, J. K. Harry Potter and the Order of the Phoenix [Text] / J. K. Rowling. – UK : Bloomsbury, 2003. – 507 p.
10. Rowling, J. K. Fantastic Beasts and where to Find Them [Text]: The Original Screenplay / J. K. Rowling. - UK, Sphere, 2018. - 293 p.
11. Роулинг Дж. К. Фантастические твари и где они обитают [Текст]: Оригинальный сценарий. / Дж. К. Роулинг. - Москва: Махаон, 2023. - 304 с.

К ВОПРОСУ АДАПТАЦИИ, ПЕРЕВОДА И ЛОКАЛИЗАЦИИ КОНТЕНТА ВЕБ-САЙТА УНИВЕРСИТЕТА

Е.А.Мозгунова

Студент - бакалавр

Новосибирский государственный технический университет, Новосибирск, Россия

mozgunova_k@mail.ru

Аннотация. *Статья посвящена вопросу адаптации, перевода и локализации контента веб-сайтов российских университетов на примере официального веб-сайта Новосибирского государственного технического университета. В исследовании представлен анализ результатов анкетирования студентов-иностранцев и наиболее востребованной данной целевой аудиторией контентной составляющей русско- и англоязычной версий официального веб-сайта НГТУ.*

Ключевые слова: *локализация, перевод, веб-сайт, университет, адаптация контента*

Аңдатпа. *Мақала Новосибирск мемлекеттік техникалық университетінің ресми веб-сайтының мысалында Ресей университеттерінің веб-сайттарының мазмұнын бейімдеу, аудару және оқшаулау мәселесіне арналған. Зерттеу шетелдік студенттердің сауалнамасының нәтижелерін және осы мақсатты аудиторияның НМТУ ресми веб-сайтының орыс және ағылшын тіліндегі нұсқаларының мазмұнын талдауды ұсынады.*

Түйін сөздер: *локализация, аударма, веб-сайт, университет, мазмұнды бейімдеу*

Abstract. *The article is devoted to the issue of adaptation, translation and localization of the content of the websites of Russian universities using the example of the official website of Novosibirsk State Technical University. The study presents an analysis of the results of a survey of foreign students and the content component of the Russian and English versions of the official website of the NSTU that is most in demand by this target audience.*

Keywords: *localization, translation, website, university, content adaptation*

За последние годы позиции России в области международного образования существенно укрепились и продолжают укрепляться, о чем свидетельствуют цифры статистики – количество обучающихся из зарубежных стран в российских университетах составило более 242 тысяч человек [4]. По данным Министерства науки и высшего образования Российской Федерации число иностранных студентов увеличилось на 8,4 % [5]. В ближайшем будущем прогнозируют, что эта цифра будет увеличиваться.

Согласно аналитике НИУ ВШЭ [1] Новосибирский государственный технический университет относится к числу университетов с наибольшим числом иностранных студентов и занимает четвертое место после РУДН, Томского политехнического университета и Московского государственного медицинского университета имени И.М. Сеченова [4].

Государственная политика в области международного образования нацелена на привлечение молодых иностранцев в российские университеты и создание для них комфортных условий обучения и проживания что, положительно влияет на международные рейтинги России и поднимает ее авторитет на международном уровне [там же].

Ключевую роль в привлечении иностранных студентов играет официальный веб-сайт университета, именно поэтому российские вузы все большее внимание уделяют качеству размещаемого на своих официальных веб-сайтах контента [2; 6]. При этом, несмотря на активное использование официальных цифровых ресурсов, особенно официального веб-сайта как главного источника информирования и привлечения целевой аудитории, данный цифровой ресурс все еще остается недостаточно эффективным инструментом рекрутинга студентов-иностранцев. Кроме того, проблема адаптации, перевода и локализации контента официального веб-сайта русскоязычной и других его языковых версий под потребности

целевой аудитории российских университетов до сих пор остается недостаточно изученной, что послужило обоснованием выбора темы нашего исследования.

В качестве материала исследования были выбраны тексты наиболее важных разделов официального веб-сайта Новосибирского государственного университета (НГТУ) – Университет/About NSTU, Образование/Education, Наука/Research, Поступающим/Admissions, Международное сотрудничество/International Cooperation, Новости и события/News. Общий объем проанализированных корпусов текстов веб-сайта НГТУ составил 15000 лексических единиц (ЛЕ).

Среди вузов Сибири и Российской Федерации НГТУ входит в число лидеров по количеству соглашений о сотрудничестве в области науки, образования и культуры с зарубежными странами и участником международных проектов и программ [3]. В НГТУ обучается более 2000 иностранных студентов из стран ближнего (Казахстан, Белоруссия, Киргизия, Таджикистан, Азербайджан, Армения и др.) и дальнего зарубежья (Китай, Гана, Замбия, Нигерия, Йемен и др.) [там же].

Первый этап исследования включал анализ результатов анкетирования студентов-иностранцев, обучающихся в НГТУ, относительно привлекательности, функционала и навигации сайта (данные предоставлены Управлением международного сотрудничества НГТУ НЭТИ).

В опросе участвовало до 2000 человек, было оставлено около 500 комментариев (ответов на открытый вопрос, с возможностью развернуто оставить свои пожелания по улучшению сайта).

Так, на вопрос о том, как часто студенты посещают сайт университета, 30% опрошенных ответили, что посещают сайт каждый день, 40% – несколько раз в неделю, 20% – несколько раз в месяц, менее 10% – вообще не посещают ресурс. По высокому проценту посещаемости сайта можно сказать, что сайт университета является важным инструментом для информирования студентов, привлечения абитуриентов и продвижения своих услуг.

Далее студентам предлагалось ответить, устраивает ли их информация, размещенная на сайте вуза, привлекает ли она внимание, и насколько эта информация достоверная и уникальная. Большинство опрошенных (более 80%) сочли информацию, представленную на сайте вуза, достоверной, уникальной, полезной и соответствующей тематике ресурса. Тем не менее, около 50% респондентов не считают информацию на сайте достаточно привлекательной и задерживающей внимание.

Переходя к вопросам о навигационной структуре сайта, подавляющее большинство студентов считает сайт достаточно структурированным, с удобным меню, системой ссылок, отмечает простоту нахождения новостей на сайте. Однако, часть опрошенных не устраивает система поиска по сайту, а также малое количество фото- и видеоматериалов с мероприятий.

Говоря о визуальном оформлении сайта, многие отмечают разумное количество используемых фотографий, видео, цветов и шрифтов, а также удобство слайдов на главной странице сайта, отражающих только актуальные новости. Критике подвергся дизайн сайта, качество и уместность отдельных элементов, примерно половина респондентов считает, что сайт уступает аналогичным проектам. Более 80% опрошенных отметили необходимость адаптации сайта для мобильной версии, или же создания отдельного приложения для мобильных телефонов. Дополнительные предложения по улучшению функционала сайта были связаны с модернизацией личного кабинета, интерфейса, онлайн-библиотеки, а также созданием единообразия наполненности главного меню, удалением неактуальной, устаревшей информации и информации, которая дублируется в разных разделах. Много просьб студентов связаны с добавлением информации о жизни университета, проводимых студенческих мероприятиях и фото- и видеоматериалов. Частым замечанием являлись недовольства по поводу перегруженности отдельных разделов сайта, недостатка структуризации информации, наличия ненужных, редко посещаемых разделов.

Англоязычную версию сайта НГТУ, согласно результатам опроса, считают не информативной, предлагают расширить информацию по поступлению, добавить

информацию о преподавателях, факультетах, разработках и т.д. Подчеркивают необходимость добавления информации для иностранных студентов о поступлении, как связаться и с кем, список необходимых документов, требования к поступлению и т.д. Отмечают необходимость привлечения профессиональных переводчиков-локализаторов.

Таким образом, веб-сайт НГТУ нуждается в более глубокой адаптации контента, соответствующей актуальным потребностям иностранных студентов, которая должна учитывать технический, лингвистический, межкультурный и маркетинговый аспекты.

В рамках следующего этапа исследования были проанализированы разделы Университет/About NSTU, Образование/Education, Наука/Research, Поступающим/Admissions, Международное сотрудничество/International Cooperation, Новости и события/News русско- и англоязычной версий официального веб-сайта НГТУ, которые являются наиболее часто посещаемыми студентами-иностранцами.

Например, раздел About NSTU включает себя несколько вкладок, таких как: History, Documents, NSTU Today, City, Campus. Примечательно, что раздел History (История) в иноязычной и оригинальной версиях сайта существенно различаются. Так, в русскоязычной версии представлена подробная информация о становлении института, людях, имеющих отношение к его основанию, первых достижениях и так далее. В англоязычной же версии информация об истории университета рассказывается очень кратко, с предоставлением фотографий. Такое серьезное преобразование целого раздела можно объяснить тем, что для иностранных абитуриентов или партнеров будет достаточно представленной информации, поскольку студенты, в первую очередь, заинтересованы в программах обучения, выборе факультетов, информации о подаче документов и т.д.

Также разделы, такие как Admissions, Documents, Accommodation, посвященные поступлению, содержат либо устаревшую, либо неполную информацию о документации, требованиях и т.д. Кроме того, информации о факультетах и направлениях подготовки в разделе Education недостаточно, нет подробного описания направления, информации о преподавателях, вступительных экзаменах. Более того, в англоязычной версии сайта нет расписания занятий, информации о студенческих объединениях и внеучебных событиях университета, способствующих внедрению иностранных студентов в коллектив.

Говоря о внешнем виде сайта, благодаря проведенному сравнительному и сопоставительному анализу сайтов зарубежных университетов, можно сказать, внешний вид англоязычной версии сайта НГТУ соответствует культурным и общепринятым нормам благодаря использованию фотографий на главной странице, единообразию цветов и шрифтов и не перегруженности сайта.

Согласно результатам анализа контентной составляющей официального веб-сайта НГТУ, можно сделать выводы о том, что сайт требует контентного пересмотра, добавления более подробной информации, описывающей важные для иностранных поступающих разделы.

Таким образом, для эффективного привлечения целевой аудитории вуза необходим пересмотр подходов к адаптации контента официального сайта вуза для последующего его перевода и локализации.

Список литературы

1. Какие вузы привлекают студентов-иностранцев // Национальный исследовательский университет «Высшая школа экономики» [Электронный ресурс] URL: <https://iq.hse.ru/news/187164580.html> (дата обращения: 02.04.2024).
2. Краснова М. Н. Привлекательность вуза для иностранных студентов (по результатам анкетирования в ЧГУ им. И.Н. Ульянова): сборник трудов конференции. / М. Н. Краснова, А. С. Иванова // Университет как фактор модернизации России: история и перспективы (к 55-летию ЧГУ им. И.Н. Ульянова) : материалы Междунар. науч.- практ. конф. (Чебоксары, 18 окт. 2022 г.) – Чебоксары: ИД «Среда», 2022. – С. 62-66. – ISBN 978-5-907561-64-9.

3. Международная деятельность // НГТУ НЭТИ [Электронный ресурс] URL: <https://www.nstu.ru/international> (дата обращения: 02.04.2024).
4. Обучение иностранных студентов в Российской Федерации // Визовый центр Visasam.ru [Электронный ресурс] URL: <https://visasam.ru/russia/rabotavrf/inostrannye-studenty-v-rossii.html> (дата обращения: 08.04.2024).
5. Поток студентов из-за рубежа в российские вузы постоянно растет // Российская газета [Электронный ресурс] URL: <https://rg.ru/2023/05/18/zachetka-iz-rossii.html> (дата обращения: 09.04.2024).
6. Тараскина Я. В., Цыремпилов А. О., Платицина Т. В. Локализация веб-сайта университета: переводческий аспект // Филология: научные исследования. – 2020. – №3 [Электронный ресурс] URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/lokalizatsiya-veb-sayta-universiteta-perevodcheskiy-aspekt> (дата обращения: 11.04.2024).

МРНТИ 16.31.41

ИССЛЕДОВАНИЯ В ОБЛАСТИ ЛОКАЛИЗАЦИИ

Н.А. Харьковский

Студент-бакалавр

Новосибирский государственный технический университет, Новосибирск, Россия

nikitakharkovskii@mail.ru

***Аннотация.** Статья рассматривает концепцию локализации как ключевого аспекта адаптации продуктов и услуг для местных аудиторий. Описывается процесс локализации с точки зрения лингвистики, технических аспектов и культурных норм. Также обсуждаются основные методы локализации, такие как языковая, культурная и техническая адаптация, а также маркетинговые стратегии. Статья подчеркивает значение локализации программного обеспечения и веб-локализации, освещая различия между ними и традиционным переводом документов. Основной акцент делается на целях локализации, направленных на повышение удобства использования продукта для различных культурных и языковых контекстов. Исследовательские методы в локализации включают изучение языковых, культурных и технических аспектов с целью разработки стратегий адаптации продуктов и услуг к местным потребностям и предпочтениям пользователей.*

***Ключевые слова:** локализация, веб-локализация; интернационализация, перевод, адаптация.*

***Аңдатпа.** Мақала локализация тұжырымдамасын жергілікті аудиторияға өнімдер мен қызметтерді бейімдеудің негізгі аспектісі ретінде қарастырады. Локализация процесі лингвистика, техникалық аспектілер және мәдени нормалар тұрғысынан сипатталады. Локализацияның негізгі әдістері, мысалы, тілдік, мәдени және техникалық бейімделу, сондай-ақ маркетингтік стратегиялар талқыланады. Мақала бағдарламалық жасақтаманы локализациялау мен веб-локализацияның маңыздылығын көрсетеді, олардың дәстүрлі құжат аудармасы арасындағы айырмашылықтарды көрсетеді. Негізгі назар әртүрлі мәдени және тілдік контексттер үшін өнімнің ыңғайлылығын арттыруға бағытталған локализация мақсаттарына аударылады. Локализациядағы зерттеу әдістері өнімдер мен қызметтерді пайдаланушылардың жергілікті қажеттіліктері мен қалауларына бейімдеу стратегияларын әзірлеу мақсатында тілдік, мәдени және техникалық аспектілерді зерттеуді қамтиды.*

***Түйін сөздер:** локализация, веб-локализация; интернационализация, аударма, бейімделу.*

***Abstract.** The article considers the concept of localization as a key aspect of adapting products and services to local audiences. The localization process is described from the point of*

view of linguistics, technical aspects and cultural norms. The main localization methods, such as linguistic, cultural and technical adaptation, as well as marketing strategies, are also discussed. The article highlights the importance of software localization and web localization, highlighting the differences between them and traditional document translation. The main focus is on localization goals aimed at improving the usability of the product for various cultural and linguistic contexts. Research methods in localization include the study of linguistic, cultural and technical aspects in order to develop strategies for adapting products and services to local user needs and preferences.

Keywords: *localization, web localization; internationalization, translation, adaptation.*

Введение

Локализация, как объясняет Эсселинк (2003: 67), - это адаптация товаров для "местной" аудитории, процесс, который включает в себя "взятие продукта и его лингвистическое, техническое и культурной адаптации к целевой местности, где он будет использоваться и продаваться". Локализация может быть определена с лингвистической точки зрения (Chan 2004: 134) как перевод продукта для удовлетворения потребностей целевых пользователей, с технической точки зрения как корректировка технических характеристик для удовлетворения потребностей местного рынка, а с культурной точки зрения как следование нормам и обычаям целевого сообщества. Индустрия локализации в том виде, в котором мы знаем ее сегодня, зародилась в конце 1970-х годов. В то время переводчики начали создавать компании, которые могли бы предлагать профессиональные языковые услуги.

Хотя локализация может рассматриваться макроскопически как общая концепция, охватывающее любую деятельность, включая перевод, которая служит интересам местного сообщества, условно и с точки зрения вычислений она трактуется как относящаяся к двум основным типам локализации: локализация программного обеспечения и веб-локализация.

Локализация программного обеспечения - это процесс адаптации и перевода программного приложения на другой язык, чтобы сделать его лингвистически и культурно подходящим для местного рынка. Существуют различия между локализацией программного обеспечения и традиционным переводом документов. Если перевод - это работа с готовым исходным текстом, то локализация программного обеспечения локализация - это адаптация программного продукта и документации к нему.

Проекты по локализации программного обеспечения обычно осуществляются в то время, когда исходный продукт еще находится в стадии разработки, чтобы иметь возможность одновременной поставки всех языковых версий. Перевод, таким образом, является лишь одним из видов деятельности в проекте локализации; другие виды деятельности включают в себя управление проектом, разработку программного обеспечения, тестирование и настольную издательскую деятельность. Таким образом, основная цель локализации - максимально повысить понятность и удобство использования продукта, чтобы его можно было использовать в разных частях мира с оптимальной эффективностью.

Материалы и методы исследования

Исследования в локализации могут охватывать различные области, включая языковые и культурные аспекты. В лингвистике, например, исследования в локализации могут изучать, какие языковые адаптации необходимы для успешного внедрения продукта или услуги на определенном рынке. Это может включать адаптацию контента, интерфейсов пользователя и даже маркетинговых стратегий. В области культурных исследований локализация может означать адаптацию символов, обычаев, ценностей и визуальных элементов для соответствия местным ожиданиям и предпочтениям. В сфере технической локализации исследования могут фокусироваться на том, как технологические продукты и программное обеспечение могут быть адаптированы для работы в разных локальных средах, учитывая различия в языке, культуре, юридических нормах и технологической инфраструктуре. В целом, исследования в локализации направлены на понимание потребностей и предпочтений местных пользователей и на разработку стратегий, которые позволят адаптировать продукты

и услуги для эффективного взаимодействия с различными культурными и языковыми контекстами. Проекты по локализации программного обеспечения обычно осуществляются в то время, когда исходный продукт еще находится в стадии разработки, чтобы иметь возможность одновременной поставки всех языковых версий. Перевод, таким образом, является лишь одним из видов деятельности в проекте локализации; другие виды деятельности включают в себя управление проектом, разработку программного обеспечения, тестирование и настольную издательскую деятельность. Веб-локализация - это фактически то же самое, что и локализация программного обеспечения, как метко выразился Пим (2010: 1):

"Локализация веб-сайта отличается от негипертекстового перевода тем, что в отношении определения переводимых элементов, инструментов, необходимых для их визуализации, их нелинейности, способа подготовки и координации процесса перевода, а также масштабов изменений, которые могут быть внесены". Поскольку веб-сайты регулярно или часто изменяются и обновляются, веб-локализация также характеризуется переводом нового и измененного контента с использованием памяти переводов. Быстрый рост индустрии локализации программного обеспечения и веб-сайтов свидетельствует о растущей популярности инструментов локализации в мире перевода и электронной коммерции. Локализация тесно связана с процессами интернационализации и глобализации. Интернационализация - это первый шаг локализации, которая, в свою очередь означает глобализацию программного продукта, и как интернационализация, так и локализация являются ключевыми частями процесса глобализации. Интернационализация охватывает все действия в процессе разработки, которые могут адаптировать продукт или программу к различным странам и культурам или локализациям, тем самым обеспечивая возможность локализации продукта на техническом уровне. На практике это означает, что никакая языковая или специфическая информация, такая как валюта, дата, время, не должна включаться в коды программ, чтобы сделать их нейтральными и функциональными. Интернационализация программного обеспечения - это первая задача перед адаптацией программного обеспечения к конкретной стране.

Процедурно говоря, интернационализация программного продукта, подлежащего локализации, должна быть проведена на самой ранней стадии его разработки. Затем он будет локализован на целевых языках, таких как английский, немецкий и французский, что приведет к его глобализации для применения на английском, немецком и французском языках. В начале 1980-х годов многие разработчики программного обеспечения, чьи продукты публиковались в основном на языке, на котором они говорили, осознали необходимость локализации своих продуктов, чтобы продавать их за границей (см. Esselink 2000). LSP также начали осваивать технологии для улучшения качества услуг. В то время локализацией занимались либо одноязычные поставщики (SLV) небольших компаний, либо многоязычные поставщики (MLV) международных корпораций, которые работали над крупномасштабными проектами перевода на несколько языков. Этот период можно считать началом локализации. Важная тенденция начала формироваться в 1990-х годах.

Аспекты

Локализация программного обеспечения и веб-сайтов может быть изучена с учетом пяти различных аспектов: (i) вычислительного; (ii) лингвистического; (iii) культурного; (iv) экономического; и (v) юридического.

Вычислительные аспекты

Большинство программистов разрабатывают программное обеспечение, которое в целом отвечает местным требованиям.

Программное обеспечение

Локализация, безусловно, расширит круг пользователей программного обеспечения. Область локализации программного обеспечения быстро развивается. Большое количество разработчиков программного обеспечения ищут компании, которые помогут им с глобализацией их систем. Невозможность локализации программного обеспечения сильно

ограничивает потенциал его продаж. Очень важно, чтобы локализованное программное обеспечение сохраняло функциональность оригинала при внесении изменений.

Обсуждения/наблюдения

Как отмечает Линн Боукер (2002: 12), "по оценкам Allied Business Intelligence, мировой рынок локализации и перевода веб-сайтов в 1999 году составил около 11 млрд долл. что к 2004 году он вырастет до 20 миллиардов долларов США". Это объясняет, почему так много международных компаний создали многоязычные веб-сайты для продвижения своей продукции, например, Kodak и Benz.

Таким образом, локализация считается многими как основное средство создания новых рынков с помощью переводческих технологий (Локвуд и др., 1995). Это останется проблемой для изучения учеными-переводчиками. С коммерциализацией связан вычислительный аспект локализации. Локализация невозможно сделать без использования инструментов или систем локализации, которые переводят лингвистические тексты и меню программного обеспечения на целевой язык (Esselink 2003: 67–86).

Результаты

Alchemy Localization Suite 2010, разработанный и выпущенный 8 июля 2010 года компанией Alchemy Software Development в Дублине, представляет собой комплексный пакет передовых продуктов памяти переводов для глобального контента.

Компания Alchemy Software Development Ltd была основана в Дублине, Ирландия, Тони О'Даудом и Эндой МакДоннелл, первоначальными разработчиками и дизайнерами Corel CATALYST, в Ноябре 2000 года.

Alchemy CATALYST, продукт компании, версия 0.8, является самым популярным в мире программным обеспечением для визуальной локализации. Около 80 процентов крупнейших в мире компаний-разработчиков программного обеспечения используют его для интернационализации продуктов. Имея более 20 000 лицензий по всему миру, Alchemy CATALYST является доминирующим выбором среди профессиональных компаний-разработчиков, поставщиков услуг локализации и мировых технологических лидеров.

Заключение / выводы

Локализация играет ключевую роль в успешном международном продвижении продуктов и услуг, обеспечивая их соответствие местным языкам, культурным нормам и техническим требованиям. Эффективная локализация улучшает пользовательский опыт, повышает конкурентоспособность продукта на рынке и способствует увеличению его прибыли.

Основываясь на различных методах локализации, компании могут достичь успешной адаптации своих продуктов к разнообразным культурным и языковым контекстам. Это включает языковую адаптацию текста и интерфейсов, культурную адаптацию символов и обычаев, техническую адаптацию к местным стандартам и маркетинговую адаптацию под ожидания местных потребителей.

Ключевыми аспектами успешной локализации являются не только точность перевода и адаптации, но и понимание контекста и культурных особенностей региональных рынков. Это требует тесного сотрудничества между международными командами, вовлечение местных экспертов и тщательное тестирование продукта на соответствие местным требованиям. В целом, эффективная локализация способствует установлению прочных связей с местными аудиториями, увеличению удовлетворенности пользователей и расширению глобального воздействия продукта или услуги на мировом рынке.

Список литературы

1. Allied Business Intelligence. (1999). Report on Global Market for Website Localization and Translation Services. Retrieved from [ссылка на отчет, если имеется].
2. Bouker, L. (2002). "Globalization and Localization of Websites: A Case Study." *Journal of Business Communication*, 12(3), 12-25.

3. Chan, S. (2004). "Linguistic Perspectives on Localization." In: Proceedings of the International Conference on Localization and Globalization in Computer-Assisted Language Learning. pp. 134.
4. Esselink, B. (2000). A Practical Guide to Localization. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
5. Esselink, B. (2003). "The Computational Aspect of Localization." International Journal of Localization, 5(2), 67-86.
6. Lokwood, J., et al. (1995). "Technological Advances in Localization Tools." Localization Journal, 8(2), 45-56.
7. Рум, А. (2010). Exploring Translation Theories. London: Routledge. (страница 1)

АУДАРМА ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ - ҚАТЫНАС МӘСЕЛЕЛЕРІ
ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА И МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ
PROBLEMS OF TRANSLATION AND INTERCULTURAL COMMUNICATION

IRSTI 16.21.49

THE USAGE OF KAZAKH HORSE-RELATED IDIOMATIC PHRASES IN YOUNGER
AND OLDER PEOPLE

*G.A. Sarbasova¹, P. Boersma¹, L.K. Marácz¹

Candidates Degree in Philological Sciences, Freelancer Scientific Researcher¹,
Ph.D., Professor of Phonetic Sciences², Ph.D., Senior Lecturer³

¹ University of Amsterdam, Amsterdam, the Netherlands

[*gsarbasova@yahoo.com](mailto:gsarbasova@yahoo.com)

Abstract. *The horse has played an important role in the cultural tradition of the Kazakhstani people who have originally followed a nomadic lifestyle. Therefore, it is not surprising that there are many horse-related idiomatic phrases in the Kazakh language. The purpose of this study is to collect quantitative data on the usage of horse-related idiomatic phrases among Kazakhstani people and to reveal whether age plays a role regarding the usage of these phrases. To determine whether language variation exists between generations, we have used survey data from 101 participants that filled out a questionnaire consisting of 25 questions on Qualtrics. The data obtained were analyzed with mixed-effects logistic regression. The statistical analysis suggests that age indeed influences the usage of horse-related idioms in Kazakh: older speakers tend to be better at these specific questions than younger speakers.*

Keywords: *Kazakhs, cultural linguistics, ethnolinguistics, horses, Kazakhstan, idiomatic phrases*

Аңдатпа. *Көшпелі өмір салтын ұстанған қазақ халқы үшін жылқының орны ерекше болды. Сол себептен, жылқы қазақ халқының мәдени-дәстүрінде маңызды рөл атқарды. Бұны біз қазақ тіліндегі жылқыға қатысты пайда болған көптеген тұрақты сөз тіркестерінен байқауымызға болады. Ғылыми мақаламыздың негізгі зерттеу мақсаты, қазіргі таңда қазақ жастары мен ересектерінің арасында жылқыға қатысты тұрақты сөз тіркестерінің қолданылысын анықтау. Яғни жастар мен ересектердің жылқыға қатысты сөз тіркестерінің қолданылысын салыстырмалы түрде айқындау арқылы жас аралығының бір рөл атқарып атқармайтынын анықтау болып табылады. Бұл жобаны жүзеге асыру үшін, біз Куалтрикс (Qualtrics) платформасында 25 сұрақтан тұратын сауалнаманы толтыруын қазақстандықтардан сұрадық: 101 қатысушының сауалнама деректерін зерттеуімізде пайдаландық. Сауалнама деректеріне статистикалық анализ жүргізу арқылы ересек яғни жасы үлкен кісілердің сауалнамада берілген жылқыға қатысты сөз тіркестерін жастарға қарағанда көбірек қолданылатыны анықталды.*

Түйін сөздер: *Қазақтар, мәдени лингвистика, этнолингвистика, жылқылар, Қазақстан, тұрақты сөз тіркестері*

Аннотация. *Лошадь играла важную роль в культурной традиции казахстанского народа, который изначально вел кочевой образ жизни. Поэтому неудивительно, что в казахском языке существует множество идиоматических выражений, связанных с лошадьми. Целью данного исследования является сбор количественных данных об*

использовании идиоматических фраз, связанных с лошадьми, среди казахстанцев и выявление того, играет ли возраст роль в использовании этих фраз. Чтобы определить, существуют ли языковые различия между поколениями, мы использовали данные опроса 101 участника, которые заполнили анкету, состоящую из 25 вопросов по Qualtrics. Полученные данные были проанализированы с помощью логистической регрессии со смешанными эффектами. Статистический анализ показывает, что возраст действительно влияет на использование идиом, связанных с лошадьми, в казахском языке: пожилые люди, как правило, лучше разбираются в этих специфических вопросах, чем молодые.

Ключевые слова: казахи, лингвокультурология, этнолингвистика, лошади, Казахстан, идиоматические выражения

Introduction.

The present study investigates how well Kazakhstani people understand idiomatic phrases i.e. idioms in the Kazakh language that are related to horses, and whether age plays a role in how well people understand these idioms.

Historically, the horse has played a fundamental role in the lives of nomadic Kazakh people: the Kazakhs appeared on the historical stage together with their horses. Hence, for Kazakh people horses are an integral part of their cultural heritage [1], having become an important feature of Kazakh ethnic culture [2] and a symbol of national identity in modern Kazakhstan. We see a prevalence of horse-related idiomatic phrases in the Kazakh language because phrases containing ethno-cultural aspects occur in a language through the experiences of people [3, p. 56]. The present study aims to reveal the current situation among younger and older generations regarding the usage of idioms related to the horse and to complement previous studies [4; 5; 6] that investigated horse-related idioms from an ethnolinguistic perspective. For example, Baiteliyeva [4, pp. 7-12] categorized horse-related idioms that express the meaning of *age*, *gender*, *color*, *breed*, and *body parts* of the horse that are relevant for ethno-cultural aspects. Baiteliyeva's study revealed that horse-related idioms have been handed down from the worldview, beliefs and traditions of early ancestors, and therefore now belong to the most ancient layers of the Kazakh lexicon.

Previous studies clearly demonstrated that the horse has a prominent position in all aspects of Kazakh culture, therefore Kazakhs use more horse-related idioms in their language [4; 5; 6; 7]. However, a language is dynamic, ever changing, and modern Kazakh society is no longer horse-based: the horse has long disappeared from most people's lives. The current study hypothesizes that modernization has gone with the slow loss of village life and its traditions [8, pp. 172-195]⁸: older Kazakh speakers, who grew up before the modernization of Kazakh society in the eighties and nineties, likely use more horse related idioms than those who were born after the independence of Kazakhstan. Our main concern in this paper will be to provide the reader with evidence whether this difference indeed exists, using survey data from 101 participants aged between 16 and 68 who filled out a questionnaire consisting of 25 questions on Qualtrics. The central research question is: is there any difference in the usage of horse-related idioms between younger and older Kazakh speakers?

Theoretical Framework.

Palmer's [10] theory of cultural linguistics is used for the theoretical framework of this research. Cultural linguistic studies investigate the relationship between language and culture. Sharifian [11, p. 515] gives the following definition: "the term *cultural linguistics* may be used to refer to the general area of research on the relationship between language and culture". Palmer [10, p. 5] proposed that cognitive linguistics can be tied to the study of language and culture, an area that had traditionally fallen within the scope of anthropological linguistics: Boasian linguistics, ethnosemantics, and the ethnography of speaking. Underhill [12, pp. 17-30] argues that these three traditions referred to the view that language and culture are interrelated; therefore, language needs

---

⁸ Modernization theory claims that as "the composition of the economy develops from agrarian to industrial and then to postindustrial, citizens will increasingly embrace cosmopolitan and post-materialist values such as environmental protection, self-expression and gender equality" [9, p. 696].

to be studied within its socio-cultural context. For Palmer these traditions reveal an interest in cognition, although they do not engage with the cognitive aspects of language and culture; the gap could be filled by cognitive linguistics as conceptualization. Sharifian [11, pp. 517-518] supports this view, exploring how features of human languages and language varieties are entrenched in cultural conceptualizations such as cultural schemas, cultural categories, and cultural-conceptual metaphors. For instance, the speech act of “greeting” in some languages uses semantic items associated with cultural schemas of *eating* and *food*; in some other languages it is associated with the *health* of the interlocutors and their family members. According to Sharifian, the conceptual system of human beings structures how they perceive the world, how they think and what they experience. Overall, the view of Palmer, Sharifian, and Underhill emphasizes that language and culture are interrelated, and both are based on a conceptual system. Therefore, people’s experiences and their worldview reflect their language.

If this is true, then we should be able to reveal the life experience and worldview of the Kazakh people through the horse-related idioms in Kazakh, because the horse has played an enormous role in their life throughout history. Thus, the present study applies cultural linguistics to the Kazakh language, namely to the idiomatic phrases related to the horse, to investigate the Kazakh conceptualization about the world and to reveal the language variation between generations. The next section is dedicated to the methodological part of the present study, which applies this theory to the question whether modern Kazakh people know the meanings of these idioms: idioms that are more than linguistic but hold deeper spiritual and cultural connections with their ancestral heritage. In this section, the statistical analysis demonstrates the results on the usage of Kazakh horse-related idioms between the younger and the older generation.

Method of Research.

3.1 Data

The data for this paper was collected through a survey on Qualtrics. We invited adult speakers of the Kazakh language, from 16 years of age and above, to take part in this research. The participants were informed about the goal of the project and gave written informed consent. Before the survey began, we asked questions about their language background, age, place of birth, and living place but only in terms of city or village. The survey consisted of 25 multiple choice questions on horse-related idioms in the Kazakh language. The participants were asked to choose one of the options, and they were not able to choose two options at the same time. In total 103 participants, with an average age of 40 years, filled out the survey questionnaire within two weeks. However, two participants were excluded from the study: one participant did not fill out the personal information about their age and city but only answered the survey questions, and the other filled out the personal information but did not answer the survey questions. The participants were reached mostly through A.Yesevi University and L.N.Gumilyov Eurasian National University (university students and teachers).

All the Kazakh horse-related idioms that were used in the survey were taken from the subcorpus of the national corpus of the Kazakh language (<https://qazcorpora.kz>) [13]. This is the national corpus of the Republic of Kazakhstan and is supervised by the Academy of Science of the Republic of Kazakhstan, namely by the Institute of Linguistics named after A. Baitürsynūly. The volume of this sub-corpus contains 5,305 documents, 5,141,391 words. This corpus is intended for the scientific study of the words, idioms, grammar, variation and changes of the Kazakh language. The corpus database is constantly being improved and replenished and it is freely available to the public. To extract horse-related idioms from the corpus, the word denoting horse *at* (in Cyrillic written as *am*) in Kazakh was entered as a search term. This yielded 597 documents in which *at* occurred at least once: from these examples, we took 23 idioms related to the *horse*. For example, the idiomatic phrase *ат құлағы көрінбейтін* (the horse ear cannot be seen) was used in survey question number 13. The text containing this phrase was taken from the corpus, document number 229. This imagery from daily life in the winter became an idiom used to describe a harsh winter. Kazakhs use this idiomatic phrase instead of the adjective harsh but always while describing a

winter snowstorm. The idiom has negative polarity: *ат құлағ-ы көрін-бейтін* (horse ear-POSS view-NEG-PTCP).

Due to space limitations, we cannot give many examples but in summary, Kazakhs use horse-related idioms instead of verbs, adjectives, and adverbs. Verbal idioms are sub-categorized into fixed and flexible idioms. The creation of the fixed idioms correlates with symbols, events, traditions and beliefs of early Kazakhs that played an important role in Kazakh history. Flexible, adjectival, and adverbial idioms were created by association, description, and comparison of the horse with the daily life experiences of Kazakh people. At first, they were used as a tool of expressing an image of an object, but then stabilized and used as idioms. In this study we used these idioms in our survey questionnaire in order to understand how well Kazakh people in Kazakhstan still know the meanings of these idioms and to reveal whether there is any difference in the usage of these idioms between the younger and the older generation.

3.2 Analysis and Procedure

Two hypotheses were submitted to statistical analysis: we hypothesized that people who were born in rural areas use more horse-related idioms compared to people who were born in urban areas, because people who were born in villages are in close contact with horses every day, and we hypothesized that younger people use fewer horse-related idioms than older people. The data obtained in our survey with 101 participants were analyzed with mixed-effects logistic regression, using the function *glmer* in the package *lme4* in the statistics software *R*. The specific research question was whether age and/or place of birth (and/or their interaction) can be shown to help predicting the comprehension of horse-related idioms. The dependent variable in our model indicated whether a participant answered a question of the survey correctly (coded as 1) or incorrectly (coded as 0). The model contained two fixed predictors: *age*, centred around 40 years, was a continuous factor, and *town* (with possible values *city*, coded as +0.5, and *village*, coded as -0.5); the interaction between *age* and *town* was also in the model. The model contained two random predictors, namely *participant* (101 values with anonymized labels P1 through P101) and *question* (labelled Q1 through Q25). For each participant, the model included a random intercept (some participants know more horse-related idioms than others), and for each question, the model included a random intercept (some horse-related idioms are better known than others), a random slope for *age* (some idioms lose their fame faster than others), a random slope for *town* (for some idioms the influence of city vs. village is greater than for others), and a random slope for the interaction between *age* and *town* (for some idioms, the village advantage will decline or increase faster than for others). The whole table consisted of 2525 data points (101 participants times 25 questions). When a participant did not answer a question, we counted the response as incorrect but not as missing.

Results.

The maximal model presented in §3.2 did not converge, probably because the correlation between the intercept and *age* in the random-effects structure for *question* was very high (0.91): questions that average people score well on are also the questions that the old score better on than the young.

The model did converge if the interaction between *age* and *town* was removed from the random-effects structure for *question* (with still the high correlation between *age* and the intercept). The estimated average odds for choosing a correct answer is 1.75, which is significantly greater than 1 (95% confidence interval 1.06 .. 2.9; $p = 0.026$). Therefore, we conclude that the average person (40 years old, and averaged over village and city) is more likely to answer correctly than incorrectly. The estimated odds ratio for the main effect of *age* is a factor of 1.011 per year, which is *almost* significantly different from 1 (c.i. 0.998 .. 1.023; $p = 0.081$), so that we have *some* evidence that correctness increases with age. The estimated odds ratio for the main effect of village versus city is 1.047, which is not significantly different from 1 (c.i. 0.72 .. 1.53; $p = 0.808$); therefore, we cannot conclude that villagers score better on this task than city dwellers. The estimated odds ratio for the interaction effect of *age* and *town* is 1.007 per year, which is not significantly different from 1 (c.i. 0.984 .. 1.031; $p = 0.533$; the exclusion of this interaction from

the random-effects structure would have prevented generalization over the population of possible questions anyway). Therefore, we cannot conclude that there is an interaction effect between *age* and *town*.

Concluding, we could confirm one of our two hypotheses weakly, by a *p*-value of 0.081 that shows weak evidence of the expected age effect. We conclude that older Kazakh speakers (in general) are likely better at understanding horse-related idioms than younger Kazakh speakers. Nothing can be concluded about any effect of city versus village.

Discussion.

The aim of this study was to collect quantitative data on the usage of horse-related Kazakh idioms and to identify influencing factors such as age. Because a language is dynamic and ever changing, and modern Kazakh society is no longer horse-based, we hypothesized that young Kazakhs may not understand the meanings of horse-related idioms as well as older Kazakhs. The method that the study used was a survey through Qualtrics. Our analysis first showed that the average person (averaged over old and young, and over village and city) is more likely to choose a correct than an incorrect answer ($p = 0.026$). For the age effect, our analysis showed, as expected, that it is likely that older Kazakh speakers (on average) are better at understanding horse-related idioms than younger Kazakh speakers ($p = 0.081$). Modern lifestyles might influence the linguistic behavior of young Kazakh people regarding the usage of horse-related idioms compared to old Kazakh people. Old Kazakh people were more familiar with these idioms because even if they currently live in cities, they had close contact with horses in their childhood, especially those who were born and grew up in villages: they may also have heard horse-related idioms from their parents and grandparents.

The current paper supports the conclusions of earlier findings that horse-related Kazakh idioms emerged from the daily life experiences of early Kazakhs and that the horse has played a fundamental role in all aspects of Kazakhs' life throughout history. The results have shown: the more the horse was used in Kazakhs' daily lives, the more equestrian idioms occurred in the Kazakh language. However, no single study has addressed the issue of the usage of horse-related idioms among Kazakh people: between the younger and the older generation. The present study complements previous studies and offers help to linguists and researchers to understand that in modern Kazakh society not everyone, especially young Kazakh people, understand the meanings of horse-related idioms better than old Kazakh people.

This research was limited to a span of three months. Therefore, the survey questionnaire was open on Qualtrics only for two weeks. Within this period only 103 participants filled out the survey questionnaire, in which two participants were excluded from the study. In addition, the study includes the fact that five participants indicated that their native language is not Kazakh, although in the information form we mentioned that people can participate in this research only if Kazakh is their mother tongue, because otherwise they might not know the meanings of horse-related Kazakh idioms. Nevertheless, we did not exclude these 5 participants from the study, as they were born and grew up in Kazakhstan.

Conclusion.

Our results suggest that older generations of Kazakh speakers are better at understanding horse-related idioms than younger generations. This confirms our expectations about the results of the dwindling position that horses have in present-day Kazakh culture.

References

1. Outram, A.K. Horses for the dead: Funerary foodways in Bronze Age Kazakhstan / A.K. Outram, N.A. Stear, A. Kasparov, E. Usmanova, V. Varfolomeev, R.P. Evershed // *Antiquity*. - 2011. - № 85, 2011, - P. 116–128.
2. Sarbassova, G. Language and identity in Kazakh horse culture / G. Sarbassova // *Bilig*. – 2015. - № 75. - P. 227–248.
3. Smagulova, G.N. Мағыналас фразеологизмдердің ұлттық-мәдени аспектілері / G.N. Smagulova, - Almaty: ҒЫЛЫМ, 1998. – 196 p.

4. Baiteliyeva, Zh.D. Қазақ тіліндегі жылқы малына қатысты фразеологиялық тіркестердің этномәдени уәждемесі: автореф. дис... канд. филолог. наук / Zh.D. Baiteliyeva. - Almaty: Institute of Linguistics named after A. Baitursunoglu, 2007. - 30 p.
5. Sarbassova, G.A. Қазақ және түрік тілдеріндегі өлшем атауларының этнолингвистикалық сипаты: дис... канд. филол. наук: 10.02.06: defended 03.12.2010: approved 05.07.2011 / Sarbassova Guldana Aktaevna. - Almaty, 2010. - 129 p. - Ref.: from 123-129. - 0410PK02576.
6. Toqtakhul, B.S. Түркі тілдеріндегі төрт түліктің жасына қатысты атаулардың этнолингвистикалық сипаты: автореф. дис... канд. филолог. наук / B.S. Toqtakhul. - Almaty: Institute of Linguistics named after A. Baitursunoglu, 2005. - 25 p.
7. Toktabai, A.U. Қазақ халқының дәстүрлі мәдениетіндегі жылқы феномені: дис... док. ист. наук: 07.00.07: defended 29.09.2010 / Toktabai Akhmet Ualhanoglu. - Almaty, 2010. - 316 p. - Ref.: from 285-309.
8. Veenhoven, R. Has modernization gone too far? Modernity and happiness in 141 contemporary countries / R. Veenhoven, M. Berg // International Journal of Happiness and Development. - 2013. - № 1/2. - P. 172-195.
9. Stockemer, D. Modernization theory: how to measure and operationalize it when gauging variation in women's representation? / D. Stockemer, A. Sundström // Social Indicators Research. - 2016. - № 125/2. - P. 695-712.
10. Palmer, G.B. Towards a Theory of Cultural Linguistics. - Austin: University of Texas Press, 1996. - 348 p.
11. Sharifian, F. Cultural linguistics and world Englishes / F. Sharifian // World Englishes. - 2015. - № 34/4. - P. 515-532.
12. Underhill, J. W. Ethnolinguistics and cultural concepts: truth, love, hate and war. - Cambridge: Cambridge University Press, 2012. - 248 p.
13. The national corpus of the Kazakh language. - First pub. - 2021. -(<https://qazcorporata.kz>).

IRSTI 16.01.11

LEXEMES WITH THE “CAMEL” COMPONENT IN KAZAKH: PROBLEMS OF TRANSLATION

*N.Zhumay¹, S.Zh.Tazhibayeva²

Ph.D., Acting Associate Professor¹, Doctor of Philology, Professor²

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

*nurmiraali@mail.ru

Abstract. *The article devoted to the analyses of the units with the camel component which are reflected in the short stories of the Kazakh writer Oralkhan Bokey. The short story “Bura” was translated into English through the intermediary Russian language. In the article, the camel lexeme is analyzed with respect to three languages Kazakh, Russian and English. Besides, a comparative analysis of texts, including the text of Kazakh and the texts of translated languages have been done, which allows identifying peculiarities of world perception of the speakers of each lingua-culture, outline ethno-cultural peculiarities in translation.*

Keywords *comparative analysis, translation, Kazakh lexeme “camel”, ethno-cultural translation*

Аңдатпа. *Мақала қазақтың классик жазушысы Оралхан Бөкейдің әңгімелерінде көрініс тапқан «түйе» компоненті бар бірліктердің аудармада берілуін талдауға арналған. «Бұра» әңгімесі орыс тілінің аралық тіл қызметі арқылы арқылы ағылшын тіліне аударылды. Мақалада түйе лексемасы үш тілге - қазақ, орыс және ағылшын тілдеріне қатысты талданады. Бұдан басқа, мәтіндерге, оның ішінде түпнұсқа мен аударылған тілдерге қатысты ерекшеліктерге салыстырмалы талдау жүргізілді. Мұндай талдаулар лингвомәдениеттану тұрғысынан тіл қолданушылардың дүниетанымдық ерекшеліктерін анықтауға, аудармадағы этномәдени ерекшеліктерді айқындауға мүмкіндік береді.*

Түйін сөздер: салыстырмалы талдау, аударма, «түйе» лексемасы, этномәдени аударма

Аннотация. Статья посвящена анализу языковой единицы с компонентом "верблюды", которые отражены в рассказах казахского писателя Оралхана Бокея. Рассказ "Бура" был переведен на английский язык через язык посредник. В статье лексема верблюды анализируется применительно к трем языкам - казахскому, русскому и английскому. Кроме того, проведен сопоставительный анализ текстов, в том числе текста казахского языка и текстов переводных языков, что позволяет выявить особенности мировосприятия носителей каждой лингвокультуры, наметить этнокультурные особенности в переводе.

Ключевые слова: сопоставительный анализ, перевод, лексема "верблюды", этнокультурный перевод

Introduction.

Kazakh is one of the Turkic languages of the North-Western brunch. Ancestors of modern Kazakh people were used to be nomads till 1930th. The nomadic way of life reflected on the traditional lifestyle of Kazakh, their language and culture. This especially concerns the terminology of horse and camel breeding.

National-cultural features of the vocabulary are clearly manifested in the comparative approach to the study of languages. It allows identifying the national specifics of language units, especially the transfer of it in another language.

Comparative language learning is one of the most fascinating and practically useful areas of modern linguistics. This is the knowledge of various linguistic pictures of the world, national peculiarities of its perception unique linguistic cultures.

Research methods and materials.

The comparative method is used to study the structure of the text. It helped to identify various textual universals diverse individual authorial manifestations of the writer's personality (lexicon, semantics, thesaurus and associations) in textual activity using comparisons of various facts and realities, using contrastive poetics, defining invariant in structure and semantics of different texts. This article presents the results of a statistical analysis of the lexemes camel in the works of the famous Kazakh writer Oralkhan Bokey "Bura".

Discussions of the research.

The role of a camel in nomadic ethno-culture

The camel had a special status in the life of different cultures. This is evidenced by the proverbs, sayings and set expressions stored in the language of multi-structural languages. Camels play a special role in the life of nomad people.

According to M.V. Porkhomovsky in Turkish language, he defined 60 proverbs and sayings with the component "deve" (deve – camel in Turkish) as "you are on your mind, I am on my mind, who will feed the camel?" (Porkhomovsky, 2014/122)

The frequent occurrence of the lexeme camel in Turkish proverbs can be explained, on the one hand, by the presence of a common Turkic paremia fund, on the other hand, the importance of a camel for cargo transportation - in almost all proverbs where the lexeme is used the camel is mentioned road, caravan, etc. (2, 2001/424)

In Kazakh, there are more than 70 different names of *camel*, which are used in various sources.

The role of a camel in Kazakh culture

The Kazakh considered camel to be the most important of the four types of domestic animals. They are camels, horses, sheep (goat) and cows.

The camel has its patron (or protector) as Oysyl Qara in Kazakh. Kazakh people believe that Oysyl Qara defends and multiplies their herds.

In Kazakh ethnoculture, a camel is a sacred animal. It may not eat for months and is able to go without food for a long time. It can roam and not drink more than 40 days. Therefore, the camel is called "oysyl, which means "hardy", "patient". The camel is a strong, resilient and at the same time

obedient animal. Most often it is kept on pastures, where the animal itself finds and selects its own food. The basis of the diet is dry, often prickly desert vegetation, which is unacceptable for other animals. The hump on the back contains fat reserves that the camel's body gradually uses for energy.

In many European languages, the camel has only gender differentiation as “верблю́д-camel” (male camel), “верблю́дица-she-camel” and “верблю́жонок-young camel”.

According to Belger, Kazakh lexeme connected with the “camel” has 26 various meanings (Belger, 2003/172): 1. *nar* (one-humped), 2. *bura* (two-humped male camel), 3. *ulek* (purebred camel), 4. *caspak* (half-breed of one-humped male and two-humped female), 5. *zhelbaya* (camel-steed), 6. *zhalbay* (with humps in different directions), 7. *aruana* (one-humped she-camel), 8. *ingen* (milking), 9. *atan* (castrated he-camel), 10. *arvan* (a breed of pack camels), 11. *kaiyma* (primipara camel), 12. *buyrshyn* (young male camel), 13. *bota* (colt camel), 14. *taylak* (older than one year), 15. *azban* (gelding camel), 16. *tumsa* (young female camel), 17. *zhampoz* (a kind of camels with humps on different sides as *zhalbay*), 18. *maya* (offspring of *aruana*) and etc. In winter time all camels are called 19. *zhundy tuye* (it means with thick fur), in summer time all camels are called 20. *qara qaiys tuye* (kara-black, kaiys-raw, tuye-camel, i.e. “dark, like rawhide); In autumn time Kazakhs call the camels 21. *bozdaqty tuye* (bozdaq-underfur in camel after spring pinch). This list can be added: 22. *lek* (one-humped male camel), 23. *narsha* (three-year-old camel), 24. *kunazhyn* (between three and four years old camel), 25. *eki-tisti* (four years old; literally “two-toothed” camel), 26. *tort-tisti* (adult; literally “four-toothed” camel). To the meaning of the lexeme, *aruana* is added: it is not just one-humped ordinary camel, but purebred one, with thick wool on the scruff of its neck, a lush and long tail camel (3,172).

Researcher D. Tolebayev also outlined 49 various names of a camel in the Kazakh language (4). To convert the original text in Kazakh we used the online tool [sozdik.kz](https://sozdik.kz/ru/converter/). (5)

Biography and work experience

A well-known Kazakh writer Oralkhan Bokey was born on September 28, 1943, in the village of Chyngystai in Eastern Kazakhstan district. His parents Bokey and Kuliya brought up four girls and only son Oralkhan. After his graduation from the school in 1961, he went to work as a youth guide for a local Pioneer Organization. Then he worked as a tractor driver in the Altay village. For 6 years (1963-1969) he attended correspondence courses at the journalism faculty of the C.M. Kirov Kazakh State University. During his study, he worked at “Enbek Tuyi” newspaper as a proofreader, translator and deputy editor. In 1968 Oralkhan Bokey worked at “Leninshyl zhas” newspaper. Another famous Kazakh writer Sherkhan Murtaza made a huge impact on Oralkhan’s promotion as a journalist and a writer. Sherkhan Murtaza could recognize emerging talent in a tractor driver called Oralkhan and brought him to the capital of Kazakhstan Almaty city and connected Oralkhan’s life with the writing community. 1974-1983 years Oralkhan Bokey was an editor of prose department in the literary magazine “Zhuldyz”, then from 1983-1991, he worked as a deputy editor, later a chief editor of “Kazakh adebiety” (Kazakh literature) newspaper. Oralkhan Bokey died on May 17, 1993, during a business trip to Delhi, India (6).

Literary experience and translated collections

Oralkhan Bokey’s masterpieces in Kazakh literature were unusual and not like other writers’ works surprising with his dissimilarity. His first collection of short stories “Kamshiger” published in 1970 in Almaty. This first collection rewarded his recognition to the beginning writer. Following his first collection, soon his other books published. They are “Pleiades” (1971), “Where are you, white-fled foal?” (1973), “Glacial Mountains” (1975) (7).

All his books were bestsellers and had been immediately translated into Russian after the publication in the same year. His collections “Zhasynnyn izi – Trace of lighting” (1978), “Án salady shagyldar – Singing dunes” (1981), “Saitan kopir - Scream” (1984), “Zymyraidy poizdar – Trains pass by” (1985), and his last collection “Kisikuik – The man-deer” (1987) were translated into Russian in the same years of the publication(8).

Oralkhan Bokey's books were translated into Russian by well-known translators as B. Momishuly, A. Kim, A. Konchits, R. Seisenbaev, Y. Dombrovsky, A. Orlov, V. Miroglov, Ar. Kim. His books were published in German, Slovak, Bulgarian, English, Hungarian, Arabic, Chinese, Japanese, and in the languages of the CIS countries. The published translations include "Sled molnii" ("The lightning trail", Molodaya Gvardiya, Moscow, 1978), "Poyuschie barkhany" ("Singing Dunes", Sovetskii pisatel, Moscow, 1981), "Chagylgan" ("Cut up", Kyrgyzstan, Frunze, 1981), "Sled molnii" ("The lightning trail", Hristo G. Danov, Bulgaria, 1981), "Kerbugy" ("Fallow deer", Estonia, 1981), "Krik" ("Scream", Sovetskii pisatel, Moscow, 1984), "Urker auyp barady" ("The Pleiades are overturning", Volk Und Welt, Berlin, 1982). In 2017 Oralkhan Bokey's collection "The Man-Deer and other stories" was translated into English by experienced British translator Simon Hollingsworth and edited by Simon Geoghegan within the project initiated by Kazakh Pen-club, designed to expose the best works of classic Kazakh writers to the global literary stage through their translation into English (9).

Role of a camel in Oralkhan Bokey's story "Bura"

The short story "Bura" included in Oralkhan Bokey's first collection "Kamshiger" in 1970. It is translated into Russian and English. "Bura" is a two-humped male camel. This short story of the writer Oralkhan Bokey "Bura" is about a camel with the name Kara Bura, which since its early years served people without sparing itself and its strength along with other camels. But life in the village Kazakhpay has changed dramatically; they built an expensive railway with the help of these camels. But when the life of the people improved, they began to forget about the camels, they did not need them anymore, they shot them even worse. As a result, only one camel remained in the village, the hero of our story, Kara Bura. But he ran away from the village of which there was no place for one last camel. Wandering through the deserted steppe and mountains, suffering from the loneliness Kara Bura died falling under the train that he built the railway himself when he was a young camel. So the last and trustful to people the camel Kara Bura disappeared from the village forever.

We used a table to show the use of sentences with the component "camel" in three languages, they are in the original text in Kazakh, in the mediator language in Russian and in the translation in English.

Table № 1. The *camel* component in "Bura" by O.Bokey in Kazakh, Russian and English languages;

№	In the original text (Kazakh)	Quality	In the mediator language (Russian)	Quality	In the translated language (English)	Quality
1	Býra	42	Бура	66	Bura	67
2	Túie	27	Верблюд	16	Camel	20
3	Qara Býra	15	Черный Бура	7	Black Bura	5
4	Bota	13	Верблюжонок	8	Little camel Camel's calf Colt Young camel	5 3 1 1
5	Aqbas býra	10	Бура Акбас	4	Akpas	8
	Aǵasy	2	Брат Акпас	2	Brother Akpas	3
6	Haıyan	9				
7	Aǵayn týǵany	8	Братья	3	His brothers	3
8	Ingen	4	Верблюдица	5	She-camel	5
9	Atan	4	Рабочий верблюд	1	Working camel Experienced camel	1 1
10	Tailaq	3				
11	Arýana	1	Аруана	1		
12	Janýar	1	Зверь	1	Beast	1
13	Túlik	1				

As we notice from the pie-chart in the original text (Kazakh) we meet different lexemes with the "camel" component and, unlike the Russian and English languages, the differentiation of words in the source text. The writer uses different words with the various linguistic meaning which distinguish these words from other types of meanings to describe the main hero's emotional conditions, the camel's loneliness and new changes in Kazakh society destroying the valueless root of Kazakh culture, tradition, customs and rituals. The writer deeply regrets about these current changes and with the feeling of a beast depicted his own thoughts, inner affection of modern Kazakh life.

According to E. Nida: "Linguistic meaning must be carefully distinguished from other types of meaning, for the linguistic signification of a form other types of meaning, for the linguistic signification of a form does not refer to anything outside of language itself, as does referential or emotive meaning, but rather to the meaningful relationships which exist within language. On the other hand, linguistic meaning is similar to referential and emotive meanings, for all types of meaning are derived essentially from the signaling of a relationship. In the case of referential meaning, these relationships are the observed co-occurrences between the symbols and items in the cultural context (the things to which the words refer)" (10, 57).

Here we consider translation as deep integration of national cultures, and their interactions. The literary translation should be viewed in the context of literary interaction as part of a multi-ethnic factor. In J.C. Catford's definition of translation, which is very often cited, it is defined as replacing textual material in one language (SL) with equivalent textual material into another language (TL). In his equivalence-oriented approach, J.C. Catford defines translation equivalence from formal correspondence (11, 20).

Results of the research.

Problems arising in the process of translation are the result of differences in language systems that can be organized in relation to the various language levels at which they meet. These problems are the most usually found at the lexical level which we are trying to analyze in this article.

Actual material collected from the English translation of the short story of O. Bokey "Bura" testifies that in Kazakh language - compared with English - there is a big differentiation lexical meaning of meanings of the considered matters. Originally in the text the short story of the camel, i.e. the main character of the short story, denoted by the personal pronoun "he". In Kazakh the writer used only 2 times the word "ol" (in English "he"), however in Russian we meet the word "он" (in English "he") 118 times, in English the personal pronoun "he" instead of the word camel was used 104 times. *Tór jailayǵa qarai sýyrtpaqtanyp kete barǵan soqyrmasy kóp soqpaqpen Býranyń tuńǵysh ret júryi emes-ti. Jalǵyz qurby-qurdassyz júryi ǵana* (12, 193). *He впервые удму ему этой трудной, извилистой дорогой на джайляу. Но впервые он так одинок* (13, 536). *This was not the first time he had had to take this difficult, winding road to the pasture land, but this was the first time he had felt so alone* (9, 371).

Here the word in the original text the word with the meaning young camel or calf in Kazakh *bota* was dropped in the Russian and English texts: *Álde sol bota shaǵy esine tústi me, álde kúni boıǵy ızeń-ızeń júris erqashty etip sharshatty ma, uzaq aıaldady.* (12, 193) *Может, вспомнилось ему то далекое милое время. Может, просто устал он от долгого однообразного пути* (13, 536). *Perhaps he recalled that precious time from the distant past. Perhaps he was simply tired from his long, monotonous journey* (9, 371).

If we consider further the methods of translating the words with the meaning of "young camel", often used in the text of the original, we can bring the following examples in English: "little camel", "camel calf", "colt" and "young camel". But in Russian, the translator used only one word "верблюжонок". *The colts and young camels skipped along with their light loads, keeping pace with the camp, and no-one whipped them along* (9, 371). *He imagined he could hear the pitiful crying of a new-born, white-faced camel calf in the woodland* (9, 374). *The little camel did not understand what had happened thereafter* (9, 376).

The given examples show that in Russian there is a special indicator - suffix *-onok* to indicate that we are talking about a baby animal. In English, however, additional funds are used for this - lexemes *young, little, small, calf*. Only in combination with them can one understand that this is a young camel. Special attention should be paid to the English lexeme *calf*, which is given in the dictionary as “calf” (also young deer, young elephant etc.) In the Oxford dictionary: “a [young cow](#), or the [young](#) of [various](#) other [large mammals](#) such as [elephants](#) and [whales](#)” (14). The same explanation was given in the Collins English dictionary: “the young of certain other [mammals](#), such as the [buffalo](#), [elephant](#), [giraffe](#), and [whale](#)” (15).

In Kazakh, there are a lot of lexemes with the meaning young camel, as we see Kazakh people differentiate camels by their ages, appearances, sexes and colours and named with various words mentioned at the beginning of the article.

In the following sentences we meet one of the lexemes with the meaning female camel; in Kazakh *ingen*, in Russian *верблюдица* and in English *she-camel*:

Túñilmes edi — eki kózin móldiretip qoıyp, enesi — ingendi soıyp jedi (12, 191). *Он бы остался, если бы мог забыть влажные глаза верблюдицы, матери своей, которую при нем зарезали на мясо* (13, 535). *He would have remained if he could forget the moist eyes of his mother, the she-camel, who had been butchered for meat before his very eyes* (9, 370).

In these sentences in the original text, there are two words with the meaning of “camel” in Kazakh. They are *atan* and *ingen*. However, in Russian and English, we found only one equivalent of this word. In Russian was used the word *рабочий верблюд*, in English *working camels*. *Júk arta-arta ábden yǵyr qylyp, mylja-myljasyn shyǵaryp tastaǵan atan men ingenderdiń órkeshtine dein jaýynnan keingi jaýqazyndaı edireıise qalatyn* (12, 193). *Даже у рабочих верблюдов, не знавших покоя, туго торчали горбы* (13, 536). *Even the working camels, who knew no peace, had fat, healthy humps* (9, 371).

In the original text, we see three words with the meaning “camel” in Kazakh: *atan* – castrated, strong male camels, *bura* – two-humped male camel and *tailak* – two years old camel. *Kóshke kónikken kári kónikti atandar bolmasa býra-taılaqtarǵa kóbinese tiispettin edi* (12, 193). *Самую тяжелую поклажу несли сильные и опытные верблюды и лошади. Жеребята и верблюжата резвились налегке, не отставая от кочевья, и никто их не подгонял* (13, 536). *The strong and experienced camels and horses carried the heaviest burdens. The colts and young camels skipped along with their light loads, keeping pace with the camp, and no-one whipped them along* (9, 371).

As we see in the original text the writer did not use the word *horse* or *little horse*. But both of the translators used these words in Russian and English. The word *tailak* and *bura* were missed in Russian, instead of them with the meaning calf camel *верблюжата* was used. In English *colts and young camels* were used successfully.

Further, in the text of the original, a camel is called *aruana* used by the writer. Kazakh people consider *aruana* as an elite and sacred camel. These camels are very kind and give much milk. People never applied physical force to these animals. To convey the meaning of the word *aruana* the translator uses the method of transliteration in Russian. To English, the word *aruana* translated just like a camel. In this case, the figurativeness and expressiveness of the Kazakh lexeme are lost. Because as we mentioned above *aruana* is not only she-camel, *aruana* is a sacred, one humped and purebred camel. We think, translation into English of the lexeme *aruana* as a *dromedary* is the most correct, as we noted above, *aruana* is one-humped she-camel, and in the explanatory dictionary of the English language, it is said that *dromedary* is a single-humped camel (16). *Osy súrleýmen sol óz-ózderimen qyrqysa beretin adamdardy talai-talai alyp qashqan jaý qolyna tastamai, anasyz jetim qalǵan sábidıń tańdayna ýz sütün tamyzǵan da, arýaǵyńnan aınaldym, arýanalar, sender edińder ǵoi* (12, 197). *А молоко верблюдиц не раз спасало от голода их самих и безволосых их детенышей. Жизнь текла с сосков аруан* (13, 539). *Many times she-camels' milk had saved their masters and their still-bald infants from starvation. Life flowed with the camels' milk* (9, 375).

We noted that comparative analysis of the texts of the short story “Bura” written by well-known Kazakh writer Oralkhan Bokey give us different structural information about the languages. In the Kazakh language, there is a differentiation of meaning uses different signs.

Conclusion.

A comparative analysis of the texts of the original and the translation of the story of the writer Oralkhan Bokey "Bura" allows us to conclude that in the Kazakh language to indicate various signs of the same object, phenomenon, or condition are separate lexemes (most often these are hyponyms), while English is used most hyperonyms. Values of one national community that are missing from another, completely or significantly different from them, constitute the national socio-cultural a foundation that is somehow reflected in the language. A study of the socio-cultural foundation and vocabulary reflecting it seems necessary in order to have a fuller and deeper understanding of the original and to reproduce information about these values in translation using the language of another national culture. Translation of vocabulary reflecting the socio-cultural background is the most difficult

References

1. Porhomovski M.V. Týreskie poslovisy v ázyke ı rechı. Moscow, 2014, 176p.
2. Sravnitelno-istoricheskaja gramatika túrskih ázykov. Leksika. Moscow, 2001. 822p.
3. G. Belger Kazahskoe slovo // Belger G. Garmonia dýha. Moscow, Rýskoe slovo, 2003. 132—217pp.
4. D. Tólebaev. Sút taıaq. Ana tili gazetı. 11.09, 2014.
5. <https://sozdik.kz/ru/converter/>
6. https://en.wikipedia.org/wiki/Oralkhan_Bokeev
7. <http://lib-ekb.kz/kz/e-store/authors/detail.php?AUTHOR=2664>
8. <https://adebiportal.kz/kz/authors/view/846>
9. O Bokeev. The Man-Deer and other stories. Almaty, Academy.kz, 2017. 441p.
10. E. Nida. Toward a science of translating. Leiden. E.J. Brill. 1964. 331p.
11. J.C. Catford. A linguistic theory of translation. Oxford University press. 1965. 103p.
12. O. Bókei shyǵarmalary. 4-tom. Almaty, 2013. 384p.
13. O. Bokeev. Chelovek-olen. Astana, 2011. 566p.
14. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/calf>
15. <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/calf>
16. <https://www.dictionary.com/browse/dromedary?s=t>

IRSTI 16.21.33

CODE-SWITCHING BEHAVIOR AMONG KAZAKHS IN THE NETHERLANDS

G.A. Sarbasova

Candidates Degree in Philological Sciences, Freelancer Scientific Researcher

University of Amsterdam, Amsterdam, the Netherlands

gsarbasova@yahoo.com

Abstract. Li [1] defines the term code-switching (CS) as a cover term to describe a range of linguistic behavior that involves the use of more than one language or language variety in the same interaction. There are two major modes of linguistic CS that are used in many sociolinguistic analyses: intra-sentential and inter-sentential [2; 3]. There is also extra-sentential CS when a speaker uses a phrase/slang from one language within a sentence that is otherwise spoken in another. Belazi et al [4] proposed to add language choice, to the types of CS, that describes a situation where communities that speak more than one language can choose which language to speak in. The distinction between situational and metaphorical CS is explained by Gumperz et al [5]. According to them situational CS is the tendency in a speech community to use different languages in different social situations. For instance, in Kazakhstan Russian is accepted to be spoken more in an official setting while Kazakh is used for a close circle [6; 7]. Russian is also

accepted to be a prestigious language. It is worth noting that Kazakh and Russian are typologically different languages. However, previous studies such as Auer and Muhamedova's [8] work shows that code-switching is an everyday practice among Kazakh-Russian bilinguals. The current study investigates whether living abroad can trigger the Kazakh language choice in an unofficial setting such as on Facebook group so called "Kazakhs in the Netherlands". I explain the reasons/purposes of CS on that platform.

Keywords: code-switching, crosslinguistic study, Kazakhs, the Netherlands

Аңдатпа. Ли [1] сөйлеу әрекетіндегі тілді ауыстыру (коуд-суичинг) терминін адамдардың сөйлеу барысында сөйлем ішінде бірден көп тілді қолданған жағдайда болатын іс-әрекетті айқындайды дейді. Социолингвистикалық зерттеулерде тілді ауыстырудың негізгі екі түрі кездеседі: интра-сентеншел және интер-сентеншел коуд-суичинг [2; 3]. Сөйлеуші басқа тілден сөз-тіркесін қолданған жағдайда экстра-сентеншел коуд-суичинг деп аталады. Белази және оның әріптестері [4] «сөйлеу тілін таңдауды» коуд-суичинг қатарына қосуды ұсынады. Гумбез және оның әріптестері [5] тілді ситуацияға қарай таңдауды және метафорикалық коуд-суичингтің арақатынасын ашып берді. Олардың айтуына сүйенсек, ситуацияға қарай тілді таңдау бір қауымның әр-түрлі тілдерді әр жағдайда қолданылысын айтады. Мәселен, Қазақстанда орыс тілі негізінен ресми жағдайларда қолданыс тапса, қазақ тілі жақын ортада қолданылады [6; 7]. Сонымен қоса, орыс тілінің мәртебесі жоғары болып есептелінеді. Қазақ және орыс тілдері типологиялық тұрғыдан әр-түрлі тілдерге жататыны бәрімізге мәлім. Алайда, оған қарамастан, қос тілді адамдар қазақ-орыс тілдерін күнделікті өмірде екі тілді қолданылатыны Ауэр мен Мухамедованың [8] жұмысында негіз тапты. Бұл мақалада Нидерландыда тұратын Қазақстандықтардың ресми емес платформасында яғни «Қазақтар Голландияда» деп аталатын Фейсбук группасының сөйлеу тілінің таңдауы зерттеледі. Бұл еңбекте қазақтардың шетелде тұруы олардың қазақ тілін таңдауына себеп бола алады ма деген гипотезді ұсына отырып, қазақтардың тіл таңдауындағы және коуд-суичингтегі негізгі себеп-салдары айқындалады.

Түйін сөздер: коуд-суичинг, кросслингвистикалық зерттеу, қазақтар, Нидерланды

Аннотация: Ли [1] определяет термин "переключение кодов" (CS) как общий термин для описания ряда лингвистических действий, которые предполагают использование более одного языка или разновидностей языков в одном и том же взаимодействии. Существует два основных способа лингвистического анализа, которые используются во многих социолингвистических исследованиях: внутрисентенциальный и межпредметный [2; 3]. Существует также внепредметная лексика, когда говорящий использует фразу / сленг из одного языка в предложении, которое иначе произносится на другом. Белази и др. [4] предложили добавить к типам КС выбор языка, который описывает ситуацию, когда сообщества, говорящие на нескольких языках, могут выбирать, на каком языке говорить. Различие между ситуативными и метафорическими КС объяснено Гумперзом и др. [5]. По их мнению, ситуативный подход - это тенденция в речевом сообществе использовать разные языки в разных социальных ситуациях. Например, в Казахстане на русском языке принято больше говорить в официальной обстановке, в то время как казахский используется в узком кругу [6; 7]. Русский также считается престижным языком. Стоит отметить, что казахский и русский языки типологически отличаются друг от друга. Однако предыдущие исследования, такие как работа Ауэра и Мухамедовой [8], показывают, что переключение кодов является повседневной практикой среди казахско-русских билингвов. В данном исследовании рассматривается вопрос о том, может ли проживание за границей подтолкнуть к выбору казахского языка в неофициальной обстановке, например, в группе Facebook под названием "Казахи в Нидерландах". Я объясняю причины/цели CS на этой платформе.

Ключевые слова: переключение кодов, кросслингвистическое исследование, казахи, Нидерланды.

Introduction.

This paper provides an explanatory analysis on code-switching behavior among Kazakhs in the Netherlands. The study analyzes the adult speech on Facebook, from the group called Kazakhs in the Netherlands. Because Kazakhstan was one of the post-Soviet countries, Russian became an interethnic language for communication [9]. However, unlike other post-Soviet countries Russian remains an official language in Kazakhstan in addition to the state Kazakh language [7]. According to Thomason [3, p. 38], “an official language may be chosen because it is a major world language that will help the county’s citizens play a role (especially an economic role) on the international stage”. Therefore, many Kazakhs are bilingual, and they code-switch from one language into another. Nevertheless, previous studies revealed that Russian plays a dominant and prestigious role among people in Kazakhstan [10; 11]. Both studies used a self-reported survey and concluded that the Russian language was used more in an official setting while Kazakh was used for close circle. Typically, as Li [1, p. 2] pointed out “one language at home with family and a different one at work”. The current study aims to shed light on language choice, in terms of dominant language, among Kazakhstani people living in the Netherlands and to reveal whether living abroad triggers their language choice (Kazakh). The study uses communications through messaging applications on Facebook to further analyze in what situations people code-switch, the grammatical agreement, lexical island, spelling, and phonetics.

Theoretical Framework.

For the theoretical framework of this research, the MFL model by Myers-Scotton [12] is followed. Much of this framework discusses structural constraints, however the author also argued for social factors influencing patterns of code-switching. Firstly, a distinction is made between a matrix language and an embedded language within sentences that contain intra-sentential code-switching. A matrix language is defined by Myers-Scotton as “the language of the morphosyntactic frame of mixed constituents, and the one of greater morpheme frequency in a discourse sample” [12, p. 492]. Simply put, it can be considered the more dominant language which determines the sentence structure. Elements of the embedded language can then be inserted into the structure of the matrix language. Myers-Scotton also stated that the choice of assigning languages to the position of matrix or embedded is a result of socio-psychological factors. This goes together with her markedness model which posits that code choice or language choice can be unmarked and marked. Using an unmarked code typically means that a speaker obeys the linguistic expectations of a certain situation or community (Rights and Obligations, or RO) and chooses their language accordingly. On the contrary, a marked choice can be viewed as a negotiation for a different set of RO and can be used by a speaker to convey a range of emotions, to show authority, or to assert ethnic identity [13]. According to Myers-Scotton, the unmarked language is often also designated as the matrix language because it is viewed as the most standard and expected choice, hence it is more likely to be the dominant base language. Moreover, markedness and matrix language assignment are not fixed and can change within one conversation, for example, a change of topic can trigger a situational shift which carries a different set of RO. This framework provides the suggestion of investigating code-switching patterns by comparing the frequencies of inter-sentential and intra-sentential code-switching.

Research method.

1.1. Data

Data for this paper were taken from posts from the Facebook group *Kazakhs in the Netherlands*. The group was created in 2013 and it has 1300 members. The author of this article is a member of the group. All members of the group are Kazakhstani people who moved from Kazakhstan to the Netherlands for reasons such as work, marriage, or study. Just one member of the group is an ethnic Kazakh, who was born and raised in Turkey. Therefore, she does not speak Russian or can read Cyrillic. She reacts to Russian and Kazakh posts in Dutch. The main purpose of

the group is to exchange legal information, to ask for help, and to socialize with each other. The tone of the exchanges is usually casual and friendly. All members in the analysis were anonymized by using only the initials of their first and last names. None of the group members knew in advance that their posts would be used in this study. Thus, the corpus is made up of exchanges which occurred naturally in a semi-public environment.

1.2. *Analyses and Procedure*

The period for the analysis was chosen from 1st of January till the end of November of 2022. The aim was to analyze the recent posts at that time. There are 144 posts between this period, and they were all analyzed manually including comments. The code-switching posts including comments were extracted from the data and this yielded only 27 posts including comments. The posts including comments were analyzed in a specific order: first, CS posts and comments were categorized based on the types of CS and according to the content i.e., in what situations CS occur and for what purposes; secondly, the inserted Kazakh words in Russian posts made the glossing according to the Leipzig Glossing Rules. The same applies for Russian inserted words in Kazakh posts. This made it possible to analyze the grammatical adjustment and lexical island.

1.3. *Results*

The first research question sought to understand how language choice is negotiated in the group and whether living abroad triggers their national identity, and consequently their language choice. The analysis shows that the dominant language is Russian. Avrorin [14] points out that the language in which a person speaks fluently and actively should be considered as a native language. Living abroad does not trigger their choice of the Kazakh language. Most users consistently communicate in Russian due to their lack of confidence in writing in Kazakh correctly (a type of Labovian linguistic insecurity). Their reluctance is a consequence of being educated in Russian. Therefore, these members prefer to communicate using the language they know how to write best. However, the members of the group interact in Kazakh when Kazakh mode is initiated. Some members of the group keep writing in Kazakh even though their Kazakh posts contain many mistakes. This should be understood as *prostorechie* because people who studied at Russian medium-schools learnt Kazakh orally. Therefore, people might not know how to write properly in Kazakh. CS occurs in Dutch when the context of the post is associated with the local issues. People deliver their messages by using some Dutch words. A switch to English starts when people want their language to stand out and attract the attention of the group. Language choice is clearly dependent on personal preferences.

The second research question and sub-questions pose to understand in what situations CS occur, the grammaticality, and the differences in spelling and phonetics. The analysis shows that the members of the group use inserted words that are grammatically adjusted as well as lexical islands. It is noteworthy that the Kazakh alphabet consists of 42 letters: extra 9 letters from the Russian alphabet, namely, Әә , Ғғ , Ққ , Ғғ , Өө , Үү , Үү , Һһ , Іі . The study revealed that most of the times people do not use the Kazakh alphabet while writing their posts in Kazakh, instead they prefer to use Russian. The purpose of using the Russian alphabet is twofold: on the one hand, it is easier because people do not have to change the keyboard to change the language especially if main message is in Russian. On the other hand, people who studied at Russian-medium schools might not know the distinctions of the Kazakh letters that do not exist in the Russian alphabet. The study revealed that people use instead of the Kazakh letters, the following Russian letters: $\text{Әә}=\text{Аа}$, $\text{Ғғ}=\text{Гг}$, $\text{Ққ}=\text{Кк/Хх}$, $\text{Ғғ}=\text{Нн}$, $\text{Өө}=\text{Оо}$, $\text{Үү}=\text{Уу}$, $\text{Үү}=\text{Уу}$, $\text{Һһ}=\text{Хх}$, $\text{Іі}=\text{Ии}$. Consequently, the pronunciation of the Kazakh words changes while reading them with the Russian letters.

Example (1) shows bilingual participation: the post is written in both languages (Kazakh and Russian). This indicates that the author is open to both languages and leaves language choice to the members of the group. However, the Russian version of the post provides a little bit more detailed information compared to the Kazakh version. The first comment is written in Russian. The second comment is followed in Kazakh. The author of the post replies to Kazakh comments in Kazakh, and to Russian comments in Russian. This shows his fluency in both languages except a few minor mistakes in Kazakh: *жіберу* (sending) instead of ‘ү’ should be ‘у’ and the author do not use any

suffixes. The correct version in this context should be as follows: *жібер-у-дің* (VERB-INF-GEN). Although the author uses the Kazakh alphabet, the spelling of the word *рахмет* (interjection: thank you) is incorrect (in both cases). The letter ‘x’ should be replaced with ‘к’ i.e., *рақмет*. In general, the Kazakh word *рақмет* is almost always replaced by *рахмет*. There are two interpretations: a) when the members use the Russian alphabet instead of using ‘к’ they prefer to use ‘x’ because phonetically it sounds more Kazakh than *ракмет*; b) *рахмет* is assimilated with the Russian spelling of the word *Казахстан* (Kazakhstan) where the Kazakh version of this word is *Қазақстан*. People see the assimilation between the phonemes of ‘к’ (q/kh) and ‘x’ when it is in the middle of a word. This post clearly illustrates the language choice of the participants.

(1). АЖ: Қазақстаннан Нидерланд Корольдігіне шұғыл әрі арзан қағаз документтерді жіберу қандай жолдары бар? Білсеңіздер кеңес айтып жібересіздер ме, рахмет

Какие существуют быстрые и дешевые способы отправки бумажных доков из КЗ в НЛ? Подскажите пжл если кто знает. Рои Express 40 тыс.т. DHL 70 тыс.т. космос какой то)) PS неофиц. передача через попутчика- самолет отпадает

CP: Я как то отправлял в Ригу документ Казпочтой, за неделю дошли, по деньгам вышло 7500 тенге

AC: Мен осы наурыз айында Астанадан DHL Express-пен құжат жібердім (I sent in March from Astana via DHL Express). 127 евро шықты, 4 күнде жетті (жұма күні жіберіп, дүйсенбі күні осында) (It cost me 127 euro and it was delivered within 4 days (was sent on Friday and received on Monday)). Маған ол құжат шұғыл керек еді (I needed that document urgently).

Avis, Alem Tat, DPD, Exline-мен де кезінде жібергенмін, бірақ басқа Еуропа елдеріне және DHL-мен салыстырғанда “қатты экспресс” емес (I have an experience with sending documents through Avis, Alem Tat, DPD, Exline, however, compared to DHL to other European countries it is not so fast).

АЖ: Рахмет. DHL Астанадан NL-ге 200 еуро көлемінде сұрайды қазір. Бағалар логистиканың күрделене түсуіне байланысты көтерілген секілді (Thanks. DHL from Astana now asks around 200 euro. It seems that because of logistic services the prices became expensive).

ОЛ: Почему чере попутчика отпадает? Очень часто попутчики и помогают в таком деле. Здесь много людей из Казахстана. DHL это единственное чем я когда то пользовалась но в последнее время часто читаю негативные отзывы работы этой почты. Теряются посылки, документы

АЖ: спасибо. В данном случае требуется прямая доставка на почтовый ящик в НЛ. А так попутчики самый вариант.

ОЛ: то есть человек которому надо передать не может забрать у попутчика? Обычно люди как то договариваются. Голландия маленькая страна чтобы передать из рук в руки

АЖ: забрать у попутчика не кому, т.к. принимающая сторона юр. лицо.

ОЛ: либо попросить этого попутчика отправить местной почтой. В любом случае надёжнее чем из Казахстана сюда переправить

АЖ: абсолютно. Самый быстрый и дешевый вариант для отправителя из КЗ в НЛ получается через того же попутчика

ОЛ: удачи вам в любом случае

Example (2) belongs to the type of inter-sentential CS. The post starts with salutations in Kazakh and ends expressing gratitude also in Kazakh. The body of the post is in Russian. These sorts of posts respectful to the Kazakh language that ties them to Kazakh identity as a part of the ethnos. The author uses the Russian alphabet, therefore, there are two mistakes in spelling: *ассалаумагалеікум* (interjection), the correct spelling: *ассалаумагалеікум*. Instead of the Kazakh ‘ғ’ the author used the Russian ‘г’. The same applies to the spelling *рахмет* as in example (1), where the correct spelling should be: *рақмет*:

(2). *AB: Ассалаумағалейкум! (the most common Muslim greeting) Нужна консультация адвоката или юриста, желательно бесплатно! Рақмет (Thank you)*

In summary, regarding functions, these exchanges of relational-help-oriented messages most often generate feelings of close connection that ties the members of the group to Kazakhstan. The greeting in Kazakh is *we code*, a recurrent strategy in online discourse as in Tsiplakou's [15] work, where her colleagues code-switch into English as the preferred opening in the online interactions. Salutations in Kazakh give greater emphasis and serve to create tighter ties in the community to the motherland and addresses participants' national identity. The closing word *рақмет* in Kazakh, although with a spelling mistake, become a thanking formula in the group. It is a politeness indicator as a closing remark in online discourse, as stated by Lorenzo-Dus and Bou-Franch [16] and Pérez-Sabater [17].

All types of CS were used in the posts and applied to adjectives, nouns, interjections, and adverbs. As Thomason [3] stated in her work, these types of words are unchangeable unlike verbs, because verbs must be integrated into that language, and it is challenging. Therefore, people do not dare to use verbs. Spelling mistakes, that have an impact on phonetics, most often occur when people use Russian keyboards. CS emerged both as lexical islands and grammatically agreed with the sentence depending on parts of speech. The analysis revealed that adjectives always occur as a lexical island i.e., only in masculine and singular despite the context when it is in plural, for instance, the word *спортивный*. However, nouns always grammatically agree according to the context, for instance the word *сайтында*. Interjections such as *сәлем* (hello), *рақмет* (thanks) and adverbs such as *gratis*, *плиз* are the words where usage is unchangeable.

Discussion and conclusion.

To conclude, many people of this group want to communicate in Russian: CS only occurred in 27 out of 144 posts, while the rest of the 117 posts were in Russian. This indicates the language choice of the members and shows that Russian plays a dominant role in the group. The analysis shows that being 6500 km away from Kazakhstan does not trigger the language choice as a sign of missing the homeland. Kazakhstan is still linguistically dependent on the past state traditions despite being politically independent and the main contributing factors to its slow dynamics are the government's support for the bilingual language regime, and that Russian plays a prestigious and valuable role among Kazakhstani population [9]. The present study concludes that Russian also plays a valuable role among Kazakhstani people living in the Netherlands. This is because people who moved to the Netherlands are usually from urban areas and most of them went to Russian-medium schools in Kazakhstan and acquired Kazakh orally. Therefore, most of them prefer to communicate in the language they speak without mistakes, especially in written interaction because they might not know how to write correctly in Kazakh. However, when Kazakh mode was initiated, some members of the group wrote in Kazakh even with mistakes. The study accepted them as *prostorechie* because people who studied in Russian learnt Kazakh orally. Therefore, they do not know how to write properly in Kazakh. In addition, many salutations and words expressing gratitude exclusively in Kazakh tie them to Kazakh identity as a part of the ethnos. They emerged in respectful attitude to the Kazakh language.

The study also draws a different conclusion than Auer et al's [8] work regarding the grammatical mistakes of embedded words in Russian in the Kazakh sentences. In this study we do not call them mistakes but rather a lexical island, because people of the study are fluent in Russian. A final remarkable finding regarding the language choice has been illustrated in examples: CS inserted in Dutch occurs when the context is associated with local issues. Dutch is generally used by the members when dealing with matters related to local setting. The study suggests for further research on language choice in an online interaction among Kazakhstani people living in other countries such as Turkey to reveal whether typologically same languages have an impact on linguistic behavior including data from more periods to allow for greater generalizability and accurateness.

References

1. The Oxford Handbook of Sociolinguistics: Codeswitching / W. Li; In R. Bayley, R. Cameron & C. Lucas (Eds). - 2nd ed. - Oxford: Oxford University Press, 2013.
2. Sociolinguistics/Soziolinguistik: An international handbook of the science of language: Code-switching / S. Poplack; In U. Ammon, N. Dittmar, K.J. Mattheier, & P. Trudgill (Eds.). - 2nd ed. - Berlin: Walter de Gruyter, 2004. - P. 589-596.
3. Thomason, S.G. Language contact / S.G. Thomason. - Edinburgh: Edinburgh University Press, 2001.
4. Belazi, H.M. Code switching and X-bar theory: The functional head constraint / H.M. Belazi, E.J. Rubin, A.J. Toribio // Linguistic Inquiry. - 1994. - № 25. - P. 221-237.
5. Gumperz, J.J. Directions in Sociolinguistics: The Ethnography of Communication / J.J. Gumperz, D.H. Hymes. - Oxford: Basil Blackwell, 1986.
6. Shaybakova, D. Функционирование неорганического языка в полиэтническом обществе (на материале русского языка в Казахстане): автореф. дис... канд. филолог. наук / D. Shaybakova. - Almaty: Institute of Linguistics named after A. Baitursunoglu, 2005. - 30 p.
7. Verschik, A. Contacts of Russian in the post-Soviet space / A. Verschik // Applied Linguistics Review. - 2010. - № 1. - P. 85-128.
8. Auer, P. 'Embedded language' and 'matrix language' in insertional language mixing: Some problematic cases / P. Auer, R. Muhamedova // Italian Journal of Linguistics/Rivista di linguistic. - 2005. - № 17 (1). - P. 35-54.
9. Terlibbayeva, N. The Dynamics of Language Shift in Kazakhstan: Review Article / N. Terlibbayeva, G. Menlibekova // Journal of English Language Teaching and Applied Linguistics. - 2021. - № 3 (2). - P. 12-22.
10. Smagulova, J. Language Policies in Kazakhization and Their Influence on Language Attitudes and Use / J. Smagulova // The International Journal of Bilingual Education and Bilingualism. - 2008. - № 11 (3). - P. 440-475.
11. Mongilyova, N. Research Into Functioning of the State Language in the Situation of Mass Bilingualism of North Kazakhstan Using the Differential Technique / N. Mongilyova // Sage open. - 2015. - № 5 (3). - P. 1-9.
12. Myers-Scotton. Common and uncommon ground: Social and structural factors in codeswitching / Myers-Scotton // Language in Society. - 1993. - № 22 (4). - P. 475-503.
13. Mabule, D.R. What is this? Is It Code Switching, Code Mixing or Language Alternating? / D.R. Mabule // Journal of Educational and Social Research. -2015. - № 5 (1). - P. 339-350.
14. Avrorin, V. A. Problems of study of functional aspect of a language: On the matter of sociolinguistics subject / V.A. Avrorin. - Leningrad: Nauka Press, 1975.
15. Tsiplakou, S. Doing (bi)lingualism: Language alternation as performative construction of online identities / S. Tsiplakou // Pragmatics. - 2009. - № 19 (3). - P. 361-391.
16. Lorenzo-Dus, N. A cross-cultural investigation of email communication in Peninsular Spanish and British English: The role of (in)formality and (in)directness / N. Lorenzo-Dus, P. Bou-Franch // Pragmatics and Society. - 2013. - № 4 (1). - P. 1-25.
17. Pérez-Sabater, C. Linguistic accommodation in online communication: the role of language and gender / C. Pérez-Sabater // Revista Signos Estudios de Lingüística. - 2017. - № 50 (94). - P. 265-286.

МРНТИ 14.25.09

ТЕКСТ КАК РЕСУРС МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ ОБУЧАЮЩИХСЯ В УСЛОВИЯХ МНОГОЯЗЫЧИЯ

Л.С.Трегубова

кандидат педагогических наук

Московский городской педагогический университет, Москва, Россия

tregubova.l@mail.ru

Аннотация. Статья посвящена проблеме межкультурной коммуникации обучающихся в условиях многоязычия. В современных исследованиях отмечается необходимость поддержки языкового и культурного многообразия в обществе. Автор раскрывает взгляды ученых на содержание понятия «межкультурная коммуникация», определяет основные направления организации межкультурного взаимодействия учащихся, выявляет возможности текстов культурологического содержания для организации межкультурного взаимодействия обучающихся в условиях многоязычия. В статье представлены примеры заданий, предполагающих использование текстов процессе межкультурной коммуникации, на основе которых происходит формирование представления учащихся о культурном наследии разных народов. Тексты позволяют познакомить учащихся с историей возникновения некоторых городов России и стран ближнего зарубежья, с их достопримечательностями. Кроме того, тексты содержат богатый материал о национальных традициях разных народов. Использование текстов в процессе межкультурной коммуникации способствует обогащению знаний и представлений школьников о культуре разных народов, осознанию универсальных культурных ценностей, формированию позитивного отношения к особенностям культуры других народов.

Ключевые слова: многоязычие, межкультурная коммуникация, культурные ценности, культурологические тексты.

Аңдатпа. Мақала көптілділік жағдайында білім алушылардың мәдениетаралық қарым-қатынас мәселесіне арналған. Қазіргі зерттеулерде қоғамдағы тілдік және мәдени әртүрлілікті қолдау қажеттілігі атап өтіледі. Автор ғалымдардың "мәдениетаралық коммуникация" ұғымының мазмұнына көзқарастарын ашады, оқушылардың мәдениетаралық өзара іс-қимылын ұйымдастырудың негізгі бағыттарын анықтайды. Көптілділік жағдайында оқушылардың мәдениетаралық өзара іс-қимылын ұйымдастыру үшін мәдени мазмұндағы мәтіндердің мүмкіндіктерін анықтайды. Мақалада мәдениетаралық қарым-қатынас процесінде мәтіндерді қолдануды көздейтін тапсырмалардың мысалдары келтірілген, олардың негізінде студенттердің әртүрлі халықтардың мәдени мұралары туралы түсініктері қалыптасады. Мәтіндер оқушыларды Ресейдің кейбір қалалары мен жақын шет елдердің пайда болу тарихымен, олардың көрікті жерлерімен таныстыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, мәтіндерде әртүрлі халықтардың ұлттық дәстүрлері туралы бай материалдар бар. Мәдениетаралық қарым-қатынас процесінде мәтіндерді қолдану оқушылардың әртүрлі халықтардың мәдениеті туралы білімдері мен идеяларын байытуға, әмбебап мәдени құндылықтарды түсінуге, басқа халықтардың мәдениетінің ерекшеліктеріне оң көзқарасты қалыптастыруға ықпал етеді.

Түйін сөздер: көптілділік, мәдениетаралық қарым-қатынас, мәдени құндылықтар, мәдени мәтіндер.

Abstract. The article is devoted to the problem of intercultural communication of students in the context of multilingualism. Modern research highlights the need to support linguistic and cultural diversity in society. The author reveals the views of scientists on the content of the concept of "intercultural communication", defines the main directions of the organization of intercultural interaction of students, identifies the possibilities of texts of cultural content for the organization of intercultural interaction of students in conditions of multilingualism. The article presents examples of tasks involving the use of texts in the process of intercultural communication, on the basis of which students' ideas about the cultural heritage of different peoples are formed. The texts allow students to familiarize themselves with the history of the emergence of some cities in Russia and neighboring countries, with their sights. In addition, the texts contain rich material about the national traditions of different peoples. The use of texts in the process of intercultural communication contributes to the enrichment of students' knowledge and ideas about the culture of different peoples, awareness of universal cultural values, and the formation of a positive attitude towards the peculiarities of the culture of other peoples.

Keywords: multilingualism, intercultural communication, cultural values, cultural texts.

Введение.

Характерной чертой современного образовательного пространства является неоднородность этнического состава, усиление культурного взаимодействия между носителями разных языков. Следствием такого взаимодействия является возникновение в образовательной среде многоязычия, которое, на наш взгляд, способствует формированию у учащихся интереса к национальным культурам и языкам разных народов, достижению межкультурного диалога. Учеными высказывается мысль о необходимости поддержки языкового и культурного многообразия в обществе, а также развития многоязычия отдельной личности с целью её успешного участия в межкультурном взаимодействии с представителями иных лингвоэтнокультур [Гальская, Гез, 2009].

В связи с этим в едином многонациональном образовательном пространстве особую актуальность приобретает проблема организации эффективной межкультурной коммуникации обучающихся, обеспечивающей в условиях многоязычия продуктивный диалог культур.

Материалы и методы исследования.

В качестве материалов использовались исследования ученых в области межкультурной коммуникации, дидактические тексты. При проведении исследования использовались следующие методы: изучение содержания текстов культурологического характера в аспекте их возможностей для организации межкультурной коммуникации, анализ научной литературы по проблеме исследования.

Обсуждение проблемы.

В трудах С.Г.Тер-Минасовой межкультурная коммуникация рассматривается как «общение людей, представляющих разные культуры» [Тер-Минасова, 2000, с.13]. По определению Т.В.Морозовой, межкультурное взаимодействие представляет собой особую форму деятельности, которая предполагает не только знание других языков, но и культурного наследия народов, особенностей их мировоззрения, религии, системы ценностей [Морозова, 2023].

Выделяются следующие направления организации межкультурной коммуникации.

1. Познание участниками коммуникации системы культурных ценностей, которая позволяет осуществлять сопоставление разных культур и выявлять их своеобразие. При этом важно помочь школьникам понять, что «система ценностей, которой они руководствуются в своей жизни, является универсальной и имеет отношение ко всему мировому опыту» [Трегубова, 2016, с. 295].

2. Выделение и сопоставление культурных компонентов их сопоставление на основе взаимосвязанного изучения неродного/иностранный и родного языков.

3.Использование в процессе межкультурной коммуникации этнографического подхода, который позволяет организовать диалог культур на основе погружение участников коммуникации в культурную и языковую среду.

4. Реализация речеповеденческих стратегий, обеспечивающих применение полученных знаний о культурных универсалиях, о системе культурных ценностей, нормах поведения в процессе межкультурного взаимодействия.

5. Формирование у участников межкультурной коммуникации эмпатии, предполагающей наличие способности осознавать собственные и чужие эмоции адекватно воспринимать состояние, намерения и высказывания собеседника, оказывать необходимую помощь другим людям в процессе межкультурного общения.

Большие возможности для организации межкультурного общения в условиях многоязычия имеют, на наш взгляд, тексты культурологического характера, которые позволяют соединить «процесс приобщения обучающихся к культурным ценностям разных народов с процессом освоения тематической лексики, значимых культурных концептов, а

также языковых единиц с национально-культурным компонентом значения» [Тарчимаева, 2022, с. 107].

К культурному наследию каждого народа принадлежат произведения фольклора: сказания, былины, народные песни. В связи с этим у учащихся формируются представления о героях эпоса и былин разных народов. Для организации межкультурного взаимодействия на уроках русского языка используются тексты такого содержания:

Задание 1. Прочитай тексты.

1. История нашей страны свято хранит имена русских богатырей: Илья Муромец, Добрыня Никитич, Алеша Попович. Они обладали могучей силой и совершали подвиги, защищая Русь от врагов. Подвиги русских богатырей, их силу народ прославлял в былинах и песнях.

2. В эпосе казахского народа прославляются подвиги героя-богатыря Алпамыса. Алпамыс-батыр был наделен необычайной силой. В народных сказаниях его сравнивают с огненным вихрем, который бесстрашно поражает врагов.

О каких русских богатырях ты узнал из текста? Подвиги какого богатыря прославляются в эпосе казахского народа? Как ты думаешь, есть ли сходство между богатырями русской и казахской земли?

Следует отметить, что дидактический материал такого характера позволяет провести параллель между героями эпоса и былин разных народов, что, безусловно, оказывает положительное влияние на организацию диалога культур в условиях полиэтнической среды.

В процессе межкультурной коммуникации происходит ознакомление учащихся с историей возникновения некоторых городов России и стран ближнего зарубежья, с их достопримечательностями. С этой целью целесообразно предлагать задания следующего характера:

Задание 1. Мир вокруг нас.

Прочитай.

Текст 1.

Суздаль - один из красивейших городов России. Он расположен на берегах реки Каменки, по которой много веков назад проходил важный торговый путь. История Суздаля насчитывает около 1000 лет.

В этом городе нет современных многоэтажных домов, но много старинных храмов и колоколен. На берегу реки стоит Музей деревянного зодчества. Он знаменит тем, что все сооружения выполнены топором, без единого гвоздя. Главной достопримечательностью Суздаля является Суздальский Кремль.

Туристы со всего мира приезжают в Суздаль отдохнуть и полюбоваться памятниками древнерусской архитектуры.

Текст 2.

Бухара – это древнейший город Востока. Он возник 25 веков назад. Во всем мире Бухару называют городом-сказкой.

Город славится своими цветущими садами, шумными базарами, старинными мечетями с голубыми куполами. Поражает своей красотой центральная площадь Бухары – Ляби-Хауз. В центре площади расположен огромный бассейн, который был сооружен более 400 лет назад.

О каких городах ты узнал из этих текстов? Где расположен город Суздаль? Чем знаменит этот город?

Как называют Бухару во всем мире? Когда возник этот город? Чем славится Бухара?

Важной составляющей культуры каждого народа является соблюдение национальных традиций, обычаев. Приведем пример текстов, которые используются с целью погружения школьников в культурную среду и формирования их представления о национальных традициях, которые имеют место в культуре разных народов.

Задание 2. Прочитай. О чем говорится в этих текстах?

1. Национальные праздники – самая древняя **традиция** любого народа. Один из самых любимых праздников русского народа – Масленица. Это озорное и веселое прощание с зимой и встреча весны. Весна является символом тепла и солнца. И поэтому, чтобы получить милость солнца, на этот праздник пекут блины. Масленицу празднуют целую неделю.

2. В феврале Армянский народ отмечает праздник Терендез. Символом праздника являются огонь и костер. Вокруг костра водят хоровод и зовут весну. В конце праздника собирают уголь и пепел и посыпают им поля, чтобы на них был богатый урожай.

3. В конце весны в горах распускаются прекрасные цветы – тюльпаны. В Таджикистане отмечают праздник, который посвящен этим цветам. Он называется Сайри Лола. Этот праздник совпадает со сбором первого урожая. Поэтому к этому празднику готовят много разных вкусных блюд. Главным блюдом праздничного стола считается плов.

О каких национальных праздниках ты узнал из этих текстов? Выскажи свое мнение о том, есть ли что-то общее в традициях разных народов? Какие национальные праздники отмечают в твоей семье?

Эффективность межкультурной коммуникации во многом зависит от речевого поведения представителей разных культур. Для того чтобы познакомить школьников с принятыми в определенном социуме нормами и образцами поведения, используются тексты, которые содержат разные коммуникативные ситуации, а также формулы речевого этикета, которые характеризуют особенности речевого поведения человека. Такие тексты будут способствовать реализации речеповеденческих стратегий в процессе межкультурного общения учащихся.

Результаты исследования.

Проведение специальной работы над текстами культурологического характера поможет учащимся научиться выявлять и соотносить факты и явления, имеющие отношение к культуре разных народов, адекватно воспринимать и осмысливать культурное наследие других народов, высказывать собственное мнение, учитывая позицию других участников коммуникации.

Заключение.

Таким образом, использование текстов в процессе межкультурной коммуникации способствует обогащению знаний и представлений школьников о культуре разных народов, осознанию универсальных культурных ценностей, формированию позитивного отношения к особенностям культуры других народов

Список литературы

1. Гальскова Н.Д., Гез Н.И. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика. – М.: Издательский центр «Академия», – 2009. – 336 с.
2. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. – М.: Слово, 2000. – 261с.
3. Морозова Т.В. Межкультурное коммуникативное взаимодействие в процессе изучения русского языка // Современные проблемы науки и образования. – 2023. – № 2.
4. Трегубова Л.С. Принципы обучения младших школьников русскому языку в условиях поликультурной среды // Языковое и литературное образование в современном обществе – 2016: сб. научных статей по итогам Всероссийской научно-практической конференции с международным участием. – Спб., 2016. – С. 292-298.
5. Гарчимаева Л.Ц. Приемы работы с культуроведческим текстом на уроках русского языка как иностранного // Современное педагогическое образование. – 2022. – № 6. – С. 107-110.

TRANSLATION CHALLENGES IN THE LOGISTICS SECTOR

L.B.Kimanova

Ph.D.

L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

830713400898@enu.kz

Abstract. *The logistics sector plays a pivotal role in Kazakhstan's economic development. As the nation expands its infrastructure and trade networks, the accurate translation of logistics terminology from English to Kazakh becomes increasingly essential. This article explores the specific challenges faced in this translation process, highlighting the importance of precision in documentation and communication. Additionally, it provides examples of key logistics terms and their translations, underscoring the complexities involved.*

Keywords: *logistics translation, terminology challenges, English-Kazakh translation, documentation precision*

Аңдатпа. *Бұл мақалада аудармашылар логистика саласындағы мәтіндерді ағылшын тілінен қазақ тіліне аудару барысында тап болатын қиындықтар қарастырылады. Автор екі тілдің лексикалық, грамматикалық және мәдени ерекшеліктеріне, сондай-ақ логистика саласында қолданылатын нақты терминологияға назар аударады. Талдау негізінде контекст пен мақсатты аудиторияны ескере отырып, осы саладағы мәтіндерді тиімді аударудың стратегиялары мен тәсілдері ұсынылады.*

Түйін сөздер: *логистикалық аударма, терминологиялық мәселелер, ағылшын-қазақ тіліндегі аударма, құжаттаманың дәлдігі*

Аннотация. *Данная статья исследует сложности, с которыми сталкиваются переводчики при переводе текстов с английского на казахский язык в области логистики. Автор обращает внимание на лексические, грамматические и культурные особенности обоих языков, а также на специфическую терминологию, используемую в логистической отрасли. На основе анализа предлагаются стратегии и подходы к эффективному переводу текстов в данной сфере, учитывающие контекст и целевую аудиторию.*

Ключевые слова: *логистический перевод, терминологические проблемы, англо-казахский перевод, точность документации.*

Introduction.

Kazakhstan's strategic location at the crossroads of Europe and Asia positions it as a critical hub in global logistics networks. The country's ongoing development projects, such as the Belt and Road Initiative, have intensified the need for efficient logistics operations. Central to these operations is the use of clear and precise language in logistics documentation and communication. However, translating logistics terms from English to Kazakh poses several challenges, including linguistic nuances, technical specificity, and cultural considerations. About the importance of translation in logistics sector Brett Neilson says: "Translation and logistics are often considered distinct and opposed activities. The former is a social practice that produces boundaries and connections between languages, cultures and forms of life." [1, 129].

Kazakhstan's economic growth is heavily reliant on its logistics sector. With vast natural resources and a growing manufacturing base, the efficient movement of goods within and beyond its borders is crucial. The development of transport corridors, such as the Western Europe-Western China highway, further emphasizes the need for robust logistics infrastructure. Effective communication in this sector, facilitated by accurate translation, ensures that operations run

smoothly, and regulatory compliance is maintained. Many countries have strict rules around the labeling, packaging, and documentation of goods, and these regulations often require translations into the local language [2].

Challenges in Translating Logistics Terms

- **Linguistic Differences:** English and Kazakh belong to different language families—Indo-European and Turkic, respectively. This fundamental difference means that direct translations are often impossible. For example, the English term "freight forwarding" translates to "жүк тасымалдау қызметі" (Zhuk tasymaldau kyzmeti) in Kazakh, which literally means "cargo transportation service." The translation must convey the same concept while fitting into the linguistic structure of Kazakh.

- **Technical Specificity:** Logistics involves highly specialized terms that may not have direct equivalents in Kazakh. Terms like "intermodal transportation" and "supply chain management" require detailed explanations. For instance, "intermodal transportation" can be translated as "интермодальды тасымалдау" (intermodal'dy tasymaldau), but this term may not fully convey the integrated nature of different transportation modes without additional context.

- **Cultural Considerations:** Effective translation must account for cultural nuances. For example, the term "just-in-time delivery" is translated as "уақтылы жеткізу" (uáqtyly jetkizu). However, the concept of time sensitivity and inventory management practices may vary, requiring the translator to ensure the term aligns with local business practices and expectations.

Several translation methods and techniques are employed to ensure the accurate translation of logistics terms:

- **Literal Translation:** This method involves translating word-for-word. It works well for terms that have direct equivalents. For example, "warehouse" is translated to "қойма" (qoyma).

- **Transliteration:** This technique is used when a term does not have a direct equivalent. The English term is phonetically converted to Kazakh. For instance, "container" is often transliterated as "контейнер" (konteiner).

- **Equivalence:** Finding a term in Kazakh that conveys the same meaning as the English term. For example, "supply chain" is translated as "жеткізу тізбегі" (jetkizu tizbegi).

- **Adaptation:** Adjusting the term to fit cultural and contextual nuances. "Just-in-time delivery" is translated to "уақтылы жеткізу" (uáqtyly jetkizu), but its implementation might consider local logistical practices.

- **Descriptive Translation:** This involves explaining the term rather than translating it directly. For example, "cross-docking" might be translated with an explanation of the process it entails in Kazakh.

Accurate translation of logistics documentation is critical, especially in customs clearance processes. Misinterpretations can lead to delays, fines, and legal issues. Properly translated documents ensure compliance with international trade regulations and facilitate smooth cross-border transactions. For accurate and successful translation to be achieved, interested individuals, national and international organisations as well as non-governmental organisations need to be involved in undertaking the strategies [3].

For example, the term "Bill of Lading" is crucial in international shipping. Its accurate translation to "жүкқұжат" (zhukquzhat) ensures that all parties involved understand the contract of carriage. Incorrect translation could result in miscommunication about shipment details, potentially causing delays at customs checkpoints.

Another example is the "Certificate of Origin," translated as "шығу сертификаты" (shyghu sertifikaty). This document certifies the country in which the goods were manufactured, affecting tariffs and import duties. Accurate translation is essential to avoid discrepancies that could lead to higher costs or legal complications.

To illustrate the translation challenges, let's consider the following logistics terms and their Kazakh translations:

English Term	Kazakh Translation	Literal Meaning
Supply Chain Management	Жеткізу тізбегін басқару	Management of delivery chain
Freight Forwarding	Жүк тасымалдау қызметі	Cargo transportation service
Inventory Management	Қойма қорын басқару	Management of warehouse stock
Intermodal Transportation	Интермодальды тасымалдау	Intermodal transportation
Just-in-Time Delivery	Уақтылы жеткізу	Timely delivery
Warehousing	Қоймада сақтау	Storing in a warehouse
Distribution Center	Тарату орталығы	Center for distribution
Logistics Network	Логистикалық желі	Logistics network

Translating logistics terminology from English to Kazakh presents specific challenges, particularly when dealing with specialized terms that may not have direct equivalents in the Kazakh language. Below are examples of such terminology along with explanations of the difficulties involved.

Cross-Docking. Explanation: A practice in logistics where incoming shipments is directly transferred to outgoing trucks without being stored in a warehouse.

Challenge: The concept may not have a direct Kazakh term, requiring a descriptive translation to convey the process.

Potential Translation: "*Келген жүктерді тікелей жіберу*" (*Kelgen yukterdi tikelei jibery*).

Third-Party Logistics (3PL). Explanation: The use of external companies to handle logistics functions such as warehousing and transportation.

Challenge: The term encompasses various services and roles that might not have a single, concise equivalent in Kazakh.

Potential Translation: "*Үшінші тарап логистикасы*" (*Ushinshi tarap logistikasy*).

Freight Consolidation. Explanation: The process of combining multiple smaller shipments into a single larger shipment to reduce transportation costs.

Challenge: This term requires an understanding of specific logistical strategies and may not have a direct translation.

Potential Translation: "*Жүктерді біріктіру*" (*Jukterdi biriktiru*).

Reverse Logistics. Explanation: The process of moving goods from their final destination back to the manufacturer for returns, repairs, or recycling.

Challenge: The concept of reverse flow in logistics may not be commonly used or understood in the same way in Kazakh.

Potential Translation: "*Кері логистика*" (*Keri logistika*).

Customs Brokerage. Explanation: Services provided by a licensed broker to help importers and exporters clear goods through customs.

Challenge: This term involves regulatory and legal specifics that may not have a straightforward Kazakh equivalent.

Potential Translation: "*Кеден делдалдығы*" (*Keden deldaldyghy*).

Value-Added Services (VAS). Explanation: Additional services offered by logistics providers that go beyond standard transportation and warehousing, such as packaging or labeling.

Challenge: The broad nature of "value-added" can make it difficult to capture all aspects in a single Kazakh term.

Potential Translation: "*Қосымша құн қызметтері*" (*Qosymsha qun qyzmetteri*).

These examples illustrate the complexity involved in translating specialized logistics terminology from English to Kazakh. Overcoming these challenges requires not only linguistic expertise but also a deep understanding of both logistical processes and cultural contexts. This underscores the necessity of developing standardized terminology and providing specialized training for translators in the logistics sector.

Solutions and Recommendations.

To address these challenges, several approaches can be adopted:

•Development of Standardized Terminology: Establishing a standardized set of logistics terms in Kazakh can help reduce confusion and ensure consistency across documents and communications. Collaboration between linguists, industry experts, and regulatory bodies is essential in this process.

•Training and Professional Development: Providing training programs for translators specializing in logistics can enhance their understanding of the technical aspects of the field. This training should include familiarization with both English logistics terminology and its appropriate Kazakh equivalents.

•Use of Technology: Leveraging translation software and glossaries that are continually updated can aid in providing accurate translations. However, human oversight remains crucial to ensure contextual accuracy and cultural relevance.

•Cultural Sensitivity: Translators should be culturally aware and work closely with local logistics professionals to ensure that translated terms are practical and resonate with Kazakh business practices.

Conclusion.

Accurate translation of logistics terms from English to Kazakh is essential for the smooth operation of Kazakhstan's logistics sector. Overcoming the linguistic, technical, and cultural challenges requires a coordinated effort to develop standardized terminology, provide specialized training, and utilize technological tools. By addressing these challenges, Kazakhstan can enhance its logistics capabilities, supporting its broader economic development goals.

References

1. Neilson, B. "Knowledge on the Move: Between Logistics and Translation". Translation. A Transdisciplinary Journal, vol. 4, no. Spring, Apr. 2014, pp. 129-46, <https://riviste.unimi.it/index.php/translation/article/view/15507>.
2. Emma Wilson. "Importance of Translation Services in Logistics", April 17th, 2023. <https://www.globaltrademag.com/importance-of-translation-services-in-logistics/>
3. https://www.researchgate.net/publication/375850878_The_challenges_of_translating_scientific_and_technical_terms_from_English_into_Fulfulde
4. Ministry of Industry and Infrastructural Development of the Republic of Kazakhstan. (2022). *Logistics and Transport Development Strategy 2025*.

IRSTI 16.31.41

TRANSLATION AS A MEDIATOR OF INTERCULTURAL COMMUNICATION

A.S. Boranbayeva

Senior Lecturer

L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

ai.poll@mail.ru

***Abstract.** The theory of intercultural communication has practically emerged as an independent discipline in the last decade. In the article "Translation as a mediator of intercultural communication" translation is considered as a kind of mediator of intercultural communication, the types of linguistic mediation are characterized. Concepts related to different cultures lead to the fact that its interpretation by a native speaker of linguistic culture may differ. The translator helps to establish communication between citizens of different countries, attentively treats not only linguistic differences in the presentation of information, but also the nuances of perception of cultural values. The problems of intercultural communication formed during the transmission of national and cultural diversity are studied. The necessity of a deep theoretical and practical understanding of the changes taking place in the language from the standpoint of sociolinguistic*

analysis is considered. Considerable attention in the article is paid to translation as a type of intercultural communication.

Keywords: culture, intercultural communication, information transmission, text, interaction, linguistic culture, language, act of communication.

Аннотация. Теория межкультурной коммуникации в последнее десятилетие практически сформировалась в качестве самостоятельной дисциплины. В статье «Перевод как посредник межкультурной коммуникации» перевод рассматривается как вид посредник межкультурной коммуникации, характеризуются виды языкового посредничества. Понятия, относящиеся к разным культурам, приводят к тому, что ее интерпретация носителем лингвокультуры может различаться. Переводчик помогает наладить коммуникацию между гражданами разных стран, внимательно относится не только к языковым отличиям в подаче информации, но и к нюансам восприятия культурных ценностей. Изучаются проблемы межкультурной коммуникации, образующиеся при передаче национально-культурного разнообразия. Рассматривается необходимость глубокого теоретического и практического осмысления изменений, происходящих в языке с позиций социолингвистического анализа. Значительное внимание в статье уделяется переводу как виду межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: культура, межкультурная коммуникация, передача информации, текст, взаимодействие, лингвокультура, язык, акт коммуникации.

Аңдатпа. Мәдениетаралық қарым-қатынас теориясы соңғы онжылдықта дербес пән ретінде қалыптасты. "Аударма — мәдениетаралық қарым-қатынастың дәнекері" мақаласында аударма мәдениетаралық қарым-қатынастың дәнекері ретінде қарастырылып, тілдік тасымалдау түрлері сипатталды. Коммуникация теориясы-адамдардың тілдесу мен ақпарат берудің вербальді және вербальді емес (вербалсыз) тәсілдерін зерттейтін бөлім. Әртүрлі мәдениеттерге қатысты ұғымдарының түсіндіруі әртүрлі болуы мүмкін. Аудармашы әртүрлі елдер өкілдері арасында байланыс орнатуға көмектеседі. Бұған қоса, олар тілдік айырмашылықтар мен мәдени құндылықтарды қабылдау ерекшеліктеріне назар аударады. Мақалада ұлттық-мәдени айырмашылықтарды аудару кезінде қалыптасқан мәселелері зерттелген. Лингвистикада болып жатқан өзгерістерді социолингвистикалық тұрғыдан талдап, теориялық және практикалық тұрғыдан түсіну қажеттілігі айтылды. Сонымен қатар, автор мақалада аударма ісін мәдениетаралық қарым-қатынастың бірегей түрі ретінде қарастырды.

Түйінді сөздер: мәдениет, мәдениетаралық коммуникация, ақпарат беру, мәтін, өзара іс-қимыл, лингвомәдениет, тіл, коммуникация актісі

In the modern world, attention to such a phenomenon as communication has sharply increased. Intercultural communication as a social phenomenon was brought to life by the practical needs of the post-war world, supported ideologically by the interest that, from the beginning of the 20th century formed in the scientific community and the public consciousness regarding the so-called "exotic" cultures and languages. Practical needs have arisen as a result of the rapid economic development of many countries and regions, revolutionary changes in technology, and the associated globalization of economic activity. As a result, the density and intensity of the long-term contact between the representatives of different cultures have greatly increased and continue to increase.

In addition to the economy itself, education, tourism, and science have become the most important areas of professional and social intercultural communication. The most significant contributions to the study of communication come from cognitive and social psychology, sociology, cognitive linguistics, and language typology. Such a variety of methods is not surprising when we are talking about such a multifaceted, continuous, and endless, invariably human activity as communication.

The term “communication” itself comes from a Latin word meaning “common”: the transmitter of information tries to establish “commonality” with the recipient of the information. “Therefore, “communication can be defined as the transmission not just of information, but of meaning or meaning through the use of symbols.” The term “intercultural communication” in a narrow sense appeared in the literature of the 1970s. Researchers of mass communication problems emphasize that there are many definitions of communication. Thus, American scientists F. Dene and K. Larson analyzed 126 definitions of the term “communication”.

Communication theory is a branch that studies verbal and nonverbal methods of communication and information transfer. The study of communication features is often associated with intercultural communication - the transmission of oral messages from one language (culture) to another. Interlingual communication and, accordingly, translation is usually carried out by one of two methods - transformation or component analysis.

Since ancient times, communication has been the main way of transferring life experience between individuals, groups, and generations. During the time of the Neanderthals, cavemen left messages using rock inscriptions. Wild tribes of Indians gave signs to their relatives using drumming and smoking fires. During hostilities, news from the front line was sent by pigeon mail. More modern communication devices later became the telephone, telegraph, and postal letters. Now the main means of communication is the Internet, displacing outdated methods of communication.

Communication is a developed system based on the exchange of messages between several entities. This could be the transfer of information, an emotional assessment of any events, etc. The act of communication is impossible without a sender, who gives the message, and a recipient, for whom the oral or written message is intended. The communication process makes sense in the transfer of information - a set of facts, information, judgments encouraging people to engage in communicative relationships. The classification of communication includes three types of information transfer: verbal (dialogue), non-verbal, and visual Dialogue is a conversation, a conversation between individuals in which the speech apparatus participates. Dialogues can be interpersonal and public—speeches for the public. Nonverbal communication is the transfer of information and emotional state in wordless ways. It is possible to find out any information and get answers to questions by reading the interlocutor’s postures, correctly interpreting his gestures, making eye contact with the opponent, observing the features of the behavior, appearance, and habits. You can also learn new facts and evaluate the situation in a non-verbal way through symbols and architecture.

Visual communication is the transfer of knowledge possible through visual perception. This is a written presentation of images and thoughts or a presentation of any semantic meanings in the form of images. The use of communication as a method of interaction is possible between subjects of the same culture or different cultures. Communication between representatives of two cultures is not possible without translation of oral or written speech, as well as correct interpretation of non-verbal signals that interlocutors exchange during direct dialogue. Given the existing differences in language knowledge and differences in national mentality, there is a high probability of misunderstanding and unproductive communication. A message passed from one person to another may be interpreted in a non-standard way resulting in a further inability to communicate and exchange information. A separate branch of science deals with the problems of intercultural communication and overcoming linguistic and sociocultural differences.

Culture is the spiritual and social heritage of a certain segment of society (ethnic group, country). Culture can include moral ideas in society regarding the rules of behavior - traditions, beliefs, ways of life, national folklore and other areas of art, the specifics of establishing personal connections between people, behavioral characteristics in the process of fulfilling social roles, manners of dressing and behaving in society. All people who grew up and live in the same country are characterized by typical behavior, way of life, judgments, etc.

But even under living conditions in a single environment, some differences can be observed, primarily caused by belonging to social class - depending on financial well-being, upbringing, education, and type of activity. In addition, in each country, changes occur in the socio-cultural

sphere - economic growth, change of government regime, migration processes - factors that have a significant impact on the consciousness of society and the cultural dogmas of people.

When a group of individuals from two very different cultures interacts, misunderstandings are inevitable if their verbal and nonverbal communication is not conducted correctly. Therefore, in many cases, intercultural communication requires the intervention of a professional. A translator who helps to establish communication between citizens of different countries must pay close attention not only to linguistic differences in the presentation of information, but also to the nuances of the perception of cultural values. The main function of intercultural communication is to ensure intercultural exchange of material and ideal values, as well as cooperation between representatives of different ethnic groups, nations, states, etc. when deciding certain tasks at the local and global levels. The concept of translation as intercultural communication stems from the understanding of language as a component of culture, as a single socio-cultural formation.

The works of domestic and foreign scientists emphasize the special role that translation plays in the development of culture, science, economics, literature, and the language itself. From the moment in the history of civilization the process of dividing people into groups using different languages began (due to geographical, historical, and cultural prerequisites), the problem of decoding speech for implementation of communication. Since different peoples entered and are entering into trade, military, political, economic, cultural, and scientific relations with each other with each other throughout the history of mankind, then, undoubtedly, translation is one of the oldest types of intelligent human activity. And since ancient times, translation has performed the function of interlingual and intercultural communication between people, both between states and on the territory of multinational states. Examples include Ancient Carthage, Ancient Egypt, states Ancient Greece, the Roman Empire, the states of Central Asia, India, and Iran, which included multilingual tribes and nationalities. The more multinational there was a state, especially since translators occupied an honorable place.

One of the important milestones in the development of translation was the emergence of writing. Firstly, this gave a powerful impetus to the intercultural exchange of values and achievements in various fields of human activity, and secondly, a new type of translation practice was formed, namely, written translation, functioning from now on along with interpretation. Not only oral translations began to be translated statements, but also written texts. These days we have witnessed the translation of works in the field of science and technology. More 70% of translators work in this area. The problem in business correspondence: consumer texts, scientific and technical documents, contracts of various kinds, technical descriptions.

The human tendency to generalize what is happening in the world, to gain experience during translation practice, encouraged translators to synthesize excellent knowledge and ideas for implementation. Modern translation theory as a scientific direction arose in the middle of the 20th century.

The impetus for its creation and development led to a sharp expansion of translation practice to preserve the current sentiments. World War II and direct or external influences associated with political events and changes – Nuremberg trials, collapse of the colonial system, international organizations of the UN, UNESCO, and international NATO blocs, Warsaw agreement – involve more and more peoples in the sphere of international communication, new hungry languages. How the number of translators is growing, the number of languages from which they translate and into which they are translated

Translation is the literal transmission of information in a foreign language and the cultural rethinking of all facts that are carried out by two participants in communication with the inclusion of a translation specialist. A translator should not ignore language differences when working on a translation - this applies to both live dialogue in informal politics and professional collaboration on a project. How does a specialist choose an approach to the tactics of professional interaction between participants? Which method of intercultural communication should be used in each specific case - when should transformation be preferred, and when should component analysis be preferred?

Transformation is a change in the source text (speech) by transferring words in one order from the initial source into a second language. In this case, the word is transliterated - written in letters of a foreign language to make it understandable to a native speaker. A comprehensive analysis is aimed at a deeper understanding of the meaning of a text or oral message and its competent interpretation, accessible to understanding the translation in the language. At the same time, the cultural features of the language are erased, and only the informative content of the original message comes to the fore. Which method should I use to translate the source material? It is best if the customer decides the issue - by prioritizing what specific meaning of the text will play a primary role in its presentation. It is worth paying attention to the purpose - what material to translate and from whose persons the information is contained in the original. Specialists who ensure that a balance is maintained between semantic and cultural interpretation will be able to successfully neutralize any problems leading to communication within the framework of intercultural communication.

Translation is a complete replacement of the source material by the semantic result of a text in a foreign language. In translation activities, it is important to observe the correctness of spelling not only of individual words and phrases, but also of the content of each sentence in the fourth common semantic material. The linguist must study the cultural subtleties of translation, know the specifics of working with a particular audience, and clearly define the purpose expressed in written or spoken information. It is important to remember that there are necessarily differences in the semantic description of various cultural terms, and a competent translator in most cases can only roughly interpret the data in another language, avoiding gross errors, inaccuracies and simple concepts in the opposite explanation. Not only two or more languages interact in the translation process, but also two cultural tours, such as local and national specificity. Identification of the general, international, universal and the particular, special, national is fundamental in the study of such a phenomenon as intercultural communication. The origins of the universal and national-specific are revealed by studying such a notion as "conceptual and linguistic picture of the world of society".

Translation is the complete replacement of source material with a text in a foreign language similar in content and semantic meaning. In translation activities, it is important to take into account the correct interpretation of not only specific words and phrases, but also the content of each sentence as a whole in the context of the overall meaning of the material. The linguist must learn the cultural nuances of the target language, be aware of the specifics of working with a particular audience and clearly define the purpose of the information presented in writing or orally. It is important to bear in mind that the meaning of different cultural terms is necessarily different, and a competent translator in most cases can only approximate what is said in the other language, avoiding gross errors, inaccuracies and interpretation of concepts in the opposite sense.

In the process of translation, not only two languages and more, but also two cultures interact, having both common and national specificity. Identification of the common, international, universal and private, particular, national is fundamental in the study of such a phenomenon as intercultural communication. The origins of the universal and national-specific are revealed in the study of such notions as "conceptual and linguistic picture of the world of society. Being, on the one hand, an objective system and, on the other hand, the result of the emotional and spiritual creativity of a nation, languages record the peculiarities of a nation's worldview of the people. In the process of historical development, fundamental vital images are fixed in language and are transmitted to subsequent generations in verbalized form. External material conditions of ethnos existence may change with time, but the features of national mentality transmitted by linguistic means continue to be reproduced in subsequent generations.

That is, the language offers its speakers a ready-made form of evaluation and perception and begins to perform the function that at the initial stage of ethnicity's existence was performed by the external environment, partly modelling the speech and non-speech behaviour of people as subjects of cultures of a given society of people as subjects of cultures of a given society. The diversity of national linguistic worldviews and the plurality of cultures is not an obstacle to mutual

understanding between peoples and can be overcome in translation. One of the important and decisive practical proofs of the compatibility of logical and linguistic systems in their cognitive essence is the irrefutable fact of mutual understanding of peoples on the basis of translation from one language into another.

Never in history (except for the biblical Babylon) have language barriers been an insurmountable obstacle to communication between peoples, not only civilised peoples, but also peoples at different stages of social development (for example, during the period of the great geographical discoveries). However, intercultural communication is adequate and successful only when communicators, who are speakers of different stages of social development (for example, during the period of great geographical discoveries), when communicators, who are speakers of different cultures and languages, recognize the fact that each of them is "a" the fact that each of them is the "other" and each perceives alternately the "foreignness" of the partner. Familiarizing oneself with the culture of other peoples is one of the most important social functions of translation. The bilingual translator is as it were a "doubled" linguistic person. He/she perceives foreign language textual activity from the position of the lingual culture of the foreign language from the position of the lingual culture of the foreign language society. And then switches to the native linguistic and socio-cultural codes.

A translator must not only translate sentences, but also know the culture of the foreign language country. He or she will serve as a mediator for both parties, explaining to them the main rules of behaviour and customs of the country, and it is also the interpreter's job to find an equivalent for a linguistic phenomenon that directly reflects the foreign culture to find an equivalent for the linguistic phenomenon that directly reflects the foreign culture. The basis for achieving mutual understanding in intercultural communication is empathy - putting oneself in the other person's shoes, trying to see the world through their eyes. If the translator succeeds in this, the process of translation can be considered a success.

The peculiarities of translation bilingualism consist, firstly, in the fact that translation bilingualism is, as a rule, asymmetrical. Most translators are dominated by one language and one culture. This language and culture subordinate the others that the translator has to face in translation. Secondly, in the process of translation, both languages are present in the act of speech and function simultaneously.

Through the prism of the dominant language and dominant culture, the meanings contained in the speech are understood through the prism of the dominant language and the dominant culture the facts of another culture. The translator constantly has to overcome the interference of languages and cultures.

References

1. Bielsa, Esperanca (2005) 'Globalisation and Translation: A Theoretical Approach', *Language and Intercultural Communication* 2:2, 131–44.
2. Blum-Kulka, Shoshana (1986) 'Shifts of Cohesion and Coherence in Translation', in Juliane House and Shoshana Blum-Kulka (eds) *Interlingual and Intercultural Communication*. Tübingen: Narr, 17–35.
3. Holliday, Adrian (2012) *Intercultural Communication*. London: Routledge.
4. House, Juliane (2012a) 'Translation, Interpreting and Intercultural Communication', in *Routledge Handbook of Intercultural Communication*, London: Routledge, 495–510.
5. Latyshev L.K. *Translation technology*. Uch. village on training translators (from German Yakh). - ML: NVI - THESAURUS, 2000. 280 p.
6. Schäffner, Christina and Beverly Adab (1995) 'Translation as Intercultural Communication Contact as Conflict', in Mary Snell-Hornby, Zuzana Jettmarova and Klaus Kaindl (eds) *Translation as Intercultural Communication*, Amsterdam: Benjamins, 325–39.

UNVEILING THE DYNAMICS OF GRAPHIC MEANS IN NONVERBAL COMMUNICATION

J.K. Komilov

ESP teacher

Kokand branch of Tashkent State Technical University, Kokand, Uzbekistan

javokhir@tdtukokand.uz

Abstract. *This literature review explores the role of graphic means in nonverbal communication, focusing on their significance, effectiveness, applications, challenges, and future directions. Graphic means encompass visual elements such as symbols, charts, images, and diagrams, which facilitate the conveyance of complex information in a concise and accessible manner. Drawing from existing research, the review highlights the effectiveness of graphic means in enhancing comprehension, retention, and engagement across diverse contexts, including education, marketing, journalism, and design. However, challenges such as interpretation, cultural differences, and accessibility underscore the importance of clarity and inclusivity in visual communication practices. Future research directions include exploring emerging technologies such as augmented reality and virtual reality for immersive visual communication experiences.*

Keywords: *Graphic means, nonverbal communication, visual communication, applications.*

Аңдатпа. Бұл мақалада графикалық құралдардың вербалды емес қарым-қатынастағы рөлі зерттеліп, олардың мағынасына, тиімділігіне, қолданылуына, проблемалары мен болашақ бағыттарына назар аударылады. Графикалық құралдарға символдар, диаграммалар, кескіндер және диаграммалар сияқты визуалды элементтер кіреді, олар күрделі ақпаратты қысқа және қол жетімді түрде беруді жеңілдетеді. Қолданыстағы зерттеулерге сүйене отырып, шолу білім беру, маркетинг, журналистика және дизайнды қоса алғанда, әртүрлі контексттерде түсінуді, сақтауды және қатысуды жақсартудағы графикалық құралдардың тиімділігін көрсетеді. Дегенмен, түсіндіру, мәдени айырмашылықтар және қолжетімділік сияқты мәселелер көрнекі коммуникация тәжірибесінде айқындық пен инклюзивті маңыздылығын көрсетеді. Болашақ зерттеу бағыттары қызықты визуалды байланыс үшін кеңейтілген шындық және Виртуалды шындық сияқты жаңа технологияларды зерттеуді қамтиды.

Түйін сөздер: графикалық құралдар, вербалды емес қарым-қатынас, визуалды байланыс, қосымшалар

Аннотация. *В этой статье исследуется роль графических средств в невербальной коммуникации, уделяя особое внимание их значению, эффективности, применению, проблемам и будущим направлениям. Графические средства включают визуальные элементы, такие как символы, диаграммы, изображения и диаграммы, которые облегчают передачу сложной информации в краткой и доступной форме. Основываясь на существующих исследованиях, в обзоре подчеркивается эффективность графических средств в улучшении понимания, удержания и вовлеченности в различных контекстах, включая образование, маркетинг, журналистику и дизайн. Однако такие проблемы, как интерпретация, культурные различия и доступность, подчеркивают важность ясности и инклюзивной в практике визуальной коммуникации. Будущие направления исследований включают изучение новых технологий, таких как дополненная реальность и виртуальная реальность, для захватывающего визуального общения.*

Ключевые слова: *Графические средства, невербальная коммуникация, визуальная коммуникация, приложения.*

Introduction.

Nonverbal communication constitutes a rich tapestry of human interaction, where messages transcend the limitations of language to convey meaning, emotions, and information through various channels. Among these channels, graphic means emerge as potent tools, harnessing the power of visuals to communicate ideas, concepts, and sentiments in a language understood universally. In this digital age inundated with images, symbols, and graphical representations, the significance of graphic means in nonverbal communication cannot be overstated.

From ancient cave paintings to modern-day infographics, humans have utilized visual elements to convey messages since time immemorial. However, the advent of technology and the proliferation of visual media have catapulted graphic means into the forefront of communication practices, reshaping how information is disseminated, perceived, and understood across diverse audiences and contexts. Whether in educational materials, advertising campaigns, news media, or everyday interpersonal interactions, graphic means play a pivotal role in capturing attention, enhancing comprehension, and evoking emotional responses.

This article embarks on a journey to explore the dynamic landscape of graphic means in nonverbal communication, delving into their significance, effectiveness, and myriad applications across different domains. Through a multidisciplinary lens encompassing communication studies, psychology, design, and cultural analysis, we unravel the complexities and nuances of visual communication, shedding light on the underlying mechanisms that render graphic means such potent conveyors of meaning.

Drawing upon a synthesis of scholarly research, theoretical frameworks, and practical insights, this article endeavors to unravel the multifaceted dimensions of graphic means. It examines the cognitive processes underlying visual perception and comprehension, elucidates the persuasive potential of visual rhetoric, and probes the cultural and contextual factors shaping the interpretation of visual messages. Moreover, it investigates the evolving role of graphic means in the digital era, where technology enables unprecedented opportunities for visual storytelling, interactive engagement, and cross-cultural communication.

As we embark on this exploration, we are compelled to acknowledge the complexities and challenges inherent in the realm of graphic means. Issues such as visual literacy, accessibility, and ethical considerations underscore the need for critical inquiry and responsible practice in leveraging visual communication tools. By interrogating the role of graphic means in nonverbal communication, we aspire to glean insights that transcend disciplinary boundaries, fostering a deeper understanding of how visuals shape our perceptions, attitudes, and interactions in an increasingly visual world.

Materials and Methods.

Literature Review.

The significance of graphic means lies in their ability to convey complex information in a concise and accessible manner. Research by Mayer and Gallini (1990) suggests that incorporating visual aids enhances comprehension and retention of information, particularly in educational contexts. Furthermore, graphic means have been found to transcend linguistic barriers, making them valuable tools for communication in multicultural settings (Mills, 2011).

Numerous studies have underscored the effectiveness of graphic means in communication. Visual elements have been shown to facilitate information processing and memory recall, leading to improved understanding and retention of communicated content (Clark & Paivio, 1991). Additionally, graphics have the capacity to evoke emotional responses and create connections with audiences, enhancing engagement and resonance with messages (Huffaker & Calvert, 2005).

Graphic means find applications across diverse domains, including education, marketing, journalism, and design. In education, visuals such as diagrams and illustrations are commonly used to elucidate complex concepts and engage students in active learning (Tufte, 1990). In marketing, graphics play a crucial role in brand identity, advertising, and product packaging, influencing consumer perceptions and behaviors (Ambler & Styles, 1996). Similarly, in journalism, infographics and data visualizations enrich storytelling and facilitate audience understanding of

complex issues (Segel & Heer, 2010). In design, graphic means are instrumental in conveying messages, establishing visual hierarchy, and enhancing user experience across various mediums (Lidwell et al., 2010).

Despite their effectiveness, graphic means present challenges related to interpretation, cultural differences, and accessibility. Misinterpretation of visuals and cultural nuances in interpretation can lead to communication breakdowns (Johansson & Wiberg, 2019). Moreover, ensuring accessibility for individuals with disabilities remains a pressing concern, necessitating adherence to standards and guidelines for inclusive design.

Research Methods.

In this stage it is performed, content analysis on various forms of communication materials (e.g., advertisements, educational materials, news articles) to identify and analyze the use of graphic means. This method involves systematically categorizing and coding visual elements such as symbols, icons, images, and graphs to discern patterns, trends, and communicative strategies employed in different contexts. Content analysis will facilitate insights into the prevalence, types, and functions of graphic means in nonverbal communication.

Designing and conducting experimental studies to investigate the effectiveness of graphic means in conveying information and eliciting emotional responses. Utilize controlled experimental settings to manipulate variables such as visual complexity, message clarity, and emotional content, and measure participants' comprehension, recall, and emotional reactions to different visual stimuli. Experimental studies will provide empirical evidence on the cognitive and affective impact of graphic means on communication outcomes.

Administering surveys or questionnaires to gather data on individuals' perceptions, preferences, and interpretations of graphic means in communication. Design survey instruments to assess respondents' attitudes, understanding, and engagement with visual elements in various communication contexts. Utilize Likert scales, open-ended questions, and demographic variables to capture diverse perspectives and insights on the role and effectiveness of graphic means in nonverbal communication.

Case Studies: Conducting in-depth case studies of real-world communication campaigns, projects, or interventions that prominently feature graphic means. Select diverse cases from different sectors (e.g., education, marketing, journalism) and analyze the use of visual elements, the intended communication goals, audience responses, and overall effectiveness. Employ qualitative methods such as interviews, observations, and document analysis to glean rich insights into the practical application and impact of graphic means in specific contexts.

Comparative Analysis: Undertaking comparative analysis to examine cross-cultural differences in the use and interpretation of graphic means in nonverbal communication. Compare visual communication practices, conventions, and preferences across different cultural contexts to identify commonalities, divergences, and cultural-specific nuances in visual communication strategies. Employ both qualitative and quantitative approaches to elucidate cultural influences on the perception and effectiveness of graphic means.

Results and Discussions.

One of the primary reasons for the effectiveness of graphic means lies in their capacity to enhance comprehension and retention. Research indicates that visuals aid in information processing and memory recall, leading to better understanding and retention of communicated content. This is especially pertinent in educational settings, where complex concepts can be elucidated through diagrams, infographics, or visual metaphors, facilitating deeper learning experiences.

Furthermore, graphic means have the ability to evoke emotional responses and create connections with audiences. Images, for instance, have the power to evoke emotions ranging from joy to sadness, empathy to outrage. By incorporating visual elements into communication, individuals can evoke desired emotional responses, thereby enhancing engagement and resonance with their message.

Graphic means find applications across diverse domains, including education, marketing, journalism, and design. In education, visual aids such as diagrams and illustrations are commonly

used to simplify complex concepts and engage students in active learning. In marketing, graphics play a pivotal role in brand identity, advertising, and product packaging, influencing consumer perceptions and purchase decisions.

In journalism, infographics and data visualizations are employed to present information in a compelling and easily digestible format, enriching storytelling and facilitating audience understanding of complex issues. Similarly, in design, graphic means are instrumental in conveying messages, establishing visual hierarchy, and enhancing user experience in various mediums such as web design, print media, and product packaging.

Despite their efficacy, graphic means are not without challenges. Misinterpretation of visuals, cultural differences in interpretation, and accessibility issues for individuals with disabilities are some of the concerns that warrant attention. Designers and communicators must strive for clarity, simplicity, and inclusivity in their use of graphic means, ensuring that the intended message is effectively communicated to diverse audiences.

Future research in the field of graphic means and nonverbal communication could explore emerging trends such as the integration of augmented reality (AR) and virtual reality (VR) technologies, which offer novel possibilities for immersive visual communication experiences (Billinghurst et al., 2015). Additionally, investigations into the role of graphic means in online communication, social media, and digital storytelling could provide valuable insights into evolving communication practices in the digital age.

Conclusion.

In the digital age, where information overload is ubiquitous and attention spans are fleeting, the role of graphic means in nonverbal communication has never been more crucial. This literature review has shed light on the significance, effectiveness, applications, challenges, and future directions pertaining to graphic means, highlighting their multifaceted role in shaping communication dynamics across various contexts.

Through a synthesis of existing research, it is evident that graphic means serve as potent vehicles for conveying complex information in a concise and accessible manner. From educational settings to marketing campaigns, from journalistic storytelling to user interface design, visuals play a pivotal role in enhancing comprehension, retention, and engagement. Their ability to transcend linguistic barriers and evoke emotional responses underscores their universal appeal and effectiveness in communicating across diverse audiences.

However, as with any communicative tool, graphic means come with challenges that warrant attention. Misinterpretation of visuals, cultural differences in interpretation, and accessibility issues for individuals with disabilities underscore the importance of clarity, simplicity, and inclusivity in visual communication practices. By addressing these challenges and adhering to best practices in design and communication, practitioners can maximize the impact of graphic means while ensuring equitable access for all.

Looking ahead, future research in the field of graphic means and nonverbal communication holds promise for further innovation and exploration. Emerging technologies such as augmented reality (AR) and virtual reality (VR) offer exciting opportunities for immersive visual communication experiences, opening new avenues for creative expression and engagement. Additionally, as communication continues to evolve in online and digital spaces, investigating the role of graphic means in digital storytelling, social media communication, and user experience design will be crucial for understanding and adapting to changing communication paradigms.

In conclusion, graphic means constitute indispensable tools in the communicative repertoire, enabling individuals and organizations to convey messages, evoke emotions, and forge connections in a visually-driven world. By harnessing the power of graphic means and embracing principles of clarity, inclusivity, and innovation, communicators can navigate the complexities of nonverbal communication with confidence, fostering meaningful connections and driving positive outcomes in diverse contexts.

References

1. Ambler, T., & Styles, C. (1996). Brand development versus new product development: Towards a process model of extension decisions. *Marketing Intelligence & Planning*, 14(7), 10–16.
2. Billinghurst, M., Clark, A., & Lee, G. (2015). A survey of augmented reality. *Foundations and Trends in Human-Computer Interaction*, 8(2–3), 73–272.
3. Clark, J. M., & Paivio, A. (1991). Dual coding theory and education. *Educational Psychology Review*, 3(3), 149–210.
4. Huffaker, D. A., & Calvert, S. L. (2005). Gender, identity, and language use in teenage blogs. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 10(2), 00–00.
5. Javokhir Kozimjon ugli Komilov. Process Of Forming Latin Script And Its Impact On Graphic Communication Of Internet Language. *Academic Leadership-Online Journal*. 2020 June 25; 5(21):124-130.
6. Johansson, R., & Wiberg, M. (2019). Embracing ambiguity in cross-cultural design: A case study of design practice in India. *International Journal of Design*, 13(3), 1–21.
7. Komilov Javokhir Kozimjon ugli. “The Role of Graphic Language to Increase Seismic Safety of Residential Buildings and Social Objects”. *Science Promotion*, vol. 1, no. 1, Jan. 2024, pp. 317-28, <https://sciencepromotion.uz/index.php/sp/article/view/983>.
8. Komilov JK, Dehkonov BA. Influencing factors for the evolution of the graphical system in the internet language. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*. 2022;2(Special Issue 4-2):1067-78.
9. Lidwell, W., Holden, K., & Butler, J. (2010). *Universal principles of design*. Rockport Publishers.
10. Mayer, R. E., & Gallini, J. K. (1990). When is an illustration worth ten thousand words? *Journal of Educational Psychology*, 82(4), 715–726.
11. Mills, K. (2011). Visual communication: A cultural challenge. In *The SAGE Handbook of Intercultural Competence* (pp. 319–333). Sage Publications.
12. Segel, E., & Heer, J. (2010). Narrative visualization: Telling stories with data. *IEEE Transactions on Visualization and Computer Graphics*, 16(6), 1139–1148.
13. Tufte, E. R. (1990). *Envisioning information*. Graphics Press.
14. Ugli JK. Modern graphic communication in the internet discourse. *Архивариус*. 2020(2 (47)):47-53.
- 15.

ҒТАХР 16.31.41

ЭТНОМӘДЕНИ РЕАЛИЙЛЕР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ АУДАРМАДА БЕРІЛУІНДЕГІ МӘСЕЛЕЛЕР

А.С. Бектлеуова

Магистрант

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университеті, Астана, Қазақстан

aruzhan.bs@yandex.kz

***Аңдатпа.** Мақалада қазақ және ағылшын тілдерінің этикеттік нысандары қарастырылады. Мақалада этикет нысандарының бір тілден екінші тілге аударылуы талданады, кәсіби қызметтегі этикеттің адамдар арасындағы қарым-қатынас құралы ретіндегі маңыздылығы қарастырылады. Тілдік аударма әдістері ұсынылған.*

***Түйін сөздер:** этномәдени реалиялар, этикет, этикет формалары, мәдениет, мінез-құлық, сөйлеу этикеті.*

***Abstract.** The page discusses English and Kazakh etiquette in both languages. The article addresses the significance of etiquette in professional activity as a medium of communication between individuals and explores the translation of etiquette forms from one language to another. There are presented translation strategies.*

Key words: *ethnocultural realia, etiquette, forms of etiquette, culture, behavior, speech etiquette.*

Аннотация. *В статье рассматриваются этикетные формы казахского и английского языков. В статье анализируется перевод форм этикета с одного языка на другой, рассматривается важность этикета в профессиональной деятельности как средства общения между людьми. Представлены методы языкового перевода.*

Ключевые слова: *этнокультурные реалии, этикет, формы этикета, культура, поведение, речевой этикет.*

Тіл тек қарым-қатынас құралы ғана емес; бұл мәдениеттің, тарихтың және жеке тұлғаның күрделі желісі. Осы күрделі мозаика шеңберінде этикет саласы жеке адамдар мен қоғамдардың өзара әрекеттесуін қалыптастыруда және анықтауда негізгі рөл атқарады. Біздің бір-бірімізді қарсы алу және құрмет көрсету тәсілдері біздің мәдени нормаларымызды, құндылықтарымыз бен үміттерімізді көрсетеді. Этикетке байланысты тілдік бірліктерді түсіну және дұрыс аудару - этномәдени семантиканың күрделі өзара әрекеттесуіне терең тоқылған нәзік және көп қырлы міндет. Этикет пен этномәдени тексттердің қазақ тіліндегі зерттелуі мен аударылуы қазіргі қазақ тілінің аударматану ғылымында бұрын қарастырылмаған тақырып болып табылады.

Әр түрлі мәдениеттер арасындағы өзара әрекеттесу кең таралған біздің жылдам жаһандану әлемімізде этикетпен байланысты тілдік бірліктерді мәдени ерекшеліктерді ескере отырып дәл аудару білу таптырмас нәрсе. Бұл саладағы түсінбеушілік немесе қате түсіндіру байқаусыздан қорлауға, ыңғайсыздыққа немесе тіпті дипломатиялық қақтығыстарға әкелуі мүмкін. Осылайша, біздің зерттеуіміз осы тілдік бірліктердегі этномәдени семантиканың күрделілігін анықтауға бағытталған, өйткені олар әртүрлі тілдер мен мәдениеттердің спикерлері арасындағы қарым-қатынастың шынайылығын сақтауда маңызды рөл атқарады. Қазіргі кездегі аудармашылардың әртүрлі елдердің мәдениеті мен менталды фоны жайлы білімін кеңейту, аудармашыларға кеңес-көмек ретінде сөздік-жадынама жариялау осы ғылыми мақаланың практикалық өзектілігі болып табылады.

Этикет контекстінде этномәдени семантиканы зерттеуге кірісе отырып, біз тіл туралы түсінігіміздің жақсаруын ғана емес, сонымен қатар әртүрлі тілдік және мәдени ортадағы адамдар арасындағы өзара сыйластықты, өзара түсіністікті және үйлесімділікті арттыруды күтеміз. Жаһандық байланыс норма болып табылатын дәуірде біз этикет байлығын дәлдікпен, эмпатиямен және аударма кезінде мәдени ерекшеліктерді ескере отырып жеткізуге мүмкіндік беретін білім мен дағдыларға ие болуымыз маңызды.

Этномәдени реалиялар мен оларды аудару мәселелеріне арналған ғылыми мақалада әртүрлі зерттеу әдістерін пайдаландық. Әдістерді таңдау зерттеудің нақты мақсаттарына және зерттелетін этномәдени мазмұнның сипатына байланысты. Ғылыми мақалада сипаттамалық, салыстырмалы-салғастырмалы, статистикалық, сауалнама, дискурс талдау, мәдениетаралық талдау әдістері қолданылады.

Тілдер мен мәдениеттер арасындағы көпір ретінде жиі атап өтілетін аударма этномәдени реалияларды дәл жеткізуге келгенде күрделі мәселеге тап болады. Әрбір тілдік өрнекке енген мәдени нюанстардың, құндылықтардың және тарихи контексттердің күрделі тоғысуы аудармашылар үшін үлкен кедергі болып табылады.

Этномәдени бірегейліктің аударылуы және дамуы туралы мәселе соңғы жылдары Қазақстандық аударматану ғалымдарын ғана емес, бүкіл әлемдік ғалымдар мен аудармашыларды мазалап келеді. Бұл негізінен алдыңғы онжылдықтардағы өміріміздің айрықша оқиғаларымен байланысты: мәдени кеңістіктің жаһандануы және мәдениетаралық өзара әрекеттестіктің өршуі. Ұлттар мен этникалық топтардың әлеуметтік-экономикалық, саяси және мәдени өмірінің барлық аспектілеріне әсер еткен жаһандану үрдістері қауіпті, өйткені олар адамдарға өздерінің ұлттық және мәдени ерекшеліктерін аз бағалауға және

тарихи анықталған аумағы, тілі мен мәдениеті бар көпұлтты мемлекет саналу сезімін әлсіретуі мүмкін.

Әлемнің тілдік бейнесі мен аударма мәселелері тұрғысынан қазақтың ұлттық дәстүрлері ең аз зерттелгендердің бірі болып табылады. Қазақ елінің ұзақ тарихы, түрлі мәдениеті мен өмір салты бар. Реалия сөздер-бұл адамдардың өмір салтының ерекшелігін, ойлау тәсілін және танымдық стилін жеткізетін лексикалық бірліктер. «Реалия-сөз» термині лингвистика зерттейтін көптеген факторлар, мысалы, белгілі бір елдің мемлекеттік құрылымы, белгілі бір халықтың өткені мен мұрасы, осы тілде сөйлейтіндердің тілдік өзара әрекеттесуі және т.б., жатады. Алайда реалиялардың өзіндік стилистикалық мән-мақсаты бар. Көркем шығармадағы реалия-сөздер басқа тілдерге аударылғанда өзіндік танымдық мәнін сақтайды, бірақ прагматикалық және стильдік мақсатын жоғалтады. Қазіргі заман аударматануында көркем шығармадағы реалия-сөздердің атқаратын рөліне тоқталатын зерттеушілер көп емес. «Реалия-сөз» терминінің қазіргі заман аударматануында нақты дефинициясы жоқ. XX ғасырдың жартысында оларды ұлттық бірегейліктің сыртқы нышандарын суреттейтін лексика және көркем әдеби мәтінге ерекше реңк беретін лингвистиканың айрықша бөлімі ретінде түсіндіре бастады, бірақ сол кезде де аударматанушылар арасында бұл тіркестің анықтамасы туралы қызу пікірталастар жүріп жатты. Қазіргі таңда ғылыми әдебиеттерде реалия-сөздерді сипаттау үшін «Экзотикалық лексика» және «баламасыз лексика» терминдері қолданылады; Оған қоса «варваризмдер», «олқылық сөздер», «лакуналар» және «этнолексемалар» терминдері де параллельді түрде қолданылуы мүмкін. [1]

Этномәдени кеңістіктің өзіндік ерекшеліктері тіл құрылымында көрінеді. Тілдік құралдармен көрсетілген қоршаған реалия (метафора, фразеологиялық айналымдар, салыстырулар және т. б.) әлемнің кез-келген этномәдени, тілдік бейнесінің бірегейлігін анықтайтын факторлардың бірі болып табылады [2]

Әр тілдің өзіндік сөйлеу формулалары, сөйлеу этикеті болады. Сөйлеу этикеті - тұлғааралық қарым-қатынастың ең маңызды бөлігі. Бұл байланыстың коммуникативті сипатына әсер етеді. Р. Бегалиеваның пікірінше әңгімелесушімен берілген реңкте қажетті қарым-қатынас көптеген коммуникациялық контексттерде сөйлеу этикетінің көмегімен қалыптасады, ал сөйлеу этикеті нормаларын бұзу әдепсіздікке және адамға немесе серіктеске жеккөріністілікке айналады. [3]

Адамдар арасындағы қарым-қатынас әртүрлі формада жүзеге асады - олар амандасады, қоштасады, бір-біріне ризашылығын білдіреді, жанашырлық білдіреді немесе қолдау көрсетеді, бір-бірін мақтайды және әр тілде бұл әрекеттер әр түрлі көрінеді. Тіл үйрену әдетте «Сәлеметсіз бе!», «Қош бол!», «Рахмет» және «Кешіріңіз» сияқты сәлемдесу сөз тіркестерінен басталады, өкінішке орай, аудармашылар ретінде біз әдетте «әдептілікке» келгенде осымен аяқтаймыз. Содан кейін біз күрделі, жетілдірілген тұжырымдамаларды тұжырымдап, түсіндіре алатын деңгейге жеткенде, біз әлі де мәдени күйзелістерге бейім екенімізді немесе оларды тілдік мінез-құлық арқылы тудыратынымызды білуіміз мүмкін. [4]

Әлемде түрлі халық бар, сол түрлі халықтың түрлі мәдениеті мен дәстүрін айқындап, көрсететін тілі бар. Мәдениетаралық қарым-қатынас кезінде аудармашының маңызы өте зор. Ол ана тілі мен екінші тілді жетік білетін, өз ісінің маманы болуы керек. Кез келген тілдің тек өзіне ғана тән құралдары, ерекшеліктері мен қасиеттері бар. Сондықтан да аудармашы аударма жасалатын шет тілін, сол елдің мәдениетін, сонымен бірге өзге тілді, оның құрылым ерекшелігін, оның бөлшектерінің өз ана тілінің бөлшектерімен өзара байланыс қисынын көрсету үшін ана тілінің мүмкіндіктерін сарқа пайдаланатындай терең меңгеруі тиіс. Түрлі тілдер тасымалдаушылары арасында қабылданған сөйлеу нормалары туралы көзқарастардың бір-біріне сәйкес келмеуі де аудармашы үшін ауыр сын.

Алдымен, «сөйлеу этикеті» дегенді түсінуге тырысайық. Сөйлеу этикеті - белгілі бір жағдайда басқа адаммен вербалды (және, көбінесе, вербалды емес) байланысты орнату, сақтау және үзу жолын түсіндіретін талаптар (ережелер, нормалар) жүйесі. Сөйлеу этикетінің нормалары өте алуан түрлі, әр елдің қарым-қатынас мәдениетінің өзіндік

ерекшеліктері бар. Мысалы, әңгімеге қатысқанда британдықтар қарапайым, сыпайы және біршама жалтарады. Кейде әңгіменің қайда жатқанын түсіну қиын және ол екіұштылыққа толы болуы мүмкін; мимика мен дауысқа назар аударыңыз - бұл өз септігін тигізеді. Тікелей сұрақ қою тікелей жауап беруге кепілдік бермейді. Шетелдіктер британдықтар мақтан тұтатын әзіл-оспақ сезімін білуі керек. Маңызды мәлімдеме сияқты көрінетін нәрсе әзіл болуы мүмкін, бірақ сөйлеушінің жүзі оны бермейді. [5]

Барлық халықтардың тілдік этикетінде жалпы ерекшеліктерді атап көрсетуге болады; мәселен, барлық халықтардың іс жүзінде сәлемдесу мен кешірудің тұрақты формулалары, үлкендерге құрметпен қарау формалары және т. б. бар. [6]

Мақаланың теориялық бөліміне дәлелдеме ретінде практика жүзінде Луиза Мэй Олкоттың «Кішкентай ханымдар» атты шығармасын алып, талдадық. Жұмыс барысында 20 мысал табылып, оның 60% аудармаларын мақала негізінде талқылауға алдық. Мысалдар төмендегі кестелерде көрсетілген.

Кесте №1 – Ағылшын және Қазақ тілі мен мәдениеттерінің ерекшеліктері.

№	Түпнұсқа тіл	Қазақ тіліндегі аудармасы
1	The excitement had hardly subsided when Hannah appeared, with "Mrs. March's compliments, and would the ladies walk down to supper." [8]	Демдерін ішке тартып, дастарханға жұтына қарап, сосын аналарын көздерімен аялай қалған қыздарының бақытты жүзін көру миссис Марч үшін де қуанышты сәт еді. [7]
2	"Yes, yes, spandy nice, and Meg has cologne on hers," cried Jo, adding with a laugh as they went on, "I do believe Marmee would ask that if we were all running away from an earthquake." "It is one of her aristocratic tastes, and quite proper, for a real lady is always known by neat boots, gloves, and handkerchief," replied Meg, who had a good many little 'aristocratic tastes' of her own. [8]	Бұл — оның ақсүйектік әдетінің бірі. Мұндай қамқорлық, әлбетте, негізсіз емес, өйткені нағыз ханымды бәтеңкесінің, биялайы мен беторамалының тазалығына қарап таниды, — Мег те өз ойын айтты. Оның да өзіне лайық кішкентай «ақсүйектік әдеттері» баршылық еді. [7]
3	"Mercy, no! Don't ask or tell anyone. Get me my rubbers, and put these slippers with our things. I can't dance anymore, but as soon as supper is over, watch for Hannah and tell me the minute she comes. [8]	Қинама мені өйтіп, болмайды! Ешкімнен өтінбе және мұны ешкімге айтпа. Маған галошымды әперіп жіберші, ал мына туфлиді басқа заттарымыздың арасына тыға саларсың. Мен енді билей алмаймын, кешкі дәм аяқталысымен, Ханнаны іздеп , ол келген бойда маған хабарын бер.[7]

Бірінші мысалда *Mrs March* сыйластық атау тіркесін, *транслитерация* тәсілімен *миссис Марч* деп аударды. Қазақ халқының дәстүрінде миссис сөзі болмаса да, бұл тіркес өте танымал және қазақ тілінде баламасы жоқ, сондықтан аудармашының бұл тіркесті аударуы нақты, әрі тұжырымды болды. Және де бұл роман негізі ағылшын авторымен, ағылшын тілінде жазылғандықтан, кейбір қазақ тілінде баламасы жоқ сөздерді транслитерация арқылы беру өте тиімді тәсіл түрі.

Келесі бір мысал ағылшын менталитетіндегі, халқының есіндегі *«ақсүйек»* кейпі. Егер де ағылшын тілінде сөйлейтін адамның *«ақсүйегі»* қолғап киіп, беторамалының тазалығына қарап жүрсе, қазақ халқының тарихындағы *«ақсүйектер»* тіптен өзгеше. Қазақ халқының жадындағы *«ақсүйектер»* 24-8 қанатты киіз үйде тұрып, жылқы мен түйе малының 1000-1500 басын ұстаған. Осы бір сөзге екі елдің екі түрлі мағына беруі этномәдени реалиялардың аударылуын тежеп тұрған бірден бір мәселе. Алайда аудармашы жеткілікті дағдыларға ие болса, бұндай қиындықтар оған төтеп бермейді.

Үшінші мысалда аудармашы бірінші тіркесті *нақтылап*, қазақ тілінің оқырмандарына түсінікті етіп аударса, екінші қарамен көрсетілген тіркестің мағынасын сәл

өзгертіп жіберді. Ағылшын тіліндегі *watch for* сөз тіркесі *іздеу* мағынасында емес, *қарау* немесе *бақылау* деген мағынаға ие. Бірақ бұл аударма мәтіннің мән-мағынасын жоғалтпайды.

Кесте №2 – Этикалық лексемалардың аударылуы

№	Түпнұсқа тіл	Қазақ тіліндегі аудармасы
1	"Merry Christmas, Marmee! Many of them! Thank you for our books. We read some, and mean to every day," they all cried in chorus. [8]	Бақытты Рождество болсын, анажан! Кітабыңызға рахмет! Біз оны оқуды бастап та жібердік, енді күнде таңертең оқитын боламыз! — деп бәрі дауыстап хормен айтып салды. [7]
2	" Just my luck! You shouldn't have asked me to do it. I always spoil everything. I'm so sorry, but the tongs were too hot, and so I've made a mess, " groaned poor Jo, regarding the little black pancakes with tears of regret. [8]	Қашанда осы, менің-ақ жолым болмайды! Мұны маған істетпеуің керек еді. Қатты өкінемін, кешірші! Шымшуырлар тым қатты ысып кетсе, мен қайтейін, ақыры, міне! — Еңірей жылап жіберген Джо бетінен жол сала сорғалаған көз жасымен үстел үстінде жатқан шаштан көз алмай. [7]
3	" Have a good time, dearies! " said Mrs. March, as the sisters went daintily down the walk. " Don't eat much supper, and come away at eleven when I send Hannah for you." As the gate clashed behind them, a voice cried from a window.. [8]	Жандарым менің, уақытты көңілді өткізулеріңе тілектеспін! — деді миссис Марч олар аяғын ырғала басып ұзын жолға түскенде. — Тамақты көп жеп қоймандар, сендерді әкелуге арттарыңнан Ханнаны жіберем, сағат он бірден қалмай қайтатын болыңдар. [7]

Бірінші мысалдағы қарамен берілген *Thank you for our books* тіркесін қазақ тіліне аудару барысында, аудармашы көптік жалғаудың орнына *кітабыңызға* деп аударды. Алайда бұл аударма тәсілі арқылы аудармашы қазақ тілінің грамматикасын орынды қолданып, оны жетік меңгергені туралы түсінік бере алады. Осы мысалдың екінші бөлігіне көз жүгіртсек, аудармашы тарапынан қосылған *таңертең* сөзін көре аламыз. Бұл мысалда аудармашы *грамматикалық түрлендіру* мен *нақтылау* тәсілдерін қолданды.

Аудармашы екінші мысалдағы ұстамды этикалық лексемаларды қазақ тіліне экспрессивті түрде, кейіпкерге көбірек эмоция беріп аударды. Жәй *I'm so sorry* тіркесін *қатты* сын есімін қолданып, *өкінемін* етістігін қолданды. Егер де өкініш сезімінің градациялары болса бұл етістік әсерлігі жағынан ең жоғарғы орында тұратын еді. Бірақ бұл аударма автордың айтқысы келген ойын бөлмейді және мағынасынан алыстамайды. Аудармашы бұл сөйлемді аудару барысында *нақтылау* әдісін қолданды.

Үшінші мысалдағы этикалық лексемалардың аудармалары дәл және нақты деп айта аламыз. Аударма бастапқы мағынадан алыстамайды.

Кесте №3 – Ағылшын және Қазақ тілі мен мәдениетіндегі ортақ белгілерінің көрініс

№	Түпнұсқа тіл	Қазақ тіліндегі аудармасы
1	"Our cat ran away once, and he brought her back, and we talked over the fence, and were getting on capitally, all about cricket, and so on, when he saw Meg coming, and walked off. [8]	Бірде мысығымыз солардың бақшасына қашып кетіп, ол оны ұстап әкеліп, екеуіміз шарбақ түбінде крикет туралы біраз уақыт жақсы әңгімелесіп тұрдық, бірақ ол келе жатқан Мегті көріп қалды да, дереу кетіп қалды. Бәрібір мен онымен жақынырақ танысқым келеді, өйткені ол жалғызсырап, көңілсіз жүр, бұған көзім анық жетеді, — деді Джо ойындағысын зор сеніммен айтып.
2	"I know I shall forget. If you see me doing anything wrong, just remind me by a wink, will you?" returned Jo, giving her collar a	— Әйтеуір бірденені ұмытпай жүре алмаймын. Егер менің теріс кетіп бара жатқанымды көрсең, көзіңді қысып белгі бер,

<p>twitch and her head a hasty brush. "No, winking isn't ladylike. I'll lift my eyebrows if anything is wrong, and nod if you are all right. Now hold your shoulder straight, and take short steps, and don't shake hands if you are introduced to anyone. It isn't the thing. [8]</p>	<p>жарай ма? — деген Джо жағасын тартқылап түзеп, шашын да асыға жөндеп қойды. — Көз қысу — әбестік, олай ету әйел затына жараспайды. Егер ұнамсыз қылық жасап жатсаң, қасымды керемін, дұрыс боп жатса, бас изеймін. Ал қазір арқанды тік ұстап, ақырын қысқа-қысқа адымдап көр. Егер саған біреуді таныстырса, қолын қыспа, бикештерге олай етуге болмайды. [7]</p>
---	--

Бірінші мысалда ағылшын халқының спорт түрі *крикет* туралы сөз қозғалды және де *шарбақтың жанында/түбінде* көршілермен сөйлесу әдеті анық көрінеді. Бұл әдет қазақ халқына да тән құбылыс болғандықтан, аудармашы Бұл тіркесті аударуда қиындыққа тап болмады. Ал крикет сөзін аударуда, *транслитерация* әдісін қолданып, сөйлемнің мағыналық құзіреттілігін жоғалтпады.

Екінші мысалда қарамен берілген сөйлемді *ladylike* сөзін қазақтың *әбестік* сөзін қолданып аударды. Бұл жерде аудармашының *доместикация* әдісін сәтті қолданғанын көре аламыз. Себебі ағылшын халқының менталитетінде леди, мистер, мисс немесе миссис сөздердің орны бөлек. Әр атаудың өзінің жеке мағынасы мен қолдану аясы бар, ал қазақ тіліндегі мырза мен ханым сөздері ағылшын тілінің баламаларынан алыс болып келеді.

Бұл диаграммада біз таңдап алған 9 мысалдың аудармасындағы қолданылған тәсілдер көрсетілген. Қарап отырсақ, аудармашы көбінесе нақтылау әдісін қолданған болатын. Біздің ойымызша бұл әдістің қолданылуы екі тілдік фонның айырмашылығында, себебі аудармашы нақтылау әдісі арқылы автордың оқырмандарға айтқысы келген ойын дәл жеткізу барысында мысалдардағы айтылмаған, бірақ ағылшын оқырмандарына түсінікті бөліктерді қосып, аударған. Бұл аудармада автордың бастапқы ойын жеткізуге көмегін тигізді.

Келесі орында жиі қолданған әдістердің бірі транслитерация мен грамматикалық түрлендіру әдістері. Бұл әдістер өз алдына түпнұсқа мәтіннің аудармадағы ерекшелігін сақтап қалуға көмектесті.

Аудармадағы ең аз қолданылған әдіс түрі доместикация әдісі болып шақты. Бұл әдіс негізінен нақтылау әдісімен бірер ұқсастығы бар, бірақ бұл әдіс екінші тілде балама бар болған жағдайда қолданылса, нақтылау әдісі аударма тілінде баламаның жоқтығынан пайдаланылады.

"Кішкентай ханымдар" романындағы этномәдени реалиялар мен этикалық нормаларды аудару тақырыбында қорытынды жасау үшін аударма процесіне және этномәдени элементтер мен этикалық құндылықтарды бейнелеуге әсер ететін әртүрлі аспектілерді қарастыру маңызды. Қорыта айтқанда, әр бөлім бойынша этномәдени реалияларды, оның ішінде этика тіркестерін аударғанда төмендегі мәселелерге назар аударуы қажет:

Мәдени сезімталдық және шынайылық:

Аудармашылар романда бейнеленген этномәдени реалиялардың шынайы көрінісін қамтамасыз ету үшін мәдени ерекшеліктерге басымдық беруі керек. Аударма процесі оқырмандарға автордың ниеті туралы нақты түсінік беру үшін түпнұсқа мәдени нюанстарды, құндылықтарды және этиканы сақтауға бағытталуы керек.

Аудармадағы кездесуі мүмкін қиындықтар:

Этномәдени терминдер, өрнектер мен әдет-ғұрыптар аударма тілінде тікелей баламаларға ие болмауы мүмкін, бұл аудармашыларға қиындық тудырады. Түпнұсқа мәтіннің дәлдігі мен аударма тілінде оқылымды қамтамасыз ету арасындағы тепе-теңдікті сақтау мұқият қарастыруды қажет етеді.

Этикалық тақырыптар мен құндылықтар:

"Кішкентай ханымдар" отбасы, адамгершілік және қоғамның үміттері сияқты әртүрлі этикалық тақырыптарды қозғайды. Аударма романның этикалық мәнін сақтауы керек, сондықтан ол әр түрлі мәдени ортадағы оқырмандарда резонанс тудырады. Аудармашылар этикалық нормалар мен құндылықтардағы мәдени айырмашылықтарды басшылыққа алуы керек, бұл кейіпкерлер кездесетін этикалық дилеммалардың мәнін сақтауға кепілдік береді.

Бейімдеу және сөзбе-сөз аударма:

Аудармашылар сөзбе-сөз аударманы таңдау керек пе немесе белгілі бір элементтерді мақсатты аудиторияның мәдени контекстіне сәйкес бейімдеу туралы шешім қабылдау қажеттілігіне тап болуы мүмкін. Түпнұсқа мәтінге адалдық пен мақсатты аудиторияның мәдени үміттеріне бейімделу арасындағы тепе-теңдікті сақтау өте маңызды.

Оқырманның қабылдауы:

Аударманың сәттілігі мақсатты тіл мен мәдениеттегі оқырмандардың романда көрсетілген этномәдени реалиялар мен этикалық дилеммалармен қаншалықты жақсы байланыста болуына және оларды түсінуіне байланысты. Оқытылатын тіл қауымдастығының оқырмандарының пікірлері болжамды мәдени және этикалық хабарламаларды жеткізудегі аударманың тиімділігі туралы құнды ақпарат бере алады.

Әдеби қабылдауға әсері:

Аударма процесі оқырмандардың әдеби шығарманы қабылдауы мен бағалауына айтарлықтай әсер етуі мүмкін. Жақсы орындалған аударма романның қол жетімділігі мен жаһандық тартымдылығын арттырады, мәдениетаралық түсіністікке ықпал етеді.

Қорытындылай келе, "Кішкентай ханымдар" романындағы этномәдени реалиялар мен этиканы аудару мақсатты аудиторияның мәдени және этикалық ерекшеліктерін ескеру қажеттілігімен бастапқы мәтінге адалдықты теңестіретін нәзік тәсілді қажет етеді. Аударманың жетістігі оның әр түрлі мәдени контексте оқырмандармен резонанс жасай отырып, түпнұсқа шығарманың байлығын жеткізе білуінде жатыр.

Қолданылған әдебиеттер

1. Бектлеуова Аружан. М. Шаяхметовтың «Үнсіз дала» романындағы реалиялардың ағылшын тіліне аударылу жолдары – дипломдық жұмыс.
2. Жусупова А.У. Особенности перевода этнокультурных экспрессивных
3. Бегалиева Р. Особенности перевода речевого этикета (на примере английского и русского языков) // Актуальные исследования. 2023. №12 (142). Ч. II. С. 50-52. URL: <https://apni.ru/article/5874-osobennosti-perevoda-rechevogo-etiketa-na-pri> (дата обращения: 17.10.2023)
4. Жохова, Л.А. Обучение русскому речевому этикету студентов полиэтнических групп неязыковых вузов в аспекте межкультурной коммуникации [Текст] / Л.А. Жохова. – М., 2005. – 25 с
5. Мосесова М. Э. Речевой этикет-неотъемлемый элемент речевой коммуникации // ЯЗЫК. КУЛЬТУРА. ОБЩЕСТВО. – 2016. – С. 38-46.
6. Скакова Г.К. ЭТИКЕТНЫЕ ФОРМЫ КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА И ПРИРОДА ИХ ПЕРЕВОДА НА АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК. Tiltanym. 2020;(4):50-54. <https://doi.org/10.55491/2411-6076-2020-4-50-54>

7. Кішкентай ханымдар : роман / Луиза Мэй Олкотт; [ауд. Өтен Ахмет]. — Нұр-Сұлтан : Фолиант, 2021. — 360 б. — (Өлемдік классика)
8. Little Ladies: novel / Louise May Olcott;

МРНТИ 16.31.41

КОНЦЕПТ «ПРИВЕТСТВИЕ» В КАЗАХСКОМ, АНГЛИЙСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ

А.Ж. Досбергенова

Магистрант

Евразийский национальный университет им.Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан

Ooo_aika@mail.ru

Аннотация. В данной статье рассматриваются лингвистические особенности и культурные аспекты выражения приветственных форм в казахском, английском и русском языках, проводится анализ уникальных черт, вариаций и особенностей употребления приветствий в каждом из языков, выделяя культурные и социальные контексты, которые влияют на их употребление. В ходе исследования применяются сравнительно-сопоставительный метод анализа для определения схожих и различных аспектов восприятия приветствий в разных культурах, предоставляя заинтересованным лицам глубокое понимание того, как языковые элементы отражают менталитет и общественные ценности. Результаты, полученные в ходе проделанной работы, будут полезными для лингвистов и исследователей языка, так как внесут вклад в исследования об изменениях культурных норм и обычаев в контексте глобализации.

Ключевые слова: концепт, концепт «приветствие», переводоведение, казахский язык, английский язык, русский язык, межкультурная коммуникация.

Аңдатпа. Бұл мақалада қазақ, ағылшын және орыс тілдерінде сәлемдесу формаларын білдірудің лингвистикалық ерекшеліктері мен мәдени аспектілері қарастырылады, олардың қолданылуына әсер ететін мәдени және әлеуметтік контексттерді бөліп көрсете отырып, әр тілде сәлемдесуді қолданудың ерекше белгілері, вариациялары мен ерекшеліктері талданады. Зерттеу әртүрлі мәдениеттердегі сәлемдесуді қабылдаудың ұқсас және әртүрлі аспектілерін анықтау үшін салыстырмалы талдау әдісін қолданады, бұл мүдделі адамдарға тіл элементтерінің менталитет пен әлеуметтік құндылықтарды қалай көрсететінін терең түсінуге мүмкіндік береді. Атқарылған жұмыс барысында алынған нәтижелер лингвистер мен тіл зерттеушілері үшін пайдалы болады, өйткені олар жаһандану контекстіндегі мәдени нормалар мен әдет-ғұрыптардың өзгеруі туралы зерттеулерге үлес қосады.

Түйін сөздер: тұжырымдама, "сәлемдесу" тұжырымдамасы, аударматану, қазақ тілі, ағылшын тілі, орыс тілі, мәдениетаралық коммуникация.

Abstract. This article examines the linguistic features and cultural aspects of the expression of greeting forms in Kazakh, English and Russian languages, analyzes the unique features, variations and features of the use of greetings in each of the languages, highlighting the cultural and social contexts that influence their use. The study uses a comparative analysis method to identify similar and different aspects of greeting perception in different cultures, providing stakeholders with a deep understanding of how language elements reflect mentality and social values. The results obtained in the course of this work will be useful for linguists and language researchers, as they will contribute to research on changes in cultural norms and customs in the context of globalization.

Keywords: *concept, concept "greeting", translation studies, Kazakh language, English, Russian language, intercultural communication.*

Введение.

В мире, в котором наблюдается разнообразие культур и языков, приветствие является первой точкой контакта между людьми, отражающей глубокие аспекты их культурной и социальной идентичности. Каждый язык и каждая культура имеют уникальные способы выражения приветствия, воплощающие в себе ценности, нормы и ожидания общества. Изучение концепта «приветствие» является многогранной исследовательской областью, и множество лингвистов, антропологов, социологов и специалистов в области межкультурной коммуникации занимались этой темой.

Целью исследования является сравнение и контрастивный анализ концепта «приветствие» в казахском, английском и русском языках. Достижение данной цели позволит обогатить и гармонизировать процесс межкультурного обмена и межличностных отношений.

Описательный и сравнительно-сопоставительный методы, наблюдение позволили нам добиться теоретической и практической значимости исследования.

С древних времен понятие «концепт» активно используется в различных областях гуманитарных исследований. Концепт – ключевое понятие лингвокультурологии, раскрывающееся в словаре лингвистических терминов, как «смысловое содержание понятия, объем которого есть предмет (денотат) этого понятия» [1, 165].

Впервые термин «концепт» появляется в статье С. А. Аскольдова “Концепт и слово”, под которым автор подразумевал “мысленное образование, которое замещает нам в процессе мысли неопределенное множество предметов одного и того же рода” [2, 260-267]. Следовательно, в данном случае концепт помогает нам упорядочить и систематизировать различные объекты или предметы, имеющие общие признаки, и сохранить их в нашем распоряжении как абстрактное понятие.

С.Х. Ляпин, В.И. Карасик исследуют «концепт» как «многомерное дискретное культурно значимое социологическое и психическое образование в коллективном сознании, зафиксированное в языковой форме» [3, 45].

Следует отметить, что концепты существуют не только на уровне лексики и семантики, но также охватывают широкий спектр культурных аспектов, таких как обычаи, верования, стереотипы, символы и многие другие. Таким образом, приветствие являясь одним из аспектов концепта, играет немаловажную роль в понимании взаимодействия между языком и культурой, а также их влиянии друг на друга.

Концепт «приветствие» выступает одной из важных универсалий речевого этикета, основной задачей которой является установление контакта с собеседником, формируя тем самым отношения и определяя роли участников общения [4, 20-33]. Опущение данной конструкции в разговоре может привести к негативному оттенку беседы, а также и к ее преждевременному завершению. Следовательно, правильное применение приветственных выражений служит признаком уважения к собеседнику и стремлением вести с ним беседу.

Говоря об актуальности изучения концептов, связанных с межкультурной коммуникацией в различных научных гуманитарных отраслях, мы хотим подчеркнуть, что для переводоведения и практической переводческой деятельности этот вопрос является не менее важным, в виду развития этносов и постоянного изменения строения, границ, направления их значения.

Более того, С. Саворнин в своей статье «Traduire l'intraduisible après les postcolonial studies», подчеркивает роль переводчика и его этики в процессе перевода, отмечая его как ключевого посредника между культурами. Он упоминает о важности не только лингвистической компетенции переводчика, но также и осознанности его ответственности за передачу исходной конструкции автора [5, 160-163]. Ведь именно переводчик в ходе своей деятельности, основываясь на своих фоновых знаниях, переводит различные реалии одного

социокультурного аспекта на другой. Поэтому особенно важно, чтобы он понимал исходную концепцию в данном процессе. Поскольку в случае недопонимания переводчик изменяет или искажает первоначальное значение концепции при помощи использования логических отношений, что отражается на качестве перевода. Более того, при переводе концептов появляются определенные трудности, выраженные отсутствием эквивалентных значений в культуре переводимого языка, а также неадекватностью дословного перевода.

Следовательно, переводчик, выступая коммуникатором, должен иметь глубокое понимание того, что есть приветствие для разных народов. Что включает в себя знание не только форм приветствий, но и тонкостей, как интонация, а также особенностей, связанных с языком тела, то есть, мимикой, жестами. Понимание этих языков помогает переводчику выбрать наиболее подходящий вариант перевода и убедить в том, что сообщение сохранит свою культурную и конституционную подоплеку, а также предотвратить недоразумения, возникшие в последствие неправильного или неадекватного приветствия.

К примеру, казахский язык подразумевает использование различных форм приветствия в зависимости от возраста, степени близости и пола собеседника.

Так, можно выделить следующие характеристики, присущие казахскому народу. Обряд приветствия «Амандасу», в котором выражаются не только пожелания благополучия, но и глубокая забота о здоровье, сформировавшаяся в суровых условиях жизни в степи. В следствие чего, многие формулы приветствия выступают в роли вопроса о здоровье собеседника. Так, например, приветствие «Амансыз ба?» («Здравствуйте! Вы здоровы?»), «Аман-есен бе?» («Здравствуй! Ты здоров?»), «Сау-сәлеметсіздерме?» («Здравствуйте! Как поживаете?») имеют в своей основе такие слова, как *аман* («здоровый, невредимый»), *есен* («благополучный»), *сау* (здоровый). Кроме здоровья самого адресата в казахском обществе принято спрашивать и о здоровье близких ему людей. Особый акцент на уважительном и почтительном отношении к старшим. Так, можно отметить, ключевой языковой элемент, выражающий вежливость, суффикс «сіз», применяемый во всех уважительных обращениях ко второму лицу, аналогичных русскому «Вы».

В зависимости от пола собеседников, мы можем выделить формулы, используемые только мужчинами «Ассалаумағалейкум!» на что традиционно отвечают «Уағалейкум ассалам!». Для того чтобы понять, что значит данное выражение следует немного углубиться в значение слов арабского языка. «Салам» значит мир, а «алейкум» — Вам, и берет свое начало от слов «шолом алейхем», являющихся традиционным еврейским приветствием, означающим «Мир вам» [6, 194-195].

В русской культуре распространены различные формы приветствия, включая пожелание здоровья («Здравствуй!»), указание на время встречи («Доброе утро/день/вечер!»), эмоциональные пожелания, подчеркивающие радость от встречи, желание общаться и уважительное отношение («Рад встрече с вами!», «Добро пожаловать!») и другие распространенные формулы («Привет!»). Слово «здравствуйте» является универсальным приветствием, где суффикс «-те» выражает обращение к нескольким людям одновременно, а также вежливое отношение к собеседнику. При встрече, оно имело значение «приветствую, желаю здоровья». Таким образом, в русском языке при приветствии люди желают друг другу крепкого здоровья, что отличается от казахского языка.

В английском языке можно выделить три типа приветствий: прямые приветствия («Hello», «Good morning», «Good afternoon», «Good evening»), обращения (*Mr Wright, Nick, Ladies and Gentlemen*) и так называемый элемент 'small talk'.

Обращения «Good morning/ afternoon/ evening» обычно используются в официальных ситуациях. Они также содержат два элемента: «good» («хороший, приятный») и название времени суток, где сокращенные формы этих приветствий указывают на демократичность и равноправие между собеседниками. Аналогичная тенденция прослеживается и в сокращенной форме слова «Hi», что означает «привет». Несмотря на схожее семантическое

значение, «Hi» становится более распространенной, даже в формальных обстоятельствах, отмечая изменение речевого этикета с течением времени, и если еще несколько лет назад речевой этикет допускал такое приветствие только между близкими знакомыми равного социального положения, то сегодня подчиненные могут обращаться таким образом к начальству, студенты – к преподавателям. «Hi» служит приветствием без необходимости продолжения разговора, в то время как «Hello» часто используется как начало беседы. В английском языке существуют также выражения «How do you do» (дословно «Как вы делаете») и «How are you», что соответствует русскому «Как дела?», «Как поживаешь?».

Кроме того, изучая приветственные формы трех языков, можно выделить отличительные и схожие черты приветствий. В ниже представленной таблице (Табл. 1) мы выделили некоторые из особенностей употребления этикета приветствия.

	Характеристика	Казахский язык	Английский язык	Русский язык
1.	Наличие уважительной формы приветствия	Суффикс «-сіз» Сәлеметсіз бе Амансыз ба	–	Суффикс «-те» <i>Здравствуйте</i>
2.	В зависимости от времени суток	Қайырлы таң! Қайырлы күн! Қайырлы түн!	Good morning! Good afternoon! Good evening!	Доброе утро! Добрый день! Добрый вечер!
3.	В зависимости от гендера	Ассалаумағалейкум! Уғалейкумассалам!	–	–
4.	Обращение	Вежливые формы имен (Сәке, Бәке), имя + фамилия	Mr./Mrs. + фамилия	Имя + Фамилия
5.	Обращение к детям	Қарағым, айналайын, ботағам, құлыным, жаным и др. Айғаным – Ақо, Ақося; Сәуле – Сәулетай, Сәулешім, Сәукемай;	Sweety, honey, darling, kitten	Солнышко, рыбка, звездочка; Саша – Сашуля, Сашенька и др.

Табл. 1 Сходства и различия в приветственных формах казахского, английского и русского языков.

Как показано в вышеприведенной таблице в казахском, английском и русском языках можно выделить ряд сходств и различий. Среди которых мы можем выделить использование вежливой формы, производной имени в казахском языке. К примеру, Жанайдар – Жәке, Рахат – Рақәш. Подобную тенденцию обращения можно отследить и в русском языке, осуществляемую путем использования уменьшительно-ласкательных аффиксов. Но важной отличительной особенностью казахского языка от русского заключается в том, что помимо ласкового обращения, данный способ приветствия выражает почтительное и вежливое отношение к собеседнику. Также можно отметить, что в казахском языке представлено большое количество уменьшительно-ласкательные прозвищ, в основном производных от названий животных и птиц (бота+м – верблюжонок, балапан+ым – птеник), в то время как в русском и английском языках они присутствуют, но не в таком количестве, как в казахском языке.

Таким образом, анализируя концепт «приветствие», мы выделяем специфические черты для каждого языка. Казахская нация выделяется гостеприимством и уважением к собеседнику, что проявляется в вербальных проявлениях приветствия, а также огромное значение уделяется здоровью и благополучию людей. Русский народ, в свою очередь, славится душевностью, эмоциональностью и общительностью, что находит отражение в их приветствиях. Для англичан важны этикет и светскость, подчеркивая значение «хорошего тона» в общении, а не выражения эмоций и искренности, как это делают казахи и русские. Подводя итоги проведенного анализа понятия концепта «приветствие» всех трех языков, мы

имели возможность проанализировать языковые особенности и механизмы выражения приветствий, что в процессе переводческой деятельности служит основой для более точных, адекватных переводов.

В результате нашего исследования мы пришли к выводу, что анализ концепта «приветствие» является актуальным вопросом для изучения в Казахстане. Комплексный анализ концепта «приветствие» в казахском, английском и русском языках раскрыл сущность данных формул в контексте их культур, тем самым способствуя более глубокому восприятию и взаимодействию в нашей многонациональной стране. Результаты анализа внесут вклад в исследования об изменениях культурных норм и обычаев в контексте глобализации. В практике переводческой деятельности вопросы, рассматриваемые в нашем исследовании, помогут межкультурному и социокультурному взаимодействию.

Список литературы

1. Розенталь Д. Э., Теленкова М. А. //Словарь-справочник лингвистических терминов. Изд. 2-е. — М.: Просвещение. 1976.
2. Аскольдов-Алексеев С. А. Концепт и слово/Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология //М.: Academia. — 1997.
3. Ляпин С.Х. Концептология: к становлению подхода / С.Х. Ляпин, В.И. Карасик. — М.: 1997. — 115с.
4. Авдеева И.А. Особенности виртуальной коммуникации и организации виртуальных сообществ в пространстве глобальной сети // Философия и общество. 2016. № 4 (81). С. 20-33.
5. Дзида Н. Н. Понимание и интерпретация художественного текста в современной переводческой парадигме: когнитивный и психолингвистический аспекты //Молодой ученый. — 2010. — №. 7. — С. 160-163.
6. Авксентьев А. В., Акимушкин О. Ф., Акиниязов Г. Б. Ислам: словарь атеиста; под общ. ред. МБ Пиотровского, СМ Прозорова. — 1988. — 254с.

IRSTI 16.31.41

CONTEMPORARY INTERPRETER'S STATUS IN KAZAKHSTAN: SOFT SKILLS AND EMOTIONAL INTELLIGENCE

Р.Б. Нукежанова

Магистрант

Евразийский национальный университет им.Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

raunuk@mail.ru

***Abstract.** The article examines the influence of Emotional Intelligence (EI) and Soft Skills on interpreters in Kazakhstan. Our data comes from official statistics, interviews with interpreters, and a review of relevant literature. Through case studies, we have identified the daily challenges faced by interpreters. We propose that EI and Soft Skills are valuable in helping interpreters overcome these challenges, ultimately improving their work quality, well-being, and career development. We have categorized the essential skills that interpreters find crucial and explored their self-perception within this profession. This research highlights the significant role of EI and Soft Skills in interpretation, providing valuable insights into their impact on interpreters' professional lives. It serves as a foundational study for future research in this area.*

***Keywords:** interpreters, soft skills, emotional intelligence, translation quality, translation studies, career development, language services in Kazakhstan*

***Аңдатпа.** Мақалада Қазақстандағы аудармашыларға эмоционалды интеллект (EI) мен жұмсақ дағдылардың әсері қарастырылған. Біздің деректер ресми статистикадан, аудармашылармен сұхбаттан және тиісті әдебиеттерге шолудан алынған. Кейс-стади*

арқылы біз аудармашылардың күнделікті қиындықтарын анықтадық. Біз EI және Soft Skills аудармашыларға осы қиындықтарды жеңуге, сайып келгенде, олардың жұмыс сапасын, әлауқатын және мансаптық өсуін жақсартуға көмектесу үшін құнды екенін ұсынамыз. Біз аудармашылар шешуші деп санайтын негізгі дағдыларды жіктелдік және олардың осы мамандық шеңберінде өзін-өзі қабылдауын зерттедік. Бұл зерттеу аудармашылардың кәсіби өміріне әсері туралы құнды түсінік бере отырып, интерпретациядағы EI және Soft Skills дағдыларының маңызды рөлін көрсетеді. Бұл осы саладағы болашақ зерттеулер үшін іргелі зерттеу ретінде қызмет етеді.

Түйін сөздер: аудармашылар, жұмсақ дағдылар, эмоционалды интеллект, аударма сапасы, аударма ісі, мансаптық өсу, Қазақстандағы тілдік қызметтер

Аннотация. В статье рассматривается влияние эмоционального интеллекта (ЭИ) и мягких навыков на переводчиков в Казахстане. Наши данные основаны на официальной статистике, интервью с переводчиками и обзоре соответствующей литературы. С помощью тематических исследований мы выявили повседневные проблемы, с которыми сталкиваются переводчики. Мы полагаем, что EI и Soft Skills полезны для того, чтобы помочь переводчикам преодолеть эти трудности, в конечном счете улучшая качество их работы, благосостояние и карьерный рост. Мы классифицировали основные навыки, которые переводчики считают ключевыми, и изучили их восприятие себя в рамках этой профессии. Это исследование подчеркивает важную роль ЭИ и мягких навыков в устном переводе, предоставляя ценную информацию об их влиянии на профессиональную жизнь переводчиков. Это послужит основой для будущих исследований в этой области.

Ключевые слова: переводчики, мягкие навыки, эмоциональный интеллект, качество перевода, переводоведение, карьерный рост, языковые услуги в Казахстане.

Introduction.

Kazakhstan's labor statistics outline six categories in translation and interpretation. This study focuses on interpreters, exploring the cognitive components and skills needed for oral communication [1, p. 727 – 729]. We hypothesize that interpreters require soft skills (Fig 1) and emotional intelligence [2] for efficient output. A focus group interview with experienced practitioners reveals challenges interpreters face and self-reported emotional intelligence or soft-skills they use for addressing them. The study highlights the evolving dynamics of interpreter professionalism [3], emphasizing adaptability and rapport building.

Material and research methods.

A facilitated focus group interview with 25 participants in Astana, Kazakhstan, included 5 men and 20 women; it became evident that self-employed freelancers (21) and company-employed in-house interpreters (4) grapple with diverse challenges in their professional settings. The linguistic breakdown of their expertise includes Kazakh/Russian (1), Russian/English (15), and Kazakh/Russian/English (4). Table 1. The study used open-ended questions on emotional intelligence and soft skills, responses were recorded, processed and generalized into description below. Prior to interviews, participants were informed about the study for voluntary participation, emphasizing confidentiality and explicit consent for data processing. The study's findings based on aggregated and generalized responses preserving the anonymity of individual identities.

Table 1. Facilitated focus group interview sampling

Total interviewed interpreters	Men	Women	Self-employed free-lancers	Company employed in-house interpreters
25	5	20	21	4
Kazakh/Russian	1	2	3	0
Russian/English	3	14	15	0
Kazakh/Russian/English	1	4	3	4

Source: own research compiled based on interviewed interpreters.

Discussion.

Over the past three decades, language services in Kazakhstan have significantly evolved, driven by the global integration of economies and digitalization, socio-political changes tied to the country's international status and sovereignty, resulting in ongoing technological evolution of contemporary translation and interpretation practices, associated with scientific research [5, p.17]. A thorough analysis of statistical data reveals that interpreters in Kazakhstan are active in diverse sectors, aligning with the evolving economy (Fig 1, Fig 2).

Fig.2 Source: own research based on <https://stat.gov.kz/ru/region/almaty/dynamic-tables/1490/>

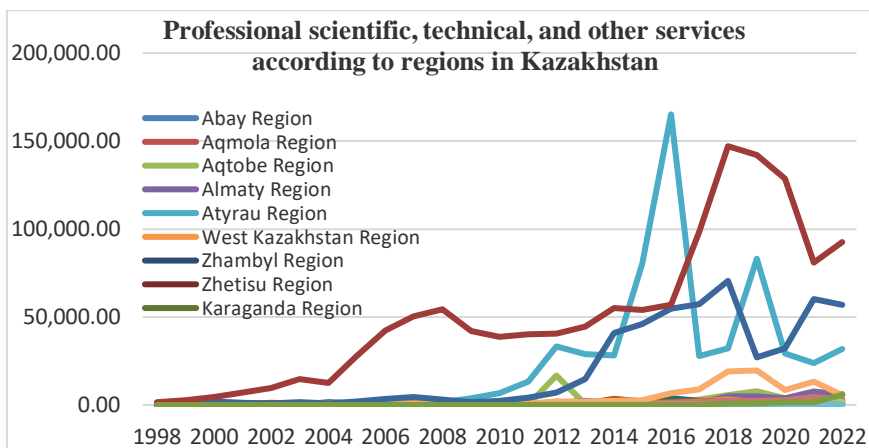

Fig.3 Source: own research based on <https://stat.gov.kz/ru/region/almaty/dynamic-tables/1490/>

Moreover the country excels in hosting diverse international events [6, p.650-653], enhancing its global reputation through forums, conferences, summits. These cultural, religious, and peace-building initiatives, attended by participants from diverse backgrounds and countries rely on consecutive and simultaneous interpreters. The successful execution of interpretation in these settings necessitates additional socioemotional capacities, regarded as soft skills in this research, as illustrated in (Fig.3).

Soft skills

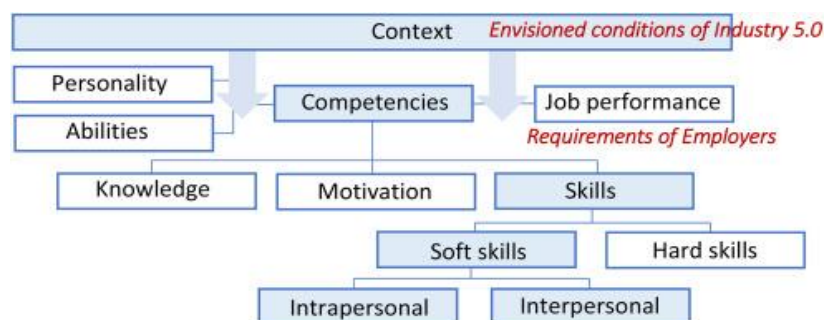

Fig.3.Source: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2405844023058784#fig3>

Results.

In a traditional context, core skills for interpretation are proficiency in languages and their associated cultures, adept listening capabilities, a strong memory, and effective note-taking skills.

From a labor market and career, perspective, successful verbal interpreters require strong language acquisition, adept transformation strategies in their language pair, a specific set of skills and routines essential for employability and a competitive edge. Occasionally, work-related stress heightened by factors such as unjust treatment, inadequate salaries, and the persistent build-up of fatigue. Consistent research underscores heightened stress levels, raising concerns about potential burnout and early departure from the profession [7, p.1-6]. Further exploration of this domain unveils varied definitions and conceptualizations, often using terms such as “competence,” “social skills,” “people skills,” and “interpersonal skills” interchangeably [8, p.1-20]. According to World Economic Forum Report, social skills will maintain significance across industries. As a result, there is a growing focus on the relevant categories of soft skills in translation studies. Various scenarios may prioritize specific skills over others, and the proposed ranking is a generalization (Table1) may not fully encapsulate the intricacies of every interpreting situation. The identification of essential soft skills influenced by factors including the type of interpretation, subject matter, and specific communication demands.

Table 1. Top 5 soft skills for interpreters.

1	Analytical thinking and innovation	=Consecutive	=Simultaneous
2	Critical thinking and analysis	<Consecutive	>Simultaneous
3	Resilience, stress tolerance, and flexibility	<Consecutive	>Simultaneous
4	Active learning and learning strategies	=Consecutive	=Simultaneous
5	Reasoning, problem-solving and ideation	>Consecutive	<Simultaneous

Source: own research based on WEF Report, 2020 and literature review.

Emotional intelligence, defined by Mayer and Salovey, encompasses four branches: identifying, using, understanding, and managing emotions. Psychologist Daniel Goleman expands on this concept, portraying it as a set of capacities for navigating relationships and achieving collective goals (Fig.4). Going beyond mere sociability, emotional intelligence involves traits like pleasantness, cooperativeness, sensitivity, and the ability to foster positive interactions. Its depth lies in nuanced emotional self-management, empathy, and influencing others' emotional states. In the context of interpreter work, EI contributes to a positive environment, enhancing satisfaction and engagement for both listeners and interpreters. Interpreters with robust EI excel as communicators, forming impactful connections and making effective liaisons, especially in remote and digital medium.

Fig.4. Source:<https://www.neurosurgicalatlas.com/volumes/non-technical-skills-in-neurosurgery/emotional-intelligence>

Conclusion.

We have established EI and soft skills are important not only for effective communication but also for ensuring the overall health and well-being of interpreters. A thorough examination of existing literature reveals that interpreters experience a spectrum of positive and negative emotions in the course of their work. Practitioners' responses reflect and correlate with statements in literature. In contemporary settings, interpreters contend with various stressors, including diverse interactions, intricate technology use, and fierce competition. This exploration indicates that interpreters, when confronted with detrimental stress, may view their professional standing negatively. Well-being recognized as a main prerequisite for sustainable development and a fundamental aspect of good health, encompassing mental and physical dimensions. This emphasizes the broader importance of developing and applying soft skills and EI by interpreters within the professional and personal context.

References

1. Kassymova G. M. The problems of psychological training in the future translators/interpreters education/ G. M. Kassymova // Procedia - Social and Behavioral Sciences.- 2014. – Vol. 114. – P. 727 – 729.
2. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект. Почему он может значить больше, чем IQ / перевод с английского А. Исаевой. - 9-е изд. - Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2020. – 535 с.
3. Mayer J.D. Emotional intelligence and the construction and regulation of feelings / J.D. Mayer, P. Salovey // Applied and Preventive Psychology. - 1995. - Volume 4, Issue 3. – P.197-208.
4. Working with interpreters in the family violence sector in Australia: “It’s very hard to be in between” / C. Sullivan, K. Block et al. // International Journal of Intercultural Relations. - 2023. – Vol. 96. - P.1-10.
5. Kuldeyeva G. Tiflotranslation in Kazakhstan / Kuldeyeva G., Yeskindirova M., Alshinbayeva Z. // Научный Форум: Инновационная Наука. – Москва, 2023. - № 8 (63). - P. 16-25:
6. Kenzhalina G. The Role of Diplomacy in promoting Kazakhstan’s country image in the international arena // Procedia - Social and Behavioral Sciences 140. - 2014. - P. 650 – 653.
7. Tian Chen. The interplay between psychological well-being, stress, and burnout: Implications for translators and interpreters // Heliyon. - 2023.- № 9. – P. 1-6.
8. Soft skills and their importance in the labour market under the conditions of Industry 5.0 / M. Poláková et al // Heliyon.-2023.- № 9.- P. 1-20.

IRSTI 16.21.47

PROBLEMS OF CREATING GRADUONYMIC LINES IN THE SEMANTIC GROUPS OF LEXEMES DENOTING ACTION AND STATE IN THE UZBEK LANGUAGE

M.R. Otaboyeva

Kokand State Pedagogical Institute named after Mukimi, Kokand, Uzbekistan

mazmuna.rahimovna@gmail.com

***Abstract.** This article describes the problems of creating gradation lines with the participation of words belonging to the verb group. The lexemes are analyzed according to the semantic categories of the verb, and the ranking series is compiled by giving examples from the explanatory, synonym and antonym dictionaries.*

***Keywords:** verb, semantic category, verbs of action, verbs of speech, verbs of state, verbs of thought, verbs of attitude, graduonymic series, lexeme, shade, gradation.*

***Андамна.** бұл мақалада етістіктер тобына жататын сөздердің қатысуымен градация сызықтарын құру мәселелері сипатталған. Лексемалар етістіктің мағыналық категориялары бойынша талданады, ал дәрежелік қатарлар түсіндірме, синонимдік және антонимдік сөздіктерден мысалдар келтіре отырып құрастырылады.*

Тўйин сөздер: етістік, семантикалық категория, қимыл етістіктері, сөйлеу етістіктері, күй етістіктері, ой етістіктері, қатынас етістіктері, біртіндеп қатарлар, лексема, реңк, градация.

Аннотация: В данной статье рассматриваются проблемы создания градационных рядов с участием слов, относящихся к глагольной группе. Лексемы анализируются в соответствии с семантическими категориями глагола, а ранжирующий ряд составляется путем приведения примеров из толковых словарей, словарей синонимов и слов-антонимов.

Ключевые слова: глагол, семантическая категория, глаголы действия, глаголы речи, глаголы состояния, глаголы мысли, глаголы отношения, градуонимический ряд, лексема, оттенок, градация.

Introduction.

It is known that verbs are divided into several semantic groups according to their meaning. In the semantic groups of verbs, a group of verbs characteristic of action, related to perception, thinking, expressing mental states and attitudes is characterized. In our research, we studied the ranking of verbs in the Uzbek language according to the following semantic groups:

- 1) action verbs;
- 2) speech verbs;
- 3) state verbs;
- 4) result action verbs;
- 5) mental verbs;
- 6) relational verbs.⁹

Verbs of action express the actions of animate or inanimate objects related to the hands, feet, face, mouth, head, trunk and other body parts, such as walking, touching, hitting: to walk, to hold, to move, to punch.¹⁰

Taking into account that lexemes in the group of verbs of action have rich shades of meaning, as well as synonyms and antonyms, the possibility of forming a series of gradations in them is considered very high. Action verbs are divided into different semantic groups. There are also action verbs related to other body parts, such as the face, body, mouth, lips, and ears. Here are some examples of hand and foot action verbs that are most commonly used in graduonymic series:

- 1) verbs related to the hand: grab, pull, hit, drag
- 2) verbs related to feet: to trip, to fall, to kick, to slip.

Literature analysis and methods.

In her doctoral thesis, S. Muhamedova studied the features of different semantics of action verbs and described the differences between them. For example, among the verbs *yopmoq*, *burkamoq*, *qoplamoq*, *kiymoq*, *yo'rgaklamoq*, *ko'mmoq*, *ilgaklamoq*, *tambalamoq*, *qulflamoq*, *zanjirlamoq* with the meaning of "to close an object" *ilgaklamoq*, *tambalamoq*, *qulflamoq*, *zanjirlamoq* points out that the sign of "close" is strong due to the involvement of certain devices such as chains, and that there are also differences between the meanings of these verbs in the following comments:

Ilgaklamoq - "to close the hook". Hook the door.

Tambalamoq - "to cover up". We locked the door, brought a big stick behind it and slammed it. (G. Ghulam)

To lock - "to close with a lock". Mirzakarimboy came and locked the gate (Oybek).

To chain - "to close with a chain". Hasanali entered the hotel and chained the gate (A. Qadiri).¹¹

⁹ Сайфуллаева Р., Менглиев Б., Боқиева Г., Курбонова М., Юнусова З., Абузалова М.: Ҳозирги ўзбек адабий тили. Т., "Фан ва технология", 2009 187-189 б.

¹⁰ Джумабаева Ж. "Ўзбек ва инглиз тилларида лексик градуонимия" Монография. Т., "Мумтоз сўз". 2014.18-бет

Among the above verbs with the "close object" sign, it is possible to grade according to the increasing strength of the "close" sign using certain tools.

Results and discussion.

The lexemes belonging to the group of verbs of action are semantically colorful, and because they are rich in lexemes with mutual and opposite meanings, they have the possibility of forming a series of gradations. For example, the dictionary of synonyms of the verb *urmoq* (to beat) gives several synonyms: *kaltaklamoq*, *do'pposlamog*, *savamoq*, *savalamog*, *solmoq*, *tushirmog*, *so'qmoq* t. In the dictionary, these words are defined as follows: "These words are combined with the meaning of hitting with the hand, club and hakozo. In the words "to beat", "to beat", "to beat" and "to beat" there is more than one, many times. These words, especially the words *dopposlamak* and *savalamak*, express the meaning in a stronger way than the word to hit. *Do'pposlamog* (beat unmercifully) is mainly used for people. *Savamoq*, *savalamog* means to beat with something like a club or a whip. The sign level is stronger in the words "to drop" and. *So'qmoq* is hardly used in modern Uzbek literary language."¹²

From the mentioned comments, it is known that the semantic differences in them are significant, and among the synonyms of the word hit, the intensity of the hand blow, the duration of the blows, and even the extent of the use of words can be graded.

Verbs of speech mainly represent actions related to speaking: *aytmoq* (to say), *gapirmog* (to speak), *so'zlamog* (to speak). Verbs belonging to this group differ in meaning due to the fact that they have synonyms and antonyms. For example, let's take the synonyms of the verb to speak from the synonym dictionary. The verb "to speak" has synonyms such as "to speak" and "to say" and "to speak" is widely used in relation to the word *so'zlamog* and *so'ylamog* is more literally used in poetry.¹³

From the comments, it can be understood that although there is no difference between the meanings of these words, they differ according to the scope of their use. Also, there are separate words that express high or low sound when speaking: *shivirlamog* (whisper), *pichirlamog* (whisper), *baqirmog* (shout), *shang'illamog* (rattle), etc. Graduonymy is visible among these words.

State verbs express the physical and mental state characteristic of human nature. Such cases can be different:

- 1) 1) internal state (related to mental experiences): *eslamog*, *unutmog*, *yodlamog* (remember, forget, memorize);
- 2) 2) external state (related to the manifestation of internal state): *sevinmog*, *xafa bo'lmog*, *g'azablanmog* (to be happy, sad, angry);
- 3) 3) physical condition (related to the human body): *holsizlanmog*, *kuchsizlanmog*, *zaiflashmog* (weaken);
- 4) 4) social status (related to society): *boyimog*, *kambag'allashmog*, *ko'tarilmog* (to become rich, to become poor, to rise).

Due to the number of state verbs and the fact that they are more than other types of verbs, their meanings are also different. For example, in the dictionary of synonyms of the verb *achinmog* (to regret), there are synonyms such as *afsuslanmog*, *kuyinmog*, *kuymog* (to regret, to burn) and these words are combined with the meaning of feeling pity, and it is written that the level of sign is strong in the words *kuyinmog*, *kuymog*.¹⁴ So, there is a graduonymy between these words according to the increasing feeling of pity.

If we take the verb *uyalmog* (to be ashamed) as an example, in the "Brief Dictionary of Synonyms of the Uzbek Language" synonyms such as *iymanmog*, *orlanmog*, *tortinmog* (to be afraid, to hesitate, to hesitate) are given. According to it, shame has a broad meaning and is widely

---

¹¹ Мухамедовна С,Х. Ўзбек тилида ҳаракат феълларининг семантик ва валентлик хусусиятлари. ф.ф.д...дисс.Т., 2007,122-123 бетлар

¹² Ҳожиёв А. Ўзбек тили синонимларининг қисқача луғати. Т., 1963.160-бет

¹³ Ҳожиёв А. Ҳожиёв А. Ўзбек тили синонимларининг қисқача луғати. Т., 1963.49-бет

¹⁴ Ҳожиёв А. Ҳожиёв А. Ўзбек тили синонимларининг қисқача луғати. Т., 1963.30-бет

used. In the word *iymanmoq* the level of sign is weaker. The degree of sign in the word *tortinmoq* is weaker than that of the word *iymanmoq*. *Orlanmoq* is almost not used colloquially. The comments show that there is a gradation between these words as the feeling of shame increases or decreases. So, there is a phenomenon of graduonymy in the meaning of state verbs, which can be used to create gradation lines.

Resultant action verbs include a system of units in which the action is directed to a certain result. For example, *yasamoq*, *qurmoq*, *bunyod etmoq* (to make, to build). The verb *qurmoq* (to build) has the same meanings as to make, to build, to build, and the word *yasamoq* usually refers to small objects, *qurmoq* to buildings such as a house, *barpo qilmoq*, *bunyod etmoq* is often used in relation to large structures. is used. Among these words, it is possible to observe the gradation of activity with increasing volume. *Buzmoq* (destroy), which is an antonym of the word *qurmoq*, means to destroy an existing thing, and acquires a synonymous relationship with the words to destroy, find, and complete. Among these words, a gradounymy can be felt according to the increasing negative coloring of the movement from existence to non-existence. The verbs of this group also have the possibility to form gradation lines:

Contemplative verbs are a group of verbs that express lexemes such as think, think, come to a conclusion, related to the human mind and the process of thinking. A thought or process that appears in a person's mind until it is brought to the surface can be called differently: to think, to think, to think, to draw a conclusion. If these verbs are considered from the origin of the thought to the conclusion, a gradual growth can be noticed between them.

Attitude verbs are a group of words that express an attitude towards a person or an object and can be positive or negative: to love, to love, to pity (positive); let the beti grow, let the black fade (negative). The relationship can be expressed in positive and negative ways. The positive relationship of people towards each other is expressed by words such as liking, loving, liking, loving, falling in love. But these words differ according to the scope of use and the situation. The words "like" and "love" are often used, the neutral verb "to love" has a higher degree than them, "to fall in love" and "to fall in love" are used more often in prose and poetic works. As the verbs of thinking differ from each other in terms of more or less meaning, it means that they have gradation.

Conclusion.

From the lexemes belonging to the verb word group in the explanatory dictionary of the Uzbek language, we separated those related to the above semantic groups of verbs, made ranking lines from them, and sorted them out. According to it, we found out that the most gradation lines are formed from state verbs. After that, action, resulting activity, speech, attitude and thinking verbs took the sequence. According to the results of our research, it is possible to observe the phenomenon of graduonymy in all semantic groups of verbs in the Uzbek language. Due to the existence of synonyms and antonyms of most verbs, it is possible to create bipolar gradation series, i.e. macro and micro graduonym series.

Since verbs are a large group of words both grammatically and semantically, the phenomenon of graduonymy is observed in lexemes denoting action and state. Although there is gradation in the grammatical categories of verbs, gradation is clearly manifested in semantic groups.

References

1. Сайфуллаева Р., Менглиев Б., Бокиева Г., Курбонова М., Юнусова З., Абузалова М.: Ҳозирги ўзбек адабий тили.Т., “Фан ва технология”, 2009 187-189 б.
2. Джумабаева Ж. “Ўзбек ва инглиз тилларида лексик градуонимия” Монография. Т., “Мумтоз сўз”. 2014.18-бет
3. Раҳматуллаев Ш., Маматов Н., Шукуров Р. Ўзбек тили антонимларининг изоҳли луғати. Т., 1980, 59-бет.
4. Ҳожиев А. Ўзбек тили синонимларининг қисқача луғати. Т., 1963.30-бет
5. Муҳамедов С.Х. Ўзбек тилида ҳаракат феълларининг семантик ва валентлик хусусиятлари. ф.ф.д...дисс.Т., 2007,122-123 бетлар.

6. Отабоева, Мазмуна. "The study of grad on my in speech patterns and the principles of forming graduonymic rows." *Современные тенденции инновационного развития науки и образования в глобальном мире* 1.2 (2022): 175-180.
7. Rakhimovna, Otaboyeva M. "Principles of the formation of the graduonymic rows." *Archive of conferences*. 2021.
8. Rahimovna, Otaboyeva M. "Similarity and differences aspects of graduonymic series formed by semantic categories of verbs in Uzbek and English languages." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 11.4 (2023): 505-508.
9. Jo'rayeva, Zulayhoxon Zhamshiddinovna, and Dilsozxon Rasuljon qizi Xoshimova. "Fundamental points of teaching reading." *Oriental renaissance: innovative, educational, natural and social sciences* 1. Special issue 3 (2021): 260-264.
10. Rahimovna, Otaboyeva M. "O'zbek tilida harakat va holat bildiruvchi leksemarning ma'noviy guruhlarida graduonimik qatorlar tuzish muammolari." *Sport va xorijiy tillar integratsiyasining amalga oshirish muammolari va yechimlari* 1.1 (2024): 85-89.
11. Усмонов, Г., З. Жураева. "Стилистический подход к обучению языку и литературе в системе высшего образования." *Русский язык и литература в образовательном процессе*. 2016.
12. Otaboyeva, M.R. "The Phenomenon of Graduonymy in Action Lexemes at Grammatical Level." *Academic research in educational sciences* 1 (2020): 189-194.
13. Отабоева, М.Р. "Ўзбек тилидаги ҳолат феъллари ва инглиз тилидаги сабаб феъллари семантик категорияларида даражаланиш." *Integration of science, education and practice. scientific-methodical journal* 3.6 (2022): 398-403.

МРНТИ 16.31.41

ПРОБЛЕМАТИКА ОПОСРЕДОВАННОГО ПЕРЕВОДА ИНСТРУКТИРУЮЩИХ ТЕКСТОВ С КИТАЙСКОГО И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКОВ НА РУССКИЙ ЯЗЫК

*К.Д.Лукина¹, Н.Н.Помуран²
 студент¹, к.псих.н., доцент²

Новосибирский государственный технический университет, Новосибирск, Россия

[*kristina.lukina.02@list.ru](mailto:kristina.lukina.02@list.ru)

Аннотация. *Статья посвящена проблемам, связанным с опосредованным переводом инструктирующих текстов с китайского и английского на русский язык. Приводится определение опосредованного перевода, рассматривается взаимодействие текста-посредника с текстами оригинала и перевода, дается характеристика жанра инструкции. В ходе сопоставительного анализа были выявлены несоответствия лингвостилистических особенностей инструкций на русском, английском и китайском языках, которые вызывают трудности при опосредованном переводе. В работе предлагаются варианты перевода анализируемых примеров на русский язык с учетом выявленных трудностей. Делается вывод, что при переводе инструктирующих текстов необходимо учитывать различия в средствах выражения запрета и императивности, в значении терминов, а также степень диалогичности с пользователем в текстах инструкций на китайском, английском и русском языках.*

Ключевые слова: *опосредованный перевод, инструктирующий текст, язык-посредник, текст-посредник*

Аңдатпа. *Мақала нўсқаулық мәтіндерді Қытай және ағылшын тілдерінен орыс тіліне жанама аударумен байланысты мәселелерге арналған. Делдалдық аударманың анықтамасы келтіріледі, делдал мәтіннің түпнұсқа және аударма мәтіндерімен өзара әрекеттесуі қарастырылады, Нұсқаулық жанрына сипаттама беріледі. Салыстырмалы талдау барысында Орыс, Ағылшын және қытай тілдеріндегі нұсқаулықтардың лингвостилистикалық ерекшеліктерінің сәйкессіздіктері анықталды, бұл жанама аударма*

кезінде қиындықтар туғызады. Жұмыста анықталған қиындықтарды ескере отырып, талданған мысалдарды орыс тіліне аударудың нұсқалары ұсынылған. Нұсқаулық мәтіндерді аудару кезінде тыйым салу мен императивтілікті білдіру құралдарындағы, терминдердің мағынасындағы айырмашылықтарды, сондай-ақ қытай, ағылшын және орыс тілдеріндегі Нұсқаулық мәтіндеріндегі пайдаланушымен диалог дәрежесін ескеру қажет деген қорытынды жасалады.

Түйін сөздер: делдалдық аударма, нұсқаулық мәтін, делдал тіл, делдал мәтін

Abstract. *This article deals with the problem of indirect translation of manuals from Chinese and English into the Russian language. The article gives a definition of indirect translation and shows the connection between mediating, original and translation texts, it characterizes the genre of manuals. Comparative analysis highlights the disparities in linguostylistic features of manuals written in Russian, English and Chinese, which cause difficulties in indirect translation. Considering the identified problems, the paper offers translation options of the analyzed examples into Russian. It is concluded that when translating instructional texts, it is necessary to consider differences in the means of expressing prohibition and imperativeness, in the meaning of terminology, as well as the degree of dialogicity with the user in the texts of manuals in Chinese, English and Russian.*

Keywords: *indirect translation, manuals, the Chinese language, mediating language, mediating text*

Введение

Китай является одной из крупнейших стран-производителей техники. Следовательно, множество руководств по эксплуатации техники составляется на китайском языке и переводится сначала на английский язык, имеющий статус языка международного общения, а потом на русский язык, поэтому проблема опосредованного перевода инструкции остается актуальной. Целью статьи является выявление причин, вызывающих трудности при опосредованном переводе инструктирующих текстов с китайского и английского языков на русский язык.

Материалы и методы исследования

Материалом исследования является инструкция по эксплуатации мини-циркулярной пилы НУСНКА на китайском, английском и русском языках. При работе с данными материалами применялись следующие методы исследования:

1. Анализ, синтез (разделение текстов инструкций на содержательные элементы и лексические единицы; соединение для рассмотрения структуры в целом).
2. Описательный метод (характеристика содержания и языковых явлений в инструкциях).
3. Сопоставительный метод (сопоставление текста инструкций на китайском языке с текстами на английском и русском языках для выявления различий между ними).
4. Сравнение с языком оригинала (сравнение текста оригинала на китайском языке с переводами на английский и русский языки с целью оценки качества перевода).

Обсуждения/наблюдения

Опосредованный, или не прямой перевод в терминах Гидеона Тури, – это перевод такого текста, который сам является переводом на какой-либо третий язык, отличный от исходного языка (ИЯ) и языка перевода (ПЯ). Для обозначения данного «третьего язык» вводится понятие языка-посредника, в роли которого, как правило, выступают более распространенные языки международного общения, например, французский и английский. Язык-посредник доминирует над менее распространенными ИЯ и ПЯ [1]. В качестве основных причин применения опосредованного перевода выделяют недоступность текста оригинала и малое количество переводчиков, работающих с конкретной языковой парой [2].

В рамках устной коммуникации между носителями двух разных языков опосредованный перевод представляется как «перевод с локального или регионального

варианта языка международного общения» [3]. В процессе письменного опосредованного перевода текст на языке-посреднике, называемый текст-посредником, может создаваться со следующими целями: только для дальнейшего перевода; для существования в качестве самостоятельного текста на языке-посреднике. В первом случае (Рис.1 (1)) текст-посредник стремится к наиболее точной передаче особенностей исходного текста, основной стратегией перевода является форенизация. Так, влияние особенностей языка-посредника на дальнейший перевод и потери при опосредованном переводе минимизируются. Во втором случае (Рис.1 (2)) текст-посредник ориентируется на читателя на язык-посреднике и создается в соответствии с конвенциями составления текстов в своей культуре, основной стратегией становятся доместикация и адаптация. Следовательно, расстояние между исходным текстом и текстом перевода увеличивается, так как «отличий текста перевода от исходного текста больше, чем отличий текста-посредника от исходного текста» [1]. Таким образом, основной причиной потерь при опосредованном переводе становятся различия между исходным текстом и текстом-посредником, возникающие вследствие доместикации и из-за отличающихся конвенций составления текстов.

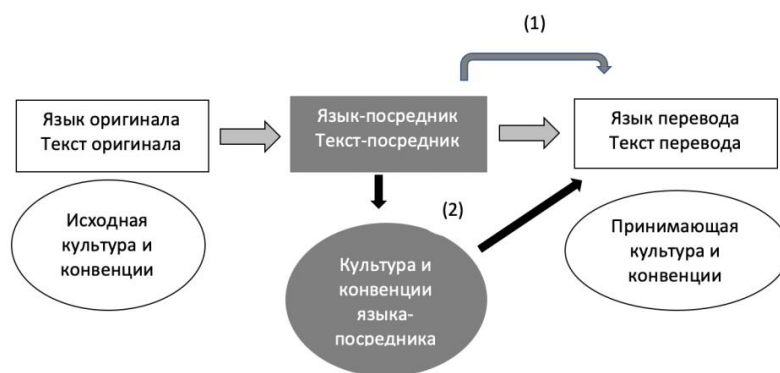

Рис.1 Варианты отношения текста-посредника к собственной культуре

Инструктирующие тексты предназначены для коллективного реципиента с целью сообщения когнитивной информации и контроля действий пользователя. Инструкции относятся к периферийно-пограничным жанрам научного и официально-делового стилей и вне зависимости от языка составления в той или иной степени характеризуются следующими особенностями: информативность (содержательность); логичность; точность, объективность; отсутствие эмоциональности и рассуждения; ясность и понятность – исключение ложной интерпретации; императивность; неличный характер речи, собирательность [4]. Унифицированный характер данных черт гарантирует частичное сходство конвенций составления инструкций на разных языках, что облегчает осуществление опосредованного перевода.

Результаты.

Императивность в инструкциях на китайском, английском и русском языках выражается глаголами в форме повелительного наклонения и модальными глаголами долженствования. Так как китайский и английский языки, в отличие от русского, не флективные, глаголы в форме повелительного наклонения на данных языках не выражают формально вежливость/невежливость императивности. Следовательно, неточностью при опосредованном переводе повелительных предложений на русский язык может стать использование невежливой по нормам русского языка формы глагола вместо принятой формы 2-ого лица множественного числа повелительного наклонения.

Таблица 1. Пример опосредованного перевода повелительных предложений

Пример из исходного текста на китайском языке	Перевод на английский язык	Опосредованный перевод на русский язык	Предлагаемый перевод на русский язык
始终使用锋利的锯片 [5].	Always use a sharp blade [6].	Всегда используй острое лезвие [7].	Всегда используйте острый пильный диск.

В данном примере в русском переводе так же допущена неточность при опосредованном переводе терминов. Слово 锯片 *jùpiàn* означает «пильную ленту, пильный диск», следовательно, в предложении идет речь о детали циркулярной пилы – пильном диске. На английском языке название данной детали передано соответствующим (*saw*) *blade*. Слово *blade* многозначно, и при опосредованном переводе с английского на русский язык было ошибочно выбрано его первое значение «лезвие», не соответствующее действительному названию детали в русском языке. Таким образом, несоответствие и многозначность терминов на трех языках может вызывать неточности при опосредованном переводе.

Сложности возникают при опосредованном переводе терминологических групп, что объясняется различиями в грамматиках языков и в расположении главного слова относительно определений. В большинстве терминологических групп на китайском языке главное слово находится в постпозиции. В английском языке они формируются из главного слова (ГС), одного или нескольких левых определений в препозиции (ЛО) и одного или нескольких определений в постпозиции (ПО). В русском языке главное слово располагается в конце терминологической группы, или предшествует определяющим словам при использовании родительного падежа. Например, главное слово 夹钳 *jiāqián* на китайском языке и *clamp* на английском языке следует после левых определений (Таблица 2). При дальнейшем переводе на русский язык главным словом становится термин «регулятор», а определения, стоящие в препозиции, передаются существительными в родительном падеже.

Таблица 2. Пример опосредованного перевода терминологических групп

Пример из исходного текста на китайском языке	Перевод на английский язык	Опосредованный перевод на русский язык	Предлагаемый перевод на русский язык
切割深度调整(ЛО)夹钳 (ГС)带锁定杆(ПО) [5]	Cutting depth adjustment (ЛО) clamp (ГС) with locking lever (ПО) [6]	Регулировка глубины резания с запирающим рычагом [7]	Регулятор (ГС) глубины пропила с фиксатором (ПО)

Таким образом, при опосредованном переводе терминологии необходимо учитывать существующий в каждом языке терминологический аппарат и многозначность слов; необходимо избегать калькирования при переводе терминологических групп.

Общей чертой всех инструктирующих текстов является выражение запрета опасных действий. Трудности опосредованного перевода в данном случае обуславливаются различиями в нормах выражения запрета. На китайском и английском языках запрет строится с использованием отрицательных частиц в отличие от русскоязычных инструкций. В инструкциях на китайском языке запрет вводится конструкциями с частицами отрицания 不用, 不要, 不得 и 勿, им может предшествовать вежливое 请; в англоязычных инструкциях – частицами *not*, *non*, наречием *never* и глаголами со значением отрицания, в том числе пассивной конструкцией *to be forbidden*. В русскоязычных инструкциях запрет передается фразами «Запрещается! Запрещено! Избегайте», после которых следует перечисление действий, выраженными глаголами в начальной форме. Для русского языка также свойственно усиление отрицания наречиями, например, «категорически запрещается», соответствующий запрет в китайском – сочетание 切勿 (Таблица 3). Следовательно, при опосредованном переводе инструктирующих текстов на русский язык необходимо избегать копирования англоязычных норм выражения запрета и использование отрицания.

Таблица 3. Примеры опосредованного перевода предложений, выражающих запрет

Пример из исходного текста на китайском языке	Перевод на английский язык	Опосредованный перевод на русский язык	Предлагаемый перевод на русский язык

请勿将旧电器与生活垃圾一起处理 [5]。	Do not dispose of old appliances with household waste [6].	Не выбрасывайте старую технику вместе с бытовыми отходами [7].	Запрещено выбрасывать старую технику вместе с бытовыми отходами.
切勿在锯运行时接合刀片锁, 也不要接合刀片锁以试图停止工具[5]。	Never engage the blade lock while the saw is running, nor engage it in an attempt to stop the tool [6].	Никогда не включайте блокировку полотна во время работы пилы и не включайте ее, пытаясь остановить инструмент [7].	Категорически запрещается включать блокировку диска во время работы пилы и с целью остановки работы инструмента.
请勿将电动工具暴露在雨中或潮湿的环境中[5]。	Do not expose power tools to rain or wet conditions [6].	Не подвергайте электроинструменты воздействию дождя или сырости [7].	Избегайте попадания дождя и влаги на электроинструмент.

Русскоязычные инструктирующие тексты отличаются большим количеством безличных предложений и отсутствием прямого обращения к пользователю посредством личных местоимений, использование которых допускается в инструкциях на китайском языке и свойственно англоязычным инструкциям. Вследствие чего при переводе безличного предложения с китайского языка (например, 即可准备切割) на английский добавляется подлежащее, выраженное личным местоимением you (например, *you are ready to cut*), которое переводится дословно на русский язык («и вы готовы к резке»). В предлагаемом переводе было добавлено подлежащее «пила», а фраза *ready to cut* генерализирована до устойчивого выражения «готова к работе». Представленный пример также иллюстрирует тенденцию русского языка к номинализации глагольных конструкций, свойственных английскому языку (*to start the machine – для запуска инструмента; to cut – к работе*) (Таблица 4).

Таблица 4. Примеры перевода безличных предложений

Пример из исходного текста на китайском языке	Перевод на английский язык	Опосредованный перевод на русский язык	Предлагаемый перевод на русский язык
然后向后推开/关闭开关以启动机器, 即可准备切割 [5]。	Then push the ON/OFF switch back to start the machine and you are ready to cut [6].	Затем нажмите переключатель ВКЛ/ВЫКЛ, чтобы запустить машину, и вы готовы к резке [7].	Затем нажмите переключатель ВКЛ/ВЫКЛ для запуска инструмента, и пила готова к работе.

Заклучение.

В статье были выявлены причины, вызывающие трудности при опосредованном переводе инструктирующих текстов с китайского и английского языков на русский язык. В частности, различия в выражение императивности невежливой формой глагола; способы выражения запрета; различия в значении терминов, многозначность лексических единиц; использование личных местоимений для обращения к пользователям в английском и китайском языках.

Опосредованный перевод характеризуется наличием языка-посредника и культуры-посредника, которые занимают позицию между исходным языком, исходной культурой и языком перевода, принимающей культурой и оказывают влияние на текст перевода. Для предупреждения неточностей, которые возникают при опосредованном переводе инструкций с китайского языка на русский через английский текст, необходимо учитывать особенности

данных языков и различия в конвенциях составления инструктирующих текстов на данных языках.

Список литературы

1. Ringmar, M. Roundabout Routes: Some Remarks on Indirect Translations. In: F. Mus (ed.) [Текст] / M. Ringmar // Selected Papers of the CETRA Research Seminar in Translation Studies. – Leuven: CETRA, 2007. – pp. 1–17. – Библиогр.: с. 3–9.
2. Pięta, H. Indirect translation: Main trends in practice and research [Текст] / H. Pięta // Слово.ру: балтийский акцент. – 2019. Т. 10, No 1. – С. 21–36. DOI: 10.5922/2225-5346-2019-1-2. – Библиогр.: с. 27.
3. Прошина, З.Г. Опосредованный перевод в перспективе экотранслатологии [Текст] / З.Г. Прошина // Вестн. Моск. Ун-та. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2013. – №4. – С. 9–17. – Библиогр.: с. 10.
4. Комиссаров, В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. [Текст] / Комиссаров В.Н. // Высшая школа. – Москва, 1990. – 253 с. – Библиогр.: с. 110.
5. НУСНИКА M1Y-Du05-85迷你圆锯使用说明书 [Электронный ресурс]. – 2023. – Режим доступа: <https://zh-cn.manuals.plus/hychika/m1y-du05-85-mini-circular-saw-manual#ixzz8X7BCSitK>
6. Circular Saw Instruction Manual [Электронный ресурс]. – 2023. – Режим доступа: <https://manuals.plus/hychika/m1y-du05-85-mini-circular-saw-manual.pdf>
7. Инструкция по эксплуатации мини-циркулярной пилы НУСНИКА M1Y-Du05-85 [Электронный ресурс]. – 2023. – Режим доступа: <https://ru.manuals.plus/hychika/m1y-du05-85-mini-circular-saw-manual#axzz8X7C61o7Z>

МРНТИ 14.29.09

МЕТОДИКА КОРРЕКЦИОННО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ РАБОТЫ (ПЕРВЫЙ ГОД ОБУЧЕНИЯ)

Л.Р. Хайитов,*М.Х. Ховодиллаев,

Магистранты

Кокандский государственный педагогический институт, Коканд, Узбекистан

*xovodullayevmurodjon@kspi.uz

Аннотация. На первом году обучения пятилетние дети с общим недоразвитием речи не могут полноценно овладеть учебным материалом на фронтальных занятиях со всей группой. Сказывается отставание не только в развитии речи, но и во внимании, памяти, быстрая истощаемость и утомляемость. Поэтому для проведения логопедических занятий, а также частично и воспитательских, целесообразно, делить группу на две подгруппы с учетом уровня речевого развития.

Ключевые слова: памяти, коррекционная работа, профессиональная подготовка, педагогическая деятельность, внимания

Аңдатпа. Оқытудың бірінші жылында жалпы сөйлеу қабілеті дамымаған бес жасар балалар бүкіл топпен фронтальды сабақтарда оқу материалын толық игере алмайды. Артта қалу тек сөйлеудің дамуына ғана емес, сонымен бірге назарға, есте сақтауға, тез шаршау мен шаршауға да әсер етеді. Сондықтан логопедиялық сабақтарды, сондай-ақ ішінара және тәрбиелік сабақтарды өткізу үшін сөйлеуді дамыту деңгейін ескере отырып, топты екі кіші топқа бөлген жөн.

Түйін сөздер: есте сақтау, түзету жұмысы, кәсіптік даярлық, педагогикалық қызмет, зейін

Abstract. *In the first year of study, five-year-old children with general speech underdevelopment cannot fully master the educational material in front-line classes with the whole group. The lag affects not only the development of speech, but also attention, memory, rapid exhaustion and fatigue. Therefore, for speech therapy classes, as well as partially educational ones, it is advisable to divide the group into two subgroups, taking into account the level of speech development.*

Keywords: *memory, correctional work, professional training, pedagogical activity, attention*

Введение.

Преодоление ОНР у детей осуществляется в специальном детском саду для детей с речевыми нарушениями, путем использования поэтапной системы формирования речи. Коррекционная система обучения и воспитания детей с ОНР 5-7 лет разработана в лаборатории логопедии НИИ дефектологии и на кафедре логопедии МГОПИ. В основу ее положены следующие принципы:

- раннее воздействие на речевую деятельность с целью предупреждения вторичных отклонений;
- развитие речи и опора на онтогенез (учет закономерностей развития детской речи в норме). При этом предполагается анализ объективных и субъективных условий формирования речевой функции ребенка, выявление ведущего речевого дефекта и обусловленных им недостатков психического развития;
- взаимосвязное формирование фонетико-фонематических и лексико-грамматического компонентов языка (единство названных направлений и их взаимоподготовка). Коррекция нарушений произношения звуков и слоговой структуры слов позволяет добиваться нужной четкости речи. В то же время развитие фонематического восприятия подготавливает основу для формирования грамматической и морфологической системы словообразования и словоизменения;
- дифференцированный подход в логопедической работе к детям с ОНР, имеющим различную структуру речевого нарушения;
- связь речи с другими сторонами психического развития, которые раскрывают зависимость формирования отдельных компонентов речи от состояния других психологических процессов.

Выявление этих связей лежит в основе воздействия на те психологические особенности детей, с ОНР, которые прямо или косвенно препятствуют эффективной коррекции их речевой деятельности.

Материалы и методы исследования.

Коррекционная работа, рассчитанная на 2 года, обеспечивает овладение детьми самостоятельной связной, грамматически правильной речью, фонетической системой родного языка, а также элементами грамоты, что формирует готовность к обучению детей в общеобразовательной школе.

Основными задачами коррекционного обучения являются:

- практическое усвоение лексических и грамматических средств языка;
- формирование правильного произношения (воспитание артикуляционных навыков звукопроизношения, слоговой структуры, фонематического слуха и восприятия);
- подготовка к обучению грамоте. Овладение элементами грамоты;
- развитие навыков связной речи.

Обсуждения/наблюдения.

Эффективность коррекционно-воспитательной системы определяется четкой организацией жизни детей в период их пребывания в детском саду, правильным распределением нагрузки в течение дня и преемственностью в работе логопеда и воспитателя.

В соответствии с «Положением о дошкольных учреждениях и группах для детей с нарушениями речи» на каждую специальную группу утверждается одна ставка логопеда и

две ставки воспитателя.

Логопед работает с 9 до 13 часов. Воспитатель ежедневно проводит занятия с группой по всем видам учебной деятельности (ознакомление с окружающим, развитие элементарных математических представлений, рисование, лепка, конструирование, физическая культура).

Результаты.

Режим дня и сетка занятий логопеда и воспитателя строятся с учетом возрастных, речевых и индивидуальных особенностей детей данной группы, а также решаемых в процессе обучения и воспитания коррекционных задач.

На первом году обучения пятилетние дети с общим недоразвитием речи не могут полноценно овладеть учебным материалом на фронтальных занятиях со всей группой. Сказывается отставание не только в развитии речи, но и во внимании, памяти, быстрая истощаемость и утомляемость. Поэтому для проведения логопедических занятий, а также частично и воспитательских, целесообразно, делить группу на две подгруппы с учетом уровня речевого развития.

Предусматриваются следующие виды занятий:

- занятия по формированию лексико-грамматических средств языка и развитию связной речи;
- занятия по формированию произношения.

Заключение / выводы.

Количество этих занятий меняется в зависимости от периода обучения.

В I периоде обучения фронтальные занятия (с подгруппой) по формированию лексико-грамматических средств языка и развитию связной речи проводятся ^о раза в неделю.

Работа по коррекции звукопроизношения — только индивидуально.

Во II периоде обучения речевые возможности детей возрастают: фронтальные занятия по формированию лексико-грамматических средств языка и развитию связной речи проводятся 3 раза в неделю, а фонетические — 1 раз.

В III периоде акцент переносится на развитие самостоятельной связной речи, активизируется работа не только по закреплению поставленных звуков, но и по овладению детьми звуковым анализом и синтезом.

В это время фронтальные занятия проводятся 5 раз в неделю: 3 раза — по формированию лексико-грамматических средств языка и развитию связной речи и 2 раза — по формированию правильного звукопроизношения.

Список литературы

1. Murodjon, Xovodillayev, D. Abdurazoqova, And Ortiqov Muhtorilla. "9-13 Yoshdagi Aqli Zaif Bolalarda Bog'langan Nutqni Shakllantirish Ishlar Tizimi." International Scientific Research Conference. Vol. 2. No. 19. 2023.
2. Xovodillayev, M. X., And Nazorova Qizlarxon. "Nutq Nuqsonlarini Aniqlash Va Bartaraf Etish Ishlarini Tashkil Etish." International Scientific Research Conference. Vol. 2. No. 19. 2023.
3. Xovodillayev, M. X., Qodirov Dilyor, And Xudoyberdiyev Javohir. "Og'ir Intelektual Nuqsonga Ega Bolalarning Psixologik-Pedagogik Xususiyatlari." International Scientific Research Conference. Vol. 2. No. 19. 2023.
4. Xabibullo O'g'li, Xovodillayev Murodjon, And Komilov Otabek Iqboljon O'g'li. "Eshitishida Nuqsoni Bo 'Lgan Bolalarning Eshitish Idrokini Rivojlantirish Texnologiyalari." Science Promotion 2.1 (2023): 28-34.

ПОВЫСИТЬ МОТИВАЦИЮ БУДУЩИХ ДЕФЕКТОЛОГОВ К СВОЕЙ ПРОФЕССИИ В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Н.С. Мирбабаева

Магистрант

Кокандский государственный педагогический институт, Коканд, Узбекистан

smirbabayev14@gmail.com

Аннотация. В статье актуализированы основные особенности процесса формирования профессионального направления будущих дефектологов в системе высшего образования. Изучены особенности контингента современных студентов-дефектологов, обусловленные объективными социально-экономическими и культурными условиями, которые положительно и отрицательно влияют на формирование их профессионального направления. Показаны возможности современной системы высшего образования, позволяющие эффективно формировать ее среди будущих дефектологов.

В процессе профессиональной подготовки будущих дефектологов важным условием успешности процесса является формирование профессиональной направленности их личности. Необходимо постепенно формировать осознанное стремление студентов использовать систему знаний, навыков и квалификации, приобретенных в процессе профессиональной подготовки. Оно выражается в наличии положительного отношения к профессии педагога-дефектолога, склонности и интереса к ней, стремлении совершенствовать свою подготовку, удовлетворять материальные и духовные потребности, заниматься профессиональной педагогической деятельностью.

Ключевые слова: дефектолог, мотивация, профессиональная подготовка, педагогическая деятельность, профессия

Андатпа. Мақалада жоғары білім беру жүйесінде болашақ дефектологтардың кәсіби бағытын қалыптастыру процесінің негізгі ерекшеліктері жаңартылған. Қазіргі заманғы дефектолог студенттер контингентінің ерекшеліктері олардың кәсіби бағытын қалыптастыруға оң және теріс әсер ететін объективті әлеуметтік-экономикалық және мәдени жағдайларға байланысты зерттелді. Қазіргі заманғы жоғары білім беру жүйесінің болашақ дефектологтар арасында оны тиімді қалыптастыруға мүмкіндік беретін мүмкіндіктері көрсетілген.

Болашақ дефектологтарды кәсіби даярлау процесінде процестің сәттілігінің маңызды шарты олардың жеке басының кәсіби бағытын қалыптастыру болып табылады. Студенттердің кәсіби дайындық процесінде алған білім, Дағдылар мен біліктілік жүйесін қолдануға деген саналы ұмтылысын біртіндеп қалыптастыру қажет. Бұл педагог-дефектолог мамандығына оң көзқарастың, оған бейімділік пен қызығушылықтың, дайындықты жетілдіруге, материалдық және рухани қажеттіліктерді қанағаттандыруға, кәсіби педагогикалық қызметпен айналысуға деген ұмтылыстың болуымен көрінеді.

Түйін сөздер: дефектолог, мотивация, кәсіби дайындық, педагогикалық қызмет, мамандық

Abstract. The article actualizes the main features of the process of forming the professional direction of future defectologists in the higher education system. The features of the contingent of modern students of defectology are studied, due to objective socio-economic and cultural conditions that positively and negatively affect the formation of their professional direction. The possibilities of the modern higher education system are shown, which make it possible to effectively form it among future defectologists.

In the process of professional training of future defectologists, an important condition for the success of the process is the formation of a professional orientation of their personality. It is necessary to gradually form a conscious desire of students to use the system of knowledge, skills and qualifications acquired in the course of professional training. It is expressed in the presence of a positive attitude towards the profession of a teacher-defectologist, inclination and interest in it, the desire to improve their training, meet material and spiritual needs, engage in professional teaching activities.

Keywords: *defectologist, motivation, professional training, pedagogical activity, profession*

Введение.

Формирование профессиональной мотивации будущих дефектологов заключается в организации комфортной образовательной среды в соответствии с пожеланиями и потребностями детей с отклонениями в физическом и умственном развитии в специальных образовательных условиях, а также целями и задачами их обучения. мотивационная деятельность. Развитие профессиональной мотивации у будущих дефектологов - процесс, неразрывно связанный с развитием научного потенциала человека, мышления, творческой активности и способностей, отражающихся в его работе.

Материалы и методы исследования.

Подготовка будущих дефектологов в системе высшего образования, по сути, реализует профессиональную мотивацию в формировании взглядов, знаний и умений, которые необходимо освоить в определенной степени для того, чтобы у будущих специалистов сложился определенный образ действия, процесс. Современный педагог, стремящийся организовать эффективную подготовку будущих дефектологов к будущей профессиональной деятельности, должен обладать передовыми научными знаниями, связанными с индивидуальными особенностями личности.

Работа по эффективному формированию учебно-профессиональной мотивации у студентов состоит из двух направлений:

- определение мотивационного потенциала образовательного процесса;
- раскрыть основные возможности личности будущих дефектологов.

При развитии профессиональной мотивации у будущих дефектологов необходимо организовать их учебную деятельность таким образом, чтобы она способствовала максимальному раскрытию внутреннего мотивационного потенциала студентов.

Известно, что процесс профессиональной мотивации будущих учителей сложный и индивидуальный процесс. В этом случае целесообразно изучение индивидуальности студента образовательной среды, окружения и системы межличностных отношений по отношению друг к другу. Также эффективные адаптационные процессы приводят к формированию целенаправленной направленности и ценностного подхода к профессиональной деятельности, профессиональному становлению будущих учителей. Это влияет на эффективность и результативность профессиональной деятельности и долгу творческую жизнь специалиста.

Обсуждения/наблюдения.

Можно выделить ряд педагогических условий, которые необходимы для современной эффективности будущей панели в образовательной сфере современного университета, производство учебных пособий, стремления студента нуждаются в основе. Соответственно, в связи с его профессиональной подготовкой, необходимо получить информацию от логопеда именно для него. В дальнейшем в процессе профессионального образования должно развиваться будущее развитие студентов. Обучение в университете и его поступление студентами – важнейший этап их дальнейшей профессиональной деятельности.

Соответственно, одной из важных задач, стоящих перед профессорами и преподавателями высших учебных заведений, готовящими учителей специального образования, является показать перспективы профильного образования.

Во вторых, необходимо организовать учебное производство студентов так, чтобы они были заинтересованы в самом образовательном процессе и были довольны другими участниками образовательного процесса. Еще одним важным условием управления учебной мотивацией у будущих учителей специального образования является студентизация, ориентированная на индивидуальные действия педагога. Результатом такой образовательной стратегии является проверка уверенности учащихся в себе и соблюдение оптимальной мотивации.

В третьих, это справедливо с точки зрения модели достижения деятельности педагога, имеющего собственную мотивацию. Он должен быть человеком, которого отличает явное превосходство любви к преподаванию, высокий профессионализм и уверенность в себе.

Четвертое, широкий путь от мотивационного обучения в образовательной сфере вуза к повышению и использованию мотивации будущих логопедов.

Важность этого условия состоит в том, что большую часть контроля возможной мотивации составляют цели личности и управляемые факторы, факторы безопасности возможные факторы. Такие фантазии, как правило, характеризуются изменчивостью и динамичностью. Поэтому на них легко повлиять, поэтому процесс мотивации представляет собой определенную коррекцию.

Результаты.

Специальное (дефектологическое) образование, в том случае, если у будущих учителей-дефектологов будет такая возможность, произойдут положительные изменения при переходе к педагогическому образованию, может проявить себя в практической деятельности. Его наличие способствует развитию следующих мотивов, связанных с будущей профессиональной деятельностью:

- чувство ответственности;
- желание добиться успеха в профессиональной деятельности;
- желание выполнять обязанности педагога-дефектолога на соответствующем уровне;
- личные претензии на успешное решение сложных образовательных и профессиональных задач.

На основании вышеизложенного можно определить некоторые обобщенные правила формирования положительной мотивации у будущих дефектологов в условиях профессиональной подготовки, к осуществлению профессиональной деятельности. К ним относятся:

- развитие представлений учащихся о ближайших и конечных целях образования;
- развитие системы знаний о теоретическом и практическом значении усваиваемого материала будущими дефектологами для дальнейшей реализации их профессиональной деятельности;
- показать студентам «перспективные направления» в осуществлении профессиональной деятельности;
- профессиональное направление образовательной деятельности;
- расширение использования проблемных ситуаций в ходе учебной деятельности;
- стимулирование интереса обучающихся, создание комфортной психологической среды, в том числе определение мотивационного потенциала учебного процесса и раскрытие основных возможностей личности будущих дефектологов.

Заключение / выводы.

В заключение мы можем сказать, что в процессе формирования мотивации у студентов, освоивших соответствующее образовательное направление, учебная деятельность должна быть организована таким образом, чтобы способствовать максимальному раскрытию их внутреннего мотивационного потенциала. Также, в свою очередь, предполагается соблюдение следующих педагогических условий:

- постановка образовательных целей должна основываться на потребностях, интересах и стремлениях обучающегося;
- учителю следует обращать внимание на индивидуальные достижения учащихся;

- учитель должен стать примером успеха, обладая внутренней мотивацией;
- необходимо широко использовать мотивационное обучение в образовательной сфере вуза.

С точки зрения формирования профессионального направления будущих дефектологов важно также понимать значение учебной деятельности и самостоятельной деятельности студентов, связанной с приобретением необходимых знаний, умений и мотиваций.

Список литературы

1. Z.M.Rahmatova. Pedagogikada “Talabalar kasbiy motivatsiyasi” tushunchasining tahlili. "Science and Education" Scientific Journal Volume 1 Issue 2020
2. Haydarov F., Abdulkarimov X., Alimova F., Botirov B. Talabalarning o'quv motivlarini shakllantirish. T.: 2009.
3. Abduvalieva M.I. Kasb-hunar kolleji o'quvchilarning kasbiy moslashuvini shakllantirish va rivojlantirish: Ped.fanl.nomz. ... diss. – T.: 2008. –134 b.
4. Абдукаримов Х. Профессиональное воспитание личности учителя в процессе непрерывного педагогического образования.: Автореф. дисс. ...докт. пед. наук. – Т.: 1997. – 46 с.

МРНТИ 14.07.09

ИСТОРИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ И СУЩНОСТЬ ТЕХНОЛОГИИ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ

А.А. Калиновская

Студент-бакалавр

Новосибирский государственный технический университет, Новосибирск, Россия

nastyusha.kalinovskaya@bk.ru

***Аннотация.** Критическое мышление важно для развития школьников и получения современного образования, связанного с развитием различных навыков, включая такие навыки как кооперационные навыки, коммуникативные навыки, креативность и критическое мышление. Понимание истории развития и сущности технологии критического мышления помогает увидеть, как эта концепция эволюционировала со временем и какие факторы способствовали ее формированию, что позволяет лучше понять ценность критического мышления в настоящее время и его потенциальное влияние на будущее. Данная статья посвящена раскрытию исторические аспекты развития и сущность технологии критического мышления. В статье раскрывается важность применения технологии критического мышления в современной школе. Рассматриваются основные этапы развития технологии критического мышления. Автор в данной статье также осуществляет попытку раскрыть сущность технологии критического мышления.*

***Ключевые слова:** критическое мышление, технология критического мышления, образование, обучение.*

***Аңдатпа.** Сыни тұрғыдан ойлау мектеп оқушыларының дамуы және кооперативтік дағдылар, коммуникативті дағдылар, шығармашылық және сыни ойлау сияқты дағдыларды қоса алғанда, әртүрлі дағдыларды дамытумен байланысты заманауи білім алу үшін маңызды. Сыни ойлау технологиясының даму тарихы мен мәнін түсіну бұл тұжырымдаманың уақыт өте келе қалай дамығанын және оның қалыптасуына қандай факторлар ықпал еткенін көруге көмектеседі, бұл қазіргі уақытта сыни ойлаудың құндылығын және оның болашаққа ықтимал әсерін жақсы түсінуге мүмкіндік береді. Бұл мақала ашуға арналған дамудың тарихи аспектілері және сыни ойлау технологиясының мәні. Мақалада қазіргі мектепте сыни ойлау технологиясын қолданудың маңыздылығы*

ашылады. Сыни тұрғыдан ойлау технологиясын дамытудың негізгі кезеңдері қарастырылады. Автор осы мақалада сыни тұрғыдан ойлау технологиясының мәнін ашуға тырысады.

Түйін сөздер: сыни тұрғыдан ойлау, сыни тұрғыдан ойлау технологиясы, білім беру, оқыту.

Abstract. *Critical thinking is important for the development of schoolchildren and for obtaining modern education related to the development of various skills, including skills such as cooperative skills, communication skills, creativity and critical thinking. Understanding the history of the development and essence of critical thinking technology helps to see how this concept has evolved over time and what factors contributed to its formation, which allows us to better understand the value of critical thinking at the present time and its potential impact on the future. This article is devoted to the disclosure of historical aspects of the development and essence of critical thinking technology. The article reveals the importance of applying critical thinking technology in modern schools. The main stages of the development of critical thinking technology are considered. The author in this article also attempts to reveal the essence of critical thinking technology.*

Keywords: *critical thinking, critical thinking technology, education, training.*

Введение.

Современному школьнику необходимо получить навык критического мышления для дальнейшего обучения, работы и процесса взаимодействия с информацией и обществом. Понимание истории развития и сущности технологии критического мышления помогает нам увидеть, как эта концепция эволюционировала со временем и какие факторы способствовали ее формированию. Это позволяет нам лучше понять ценность критического мышления в настоящее время и его потенциальное влияние на будущее. Изучение истории развития и сущности технологии критического мышления также актуально для модернизации образования и формирования демократического менталитета учащихся и учителей.

Изложение основного материала.

Критическое мышление является важным инструментом как в академической, так и в повседневной жизни человека. Оно позволяет нам не только просто усваивать новые знания, но и критически подходить к ним, осуществлять их проверку на адекватность, достоверность и релевантность. Критическое мышление применяется всякий раз, когда мы пытаемся решить, во что нам следует верить по поводу какого-либо факта, или всякий раз, когда мы пытаемся решить, что делать или какой курс действий принять. Критическое мышление необходимо всякий раз, когда мы рассуждаем о том, во что верить или что делать.

Критическое мышление важно для развития школьников и получения современного образования, связанного с развитием различных навыков, включая такие навыки как кооперационные навыки, коммуникативные навыки, креативность и критическое мышление [1].

Существует большое количество определений для критического мышления, но нам ближе определение, которое дал Роберт Эннис, один из ведущих исследователей критического мышления: «критическое мышление – это разумное, рефлексивное мышление, направленное на принятие решения о том, во что верить или что делать» [2].

История развития технологии критического мышления прошла несколько этапов: предпосылки складывания технологии, появление технологии, распространение технологии и ее видоизменения. В современной педагогической литературе мы можем найти название указанной технологии как «технология развития критического мышления», сокращенно – ТРКМ.

Предпосылки складывания технологии возникли ещё со времен Древней Греции и Рима. В данный период Сократ придумал способ обучения в форме вопросов и ответов и это

самая известная стратегия обучения критическому мышлению. Аристотель отдавал логике главную роль в обучении и познании мира.

Следующим значимым периодом для возникновения предпосылок складывания ТКМ является XV–XVI вв. В это время Ф. Бэкон полагал, что проблемы мышления из-за метода познания и нужно применять индукцию. Бэкон написал первое исследование по критическому мышлению. Р. Декарт написал второй по важности труд по критическому мышлению, где подчеркивал необходимость мышления для достижения ясности, точности и четкости.

Дальнейшее развитие критического мышления, направленное на анализ и критику социальных общественных систем, происходило в XVI–XVII вв. В XVIII в. Бейль, Монтескье, Вольтер и Д. Дидро. А. Смит и И. Кант внесли вклад в развитие критического мышления. XIX в. Спенсер, К. Маркс продолжали распространять важность критического мышления в массы в XIX в.

XX в. характеризуется появлением технологии ТКМ. Д. Дьюи вел работу с критическим мышлением с 1910 по 1939 гг. Развитие технологии с 1940 по 1961 гг. продолжили Э.М. Глазэр, Д.Х. Рассел и Б.О. Смит. С 1980 года и по настоящее время над развитием ТКМ работают Дж. Э. МакПэк, Р. Х. Энис, Х. Сигель и Р. Пол.

Из вышесказанного мы можем заметить, что более четко вырисовываются временные рамки развития технологии критического мышления – это 1910-1980-е гг. Таким образом, именно XX век – это век развития и широкого распространения технологии критического мышления, так как именно в XX веке человечество совершило огромный скачок во всех своих сферах жизнедеятельности: науке, политике, социальной сфере, экономике, образовании и др. Непосредственно технология критического мышления появилась немного более 30 лет назад, а в России она существует 26 лет.

Развитие критического мышления занимает центральное место в миссии многих зарубежных образовательных учреждений. Добиваясь того, чтобы учащиеся учились критически и непредвзято мыслить, можно гарантировать, что они не только овладеют основными предметами, но и станут эффективными гражданами, способными рассуждать этично и действовать на благо общества.

Чтобы успешно обучать критическому мышлению, оно должно быть включено в содержание, структуру и последовательность учебной программы на всех уровнях обучения.

Исследователь Д. Клустер считает, что с помощью технологии критического мышления человеком приобретается «навык убедительной аргументации», посредством которого появляется возможность нахождения «индивидуальных способов решения проблемы» и подкрепляются решения «аргументированными и обоснованными выводами» [3].

Э.Г. Азимов и А.Н. Щукин считают ТКМ разновидностью проблемного обучения и указывают на второе название данной технологии как «технология развития критического мышления через чтение и письмо (ТРКМЧП)». Также авторы описали три стадии реализации ТКМ: «вызов (evocation), осмысление содержания, реализация смысла (realization of meaning), рефлексия (reflection)» [4].

Описанные выше три этапа осуществления Технологии критического мышления будут более подробно рассмотрены с точки зрения деятельности участников образовательного процесса в таблице 1.

Таблица 1 – Этапы ТКМ

Этап	Действия педагога	Действия ученика
Вызов	Создает ситуацию вызова для учеников с помощью различных приемов, фиксирование мыслей учеников	Высказывают свою точку зрения, работа индивидуально и в группе
Осмысление	Педагог выступает источником новой информации. Наблюдение за	Знакомство с новой информацией, её систематизация.

	эффективностью выполнения действий учеников	
Рефлексия	Возврат учеников к первоначальным точкам зрения, применение творческих или практических заданий для закрепления новой информации	Перестраивают первичные суждения с учетом осмысления новой информации. Анализ своих мыслей.

В технологии критического мышления формы урок имеют значительные отличия от уроков в традиционном обучении. Данные отличия заключаются в том, что ученики принимают активное участие в уроке, а не пассивно слушают учителя. Они рассуждают, думают, делятся мыслями, обсуждают прочитанное, читают, пишут. При этом приоритетная роль отводится тексту: его читают, анализируют, пересказывают, интерпретируют, трансформируют, дискутируют, наконец, сочиняют. Учитель в целом выполняет координирующую роль.

В ТКМ чтение и письмо являются фундаментальными процессами любой образовательной деятельности. Все методы и приемы развития критического мышления школьников основаны на основательном и вдумчивом продуктивном или аналитическом чтении.

В Федеральной рабочей программе основного общего образования «Иностранный (английский) язык» для 5-9 классов образовательных организаций указаны познавательные универсальные учебные действия, которые способствуют применению технологии критического мышления: базовые логические действия, базовые исследовательские действия, работа с информацией.

Можно утверждать, что в системе российского образования в той или иной степени внедрены элементы технологии критического мышления, начиная с федерального уровня.

Однако, российские методисты и педагоги в последнее время не опираются на западную модель ТКМ, где, например, гендерные различия при критическом мышлении имеют место быть.

Г. Форесман, П. Фосл, Дж. Уотсон в своей работе рассуждали о том, что для технологии критического мышления следует применять гендерные различия и к тексту. На наш взгляд, это избыточные вопросы для развития критического мышления современных российских школьников.

Существует большое разнообразие приемов и методов в технологии развития критического мышления, некоторые нам знакомы уже давно, другие на данный момент не широко распространены в российской методике преподавания иностранных языков. Можно привести несколько известных приемов технологии критического мышления:

- синквейн (появился в начале XX в., автор – А. Крэпси);
- мозговой штурм (время появления – 1930-е гг., автор – А. Осборн);
- ажурная пила (время появления – 1978 г., автор – Э. Аронсон);
- кластер (время появления – 1990 г., автор – М.Ю. Портер);
- инсёрт (время появления – 1990-е гг. , автор – Д. Воган и Т. Эстес).

Исследователи выделяют около 30 барьеров, которые мешают развиваться критическому мышлению, и среди них есть трудности с навыком чтения. Стоит отметить, что такой барьер как плохие навыки чтения действительно может ухудшить восприятие информации, которая будет важна и необходима для критического осмысления ситуации или текста.

Заключение.

Резюмируя вышесказанное, можно сказать, что технология критического мышления – это относительно новая и гибкая технология, которая эффективно сочетается с другими педагогическими методами и технологиями. Из этого следует необходимость сделать разграничение по развитию именно технологии критического мышления и применению элементов критического мышления в образовании. История развития технологии

критического мышления берет свои истоки еще в Древней Греции, но окончательно оформляется в XX веке и пик популярности приходится на XXI век. Сущность технологии развития критического мышления заключается в создании систематического подхода к развитию способности критически мыслить у учащихся. Эта технология включает в себя стратегии и методы, направленные на формирование умения анализировать информацию, делать обоснованные выводы, оценивать аргументы и принимать информированные решения.

Список литературы

1. Скорнякова Н. Как развивать критическое мышление и другие 4К – компетенции у школьников [Электронный ресурс] / Н. Скорнякова // SkillBox. – 2022. – 17 марта. Режим доступа: <https://skillbox.ru/media/education/kak-razvivat-kriticheskoe-myshlenie-i-prochie-4k-kompetentsii-u-shkolnikov/> (дата обращения: 04.02.2024).
2. Hunter D.A. A practical guide to critical thinking / D.A. Hunter. – Second edition. – New Jersey, 2014. – 342 p.
3. Клустер Д. Что такое критическое мышление? / Д. Клустер // Критическое мышление и новые виды грамотности. – Москва: ЦГЛ, 2005. – С.5-13.
4. Азимов Э.Г. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) / Э.Г. Азимов, А.Н. Щукин. – Москва: Издательство ИКАР, 2009. – 448с.

«Тіл. Мәдениет. Аударма: цифрлық дәуірдегі мәдениетаралық қарым-қатынас» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференциясы = Международная научно-практическая конференция «Язык. Культура. Перевод: межкультурная коммуникация в цифровую эпоху» = International scientific and practical conference «Language. Culture. Translation: Intercultural Communication in the Digital Age» - Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университет редакциясы – бет саны 312 – қазақ, орыс, ағылшын, түрік тілдерінде

УДК 80/81

ББК 81.2

T93

сборник конференций

«ТІЛ. МӘДЕНИЕТ. А УДАРМА: ЦИФРЛЫҚ ДӘУІРДЕГІ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС»

ISBN 978-601-337-997-5

ISBN 978-601-337-997-5

***